

SVENSKANS BESKRIVNING 35

Sedan 1963 har det vid olika universitet i Sverige och Finland regelbundet arrangerats sammankomster för svenskans beskrivning. Forskningsprojekt och forskningsresultat om svenska språket har presenterats och diskuterats.

Den trettiofemte sammankomsten ägde rum den 11–13 maj 2016 i Göteborg och samlade ca 160 deltagare. Konferensen anordnades av Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Det övergripande temat för sammankomsten var *Ord* och detta belystes i 68 presentationer – plenarföredrag, sektionsföredrag, posterpresentationer och workshoppar. I denna volym finns två av plenarföredragen och 26 av de övriga presentationerna publicerade.

SVENSKANS BESKRIVNING

SVENSKANS
BESKRIVNING

Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet, Box 115, 405 30 Göteborg

ISSN 1102-3619
ISSN 1652-3105
ISBN 978-91-87850-64-6

35

Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 29

Svenskans beskrivning 35

Förhandlingar vid trettiofemte sammankomsten
Göteborg 11–13 maj 2016

Redigerad av

Emma Sköldberg, Maia Andréasson, Henrietta Adamsson Eryd,
Filippa Lindahl, Sven Lindström, Julia Prentice & Malin Sandberg

GÖTEBORGS UNIVERSITET

© 2017 Författarna

DISTRIBUTION: Institutionen för svenska språket
Box 200
405 30 Göteborg

TYPSSNITT OMSLAG: Muli, SIL Open Font License, Version 1.1
ISSN: 1102-3619
ISSN: 1652-3105
ISBN: 978-91-87850-64-6
SÄTTNING: Sven Lindström
TRYCKNING: Responstryck, 2017

Förord

Trettiofemte sammankomsten för svenskans beskrivning hölls den 11 till 13 maj 2016 i Göteborg och samlade ungefär 160 deltagare. Konferensen anordnades av Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. Arrangörskommittén bestod av ett stort antal medarbetare från samma institution och leddes av Maia Andréasson.

Sammankomsten hade det övergripande temat *Ord*, vilket belystes i fyra plenarföredrag. Sven-Göran Malmgren, Göteborgs universitet, inledde med föredraget *Hur upplever du hen? Tio lexikala resor från 1965 till 2015*. Gunlög Josefsson, Lunds universitet, talade samma dag över ämnet *Det mångtydiga ordet Ordbegreppets plats i modern grammatikforskning*. Anne Golden, från Universitetet i Oslo, höll i sin tur ett föredrag med titeln *Ord i Nord Forskning på ordförråd, ordbruk og ordläring i et andrespråksperspektiv i Norden, med vekt på Sverige og Norge* och Lars Borin, Göteborgs universitet, avslutade konferensen med utgångspunkt i frågan *Svenskans beskrivning: fjärrläsning, navelskådning eller mittemellan?*

68 olika föredrag presenterades i sektioner, varav ungefär en fjärdedel ingick i någon av de fyra tematiska workshopparna: *På svenska under 1800-talet – i Finland och Sverige; Erfarenheter av Läsblytet; Ord, betydelse och tolkning i myndighetsutövande och offentliga texter och kontexter* och *Ordförrådsutveckling i yngre åldrar*. Dessutom presenterades sju poster under en session som inleddes med korta plenarintroduktioner. Ett pris för bästa poster delades ut till Therese Leinonen, Åbo universitet, för bidraget *Kvantitet i finlandssvenskan – attityder och språklig anpassning*.

I denna konferensvolym är två av plenarföredragen och 26 av sektions- och posterföredragen publicerade. Av utrymmesskäl har flera intressanta bidrag tyvärr inte kunnat beredas plats. Inför publiceringen har alla inkomna bidrag lästs och bedömts av minst två anonyma granskare och dessutom av en eller flera i redaktionskommittén. I urvalsförfarandet har framför allt vetenskaplig kvalitet värderats. Dessutom har bidrag som presenterar forskningsresultat och/eller forskning som inte tidigare publicerats getts företräde.

Svenskans beskrivning 35 och utgivningen av konferensvolymen hade inte kunnat genomföras utan generösa bidrag från Svenska Akademien, Kungliga Vitterhetsakademien och Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet.

Vi vill avsluta med att rikta ett stort tack till alla konferensdeltagare, presentatörer, bidragsgivare, granskare, och medarbetarna från Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. Ni har alla gjort såväl konferensen som utgivningen av konferensvolymen möjlig.

Göteborg i mars 2017

*Emma Sköldberg, Maia Andréasson, Henrietta Adamsson Eryd, Filippa Lindahl,
Sven Lindström, Julia Prentice och Malin Sandberg*
Redaktionskommitté för konferensvolymen

Forskningsnämnden för svenska språket

Forskningsnämnden för svenska språket är ett samarbetsorgan för forskare i Sverige och Finland med inriktning på svenska språket. Nämndens uppgift är att svara för den övergripande planeringen av konferensen Svenskans beskrivning, vilken arrangeras var tredje termin enligt ett rullande schema där var fjärde konferens hålls i Finland. Uppgiften innebär att nämnden ska fatta beslut om dels var konferensen ska arrangeras, dels – i samråd med den lokala arrangören – formerna för hur konferensbidragen ska publiceras.

Så lyder den första paragrafen i Forskningsnämndens stadgar, och där beskrivs alltså nämndens uppgift. Fram till 11 oktober 2008 hette denna nämnd *Forskningsnämnden för modern svenska*, men vid det möte som ägde rum i anslutning till Svenskans beskrivning 30 ändrades namnet till *Forskningsnämnden för svenska språket*, ett namn som bättre stämmer överens med de ämnen som i dag behandlas på Svenskans beskrivning.

Nämnden utgörs alltså av forskare från Sverige och Finland, vilka väljs för en tid av fyra år (och som sedan kan omväljas en gång). Forskare i Sverige representeras av två ordinarie ledamöter (inga suppleanter utses) från de universitet som tidigare har arrangerat Svenskans beskrivning (för närvarande Göteborg, Karlstad, Linköping, Linnéuniversitetet, Lund, Stockholm, Umeå, Uppsala och Örebro) eller som står i begrepp att göra det. Forskare i Finland representeras av fyra ordinarie ledamöter som alla representerar olika universitet, och för dessa utses dessutom fyra suppleanter.

Svenskans beskrivning arrangeras, som framgår av paragrafen ovan, enligt ett rullande schema. Göteborgs universitet arrangerade Svenskans beskrivning 35 i maj 2016 och därpå följande konferens hålls i Uppsala hösten 2017. Till ordförande i nämnden väljs någon från den ort som står i begrepp att ordna närmast följande konferens. Nämnden sammanträder i regel endast en gång var tredje termin, dvs. i anslutning till Svenskans beskrivning.

Stadgarna för Forskningsnämnden återfinns på omstående sida. En förteckning över tidigare konferenser återfinns sist i volymen.

Åsa Wengelin
ordförande 2014–2016

Stadgar för Forskningsnämnden för svenska språket, senast reviderade 2010-05-21

- § 1. Forskningsnämnden för svenska språket är ett samarbetsorgan för forskare i Sverige och Finland med inriktning på svenska språket. Nämndens uppgift är att svara för den övergripande planeringen av konferensen Svenskans beskrivning, vilken arrangeras var tredje termin enligt ett rullande schema där var fjärde konferens hålls i Finland. Uppgiften innebär att nämnden ska fatta beslut om dels var konferensen ska arrangeras, dels – i samråd med den lokala arrangören – formerna för hur konferensbidragen ska publiceras.
- § 2. Nämnden består av två ordinarie ledamöter från vart och ett av följande universitet: Göteborg, Karlstad, Linköping, Linnéuniversitetet, Lund, Stockholm, Umeå, Uppsala och Örebro, samt av fyra ordinarie ledamöter från Finland som alla representerar olika universitet. För den rikssvenska gruppen utses inga suppleanter. För den finländska gruppen utses fyra suppleanter från olika universitet. Suppleanterna har närvaro- och yttranderätt.
- § 3. Ledamöterna utses för en tid av fyra år och kan omväljas en gång.
- § 4. Ledamöterna utses lokalt bland forskarna inom ämnesområdet svenska språket på respektive ort eller orter; nämndens ledamöter svarar för att så sker på respektive ort. Högst hälften av nämndens ledamöter och suppleanter bör förnyas åt gången enligt följande, dvs. vartannat år: a) ledamot 1 (och suppleant 1) väljs för perioden 2009–2012, b) ledamot 2 (och suppleant 2) väljs för perioden 2011–2014 osv. Nämnden kan vid behov fatta beslut omjustering av ledamöternas mandatperioder.
- § 5. Nämnden utser inom sig ordförande, vice ordförande och sekreterare. Om möjligt hämtas dessa från den ort som står i tur att arrangera Svenskans beskrivning.

Innehåll

Anne Golden

Ord i Nord. Forskning på ordförråd, ordbruk och ordläring i et andrespråks-
perspektiv i Norden 1

Sven-Göran Malmgren

Hur upplever du *hen*? Nio lexikala resor från 1965 till 2015.....19

Anders Agebjörn

Ordförråd och språkfärdighet. Lexikal komplexitet i (bedömning av) svenska som
andraspråk.....37

Gunnar Bergh & Sölve Ohlander

”Sist på bollen var Socialdemokraterna.” Om fotbollsmetaforer i allmänspråket 53

Maria Bylin

Hit och dit i prototypkategorin. Historien om *viljas* hjälpverbsstatus 67

Lena Ekberg & Jan-Ola Östman

Medlare – eller dubbelt marginaliserad? Identitetskonstruktion hos immigranter
i Österbotten 81

Susanna Karlsson & Lena Lind Palicki

Svensklärares upplevelser av besvärliga språkriktighetsfrågor.....93

Jaana Kolu

”Mää aina niinku sekotan kaikki kielet typ ibland engelska svenska och finska”
Diskurspartiklar som interaktionell och grammatisk resurs i tvåspråkiga
ungdomssamtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors.....107

Riitta Kosunen

”En kort tripp till trottoaren, som var full av första maj kräsää” Om kodväxling
i en dagbok skriven av en person från en svensk språkö i Finland.....121

<i>Sinikka Lahtinen & Outi Toropainen</i> Jag är so sorry. Att be om ursäkt på sitt andraspråk i en mejluppgift.....	135
<i>Therese Leinonen</i> Kvantitet i V:C-sekvenser i svenskan i Finland. Kategorisk variabel eller kontinuerlig variation?.....	149
<i>Josefin Lindgren</i> Ordförrådsutveckling hos förskolebarn med svenska som modersmål. En studie med Cross-linguistic Lexical Task (CLT).....	161
<i>Jan Lindström & Camilla Wide</i> Vid biljettluckan. Formell och pragmatisk variation i kundernas ärende- presentation i servicesamtal på svenska.....	175
<i>Maria Löfdahl, Sofia Tingsell & Lena Wenner</i> Möten, motstånd och gränser – flerspråkiga namnstrategier.....	189
<i>Anja Malmberg & Marie Sörlin</i> På väg genom satsschemat. Svensklärostudenter i samtal om grammatik	201
<i>Ulla Melander Marttala & Elisabet Mattsson</i> Fackord i samtal och texter om barns hjärtfel	215
<i>Jenny Nilsson & Catrin Norrby</i> Hej, hej, hemskt mycket hej 2.0.....	229
<i>Niina Nissilä & Nina Pilke</i> ”Rättsvans är ej så lyckligt” Terminologisk förankring genom TNCs rundfrågor till sakkunniga	243
<i>Andreas Nord & Marie Sörlin</i> Med vardagens eller myndighetens ord? Ordval och kategoriseringar i offentliga e-servicemöten mellan enskilda och myndigheter.....	255
<i>Åsa Palviainen & Pauliina Sopanen</i> Ödesfrågor för Svenskfinland? Två tidningsdebatter från hösten 2015.....	271
<i>Ann-Christin Randahl</i> Läslyftet och lärarnas lärande. En studie av de kollegiala samtalen	287

<i>Hanna Sofia Rehnberg</i> ”Allt vi säger och gör ska andas vårt löfte” Begriplighet och varumärkesbyggande i en myndighets strategidokument	301
<i>Annmari Sahlstein</i> ”Varför borde jag kunna svenska?” Finska medicinstudenters uppfattningar om svenskans betydelse i Finland och speciellt i läkaryrket	315
<i>Emma Sköldberg & Anna Helga Hannesdóttir</i> Svenska ord – men vilka? Om uppslagsorden i <i>Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien</i>	329
<i>Veijo Vaakanainen</i> Konnektorbrukets utveckling i finska inlärares L2-svenska	341
<i>Fredrik Valdeson</i> Dativalternering i modern svenska.....	355
<i>Elena Volodina, Lars Borin, Ildikó Pilán, Thomas François & Anaïs Tack</i> SVALex. En andraspråksordlista med CEFR-nivåer	369
<i>Åsa Wengelin, Lisa Bengtsson & Mark Torrance</i> Tvättbjörn, skunk, grävling eller mårdbjörn? Normering av en internationell bild- databas för forskning om skriftlig ordproduktion på svenska.....	383
Förteckning över sammankomster för svenskans beskrivning 1963–2016	397

Ord i Nord

Forskning på ordforråd, ordbruk og ordlæring i et andrespråksperspektiv i Norden

Anne Golden

1. Innledning

I denne artikkelen vil jeg presentere ulike spor i andrespråksforskning i Norden som er relatert til ordforrådet, med mest vekt på studier fra Sverige og Norge. I motsetning til hva Meara hevder om ordforrådsforskningen i engelsktalende land, hevder jeg at denne forskningen har vært sentral i Norden helt siden andrespråksforskningen startet. Andrespråksforskningen satte i gang da familie-gjenforeningen for alvor skjøt fart på begynnelsen av 1970 (litt tidligere i Sverige enn i Norge og Danmark) som resultat av den moderne innvandringen. Ordstudiene jeg viser til, omfatter sammenlikninger mellom ordforrådet i ulike språk, bruk og mestring av ord hos barn og voksne med andre morsmål enn målspråket både i skoleverket og i voksenopplæringen i tillegg til studier av ordforrådet i lærebøker. Jeg vil også trekke fram forskning på en spesiell type ord og uttrykk, nemlig de som brukes figurativt. Siden overgangen mellom figurative flerordsuttrykk og andre flerordsfraser er glidende – det kan til dels være vanskelig å få øye på det metaforiske i slike uttrykk siden noen uttrykk er stivnede eller den konkrete betydningen er mer eller mindre forsvunnet – vil jeg også inkludere andre flerordsfraser i dette sporet.

2. Ordforrådsforskning i andrespråksfaget i Norden, ulike spor

I kategoriseringen av forskningen på ordforrådet i andrespråksfaget i Norden, har jeg valgt å betegne kategoriene som spor. Andre betegnelser kunne ha vært brukt, slik som linjer, retninger, områder osv. Når jeg velger å bruke spor som metafor, er det fordi jeg både ønsker å få fram det rommelige og det bevegelige.

Nettopp det at et spor er tredimensjonalt, betyr at det kan fylles og at det har et innhold. At det er bevegelig, eller snarere at gjenstander beveges når de følger et spor, vil si at sporet fører et sted, noe som gir assosiasjoner til utvikling. Nettopp dette kan vi si om forskningen jeg har kategorisert sammen i et spor, den kan ha litt ulikt innhold og den har utviklet seg.

Jeg vil i denne artikkelen konsentrere meg om tre spor hvor ord og uttrykk har en sentral plass: det jeg kaller det språktypologiske sporet, læreboksporet og det figurative sporet, og jeg vil altså presentere og diskuterte forskningen relatert til ord i disse sporene. At jeg har valgt nettopp disse sporene, er både fordi de er viktige i Norden, men kanskje mest fordi de ligger mitt hjerte nærmest. Forskningsprosjektene og studiene som jeg har nevnt innenfor hvert av disse sporene, er imidlertid på ingen måte ment å være uttømmende, det finnes mange flere studier, men de som nevnes, kan heller ses på som prototypiske eksempler på det sporet jeg trekker fram.

Stort sett velger jeg å bruke den vage betegnelsen ord som samleterm for mange andre mer presise betegnelser, slik som leksem, lemma, rotlemma og ordfamilier til tross for at betydningene av disse er forskjellige. Dette gjør jeg for å forenkle skrivingen (og dermed lesingen). Jeg vil imidlertid legge inn opplysninger om hva som har vært objektet for de enkelte studiene jeg nevner, der jeg anser det som viktig.

3. Det språktypologiske sporet

Det første forskningssporet jeg trekker fram, tar utgangspunkt i en typologisk sammenlikning av ord (eller snarere leksemer) som foretas mellom to og flere språk, gjerne valgt ut fra to prinsipper: ord fra samme semantiske felt og ord med høyest frekvens. Resultatet av denne sammenlikningen ligger så til grunn for antagelser av ords (og begrepers) vanskelighetsgrad i andrespråklæringen, som går ut på at når det er stor likhet i betydning, form og frekvens mellom ord i to språk, er ordet lettere å lære som andrespråk enn når det er ulikhet (Ringbom & Jarvis 2009). Til grunn for denne forskningen ligger da forskning om den typologiske strukturen i de enkelte språkene, og her rager Åke Vibergs forskning høyt. Viberg har først og fremst arbeidet med å beskrive det svenske leksikonets typologiske struktur, for å vise hvilke trekk som er universelle, og hvilke som er språkspesifikke. Spesielt verbets semantikk er gitt stor oppmerksomhet. Arbeidet hans har vært grunnleggende også i et internasjonalt perspektiv idet den leksikalske sammenlikningen generelt var mangelfull på 1970-tallet. «Den lexikala språkjämförelsen måste sägas vara styvmoderlig behandlad jämfört med syntax, morfologi och fonologi» (Viberg 1981:2). Viberg hevdet

videre at det var få studier og bare noen få leksikalske felt som var blitt behandlet i et typologisk perspektiv og de fleste beskrivelsene var enspråklige. Dette er i tråd med Paul Mearas refleksjon i artikkelen *Vocabulary acquisition – a neglected aspect of language learning* fra 1980. Der hevdet Meara at vokabularforskning var blitt neglisjert til fordel for forskning om syntaktisk utvikling. Han hadde gjennomgått noen sentrale bibliografier om ordforrådsforskning internasjonalt og fant grunn til å kritisere vokabularstudiene for å være usystematiske og lite teoretisk begrunnede. Ikke nok med det, Meara var fortsatt kritisk 15 år senere, selv om han hadde erfart en betraktelig økning i interessen for ordforrådsstudier (Meara 1996). De spørsmålene som allerede var blitt reist i studier fra 1900 til 1960, fant han ennå ikke besvart. Selv om han i 2002 fortsatt hevder: «it is not obvious that the study of vocabulary acquisition has made huge strides since [the days of the pioneers of the 1920s]» (Meara 2002:406), ser han likevel framskritt og trekker særlig fram bruken av korpora. Først i 2010, i en oversiktsartikkel over internasjonal andrespråksforskning, slår Ernesto Macaro fast:

[...] vocabulary acquisition research has grown enormously in recent years and it would be difficult for anyone to claim (as happened in the 1980s and 1990s) that it is still a neglected area (Macaro 2010:9).

Vi må anta at Macaros utsagn impliserer at det er blitt kvalitet i de økte studiene etter 2002.

I Norden har ordforrådet og ordforrådsforskningen på andrespråksfeltet ikke hatt den samme perifere posisjon relativt sett, snarere tvert i mot. Arbeidet med ordforråd har stått sentralt helt siden forskning i andrespråk startet på 1970-tallet. Dette har sannsynligvis noe å gjøre med premissene for andrespråksforskningen generelt i Norden. Forskningen her har hele tiden hatt sterke forbindelser til skoleforskningen helt siden den moderne innvandringen startet for alvor rundt 1970-tallet. Med den etterfølgende familiegjenforeningen ble det raskt innsett at det var behov for å løse den utfordringen det økende antallet barn fra språklige minoriteter skapte i skoleverket og dette resulterte i skole-relatert andrespråksforskning.

Vibergs bidrag i ordforrådsforskningen er en av pilarene i andrespråksforskningen og initierer det jeg har kalt spor 1: forskning basert på språktypologiske sammenlikninger. Mange av studiene kom fra prosjektet Svenskan som Målspråk (SSM-projektet), som startet på midten av 1970-tallet ved Stockholms universitet. Den første rapporten utkom i 1975 (Hammarberg

& Viberg 1975).¹ En del studier kommer også fra SPRINS-prosjektet ved Göteborgs universitet. Vibergs utgangspunkt i beskrivelsen av det han kaller språkets leksikalske profil, er studier i språktypologi og i kontrastive analyser. Han støtter seg på Greenbergs arbeider om lingvistiske typologi og språkuniversalier (Greenberg 1966, 1978) som forelå og ikke minst utnytter han data-maskinens inntog i svensk språkforskning gjennom Sture Alléns pionerarbeid med *Nusvensk frekvensordbok* (NFO) hvor del 2 med oversikt over lemmaenes frekvens kom i 1971.²

Viberg velger ut de mest frekvente ordene i forskjellige ordklasser, setter dem inn i semantiske felt, finner fram til de mest frekvente ordene innenfor de ulike feltene og sammenlikner dem på tvers av språk. På denne måten har han blant annet funnet fram til både de universelle og språkspesifikke verbene. I dette arbeidet har Viberg ønsket å finne de trekkene i det svenske leksikonets struktur

som representerer allmänt återkommande mönster i världens språk (universella drag) och vilka drag som är mer eller mindre unika (språkspecifika drag) och oftast saknar en motsvarighet i andra språk, eventuellt med undantag av de närmast besläktade språken (Viberg 1992:17).

Blant de universelle trekkene finner han at det innenfor et semantisk felt ofte er ett eller to verb som skiller seg ut som spesielt frekvent, og som har en motsvarighet i flere av språkene, også i språk som er ubeslektede. Disse verbene kaller han *kjerneverb* (*nukleära verb*, se for eksempel Viberg 1990, 1998, 2012a).³ Han finner også at det eksisterer språkspesifikke trekk i språk, fordi et betydningsfelt er inndelt forskjellig. For svensk (som i norsk) gjelder det for eksempel det frekvente verbet *få* (Viberg 2012b). Når det gjelder plasseringsverbene *sätta*, *ställa*, *lägga* er bruken av disse også språkspesifikk, men her følger ikke bruken i svensk og norsk hverandre. Til tross for at disse formene er relativt like i norsk og svensk, har det svenske *ställa* en videre betydning enn det norske *stille*, slik at bruken av *ställa* i svensk til dels dekker både *sette* og *stille* i norsk (Viberg 2013). På bakgrunn av slike språktypologiske sammenlikninger har Viberg gjennomført en rekke studier hvor han viser i hvilken

---

1 SSM-rapport nr 1 pm språktypologi har årstallet 1977, mens SSM-rapport nr 2 om plasholdertvang har årstallet 1975.

2 Totalt består NFO av fire bind og det første kom ut i 1970. Se intervju med Sture Allen <<http://docplayer.se/11116969-Sture-allen-en-intervju-av-julia-peralta-11-april-2008-intervju-40-fran-matematikkmaskin-till-it.html>>.

3 Flere forskere har arbeidet – med ulikt utgangspunkt og ulik motivering – for å definere og finne fram til de grunnleggende ordene i språket slik som Carters Core vocabulary i engelsk (Carter 1987) og Hanne Ruus' kerneord i dansk (Ruus 1995).

grad innlærere i ulike aldre behersker både de universelle og de språkspesifikke trekkene i det svenske ordforrådet. Viberg har også testet ut hypotesen om at innlærere favoriserer typologisk umarkerte kjerneverb, noe han har fått bekreftet (Viberg 1988, 1991, 1993). Senere har han testet ut hypotesen om at innlærere søker å unngå verb som representerer språkspesifikke mønstre, og at de nøytraliserer semantiske forskjeller mellom verb som representerer en språkspesifikk semantisk kontrast (slik som plasseringsverbene). Dette har han også fått bekreftet (Viberg 1998). Eksempler på ulike semantiske felt som er blitt utforsket er: mentale verb (inkludert persepsjonsverb (Viberg 2008b, 2009b), (kognisjonsverb, vurderingsverb og modale verb), verb for verbal kommunikasjon, verb for prosessering/produksjon (Viberg 2009a) og verb for plassering og bevegelse/forflytning (Viberg 2004, 2008a, 2009b, 2015). I den språktypologiske sammenlikningen har han ofte brukt oversettelseskorpuser av litterære tekster.

Flere studenter – på ulike nivå i utdanningen – har brukt Vibergs metode til å teste ut verbbruken til elever med svensk som L2, både elever på lavere og mer avansert nivå, og verbbruken i kombinasjon med partikler slik som f. eks. Sophia Tranefeldt (2010, en kandidatoppsats) har gjort. Hun undersøker tekster skrevet av voksne innlærere og finner at elevene underanvender *få* og *ska* og overanvender *såga*, *vilja* og *finnas*, mens det ikke er noen indikasjon på at de overbruker andre kjerneverb. Altså konkluderer hun med at dette mellom-språkstrekket er begrenset hos de avanserte L2-elevene.

Vibergs arbeider har vært grunnet i en språktypologisk tradisjon. Og siden han har brukt resultatene av disse beskrivelsene videre i studier av elevers leksikalske utvikling på andrespråket, er han et eksempel på et møte mellom forskningsdisipliner, nettopp slik Meara (1996) etterlyste. Andre vellykkede tilnærminger som bør trekkes fram i denne forskningen, er 1) data er avgrenset og 2) ordene som utforskes har en semantisk begrunnelse. Mye av problemene med vokabularstudiene er nemlig studieobjektets størrelse: det fins rett og slett så mange ord, og det er lett å drukne i enkeltteksemplarer. Denne forskningen har også direkte relevans utenfor forskerkontoret. Det er lett å omsette innsikt til utdanningsfeltet, verken undervisnings- eller tilegnelsesbyrden av ord-omfanget virker lenger like uoverkommelig gjennom kategoriseringen som er foretatt i de språktypologiske studiene.

I Norge har Vibergs metode blitt brukt av Anne Golden i en analyse av kjerneverbet *gjøre* i det norske andrespråkkorpuset ASK (Golden 2015). Dette korpuset inneholder tekster fra 100 innlærere med 10 ulike morsmål og tekstene er hentet fra to ulike tester, nemlig de som ble kalt Språkprøven i norsk for voksne innvandrere og Test i norsk – høyere nivå, dvs tester som samsvarer omtrent med ferdighetsnivåene B1 og B2 slik det uttrykkes i Common European Framework of Reference for Languages (CEFR 2001). Golden har

sett på bruken blant testtakerne med engelsk, tysk, polsk og spansk som førstespråk. De ulike funksjonene til verbet *gjøre* ble studert i tråd med Gilquin & Vibergs (2009) definisjoner. En inndeling av bruken i de nevnte kategoriene i dette subkorpuset av ASK viser at *gjøre* først og fremst forekommer som proverb, det vil si at *gjøre* enten har en uspesifisert betydning eller viser tilbake på en tidligere nevnt handling. Men selv om innlærergruppene bruker mest *gjøre* som proverb, finnes eksempler på denne bruken bare i rundt halvpartene av alle tekstene. Det viser at det kan være vanskelig å bruke autentisk materiale i slike sammenlikninger. Forekomster av *gjøre* er relativt jevn på de første nivåene, fra nivået hvor innlærerne betegnes som «å være underveis» til de kommer på «terskelnivået» (fra A2 til B1) og til det nivået hvor de beskrives som «å ha oversikt» (B2). Bruken er mindre på det høyeste nivået der innlærerne beskrives som «å ha en effektiv språkbruk» (C1). Altså kan man ikke direkte snakke om en kjerneverbsstrategi som viser seg bare på de aller tidligste stadiene i forbindelse med verbet *gjøre* i dette materialet, men det ser ut til at tekster som nærmer seg C-nivået, bruker *gjøre* som proverb mindre. Dette kan altså støtte opp om Vibergs funn, at bruken avtar når innlærerne har nådd et visst nivå. Resultatet viser også at det var forskjell på språkgruppene i bruk av *gjøre* som til en viss grad kan forklares utfra bruken i de respektive morsmålene.

4. Læreboksporet

Det neste sporet jeg vil presentere, er studier av læreboksvokabular. Denne forskningen startet også relativt tidlig og viser andrespråksforskningens nære bånd til skolen i Norden. På 1970-tallet dukket det opp elever på mange skoler som nettopp hadde begynt å lære det nye målspråket og som hadde problemer med undervisningsmaterialet: de forstod bl.a. ikke tekstene. Prosjektet Lærebokspråk startet i Oslo i 1981 med Anne Hvenekilde og Anne Golden som prosjektledere og hensikten var egentlig å utarbeide støttemateriell som fokuserte på ordforrådet som minoritetslevene i grunnskolen kunne bruke i de ulike fagene. Ideene og inspirasjonen til dette prosjektet kom imidlertid fra Sverige. I 1978 besøkte Hvenekilde et AMU-center (Arbetsmarknadsutbildningscenter) i Stockholm hvor de hadde svenskurs for innvandrere som skulle omskoleres til et nytt yrke. For disse var språket i yrkesfagbøkene et stort problem, og svenskursene var derfor fagspråkskurs. En liten gruppe ved AMU-centeret hadde samarbeidet om å beskrive språket i fagbøkene. De hadde foretatt ordtelling i lærebøker i praktiske fag som f.eks. snekring og mekanikk, og de hadde laget separate lister for substantiv, verb og adjektiver for hvert fag. På disse listene hadde de ordnet ordene etter

fallende frekvens. Det viste seg at på listen over verb og adjektiver var det forbløffende store overensstemmelser fra fag til fag. Verbene var gjennomgående vanlig brukte verb som de færreste ville forbinde med spesielle fag. De betegnet handlinger som vi ofte gjør uten at vi snakker om dem. Adjektivene på listene betegnet ofte fysiske egenskaper ved materialer eller gjenstander. De egentlige fagtermene fantes på listene over substantivene, og her var det langt større forskjeller mellom listene. Lærernes observasjoner pekte egentlig mot det som ble resultatet av prosjektet Lærebokspråk: i fagbøkene finnes det to typer fagord, den ene typen er det egentlige fagspråket (som også kan kalles *fagterminologi*) og den andre er ord som vanligvis regnes til det generelle ordforrådet, men som viser seg å ha svært høy frekvens i noen fag, men ikke i andre. I Lærebokspråk ble lærebøker fra tre fag og seks klassetrinn analysert, dvs fra fagene fysikk, geografi og historie fra 4. til 9. klasse (Golden & Hvenekilde 1983; Golden 1984, 2014) og frekvenstillinger ble utført. Ordene⁴ ble delt i tre grupper: fagord, kjente ord og resten. Lærere i de respektive fagene valgte ut fagordene, som var de ordene de ville forklare også for elever med norsk som morsmål. De kjente ordene var ord som er typiske i begynneropplæringen i norsk for dem som ikke har norsk som morsmål, totalt 176 ordfamilier. Det som var overraskende, var at de resterende ordene viste seg å være relativt fagspesifikke. Omtrent halvparten av dem forekom bare i ett av fagene og det var ord fra forskjellige ordklasser (i motsetning til det lærerne ved AMU-senteret fant). Eksempler på slike ord var *skål* og *gni* i fysikk, *kvist* og *ras* i geografi og *beslutte* og *frykt* i historie. At en så stor del av ordforrådet i lærebøkene er fagspesifikt, ble gitt som én av forklaringene på hvorfor elever som ikke hadde norsk som morsmål, fikk problemer med å forstå tekstene. Elevene hadde ikke fått erfaringer på mange nok områder i norsk til å ha møtt disse ordene, og de hadde heller ikke blitt undervist spesielt med tanke på å utvide ordforrådet. Dermed var ikke ordforrådet deres blitt tilstrekkelig variert til at det dekket det ordforrådet som forekom i læreboktekstene. Selv om mange av fagordene også var nye for elevene med norsk som morsmål, slik som *kompass*, *borgerkrig* og *stillingsenergi*, hadde de større sjanse for å bli forstått fordi de ble gjennomgått av læreren eller forklart i boka. Men siden ordene som ble brukt i forklaringene, ofte var blant disse «fagspesifikke ikke-fagordene», var de ukjente for mange av minoritets-elevne. For eksempel ble *stillingsenergi* eksemplifisert ved en jegers bruk av pil og bu i én av lærebøkene for 6. klasse som ble analysert i Lærebokspråk. Det står at jegeren *spenner* buestrengen og *fører* pilen og strengen bakover. Han holder buen og pilen stille, mens han *sikter* på viltet, og når jegeren slipper buestrengen, *farer* pilen mot målet. De færreste lærere vil regne de kursiverte

---

4 Enheten her var rotlemma (ordfamilie).

verbene som fagord, og muligens heller ikke substantivene *pil* og *bue*. Men i denne teksten er de viktige i forklaringen av *stillingsenergi* og bør forstås av elevene for at de skal kunne forstå begrepet.

En liknende undersøkelse ble senere foretatt i Danmark av Jørgen Gimbel, og han kalte dette ordforrådet for «før-faglige uttrykk» (Gimbel 1995) nettopp for å understreke hvor viktige ordene er for forståelsen av den faglige teksten. Han undersøkte så forståelsen av slike før-faglige ord (Gimbel 1998) fra lærebøker i historie, biologi og geografi i en 5. klasse med tyrkiske og danske elever. Der fikk han bekreftet at akkurat slike ord voldt store problemer. Dessuten fant han at de tyrkiske elevenes feil oftest kunne forklares med lyd-messig likhet, mens de danske elevenes feil heller kunne forklares med en slags innholdsmessig eller kontekstuell likhet. Den største forskjellen mellom de to gruppene var imidlertid i antall ganger de hadde svart at de ikke visste hva ordet betydde. Elevgruppene hadde altså ulik strategisk kompetanse, de tyrkiske elevene gav opp mye fortere enn de danske elevene.

J. Norman Jørgen utførte også en undersøkelse av 8–18-årige minoritetsbarns forståelse av danske ord, hvor lærebøker var én av fire kilder. Han fant at bare et mindretall av ordene var kjent for elevene, og hevdet at det mest problematiske var at de antakelig ble forutsatt å være kjent (Jørgensen 1984).

Andetsprogsdimensionen i naturfagsundervisningen er et prosjekt Helle Pia Laursen utførte i 2003/2004 hvor hensikten var å finne fram til hvilke utfordringer minoritetsbarn møter i naturfagsundervisningen, og tekstbøkene deres var del av denne analysen. Hun la vekt på det hun kaller tematiske mønstre, dvs det mønster av forbindelser mellom det begrepsmessige innholdet i ord som er knyttet til et bestemt område. Hun hevder:

Typisk vil man finne mange af de før-faglige ord og uttryk i forbindelse med de betydningsmæssige relationer mellem de enkelte faglige nøglebegreber, der i den naturfaglige tekst ofte er indlejret i en syntaktisk kompleks sammenhæng (Laursen 2006:39).

I Sverige har forskningen på språket i lærebøkene virkelig skutt fart på 2000-tallet og flere prosjekt, en rekke avhandlinger og studentarbeider (oppsatser) har dette som tema. Lærebøkene som er undersøkt, kommer fra ulike emner og hører til på ulike trinn i utdanningsløpet, fra førskole til universitet. Prosjektet Ord i Läromedel (OrdiL) med Inger Lindberg som prosjektleder (Lindberg & Johansson Kokkinakis 2007), pågikk ved Göteborgs universitet i 2003–2008. Dette prosjektet – som mange av de andre arbeidene – hadde som det ultimate mål å hjelpe elever, særlig elever med svensk som andrespråk, i å bygge opp et «adekvat, skolerelatert ordforråd» (Lindberg & Johansson Kokkinakis 2007:7) og i å øke lærernes bevissthet om ordforrådtypeper som finnes i lærebøkene, de «ämnesneutrala och allmänt skolrelevanta» ordene som er frekvente i alle skole-

relaterte tekster uavhengig av emne og om «typiska fackord inom respektive ämnen liksom om fackspecifika användningar av mer frekventa och vardagliga ord» (Lindberg & Johansson Kokkinakis 2007:10). Første steg var derfor å kartlegge ordforrådet, og et korpus på ca 1 million ord med læreboktekster fra åtte fag (matematikk, fysikk, kjemi, biologi, samfunnsfag, historie, religion og geografi) ble etablert.

Flere studier har benyttet dette korpuset, bl.a. Judy Ribeck (2015) som studerte utviklingen av tekster på ulike nivåer i utdanningsløpet. Hun sammenliknet det hun kaller naturfaglige emner (dvs biologi, fysikk og kjemi) med de samfunnsfaglige emnene (dvs geografi, historie og samfunnskunnskap) fra to ulike nivå, ungdomsskolen (dvs høgstadiet) og videregående (dvs gymnasiet). Data var til dels fra OrdiL-korpuset (utgitt 2001–2003), resten var fra nyere tekstbøker (2010–2013) samlet inn av Ribeck. I én av delstudiene sammenliknes ordforrådet i bøkene fra disse fagene og nivåene. Ribeck finner bl.a. at de mest typiske ordene i de naturvitenskaplige emnene er fagrelaterte ord og termer som er relativt fremmede i hverdagsspråket. Dessuten gjennomgår de naturvitenskaplige emnene en større forandring fra ungdomsskolen til videregående skole enn de andre fagene der mange av de fagrelaterte ordene går igjen. Andelen adjektiv og partisipp øker også på videregående, dessuten blir ordene lengre. Ikke bare skiller fagene seg fra hverandre mht hvilket ordforråd som forekommer i dem, men også abstraksjonsgraden er ulik slik Edling (2004, 2006) viste i en studie av læreboktekster i svensk, samfunnsfag og naturfag i 5. og 8. klasse og i 2. året på videregående (gymnasiet). Hun fant at abstraksjonsgraden var høyest i naturfagtekstene og lavest i svenskfaget med samfunnskunnskapstekstene i en mellomstilling. Dessuten steg abstraksjonsgraden på de høyere klassetrinnene for alle emnene.

Olvegård (2014) undersøkte noen flerspråklige elevers møte med læreboktekster i historie i videregående (gymnasiet) og fant at bøkene var språklig utfordrende for denne gruppen elever. I en av delene viste hun til samtaler med enkeltelever om innholdet i lærebøkene, og hun fant at deres fagspesifikke ordforråd var for svakt utbygd til å identifisere de relevante ledetrådene i tekstene. Det var flere eksempler på at andrespråkelevne heller ikke klarte å utnytte teksten rundt de vanskelige ordene eller det overordnede innholdet i teksten i tolkningen på samme måte som elevene med svensk som førstespråk. Dette førte ofte til uventede tolkninger av ordene. Og selv om elevene ofte hevdet at de forstod ordene, sa de også at de ikke forstod sammenhengen. Olvegård trekker spesielt fram de fagspesifikke ordene som er relativt lavfrekvente i allmennspråket og de skriftspråklige mer fagnøytrale ordene som ofte forekommer i mer generell – språkbruk slik som *strävan*, *expansion* og *exploatera* – som problematiske. Andre utfordringer i tekstene er nominaliseringer som skjuler hvem deltagerne er og hvilke relasjoner det er mellom hendelsene og meta-

forer som er brukt. Lange ord som ofte inngår i komplekse nominalgrupper var også vanskelige, noe som også er blitt pekt på av Margareta Holmegaard (1999, 2007) tidligere.

I den svenske forskningen er det blitt vanlig å dele ordforrådet i fagtekster i to overordnede kategorier: ord som er fagnøytrale (ämnesneutrala) og ord som er fagrelaterte (ämnesrelaterade). Hver av de to kategoriene deles videre i to underkategorier. De fagnøytrale ordene består av allmenne høyfrekvente ord og allmenne skriftspråklige ord (hvor mange av dem er abstrakte) og de fagrelaterte ordene deles i fagspesifikke ord (ofte mer allmenne ord som er fagrelaterte) og de egentlige fagordene (fagtermene) (Järborg 2007). Den ordgruppen som Golden & Hvenekilde (1983) kalte «'ikke-fagord'», deles følgelig i to, og den halvparten som viste seg å være fagspesifikk hos Golden & Hvenekilde, tilsvarer altså gruppen som kalles 'fagspesifikke ord' i den svenske forskningen. Den andre halvparten kalles 'allmenne skriftspråklige ord'. En slik inndeling er hensiktsmessig og relativ enkel å forholde seg til. Det kan imidlertid ikke settes absolutte grenser mellom de ulike kategoriene. Hvor et ord plasseres, vil blant annet avhenge av faget, hvilken aldersgruppe teksten er skrevet for og hvordan kategorien høgfrekvente ord avgrenses (Golden & Kulbrandstad 2016). For lærere kan det å bli bevisst en slik mulig inndeling av ordforråd likevel være til god hjelp i planlegging av undervisningen.

Et nytt prosjekt kalt Overganger i utdannelsessystemet er satt igang av Anne Golden og Lise Iversen Kulbrandstad, hvor elevenes møte med tekster og språkpraksiser i ulike overganger i utdanningssystemet i Norge studeres. Det gjelder altså i overgangen fra barnetrinnet til mellomtrinnet, fra mellomtrinnet til ungdomstrinnet og fra ungdomstrinnet (altså slutten av grunnskolen) til videregående skole. Et pilotprosjekt er gjennomført med observasjoner og samtaler både med lærere og elever på 5. klassetrinn. I tillegg er tekstene elevene leste (både læreboktekster og andre tekster) og tekstene de produserte, blitt analysert, for å undersøke om elevene forstår det faglige innholdet og selv gjør bruk av det faglige ordforrådet. Et foreløpig resultat viser at læreboktekstene både blander sjangrer og faglig innhold i langt større grad enn i bøkene fra 1980-tallet. Dette kan gjøre det vanskeligere for elever med mindre ordforråd å oppfatte ordenes fagtilhørighet noe som ville ha bidratt til å gjøre ordforråds-læringen enklere.

5. Det figurative sporet

Det tredje sporet jeg trekker fram, rommer forskning på flerordsuttrykk, særlig på metaforiske og metonymiske uttrykk. En rekke ord og uttrykk i læreboktekstene brukes i såkalt overført betydning, det vil si at tekstene inne-

holder det som vanligvis kalles idiomatiske uttrykk og metaforer. Allerede i KWIC-konkordansene som ble utført i prosjektet Lærebokspråk (Golden & Hvenekilde 1983) kom det fram at en del var en rekke mer eller mindre faste uttrykk som forekom ofte i fagene. Uttrykket *i vår tid* forekom f.eks. ofte i historiebøkene og uttrykket *så å si* forekom i alle fagene. Men siden ikke noe av frekvenstillingen ble gjort på frasenivå i dette prosjektet, alt foregikk på leksemnivå, var det mer tilfeldig hvilke uttrykk som viste seg. Hvor frekvente flerordsuttrykkene totalt var, kom heller ikke fram. Verken studiene til Jørgensen (1984) eller Gimbel (1995) inkluderte flerordsuttrykk i sine undersøkelser.

I Lise Iversen Kulbrandstads undersøkelse av leseferdighetene til innvandrerungdom på norsk fantes det en tittel som innholdt ett metaforisk uttrykk (Kulbrandstad 1996). Da hun bad elevene a) foregripe innholdet i en læreboktekst ut fra tittelen «medaljens bakside» og b) forklare betydningen av dette uttrykket før og etter at de hadde lest teksten, viste det seg at ingen av de fire innvandrerungdommene forstod uttrykket. Det vil si at tittelen ikke var til hjelp i å forstå teksten.

Inspirert av resultatet med det metaforiske uttrykket hos Kulbrandstad undersøkte Golden ungdomsskoleelevers forståelse av metaforiske ord og uttrykk hos 170 elever med norsk som andrespråk og 230 elever med norsk som førstespråk (Golden 2005). De metaforiske ordene og uttrykkene var hentet fra samfunnskunnskapsbøker, og de ble plassert i en flervalgsoppgave hvor de var omkranset av en liten kontekst. Elevenes besvarelser ble sammenliknet på forskjellige måter og kategoriseringen både av oppgaver og elever i ulike sett og grupper, gav det samme hovedresultatet. Forståelsen av metaforiske ord og uttrykk hos elever med norsk som morsmål og elever fra språklige minoriteter viste seg å være en forskjell i grad, ikke i type. Det var i store trekk de samme uttrykkene som skilte seg ut både som vanskelige og lette. Med andre ord var de uttrykkene som i gjennomsnitt var litt vanskelige for elever med norsk som morsmål, veldig vanskelige for elever med andre morsmål, og de som i gjennomsnitt var veldig lette for med norsk som morsmål, var forholdsvis lette i gjennomsnitt for minoritetslevnene. En rekke variabler ble undersøkt for å finne fram til hva som karakteriserte lette og vanskelige oppgaver, både forhold relatert til selve det metaforiske uttrykket og forhold relatert til konteksten uttrykket forkom i. Resultatet viste at de lette oppgavene stort sett bestod av enkeltord i motsetning til flerordsuttrykk, at det forekom i en kontekst som viste til ungdommelige aktiviteter (skole, kjærlighetsliv, sport) i motsetning til voksenliv (arbeidsliv, politikk, økonomi) og at uttrykkene var bildesterke, dvs lett å forestille seg. Dette gjaldt for alle grupper elever. Når det gjaldt frekvens, viste det seg imidlertid at uttrykk som inneholdt høyfrekvente ord og særlig de uttrykkene hvor totalfrekvensen til enkeltordene var høy, var blant de vanskeligste, mens de som inneholdt mellomfrekvente ord og uttrykk var

enkler. Uttrykkene med høy totalfrekvens var kombinasjoner av kjerneverb pluss preposisjoner og adverb, dvs partikkelverb (verbalfraaser). Årsaken til at disse var vanskelige, var trolig de mange tolkningsmulighetene som forelå når to polysemiske ord ble kombinert. For de elevene som hevdet å kunne morsmålet best eller like godt som norsk, spilte det også en rolle om uttrykket fantes i morsmålet til elevene. Dette ble bare undersøkt for elevene med pakistansk, arabisk og tyrkisk språkbakgrunn.

Julia Prentice har utført flere studier av bruk og mestring av fraseologiske enheter og det hun kalte konvensjonaliserte flerordsuttrykk hos ungdom i flerspråklige miljøer (Prentice 2010). Data ble hentet fra SUF-prosjektet (Språk och språkbruk bland ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer), som var et samarbeid mellom Göteborgs, Stockholms og Malmös universitet i perioden 2001 til 2006. I en av studiene undersøkte Prentice & Sköldbberg (2010) bruken av konvensjonaliserte figurative uttrykk og fant at L2-studentene oftere modifiserte disse uttrykkene og skapte nye figurative ordkombinasjoner basert på et stort utvalg av kildedomener. En annen studie satte søkelyset på mestringen av konvensjonaliserte flerordsuttrykk og Prentice (2010) supplerte dataene med fire utfyllingsoppgaver som fokuserte på ulike aspekter ved mestring av disse uttrykkene. Hun fant at startpunktet for læring av svensk så ut til å være en viktig faktor for deltakernes mestring av konvensjonaliserte uttrykk i svensk, en konklusjon som også ble bekreftet av kvalitative analyser av en del av dataene.

Olvegårds studie (se over) trakk også fram metaforer i læreboktekstene som en av vanskelighetene minoritetselevne møtte, noe som førte til at elevene hevdet «jag förstår orden men inte sammanhanget riktigt» (Olvegård 2014:224).

Flere studier har undersøkt bruk og forståelse av partikkelverb og tendensen er at andrespråkslever bruker færre partikkelverb enn dem som har språket som førstespråk, noe både Ekberg (1999), Ekberg & Haskå (2002) og Enström (2013) har vist i forskjellige studier av skriftlig og muntlig språkbruk i førskolen og i skolealder. Tranefelts (2010) resultater (se over) viser også at avanserte innlærere av svensk bruker langt mindre partikkelverb enn elever med svensk som L1.

6. Oppsummering

Jeg har her trukket fram tre spor i andrespråksforskningen i Norden, hvor ord spiller en sentral rolle. Sporene har jeg kalt språktypologiske sammenlikninger, lærebokvokabular og flerordsuttrykk. Hensikten har vært å vise hvordan forskningen bygger på hverandre, og hvordan den inspireres av hverandre også på tvers av landegrensene selv om denne forskningen nok kunne vært enda bedre

samkjört. Forskningen på ordförråd i Norden har, i motsetning til hva som hevdes om den internasjonale ordförrådforskningen, vært sentral i andrespråksforskningen siden denne skjøt fart her på 1970-tallet. Bruk av datateknologi og framveksten av korpusstudier kan sikkert ta en del av æren. Ordförrådet i et språk er stort, og datateknologien har gjort denne forskningen overkommelig. Likevel er det alltid enkelte forskeres engasjement og interesser som driver spesielle retninger framover sammen med spørsmål som gjøres kjent i forskningsmiljøet. I Norden har denne forskningen vært sterkt knyttet til behov i skolen, fordi mange forskere startet sin yrkeskarriere der. Dermed har de en tettere kontakt med dem som andrespråksforskningen har betydning for: innlærere i ulike aldre som er i ferd med å lære seg et av de nordiske språkene som målspråk.

7. Litteratur

- Allén, Sture 1971. *Nusvensk frekvensordbok 2: Lemman*. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Carter, Ronald A. 1987. "Is there a core vocabulary?" *Applied linguistics* 8(2), s. 178–193.
- CEFR 2001: *Common European Framework of Reference for Languages Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Edling, Agnes 2004. Abstraktion hos skoltexter i olika skolämnen – måste skolans texter vara abstrakta? I: *Språkvård* 3/2004, s. 27–33.
- Edling, Agnes 2006. Abstraction and authority in textbooks. The textual paths towards specialized language. *Studia Linguistica Upsaliensia* 2. Uppsala: Universitetsbiblioteket.
- Ekberg, Lena 1999. Användningen av komplexa predikat hos invandrabarn i Rosengård. I: Andersson, Lars-Gunnar, Aina Lundqvist, Kerstin Norén & Lena Rogström (red), *Svenskans beskrivning* 23. Lund: Lund University Press, s. 86–95.
- Ekberg, Lena & Haskå, Inger (2002). Att välja det rätta – om ordval och grammatik hos tvåspråkiga barn. I: Hauksdóttir, A., Arnbjörnsdóttir, B., Gardardsdóttir, M. & Thorvaldsdóttir, S. (red.), *Forskning i nordiske språk som andet- og fremmedsprog. Rapport fra Konference i Reykjavik 23.-25. maj 2001*. Reykjavík: Háskóli Íslands; Háskolaútgáfan.
- Enström, Ingegerd 2013. Ordförråd och ordinlärning – med särskilt fokus på avancerade inlärare. I: Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg (red.), *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur, s. 169–196.

- Gilquin, Gaëtanelle & Åke Viberg 2009. How to make do with one verb: A corpus-based contrastive study of do and make. *Revue française de linguistique appliquée* 1 (Vol. XIV) 67–82.
- Gimbel, Jørgen 1995. Bakker og udale. *Sprogforum. Tidsskrift for sprog- og kulturpædagogik* 3. København: Danmarks Pædagogiske Bibliotek, s. 28–34.
- Gimbel, Jørgen 1998. Tyrkiske børns fagrelevante danske ordforråd i femte klasse. I: Møller, Janus, Pia Quist, Anne Holmen & Jens N. Jørgensen (red.), *Tosproget udvikling*. (Københavnstudier i tosprogethed. Køgeserien: bind K4.) København: Danmarks Lærerhøjskole, s. 95–111.
- Golden, Anne 1984. Fagord og andre ord i o-fagsbøger for grunnskolen. I: Hvenekilde, Anne & Else Ryen (red.), «*Kan jeg få ordene dine, lærer*». Oslo: LNU/Cappelen, s. 170–175.
- Golden, Anne 2005. *Å gripe poenget. Forståelse av metaforiske uttrykk fra lærebøker i samfunnskunnskap hos minoritetslever i ungdomsskolen*. Oslo: Unipub forlag.
- Golden, Anne 2014. *Ordforråd, ordbruk og ordlæring*. 4. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Golden, Anne 2015. ASK-korpuset gjør andrespråksforskningen enda morsommere. Men hva gjør voksne innlærere med verbet *gjøre* i ASK? *NOA 1–2*, jubileumsnummer.
- Golden, Anne & Anne Hvenekilde 1983. *Rapport fra Prosjektet Lærebok-språk*. Oslo: Universitetet i Oslo, Senteret for språkpedagogikk.
- Golden, Anne & Lise Iversen Kulbrandstad 2016. Ordforråd och begrepp inom alla ämnen. Läslyftet. Skolverket. <https://lasochskrivportalen.skolverket.se/#/moduler/7-Gymnasieskola/028_lasstrat-for-amnestext/del_07/>. Hämtat 12 december 2016.
- Greenberg, Joseph H. 1966. *Language universals with particular reference to feature hierarchies*. (Janua Linguarum, Series Minor, 59.) The Hague: Mouton.
- Greenberg, Joseph H. (red.) 1978. *Universals of human language. Vol. 3: Word structure*. Stanford: Stanford University Press.
- Hammarberg Bjørn & Åke Viberg 1975/1979. Platshållartvånget, ett syntaktiskt problem i svenskan för invandrare. (SSH Report 2.) Stockholm: Stockholms universitet.
- Hammarberg Bjørn & Åke Viberg 1977. *Felanalys och språktypologi. Orientering om två delstudier i SSM-projektet*. (SSM Report 1.) Stockholm: Stockholms universitet.
- Holmegaard, Margareta 1999. *Språkmedvetenhet och ordinlärning. Lärare och inlärare reflekterar kring en betydelsefältövning i svenska som andraspråk*. Göteborg: Göteborgs universitet.

- Holmegaard, Margareta 2007. Långa ord – en svårighet för flerspråkiga studerande? I: Lindberg, Inger & Sofie Johansson Kokkinakis (red.), *OrdiL – en korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år*. (Rosa 8). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutet för svenska som andraspråk.
- Jørgensen J. Normann 1984. Fremmedarbejderbørns danske ordforråd. En sociolingvistisk undersøgelse. I: Ringgaard, R. & Viggo Sørensen (red.), *The Nordic Languages and Modern Linguistics 5*. Århus: Nordisk Institut/ Aarhus Universitet.
- Järborg, Jerker 2007. Om ord och ordkunskap. I: Lindberg, Inger & Sofie Johansson Kokkinakis (red.), *OrdiL – en korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år*. (Rosa 8). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutet för svenska som andraspråk, s. 61–100.
- Kulbrandstad, Lise Iversen 1996. *Lesing på et andrespråk. En studie av fire innvandrerdommers lesing av læreboktekster på norsk*. Avhandling for dr.art.-graden. Institutt for lingvistiske fag. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Laursen, Helle Pia 2006. Andetsprogspektiver på tematiske mønstre i naturfagsundervisningen. *NORDAND Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, 2006(1), s. 51–71.
- Lindberg, Inger & Sofie Johansson Kokkinakis (red.). *OrdiL – en korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år*. (Rosa 8.) Göteborg: Göteborgs universitet, Institutet för svenska som andraspråk, s. 13–60.
- Macaro, Ernesto 2010. Second Language Acquisition: The Landscape, the Scholarship and the Reader. I: Macaro (red.), *The Bloomsbury Companion to Second Language Acquisition*. London: Bloomsbury.
- Meara, Paul 1980. *Vocabulary acquisition – a neglected aspect of language learning*. *Language Teaching and Linguistics: Abstracts* 13(4), s. 221–246.
- Meara, Paul 1996. The Classical Research in L2 Vocabulary Acquisition. I: Anderman, Gunilla & Margaret Rogers (red.), *Words, Words, Words: The Translator and the Language Learner*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Meara, Paul 2002. The rediscovery of vocabulary. *Second Language Research* 18(4), s. 393–407.
- Olvegård, Lotta 2014. *Herravälde. Är det bara killar eller? Andraspråksläsare möter lärobokstexter i historia för gymnasieskolan*. (Göteborgstudier i nordisk språkvetenskap 22.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Prentice, Julia 2010. *På rak sak. Om ordförbindelser och konventionaliserade uttryck bland unga språkbrukare i flerspråkiga miljöer*. (Göteborgstudier i nordisk språkvetenskap 13.) Göteborg: Göteborgs universitet.

- Prentice, Julia & Emma Sköldberg 2010. *Klättra på väggarna eller bara vara ett med soffan?* Om figurativa ordförbindelser bland ungdomar i flerspråkiga miljöer. *Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning* 20, s. 5–35.
- Ribeck, Judy 2015. *Steg för steg. Naturvetenskapligt ämnesspråk som räknas.* (Data linguistica 28.) Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Ringbom, Håkan & Scott Jarvis 2009. The Importance of Cross-Linguistic Similarity in Foreign Language Learning. I: Michael H. Long & Catherine J. Doughty (red.), *The Handbook of Language Teaching*. West Sussex: Wiley-Blackwell, s. 106–118.
- Ruus, Hanne 1995. *Danske kerneord. Centrale dele af den danske leksikale norm.* København: Museum Tusulanums Forlag/Københavns Universitet.
- Tranefeldt, Sophia 2010. *Verbanvändning vid skriftlig produktion hos avancerade inlärare av svenska som andraspråk.* Kandidatuppsats. Karlstad: Karlstads universitet.
- Viberg, Åke 1981. En typologisk undersökning av perceptionsverben som ett semantisk fält. (SSM Report 8.) Stockholm: Stockholms universitet.
- Viberg, Åke 1988. Ordförråd och ordinlärning. Några utgångspunkter för en studie av hur ordförrådet lärs in. I: Hyltenstam & Lindberg (red.), *Första symposiet om svenska som andraspråk. Volym I: Föredrag om språk, språkinlärning och interaktion.* Stockholm: Centrum för tvåspråkighetsforskning, Stockholms universitet.
- Viberg, Åke 1990. Svenskans lexikala profil. I: Andersson, Erik & Marketta Sundman (red.), *Svenskans beskrivning* 17. Åbo: Åbo akademis förlag, s. 391–408.
- Viberg, Åke 1991. Nordens språk som andraspråk ur ett tvärspråkligt perspektiv. I: Axelsson, Monica & Åke Viberg (red.), *Första forskarsymposiet om Nordens språk som andraspråk.* Stockholm: Stockholms universitet.
- Viberg, Åke 1992. Universellt och språkspecifikt i det svenska ordförrådets organisation. *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 13:2, s. 17–58
- Viberg, Åke 1993. Crosslinguistic perspectives on lexical organization and lexical progression. I: Hyltenstam, Kenneth & Åke Viberg (red.): *Progression and regression in language.* Cambridge: Cambridge University Press, s. 340–383.
- Viberg, Åke 1998. Crosslinguistic perspectives on lexical acquisition: the case of language-specific semantic differentiation, I: K. Hastrup & Å. Viberg (red.), *Perspectives on Lexical Acquisition in a Second Language.* Odense: Odense University Press, s. 119–134.
- Viberg, Åke 2004. Physical contact verbs in English and Swedish from the perspective of crosslinguistic lexicology. I: Aijmer, Karin & Bengt Altenberg (red.), *Advances in Corpus Linguistics. Papers from the 23rd International Conference on English Language Research on Computerized Corpora*

- (ICAME 23), Göteborg 22–26 May 2002. Amsterdam/New York: Rodopi, s. 327–352.
- Viberg, Åke 2008a. Riding, driving and traveling: Swedish verbs describing motion in a vehicle in crosslinguistic perspective. I: *Resourceful language technology: festschrift in honor of Anna Sågvall Hein*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, s. 173–201.
- Viberg, Åke 2008b. Swedish verbs of perception from a typological and contrastive perspective. I: de los Ángeles Gómez González, María, J. Lachlan Mackenzie & Elsa M. González Álvarez (red.), *Languages and cultures in contrast and comparison*. Amsterdam: John Benjamins, s. 23–172.
- Viberg, Åke 2009a. How to make do with one verb: A corpus-based contrastive study of *do* and *make*. *Revue française de linguistique appliquée* 14 (1), s. 6–82.
- Viberg, Åke 2009b. Review of Luna Filipovic: Talking about Motion: a Crosslinguistic Investigation of Lexicalization Patterns. *Languages in Contrast: International Journal for Contrastive Linguistics* 9(2), s. 285–290.
- Viberg, Åke 2009c. The meaning patterns of Swedish *låta* 'sound'; 'let': A corpus-based contrastive study. I: Bernardini, Petra, Verner Egerland & Jonas Granfeldt (red.), *Mélanges plurilingues offerts à Suzanne Schlyter à l'occasion de son 65ème anniversaire*. (Études romanes de Lund 85.) Lund: Lund University, s. 455–480.
- Viberg, Åke 2012a. Basic verbs in typological perspective. I: Van Peteghem, Marleen, Peter Lauwers, Els Tobback, Annemie Demol & Laurence De Wilde (red.), *Le verbe an verve: Réflexions sur la syntaxe et la sémantique verbales*. Gent: Academia Press, s. 255–273.
- Viberg, Åke 2012b. Language-specific meanings in contrast: A corpus-based contrastive study of Swedish *få* 'get'. *Linguistics* 50 (6), s. 1413–1461.
- Viberg, Åke 2013. Posture verbs: A multilingual contrastive study. *Languages in Contrast: International Journal for Contrastive Linguistics* 2. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, s. 139–169.
- Viberg, Åke 2015. Contrasts in construction and semantic composition: The verbs of putting in English and Swedish in an intra-typological perspective. I: Ebeling, Signe Oksefjell & Hilde Hasselgård (red.), *Cross-Linguistic Perspectives on Verb Constructions*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, s. 222–253.

Anne Golden

MultiLing

Universitetet i Oslo

anne.golden@iln.uio.no

Hur upplever du *hen*?

Nio lexikala resor från 1965 till 2015

Sven-Göran Malmgren

1. Inledning

Ett halvt sekel är en avsevärd del av de flesta människors tillvaro som språkbrukare, men ändå har många som nått mogen ålder tydliga minnen av hur man brukade säga och skriva för 50 år sedan. Påståenden om språkförändringar på 60-talet kan kontrolleras genom direkt kontakt med dem som själva var med och kanske t.o.m. medverkade till dem. Det kan vara *ett* skäl att våga sig på det följande försöket till en översikt över förändringar i det svenska ordförrådet från 1965 till nutiden.

Men det finns fler skäl. Mitten av 1960-talet utgör i själva verket en mycket gynnsam utgångspunkt för studier i det moderna svenska ordförrådets utveckling. År 1965 lades grunden till *Språkbanken* genom att materialet till den hittills mest djupgående frekvensundersökningen av svenskans ordförråd samlades in (Allén 1970). År 1965 startade också tidskriften *Språkvård*, och året därpå kom ett par auktoritativa, normerande beskrivningar av den samtida svenskan ut, *Svensk handordbok* (1966) och *Modern svenska* (Åkermalm 1966). Och inte minst: år 1963 startade den konferensserie vars 35:e sammankomst förevisas i föreliggande volym. Allt detta var uttryck för ett snabbt ökande intresse för den moderna svenskan som forskningsobjekt, något som naturligen ledde till att data om det svenska ordförrådet från mitten av 1960-talet och framåt är ojämförligt mer åtkomliga än motsvarande data från tidigare decennier.

Ämnet som antyds av rubriken är stort, och det måste begränsas på något sätt. Jag har bl.a. valt att anlägga en språkvårdsaspekt. Dels använder jag mig av skriftspråkliga material med ett ganska ”vårdat” språk, t.ex. tidningstexter från Språkbanken. Dels bygger jag dateringar på språkvårdsbedömningar, när det är nödvändigt eller lämpligt: en lexikal innovation anses etablerad när den blivit ”godkänd” av språkvården. Exempelvis kan det vara ett problem att tidfästa uppkomsten av typen *kommer bli* (utan *att*). Den finns belagd åtminstone sedan 60-talet, men första gången den accepteras av språkvården är i *Svenskt*

språkbruk 2003. Därför betraktas typen *kommer bli* som en av de stora lexikala förändringarna från 2000-talets första decennium.

När det gäller ”förändringar i det svenska ordförrådet” tillämpas dock en ganska vid tolkning. Som lexikala förändringar räknas givetvis uppkomst av nya ord liksom förändringar inom böjnings- och avledningssystemet (men uttalsförändringar förbigås), men också förändringar av enskilda ords konstruktionsätt (t.ex. typen *uppleva som positivt* på 60-talet), betydelse, stilvärde, frekvens m.m. I princip prioriteras systematiska förändringar framför ”punktuella”.

Uppläggningsen av artikeln är följande. Först ges för vart och ett av de sex decennierna (60-talet, 70-talet etc.) ett exempel på en mycket central lexikal förändring. Sedan görs ett försök att se uppkomsten av (många) nya ord som resultat av rörelser i samhället, och därefter görs – åtminstone i viss mån – samma sak när det gäller uppkomsten av metaforer. Därpå ser vi på förändringar i framför allt verbs, men också adjektivs och substantivs konstruktionsmönster. Sedan behandlas (de ganska få) förändringarna i böjnings- och ordbildningssystemet, varpå några ord som fått förändrad stilnivå eller värdeladdning uppmärksammas. Så får de fåtaliga förändringarna i formordssystemet ett eget avsnitt, varefter ett antal konstruktionstyper som kritiserades 1966 men som nu i allmänhet är accepterade skärskådas. Den egentliga studien avslutas med att vi tittar på en frekvensförändring av mycket speciellt slag.

Innan vi kommer in på själva redogörelsen för ordförrådets förändringar ges en översikt över de primära och sekundära källmaterial som använts.

2. Källmaterial

En central primärkälla utgörs av vissa delkorpusar i *Språkbanken*, lätt tillgängliga genom konkordansverktyget *Korp*. *Språkbanken* har utnyttjats huvudsakligen för två delstudier, varvid sex tidningskorpusar, så jämnt som möjligt fördelade över halvseklet, har använts (Press 65, Press 76, DN (*Dagens Nyheter*) 87, GP (*Göteborgs-Posten*) 94, GP 03 och GP 13). Eftersom undersökningarna i båda fallen gäller relativa frekvenser spelar det ingen roll att korpusarna är olika stora. *Språkbanken* har dessutom använts i en mindre delstudie som kommenteras närmare nedan.

En annan viktig primärkälla är tidskriften *Språkvård* under 42 år, 1965–2007, inte minst avdelningen ”Frågor och svar”. Det handlar här om utlåtanden (så att säga fångade i ögonblicket) som ger direkta vittnesbörd om hur tongivande språkvårdare såg på bl.a. omdebatterade ord och ordformer vid olika tidpunkter under perioden. Under perioden 2007–2015 spelar *Språktidningen* en delvis liknande roll.

På samma sätt är de normativa *Svensk handordbok* och *Svenskt språkbruk* primära källor till kunskap om hur språkvården såg på vissa lexikala konstruktioner ("lexikal syntax") 1966 resp. 2003. I mindre utsträckning har också de allmänna språk- och stilriktighetsböckerna *Modern svenska* (Åkermalm 1966) och *Språkriktighetsboken* (2005) använts.

Helt outhärliga sekundärkällor är de tre nyordsböcker som kom ut 1986 (*Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal*), 2000 (*Nyordsboken*) resp. 2015 (Agazzi 2015). Dessa ordböcker täcker sålunda hela det aktuella halvsekllet och får anses tillhandahålla nära nog fullständiga förteckningar över periodens viktigare nyord och nya betydelser, jämte tillförlitliga årtal för första belägg. Förstabeläggen är ibland hämtade från Språkbanken men troligen oftare från Svenska Språknämndens resp. Språkrådets samlingar. Marginella förbättringar av dateringarna i nyordsböckerna kan då och då erhållas med hjälp av *DN-arkivet*, där man omedelbart får fram DN-artiklar (som t.ex. innehåller ett intressant ord) från vilken dag som helst mellan 1864 och 1992. Dessutom kan *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO, 2009) liksom de fem senaste upplagorna av *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL, 1973, 1986, 1998, 2006 och 2015) i vissa fall ge kompletterande upplysningar. Men i de allra flesta fall bygger den följande inplaceringen av nyorden i decennier på uppgifter i nyordsböckerna.

3. En central lexikal förändring per årtionde

Vi måste först fastslå vad som menas med "en central lexikal förändring". I det här sammanhanget krävs av en sådan förändring att den uppfyller minst ett av följande fyra kriterier: 1) Förändringen berör formordsförrådet; 2) förändringen (t.ex. ett nytt prefix) får konsekvenser för en stor del av ordförrådet; 3) förändringen berör basordförrådet (ungefär = de tusen vanligaste orden); 4) förändringen (t.ex. ett nytt ord) behövs för att uttrycka en grundläggande idé. I det följande refereras till dessa kriterier som kriterium 1–4.

3.1 60-talet: *uppleva något som positivt, hur upplever du din situation?*

Den här förändringen omfattar bara konstruktionssättet hos ett enda verb, men den får ändå betecknas som en av 1960-talets viktigaste. Huvudpoängen tycks vara att vi får ett nytt och lite mer pretentiöst sätt att uttrycka vanligt tyckande: i stället för det banala *jag tycker så och så om det och det* kunde man efter mitten

av 60-talet säga/skriva *jag upplever det som positivt/negativt att ...*. Vi har alltså fått en partiell synonym till *tycka*, och därmed är kriterium 3 uppfyllt. Som Gellerstam (1980) påpekat kan det också vara en poäng att den företeelse tyckandet avser ”lyfts upp” till direkt objektsposition varigenom en bisats ofta kan sparas in.

Många uppfattade konstruktionen som modebetonad och undvek den, och den parodierades flitigt. I en pjäs från 70-talet säger en av karaktärerna ungefär: ”Nånstans upplever vi väl det här samtalet som väldigt avslutat.” Och här skrattade publiken.

3.2 70-talet: *sambo*

Ordet *sambo* fanns redan på 40-talet och var vanligt på 70-talet, men det uttalades då alltid med akut accent och kort o så att det blev homofont med ett rasistiskt ord för ’svart person’. I *Språkvård:s Frågor och svar-spalt* (1979:3), med stor sannolikhet författad av Bertil Molde, rekommenderades ett uttal med grav accent och långt o, så att ordet skulle ansluta sig till andra substantiv på *-bo*, t.ex. *södertäljebo*, *ölandsbo*. Det lyckades i så måtto att ordet *sambo* självt började användas på allvar, inte bara skämtsamt, och dessutom bildades nya ord som *särbo*, *delsbo* m.fl. i analogi med *sambo*. Sedan får man konstatera att ordet *sambo* fortfarande ofta uttalas med akut accent, men det viktigaste målet, att etablera *sambo* som ett normalt ord, uppnåddes (jfr Lundbladh 1992).

I enlighet med principen om språkvårdsgodkännande betraktas *sambo* som en nyhet från 70-talet, årtiondet när rekommendationen i *Språkvård* publicerades. Och innovationen uppfyller kriterium 4: vi fick ett stilistiskt omarkerat ord för en mycket central social företeelse.

3.3 80-talet: *resa* ’(utdragen) verksamhet, process’

År 1988 lanserades ordet *klassresa* i den nya betydelsen ’socialt avancemang’. (*Nyordsboken* anger årtalet 1990, men i DN-arkivet hittas belägg som är två år äldre.) Denna metafor, som samtidigt var en lustighet, gjorde stor lycka och ledde troligen till att den allmänna metaforen VERKSAMHET, PROCESS ÄR RESA (för notationen se Lakoff & Johnson 1980) fick ett väldigt uppsving. Dessutom behövde den inte längre bara uppfattas som en banal rumtid-metafor. Visst fanns *livsresa* o.d. redan tidigare, men före 90-talet brukade man inte säga om t.ex. ett avslutat projekt att *det har varit en spännande resa*.

Den nya (eller utvidgade) metaforen uppfyller kriterium 3.

3.4 90-talet: *göra en X; göra en X-are*

Detta uttrycksätt för in ett nytt moment av humor i språket; man skulle kunna tala om en sorts modern kenning. I stället för att prosaiskt säga *hon har tagit timeout* kunde man från och med 90-talets senare hälft säga *hon har gjort en Mona Sahlin(are)*. Uttrycksättet påverkar en stor del av ordförrådet och uppfyller därmed kriterium 2. Dateringen, som hämtats från *Nyordsboken*, kan försvaras även om liknande konstruktioner funnits tidigare (jfr *göra en Salchov* och diskussion i Malmgren 2003).

3.5 00-talet: *hon kommer bli nöjd*

Den *att*-lösa infinitivkonstruktionen med *kommer* är möjligen ett exempel på en (kanske oönskad) språkförändring som språkvården missade. Konstruktionen observeras och kritiseras i *Svensk handordbok* 1966 och i spalten ”Frågor och svar” i *Språkvård* (1969:3). Men den *att*-lösa typen vinner nästan omärkligt terräng, som framgår av följande tabell (kI-konstr. = infinitivkonstruktioner med *kommer*, med eller utan *att*; endast belegg där infinitiven eller *att* står omedelbart efter *kommer* har kunnat beaktas, sålunda inte t.ex. *han kommer säkert (att) hjälpa dig*):

TABELL I: *Andel att-lösa kI-konstruktioner 1965–2013*

Delkorpus i Språkbanken	Andel att-lösa kI-konstr. (%)
Press 65	0,0
Press 76	0,9
DN 87	0,6
GP 94	1,5
GP 03	3,1
GP 13	14,0

Under de första nästan 40 åren av vårt halvsekel ökar sålunda andelen *att*-lösa konstruktioner från 0 till bara 3 procent, men under det senaste decenniet sker en tydlig acceleration. Den snabbare ökningen i närtid beror kanske delvis på språkvårdens acceptans (jfr ovan), medan långsamheten i ökningen över hela perioden säkert hänger samman med demografiska faktorer. De allra flesta äldre språkbrukare, som insupit *kommer att*-varianten med modersmjölken, håller troligen fast vid den, något som naturligt bromsar övergången till den *att*-lösa konstruktionen. Det kan nämnas, att *Bloggmix*-korpusen i Språkbanken

(säkert med en hög andel unga skribenter) redan nu kan visa upp en andel på 60 procent för den *att*-lösa varianten.

Som nämndes tidigare accepterades den *att*-lösa konstruktionen första gången i *Svenskt språkbruk* och därmed av Svenska språknämnden 2003, och den dateras därför till 00-talet. Självklart är det fråga om en central lexikal förändring, som uppfyller både kriterium 2 och 3 – och även kriterium 1 om *komma* i den aktuella användningen räknas som hjälpverb.

3.6 10-talet: *hen*

Få hade väntat sig att svenskan plötsligt skulle berikas med ett nytt personligt pronomen. Det fanns dock ett allt starkare behov av ett könsneutralt ord för 'han eller hon' och på senare år även för att referera till personer som känner sig varken som män eller kvinnor. Redan på 60-talet hade *hen* föreslagits som en möjlighet, säkert inspirerat av finskans *hän*, men bl.a. Molde (1976) var skeptisk. Som ett mer realistiskt alternativ lanserades *den*, som har använts i begränsad utsträckning sedan 70-talet och som rekommenderades i *Språkriktighetsboken* (2005). Men runt 2010 dök *hen* åter upp, bl.a. i barnbokssammanhang, och snart syntes det nya pronomenet allt oftare i tidningsspalter, i romaner och även i akademisk prosa. Det var därför naturligt att det kom med i 14:e upplagan av SAOL (2015) och att det accepterades på Språkrådets hemsida.

Det nya pronomenet *hen* uppfyller faktiskt alla fyra kriterierna på en central lexikal förändring. I själva verket kan det i efterhand komma att framstå som det senaste halvseklets viktigaste nyhet i det svenska ordförrådet, även om osvuret ännu är bäst.

4. Lexikala förändringar mot bakgrund av samhällsföreteelser

Vi gör nu – i avsnitt 4 och 5 – två nya resor genom de sex decennierna och öser ur de tre nyordsböckerna (med vissa kompletteringar) i ett försök att låta nyorden resp. metaforerna "spegla samhället". Som rubriker för varje decennium väljs ord (i ett par fall ett två- eller treordsuttryck) som får sammanfatta tidsandan och tidshändelserna och som ofta i sig själva är lexikala nyheter från det aktuella årtiondet. I de anslutande "miniessäerna" markerar kursiveringarna resp. decenniernas nyord. Självfallet är det dock långtifrån alla nyord som speglar samhällsförhållanden, och några exempel på sådana mer "fristående" ord ges också för varje årtionde.

Uppläggningsen och det något essäbetonade framställningssättet i avsnitt 4 och 5 är inspirerade av inledningarna till *Nyordsboken* och Agazzi (2015) – och även av Ulf Telemans klassiska uppsats ”Historien och språkhistorien” (Teleman 1985).

4.1 60-talet: *rekordåren, den nya vänstern och Vietnamkriget*

Slutet av 60-talet var en turbulent tid i större delen av världen. I Sverige gick ekonomin för högttryck och byggandet slog alla rekord med det berömda *miljonprogrammet*. Men samtidigt började många ifrågasätta *konsumismen* och bl.a. lansera idéer om *alternativ jul*. Informella *underground*-grupper växte fram, starkt kritiska mot vad de uppfattade som *skendemokrati* och *repressiv tolerans*. Idéer om *närmedemokrati* prövades, och många började svänga sig med marxistiska termer som *alienation*. Ett starkt incitament för vänsterrörelsen var Vietnamkriget som ständigt *upptrappades* (från början *eskalerade*).

Andra framträdande nyord från senare delen av 60-talet var *dator*, *lobby*, *mobba* och *nygammal*.

4.2 70-talet: *jämställdhet, kärnkraftsutbyggnad och ekonomisk kris*

60-talets vänstervåg satte sin prägel också på 70-talet, så småningom delvis med nya förtecken. Missförhållanden i samhället uppdagades genom *undersökande journalistik* och *wallraffande*. Jämställdhetsfrågor kom i fokus vilket ledde till en kraftig utbyggnad av *barnomsorgen*, liksom till inrättandet av *kvinnohus* och *mansläger*. Reaktionen mot konsumtionssamhället tog sig nya uttryck i den *gröna vågen* och visioner om *lokalsamhällen*. Den snabba kärnkraftsutbyggnaden var ytterst kontroversiell, och kritikerna pekade inte minst på risken för *härdsmltor*. Rekordåren följdes av en ekonomisk baksmälla med *oljekris* och en långvarig *varuskris*.

Andra viktiga 70-talsord var *avokado*, *bananrepublik*, *dissident*, *gay* och *yrkesförbud*.

4.3 80-talet: *kasinoekonomi och perestrojka*

Under 80-talet blev nyliberalismen den inflytelserikaste ideologin i västvärlden, livligt omfamnad bl.a. av USA:s president Ronald Reagan och Storbritanniens premiärminister, *järnlady* Margaret Thatcher. I nyliberalismens kölvatten

framträdde en ny typ av ekonomiskt framgångsrika unga män och kvinnor, *yuppies*. I Sverige gjorde s.k. *finansvalpar* snabba vinster tack vare *kasinoekonomi* (eller *klippekonomi*), vinster som dock begränsades av en särskild *valpskatt*. Men vissa borgerliga politiker började hoppas på ett *systemsifte*.

Under andra hälften av 80-talet kom utvecklingen i Östeuropa i centrum för hela världens intresse. Den nye sovjetledaren Michail Gorbatjov uppmuntrade ett friare diskussionsklimat, *glasnost*, och utlovade en *perestrojka*, en ”ombyggnad” av det kommunistiska systemet. Bland det som drogs fram i ljuset var *gulag*-systemet (lägersystemet) under Stalintiden. Gorbatjov tappade dock kontrollen över reformprocessen, och slutresultatet blev att alla Östeuropas kommunistregimer kollapsade, i de flesta fall lyckligtvis efter (oblodiga) *sammetsrevolutioner*.

Andra viktiga nyord från 80-talet var *aids*, *hiv*, *kvinnofälla*, *mångkulturell* och *nära-döden-upplevelse*.

4.4 90-talet: *Balkankrig* och *it-samhälle*

Med Sovjetunionens fall tycktes den liberala demokratin ha segrat för gott, och politologer började tala om *historiens slut*. Men snart utbröt ett blodigt inbördeskrig med bl.a. omfattande *etniska rensningar* i Jugoslavien, som föll sönder i en rad mindre stater. Kartan över Europa fick ritas om.

Samtidigt gjorde *it-samhället* entré med *webben* och dess mångfald av *sajter* och *hemsidor*, med *mejlboxar* som ibland stördes av *spam* och med allt smartare *mobiler*.

Andra viktiga 90-talsord var *hedersmord*, *mingla*, *nolltolerans*, *rättsvisemärka* och *tigerekonomi*.

4.5 00-talet: terrorism, klimatförändring och finanskris

I september 2001 drabbades USA av historiens värsta terrorattentat. En atmosfär av skräck spred sig, också för andra typer av terrorism som *bioterrorism*, *ekoterrorism* och *pulverbrev*. Från Irakkriget, som framställdes som ett led i terrorbekämpningen, rapporterade *inbäddade journalister*, anslutna till någon militär enhet som de samtidigt skyddades av.

Under decenniet ökade också medvetenheten om de enorma problemen i samband med klimatförändringarna. Människor uppmuntrades att *koldioxidbanta* och att vara *klimatsmarta*. Fortfarande fanns dock *klimatskeptiker* som menade att farhågorna var överdrivna.

Decenniet avslutades med en av historiens svåraste finanskriser, ibland kallad *finanstsunami* eller *finanssmälta*.

Andra viktiga nyord från 00-talet var *blogg*, *podd*, *sudoku* och *twitter*.

4.6 10-talet: *EU-skepticism* och *flyktingkris*

Under 00-talet hade en kraftig utvidgning av EU genomförts, och många länder, bl.a. Grekland, hade anslutit sig till eurosamarbetet. I början av 10-talet kom en stark motreaktion, till stor del som en följd av den ekonomiska krisen. För Grekland, som hade drabbats särskilt hårt, talades om ett eventuellt utträde, *grexit*, ur *eurozonen* (ett ord från 90-talet). Ännu mer EU-skeptiska var stämningarna i Storbritannien, där väljarna röstade för utträde ur EU, *brexit*, i juni 2016.

I Nordafrika och delar av Västasien fick en demokratisörelse, en *arabisk vår* (i Tunisien *jasminrevolution*), luft under vingarna i början av 2011. Den ledde dock till ökad instabilitet och i ett fall, Syrien, till ett blodigt inbördeskrig. Den *flyktingkris* (ett ibland kritiserat ord, belagt redan på 00-talet) som uppstod till följd av kriget bemöttes på olika sätt av EU-länderna. I Sverige fördes länge en *öppna-era-hjärtan*-politik, som på senhösten 2015 dock ersattes av en partiell *flyktingpaus*. Debatten kring den svenska flyktingpolitiken var intensiv, men somliga talade om en *åsiktskorridor*, ett debattklimat där vissa åsikter knappt kunde framföras.

Andra viktiga nyord från 10-talet är *askmoln*, *hybridkrig*, *järnrörspolitiker* och *selfie*.

5. Metaforer

60-talets demokratikritik gav bl.a. upphov till den målande metaforen *gräsrot*, som fokuserade det viktiga arbetet på lägre nivåer inom politiken. Andra bestående 60-talsmetaforer var *inne* och *ute*, 'populär' resp. 'föga populär'.

Hand i hand med 70-talets jämställdhetssträvanden gick en öppnare syn på sexualiteten, och lesbiska kvinnor och homosexuella män började *komma ut* (från början *ur garderoben*). Senare blev denna metafor själv utgångspunkt för nya metaforer, t.ex. *komma ut som nyliberal*. Den spirande miljöörelsen gav upphov till en ny betydelse av efterleden *-kramare*, som i *trädkramare* och *kärnkraftskramare*. En slitstark metafor från 70-talet var också *häftig* ('bra', 'cool'), från början mest använd i ungdomsspråk men numera i stort sett stilistiskt markerad.

De som navigerade fel i 80-talets ekonomiska race kunde behöva (ekonomiska) *fallskårmar*, om de inte var *teflonmän* som bara skakade av sig alla problem. I vilket fall som helst var det bra för dem att ha god (*person*)*kemi* med makthavarna i näringslivet.

Några av de viktigaste betydelseförändringarna under 80-talet var kanske egentligen inte metaforiska: *genus* för socialt kön (1990 enligt *Nyordsboken* men belagt redan 1988) och *bekräftad/sedd* med den ungefärliga innebörden 'uppmärksammas, uppskattad'. Det senare ordparet fick ofta tillhandahålla behändiga vardagspsykologiska förklaringar till inte minst ungdomars beteende.

Det gamla ryska lånordet *ikon* kom till användning i 90-talets it-språk i betydelsen 'symbol på dataskärm'. Dessutom fick det en annan metaforisk betydelse, 'idol'.

Mot slutet av 90-talet började utbrända eller misskrediterade politiker ta *timeout*, precis som trötta basketspelare. Möjligen kunde de komma igen på 00-talet efter att ha *gjort en pudel*, förutsatt att de inte kallade den växande gruppen av pensionärer för *köttberget*. Om de ägnade de sig åt familjepolitik fick de kanske ta fram åtgärder för att hjälpa alltför *curlade* barn.

Finanskrisen hade allvarliga verkningar långt in på 10-talet, och USA hotades flera gånger av ett *budgetstup*. Men krisen hindrade inte att it-revolutionen gick vidare, på gott och ont. Till det negativa hörde de problem som orsakades av (*nät*)*troll*, anonyma debattförstörare på nätet.

Vi övergår nu till att se på grammatiska och stilistiska aspekter på ordförrådet.

6. Lexikal syntax: konstruktioner och fraser

En tydlig tendens runt 1970 var uppkomsten av en rad något udda partikelverb med partiklarna *till* och *upp*, t.ex. *tycka till* och *starta upp*. Partikeln *upp* kritiserades ibland som redundant, men möjligen betyder t.ex. *starta upp* inte riktigt samma sak som *starta* (Ledin 1988). Anmärkningsvärt var att partikelverbet *bry sig om* från 70-talet och framåt allt oftare tappade sin partikel, och i dag heter det nästan undantagslöst *bry sig* (ibland med obetonat *om*). En kanske spekulativ hypotes kan vara att partikeltappet berodde på rytmisk påverkan från engelskan (jfr *why should I care?* och *varför skulle jag bry mig?*).

Några verb har ändrat transitivitet. Verbet *stranda* började konstrueras med objekt på 60-talet (t.ex. *stranda förhandlingarna*), och efter millennieskiftet kunde verbet *leverera* tvärtom konstrueras utan objekt (med något förändrad betydelse). Den lilla gruppen av transitiva adjektiv (jfr *trogen sin hustru*, *överbägsen sin motståndare*) fick ett tillskott i form av adjektiven *avhängig* och *typisk* (t.ex. *det är typiskt för honom* > *det är typiskt honom*).

Ett nytt reflexivt verb från 90-talet var *störa sig (på ngn)*, till en början vanligast i ungdomsspråk. Nytt enligt det synsätt som anläggs här var också det reflexiva verbet *använda sig (av ngt)*, klandrat i *Svensk handordbok* men senare accepterat.

Ett anmärkningsvärt utbyte av s.k. funktionsverb undergick den centrala kollokationen *begå självmord* (>*ta självmord*, *göra självmord*, accepterade i *Svenskt språkbruk* 2003; jfr Steinmo & Döbling 1990). Intressant nog kan *göra självmord* möjligen ha uppstått genom påverkan från finska (via finlandssvenska), där det relevanta funktions verbet just är *tehdä* 'göra'. Uttrycket *göra självmord* är nämligen belagt tidigare i finlandssvenska än i sverigesvenska (Frågor och svar, Språkvård 1980:3).

Slutligen kan det nämnas, att gruppen av "paradoxala" förstärkande adverb inte oväntat fick nytillskott: till de äldre *förfärligt*, *förskräckligt* och *hemskt (bra)* anslöt sig mot slutet av perioden *galet*, *grymt* och *sjukt* (jfr Nilsson 2002). Möjligen är det enstaviga *sjukt* extra anmärkningsvärt genom att det har lång vokal och därmed orsakar en speciell, liksom avstannande rytm i talspråk (jfr *sjukt bra* med en mycket markerad spondé).

7. Böjnings- och ordbildningsmorfologi

Förändringarna i böjningssystemet inskränker sig i stort sett till enskildheter, men åtminstone i ett avseende berörs en lite större grupp substantiv. Språkvården, bl.a. SAOL, rekommenderar nästan alltid svenska pluraländelser framför *s*-plural (hellre *containrar* än *containers*), med varierande framgång. I stort sett tycks utvecklingen ändå gå åt rätt håll från språkvårdens synpunkt.

Två enskilda böjningsparadigm ska nämnas. Det första gäller verbet *skola*, där presensformen *skall* dominerade kraftigt över *ska* i Press 65-materialet (i procent 85/15), medan *ska* dominerade nästan lika kraftigt över *skall* i GP 13-materialet (82/18). Det andra gäller komparationen av *få*, där superlativen länge saknats (jfr Allén 2001). Denna språkliga lucka har på senare tid fyllts ut, och *först* har tagits upp i SAOL från och med upplaga 13 (2006).

Inte heller om ordbildningen är särskilt mycket att säga. Några viktiga nya prefix eller suffix har knappast uppstått under perioden, och de som var produktiva 1965 är i allmänhet fortfarande produktiva.

Det finns dock ett suffix som i viss mån varit i rörelse, nämligen *-ing/-ning*. För svenska verb används så gott som alltid varianten *-ning*, medan engelskan som bekant använder *-ing*. När engelska verb och verbalsubstantiv lånas in i svenskan uppstår därför ett problem, t.ex. i fallet *mobb(mobb(n)ing*. Den moderna svenska språkvården försöker försvara det svenska systemet och rekom-

menderar *mobbing*, *jogging* etc., men det är inte alltid språkbrukarna lyssnar och det kan uppstå målkonflikter. Sportjournalister som har använt formen *ranking* och framför allt *rankinglista* i årtionden är ibland obenägna att gå över till *rankning* och *rankningslista*.

8. Ord som fått ny värdeladdning eller stilnivå

Samhällsförändringar ger inte bara upphov till nya ord och betydelser, utan kan också leda till att väl etablerade ord blir socialt oacceptabla (och vice versa). Två ord vars värdeladdning har devalverats under vårt halvsekel är *neger* och *zigenare*. Längre talade man t.ex. om *negerledaren Martin Luther King*, och ännu i 1986 års upplaga av SAOL finns ingen varningsflagga i artikeln **neger**. Ordet *zigenare* var accepterat ännu längre och markeras som olämpligt först i SAOL 14 (2015). Vid den tidpunkten hade flera toppolitiker, bl.a. statsministern, tvingats be om ursäkt när de hade råkat använda ordet.

Två ord som har gjort en omvänd resa är *bög* och *flata*. De är försedda med varningsmarkering i SAOL-upplagorna från 1986 t.o.m. 2006 men betecknas som helt normala i SAOL 14 (2015). Vi ser här ett skolexempel på det välkända fenomenet att en diskriminerad grupp tar upp en fråga från början nedsättande beteckning och så småningom lyckas mer eller mindre neutralisera dess negativa värdeladdning.

Andra ord som blivit mindre känsliga är de s.k. runda orden (bl.a. könsord). De togs inte ens upp i SAOL före 1986 men är numera ett självklart inslag i ordlistan, även om de i vissa fall (t.ex. *knulla*) är försedda med varningsflaggor.

9. Formordsförändringar

Två ord som genomgått en *grammatikaliseringsprocess* under perioden är *typ* (Ohlander 1983; Rosenkvist & Skärlund 2011) och *givet* (Josephson 1985). Den förra grammatikaliseringsen (substantiv>adverb/preposition) har uppenbart sitt ursprung i talspråket, den senare (particip>preposition/subjunktion) i ganska formell, kanske särskilt akademisk prosa. Till formordsförändringarna hör också förändringarna i tilltalsskicket, kort uttryckt *du-reformen*. Den tog fart under 60-talets sista år men mötte en motreaktion under 70- och 80-talet. Man talade då om *det nya niandet* (Mårtensson 1986), men senare har duandet åter vunnit terräng.

Uppkomsten av *hen* berör givetvis också formordsförrådet men behandlas i annat sammanhang (se avsnitt 3.6).

I övrigt stannar formordsförändringarna mest på frekvensplanet. Övergången i ledigare skriftspråk från *icke* och *ej* till *inte*, från *blott* och *endast* till *bara* och från *ty* till *för* tilldrog sig stort intresse i början av 60-talet (Engdahl 1962), och som väntat har denna process fortsatt under vår period, kanske t.o.m. med ökad hastighet. Nedanstående tabell visar frekvensminskningen för *icke* och *ty* mellan 1965 och 2013 (i båda korpusarna antal belägg per miljon ord):

TABELL 2. *Frekvens (per miljon ord) för icke och ty i Press 65 och GP 13*

	Press 65	GP 13
icke	337	22
ty	194	4

Särskilt anmärkningsvärd är tillbakagången för *ty*. Det ser faktiskt ut som om denna tidigare centrala konjunktion inom några decennier kan hamna i en skuggtillvaro ungefär som *alldenstund* eller *änskönt*.

10. Ett antal uttryckssätt som *Svensk handordbok* avrådde från

Svensk handordbok var aktivt normerande på det sättet att vissa uttryckssätt kritiserades explicit. I artikeln **annorlunda** står t.ex.: ”Bör ej användas ss. adjektivattribut”, och lite senare ”ej: han ger en helt annorlunda framställning av saken”. Sammanlagt kan det gissningsvis finnas uppåt ett hundratal avrådanen av detta slag i ordboken.

Exempel på kritiserade uttryckssätt är *i avsaknad av* (det kortare *i saknad av* föredras), *han bokstavligen brann av iver* (ansågs nog ologiskt), *ett foto på ngn, ganska/rätt så bra* (så ansågs onödigt), *höra av sig, maximera* (i betydelsen ’göra så stor som möjligt’), *en otrolig charlatan, romans* (i betydelsen ’kärleksaffär’), *ur en annan synvinkel* (ansågs mindre logiskt än *från ...*), *undslippa sig, med utgångspunkt från* (ansågs mindre logiskt än *... i*) och *i vilket fall*.

Nästan alla uttryckssätt som klandrades i *Svensk handordbok* blev senare accepterade. Exempelvis accepterades *höra av sig* i *Språkvård* 1982 (Frågor och svar), *maximera* i den nya betydelsen i *Språkvård* 1975 (Westman 1975) och *i vilket fall* i *Språkvård* 1989 (Frågor och svar), och den nya betydelsen av *romans* togs med i SAOL 10 (1973).

11. Hur *hon* blev synligare

Till det viktigaste som har hänt i det svenska samhället under vårt halvsekel hör att kvinnorna har fått en allt starkare ställning. I det här sammanhanget kan det räcka med att erinra om att Tage Erlanders regering 1965 innehöll bara en kvinna, som dessutom var s.k. konsultativt statsråd, medan både Fredrik Reinfeldt och Stefan Löfven vägledades av principen ”varannan damernas” när de bildade regering.

Man kan vänta sig att denna stora samhällsförändring ska ge språkliga avtryck, t.ex. på det sättet att frekvensförhållandet mellan *hon* och *han* förändras till *hon*:s fördel. En titt i samma Språkbankskorpusar som tidigare bekräftar denna hypotes.

TABELL 3. Procentuell andel *hon* av *han*+*hon* 1965–2013.

Delkorpus i Språkbanken	Procentuell andel <i>hon</i> av <i>han</i> + <i>hon</i>
Press 65	15,1
Press 76	17,7
DN 87	20,9
GP 94	26,1
GP 03	32,6
GP 13	36,3

Ökningen är ungefär lineär, även om den bromsas något mot slutet. Den växande andelen *hon*-förekomster återspeglar det förhållandet att när kvinnor blir mer synliga i det offentliga livet, så skrivs det också mer om dem. En viktig omständighet är säkert också att andelen kvinnliga journalister har ökat sedan början av vår period (jfr Allén 1999).

Men allt är inte politik och varannan hög post är inte alltid damernas. I näringslivet är bilden som bekant en helt annan, och – för att ta ett helt annat område – kvinnliga sportstjärnor får ofta betydligt mindre uppmärksamhet än manliga. Det kan vara två av förklaringarna till att *han* fortfarande dominerar kraftigt över *hon*. Även om *hon*:s andel långt mer än fördubblats sedan 1965, ser det ut att dröja många år innan *hon* når paritet med *han*. Vi kan alltså tala om en på samma gång ”god” och ”dålig” nyhet.

12. Avslutning

Under halvseket före vår period, alltså 1915–1965, inträffade en av de viktigaste morfologiska förändringarna någonsin i svenskan: verbens pluralböjning

försvann i stort sett. Någon lexikal innovation av den digniteten kan inte påvisas under vårt halvsekel, men vi kan ändå notera många viktiga förändringar, direkta och indirekta.

För det första har närmandet mellan skriftspråket och talspråket fortsatt, och kanske accelererat (jfr Molde 1970:7). Till den processen har lexikala förändringar bidragit, bl.a. genom att tidigare mest talspråkliga formordsvarianter definitivt har slagit ut mer formella (*icke>inte, ty>för*) och genom att tidigare stigmatiserade ord (runda ord, svordomar) nu är accepterade i ledigare skriftspråk. Dessutom har du-reformen medfört ett annat och intimare tilltal också i skriftspråket.

För det andra: även om engelskan har fortsatt att dominera som långivande språk, vilket här förbigåtts som självklart, har det på senare år kommit in betydligt fler lånord från exotiska språk än tidigare, inte minst genom att Sverige har blivit ett mångkulturellt samhälle.

För det tredje: det gångna halvseket har varit ytterst dramatiskt om man ser till världen som helhet, och omvärlden har dessutom kommit oss närmare genom televisionen och på senare tid internet. Enligt ett talesätt från början av vår period har världen kommit in i våra vardagsrum. Det är ett rimligt antagande att detta har medfört en större rörlighet i det svenska ordförrådet under vår period än vad som tidigare varit fallet.

I det föregående har den officiella språkvårdens roll flera gånger berörts. Det är då naturligt att avslutningsvis erinra om att dess policy har förändrats under perioden, i stort sett i mer liberal riktning. När man bläddrar i *Svensk handordbok*, får man ibland en känsla av att 50 år är en lång tid – inte bara från individens utan också från språkets synpunkt.

13. Litteratur

- Agazzi, Birgitta 2015. *Nyordsboken. Blogg, fulbryt, pudla, rondellhund och andra nytillskott från A till Ö*. Stockholm: Morfem.
- Allén, Sture 1970. *Nusvensk frekvensordbok*. 1. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Allén, Sture [1977] 1999. Några könsskillnader i journalistspråk. I förf.:s *Modersmålet i fäderneslandet. Ett urval uppsatser under 40 år*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket, s. 393–395.
- Allén, Sture 2001. Få – färre – färst. I Allén, S., S. Berg, S.-G. Malmgren, K. Norén & B. Ralph (red.), *Gäller stam, suffix och ord. Festskrift till Martin Gellerstam 15 oktober 2001*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket, s. 14–18.

- DN Arkiv. <<http://arkivet.dn.se/arkivet/>>. Hämtat 5 maj 2016.
- Engdahl, Sven 1962. *Studier i nysvensk sakprosa. Några utvecklingslinjer*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Frågor och svar. [Utan författarnamn.] *Språkvård* 1969:3, s. 15–16.
- Frågor och svar. [Utan författarnamn.] *Språkvård* 1979:3, s. 29–32.
- Frågor och svar. [Utan författarnamn.] *Språkvård* 1980:3, s. 31.
- Frågor och svar. [Utan författarnamn.] *Språkvård* 1982:3, s. 31.
- Frågor och svar. [Utan författarnamn.] *Språkvård* 1989:2, s. 32.
- Gellerstam, Martin 1980. Uppleva som positivt. *Nysvenska studier* 59–60, s. 86–94.
- Josephson, Olle 1985. Givet en ny preposition. *Språkvård* 1985:4, s. 29–30.
- Lakoff, George & Mark Johnson 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ledin, Per 1988. Att starta upp betyder mer än starta. *Språkvård* 1988:2, s. 17.
- Lundbladh, Carl-Erik 1995. Lyckades operationen på sambo? *Språkvård* 1995:3, s. 24–25.
- Malmgren, Sven-Göran 2003. När Bo Dockered gjorde en Erik Åsbrink. Om verbfraser med aktionella eponymer. *Texten framför allt. Festskrift till Aina Lundqvist på 65-årsdagen den 11 september 2003*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket.
- Molde, Bertil 1970. Dagens svenska och morgondagens. I: Molde, B. och C.-I. Ståhle, *1900-talssvenska*. Stockholm: Läromedelsförlagen Svenska Bokförlaget, s. 5–24.
- Molde, Bertil 1976. Han, hon, den – eller vad? *Språkvård* 1976:1, s. 4–7.
- Mårtensson, Eva 1986. *Det nya niandet*. (Nordlund 10.) Lund: Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Nilsson, Jenny 2002. Grymt snäll, hemskt trevligt och adverbbykeln. *Språkvård* 2002:3, s. 6–10.
- Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal*. 1986. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Esselte Studium.
- Nyordsboken. Med 2000 nya ord in i 2000-talet*. 2000. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Ohlander, Sölve 1983. ”Förslag typ löntagarfonder” – om ett nytt språkbruk i dagens svenska. *Språkvård* 1983:1, s. 21–30.
- Rosenkvist, Henrik & Sanna Skärlund 2011. Grammatikalisering i nu-tid – utvecklingen av *typ* fram till 2009. *Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning* 21, s. 5–25.
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista*. 1973, 1986, 1998, 2006, 2015. Uppl. 10–14. Stockholm: Norstedts i distr.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. 2009. Stockholm: Norstedts i distr.

- Språkbanken. <<https://spraakbanken.gu.se/korp/>>. Hämtat 5 maj 2016.
- Språkriktighetsboken* 2005. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Språktidningen*. <<http://spraktidningen.se/>>. Hämtat 5 maj 2016.
- Språkvård. Tidskrift utgiven av Språkrådet* 1965–2007.
- Steinmo, Marina & Stina Döbling 1990. Begå eller ta självmord? *Språkvård* 3:11–13.
- Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi* 1966. Under redaktion av Ture Johannisson & K.G. Ljunggren. Stockholm: Svenska språknämnden/Norstedts.
- Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser* 2003. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts.
- Teleman, Ulf 1985. Historien och språkhistorien. *Svenskans beskrivning* 15. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för nordiska språk, s. 64–91.
- Westman, Margareta 1975. Maximera och minimera. *Språkvård* 2, s. 11.
- Åkermalm, Åke 1966. *Modern svenska*. Stockholm: Gleerups.

Sven-Göran Malmgren
Lexikaliska institutet
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
malmgren@svenska.gu.se

Ordförråd och språkfärdighet

Lexikal komplexitet i (bedömning av) svenska som andraspråk

Anders Agebjörn

1. Inledning*

I den här artikeln undersöks relationen mellan 1) bedömning av andraspråk-stalares muntliga produktion i ett svenskt språkfärdighetstest och 2) den lexikala komplexiteten i denna produktion. Lexikal komplexitet i produktionen undersöktes med tre typer av mått: mått för bredd (kvantitet), djup (kvalitet) och densitet (andelen innehållsord av alla ord) (De Clercq 2015). Genom att jämföra mätvärden med såväl holistisk som analytisk bedömning vill jag bidra till en ökad förståelse både för vad språkfärdighet är och för hur den bedöms (jfr Iwashita m.fl. 2008:25). Frågeställningen lyder:

1. (Hur) korrelerar olika typer av lexikal komplexitet med bedömning av muntlig språkfärdighet?
2. (Hur) kan statistiskt avvikande bedömningar förklaras?

I avsnitt 2 ges en bakgrund till språktestning och lexikal komplexitet. Därefter beskrivs, i avsnitt 3, undersökningens material och metod. I avsnitt 4 presenteras först de kvantitativa resultaten, det vill säga svaren på fråga 1, och sedan en närstudie av två testtagare – en med oväntat bra och en med oväntat dåligt betyg – där jag försöker besvara fråga 2. I avsnitt 5 diskuteras såväl kvantitativa som kvalitativa resultat.

---

* Jag vill tacka Sofie Johansson för stöd i arbetet med denna studie samt två anonyma granskare för mycket värdefulla synpunkter.

2. Bakgrund

Språktestningens historia kan beskrivas som en dragkamp mellan krav på reliabilitet och validitet. Med den kommunikativa språktestningens framväxt har reliabiliteten, enligt kritikerna, de senaste decennierna minskat medan validiteten, enligt förespråkarna, ökat (Fulcher 2000): vi testar det vi vill testa, nämligen användning av språk, men träffsäkerheten är låg. Bachman & Palmers (2010) modell *Kommunikativ språkförmåga* är ett försök att beskriva de kompetenser – både rent lingvistiska, som grammatik, uttal och ordförråd, och mer generella – ett valitt språktest kan testa. Den ligger till grund för det hittills största standardiseringsprojektet inom språktestning, *Gemensam europeisk referensram för språk* (GERS) (Europarådet 2001), som i skalor beskriver både vilka kommunikativa uppgifter språkinlärare på olika färdighetsnivåer klarar av och vilka resurser, språkliga och generella, dessa uppgifter kräver.

GERS har sedan lanseringen 2001 vunnit stort inflytande i Europa; bland annat det test som undersöks i föreliggande studie är helt baserat på referensramen. Samtidigt anser många att beskrivningar av språkfärdighet dels är svår-använda, dels saknar vetenskaplig grund. Denna kritik har lett till en våg av forskning om relationen mellan språkfärdighet och språktestning (Bartning m.fl. 2010). I en tydlig formulering frågar sig Hulstijn (2007:663–664) ”whether it is necessarily true that a learner who is placed at the B2 level of overall production must also have attained the B2 level on all the linguistic competences scales, or whether it is possible for a learner to be situated at different levels on different scales.” Föreliggande studie ansluter till denna forskning, som alltså undersöker i vilken utsträckning förmågan att kommunicera med språket beror på de rent språkliga resurserna.

Många studier av relationen mellan lingvistisk och kommunikativ kompetens har visat att ordförrådet är den faktor som tydligast korrelerar med generell språkfärdighet (t.ex. Iwashita m.fl. 2008; Jin & Mak 2013; Hulstijn m.fl. 2011). Hur ordförrådet ska mätas och hur dessa mätningar ska tolkas är dock inte självklart. Bulté & Housen (2012) integrerar ordförrådet i en generell modell över språklig komplexitet, bestående av många olika komponenter. Andra visar hur ordförrådet, eller talarens *lexikala komplexitet*, i sig bör förstås som bestående av olika komponenter. I denna artikel följer jag De Clercq (2015) som mäter lexikal komplexitet hos andraspråkstalare av franska och engelska, fördelade på fyra färdighetsnivåer, med tre typer av mått: mått för bredd (*diversity*) som antas ange hur stort ordförråd talaren använder; mått för djup (*sophistication*) som antas mäta ordförrådets kvalitet, till exempel genom att undersöka ordens frekvens i en korpus eller hur väl orden kombineras med varandra; samt mått för informationstäthet (*density*) som antas indikera i vilken utsträckning talaren, i talsituationen, lyckas ”plocka fram” innehållsord ur sitt

mentala lexikon. De Clercqs resultat visar att alla typer av mått korrelerar med generell färdighetsnivå, även om måtten för bredd – alltså ordförrådets storlek eller variation – är den bästa prediktorn för generell färdighetsnivå.

3. Material och metod

I detta avsnitt beskrivs först språketestet och testtagarna (3.1) och sedan de mätningar som gjorts av den lexikala komplexiteten (3.2). Avslutningsvis redogörs för de statistiska metoder som använts för att testa i vilken utsträckning dessa mått korrelerar med bedömning (3.3).

3.1 Testet och testtagarna

Materialet, som samlades in under arbetet med min masteruppsats (Agebjörn 2015), utgörs av inspelningar av 20 vuxna andraspråkstalar som parvis gör den muntliga delen av Swedex B2, ett certifikatstest som testar GERS-nivån B2, en nivå på gränsen mellan ”självständiga användare” och ”avancerade användare” (Europarådet 2001:23), det vill säga nivån precis under Tisus-nivån (Test i svenska för universitets- och högskolestudier). De 20 testtagarna, som kommer från många olika länder, planerar alla att studera eller arbeta i Sverige; ett Swedex B2-certifikat ökar möjligheterna att få en anställning exempelvis inom svensk sjukvård. Testtagarna informerades om studien och samtyckte skriftligen till att delta i den före testet.

Swedex B2 består av fyra delar – läsa, skriva, lyssna och tala – och här undersöks den muntliga delen. Under cirka 20 minuter håller testtagarna varsin monolog om ett givet ämne som de också diskuterar med varandra. Efter testet bedöms performansen analytiskt av två bedömare tillsammans utifrån fyra kriterier: 1) Flyt och interaktion, 2) Kommunikativ design, 3) Grammatisk korrekthet och komplexitet, samt 4) Uttal och intonation. För varje kriterium ges ett av tre betyg: A och B är godkända betyg medan C betyder att nivån inte är uppnådd.

Under kriterium 2, Kommunikativ design, bedöms framför allt ordförrådet, varför detta kriterium står i fokus i artikeln. För betyget A krävs här bland annat ”ett stort och relativt varierat ordförråd”. I bedömningskriterierna står att ”[v]issa hopblandningar och felaktiga ordval förekommer, men dessa hindrar inte kommunikationen”. För B accepteras att luckor i ordförrådet leder till ”tvekan, omformuleringar och hopblandningar” så länge dessa inte hindrar kommunikationen ”i stort”. Den som får betyget C har däremot

”svårt att tala om de aktuella ämnena” på grund av ”ett begränsat ordförråd”. (Folkuniversitetet 2010)

De 20 testtagarna kan alltså delas upp i tre grupper: de som fick C under kriterium 2 (6 stycken), de som fick B (7 stycken) och de som fick A (7 stycken). De kan också delas upp i två grupper: de som blev godkända på hela Swedex B2 (11 stycken) och de som blev underkända (9 stycken). Eftersom det inte är givet att bedömarna vet exakt vad som ligger till grund för en viss bedömning, det vill säga, bedömningen är kanske i själva verket mer holistisk än analytisk (se t.ex. Fulcher 2003:90 om s.k. *halo*-effekter), har jag vägt samman bedömningen för alla fyra kriterier (A=2, B=1, C=0): den som fått C under alla fyra kriterier får alltså 0 poäng medan den som fått fyra A får 8 poäng. Den genomsnittliga sammanvägningspoängen var 4,9 (median=4,5; standardavvikelse=2). Korrelationer kommer att testas mellan å ena sidan betyget under kriterium 2, sammanvägningspoängen och slutbetyget för Swedex B2, och å andra sidan de mått för lexikal komplexitet som beskrivs nedan.

3.2 Analys av lexikal komplexitet

I beskrivningarna av de lexikala mått som används refererar jag med termen *ord* genomgående till *graford*, inte till *lexem* eller *lemma*. Formerna *gå* och *gick* räknas alltså som olika ord vilket innebär att den som säger *gå* en gång och *gick* en gång antas ha en större lexikal komplexitet än den som använder den ena formen två gånger. Det är rimligt eftersom användning av olika ordformer kan indikera en djupare och mer produktiv kunskap om ett ord än användning av samma ordform flera gånger.

I tabell 1 anges hur totalt elva mått för lexikal komplexitet beräknats. Informationstätheten (mått 1) beräknas genom att antalet förekomster av innehållsord delas på det totala antalet förekomster av ord. Som innehållsord räknas substantiv, verb (förutom hjälpverb samt kopulaverben *vara* och *bli*) samt adjektiv. Ordförrådets bredd mättes på sex sätt: antalet ord (token) (mått 2), antalet ordtyper (type) (mått 3) samt ordvariationsindex (*ovix*) (mått 4). Det sista måttet ska säga något om ordvariation i en text samtidigt som det kompenserar för varierande textlängd. Dessa tre beräkningar gjordes också efter att alla formord exkluderats (mått 5–7) eftersom en stor mängd formord hos andra-språkstalare kan indikera såväl hög som låg språkfärdighet: med ett komplext språk kan en avancerad talare undvika många formord, men en osäker inlärare kan också utelämnat obligatoriska formord, som artiklar och formella subjekt. Ordförrådets djup mättes slutligen på fyra sätt: Måttet högfrekventa ord (mått 8) anger hur stor andel av orden som tillhör de 5 000 mest frekventa i språkbankens korpus Bloggmix (den ordformsbaserade ordlistan tillhandahölls av

Sofe Johansson, Göteborgs universitet).¹ Motsvarande mått beräknades också för endast innehållsorden (mått 9) av samma skäl som ovan. Måttet ordlängd (mått 10) anger det genomsnittliga antalet stavelser per unikt ord, operationaliserat som antal vokaler per ordtyp. Såväl lågfrekventa som långa ord antas indikera ett mer sofistikerat ordförråd. Det sista måttet, prepositionsfel (mått 11), anger andelen felaktigt använda prepositioner av alla prepositioner; detta är ett enkelt sätt att mäta inlärares kunskap om kollokationer, det vill säga kunskap om vilka ord som passar ihop med vilka. Vad som är en korrekt användning av en preposition bedömde jag själv. För textlängd kompenseras i de flesta mått med kvadratroten ur antalet token.

TABELL 1: *Mått för lexikal komplexitet.*

Mått	Beräknas
1. Informationstäthet	Andelen innehållsord / alla ord (token)
2. Token	Antalet graford
3. Type	Antalet ordtyper
4. Ovix	Type / $\sqrt{v}$ token
5. Innehålls-token	Antalet innehållsord
6. Innehålls-type	Antalet ordtyper som är innehållsord
7. Innehålls-ovix	Type / $\sqrt{v}$ token
8. Högfrekventa ord	Andelen token inom frekvensband 1–5k / $\sqrt{v}$ token
9. Högfrekventa innehållsord	Andelen innehållsord inom 1–5k / $\sqrt{v}$ innehålls-token
10. Ordlängd	Det genomsnittliga antalet vokaler per type
11. Prepositionsfel	Andelen prepositionsfel / $\sqrt{v}$ alla prepositioner

3.3 Statistisk analys

Samtliga mätvärden utgör kontinuerliga variabler; korrelationer mellan måtten testas därför med Pearsons r . Sammanvägningspoängen (0–8) hanteras som en kontinuerlig variabel och det statistiska mått som används för att testa om denna poäng korrelerar med lexikala mått är också Pearsons r . Betyget för kriterium 2 (A–C) och slutbetyget (G/U) hanteras som ordinalskalor och det statistiska mått som används är Spearmans ρ .² Både ρ och

1 Motsvarande mått med de 1000 mest frekventa orden gav samma resultat.

2 För att testa om skillnaderna mellan de godkända och de underkända testtagarna var signifikanta användes, förutom Spearmans ρ , även *Welsh Two-Sample T-Test* samt, på inrådan av

r kan variera från +1 (korrelationen mellan de två variablerna är positiv och total) till -1 (korrelationen är negativ och total). En positiv korrelation indikerar i vårt fall ett samband mellan höga mätvärden och högt betyg. En korrelationskoefficient på 0 betyder att det inte finns något samband mellan de två variablerna. Resultat som är statistiskt signifikanta markeras enligt praxis med asterisk ($p < 0.05 = *$; $p < 0.01 = **$; $p < 0.001 = ***$). Fler stjärnor står alltså för ett mer robust resultat.

4. Resultat

I detta avsnitt redogörs först för hur de elva måtten för lexikal komplexitet korrelerar med varandra (4.1), och därefter för hur måtten korrelerar med bedömning (4.2). Avslutningsvis presenteras en närstudie av två testtagare, en vars betyg är oväntat positivt och en vars betyg är oväntat negativt (4.3). Deskriptiv statistik återfinns i Appendix: I tabell 4 anges medelvärde, median och standardavvikelse för samtliga mått. I tabell 5 anges individuella mätvärden och medelvärden för godkända testtagare, och i tabell 6 anges motsvarande värden för underkända testtagare. I dessa tabeller utgörs koden för testtagarna av en unik bokstav (A–T), betyg för kriterium 2 (A–C), slutbetyg (G/U) samt sammanvägningspoäng (0–8).

4.1 Korrelationer mellan mått

Tabell 2 anger hur de elva lexikala måtten korrelerar med varandra. En stark korrelation mellan två mått kan i sig vara intressant men innebär samtidigt att betydelsen av dessa mått inte kan värderas separat.

Måttet för informationstäthet (mått 1), variationsmåtten (mått 2–7) samt andelen högfrekventa ord (mått 8) korrelerar generellt med varandra. Notera dock att antalet ordtyper och token, både med och utan formord (mått 2, 3, 5 och 6), korrelerar med informationstäthet (mått 1), medan de två ovix-måtten (mått 4 och 7) inte gör det. Notera också att andelen högfrekventa ord (mått 8) korrelerar *positivt* med de andra måtten, även med ovix-måtten: de som talar mycket och producerar många olika ord och en hög andel innehållsord producerar alltså även fler högfrekventa ord. Även ordlängd (mått 10) korrelerar po-

---

en anonym granskare, ett icke-parametriskt mått, *Wilcoxon Rank Sum Test*. Resultaten blev desamma som med Spearmans *rho*.

sitivt med flera andra mått, om än inte så starkt, medan andelen prepositionsfel (mått 11) inte korrelerar med övriga mått.

TABELL 2: *Korrelationer mellan mått.*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	1									
2	,78***	1								
3	,71***	,91***	1							
4	,44	,57**	,86***	1						
5	,93***	,95***	,87***	,54*	1					
6	,75***	,86***	,92***	,76***	,86***	1				
7	,42	,58**	,75***	,77***	,54*	,89***	1			
8	,73***	,97***	,85***	,47*	,91***	,79***	,50*	1		
9	,24	,14	,27	,38	,22	,27	,26	-,04	1	
10	,46*	,40	,45*	,42	,47*	,48*	,38	,28	,80***	1
11	,37	,13	-,03	-,21	,24	-,09	-,36	,18	-,24	-,35

4.2 Korrelationer mellan mått och bedömning

Tabell 3 anger hur de elva lexikala måtten korrelerar med bedömningen under kriterium 2 (där framför allt ordförrådet bedöms), med sammanvägningspoängen (som motsvarar en holistisk bedömning av den muntliga delen av testet) samt med slutbetyget för hela Swedex B2 (där de fyra deltesten vägs samman).

TABELL 3: *Korrelationer mellan mått och bedömning.*

Mått	Kriterium 2	Sammanvägning	Slutbetyg
1. Informationstäthet	,33	,40	,13
2. Token	,57**	,58**	,18
3. Type	,60**	,62**	,23
4. Ovíx	,38	,50*	,18
5. Innehållsord: token	,49*	,53*	,18
6. Innehållsord: type	,53*	,60**	,23
7. Innehållsord: ovix	,39	,51*	,27
8. Högfrekventa ord	,51*	,59**	,15
9. Högfrek. innehållsord	,26	,39	,29
10. Ordlängd	,31	,37	,36
11. Prepositionsfel	-,26	-,26	-,37

Informationstätheten (mått 1) korrelerar inte med någon typ av bedömning. Korrelationskoefficienterna är dock positiva. Kanske hade sambandet varit signifikant om vi kunnat kompensera för det faktum att osäkra inlärare utelämnar obligatoriska formord, men det är en spekulation.

Mått som ovix används för att säga något om ordvariationen i en text samtidigt som det, som sagt, ska kompensera för textlängd. Bedömarna tycks emellertid inte kompensera för textlängd: såväl antalet ord (mått 2) som antalet ordtyper (mått 3) korrelerar starkare ($p < 0.01^{**}$) med både det analytiska och det holistiska betyget än vad ovix (mått 4) gör ($p < 0.05^*$). De som talar mycket och de som använder många olika ord bedöms alltså mer positivt än de som talar mindre. När formorden exkluderats (mått 5–7) blir korrelationerna något svagare; många och varierade formord tycks alltså viktiga för bedömningen, vilket rimmar väl med det faktum att informationstätheten (mått 1) inte korrelerar med bedömning. Token- och typemåtten korrelerar med kriterium 2 och sammanvägningspoängen medan ovix-måtten endast korrelerar med sammanvägningspoängen. Inga av variationsmåtten korrelerar med slutbetyget.

Testtagare som producerar en högre andel högfrekventa ord bedöms, intressant nog, mer positivt än de som producerar mer lågfrekventa ord; det omvända hade varit mer väntat. Detta skulle, återigen, kunna bero på att osäkra andraspråkstalare utelämnar fler formord, vilka ofta är högfrekventa. Att sambandet inte längre är signifikant efter att formorden exkluderats (mått 9) antyder att det kan vara en del av förklaringen, men notera att korrelationskoefficienterna även för mått 9 är positiva, så det kan inte vara hela förklaringen. Inte heller frekvensmåtten korrelerar signifikant med slutbetyg. Slutligen korrelerar varken ordlängd (mått 10) eller prepositionsfel (mått 11) med någon bedömning.

Sammanfattningsvis visar resultaten att den som talar mycket och producerar många olika ord bedöms mer positivt i det muntliga testet, både under kriterium 2, där just ordförrådet ska bedömas, och generellt. Resultaten visar också att de som använder många och många olika formord samt många högfrekventa ord också tenderar att bedömas bättre. Det hänger ihop med att informationstätheten, andelen innehållsord (mått 1), inte korrelerar med bedömning: att producera många formord och många vanliga ord är något positivt. De andra måtten för djup – ordlängd och andelen prepositionsfel – korrelerar inte heller med bedömning. Notera slutligen att inga av de elva måtten med statistisk säkerhet kan skilja de godkända testtagarna från de underkända.

4.3 Närstudie av två testtagare

Inga korrelationer mellan mått och bedömning var absoluta; alltså finns överlappning: några testtagare som, baserat på måtten, borde bedömts positivt bedömdes negativt och vice versa. Genom att närstudera sådana fall kan vi komma närmare svaret på frågan vad som faktiskt bedöms i ett muntligt språkfärdighetstest.

I tabell 3 ovan såg vi att de mått som korrelerar signifikant med bedömning av det muntliga testet är mått 2–8. Medelvärden för dessa mått återfinns i tabell 4 i Appendix. I tabell 5 ser vi att testtagare AAG8, som fått högsta betyg under alla kriterier i det muntliga testet och som blivit godkänd på hela Swedex B2, ligger under medelvärdet för alla dessa mått. I tabell 6 ser vi att SCU3, som blivit underkänd under just kriterium 2, och som också blivit underkänd på hela Swedex B2, har mätvärden över medelvärdet för alla dessa mått. Detta är alltså två avvikande fall: utifrån de samband vi sett ovan hade vi förväntat oss ett omvänt resultat. Nedan försöker jag visa vad denna bedömning beror på.

I ett första steg undersöks de lågfrekventa ord AAG8 och SCU3 producerar, det vill säga de ord som inte hör till de 5 000 vanligaste i korpusen, detta eftersom det är bland de lågfrekventa orden en skillnad mellan talarna kan förväntas. Bland de lågfrekventa ord SCU3 använder finns många substantiv, till exempel *anställning*, *fastighet*, *vakt*, *halvtidsjobb*, *regel*, *ersättningsplan*, *blodsocker*, *receptionist*, *omöjlighet*, *självbild* och *hjälpmedel*, men bara tre verb, *överleva*, *kommunicera* och *informera*, och bara två adjektiv: *jätteviktig* och *professionell*. Bland de lågfrekventa ord AAG8 använder finns också många substantiv, till exempel *resurser*, *utseende*, *omständigheter*, *omgivning*, *kultur*, *begrepp*, *arv* och *lärdom*, men också många verb, som *förhålla sig*, *yttra*, *etablera*, *bevara* och *utbilda*, samt flera adjektiv, som *optimistisk*, *emotionell*, *benägen*, *teoretisk* och *materialistisk*. Vidare producerar AAG8, till skillnad från SCU3, ett par ”påhittade” ord (som givetvis är lågfrekventa): *reformning* för ’reformerings’ och *materiala* för ’materiella’.

Redan genom att titta på dessa ord ser vi alltså skillnader mellan de två testtagarna. Dessa skillnader blir dock tydligare när vi läser transkriptionen av deras muntliga produktion. I följande utdrag talar AAG8 om sitt tilldelade ämne *lycka*.

- 1 AAG8 och # för att börja med skulle jag säga att lycka är ett sätt att leva och tänka .
- 2 AAG8 det är en kontinuerligt lärdom genom livet .
- 3 AAG8 och det kräver tid och erfarenhet .
- 4 AAG8 och förstås det kräver äh bra omständigheter och resurser .

- 5 AAG8 men jag tror att resurserna är inte < så > [/] < så viktig
> [//] så viktiga .
- 6 AAG8 till exempel eh < tre > [/] tre år sen åkte jag till [ett
afrikanskt land].
- 7 AAG8 och där träffade jag eh många stammar och sånt .
- 8 AAG8 och < jag > [/] jag åkte till många byar .
- 9 AAG8 och där kunde jag se att dom hade ganska dåliga omstän-
digheter .
- 10 AAG8 så jag frågade dom eh .
- 11 AAG8 är det svårt att leva här ?
- 12 AAG8 och dom sa nej .
- 13 AAG8 inte så mycket .
- 14 AAG8 < det > [/] det är ganska enkelt att leva här .
- 15 AAG8 det är svårt att leva i ditt land .

AAG8 talar sammanhängande. Trots enstaka grammatiska fel, som är oundvikliga på denna nivå, samt en del upprepningar och reparationer, är monologen lätt att följa. En helt annan upplevelse får vi när vi läser utdraget nedan där SCU3 talar om sitt tilldelade ämne *boende*.

- 16 SCU3 sen jag tänkt lite grann äh < vem > [//] vems ansvar att
folk har < har > [/] taket över huvet .
- 17 SCU3 först det beror på oss själv .
- 18 SCU3 äh jag måste xxx jag måste kämpa att ha pengar att kan man
börja köpa fastigheterna .
- 19 SCU3 sen kan hjälp av statens att man om en familj har i problem
med räkningar kan hjälpa statens är rätt tror jag .
- 20 SCU3 eller jag tänker det .
- 21 SCU3 osch för mig är jättebra med vem har pengar och vill köpa
en fastigheterna sen med huvud och tjäna pengar från sin
bostäder .
- 22 SCU3 för att vi vem bo här ett eller två år i Sverige vi kan ha
inte som pengarna för att köpa ett hus eller lägenhet .
- 23 SCU3 så vi kan hyra deras lägenhet .
- 24 SCU3 äh och tror att den är < först > [/] första möjlighet hur
kan vi bo här i Sverige .
- 25 SCU3 för att i statens kan man inte hjälpa .

SCU3 verkar inte ha några allvarliga problem med just ordförrådet: ord som *ansvar*, *bero*, *kämpa*, *räkningar*, *tjäna pengar* och *möjlighet* överför central betydelse till lyssnaren. Ändå är det svårt att förstå vad testtagaren försöker för-

medla, och detta beror snarast på bristande grammatik: testtagaren har svårt att producera sammanhängande meningar. Att bedöma ordförrådet specifikt är rimligtvis mycket svårt om man inte kan följa testtagarens tankegång.

Den tydliga skillnaden mellan de två testtagarnas förmåga att bygga meningar kan hänga ihop med det faktum att de lågfrekventa ord AAG8 producerar är mer varierade än de SCU3 producerar: för att producera meningar krävs ju olika ordklasser. Även det faktum att AAG8, till skillnad från SCU3, producerar ”påhittade” ord kan tyda på att AAG8 har mer grammatik, ett mer produktivt språk. Ändå är det alltså under kriterium 2, där just ordförrådet ska bedömas, som SCU3 blir underkänd; under de tre andra kriterierna, inkluderat kriterium 3, där grammatiken bedöms, blir testtagaren godkänd. Detta väcker frågor om bedömarnas förmåga att bedöma språkfärdighet analytiskt.

5. Sammanfattning och diskussion

Denna artikel har fokuserat på relationen mellan bedömning av andraspråkstälars språkfärdighet och den lexikala komplexiteten i deras muntliga produktion. Tjugo testtagares muntliga produktion mättes med elva mått som tillsammans antas fånga tre komponenter av lexikal komplexitet: bredd (*diversity*), djup (*sophistication*) och informationstätheten (*density*). Precis som i De Clercq (2015) studie korrelerar måtten för bredd tydligast med bedömning; i föreliggande studie är det i själva verket endast dessa mått som på ett förväntat sätt korrelerar signifikant med bedömning. Andelen högfrekventa ord korrelerar också med bedömningen, men riktningen på korrelationen är oväntad: de testtagare som producerar en hög andel högfrekventa ord bedöms positivt.

Angående metodologin bör sägas att mer sofistikerade mått för lexikal bredd som djup möjligen hade indikerat tydligare samband mellan mått och bedömning. Vidare är studien för liten för att generella slutsatser ska kunna dras. Dessutom ligger det i studiens natur att vi inte vet huruvida måtten säger något om bedömningens reliabilitet eller om snarare bedömningen säger något om måttens validitet: korrelation implicerar inte kausalitet.

Sammantaget talar resultaten för att ordförrådet, i denna typ av test, inte kan bedömas separat. Att de testtagare som producerar en hög andel vanliga (högfrekventa) ord bedöms mer positivt än de med fler ovanliga ord är oväntat; mer avancerade inlärare brukar ha fler ovanliga ord i sitt ordförråd (Bokander 2016). Detta resultat kan tolkas som att inlärare, på just den mellannivå som Swedex B2 testar, behöver automatisera användningen av det basordförråd de redan tillägnat sig – skapa flyt – snarare än utvidga det. Även andra resultat i artikeln, både i den kvantitativa studien och i närstudien, talar för att gram-

matiken – användningen av formord, förmågan att bygga meningar – har betydelse för såväl den holistiska bedömningen som för bedömningen under kriterium 2, där ju egentligen ordförrådet ska bedömas. Dessutom såg vi att inget av de lexikala måtten korrelerar med slutbetyget för hela Swedex B2. Här vill jag nämna att flera av de mått för grammatisk korrekthet och komplexitet som jag tidigare testat på samma material korrelerade med slutbetyget (Agebjörn 2015), vilket ytterligare talar för att den grammatiska kompetensen var avgörande vid bedömningen av de 20 testtagarna.

Sammanfattningsvis verkar det svårt att bedöma olika aspekter av språkfärdighet separat. På samma sätt som bedömning av grammatik kräver att inläraren har ett uttal som gör det möjligt att förstå vad som sägs, kräver bedömning av ordförrådet, i en kommunikativ kontext, att inläraren har tillräckligt mycket grammatik och flyt för att kunna producera sammanhängande meningar där orden blir meningsfulla.

6. Litteratur

- Agebjörn, Anders 2015. Bedömning av korrekthet och komplexitet i ett muntligt språkfärdighetstest. Masteruppsats. Lunds universitet.
- Bachman, Lyle F. & Adrian Palmer 2010. *Language assessment in practice: Developing language assessments and justifying their use in the real world*. Oxford: Oxford University Press.
- Bartning, Inge, Maisa Martin & Ineke Vedder (red.) 2010. *Communicative proficiency and linguistic development: Intersections between SLA and language testing research*. European Second Language Association, EUROSLA.
- Bokander, Lars 2016. SweLT 1.0 – konstruktion och pilottestning av ett nytt svenskt frekvensbaserat ordförrådstest. *Nordand* 11(1), s. 39–60.
- Bulté, Bram & Alex Housen 2012. Defining and operationalising L2 complexity. I: Housen, Alex, Folkert Kuiken & Ineke Vedder (red.), *Dimensions of L2 performance and proficiency. Complexity, accuracy and fluency in SLA*. Amsterdam: John Benjamins.
- De Clercq, Bastine 2015. The development of lexical complexity in second language acquisition. A cross-linguistic study of L2 French and English. I: Leah Roberts, Kevin McManus, Norbert Vanek & Danijela Trenkic (red.), *EUROSLA Yearbook* 15, s. 69–94.
- Europarådet 2001. *Gemensam europeisk referensram för språk: lärande, undervisning och bedömning* (GERS/CEFR). Översatt till svenska av skolverket 2007. Tillgänglig på skolverkets hemsida <<http://www.skolverket.se>>.

- Folkuniversitetet 2010. Swedex B2 – Kriterier – Tala 2010-12-20. Kommentarer till bedömningskriterierna för muntlig uppgift. <<http://www.folkuniversitetet.se/Las-mer-om-sprak/Sprakexamina/Swedex/Modelltest/Modelltest-B2/>>. Hämtat 5 januari 2014.
- Fulcher, Glenn 2000. The 'communicative' legacy in language testing. *System* 28, s. 483–497.
- Fulcher, Glenn 2003. *Testing second language speaking*. London: Longman.
- Hulstijn, Jan H. 2007. The shaky ground beneath the CEFR: Quantitative and qualitative dimensions of language proficiency. *The Modern Language Journal* 91(4), s. 663–667.
- Hulstijn, Jan H., Rob Schoonen, Nirva H. De Jong, Margarita P. Steinel & Arjen Florijn 2011. Linguistic competences of Dutch as a second language at the B1 and B2 levels of speaking proficiency of the Common European framework of reference for language (CEFR). *Language testing* 29(2), s. 203–221.
- Iwashita, Noriko, Annie Brown, Tim McNamara & Sally O'Hagan 2008. Assessed levels of second language speaking proficiency: how distinct? *Applied Linguistics* 29(1), s. 24–49.
- Jin, Tan & Barley Mak 2013. Distinguishing features in scoring L2 Chinese speaking performance: How do they work? *Language Testing* 30(1), s. 23–47.

Anders Agebjörn

Institutionen för svenska språket

Göteborgs universitet

anders.agebjorn@svenska.gu.se

Appendix

TABELL 4: *Medelvärde, standardavvikelse (SD) and variationsvidd (Range) för samtliga mått.*

Mått	Medelvärde	SD	Range
1. Informationstäthet	9,94	1,07	7,4–11,6
2. Token	959,2	210,2	539–1388
3. Type	260,4	46,63	190–349
4. Ovox	8,41	0,76	7,08–9,81
5. Innehålls-token	308,8	62,56	172–433
6. Innehålls-type	188,6	32,5	113–221
7. Innehålls-ovox	9,47	1,12	7,15–11,28
8. Högfrekventa ord	28,64	3,17	20,55–34,01
9. Högfrekventa innehållsord	2,42	0,73	1,08–3,81
10. Ordlängd	1,99	0,1	1,76–2,18
11. Prepositionsfel	1,34	0,56	0,16–2,44

TABELL 5: *Individuella mätvärden och medelvärde för godkända testtagare.*

Mått	AAG8	CBG4	EAG8	FAG7	GAG6	HBG3	KBG5	NAG8	OAG7	QCG3	RBG4	Medel
1	9,92	8,94	10,41	11,62	10,35	9,27	9,05	10,56	11,09	7,41	11,44	10,01
2	873	858	1111	1388	1036	727	936	1118	1289	539	974	986,3
3	240	257	299	325	258	191	243	328	349	190	287	269,7
4	8,12	8,77	8,97	8,72	8,02	7,08	7,94	9,81	9,72	8,18	9,20	8,595
5	293	262	347	433	333	250	277	353	398	172	357	315,9
6	158	153	190	221	171	113	151	212	221	115	201	173,3
7	9,23	9,45	10,2	10,62	9,37	7,15	9,07	11,28	11,08	8,77	10,64	9,72
8	27,65	27,35	31,2	34,01	29,95	25,7	29,03	31,25	32,37	20,55	27,68	28,79
9	2,69	2,1	2,2	2,16	3,4	1,71	1,8	2,5	3,56	3,81	3,44	2,67
10	2,08	1,89	1,97	2,05	2,17	1,93	1,93	2,03	2,12	2,06	2,06	2,03
11	1,15	1,31	1,16	1,53	0,9	1,41	1,43	0,96	0,66	0,16	2,19	1,17

TABELL 6: *Individuella mätvärden och medelvärde för underkända testtagare.*

Mått	BCU3	DAU7	ICU3	JCU2	LBU5	MBU4	PBU5	SCU3	TCU3	Medel
1	9,04	10,32	10,64	10,55	9,96	8,63	9,95	10,93	8,7	9,86
2	789	1060	1051	680	878	833	952	1247	845	926,1
3	202	275	234	211	247	240	265	326	242	249,1
4	7,19	8,45	7,22	8,09	8,34	8,32	8,59	9,23	8,33	8,194
5	254	336	345	275	295	249	307	386	253	300
6	163	170	139	139	152	129	178	197	158	158,3
7	10,23	9,27	7,48	8,38	8,85	8,18	10,16	10,03	9,93	9,17
8	26,63	30,87	30,48	24,08	27,54	27,37	29,33	32,68	27,18	28,46
9	1,44	2,24	2,48	2,35	2,56	1,08	1,54	2,9	2,39	2,11
10	1,81	1,93	1,98	1,94	2,00	1,76	2,03	2,06	2,00	1,95
11	1,22	1,53	2,44	1,66	1,94	1,92	0,52	1,62	1,11	1,55

Koden för testtagare består av en unik bokstav (A–T), betyget för kriterium 2 (A–C), slutbetyget (G/U) samt sammanvägningspoängen (0–8).

”Sist på bollen var Socialdemokraterna.” Om fotbollsmetaforer i allmänspråket

Gunnar Bergh & Sölve Ohlander

1. Inledning

Som titelexemplet (SvD 4/12 2015) antyder tycks fotboll numera smyga sig in överallt. Den första meningen – en retorisk fråga – i *The Ball is Round*, David Goldblatts monumentala historik över fotbollen som sportslig och samhällelig företeelse, lyder: ”Is there any cultural practice more global than football?” (Goldblatt 2007:x). Fotbollens ställning i dag, som världens största sport men även som global mass- och populärkultur, innebär att det språk som används i kommunikation om fotboll – av spelare, media, publik etc. – kan betraktas som världens största fack- eller specialspråk. Samtidigt kan fotbollsspråket i viss mån ses som en del av allmänspråket (Bergh & Ohlander 2012a:14f.; 2012b:282).¹ En särskild aspekt av detta förhållande – bruket av fotbollsmetaforer i allmänspråket – utgör vårt fokus i den följande framställningen.

2. Fotboll och bildspråk

Relationen mellan fotboll och metaforik har två huvudriktningar: (1) allmänspråk → fotbollsspråk, (2) fotbollsspråk → allmänspråk. Liksom andra fackspråk framstår fotbollsspråket som speciellt huvudsakligen, men inte enbart, genom sin vokabulär (Sager et al. 1980:230; Lavric 2008:5; jfr Bergh & Ohlander 2016). I fotbollsspråket ingår metaforiska uttryck från allmänspråket, inte minst sådana som härrör från den övergripande bilden ”Fotboll är (som) krig”, t.ex. grundläggande termer som *anfall* och *försvar*, eller en mer tillfällig sammansättning som *mittfältsgeneral* (Bergh 2011; jfr Nordin 2008,

---

1 Om förhållandet fackspråk–allmänspråk, se t.ex. Svensén (2009:71f.); jfr Sager et al. (1980:68): ”There is no absolute borderline between general and special language”.

Vierkant 2008).² Den motsatta riktningen, från fotbollsspråket till allmänspråket, utgår i stället från grundmetaforen ”Livet/världen är (som) fotboll”, varifrån t.ex. fotbollsuttrycket *sist på bollen* (’senfärdig, på efterkälken’) i titel exemplet härrör.³ Detta idiomatiserade uttryck – inte redovisat i *Svenskt språkbruk* (SS, 2003) eller *Svensk ordbok* (SO, 2009) – är en bland många nyare fotbollsmetaforer som på senare tid verkar ha fått allt större genomslag i det svenska allmänspråket, t.ex. i kommentarer kring politiska händelser och beslut.⁴ Skillnaden mellan bokstavlig (fotbolls)betydelse och metaforisk (allmänspråks)betydelse framgår i regel av sammanhanget, såsom i följande exempel:

- (1) Forwarden behövde bara **lägga in bollen i öppet mål** – men missade. (Fotbollskanalen 25/6 2016)
- (2) Sedan kom **ett dundrande stolpskott** som, efter ett passningsspel värt en vacker beskrivning på lyrikens högsta nivå, borde ha resulterat ... (Brommapojkarna: Lagnyheter (23/9 2011)
- (3) Oppositionen har **öppet mål** men **får de in bollen?** (SvD 7/1 2009)
- (4) Ännu en Clinton är bättre än ett **stolpskott** [...], det dundrande **stolpskottet** Trump (DN 6/5 2016)

Exemplen illustrerar fotbollsuttryck som kan användas bokstavligt eller bildligt, ofta som idiom; jfr *Rött kort för regeringens politik mot huliganerna* (GP 14/11 2008).⁵ Samtliga uttryck – utom *stolpskott* – kan numera betraktas som mer eller mindre genomskinliga i sina bildliga betydelser, även för den i fotboll mindre bevandrade.⁶

Exemplen illustrerar också den åskådlighet, byggd på upplevd likhet eller konceptuell parallelism, som enligt Lakoff & Johnson (1980:5) ligger till grund för all metaforik: ”The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another.”⁷ I detta sammanhang ägnar

2 Jfr Lakoff & Johnsons (1980:5) resonemang kring metaforen ”argument is war”.

3 Inom fotbollen kan uttrycket även ha en positiv innebörd: ung. ’att påpassligt hålla sig framme vid målsituation’.

4 Jfr följande nyhetsrelaterade exempel från senare tid: ”... ett gravt politiskt *självsmål*” (Expr. 6/5 2016), ”... efter gårdagens *hattrick* i besked” (Omni 10/5 2016), ”... att Stefan Löfven nu har möjlighet att *toppa sitt lag*” (AB 10/5 2016).

5 På grund av fotbollens dominans räknar vi här uttryck som används även i andra (boll)sporter (t.ex. *öppet mål*, *stolpskott*, *rött kort*) som främst emanerande från fotboll; jfr Andersson 2001:35. Betr. relationen mellan fotbollsspråket och annat sportspråk, se Bergh & Ohlander (2012a:16f.); Beard (1998).

6 SO nämner två skilda betydelser av *stolpskott* med bildlig innebörd: ’misslyckande’ resp. ’misslyckad person’.

7 För en ingående diskussion kring bl.a. Lakoffs teori om konceptuella metaforer, se Svanlund

Melin (2012) betydande utrymme åt sportmetaforikens ökade användning på senare tid. Relevant för den nyare fotbollsmetaforiken är också Stålhammars (1997:11) påpekande att det, trots ”många universella aspekter i allmänspråkets metaforer”, även finns ”kulturella faktorer i ordets vidaste mening” som ger upphov till metaforik. Att fotbollsmetaforer – trots fotbollens globala utbredning – är av det kulturellt betingade slaget är givet.⁸

3. Några nyare fotbollsmetaforer

Förutom spelarna är boll och mål fotbollens mest centrala beståndsdelar. Därför är det inte förvånande att de ofta ligger till grund för fotbollsinspirerat bildspråk. Här följer några bollmetaforer från senare år:

- (5) Bachs ballaste verk. Och Örebro är som alltid **först på bollen**. (DN 13/12 2015)
- (6) Är det inte smart att vara **snabb på bollen**? (SVT Uppdrag granskning 25/5 2011)
- (7) Man kan inte **springa på alla bollar** (Peter Englund, SVT Kulturnyheter 27/5 2015)
- (8) ... känsliga och anpassningsbara varelser som **springer på de enkla bollarna**. (Universitetsläraren 7/2014)

Gemensamt för dessa metaforexempel är att de, i likhet med *sist på bollen*, inte finns upptagna i SS eller SO, ett indicium på att de är av relativt färskt datum (jfr även *etta/två på bollen*).

I följande exempel är det målet, direkt eller indirekt, som är i fokus:

- (9) I stället gör man helt om och gör ett gigantiskt **självsmål** genom att gå ihop med de rödgröna. (GP 12/11 2014)
- (10) Flera frågor har varit uppe där det varit **öppet mål** och ingen **målvakt**. Men det har saknats S-företrädare som vågat **lägga straffsparkarna**. (GP 3/1 2016)
- (11) Draghi om inflationen: Vi kan inte **flytta målstolparna**. (Dagens Finanser 26/1 2016)

(2001:13–25).

8 Jfr även cricketmetaforer i brittisk engelska kontra baseballmetaforer i amerikansk engelska, t.ex. *bat on a sticky wicket* 'vara i en besvärlig situation' och *make a homerun* 'lyckas helt, nå målet'.

Varken *öppet mål* eller *flytta målstolparna* ges i SS eller SO; däremot inkluderar SO bildliga betydelser hos både *självmål* ('svårt fel, tabbe') och *straffspark* ('upplagt läge'). Även bl.a. följande fotbollsuttryck, numera relativt frekventa som metaforer (jfr Andersson 2001:30f.), saknas i de två ordböckerna: (*fölge*) *rött/gult kort*, (*hamna/ställa/vara*) *offside*, (*från/på*) *sidlinjen*, *långskott*, *passning*. SO uppmärksammar dock bildliga betydelser vid t.ex. *stolpe in/ut* ('medgång' / 'motgång'), *inspel*, *kickoff* och *punktmarkera*.

I ett historiskt perspektiv framträder här en skillnad mellan de nyare fotbollsmetaforer som här exemplifierats och äldre sportmetaforer: de senare redovisas regelmässigt i såväl SS som SO. Detta gäller bl.a. följande uttryck, med ursprung i olika sporter (jfr Danell 1962): boxning: *kasta in handduken*, *gå ner för räkning*, *resa sig på nio*; brottning: *koppla greppet*, *falla på eget grepp*; friidrott: *höjalsänka ribban*, *spränga målsnöret*, *ligga i startgroparna*; ishockey: *hårda/rakal snabbballugna puckar*; längdskidåkning m.m.: *ta rygg på*; basket m.m.: *timeout*.⁹

Även fotbollen har bidragit med numera väletablerade sportmetaforer, t.ex. *ta ngt med en klackspark*, *A/B-lag*, *hemmaplan/bortaplan*. Samtliga dessa bildliga uttryck redovisas i SO, medan SS endast tar upp det första, ett intressant exempel på en tidigt idiomatiserad fras (enligt SO "åtm. sedan 1920-talet") som trots sitt samband med fotboll endast förekommer i bildlig betydelse; en mening som *Zlatan tog det gula kortet med en klackspark* kan bara tolkas bildligt.

Äldre sportmetaforer väcker i regel inte samma uppmärksamhet som de nyare. Uttryck som *falla på eget grepp* och *höja ribban* passerar normalt mer obemärkt än t.ex. *sist på bollen* eller *rött kort*, idiom som fortfarande har kvar sin koppling till fotbollen och därmed tenderar att bli identifierade som just fotbollsmetaforer (se vidare avsnitt 6.).¹⁰

4. Nyare fotbollsuttryck i Språkbanken

I föregående avsnitt har vi sett att intrycket av de aktuella metaforerna som relativt nya till stor del indirekt bekräftas i SB och SO, där dessa uttryck, eller deras metaforiska användning, ofta lyser med sin frånvaro. Men hur nya är

---

9 Bland nyare sportmetaforer märks även uttrycket *ända in i kaklet*, från simning, ej redovisat i SS eller SO. Vissa äldre sportmetaforer fortsätter att leva sitt eget liv i allmänspråket efter det att den ursprungliga företeelsen försvunnit, t.ex. *ligga i startgroparna* (numera startblock).

10 Som kontrast finner sig i skrivande stund ett roande exempel (från en tidningsartikel om nya vanor, särskilt kyliga morgonbad) på hur äldre sportmetaforer passerar tämligen obemärkt: "Att lägga ribban för högt är en vanlig anledning till [att] många kastar in handduken efter bara några veckor" (SvD 29/8 2016).

egentligen fotbollsmetaforer som *sist på bollen* och *öppet mål*? För att söka besvara denna fråga har vi, i form av en pilotstudie utan anspråk på t.ex. statistisk signifikans, undersökt i vad mån några uttryck, som vi excerperat från bl.a. dagspress och internet, och som vi uppfattar som representativa för nyare fotbollsmetaforik, kan beläggas i olika material från Språkbanken vid Göteborgs universitet; vissa webbsökningar har också gjorts. Några valda uttryck har undersökts, med avseende på såväl total förekomst som bildlig betydelse. Låt oss först gå till Språkbankens äldre tidningsmaterial, Press 65–98:

TABELL 1: *Förekomst av vissa fotbollsuttryck i Press 65–98.*

Press 1965–98	totalt	bildlig bet.
<i>springa på alla bollar</i>	0	0
<i>sist på bollen</i>	3	0
<i>rött kort för</i>	4	0
<i>öppet mål</i>	62	0
<i>flytta målstolparna</i>	0	0

Tabell 1 talar sitt tydliga språk, inte bara om frånvaron av metaforisk betydelse. I tidningsmaterialet 1965–98 är det bara *öppet mål* som förekommer någorlunda frekvent (62 gånger), dock enbart i bokstavlig betydelse, särskilt i matchrefererat: ”... en fin chans att kvittera, då Tommy Davidsson sköt mot öppet mål” (Press 76). Övriga uttryck förekommer mycket sällan (*sist på bollen*, *rött kort för*) – enbart i bokstavlig betydelse – eller inte alls (*springa på alla bollar*, *flytta målstolparna*). Siffrorna ger således visst stöd för intrycket att de aktuella fotbollsuttrycken generellt sett förefaller ha blivit vanligare först efter den period som täcks av tidningsmaterialet 1965–98. Detta gäller i bokstavlig betydelse, men än mer i metaforiskt bruk.

Emellertid är korpusmaterialet i Press 65–98 av förhållandevis begränsad omfattning, drygt 41 milj. ord (tokens), som för de aktuella uttrycken knappast lämpar sig för mer ingående statistisk analys. Det kan ändå ha sitt intresse att jämföra det absoluta antalet förekomster (både bokstavlig och bildlig betydelse) i Press 65–98 med ett senare, mångdubbelt större material. Nedanstående tabell redovisar sökningar i Språkbankens tidningsbaserade korpusar efter millennieskiftet: dels GP 2001–2013 (ca 250 milj. ord), dels Webbnyheter 2001–2013 (ca 272 milj. ord), tillsammans ca 522 milj. ord:¹¹

11 Observera att många av de autentiska exemplen i tidigare avsnitt är så färska (2014–16) att de inte finns med i Språkbankens material.

TABELL 2: *Förekomst av vissa fotbollsuttryck i GP 2001–2013 och Webbnyheter 2001–2013.*

	GP 2001–2013		Webbnyheter 2001–2013	
	totalt	bildlig bet.	totalt	bildlig bet.
<i>springa på alla bollar</i>	2	2	0	0
<i>sist på bollen</i>	119	9	80	7
<i>rött kort för</i>	167	10	100	7
<i>öppet mål</i>	1 884	41	1 170	32
<i>flytta målstolparna</i>	2	2	0	0

Liksom i Press 65–98 har, i båda korpusgrupperna, *öppet mål* i särklass flest förekomster, sammanlagt 3054, av vilka 73 (2,4 %) har bildlig betydelse ("Socialdemokraterna har i princip öppet mål nu", Webbnyheter: SvD 8/5 2013), jämfört med ingen förekomst i Press 65–98. Näst vanligast är söksträngen *rött kort för*, med sammanlagt 267 förekomster, däribland 17 (6,4 %) med metaforisk funktion ("Ständigt rött kort för SVT:s svek", GP 2005). Därnäst kommer *sist på bollen*, där den bildliga betydelsen förekommer i sammanlagt 16 exempel (8,0 %) av den totala förekomsten på 199 exempel, den högsta procentuella andelen av de tre mest frekventa fotbollsuttrycken.¹² De resterande två uttrycken, *springa på alla bollar* och *flytta målstolparna*, förekommer visserligen mycket sparsamt respektive inte alls i de båda korpusgrupperna, men i samtliga fall med bildlig betydelse ("Man kan inte springa på alla bollar och konserten krockade med ...", GP 2011; "man kan inte flytta målstolparna under pågående spel, förklarade han med i dagarna aktuellt fotbollsspel", GP 2006).

Trots den relativa oförenligheten mellan Press 65–98 och det mycket större, senare materialet, kan man tolka utfallet som ett visst – om än inte slutgiltigt – stöd för att de aktuella fotbollsuttrycken blivit vanligare såväl generellt som i bildlig betydelse på senare tid, särskilt vissa uttryck. Denna försiktiga slutsats får också blygsamt stöd i en delstudie, baserad på enbart de tre senaste delkorpusarna av Språkbankens GP-material, dvs. GP 2011–2013. Dessa omfattar ca 54 milj. ord och är således grovt jämförbara med det tidigare pressmaterialets drygt 41 milj. ord.

¹² Jfr *först på bollen*: totalt tre förekomster, alla med bokstavlig betydelse, i Press 65–98; i det senare materialet från GP och Webbnyheter sammanlagt 101 förekomster, varav nio – dvs. 9,0 % – med bildlig betydelse, att relatera till 8 % för *sist på bollen*.

TABELL 3: Förekomst av vissa fotbollsuttryck i GP 2011–2013.

GP 2011–2013	totalt	bildlig bet.
<i>springa på alla bollar</i>	1	1
<i>sist på bollen</i>	15	1
<i>rött kort för</i>	22	5
<i>öppet mål</i>	193	20
<i>flytta målstolparna</i>	0	0

En jämförelse med Press 65–98 (tabell 1) ger vid handen att de aktuella fotbollsuttrycken – med undantag av *flytta målstolparna* – har flyttat fram sina positioner, i sina bokstavliga betydelser men också i sin metaforiska, allmänspråkliga användning. Detta framstår som särskilt tydligt för *öppet mål* och *rött kort för*: det förra uttrycket uppvisar 20 fall (10,4 %) av bildlig betydelse, det senare fem (22,7 %) – en klar tendens till ökat metaforbruk. Tidsskillnaden mellan Press 65–98 och GP 2011–2013 gör det rimligt att anta att just denna faktor är relevant för de nyare fotbollsmetaforernas framrykning.

Den noterade tendensen till ökat metaforbruk av de fem undersökta fotbollsuttrycken ger sig också till känna på webben, som ju uppvisar ett betydligt bredare spektrum av texttyper och genrer, ofta med mer informellt språkbruk, än det undersökta korpusmaterialet från Språkbanken, där tidningstext och nyhetsprosa dominerar. En sökning (via Google, 23/5 2016) gav följande träffbild för de aktuella fotbollsuttrycken: *springa på alla bollar* (890 träffar), *sist på bollen* (29 100), *rött kort för* (25 100), *öppet mål* (140 000), *flytta målstolparna* (928). Helt förutsägbart är dessa siffror av en helt annan storleksordning än dem vi stött på i Språkbankens olika material. Det har inte varit praktiskt möjligt att ens ungefärligen söka bestämma andelen bildliga betydelser bland dessa mängder av exempel. Det verkar dock finnas ett stort antal exempel på metaforisk användning bland träffarna, även uttryckt i procentuella andelar. Några impressionistiska exempel: tio av elva träffar på den första Googlesidan för uttrycket *springa på alla bollar* illustrerar bildligt bruk, liksom tio träffar av tio för såväl *sist på bollen* som *flytta målstolparna*. Många av dessa exempel förekommer i relativt informella sammanhang.

5. Fotbollsmetaforer och kollokationer

Det finns således vissa tecken på att det sedan något drygt decennium förekommer ett ökat bruk av fotbollsinspirerade metaforer i det svenska allmänspråket. Det finns också uttryck som nästan uteslutande används i bildlig be-

tydelse. Ett exempel är kollokationen *flytta målstolparna* – det torde höra till ovanligheterna att man under en fotbollsmatch rent fysiskt försöker att flytta målstolparna. Även i en del andra fall kan fotbollsuttryck uppträda i kollokationer som entydigt indikerar bildlig användning.

I Press 65–98 förekommer *självsmål* totalt 177 gånger; 14 av dessa förekomster (7,9 %) exemplifierar bildligt bruk. För *straffspark* finns 66 förekomster, varav en (1,5 %) är av metaforisk karaktär; *offside* finns belagt 123 gånger, däribland fem (4,1 %) med bildlig betydelse. Vid metaforiskt bruk förekommer gärna en framförställd bestämning, t.ex. ”finkulturellt självsmål” (Press 96), ”politiskt offside” (Press 97).

Låt oss nu gå till GP 2001–2013 samt Webbnyheter 2001–2013 för att utvärdera i vad mån vissa kollokationer – med *självsmål*, *straffspark* och *offside* som huvudord – utpekar vissa fotbollsuttryck som metaforiska.

TABELL 4: Förekomst av vissa fotbollskollokationer i GP 2001–2013 och Webbnyheter 2001–2013.

	GP 2001–2013 + Webbnyheter 2001–2013	
	totalt	bildlig bet.
<i>praktfullt självsmål</i>	15	8
<i>gigantiskt självsmål</i>	3	3
<i>rena straffsparken</i>	2	2
<i>helt offside</i>	24	24

För *självsmål* tycks olika bestämningsord ha olika påverkan när det gäller bokstavlig eller metaforisk betydelse. För kollokationen *praktfullt självsmål* förekommer bokstavlig respektive bildlig betydelse ungefär lika ofta: ”1–0 kom nämligen på ett praktfullt självsmål” (GP 2002) – ”Det framstår som ett praktfullt självsmål av de borgerliga att ...” (Webbnyheter 2007). Men byter man ut *praktfullt* mot *gigantiskt* blir en bokstavlig tolkning omöjlig; jfr tidigare exempel (avsnitt 3): ”I stället gör man ... ett gigantiskt självsmål genom att gå ihop med de rödgröna” (GP 12/11 2014). Den metaforiska betydelsen är också allena rådande i de ca 330 träffarna för *gigantiskt självsmål* i en webbsökning (Google, 24/5 2016). Det förefaller således som om vissa adjektiv snarare än andra förekommer attributivt i den ena respektive den andra betydelsen; jfr t.ex. *oturligt självsmål* (fotboll) – *hjäpnadsväckande självsmål* (bildlig betydelse).

Än tydligare blir detta i kollokationen *rena straffsparken* (jfr även *rena rama straffsparken*), där bestämmningen *rena* kan ses som en markör för just bildlig betydelse och därför svårigen kan fungera i ett renodlat fotbollssammanhang, till skillnad mot uttryck som *odiskutabell solklar straffspark* (som å sin sida inte kan fungera metaforiskt). Detta får även stöd i en webbsökning

(Google, 24/5 2016), vilken gav ca 460 träffar på *rena straffsparken*, samtliga med metaforisk funktion: ”En kund som frågar efter en specifik produkt är rena straffsparken” (Market.se, 13/4 2016). Motsvarande gäller uttrycket *helt offside*, i Språkbankens material enbart med bildlig betydelse (24 av 24 belägg): ”Skivbolagen är fortfarande helt offside” (GP 2004). Kollokationen skulle däremot te sig malplacerad på en fotbollsplan, till skillnad mot t.ex. *klart offside*, i sin tur osannolikt i bildlig betydelse. Detta bekräftas av en Google-sökning (24/5 2016), som för *helt offside* gav ca 2470 träffar, så gott som samtliga med bildlig betydelse.¹³

De diskuterade kollokationerna har visat hur skenbart obetydliga skillnader mellan olika bestämningsord kan avgöra om ett fotbollsuttryck används i bokstavlig fotbolls betydelse eller metaforiskt. Utrymmet tillåter emellertid inte någon ytterligare diskussion kring denna intressanta fråga. Det får här räcka med att konstatera att bokstavliga och bildliga betydelser hos samma fotbollsuttryck (t.ex. *självsmål*, *offside*) uppenbarligen kan ge upphov till vitt skilda kollokationsmönster.¹⁴

6. Bleknade metaforer?

År 1819, mer än 160 år före Lakoff & Johnsons inflytelserika *Metaphors We Live By* (1980), uttalar Esaias Tegnér i sitt *Inträdestal i Svenska Akademien* följande tanke:

Betrakta språken! Vad visa de oss? Ett galleri av förbleknade metaforer. Nästan varje ord, som nu betecknar ett begrepp, var fordom en bild.

Tegnérns formulering – på samma grundtema som i ett kognitivt perspektiv utvecklas av Lakoff & Johnson – leder vidare till frågan: Hur bleknade är fotbollsmetaforerna? Annorlunda uttryckt: Vilken grad av ”bildlighet” kännetecknar dem? (Jfr Svanlund 2001, där just metaforers ”bildlighetsgrad” står i fokus.)

I sin studie om idrottsmetaforer i svenskt tidningspråk skriver Danell (1962:131) att det metaforiska (”sekundära”) bruket av idrottsuttryck

---

13 Många av dessa träffar är upprepningar av refrängen i Gyllene Tidens låt ”Offside!”: ”Det är goodbye, goodbye bye, /du står helt offside!”

14 För diskussion kring vissa fotbollsverb i samband med metaforiskt bruk och kollokationer, se Bergh & Ohlander (2016:33f.).

successivt genomgår vissa utvecklingsstadier, alltifrån de första försiktiga, för läsaren kanske djärva experimenten, till en ytterst slentriamässig, omedveten användning, som kan ha avlägsnat sig mycket långt från den ursprungliga betydelsen.

I vad mån gäller detta dagens bruk av fotbollsmetaforer? Hur mycket av deras koppling till fotboll, deras ursprungliga associationssfär, finns kvar i uttryck som *sist på bollen*, *öppet mål* eller *helt offside*? Denna fråga rör i vad mån man i dag lägger märke till detta bildspråk, hur stor medvetenheten är om dess eventuella särart ("nyhetsvärde") jämfört med äldre sportmetaforer. Om en metafor är helt förbleknad märks den knappt; i annat fall drar den gärna till sig uppmärksamhet – och kan därmed också ge upphov till reaktioner av olika slag.

En webbsökning (Google, 3/5 2016) på ordet *fotbollsmetaforer* gav 566 träffar, med stor stilistisk spännvidd. Många av dem indikerar medvetenhet om begreppet, ofta präglad av kritisk distans eller irritation. Fotbollsmetaforer är uppenbarligen inte helt okontroversiella: "Visst det är alltid kul att läsa Thåström relaterade grejer men va' fan, kunde han inte skitit i alla fotbollsmetaforer?", "Ingdahl själv kritiserade för några år sedan en grupp professorer som använde fotbollsmetaforer i en debattartikel om forskning." Det tycks således finnas en ganska bred medvetenhet om dagens frekventa bruk av fotbollsmetaforer, liksom om risken för överanvändning. Även i rent politiska sammanhang gör sig fotbollsinspirerad retorik ofta påmind. Så var exempelvis Göran Hägglunds tal i Almedalen i juli 2015 kryddat med fotbollsmetaforer: "Vänsterkanten använder det ena skruvade inlägget efter det andra", "Laget förfinar filmningar i det mediala gröngräset", etc.¹⁵

Det verkar alltså vara så att dagens fotbollsmetaforer – till skillnad mot äldre, mer väletablerade sportmetaforer, t.ex. *kasta in handduken*, *höja ribban* – knappast passerar obemärkta. Tvärtom väcker de ofta uppmärksamhet, en given frestelse för t.ex. journalister, inte minst vid rubriksättning. Allt detta tyder på att de moderna fotbollsmetaforerna ännu inte hunnit bli så utslitna att de hör hemma i Tegnér's "galleri av förbleknade metaforer"; deras band till fotbollen finns kvar. Det handlar med andra ord om en pågående idiomatiseringsprocess, längs dimensionen bokstavlig–bildlig betydelse.

---

15 Aftonbladet retorikexpert Elaine Bergqvist uppmärksammade Hägglunds bruk av fotbollsmetaforer men menade att "[l]iknelsen om fotbollsplanen fick [...] för mycket plats i talet. Så, snyggt skott Hägglund, men tyvärr blev det stolpe ut" (AB 9/7 2016).

7. Slutsatser och tänkbara orsaker

Vårt resonemang i tidigare avsnitt – med stöd i egna observationer, ordböcker, data från Språkbanken och webbsökningar – har mynnat ut i att bruket av fotbollsmetaforer i det svenska allmänspråket har ökat påtagligt under senare år. Inte minst gäller detta bruket av ett antal nyare metaforer, som med relativt få undantag knappast finns belagda före millennieskiftet, till skillnad mot tidigare, sedan länge bleknade sportmetaforer. Fotbollsmetaforer används numera i många olika sammanhang och texttyper. Politiska kommentarer – med ”politik som fotbollsmatch” som övergripande metafor – tycks utgöra ett särskilt lockande område för fotbollsrelaterat bildspråk.

Det verkar också finnas en relativt hög medvetenhet om fotbollsmetaforer. De uppfattas inte alltid som självklara eller okontroversiella (”omarkerade”) språkval, ett tecken på att de ännu inte förlorat kontakten med sin ursprungliga sfär. De är fortfarande levande metaforer, i ett tillstånd av pågående idiomatisering. Detta förklarar också en stor del av deras attraktionskraft. Trots ökat bruk och risk för överanvändning uppfattas de på många håll som ett både begripligt och slagkraftigt sätt att åskådliggöra företeelser och förhållanden även inom områden som inte har något med fotboll att göra. De har en aura av folklig informalitet över sig och kan ses som ännu ett uttryck för den avformalisering som det svenska allmänspråket genomgått sedan åtminstone 1900-talets mitt (jfr *Språkriktighetsboken* 2005:19).

Att bruket av fotbollsmetaforer ökat de senaste decennierna sammanhänger utan tvivel med den explosiva utveckling som fotbollen genomgått sedan 1990-talets mitt, och som lett till ökande publiksiffror och fotboll med större underhållningsvärde än under fotbollens kristid, sportsligt och ekonomiskt, decenniet innan.¹⁶ Därvid har bl.a. följande faktorer – ekonomiska, tekniska, mediala och kulturella – samverkat (jfr Goldblatt 2007:684f.): kraftigt ökande kommersialisering, där TV-rättigheter och reklamintäkter spelat huvudrollen, med klubbar ägda av miljardärer och inköpta toppspelare med samma mediala status som rockstjärnor; framväxten av digital-TV och internet som instrument för sportens fortlöpande medialisering; fotbollens alltmer utpräglade status som inte bara världens mest spridda och populära sport, utan också som dess mest globaliserade, gemensamma kulturyttring. Detta betonas av Goldblatt (2007:686): ”The sheer quantity of football in Europe’s public sphere and conversation, in the print media, television and Internet, has grown immensely.”

---

16 Riktigheten i musikgruppen Torssons välkända rader om forna tiders fotboll kan därför möjligen ifrågasättas: ”Det spelades bättre boll, på Gunnar Nordahls tid. /Det spelades bättre boll, på gräsplanen hemmavid.”

Denna fotbollens vardagskulturella status, med en närmast osannolik medial uppmärksamhet jämfört med för bara något decennium sedan, har gjort det naturligt för såväl professionella kommentatorer som vanliga språkbrukare att i ökande grad, medvetet eller omedvetet, söka sig till fotbollen som inspirationskälla till nya, slagkraftiga metaforer.

Huruvida de nya fotbollsmetaforerna – några eller alla – kommer att överleva efter fullbordad idiomatisering och sälla sig till allmänspråkets galleri av bleknade sportmetaforer, återstår att se. För närvarande finns det inga tecken på att bruket av fotbollsmetaforer håller på att klinga av – snarare tvärtom. Det finns hursomhelst all anledning att hålla fotbollens bildspråk under fortsatt uppsikt.

8. Epilog

I skrivande stund, med bara någon vecka kvar till fotbolls-EM i Frankrike 2016, infinner sig ännu ett spektakulärt exempel på medvetet genomförd fotbollsmetaforik. Dagen efter statminister Stefan Löfvens länge emotsedda regeringsombildning liknas denna i *Dala-Demokraten* (26/5 2016) med en ny ”fotbollsstartelva”, med gängse lagdelar, bl.a. ”målvakt”, ”mittbackar”, ”offensiv mittfältare”, ”anfallare”, ”avbytare” och ”coach” (Löfven själv). Om t.ex. lagets ”målvakt” (försvarsminister Peter Hultqvist) heter det, med stiltrogna formuleringar: ”Styr och ställer i försvaret. Stundtals svajig i luftrummet på ryska inlägg men spelet med fötterna på marken är stabilt.” Och om en av ”mittbackarna” (inrikesminister Anders Ygeman): ”Har varit en trygg punkt i backlinjen men är också väldigt användbar framåt på krisliknande fasta situationer.” Och så vidare.

9. Litteratur

- Andersson, Mårten 2001. *Trepoängare, trunkbärare och trävirke. Utvecklingen av fotbollens terminologi från 1960-talet till år 2000*. ORDAT 11. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Beard, Adrian 1998. *The Language of Sport*. London: Routledge.
- Bergh, Gunnar 2011. Football is war: A case study of minute-by-minute football commentary. *Veredas* (Brazil) 15:2, s. 83–93.
- Bergh, Gunnar & Sölve Ohlander 2012a. *Free kicks, dribblers and WAGs*. Exploring the language of “the people’s game”. *Moderna Språk* 106:1, s. 11–46.
- Bergh, Gunnar & Sölve Ohlander 2012b. English direct loans in European football lexis. I: Furiassi, Cristiano, Virginia Pulcini & Félix Rodríguez

- González (red.), *The Anglicization of European Lexis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 281–304.
- Bergh, Gunnar & Sölve Ohlander 2016. *Iniesta passed and Messi finished clinically: Football verbs and transitivity*. *Nordic Journal of English Studies* 15/2, s. 19–38.
- Danell, Jan 1962. Något om tidningssvenskans idrottsmetaforer. *Modersmåls-lärarnas Förenings årskrift*, s. 124–133.
- Goldblatt, David 2007. *The Ball is Round. A Global History of Football*. London: Penguin.
- Lakoff, George & Mark Johnson 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Lavric, Eva 2008. Introduction. I: Lavric et al. (red.), s. 5–8.
- Lavric, Eva, Gerhard Pisek, Andrew Skinner & Wolfgang Stadler (red.) 2008. *The Linguistics of Football*. Tübingen: Gunter Narr.
- Melin, Lars 2012. *Poletten som trillade ner. Metaforer – hur förstår vi dem?* Stockholm: Norstedts.
- Nordin, Henrik 2008. The use of conceptual metaphors by Swedish and German football commentators – a comparison. I: Lavric et al. (red.), s. 113–120.
- Sager, Juan C., David Dungworth & Peter F. McDonald 1980. *English Special Languages*. Wiesbaden: Oscar Brandstetter.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. 2009. Stockholm: Norstedts.
- Språkriktighetsboken. Utarbetad av Svenska språknämnden*. 2005. Stockholm: Norstedts.
- SS = *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser*. 2003. Stockholm: Norstedts.
- Stålhammar, Mall 1997. *Metaforernas mönster*. Stockholm: Carlssons.
- Svanlund, Jan 2001. *Metaforen som konvention. Graden av bildlighet i svenskans vikt- och tyngdmetaforer*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Svensén, Bo 2009. *A Handbook of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vierkant, Stephan 2008. Metaphor and live radio football commentary. I: Lavric et al. (red.), s. 121–132.

Gunnar Bergh
 Institutionen för språk och
 litteraturer
 Göteborgs universitet
 gunnar.bergh@sprak.gu.se

Sölve Ohlander
 Institutionen för språk och
 litteraturer
 Institutionen för pedagogik
 och specialpedagogik
 Göteborgs universitet
 solve.ohlander@ped.gu.se

Hit och dit i prototypkategorin

Historien om *viljas* hjälpverbsstatus

Maria Bylin

1. Den slippriga hjälpverbsklassificeringen*

I moderna grammatikböcker och språkläror råder i princip konsensus om att hjälpverbskategorin är en prototypkategori, där medlemmarna har olika egenskaper som kan göra dem mer eller mindre centrala. Det är ett bra sätt att beskriva kategorin utifrån insikten att hjälpverb grammatikaliseras längs mer eller mindre krokiga vägar. Som centralt hjälpverb brukar bl.a. *vilja* lyftas fram, men den här artikeln argumenterar för att det är ett dåligt sätt att beskriva just *vilja*. Fast allt beror förstås på vad man använder för kriterier för att avgränsa kategorin hjälpverb i svenskan, och de har inte alltid varit så explicita. I konferensvolymen för Svenskans beskrivning 20 påpekade Teleman att

[v]år uppfattning om vad ett hjälpverb är beror väl på att vi har lärt oss listor med hjälpverb. Med dessa som prototypisk utgångspunkt utvidgar vi kategorin med verb som på ett eller annat sätt liknar listans (Teleman 1993:360).

Syftet med den här undersökningen är att ta reda på hur *vilja* har hamnat på denna hjälpverbslista, och att diskutera på vilka grunder det fortfarande uppfattas som en central medlem av hjälpverbskategorin. Det görs genom att saxa historien om *viljas* beskrivning i språkläror och grammatikböcker med historien om hur *vilja* använts i språkbruket, och artikeln mynnar ut i en diskussion av hur tungt eller lätt olika hjälpverbsegenskaper ska viktas.

---

* Denna forskning har gjorts möjlig genom bidrag från Anna Ahlströms och Ellen Terserus stiftelse. Tack till Kersti Börjars för kommentarer på en tidigare version.

2. Hjälpverb som framförställd böjning

På 1600- och 1700-talet beskrev man syntaxen som linjär. Det var läran om hur man skulle placera orden efter varandra för att bilda texter och tal, och i den mån det alls fanns syntaxavsnitt i grammatikböckerna liknade de snarast retorikavsnitt, dvs. de beskrev normer för hur ord skulle placeras i rad för att skapa goda texter, och inte någon hierarkisk struktur (Haapamäki 2002:70; Teleman 2002:173). Syntaktisk över- och underordning var alltså inga analytiska begrepp när Tiällman i slutet av 1600-talet beskrev verb och deras ”mädhiälpe ord” så här:

Verba (tidorden.)

§. 1.

Desse äre nu activa nu passiva, hafandes tillika desse sine mädhiälpe ord näst fram för sig/ kallade *auxiliaria*, ock äfter sig de samme/ såsom suffixa occulta; (Tiällman 1696:200)

Hjälpverb – som Tiällman kallar *mädhiälpe ord* eller *auxiliaria* – ses alltså som framförställda motsvarigheter till ”suffixa occulta”, som är böjningsändelserna. Hjälpverb uppfattas alltså som en sorts böjningsmorfem framför verben. Och *vilja* beskriver han som ett futuralt hjälpverb:

Futurum tillkommande tid (hvar uti någon skal göra äller något ske skal) föresätter hiälpeordet/skal äller vill/således: jag skal äller will älska. (Tiällman 1696:202)

Även Aurivillius såg *vilja* som en futural markör:

Futurum. Jagh will eller skal älska, läsa, see, troo, bry, gåå etc. (Aurivillius 1684, ur Stjernström 1884:18:127)

Senare tiders språkhistoriker beskriver också *vilja* som futuralt hjälpverb i fornsvenska och äldre nysvenska (Beckman 1917; Björkstam 1919; Delsing & Falk und.arb.; Lagervall 2014; SAOB:s artikel om *vilja* und.arb.), men *vilja* användes parallellt också som ett vanligt, lexikalt verb med betydelsen ’önska, ha lust att, planera att’ och kunde då ha infinitivkomplement utan *att*, finit *att-*bisatskomplement eller ibland adverbiella komplement, med ungefär samma frekvensmönster som idag (Lagervall 2014:303).

När man tittar på enskilda historiska exempel på futural betydelse är dock den futurala tolkningen sällan eller aldrig den enda tänkbara, eftersom *vilja* också kunde ha andra betydelser som implicerar att den underordnade aktionen utspelar sig i framtiden, som intentionell (1), potentiell (2), proximativ (3) etc.

- (1) Thet är alt för svårt och ledo-samt at disputera med sådana Allegoriska Philosopher; emedan the icke vilja förklara sina figurliga idéer med andra en-faldigare ord. (Rydellius 1737:278)
- (2) Blifwer deraf det skönaste och fetaste kiött en någonsin wil önska. (Serenius 1727:225)
- (3) Esa följde wagnen, ther the kiörde HERrans Arck uppå: när han sågh att wagnen med Aarcken wille stälpa, stegh han till och tog emot Arcken. (Rudbeckius 1615:220)

Men *vilja* med futural betydelse förekom alltså också enligt tidigare forskning, och här följer ett par exempel där jag ser en prediktionell, futural tolkning som den rimligaste.

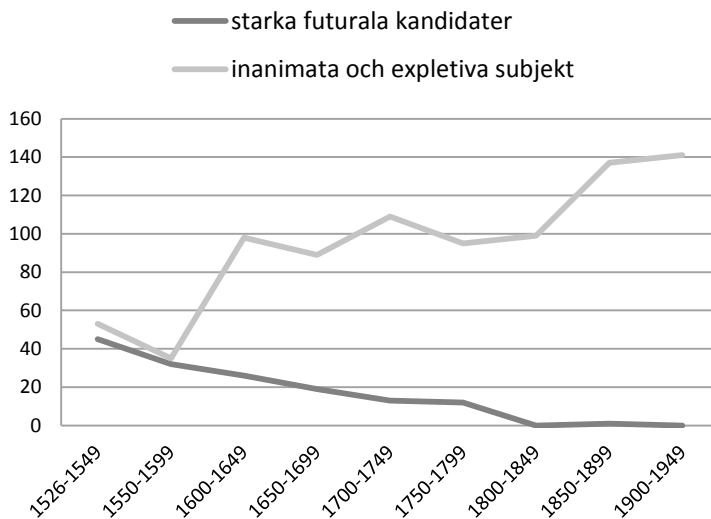
- (4) Thet wil thå wara förseent til at anamma noghon godh lärdom när man dragher epter andan. (Petri A 3 b:1529)
- (5) Det wore sannerligen ingen ringa ting i hushållningen, at vid Mid-Wintren kunna weta hurudant, och huru tidigt slut Wintren wil taga. (Götheborgs Tidningar 1788:50:2)
- (6) Så skyndar siälfwer Du uppå, Iag ska gå bårt, Så will ett Fara wäl såm hastigst äss åtskillia. (Börk 1688, i Noreen 1936:278).

Här menar jag att en sannolik läsning av (4) är att det kommer att vara försent att bättra sig när man är på väg att dö, även om man självklart också skulle kunna läsa det mer epistemiskt, som att 'det lär vara försent', och kanske också potentiellt, som att 'det kan vara försent'. Exempel (5) är det allra tydligaste futurala exemplet, där man av grankottar ska kunna förutspå hur tidigt vintern kommer att ta slut. Jag har svårt att läsa (5) på annat sätt än som en prediktionell förutsägelse rent språkligt, även om en sådan naturligtvis också kan ses som en sannolikhetsbedömning i filosofisk mening. Exempel (6) går också att läsa såväl prediktionellt som epistemiskt, som att 'ett farväl kommer/lär skilja oss åt'. Även om varje enskilt belägg alltid har alternativa tolkningar, gör förekomsten av ett flertal sådana belägg, tillsammans med samtida grammatikers och tidigare forskares beskrivningar av *vilja* som futuralt hjälpverb, att det blir rimligt att tala om ett futuralt betydelseskikt hos *vilja*. Och när det hade futural betydelse hade det också vissa syntaktiska hjälpverbsegenskaper, som försvann med den grammatiska betydelsen, vilket kommer att framgå i det följande.

För att undersöka vilka egenskaper *vilja* hade som futuralt hjälpverb har jag letat efter belägg med futural betydelse, och då gjort en fritextsökning på *viljas* olika böjningsformer i SAOB. Jag ville utesluta beläggen med animata subjekt, eftersom betydelserna 'önska, ha lust att, planera att' då alltid finns som möjliga läsningar. Av de ca 12 000 belägg som jag fick har jag därför manuellt silat fram

de 993 exempel som fanns på *vilja* med inanimata subjekt. Och bland dem har jag identifierat 148 där jag menar att en futural, prediktionell tolkning är den rimligaste, i likhet med (4)–(6) ovan. Det är dock viktigt att betona att det nästan aldrig är entydiga exempel: oftast är andra läsningar också tänkbara, och då i synnerhet epistemiska.¹ Därför har jag kallat kategorin *starka futurala kandidater*, och redovisar dess trend i 50-årsperioder i figur 1.

I och med att jag har använt SAOB som korpus finns inga uppgifter om hur mycket text eller hur många belägg på *vilja* som finns från varje år eller period. Men eftersom jag har excerperat alla belägg på *vilja* utan animata subjekt, som de futurala kandidaterna är en delmängd av, kan jag redovisa deras trend som jämförelse till de starka futurala kandidaterna. Av den jämförelsen kan man utläsa att beläggen med inanimata och expletiva subjekt ökar, medan beläggen på starka futurala kandidater minskar och försvinner. Att jag inte finner några futurala kandidater med inanimata eller expletiva subjekt under 1800- och 1900-talen kan alltså inte bero på att den delmängden av korpusten skulle minska – tvärtom ökar den.

FIGUR 1. De starka futurala kandidaternas och de inanimata subjektens trend.

1 För en utförligare redovising av undersökningens metodiska överväganden, se Bylin (inskickad).

Som framgår av trenddiagrammet i figur 1 faller alltså antalet belägg där en futural tolkning är rimlig under 1700-talet. Under perioden 1750–1799 hittar jag 12 kandidater, men under 1800–1849 inga alls. Den sista lilla höjningen på trendlinjen 1850–1899 i figur 1 utgörs av följande exempel, som måste vara producerat senast 1865, av en professor i litteratur i Uppsala (vars diktsamling ger ett något sentimentalt intryck).²

- (7) Tungt det vill blifva till slut i min tysta boning att vandra, Ensam, af ingen bemärkt, när jag af mödan är mätt. (Malmström 1867:6:31 Samlade skrifter)

SAOB som korpus ger alltså en fingervisning om att den futurala betydelsen till stor del skulle ha gått ur cirkulation omkring mitten på 1700-talet, vilket också stämmer rätt väl med tidens språkläror. Tidigare beskrevs ju *vilja* som ett futuralt hjälpverb, men inte hos Sven Hof 1753. Detta beror dock inte på några problem med kreativiteten vad gäller att identifiera olika typer av futurala betydelser:

I svenskan hafwe wi flere futura, än många andre språk; såsom: 1. jag skal älska (futurum certum, eller necessitatis): 2. jag lärer älska (futurum incertum): 3. jag torde älska (futurum dubitativum): 4. jag måste älska (futurum obligationis):... (Hof 1753:§ 354)

Vilja nämns dock inte bland dessa ”futura”, och inte heller nämns det som hjälpverb överhuvudtaget. Det gör det inte heller hos Ljungberg 1756, af Botin 1792, Sjöborg 1796 eller Broocman 1813. Boivie 1820 nämner *vilja*, men på ett sådant sätt att det är ytterst oklart om han betraktar det som ett hjälpverb eller ej, liksom vilken typ av hjälpverb det i så fall skulle vara. *Vilja* försvinner alltså från hjälpverbslistan under 1700-talet, dvs. samtidigt som dess futurala användning kom ur bruk, och återupptas inte på den förrän en bit in på 1800-talet.

3. Hjälpverb som transitiva verb med ”objekter”

När *vilja* åter börjar beskrivas som hjälpverb är det inte som futuralt, utan som modalt:

---

² Malmström dog 1865, och hans samlade skrifter utkom efter hans död, vilket förklarar varför dateringen i källhänvisningen är 1867.

Det villkorliga sättet (Konjunktivus) kan likaledes uttryckas, ej blott enkelt med sin egen form, hvilken tabellen visar, utan äfven genom flere slags fraser. Man använder härtill, allt efter den grad eller det slag av villkorlighet, som meningen innebär, verberna *Må, Måste, Böra, Töra, Lära, Skola, Vilja, Kunna* o.s.v., ... (Almqvist 1832:38)

Som framgår av citatet uppfattades hjälpverb fortfarande som en sorts motsvarigheter till böjningsändelser, i detta fall till "Konjunktivus", som ännu var en aktuell verbböjningskategori i språklärorna från denna tid. I början av 1800-talet ställde man upp verbböjningsparadigmen med hjälpverb som böjningar, vilket resulterade i stora, oöverskådliga paradigmen, men under seklets gång slutade man med det. Under 1800-talet importerades nämligen den hierarkiska syntaxen från kontinenten, och man började betrakta syntaktiska relationer i termer av över- och underordning. Almqvist var den förste grammatikförfattaren i Sverige som beskrev hjälpverbs infinita komplement som "objekter" (Andréasson 2001:18). Därmed kunde man också betrakta hjälpverb som en sorts transitiva verb, och inte bara som 'böjningar som står före verbet i stället för efter'. Så även om man på 1800-talet behåller idén om hjälpverbs semantiska funktion som en motsvarighet till böjningsaffixens funktion, så ser man deras syntaktiska egenskaper i ett nytt ljus, och det är kanske inte en slump att *vilja* återuppförs på listan i samband med att man börjar betrakta dess infinita komplement som ett objekt.

Så fortsätter man att följa färg och beskriva *vilja* som modalt hjälpverb under hela 1900-talet, även om Björkstam 1919 gör en historisk studie om bl.a. *vilja*, och påpekar att "[d]etta verb användes numera ej i svenskan som hjälpverb" (Björkstam 1919:170). Han motiverar dock inte sitt påstående, och han lyckas uppenbarligen inte heller övertyga, eftersom *vilja* behåller sin plats på hjälpverbslistan.

4. Hjälpverb som medlemmar i en prototypkategori

Under 1900-talet växer det fram en starkare medvetenhet om att det inte är så lätt att dra gränsen mellan verb och hjälpverb, och man börjar tala om hjälpverbskategorin som graderad. *Vilja* fortsätter trots det att uppfattas, inte bara som ett hjälpverb, utan också som ett centralt hjälpverb, vilket framgår av t.ex. Jörgensen & Svensson 1986.

Några av de verb som entydigt brukar föras till hjälpverben är *böra, få, komma att, kunna, låta, lär(a), må, måste, måtte, skola, torde* och *vilja*. Verb som ligger på gränsen till hjälpverbskategorin är t ex *börja, sluta, hinna, behöva* och *bruka*. (Jörgensen & Svensson 1986:74)

Telemans (1993) förarbete till avsnittet om hjälpverb i SAG, och SAG:s beskrivning av hjälpverbskategorin som en prototypkategori där medlemmarna i olika grad och mängd uppvisar hjälpverbsegenskaper på grund av grammatikaliseringsprocesser, kan ses som en fortsättning på detta sätt att uppfatta hjälpverbskategorin. Det ger också en teoretiskt grundad, metodisk verktygslåda för att avgöra vilka egenskaper ett misstänkt hjälpverb uppvisar. Men hur man ska vikta dessa egenskaper mot varandra framgår inte, och beroende på vilka egenskaper man bedömer som viktigast kan man komma till ganska olika resultat vad gäller *viljas* hjälpverbsstatus.

För att sammanfatta historien så här långt, så övergår man från att på 1600- och 1700-talen uppfatta hjälpverb som framförställda böjningar, till att på 1800-talet se dem mer som överordnade verb med komplement, som också tillför böjningssemantik. Under 1900-talet börjar man beskriva dem som en grupp med graderbar hjälpverbsstatus, och utifrån grammatikaliserings teorin ofta som en prototypkategori, där olika hjälpverbskandidater fått skilda egenskaper beroende på sina källkonstruktioner och på att de kommit olika långt på skilda form- och funktionsskalor. *Vilja* har i språkbruket gått från att kunna användas både som lexikalt, intentionellt verb och futuralt hjälpverb, till att nästan enbart användas som intentionellt verb. Förlusten av den futurala betydelsen daterades utifrån en korpusundersökning och äldre grammatikors beskrivningar till runt mitten av 1700-talet, även om spridda exempel förekommer även därefter.

5. Hur viktar man *viljas* hjälpverbsegenskaper?

För att kunna motivera en beskrivning av de individuella medlemmarna i prototypkategorin som mer eller mindre centrala så måste man värdera hjälpverbsegenskaperna och vikta dem mot varandra. Och en förutsättning för att kunna bedöma vilka hjälpverbsegenskaper som väger tungt och vilka som väger lätt, är att man någorlunda förstår hur de relaterar till funktionen som hjälpverb, dvs. som något som semantiskt och syntaktiskt befinner sig någonstans på skalan mellan ett lexikalt verb och en verbal böjningsändelse.

Överst i SAG:s lista står egenskaper som har att göra med om *vilja* används som transitivt verb eller inte, nämligen om det kan ta direkt objekt och om det kan passiveras. Från grammatikaliseringsforskningens beskrivningar av hur hjälpverb utvecklas ur verb, så är det inte nödvändigtvis så att dessa verb slutar användas som verb bara för att en hjälpverbsanvändning utvecklas (Heine 1993; Anderson 2006; Bylin 2013). Tvärtom är det vanligt att olika betydelser och konstruktionssätt lever parallella liv, och därför bör det rimligtvis

inte väga så tungt om ett misstänkt hjälpverb också används eller inte används som transitivt verb. *Vilja* tar visserligen under hela skrifthistorien nominal *att*-sats som komplement: *Jag vill att du kommer* (Lagervall 2014:301–304), men det är svårt att se att det skulle göra vare sig till eller från vad gäller *viljas* eventuella hjälpverbsfunktion med infinitivkomplement.

TABELL 1: *SAG:s hjälpverbsegenskaper (1999:2:542).*

	skola	vilja	ämna	tänka	gitta
Ej vanl. objekt	+	+	+	+	+
Ej <i>att</i>	+	+	+	?	+
Ej passiv	+	+	+	+	+
Ej korr. till <i>göra</i>	+	?	–	–	–
I utbrytningsmatris	–	–	–	–	–
Aktiv=passiv	–	–	–	–	–
Expletivt subjekt	?	?	?	?	?
Defekt/oregelb, böjning	+	+	–	–	+

En svårare nöt att knäcka är *att*-lösheten. Det stämmer att de flesta verb som börjar ta infinitivkomplement och sedan utvecklas till hjälpverb får lägre *att*-frekvens eller förlorar *att* helt (Delsing 1993; Olofsson 2008; Bylin 2013; Lagervall 2014). Vad vi inte vet är alltså om och i så fall *hur* denna *att*-löshet relaterar till hjälpverbets och huvudverbets relation. Det skulle kunna vara så att *att* markerar underordning (Falk 2010), och därför tenderar att försvinna när det infinita verbet blir alltmer av ett huvudverb som styr relationen till argumenten i satsen, och hjälp verbet fungerar allt mindre som transitivt verb. Då kan man tänka sig att över–underordningsrelationen löses upp och *att* försvinner. Så långt håller logiken, men om man inkluderar infinitivfraser som fungerar som subjekt brister den. *Att bada är roligt* säger vi utan problem, men subjekt är knappast underordnade på samma sätt som objekt.

Det skulle också kunna vara så att *att* markerar infinitivfrasens nominalitet, och är vanligt så länge det infinita komplementet just fungerar som ett nominalt objekt, men att *att*:et blir allt mer lågfrekvent ju mer infinitiven fungerar som ett verbalt huvudverb. Men även om denna idé också verkar tilltalande, får den samma problem fast tvärtom: *Bada är roligt* går också bra att säga, trots att subjekt är en typiskt nominal funktion för en infinitivfras. Det innebär att om man vill ha en sammanhållen analys av *att* i infinitivfraser, så har man problem med variationen oavsett vilken analys man gör, och om man vill låta *viljas att*-löshet väga tungt som argument för hjälpverbsstatus så har man egentligen bara den statistiska samvariationen att utgå ifrån. Samt ett historiskt irritationsmoment: om *vilja* har fungerat som hjälpverb men inte längre gör

det, så skulle *att*-lösheten kunna vara nedärvd. Den kanske hade ett samband med *viljas* hjälpverbansvändning under fornsvensk och äldre nysvensk tid, och så har mönstret blivit så fast att språkbrukarna inte kommit sig för att stoppa tillbaka *att*:et igen?

En annan hjälpverbsegenskap är, enligt SAG, att ett hjälpverb inte ska fungera som korrelat till *göra*, dvs. det ska upprepas i stället för att parafraseras med *göra*. Denna egenskap handlar om att *göra* fungerar som en sorts verbpronomen, och om ett hjälpverb inte kan vara korrelat till *göra* så kan det tolkas som att det semantiskt sett inte har verbaktionsbetydelse. Implikationen är då att det semantiskt snarare fungerar som en grammatisk markör. *Vilja* med infinitiv får lite oklart resultat på denna punkt. Om någon frågar: *Vill du verkligen jobba där?* så kan man svara *Ja, det gör jag*, men också *Ja, det vill jag*, även om språkbrukare verkar ha skilda intuitioner och föredra olika alternativ. Men *vilja* med infinitiv visar också andra tecken på att vara en egen aktion. SAG påpekar att man kan tidsfästa *vilja* till en annan tidpunkt än den infinita verbfrasens aktion:

(8) Just nu vill jag åka hem imorgon.

Därmed kan man starkt misstänka att *vilja* semantiskt sett uttrycker en egen verbaktion, om än med modal funktion.

SAG anger tre egenskaper som ska tyda på en syntaktisk lucka i hjälpverbets subjektspostion, så att det ska kunna analyseras som ett lyftningsverb. Den första egenskapen, att ha distribution i matrissatsen vid utbrytning, har inte *vilja* idag, och jag har inte heller funnit några exempel på satstypen bland mina 12 000 belägg:

(9) *Det vill vara Pelle som kör ut bagaget.

Den andra egenskapen är att en sats med ett hjälpverb och ett huvudverb ska kunna passiveras utan att betydelsen ändras nämnvärt, dvs. inte utöver det att en aktiv sats aldrig kan betyda exakt detsamma som en passiv. Det fungerar inte med *vilja* idag.³

(10) Jag vill måla grinden.
Grinden vill målas av mig.
Aktiv≠passiv

---

3 Se också Laanemets 2013:176–178, i vars undersökning *vilja* med passivt komplement enbart förekommer med animata subjekt.

Men passiva satser som ser ut att betyda detsamma som aktiva motsvarigheter har funnits med *vilja* när det var ett futuralt hjälpverb, och här följer ett exempel på det.

- (11) Till Kongl. Maj:s Breeff om Nougården svarar herr Jacob sålunda, att han tå först til sigh hade bekommit Undsätningen, men thet Nougårdske Toget angående, så wille thet medh fogh och togeligen företagas, ... (1671:278 Widekindi)
- (12) Konstruerad aktiv motsvarighet som betyder ungefär samma sak: De wille medh fogh och togeligen företaga det Nougårdske Toget.

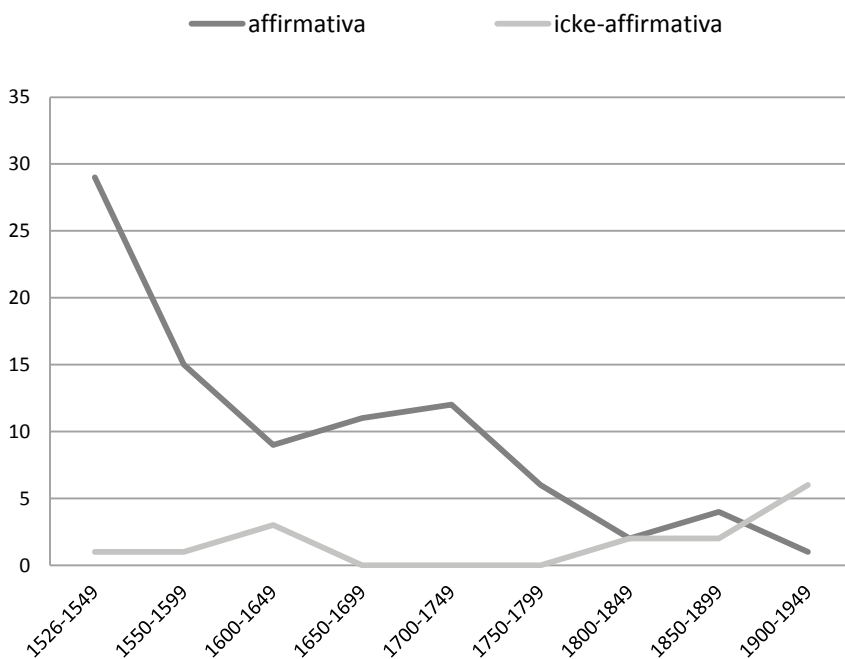
Denna egenskap brukar vanligtvis anföras som ett indicium på subjektslyftning (Davies & Dubinsky 2004:3; Eide 2005:175), och skulle alltså indikera att det futurala *vilja* i sin syntax på 1600-talet hade en lucka, som det underordnade verbets subjekt lyfts upp till. Jag ansluter mig till den tolkningen, men min analys tillskriver också denna egenskap ytterligare hjälpverbsdrag. Eftersom det är det infinita verbets objekt som befordras till satssubjekt vid passiveringen, så menar jag att detta också är ett indicium på att det infinita verbet bär de semantiskt-syntaktiska relationerna till satsens argument, och följaktligen fungerar som huvudverb, medan hjälp verbet snarare fungerar som grammatisk markör (se också Bylin 2013:110–114; Givón 2001:88–89). Utifrån den analysen bedömer jag detta som en central egenskap för syntaktisk hjälpverbsstatus, eftersom det går att förstå hur den relaterar till hjälpverbsfunktionen. Detta eftersom det är en positiv indikation på att en hjälpverbskandidat används med hjälpverbssyntax, till skillnad från t.ex. oförmågan att ta nominalt objekt, som snarare indikerar att ett möjligt hjälpverb inte samtidigt kan användas som lexikalt verb, dvs. det säger något om huruvida källkonstruktionen lever kvar eller inte. Och *vilja* har alltså en gång uppvisat denna positiva indikation på hjälpverbsfunktion, men förlorat den.

En tredje egenskap relaterad till idén om hjälpverb som lyftningsverb är förmågan att förekomma i konstruktioner med expletivt subjekt. Det var vanligt då *vilja* var futuralt, men förekommer nu endast i icke-affirmativa satser, dvs. negerade eller önskande, som:

- (13) Det vill inte sluta regna.
- (14) Om det bara ville börja regna.

Detta har alltså förändrats över tid, och även om exemplen på expletiver med *vilja* är få, kan man utifrån diagrammet i figur 2, som också visar data från SAOB-undersökningen, gissa att restriktionen uppstod under 1800-talet. Det är naturligtvis mycket få belägg, och enbart från SAOB som korpus. Det jag

kan säga med säkerhet är alltså att denna förändring har ägt rum, eftersom *vilja* idag tar expletiva subjekt endast i icke-affirmativa kontexter, men uppenbart tog dem även i affirmativa påståendesatser tidigare. Dateringen till 1800-talet bör man dock betrakta som en SAOB-baserad gissning.

FIGUR 2. Expletiva subjekt i affirmativa och icke-affirmativa kontexter.

Nu råder alltså snäva semantiska begränsningar på de kontexter där *vilja* kan ta ett expletivt subjekt, vilket gör att man knappast kan räkna med någon generell syntaktisk lucka i *viljas* syntax idag.

SAG:s sista hjälpverbsegenskap är oregelbunden eller defekt böjning. *Vilja* räknas som preterito-presentiskt och därmed som oregelbundet böjt. Enligt Lagervall har den böjningen troligen uppstått genom analogi med andra hjälpverb, och är inte helt genomförd idag (2014:69–70), men oavsett hur preteritopresentiskt det är så är fortfarande oklart hur oregelbunden böjning relaterar till hjälpverbsfunktion. De hjälpverb vars grammatikaliseringshistoria man har kunnat följa utvecklar ibland defekt böjning eftersom de inte alltid används i alla tempus, men utöver de preterito-presentiska har inga svenska hjälpverb utvecklat oregelbunden böjning.

För att knyta ihop viktningen av hjälpverbsegenskaper så kan man nu sammanfatta vad man måste anta för att fortsätta att beskriva det moderna *vilja* som ett centralt hjälpverb:

- att oregelbunden böjning är en indikation på hjälpverbsfunktion idag, trots att dess relation till hjälpverbsfunktionen är oklar, och trots att den är nedärvd från en tid då *vilja* hade futural betydelse och fler hjälpverbsegenskaper
- att det faktum att ett verb inte används som transitivt verb säger något om dess funktion som hjälpverb, och i så fall att *att*-satskomplement inte räknas som vanliga, nominala objekt
- att oförmågan att ta *att* väger mycket tungt – trots att vi inte riktigt förstår varför
- att verbal aktionsbetydelse väger lätt, trots att den blekta semantiken, som främst ska ge grammatisk information åt det underordnade verbets aktion, är en begriplig hjälpverbsegenskap som relaterar tydligt till hjälpverbsfunktionen.
- att brist på hjälpverbsmässig argumentstruktur väger lätt – trots att argumentsstrukturen också har en begriplig koppling till hjälpverbets funktion som grammatisk markör med satsen som semantisk argument, snarare än som ett lexikalt verb med argumentsrelationer till subjekt och objekt.

Med andra ord måste man tillmäta de hjälpverbsegenskaper vars relation till hjälpverbsfunktionen inte är klarlagd stor tyngd, medan man låter de hjälpverbsegenskaper vars relation till hjälpverbsfunktionen är begriplig väga lätt.⁴ Det kan man förstås göra, men om man tar hänsyn till hur *viljas* betydelse och användning har förändrats liksom hur vår syn på hjälpverb har skiftat, så kan man bättre frigöra sig från listans tradition för att i högre grad stödja sig på det som går att koppla till hjälpverbsfunktionen. Och i så fall hamnar det moderna *vilja* någonstans vid ytterkanten av hjälpverbsfältet.

6. Litteratur

- Anderson, Gregory D.S. 2006. *Auxiliary Verb Constructions*. (Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory.) Oxford: Oxford University Press.
- Andréasson, Maia 2001. *Från satsdel till satsled: Om orden för satsens delar 1806–1999*. (Rapporter från ORDAT 7.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

---

⁴ För en utförligare argumentation om hjälpverbsegenskapernas relation till grammatikaliseringsprocessen, se Bylin 2013.

- Almqvist, Carl Jonas Love 1832. *Svensk språklära*. Stockholm: Johan Hörberg.
- Beckman, Nathanael 1917. Hur uttryckes hos verbet framtid i forn- och nysvenskan? *Språk och stil* 17, s. 1–16.
- Björkstam, Harald 1919. *De modala hjälpverben i svenskan I. Tör, lär, mon, må, måtte och vill*. Lund: Håkan Olssons boktryckeri.
- Boivie, Pehr Gustaf 1820. *Försök till en svensk språklära, jemte inledning*. Stockholm: Henrik A. Nordström.
- af Botin, Anders 1792. *Svenska språket i tal och skrift*. Stockholm.
- Broocman, Carl Ulric. 1813. *Lärebok i svenska språket med tillhörande öfningar*. Stockholm: Carl Delén.
- Bylin, Maria (inskickad). Futural betydelse och hjälpverbssyntax hos *vilja* 1526–1950.
- Bylin, Maria 2013. *Aspektuella hjälpverb i svenskan*. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 58.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Davies, William D. & Stanley Dubinsky 2004. *The Grammar of Raising and Control. A Course in Syntactic Argumentation*. Malden: Blackwell.
- Delsing, Lars-Olof 1993. Kommer utan att. I: *Kalabok till Christer Platzack på fentioårsdagen 18 november 1993 från doktorander och dylika*. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.
- Delsing, Lars-Olof & Cecilia Falk (under arbete). Svensk syntaxhistoria.
- Eide, Kristin Melum 2005. *Norwegian Modals*. (Studies in Generative Grammar.74.) Berlin: Mouton de Gruyter.
- Falk, Cecilia 2010. Ledföljden i fornsvenska infinitivfraser. I: Magnusson, Erik & Lena Rogström (red.), *Studier i svensk språkhistoria. 10. Språkhistoria – hur och för vem?* Göteborg: Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning, s. 99–107.
- Givón, Talmy 2001. *Syntax: a functional-typological introduction*. Vol. 2. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Göteborgs Tidningar* 1786–1842.
- Haapamäki, Saara 2002. *Studier i svensk grammatikhistoria*. Åbo: Åbo Akademi förlag.
- Heine, Bernd 1993. *Auxiliaries. Cognitive Forces and Grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Hof, Sven 1753. *Swänska språkets rätta skrifsätt*. Stockholm.
- Jørgensen, Nils & Jan Svensson 1987. *Nusvensk grammatik*. Malmö: Gleerups.
- Laanemets, Anu 2013. *Passiv i moderne dansk, norsk og svensk. Et korpusbase-ret studie af tale- og skriftsprog*. Tartu: University of Tartu Press.

- Lagervall, Marika 2014. *Modala hjälpverb i språkhistorisk belysning*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 23.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Ljungberg, Carl Fredr. 1756. *Svenska språkets redighet*. Strängnäs.
- Malmström, Bernhard Elis 1867. *Samlade skrifter*. 6. Örebro: Lindh.
- Noreen, Erik 1936. *Lejonkulans dramer*. Uppsala: Svenska litteratursällskapet.
- Olofsson, Arne 2008. Framtid i förändring. Hur länge kommer att dröja sig kvar? *Språk och stil*. N.F. 18, s. 143–155.
- Rydellius, Andreas 1737. *Nödiga förnufftz öfningar*. Linköping.
- Rudbeckius, Johannes 1615. *Thet är wälsignat konunga regemente*. Uppsala.
- Petri, Olaus 1529. *Een handbock påå Swensko*. Stockholm.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. 1–4. Stockholm: Svenska Akademien.
- SAOB = *Svenska Akademiens ordbok*. <<http://www.saob.se/>>, <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>>.
- Serenius, Jacob 1727. *Engelska åker-mannen*. Stockholm.
- Sjöborg, Gustaf 1796. *Schwedische Sprachlehre für Deutsche*. Stralsund.
- Stjernström, Gustaf 1884. *Grammatica suecana specimen* av Aurivillius, Erici. Uppsala.
- Teleman, Ulf 1993. Var går gränsen mellan huvudverb och hjälpverb? I: Holmberg, Anders & Kent Larsson (red.), *Svenskans beskrivning 20. Förhandlingar vid Tjugonde sammankomsten för svenskans beskrivning*. Umeå den 2–3 december 1993. Lund: Lund University Press, s. 360–369.
- Teleman, Ulf 2002. *Ära, rikedom och reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 85.) Stockholm: Norstedts ordbok.
- Tiällman, Nils 1696. *Grammatica suecana: äller: en svensk språk- och skrifkonst*. Stockholm: Henrich Keiser.
- Widekindi, Johan 1671. *Thet swenska i Ryszland tijo åhrs krijgz-historie*. Stockholm.

Maria Bylin

Institutionen för svenska och flerspråkighet

Stockholms universitet

maria.bylin@su.se

Medlare – eller dubbelt marginaliserad? Identitetskonstruktion hos immigranter i Österbotten

Lena Ekberg & Jan-Ola Östman

1. Inledning

Att lämna sitt hemland, som barn eller vuxen, lära sig ett nytt språk och anpassa sig till nya sociokulturella strukturer väcker hos de flesta frågor om den egna identiteten. Det senmoderna samhället utmärks av migration och mobilitet, där individer – oavsett om man är migrant eller inte – kommer i kontakt med flera olika kollektiva identiteter. Även om transnationell migration oftast förknippas med storstäder är den inte begränsad till dessa. Den här studien handlar om identitetskonstruktion hos första- och andragenerationens immigranter från Bosnien som under 1990-talet kom som flyktingar till Finland, närmare bestämt till den svenskspråkiga landsbygden i Österbotten. De analyser vi presenterar bygger på data från intervjuer och fokusgruppdiskussioner som genomfördes i maj 2015.

I Östman & Ekberg (2016) visar vi att invandrare i svenska Österbotten intar en *tredje position* (jfr Bhabha 1994) snarare än att antingen placera sig som tillhörande den traditionella lokalbefolkningen eller tydligt markera att de står sitt forna hemland och dess kultur närmast. I föreliggande studie ser vi närmare på vad detta egentligen innebär och hur en sådan tredje position kan ta sig olika uttryck hos olika grupper och individer. Metodologiskt hänför sig studien till sociolingvistisk forskning, närmare bestämt narrativ analys.

2. Bakgrund: invandring och integration i Närpes

Finland har en relativt kort historia vad gäller invandring i modern tider och därmed relativt få erfarenheter av flyktingar. De första flyktingarna kom till Finland i början av 1970-talet (från Chile och lite senare från Vietnam). Även om Finland har två nationalspråk integreras majoriteten av flyktingarna på finska, dvs. på det språk som majoriteten av finländarna använder. Både ur na-

tionalekonomisk synvinkel och med tanke på flyktingars framtid i Finland är det här förståeligt, speciellt när det gäller större städer som Helsingfors.

Integrering på det andra nationalspråket svenska förekommer också men sker mestadels i mindre städer eller på landsbygden. De första flyktingarna (tre familjer från Vietnam) som integrerades på svenska i Finland anlände i november 1988 till Närpes kommun i Österbotten. På 1990-talet anlände lite större grupper till Finland som integrerades på svenska, framför allt bosnier och kurder.

Den svenska landsbygden i Österbotten präglas av stark entreprenörsanda. Arbetslösheten är låg och till exempel växthus och karosserifabriker i södra Österbotten har ett stort behov av arbetskraft. Dessa behov kan inte enkelt tillgodoses av den traditionella lokalbefolkningen. Att komma som flykting eller invandra till en glest befolkad kommun där även språket är ett annat än det som majoriteten i landet talar blir en extra utmaning. Det hjälper heller föga att den dialekt som talas i byn markant avviker från det standardspråk som invandrarna lär sig på skolbänken. Men å andra sidan – i och med att antalet invandrare är relativt litet – tas de väl om hand av kommunens beslutsfattare och arbetsgivare. Familjer får stödfamiljer, s.k. ”vänfamiljer” – ofta har en nyinflyttad familj flera vänfamiljer som ställer upp med praktiska råd och konkret hjälp – och efter hand (och på basis av de nyinflyttades positiva erfarenheter) kommer fler familjer från invandrarernas hemland och slår sig ner.

På det här sättet har Närpes fått en lång tradition av invandring och integrering på svenska. Närpes är i dag en av de kommuner som relativt sett tar emot flest invandrare i Finland. Och under årens lopp har den kutym som etablerats i Närpes fått benämningen ”Närpesmodellen” – ett sätt att ta hand om och förhålla sig till invandring som ses som förebild för och som även tillämpas på andra orter i Finland. (Om Närpesmodellen, se Mattila & Björklund 2013.)

Närpes kommun är av tradition en helt svenskspråkig socken som i dag har knappt 10 000 invånare. Fram till årsskiftet 2015–2016 var Närpes den enda kommun på fastlandet i Finland som var officiellt svenskspråkig. I dag är Närpes en officiellt tvåspråkig kommun, där ca 87 procent av befolkningen har svenska som modersmål och ca 12 procent har utländsk bakgrund. Invandrare och flyktingar som slagit sig ner i Närpes har i hög grad integrerats i lokalsamhället: de barn som fötts eller växt upp i Närpes pratar eller kan åtminstone förstå den lokala varieteten (Närpesdialekten, ”närpesiskan”) och det finns ledamöter med invandrarbakgrund i olika kommunala organ.

Men att hitta sig själv i ett nytt samhälle och i en ny miljö är en utmaning för alla, speciellt när det nya samhället präglas av en långvarig lokal samlevnad av generationer i ett relativt litet samhälle. Hur skapar man, eller hur ges man, social tillhörighet i en sådan situation?

3. Narrativ analys och identitetsbegreppet

I den här studien ser vi närmare på hur deltagarna konstruerar sin identitet, sin "sense of self" (Bamberg 2006) – som bosnier, som Närpesbo, eller som något annat – i interaktion med varandra och med intervjuarna. Den form av sociolingvistisk narrativ analys vi använder är interaktionellt inriktad narrativ analys (De Fina 2015) där fokus ligger på identitetskonstruktion som process snarare än som resultat¹. Genom att studera deltagarnas narrativer – längre eller kortare, med eller utan gängse berättelsestruktur (Bamberg & Georgakopoulou 2008:381) – får vi en föreställning om både hur deltagarna ser, eller vill se, sig själva och hur de uppfattar att andra ser dem. Specifikt använder vi oss av den positioneringsmodell som introducerades i Bamberg (1997) och vidareutvecklades i bl.a. Bamberg & Georgakopoulou (2008) och De Fina (2013). (Om tillämpningen av positioneringsmodellen på invandringsdiskurser, se även Östman & Ekberg 2016.) Vi ansluter oss därmed till en teoretisk syn på identitet som situerad, dvs. som något som uppstår och förhandlas kontextuellt (i yttrandets här och nu) och intersubjektivt (jfr Block 2007; Pavlenko & Blackledge 2004; Norton 2000). Identitet ser vi följaktligen varken som statisk (essentialistisk) eller som singulär, utan som dynamisk och mångfasetterad (De Fina 2015).

Positioneringsmodellen gör det möjligt att urskilja olika nivåer i det komplexa identitetsbegreppet: hur talaren presenterar (positionerar) sig som karaktär i narrativen, i interaktionen (dvs. i förhållande till lyssnarna) och i mer generella och permanenta termer (Bamberg 1997, 2006; även Wortham 2001; om identitetskonstruktion hos migranter, se Baynham & De Fina 2005). I interaktionen har inte talaren "ensamrätt" till berättelsen om sig själv. Som vi visar i avsnitt 3.1 är det inte nödvändigtvis så att samtalsdeltagarna accepterar den version talaren ger av sin egen karaktär i berättelsen.

Bland de lingvistiska och diskursiva resurser som talaren har till sitt förfogande utgör *deiktisk växling* (Herman 2001) ett medel att strukturera narrativen. Växling mellan rumsadverb (*här, där*) liksom mellan tempus (presens, preteritum och historiskt presens) kan signalera att berättelsekronologin bryts för en sidoordnad generell eller värderande kommentar (jfr De Fina 2009).² På så sätt fungerar deiktisk växling som ett medel för talaren att gå in och ut ur berättelsens värld.

---

1 Identitet "som resultat" är typiskt för den traditionellt biografiskt inriktade forskningen om narrativer i relation till identitet.

2 Jfr även traditionella studier av *förgrund* och *bakgrund*, "grounding"; se till exempel Wärvik (2011).

3.1 Kvinnor med bosniskt ursprung

Under vårt fältarbete i maj 2015 spelade vi in en gruppdiskussion med fem kvinnor med bosniskt ursprung. (Se även Östman & Ekberg 2016.) Lejla, Marija, Vesna och Zlata³ var mellan 30 och 40 år och hade kommit till Närpes som barn eller tonåringar. Ana var i 50-årsåldern och hade kommit till Finland när hon var över 40 år. Temat för diskussionen var språk och integration. Projektledarna (intervjuarna; ”Int”) deltog under hela den 90-minuter långa diskussionen och ställde inledande frågor och följdfrågor, men samtalet fördes i hög utsträckning utan direkt inblandning av intervjuarna.

I diskussionen utmärker sig Lejla, Ana och Zlata genom att inta olika, och tydliga, positioner i förhållande till polerna ”Närpesbo” och ”bosnier”. Lejla säger att hon känner sig mera som Närpesbo än som bosnier:

LEJLA: jag bor ju med en närpesbo så jag känner mig mera som närpesbo än bosnisk måste jag säga det är ju roligt att träffa bosnier som ++ men jag känner mig mer av en närpesbo än [...] jag vill säga att dom tar mig som närpesbo dom # ja dom säger att jag är närpes och dom som jag jobbar med och [...] så säger dom dom kan säga <dom här bosnier> men dom dom menar inte mig då dom säger

Ana, som är den som senast och i mogen ålder invandrat, tycks ha en stark vilja och motivation att lära sig svenska. Hon beskriver hur hon efter jobbet och långt in på nätterna suttit uppe och studerat svenska, och hon är ”mycket arg på de ungdomar unga kvinnor eller flickor som inte vill lära sig svenska”. Trots detta uttrycker Ana under samtalets gång motstånd mot att helt integreras i samhället (”vi kan inte integrera oss hundra procent”). Hennes motstånd tycks grunda sig i en känsla av att framför allt hennes religion inte accepteras av Närpesborna.

Zlata har liksom Lejla barn med en Närpesbo och hon var, som hon själv uttrycker det, ”den första som började med det här livet närpeslivet”. Hon intar emellertid snarare en mellanposition såtillvida att hon under samtalet omväxlande tar Närpesbors respektive bosniers perspektiv. Anas och Zlatas olika positioneringar visar sig bland annat i en diskussion om att äta eller inte äta griskött som muslim i Närpes. Ämnet initieras av Ana som genom att berätta om en incident på ett kafé argumenterar för att hennes val att inte äta griskött inte respekteras av Närpesborna. Excerpten innehåller två narrativer (”small stories”, jfr Bamberg & Georgakopoulou 2008; se också Östman & Ekberg 2016); den första – som avslutas med konstaterandet ”men vi äter int

---

3 Alla namn på informanter är anonymiserade och följer traditionella onomastiska principer. Excerpterna återges fonologiskt med bred transkription; morfosyntaxen och lexikala drag återges i den form informanterna använder. Transkriptionskonventioner ges i slutet av artikeln.

svinkött på arbetsplats” – kan ses som en upptakt till den specifika berättelsen om kafébesöket, som tar sig följande uttryck.

ANA: och kanske hela världen har dålig bild av muslimer # och jag tror vi är bästa människor VI som bor HÄR [skratt] i närpes vi gör INGENTING jag vet ni förstår # att människor har så mot vi ++ vi ser ock+ också bilder på teve och vad hände allt men det är så LITE en grupp i hela

LEJLA: mm

ANA: religio- religion- hela hela islam # men vi äter int svinkött på arbetsplats

VESNA: mm

ANA: och dom tittar # så lite konstigt eller för för ursäkta för en två veckor gick ivana och jag # på kaffe och äta bulle # eller nånting # men jag har sett eh en en # eh vad heter # en soppa och jag vill äta nu en soppa och jag frågade <finns svinkött i den här soppan> ja okej ## okej # vi går och tittar på bullar # och jag visar så till ivana så visa och hon sa # från andra sidan # <men där finns inga svinkött>

LEJLA: mm jo

ANA: i en BULLE

VESNA: mm

LEJLA: ja

ANA: och jag sa till ivana <nu går vi ut jag vill inte ha kaffe och jag vill inte ha bullar> <nej mamma nej nej lämna kom> <nej jag vill inte ha jag vet själv vem vilka bullar har svinkött>

Excerpten ovan inleds med att Ana argumenterar mot en generell, negativ bild av muslimer genom att konstruera en lokal kategori muslimer (”VI som bor HÄR i närpes”) som får tjäna som motbild mot den allmänna föreställningen om muslimer (”kanske hela världen har dålig bild av muslimer”). Här positionerar sig Ana i förhållande till en dominant samhällelig diskurs och skapar samtidigt en brygga mellan en individuell och en kollektiv identitet (jfr De Fina 2013), eftersom hon placerar sig själv i både den globala och den lokala kategorin av muslimer.

I Anas inledande narrativ konstrueras inte endast en lokalt förankrad grupp utan också en annan grupp, som i den samhällelige diskursen blivit representanter för alla muslimer, eller för hela islam (”men det är så LITE en grupp i hela [...] islam”). Ana gör motstånd mot den samhällelige diskursen om muslimer genom att deiktiskt växla mellan ett globalt och ett lokalt perspektiv (muslimer generellt kontra muslimer i Närpes), men också genom att kontrastera muslimer generellt mot den lilla gruppen muslimer som är upphov till den negativa föreställningen om hela gruppen.

Lejla och Vesna tycks med sina instämmanden bekräfta Anas tolkning av servitrisens uppförande som brist på respekt för Anas religion, men i den diskussion som följer tar Zlata Närpesbornas perspektiv och menar att frågan om griskött är ett ”känsligt område”; inte bara Närpesbor utan också andra invandrare äter ju griskött.

ZLATA: [...] men jag tycker att det här är liksom känsligt område vet ni för att VI KOMMER så här [lätsas betrakta något på bordet med kritisk min] <är det griskött> och ni äter griskött kanske vi har det här om vi liksom kan ko+fråga på ett annat sätt [...] istället att <ursäkta kan du förklara vad finns i den där soppan> vet ni det här liksom hur vi kommer för att vi kommer med det här <är det griskött> och så står vi och ruskar

Zlata antyder i excerptet ovan att den negativa reaktionen från servitrisen kan bero på Anas sätt att ställa frågan om griskött. Genom att ifrågasätta Anas roll i berättelsen som den som blivit orättvist behandlad fungerar Zlata som fiktiv ”medlare” mellan huvudpersonerna i Anas berättelse, mellan Ana och servitrisen. I det avseendet tar Zlata samma medlarroll och samma perspektiv som Anas dotter Ivana tog när händelsen utspelades. Zlata är en ”insider” eftersom hon inte heller äter griskött, vilket rimligen ger henne legitimitet som ”medlare”.

3.2 Ungdomar med bosniskt ursprung

Det är förståeligt att första generationens invandrare och flyktingar kan känna sig ambivalenta vad gäller identitet och social tillhörighet när de ställs inför helt nya samhälleliga utmaningar. Men hur går det för deras barn, för andra generationens invandrare? I det här avsnittet ger vi två relativt olika exempel på hur några ungdomar med bosniskt ursprung upplever sin situation i Närpes.

Luka var sju månader när föräldrarna invandrade från Bosnien. Idag är han 23 år. I excerpten nedan ger Luka uttryck för sin besvikelse över att den planerade återflyttningen till Bosnien aldrig blev av (”tyvärr blev de int så”).

INT: hur ser du på allt de här me integrationen å såna saker i närpes?

LUKA: nå # i början var de nog svårt # när jag börja växa upp här var de nog som svårt [...] som i början men meningen var ju som enligt pappas historia att vi kom ti Finland å varje halvt år åk hem tillbaks å bo igen # tyvärr blev de inte så å nu har vi bott här nu tjugotre år i oktober första oktober för ja # meningen var ju bara # en liten stund åk hem tillbaks tyvärr blev de int så

Under intervjun intar Luka olika positioner i förhållande till Finland/Närpes och Bosnien. Å ena sidan betraktar Luka Finland och Närpes som ”hemma” och säger att han har ”finsk mentalitet”:

LUKA: för fem veckor [i Bosnien] e nog för länge för mig # man vill nog bara hem ti finland hem ti getto där man hör hemma ja [...] men då har jag växt upp mentalitet e ju finsk allt [...] vissa brukar säga åt mig <varför äter du griskött> <nå för att jag e uppväxt här> # de e en annan mentalitet jag har

Å andra sidan talar han om sig själv som ”bosnare”⁴ och om Bosnien som ”vårt eget land”. Hans kluvenhet speglas i hur andra betraktar honom. Jämnåriga betraktar honom som ”utlänning” medan den äldre generationen bosnier ser honom som ”Närpesbo”:

LUKA: men om man [...] växer upp då på den tiden # man blev som int mottagen som närpesbo int # man blev ju nog som bara utlänning å så var de färdit så de spelar ju som ingen roll bor jag i Finland eller åker ner hem # jag e utlänning [...] av äldre folk som känner min fader så dom ser ju mig som en närpesbo men dom som har gått i min skola som i min klass när dom har börjat växa upp så jag blev bara utlänning

Luka ger uttryck för en ambivalent social tillhörighet (jfr Kraus 2006). Han konstruerar sin sociala identitet å ena sidan som en person med ”finsk mentalitet”, å andra sidan som ”bosnare”. Men medan han själv uttrycker såväl närhet som distans till båda grupperna, blir han av andra kategoriserad som antingen ”Närpesbo” eller ”utlänning”. Det är en kategorisering som Luka inte bestämmer över, och den framstår inte heller som något positivt; jfr ”de spelar ju som ingen roll bor jag i Finland eller åker ner hem # jag e utlänning”. Den plats där Luka själv säger att han hör hemma är istället ”gettot”, ett bostadsområde med hög andel invandrare. Han placerar sig därmed i en tredje kategori – invandrare i Närpes – som inte endast består av ”bosnier”. Att ställa sig utanför de kategorier där andra placerar honom kan också vara en motståndshandling, ett sätt att visa att han inte accepterar en typisk kategorisering som ”bosnare”. I den fortsatta diskussionen presenterar han sig också mycket riktigt som den som löser konflikter bland invandrare, som en ”medlare”.

Luka är naturligtvis inte den enda bland ungdomarna som funderar på sin sociala tillhörighet. I en fokusgruppdiskussion med fyra högstadies flickor i Närpes är tre bosnier, Katarina, Dragana och Jasminka. Alla tre ser bosniska som sitt modersmål: de använder bosniska i hemmet och alla tre understryker modersmålets vikt för identiteten. Katarina och Dragana har vuxit upp i Närpes, gått på dagis där, lärt sig Närpesdialekten och de har få problem med dialekten; de kan i de flesta avseenden jämföras med andra Närpesungdomar,

---

⁴ *Bosnare* är den term den traditionella lokalbefolkningen i Närpes generellt använder om invandrare från Bosnien. I våra data är det väldigt få bosnier som själva använder den här termen.

med dem som kan klassificeras som tillhörande den traditionella lokalbefolkningen. Det betyder inte att de inte har utmaningar i livet och i diskussionen ger de exempel på tillfällen då de kände att de inte fullt ut accepterades som ”Närpesbor”, de blev till exempel inte bjudna på alla fester. De kan på samma sätt som föräldrarna inta en ”tredje position”; de är till exempel som föräldragenerationen positiva till finskan och kan till och med avundas de bosnier som har fått bli integrerade på finska (se vidare Östman & Ekberg 2016).

Den tredje flickan, Jasminka, kom som nioåring till Närpes och var 16 år vid det tillfälle då diskussionen ägde rum. Jasminka har anammat en annan typ av tredje position; hon känner sig inte rotlös, men hon är heller inte helt bekväm i Närpes. Hon vill absolut inte tala dialekt och anser inte heller att hon behärskar den – trots att det är tydligt (för en språkvetare) att hon använder många dialektala drag i sin svenska: sybösterbottniska retroflexer, sydösterbottnisk vokal- och klusilkevalitet samt den pragmatiska partikeln *som*, som är ett typiskt österbottniskt särdrag (se Kwiatkowski 2016).

Jasminka tar explicit avstånd från Närpes, hon vill lämna Närpes och har planer på att ta högskoleutbildning i ett mellaneuropeiskt land: hon har redan lagt fokus på att lära sig det landets språk och skaffat bekanta i landet. Men allt det här betyder inte att hon är helt negativ till Närpes; hon förstår trots allt dialekten och hon förstår hur viktig den är för dem som bor i Närpes, och hon förstår även varför invandrare vill lära sig Närpesdialekten, så som framgår av följande excerpt.

JASMINKA: den [=dialekten] lär komma med tiden, men för mig har den aldrig kommit [...] om man till exempel ska fortsätta att leva här så ska man lära sina barn närpesdialekt # men om man inte tänker stanna är den inte så viktig

Jasminka bejakar sitt nya hem(land) men känner inte att hon hör hemma här. Men till skillnad från Luka som skapat sig ett sammanhang – en tredje position – i lokalsamhället så strävar Jasminka efter ett sammanhang utanför Närpes.

4. Den tredje positionen som resurs

Första generationens bosnier – till vilka de bosniska kvinnorna i avsnitt 3.1 hör – har i olika hög grad integrerats i sin landsbygdskommun. Eftersom de som nyanlända fick undervisning på standardsvenska har det krävts extra engagemang och ansträngning för dem att också bli delaktiga i det dialektala lokalsamhället. Andra generationens bosnier är tudelade. En del fortsätter i föräldrarnas spår, har vänner (även flick- och pojkvänner) i Närpes medan andra tar avstånd från

Närpes – och från dialekten. Gemensamt för våra informanter oavsett ålder är en reflekterande, ”ambivalent” hållning till såväl den egna etniska gruppen som till den traditionella lokalbefolkningen. I dialog och diskussioner ger de uttryck för både närhet och distans till båda grupperna. Snarare än att markera att de entydigt hör till någon av grupperna placerar de sig i en tredje position, där de omväxlande tar den ena eller andra gruppens perspektiv. Just bytet av perspektiv – som verbalt kan ta sig uttryck i deiktiska växlingar – ser vi som karaktäristiskt för denna tredje position. Med den följer en förmåga att agera som kunskapsförmedlare eller rentav medlare mellan de båda grupperna – som när Zlata ”medlar” mellan Ana och servitrisen i grisköttsepisoden. För Zlata tycks den tredje positionen vara en resurs, en möjlighet att röra sig mellan grupperna. Också Luka, som tillhör andra generationen, intar i vår intervju med honom en tredje position, dvs. han är varken fullt ut Närpesbo eller bosnier. Luka ger emellertid uttryck för att denna position inte (enbart) är självvald utan en följd av att ingen av grupperna betraktar honom som ”fullvärdig medlem”. Luka blir på det sättet dubbelt marginaliserad (jfr Giampapa 2004). Själv uttrycker han, liksom Zlata och flera av de andra informanterna, både närhet och distans till båda grupperna och han växlar under samtalets gång perspektiv mellan dem. Jasminka åter intar en tredje position som befinner sig på en mer abstrakt nivå: hon är världsmedborgaren som liksom andra ungdomar söker sin plats i det senmoderna samhälle som omger henne där varken platsen för (det tillfälliga) lokalsamhället eller en (essentialistiskt definierad) etnicitet är avgörande för hennes sociala tillhörighet och identitet. (För vidare diskussion om den tredje positionen, se Ekberg & Östman u.u.)

För den som byter land, språk och kultur kan den tidigare sociala tillhörigheten förlora i tillämplighet samtidigt som mötet med nya kollektiva identiteter leder till reflektion över den egna identiteten. Resultatet blir en social tillhörighet präglad av hybriditet (se Kraus 2006:108). För våra informanter blir denna hybriditet en tredje position utifrån vilken de kan förmedla perspektiv mellan de olika grupper de har tillgång till, och på så sätt aktivt bidra till en ömsesidig integration i sitt lokalsamhälle.

5. Litteratur

- Bamberg, Michael 2006. Stories: Big or small. Why do we care? *Narrative Inquiry* 16:1, s. 139–147.
- Bamberg, Michael 1997. Positioning between structure and performance. *Journal of Narrative and Life History* 7:1–4, s. 335–342.

- Bamberg, Michael & Alexandra Georgakopoulou 2008. Small stories as a new perspective in narrative and identity analysis. *Text & Talk* 28, s. 377–396.
- Baynham, Mike & Anna De Fina 2005. *Dislocations, Relocations, Narratives of Migration*. Manchester: St Jerome.
- Bhabha, Homi K. 1994. *The Location of Culture*. London & New York: Routledge.
- Block, David 2007. *Second Language Identities*. London: Continuum.
- De Fina, Anna 2013. Positioning level 3. Connecting local identity displays to macro social processes. *Narrative Inquiry* 23:1, s. 40–61.
- De Fina, Anna 2015. Narratives and identities. I: De Fina, Anna & Alexandra Georgakopoulou (red.), s. 351–368.
- De Fina, Anna & Alexandra Georgakopoulou (red.) 2015. *The Handbook of Narrative Analysis*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Ekberg, Lena & Jan-Ola Östman (u.u.) Språk och integration på landsbygden i svenska Österbotten. *Språk i Norden* 2016.
- Giampapa, Frances 2004. The politics of identity, representation, and the discourses of self-identification: Negotiating the periphery and the center. I: Pavlenko, Aneta & Adrian Blackledge (red.), s. 192–218.
- Herman, David 2001. Spatial reference in narrative domains. *Text* 21:4, s. 515–541.
- Kraus, Wolfgang 2006. The narrative negotiation of identity and belonging. *Narrative Inquiry* 16:1, s. 103–111.
- Kwiatkowski, Marion 2016. *The pragmatic particle som among adolescents with a migrant background in Närpes, Finland*. Opublicerad magisteravhandling, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg i. Br.
- Mattila, Markku & Krister Björklund 2013. *Tomaatteja, teollisuutta ja monikulttuurisuutta*. Helsingfors: Migrationsinstitutet.
- Norton, Bonny 2000. *Identity and Language Learning: Gender, Ethnicity and Educational Change*. Essex: Pearson Education.
- Pavlenko, Aneta & Adrian Blackledge (red.) 2004. *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Worham, Stanton 2001. *Narratives in Action*. New York: Teachers College Press.
- Wärvik, Brita 2011. Grounding. I: Östman, Jan-Ola & Jef Verschueren (red.), *Handbook of Pragmatics Online*. Amsterdam: John Benjamins. DOI: 10.1075/hop.15.gro1.
- Östman, Jan-Ola & Lena Ekberg 2016. Invandring och ambivalent grupp-tillhörighet på landsbygden i Svenskfinland. I: Kolu, Jaana, Mikko Kuronen & Åsa Palviainen (red.), *Svenskan i Finland* 16. (Jyväskylä Studies in Humanities 298.) Jyväskylä: Jyväskylä universitet. s. 167–184.

Lena Ekberg
Centrum för tvåspråkighetsforskning
Stockholms universitet
lena.ekberg@biling.su.se

Jan-Ola Östman
Nordica
Finska, finskugriska och nordiska
institutionen
Helsingfors universitet
jan-ola.ostman@helsinki.fi

Transkriptionsnyckel

#	kort paus
##	längre paus
+	avbrutet ord
++	avbruten sats
<text>	citat
VERSALER	markerar stark betoning
[text]	kommentar till transkriptionen
[...]	delar har utelämnats

Svensklärares upplevelser av besvärliga språkriktighetsfrågor

Susanna Karlsson & Lena Lind Palicki

1. Inledning och syfte

År 1976 genomförde Svenska språknämnden, Språkrådets föregångare, en enkätundersökning som handlade om svensklärares attityder till språkriktighet. Syftet med undersökningen var att ”kartlägga olika problem och svårigheter i den språkliga delen av svenskundervisningen på grundskolans högstadium och i gymnasieskolan” (Grünbaum 1976:3). På så sätt hoppades Svenska språknämnden få underlag för att kunna utarbeta nya hjälpmedel för lärarna. Enkäten sammanställdes av Catharina Grünbaum som då var forskningsassistent på Svenska språknämnden och arbetet ledde till att man så småningom gav ut elevhandledningen *Punkt, komma, frågetecken* (Grünbaum 1979).

Nu, nästan fyrtio år senare, har vi upprepat enkätstudien i syfte att undersöka om och i så fall hur svensklärares attityder till språkriktighet har förändrats över tid. I ett större perspektiv kan resultaten från en longitudinell attitydundersökning bidra till kunskap om attityder till språkförändring och normuppfattning, men också till diskussioner om skolans uppdrag och språkvårdens roll i undervisning (jfr Norrby & Håkansson 2011). I den här artikeln undersöker vi hur lärares rapporterade upplevelse av vad som är den mest utmanande språkriktighetsfrågan i undervisningen har förändrats över tid.

2. Bakgrund och tidigare forskning

Undersökningen i stort tar sin utgångspunkt i attityder. **Attityder** används ibland lite löst om individers och grupperns hållning gentemot något. Men begreppet kan delas upp i **åsikter**, **känslor** och **benägenhet till handling** (Baker 1992:12–14). Baker använder **åsikter** om det som man svarar när någon frågar och som man eventuellt formulerar för att det ska tåla granskning; det kan hända

att det inte är frågan om ens hjärtas mening. Man kan tänka sig någon som säger sig vara positiv till ett skifte från *de/dem* till *dom*, men som i själva verket känner sig obehaglig till mods inför en sådan normförändring. Känslorna överensstämmer då inte med de åsikter som visas upp utåt. Det är inte heller säkert att det finns en koppling mellan vad någon gör och vad den säger och känner: det är t.ex. fullt tänkbart, till och med sannolikt, att svensklärare som anser att distinktionen *de/dem* bör upprätthållas ändå avstår från att kommentera detta i elevtexter om det finns andra språkliga nivåer som är mer centrala för elevens språkutveckling (jfr Rickelvik 2011; Östlund-Stjärnegårdh 1999). Det är också fullt tänkbart att någon som säger sig vara för ett skifte till *dom*, och har positiv känsla inför ett sådant skifte, själv upprätthåller *de/dem*-normen i sin egen skriftpraktik. I sådana fall skiljer sig benägenheten till handling från åsikter och känslor. I den här undersökningen, och i Grünbaums, kommer vi framför allt åt aspekten **åsikter** men också i någon mån självrapporterad **benägenhet till handling** inom det mer komplexa begreppet **attityder**.

Tidigare undersökningar av lärares attityder till språkriktighet och till elevernas språk har visat att lärare generellt är kritiska till brott mot en etablerad skriftspråksnorm. De är också mer benägna än sina elever att upprätthålla en skillnad mellan *större än jag/mig*, reflexiva och possessiva pronomen och *de/dem* vilket kan tyda på att lärarna ser som sin uppgift att bevara standardnormen, medan eleverna har en friare inställning i fråga om standardnormen (Norrby & Håkansson 2011:237). Det kan också tyda på att eleverna ännu inte känner till eller behärskar standardnormen.

Att lärarna sätter skriftspråksnormen högt i den här typen av undersökningar tyder på att de kan fungera som grindvakter som värnar om den officiellt sanktionerade normen. En del av de skillnader som finns mellan lärares och elevers attityder kan förklaras med pågående förändringar i språkbruket. Lärare är som regel väl medvetna om de val som står till buds i klassiska språkriktighetsfrågor, och känner till språkvårdens argument (Norrby & Håkansson 2011:237, 240). Svensklärare betraktar också språkriktighet som ett mycket viktigt lärandemål för eleverna (Bergström 2007:154).

Svensklärare är till och med benägna att vara mer konservativa i klassiska språkriktighetsfrågor än den officiella språkvården. Det kan man tolka på flera sätt. Dels kan det handla om att det tar tid för förändrade språkvårdsrekommendationer att få genomslag. I sin undersökning om svensklärares attityder till grammatik ser Brodow (2000:132–134) att de flesta av hans informanter betraktar såväl grammatiken som grammatikbeskrivningen som statisk, och att det inte finns skäl för dem att lära sig något nytt utöver vad de själva lärde sig under högskolestudierna. Kanske kan liknande tendenser finnas när det gäller språkriktighet. Dels kan det handla om att lärare hellre lär ut en tydlig norm än öppnar upp för variation (Norrby & Håkansson 2011:240). De här två sakerna

sammantagna kan komma att leda till stora skillnader mellan elevernas språkkänsla och den norm som lärs ut. Det finns därmed risk att eleverna uppfattar normen som föråldrad, om den skiljer sig så mycket från deras egen språkkänsla att den framstår som främmande (jfr Norrby & Håkansson 2011:240).

3. Enkäterna 1976 och 2015

Genom att upprepa en enkät från 1976 nästan 40 år efter att den genomfördes har vi fått möjligheten att göra en longitudinell undersökning av attitydförändringar. Studien har lagts upp på så sätt att informanturvalet på gruppnivå i den nya studien ska motsvara informanturvalet i den äldre studien så mycket som möjligt. Det är alltså frågan om en trendundersökning; det är möjligt, men knappast troligt, att enstaka informanter har deltagit i båda undersökningarna, men avsikten är att kunna säga något om förändringar på samhällsnivå, inte på individnivå (Labov 1994:73–76).

De två studierna har i allt väsentligt genomförts på samma sätt. Grünbaums enkät skickades ut i ett visst antal till ett bestämt antal skolor, medan vår enkät spreds i elektroniskt format i en rad olika medier, bl.a. direkt till kontaktpersoner på skolor runt om i Sverige (se nedan), med en explicit uppmaning att sprida enkäten vidare till andra svensklärare, vilket alltså innebär att vi inte kan veta något om hur många svar en hundraprocentig svarsfrekvens skulle vara. Båda undersökningarna bygger på frivilligt deltagande, och som vid alla undersökningar som är frivilliga innebär detta en risk för att bara särskilt intresserade lärare deltar. Metodiskt är undersökningarna alltså inte helt identiska, men vi menar att enkäterna och deras spridning är tillräckligt lika för att resultaten ändå ska kunna jämföras.

Vi liksom Grünbaum ställde många olika frågor om informanternas självskattade praktik och om deras attityder. Resultatet är alltför rikt för att kunna täckas in i den här artikeln. Här kommer vi därför att i huvudsak utgå från resultatet från en enda fråga, nämligen ”Vilka språkriktighetsfrågor är besväriligast i undervisningen?”. Det är en öppen fråga där informanterna ombads skriva fritt. Vi hänvisar emellertid också till resultaten av andra enkätfrågor som kan bidra till att ge en mer nyanserad bild. Två delar av enkäten är här särskilt intressanta. I den ena ombeds informanterna att uppge om de skulle acceptera vissa talspraksformer i elevtexter. I den andra får de se en rad exempel på traditionella språkriktighetsfrågor och svara på frågan om de skulle acceptera dessa former i sina elevers texter.

I det följande presenteras först de två enkätundersökningarna och deras övergripande resultat var för sig. Därefter presenteras resultatet av jämförelsen

utifrån en tematisering av några framträdande fynd: frågan om *de/dem/dom*, reflexiver och personliga pronomen samt särskrivning och hopskrivning.

3.1 Grünbaums undersökning 1976

Grünbaum presenterar resultaten från 1976 års studie i två artiklar med till stor del överlappande innehåll: 1976 i *Språkvård* och 1982 i antologin *Tänkar om språket*.

Enkäten sändes ut till huvudlärarna i svenska på sammanlagt 1587 skolor, varav 1033 högstadieskolor och 533 gymnasieskolor. Man fick svar från 348 högstadieskolor (26) och 157 gymnasieskolor (28). Skolorna lämnade in 348 enkäter från högstadier och 277 från gymnasier. Alltså fick man sammanlagt 625 enkätsvar, dvs. från en fjärdedel av skolorna. Det påpekas dock att det ofta varit så att flera lärare samarbetat och svarat tillsammans och att det därför finns fler lärares åsikter representerade (1976:3).

Själva frågorna handlar om ortografi, syntax, språkriktighet, stil, ordkunskap, uttal och dialekt. Grünbaum framhåller att det som efterfrågas inte i första hand är faktiska företeelser i elevernas språk utan lärarnas attityd till vissa språkliga företeelser (Grünbaum 1976:4). Enkäten består av ett antal slutna frågor, men det finns också många möjligheter att lämna mer nyanserade synpunkter i fritextfält. Några av de mest återkommande synpunkterna i fritextsvaren rör inte språkfrågor utan är allmänna synpunkter som har med arbetets villkor att göra, som t.ex. villkoren för lärarna och undervisningen.

3.2 Den upprepade undersökningen 2015

Enkäten från 2015 är i allt väsentligt lik Grünbaums enkät, men med några modifieringar; Vi efterfrågade något utförligare bakgrundsinformation om informanterna och moderniserade i några fall språket i frågeformuleringarna. Dessutom lade vi till frågor som är aktuella i dag, men som inte stod på agendan 1976, exempelvis en fråga om smilisar och en om *hen*, i syfte att kunna följa upp dessa i framtida enkäter.

Enkäten gjordes i elektronisk form, och informanterna nådde den på Institutet för språk och folkminnets webbplats. Länken till enkäten spreds till svensklärare på flera olika sätt: genom en notis i Svenskläraryöningens tidskrift *Svenskläraren*, genom *Svenskläraryöningens* Facebookgrupp *Svenskläraryöningarna* och genom mejl till över trehundra praktikhandledare på högstudier och gymnasier över hela landet. I samtliga kanaler har det funnits en uppmaning att sprida länken vidare till kolleger. Det är alltså frågan om ett nätverksurval (Atkinson & Flint 2004).

Sammanlagt kom det in 236 svar, 131 (56 %) från gymnasielärare och 105 (44 %) från högskolelärare. De som har valt att delta har en medelålder på 53 år. Det stora flertalet, 83 %, är kvinnor; män utgjorde 17 % och 0,4 % uppgav alternativet ”annan” könstillhörighet. Förstälärare utgör 29 % av informanterna. Geografiskt är Västra Götaland något överrepresenterat med 29 %, därefter Stockholm med 21 %. Även Halland och Skåne är välrepresenterade med 11 % respektive 7 %. Övriga landskap står för 0–3 % vardera av informanterna.

4. Resultat

Resultaten av frågan ”Vilka språkriktighetsfrågor är besvärligast i undervisningen?” redovisas i tabell 1. Där står Grünbaums sammanställning bredvid resultatet från vår enkät. Tabellen är organiserad efter frekvensintervall. För jämförbarhetens skull är intervallen desamma som Grünbaum använder (1976).

I en jämförelse mellan 2015 års och 1976 års enkät är det ett par språkriktighetsproblem som utmärker sig mer än de andra i lärarnas svar. Valet mellan *de* och *dem*, särskrivning och valet mellan reflexiva och personliga pronomen har stigit dramatiskt i tabellen under de nästan 40 år som har gått mellan de båda enkäterna. Därför ska vi i det följande fokusera särskilt på de frågorna.

Gruppen ”talspråksformer” samlar många olika fenomen som har som gemensam nämnare att det är frågan om variation på ordnivå som beror på skillnader mellan uttal och skriftbild, och har även den fått ett avsevärt högre värde 2015 än 1976.¹ Exempel på talspråksformer är sådant som att skriva *nån* för *någon* och *medans* för *medan* men också att skriva *de* i stället för *det* och att använda ändelselös form i preteritum i första konjugationen, dvs. att skriva *cykla* i stället för *cyklade* (jfr SAG 2:7:§ 51). Även det att skriva *dom* i stället för *del/dem* ryms här, vilket till stor del ligger bakom att den här gruppen hamnar så högt upp i tabellen. Många av de andra språkriktighetsfrågor som anges som besvärliga i undervisningen rör i någon mån frågan om distinktionen mellan det talade och det skrivna språket, som exempelvis subjektform hos pronomen i objektspostition, men är i stället snarare en fråga om stilistiska val. Men även företeelser som enbart hör hemma i skrift lyfts fram av deltagarna; satsradning och interpunktion är frågor som lärare i dag anser vara besvärliga i undervisningen.

---

1 Här styrs vi av Grünbaums rapportering av undersökningen 1976: hon redovisar inte de enskilda talspråksformerna var för sig, utan endast samlade under beteckningen ”talspråksformer”. För att kunna jämföra de båda studierna har vi redovisat enligt samma princip som Grünbaum.

TABELL 1: Lärarnas egenrapporterade exempel på vilka språkriktighetsfrågor som är besvärligast i undervisningen.

	1976	2015
60- %		<i>de/dem</i>
30-40 %	meningsbyggnad	
20-30 %		talspråksformer
10-20 %	"jag såg han" syftning <i>innan – före</i> <i>var – vart</i> talspråksformer	särskrivning <i>sin – hans</i> <i>var – vart</i> meningsbyggnad "jag såg han"
5-10 %	meningsindelning "större än mig" stavning satsradning huvudsatsordföljd i bisats	satsradning syftning
2-5 %	fristående bisats ofullständig sats interpunktion konstruktioner prepositioner särskrivning <i>sin – hans</i> <i>ju – ju</i> <i>dels – dels</i> dialektala drag	interpunktion <i>ju – ju/desto</i> <i>vart – blev</i> <i>även fast</i> tempus <i>eftersom att</i> styckeindelning fristående bisats hopskrivning <i>tack vare – på grund av</i> <i>e/ä</i> <i>varken – vare sig</i>

4.1 De/dem/dom

I 2015 års undersökning hamnar alltså valet mellan *de* och *dem* allra högst upp i listan över språkriktighetsfrågor som är besvärliga i undervisningen: 63 % av dem som har besvarat enkäten anger detta som besvärligt. Det är till och med så att många anger detta som det enda problem de vill nämna. I Grünbaums undersökning är *del/dem/dom* inte ens så frekvent som svar att det kan kvalificera sig för att bli en egen kategori. På 70-talet handlade *del/dem*-frågan i klassrummet om möjligheten att skriva *dom* i stället. *Dom* gömmer sig här i samlingsbeteckningen "talspråksformer".

2015 anger 10 % av lärarna att användandet av formen *dom* är en besvärlighet att hantera i elevers texter. Grünbaum anger ingen exakt siffra. Av fritextsvaren är det svårt att utläsa vilken typ av användning av *dom* som lärarna finner besvärlig, men vi kan genom resultatet av en annan fråga i enkäten se att accep-

tansen av *dom* i skrift har ökat, främst på högstadiet. Lärarna ombeds där svara *ja* eller *nej* på om de skulle acceptera vissa talspråksformer i elevernas texter, och 1976 var det ungefär en femtedel av lärarna på högstadiet och mindre än en tiondel på gymnasiet som gick med på att *dom* ersatte *del/dem*. I vår undersökning har acceptansen för *dom* på högstadiet mer än fördubblats, medan värdet för lärarna på gymnasiet bara har ökat med tre procentenheter, vilket framgår av tabell 2.

TABELL 2: *Andel som accepterar dom som ersättning för de respektive dem på högstadiet och gymnasiet.*

	1976		2015	
	högstadiet	gymnasiet	högstadiet	gymnasiet
<i>dom för de</i>	20 %	8 %	41 %	11 %
<i>dom för dem</i>	20 %	8 %	44 %	11 %

Tabell 2 visar således att acceptansen för formen *dom* i stället för både *de* och *dem* har ökat betydligt på högstadiet men bara mycket knappt på gymnasiet. Detta resultat ger visst stöd för den ofta uttryckta åsikten hos lärarna att eleverna har sämre förkunskaper från tidigare år än vad de har haft tidigare. En fråga som inte ställdes i enkäten 1976, men som vi valde att lägga till i vår enkät för att spegla dagens språkvårdsdiskussioner, var att vi bad lärarna att ta ställning till om de skulle acceptera formuleringar i stil med ”där borta går dem” i elevernas uppgifter. Av högstadielärarna sade sig 8 % acceptera *dem* i denna subjektspostition, av gymnasielärarna var det 2 % (medel = 4 %).

Över hälften av lärarna i dag säger att de inte accepterar *dom* i elevtext men det är alltså bara 10 % som anser det vara ett problem i undervisningen. Svaren i enkäten ger alltså en något motstridig bild och kan möjligen bero på att det finns andra utmaningar som upplevs som större. I frågan om vilka språkriktighetsfrågor som är besvärligast i klassrummet kommenterar en lärare att ”det känns värre att använda *dem* på fel plats än om eleven skriver *dom* i stället för *del/dem*”. En annan lärare skriver om *dem* i subjektspostition att ”det är helt enkelt fel. Överanvändandet av *dem* är ett otyg”.

Lärarna fick också ta ställning till om de skulle acceptera en mening som innehåller *del/dem som*: ”ingen av de som var sjuka”. Den här konstruktionen och valet mellan *de* och *dem* har varit föremål för språkvårdsdiskussioner under lång tid och språkvården intar sedan ganska lång tid tillbaka en position där det som regel är egalt vilket alternativ som väljs (Svenska språknämnden 2005:205–211). Många lärare påpekar också i sina kommentarer just att båda formerna numera är allmänt accepterade.

TABELL 3: *Acceptans av "ingen av de som var sjuka" på högstadiet och gymnasiet.*

	1976		2015	
	högstadiet	gymnasiet	högstadiet	gymnasiet
<i>de som</i>	17 %	13 %	41 %	50 %

Utifrån tabell 3 kan man notera att resultatet bryter mot det allmänna mönstret i enkätresultatet. Vanligen är gymnasielärarna mer restriktiva, men här är det högstadielärarna som är mer återhållsamma. Detta skulle kunna vara ett utslag för att gymnasielärarna har mer universitetsutbildning i svenska och kanske därför kommit i kontakt med den typen av grammatiskt resonemang som ligger till grund för språkvårdens förändrade rekommendation.

Attityderna kring *del/dem/dom* har förändrats mycket under den tid som har gått mellan enkäterna. Lärarna som grupp visar betydligt större tolerans gentemot vad som traditionellt har setts som normbrott – delvis på grund av att själva språknormen i vissa fall har förändrats. En del lärare verkar också använda möjligheten att acceptera *dom* för *del/dem* som ett sätt att skapa en situation där elever som behöver arbeta på andra språkliga nivåer i sitt skrivande slipper tänka på *del/dem* (jfr Rickelvik 2011; Östlund-Stjärnegårdh 1999). Detta framkommer särskilt i kommentarerna till frågan om ”där borta går dem”. En lärare kommenterar: ”Nej, det är bättre att de skriver *dom* om de inte kan skilja på *de* och *dem*. Däremot är det viktigt att lära eleverna skillnaden på *de* och *dem*. Undervisning i grammatik är viktig.”

4.2 Reflexiver och personliga pronomen

Ett annat fenomen som verkar ha genomgått en förändring är rapporteringen av upplevelsen av elevernas behärskning av reflexiva och personliga pronomen. 1976 tog sig den här frågan inte över 5 %-gränsen; 2015 var det 19 % som ansåg att detta var en utmaning i klassrummet. I kommentarerna i 2015 års enkät är lärarna samstämmiga, med formuleringar om att ”detta är svårt och har fått genomslag i muntlig svenska” eller att det är ”ett problem i dag, faktiskt. Reflexiva pronomen är svårt och praxis håller på att förändras, känns det som”. I vår enkät (men inte i Grünbaums) ombads lärarna att bedöma om de skulle accepterat en mening med icke normenligt val av reflexiva och personliga pronomen: ”Alla barnen ansåg att sina föräldrar borde läsa mer”². Av högsta-

2 Ett problem med den här testmeningen är att den är väldigt långt från en accepterad norm och inte tillhör de vanliga formuleringarna som brukar tas upp när man pratar om reflexiver, som

dielärarna sade sig 4 % acceptera exempelmeningen, av gymnasielärarna var det 2 %. Lärarnas fokus på valet mellan reflexiva och personliga pronomen som ett problem har alltså ökat avsevärt sedan 1976, samtidigt som lärarnas acceptans för variation – åtminstone i väldigt markerade fall – är mycket låg (jfr Tingsell 2007).

4.3 Särskrivning och hopskrivning

Även upplevelsen av särskrivning som ett problem i undervisningen har ökat mycket; det är 22 % av de medverkande som har angett detta som ett bekymmer, medan samma fenomen uppmärksammades av under 5 % av deltagarna 1976. I 2015 års enkät (men inte 1976) ombads lärarna att uppge om de skulle acceptera en mening som ”vi liftade med en last bil” i elevernas texter. Nästan 100 % av deltagarna anger att de inte skulle acceptera detta – endast 2 % av högstadielärarna, och ingen på gymnasiet, säger sig acceptera särskrivning. När deltagarna lämnar värderande omdömen i anslutning till att de värderar exempelmeningen är det starka omdömen, närmast i affekt: ”NEJ NEJ NEJ. Särskrivning är aldrig okej. Nix. Nope. Nej.” och ”Särskrivningar är pest!” är några exempel på vad som kommer till uttryck i kommentarsfältet. Det är välkänt att särskrivningar väcker starka känslor hos många (Flygh 2012). En kanske mer överraskande kommentar är ”Det roliga är att särskrivningarna faktiskt verkar minska till förmån för ihopskrivningar...”. Felaktiga hopskrivningar dyker också mycket riktigt upp som en ny fråga som 2 % av deltagarna säger sig ha bekymmer med. Hopskrivningar nämns överhuvudtaget inte som ett problem av lärarna i Grünbaums undersökning.

4.4 Oförändrade problem

Hittills har vi tittat på vilka språkriktighetsfrågor som rapporteras som problematiska av avsevärt större andel deltagare 2015 än 1976. Vi ska också fästa lite vikt vid sådana fenomen som ligger kvar på ungefär samma nivåer.

Ett sådant är subjektform i objektsposition. Det hamnar i gruppen 10–20 % hos Grünbaum (hon anger inte mer exakta siffror än så) och i vår undersökning är det 12 % som rapporterar detta som en besvärlighet i undervis-

---

”han bad henne städa sin väska”. Vårt exempel är valt just för att det ligger i periferin och inte skulle aktualisera en välkänd språkvärdsdiskussion. Möjligen är exemplet i stället alltför ”fel”.

ningen i fritextsvaren. Både Grünbaum och vi lät också lärarna bedöma i en annan del av enkäten om de skulle acceptera att deras elever skrev ”jag såg han” i sina texter.

TABELL 4: *Acceptans av ”jag såg han” på högstadiet och gymnasiet.*

	1976		2015	
	högstadiet	gymnasiet	högstadiet	gymnasiet
<i>jag såg han</i>	0 (4) %	0 (2) %	7 %	2 %

Tabell 4 ska utläsas som att det i Grünbaums enkät inte var någon lärare som angav att de kompromisslöst skulle acceptera den här sortens variation. Däremot var det ett mindre antal lärare (värdena inom parentes) på vardera stadiet som menade att det skulle kunna finnas omständigheter när de skulle kunna låta det passera. I den nya enkäten är det snarare så att en minoritet av lärarna faktiskt accepterar objekt med subjektsform och att högstadielärarna är de som är mest benägna att acceptera denna konstruktion.

Andra språkriktighetsfrågor som ligger kvar på ungefär samma nivå 2015 som de låg på 1976 är sådant som fristående bisatser, satsradning och interpunktion.

5. Diskussion

Frågan är vad vi kan fånga genom en sådan här enkät. Vi vet inte genom den här undersökningen vad lärare faktiskt slår ner på i sina elevers texter eller vilka faktiska normer de tar upp och ger uttryck för i sin undervisning. Vi kan inte heller säga något om de rapporterade attityderna är tillrättalagda för den här situationen. Det vi däremot antagligen kan säga något om är vilka språkfrågor som har starkt signalvärde och som det finns en medveten hållning till.

Att vi i den här undersökningen främst kommer åt aspekten åsikter av begreppet attityder blir tydligt i den facebookgrupp där vi spridit enkäten. Där finns tidvis en livlig diskussion om språkfrågor och det händer att det där uttrycks andra typer av attityder, där lärare upprörs över vissa språkriktighetsfrågor som de i enkäten säger sig vara positiva till. Det är naturligtvis inte något vetenskapligt belägg, och det är inget som säger att det är samma lärare som svarat på vår enkät, men det ger ändå en indikation på att det som rapporteras till oss kan skilja sig från det som lärare faktiskt uttrycker i andra sammanhang. Det kan också peka mot att lärare har olika hållning i bedömningen av elevers språkbruk och i den norm som de själva upprätthåller.

Ändå är flera av våra resultat intressanta. Ett sådant är att *del/dem*-frågan har seglat upp som den allt annat överskuggande mest nämnda frågan om vad som är besvärligt i undervisningen. Det säger antagligen något om att bruket är i förändring och kan vara en förebådan om att rekommendationer kan komma att behöva ses över, en åsikt som i flera år förts fram av flera språkvetare (jfr Holm 2014; Josephson 2010, 2016). Ur jämförelsen av de två undersökningarna kan man utläsa att mycket har hänt med språknormen, men också med skolans roll i samhället.

En annan intressant aspekt som vi inte tidigare nämnt, är att lärare i 2015 års enkät i stor utsträckning ger uttryck för att det är svårt att svara på hur de ställer sig till språkliga fenomen eftersom de i enkäten saknar kontext. Det är naturligtvis helt riktigt och ett glädjande resultat. Det verkar alltså som om kontextuella faktorer, såsom tänkta mottagare, texttyp och formalitetsgrad, i hög utsträckning präglar svensklärares undervisning när det gäller språkriktighetsfrågor. Så var inte fallet 1976. Det är antagligen ett uttryck för att sociala aspekter av språket har tillskrivits en helt annan betydelse inom forskning och lärarutbildning under den här tidsperioden, men kanske också på att textlandskapet är komplexare i dagens samhälle.

6. Avslutning

När vi började arbetet med den här undersökningen hade vi en misstanke om att inget skulle vara nytt under solen, bortsett från att lärarna skulle ha åsikter om sådant som kommer med tekniska landvinningar, som användande av smilisar i elevtext och andra språkliga novationer, som *hen*. Den misstanken kom på skam. Bilden var inte densamma. De flesta fenomen som beskrivs som besvärliga i undervisningen 1976 återkommer visserligen som utmaningar 2015: åsikterna om subjektform i objektsposition, satsradning, fristående bisatser och interpunktion verkar vara ganska oförändrade. Men en del saker har tillkommit, som att ändelser faller bort i preteritum och hopskrivning. Men mest anmärkningsvärd är kanske ökningen i rapporteringen att särskrivning är ett problem, och att valet mellan *de* och *dem* skrivs fram som den i särklass mest utmanande språkfrågan i dagens elevtexter.

Sammanfattningsvis visar undersökningen att det som svensklärare rapporterar att de framför allt har att arbeta med och mot är att etablera en skillnad mellan det talade och det skrivna språket. Såväl problemklustret *del/dem/det* som utelämnad preteritumändelse och flera andra av de fenomen som har diskuterats i den här artikeln är exempel på hur uttalet av vissa ord eller morfem smyger sig in i elevernas skrivna språk.

Resultaten kan också inspirera till framtida undersökningar. När SAG diskuterar uttalsvariationen *cyklade/cykla* menar de att den här variationen är ovanligare än vad den har varit, och att den är ännu ovanligare som stilmedel för att markera att man återger tal (SAG 2:7:§ 38). Om det stämmer att den här variationen har minskat i det talade språket vore det angeläget att undersöka om detta är en regional variation, eller om den finns spridd i elevtexter i hela landet. Även förändringen i synen på *del/dem*-problematiken föranleder vidare undersökningar, dels av elevers faktiska bruk, dels av det framväxande offentliga samtalet kring ämnet.

7. Litteratur

- Atkinson, Rowland & John Flint, 2004. Snowball Sampling. I: Michael S. Lewis-Beck, Alan Bryman & Tim Futing Liao (red.), *The SAGE Encyclopedia of Social Science Research Methods*. Thousand Oaks, Kalifornien: Sage Publications, s. 1044.
- Baker, Colin, 1992. *Attitudes and languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bergström, Annika, 2007. *Två olika ämnen? Svenska språket på gymnasiet och på högskolan*. (MISS 59.) Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket.
- Brodow, Bengt, 2000. En undersökning av svensklärares attityder till och erfarenheter av grammatikundervisning. I: Bengt Brodow, Nils-Erik Nilsson & Sten-Olof Ullström (red.), *Retoriken kring grammatiken*. Lund: Studentlitteratur, s. 67–134.
- Flygh, Zandra, 2012. Allergi mot särskrivningar? Reaktionen på och konsekvenser av felaktig särskrivning. C-uppsats. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Grünbaum, Catharina, 1976. Språknämndens enkät till svensklärare. *Språkvård* 4, s. 3–23.
- Grünbaum, Catharina, 1979. *Punkt, komma, frågetecken: skrivregler för skolan utgivna av Svenska språknämnden*. Stockholm: Esselte studium.
- Grünbaum, Catharina, 1982. Språknämndens enkät till svensklärarna. I: Bertil Molde (red.) *Tankar om språket*. Stockholm: Esselte, s. 143–161.
- Holm, Lisa 2014. Skriftspråket moget för att införa ”dom”. *Svenska Dagbladet*. <<http://www.svd.se/skriftspraket-moget-for-att-infora-dom>> Publicerat den 25 aug. 2014.
- Josephson, Olle, 2010. Det finns en utväg ur dem-problemet. *Svenska Dagbladet*. <<http://www.svd.se/det-finns-en-utvag-ur-dem-problemet>> Publicerat den 29 nov. 2010.

- Josephson, Olle, 2016. Det vore en vinst att göra sig av med dem. *Svenska Dagbladet*. <<http://www.svd.se/det-vore-en-vinst-att-gora-sig-av-med-dem>> Publicerat den 29 okt. 2016.
- Labov, William, 1994. *Principles of Linguistic Change. Volume 1: Internal Factors*. (Language in Society 20.) Cambridge/Oxford: Blackwell Publishers.
- Norrby, Catrin & Gisela Håkansson, 2011. God Svenska! Attityder till språkliga konstruktioner bland gymnasister och deras lärare. I: Björn Bihl, Peter Andersson & Lena Lötmarker (red.) *Svenskans beskrivning* 32. Karlstad: Institutionen för språk, litteratur och interkultur, Karlstads universitet, s. 234–243.
- Rickelvik, Åsa, 2011. Språknormer bland gymnasielärare. En kvantitativ studie av svensklärares normuppfattning beträffande standardspråket 2010 jämfört med 1976. D-uppsats. Stockholm: Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson, 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Språkriktighetsboken*, 2005. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 70.) Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Tingsell, Sofia, 2007. *Reflexivt och personligt pronomen. Anaforisk syftning hos ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer*. (GNS 8.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Östlund-Stjärnegårdh, Eva, 1999. *Principen och praktiken. En enkätundersökning av lärares syn på bedömning av gymnasieelevers texter* (Svenska i utveckling 12.) Uppsala: Uppsala universitet.

Susanna Karlsson

Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen
susanna.karlsson@sprakochfolkminnen.se

Lena Lind Palicki

Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen
lena.lind.palicki@sprakochfolkminnen.se

”Mää aina niinku sekotan kaikki kielet typ ibland engelska svenska och finska”

Diskurspartiklar som interaktionell och grammatisk resurs i tvåspråkiga ungdomssamtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors

Jaana Kolu

1. Introduktion

Språklig kommunikation förutsätter samarbete mellan parterna i en samtalsituation. I samtal är både talande och lyssnande tätt bundna till varandra så att den som talar samtidigt fungerar som lyssnare. *Diskursmarkörer* är ett samlingsbegrepp för språkets minsta byggstenar som både talare och lyssnare använder för att detta samspel ska fungera (Lindström 2008:78). Enligt Lindström ”kan diskursmarkörer på ett avgörande sätt påverka mottagandet” (2008:78) av budskapet. Lindström (2008) indelar diskursmarkörer i *primära* (diskurspartiklar) och *sekundära* (t.ex. adverb och pronomen) utifrån deras funktioner. Diskurspartiklar har som primär eller enda funktion att reglera samtalet (t.ex. *vetdu*), medan adverb och pronomen (t.ex. *i varje fall, du*) även har andra funktioner än den diskursiva.

Olika språk och samhällen har egna konventioner kring hur talturer konstrueras och två- och flerspråkiga samtal erbjuder en möjlighet att studera hur språkspecifika konventioner tillämpas i de samtal där två eller fler språk används. Flerspråkiga talare har tillgång till hela sin språkrepertoar av diskurspartiklar när de reglerar, planerar, reparerar sitt tal och signalerar kontakt med varandra (se t.ex. Clyne 1972; Salmons 1990; De Bot & Schreuder 1993; Hlavac 2006; Svensson 2009; Henricson 2015). I och med att samhällen blir allt mer mångkulturella och flerspråkiga behövs det mer forskning kring hur flerspråkiga använder sina lingvistiska och interaktionella resurser i kommunikationen med varandra.

I avsnitt 2 redogörs för syftet med studien och i avsnitt 3 ges en kort redogörelse för svenska och finska diskurspartiklar och i synnerhet för de diskurspar-

tiklar som står i fokus i denna studie. I avsnitt 4 beskrivs material och metod. Därefter redovisas och diskuteras resultaten av analysen i avsnitt 5 och 6. I avsnitt 7 avrundas diskussionen.

2. Syfte

Föreliggande studie granskar vissa svenska och finska diskurspartiklar som används i tvåspråkiga ungdomssamtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors (2014–2016). Syftet är att utreda och jämföra vilka funktioner dessa diskurspartiklar har i interaktionen mellan 13–15 åriga ungdomar på de tre orterna. Artikeln fokuserar på diskurspartiklar i anslutning till kodväxling, dvs. alternerande användning av finska och svenska (jfr Wardhaugh 2015:85–86). Genom att jämföra hur diskurspartiklar används i kodväxling med samma språkpar på de tre geopolitiskt olika orterna kan jag hitta eventuella skillnader i användningen som inte beror på språktypologiska och lingvistiska faktorer. Även Gardner-Chloros (2009:109) konstaterar att det på detta sätt går att utreda hur de sociolingvistiska faktorerna syns i kodväxlingen: ”The obvious way to do this is to make comparisons between cases where the same pairs of languages are combined in different sociolinguistic settings [...]”. Haparandasamtalen utgör dock det primära studieobjektet i denna undersökning, eftersom diskurspartiklar i Tornedalsungdomars språk är ett tämligen outforskat ämne.

3. Diskurspartiklar i svenskan och finskan

Lindström (2008:78–79) delar in de svenska och finlandssvenska diskurspartiklarna i fyra undergrupper: dialogreglerande (t.ex. *ja*), yttrandebestämmande (t.ex. *nå*), fokuserande (t.ex. *liksom*, *typ*) och modaliserande (t.ex. *ju*).

I likhet med den andra fokalpartikeln *liksom* är även *typ* syntaktiskt rörlig och kan ha flera olika funktioner i ett yttrande (Lindström 2008:93). Med dessa fokalpartiklar kan talaren planera sitt tal och fokusera ett led i ett yttrande. Enligt Lindström (ibid.) har *liksom* något kvar av den ursprungliga jämförande betydelsen, när talaren bedömer ”ett uttrycks eller en hel utsagas träffsäkerhet”. Även *typ* används i denna betydelse, men den fungerar ännu tydligare som exemplifierande markör (Lindström 2008:94). *Typ* är speciellt vanlig i svenskt ungdomsspråk (t.ex. Grönberg 2004; Kotsinas 2004; Svensson 2009).

I den stora finska grammatiken (VISK 2004 § 792) presenteras tio olika

typer av partiklar i finskan. Av dem är de tre följande av intresse för denna studie: 1) dialogpartiklar, t.ex. *ai, joo, no* 2) planeringspartiklar, t.ex. *niinku, eiku* 3) yttrandepartiklar, t.ex. *no (nå)*.

I finskan har planeringspartikeln *niinku* 'liksom' likadana funktioner som svenskans *liksom* och *typ* (jfr VISK § 792, 861). Dessutom används den även i refererande funktion, dvs. före anfört tal (VISK § 861, 1486) och i självreparationer (VISK § 862, 1075). Även *eiku* används som reparationspartikel (ibid.).

Nå kan ha flera olika funktioner i ett yttrande. Dialogpartikeln *no/nå* kan ensam utgöra en taltur som en respons på en fråga (VISK § 1051). Den turiniterande yttrandepartikeln *no/nå* används t.ex. som en påskyndande partikel och föregår ofta en fråga: ”*nå* va ska vi tala om här?” (jfr VISK § 796; 856). *Nå* används även för att uppmana den andre att fortsätta att tala (Lindström 2008:84–85). Enligt Raevaara (1989:148) fungerar *nå* som en övergångsmarkör. Partikeln saknar någon direkt motsvarighet i dagens sverigesvenska. Carlson (1984:76–81) har påpekat att finskans *nå* och engelskans *well* delvis används i likadana kontexter.

I tidigare forskning (Kolu 2011:166–167) om finska inslag i svenska ungdomssamtal i Haparanda har det kommit fram att de tvåspråkiga ungdomarna i de inspelade samtalen från 2005–2007 använde finska diskurspartiklar, även om de i övrigt talade svenska. Högstadieläverna använde t.ex. den finska reparationsmarkören *eikö* (den dialektala formen av *eiku* 'nej utan') i samtalen, t.ex. ”jag tycker inte ris (.) *eikö* potatis passar med korvstroganoff”.

Finlandssvenska diskurspartiklar (t.ex. Green-Vänttinen 2001; Lehti-Eklund 2001; Henricson 2013, 2015) och diskurspartiklar i inlärsamtal i Finland (Green-Vänttinen & Lehti-Eklund 2007) har studerats i större omfattning än sverigefinska. Green-Vänttinen (2001) har i sin doktorsavhandling granskat en grupp uppbackningsord, bl.a. *jä, mm, just de, ajjaha*, i Helsingforsvenska samtal. Resultaten visade att uppbackningsorden *jä* och *mm* dominerade i samtalen. Dessa två ord utgjorde 80 procent av alla uppbackningsord. *Jä* användes som uppbackning och som svar på frågor. Dessutom fungerade *jä* som turinledare. Det sverigesvenska *ja* var betydligt mindre vanligt i Green-Vänttinens (2001) material.

Henricson (2013) har studerat användning av diskurspartiklar i flerspråkiga samtal på fyra svenska språköar, dvs. i finskspråkiga städer som har en svenskspråkig minoritet i Finland. I språkösamtalen förekommer flera finska diskurspartiklar, t.ex. *eiku* 'nej, eller' och *siis* 'alltså' (Henricson 2013:162–172). Henricson (2013:149) konstaterar att ”de finska och gemensamma diskursmarkörerna utgör språkneutrala bryggor mellan svenska och finska”.

4. Material och metod

Primärmaterialet för denna studie utgörs av 14 videoinspelade vardagliga samtal i tre högstadieskolor mellan tvåspråkiga 14–15-åriga elever i Haparanda (2014–2015, ca 11 timmar, 25 samtalsdeltagare). Matrispråket i Haparandasamtalen är huvudsakligen finska och ungdomarna kodväxlar till svenska. Det ena jämförelsematerialet samlades in i två Sverigefinska skolor i Stockholms län 2015–2016 (11 samtal, ca 8 timmar, 22 samtalsdeltagare). I Stockholmsmaterialet använder ungdomarna för det mesta svenska med varandra, och det sker inte så mycket kodväxling från svenska till finska. Ungdomarna kodväxlar mer när de har finska som matrispråk: då bäddar de in svenska ord i sin finska. Det andra jämförelsematerialet samlades in i en svenskspråkig skola Helsingfors 2014 (10 samtal, ca 6 timmar, 10 samtalsdeltagare). I Helsingforsamtalen utgör svenska matrispråket och de tvåspråkiga ungdomarna kodväxlar från svenska till finska.

Alla videoinspelningarna gjordes utanför klassrummet så att ungdomarna fick sitta parvis eller i grupper av 3–7 personer i ett avskilt rum och tala fritt om sina egna samtalsämnen. De fick sitta för sig själva för att samtalssituationen skulle bli så avspänd och naturlig som möjligt. Ungdomarna fick avsluta samtalet när de ville och därför varierar inspelningstiden per talare och grupp från 15 minuter till en och en halv timme. Samtalsdeltagarna fick inga instruktioner för vilket språk eller vilka språk de skulle använda, utan de bads tala såsom de vanligtvis brukar tala med varandra och om sådana teman som de även annars brukar tala om.

Samtalen har grovtranskriberats och diskurspartiklarna och deras funktioner i anslutning till kodväxlingen har analyserats kvalitativt i den kontext och i det yttrande de förekommer i interaktionen. Diskurspartikeln kan ingå i de inbäddade inslagen i kodväxlingen eller den i sig kan utgöra det enda inbäddade elementet i yttrandet.

Även kvantitativa uppgifter ges om diskurspartiklarnas frekvenser i de tre delmaterialen. Det är dock viktigt att beakta att de tre delmaterialen är olika stora och att frekvenserna därför inte är jämförbara i de olika materialen. Dessutom finns stora skillnader mellan samtalen till och med på en och samma ort och speciellt mellan de enskilda talarna när det gäller användningsfrekvensen per respektive diskurspartikel. Frekvenserna ger dock en viss bild av hur frekventa diskurspartiklarna är i anslutning till kodväxling i varje material.

I föreliggande studie granskas svenskans fokalpartikel *typ* och finskans motsvarande *niinku* (och den dialektala *niinkö*) i tvåspråkiga samtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors. Därtill studeras reparationsmarkören *eiku* (och den dialektala *eikö*) och partikeln *no/nå* som kan fungera både som dialogpartikel eller som yttrandepartikel i finskan och i finlandssvenskan. Enligt den

stora finska grammatiken är *no* en av de vanligaste partiklarna i finskan (VISK § 808). Diskurspartiklarna valdes ut, antingen eftersom de är mest frekventa i minst ett av de tre delmaterialen i anslutning till kodväxling (t.ex. *typ*) eller är gemensamma för två eller tre av materialen (t.ex. *typ*, *niinku*, *nå*, *eiku*).

5. Resultat

5.1 Fokalpartikeln *typ*

Fokalpartikeln *typ* är den vanligaste diskurspartikeln i samband med kodväxling i Haparandasamtalen där den har sammanlagt 170 belägg. Partikeln förekommer 47 gånger i helt svenska yttranden och 49 gånger i yttranden där det sker kodväxling (46 gånger från finska till svenska och 3 gånger från svenska till finska). Dessutom förekommer *typ* 74 gånger i för övrigt finska yttranden och utgör således det enda inbäddade elementet i yttrandet. Det bör dock påpekas att sex talare av de 25 Haparandaungdomarna svarar för majoriteten av beläggen på *typ* i Haparandasamtalen.

Diskurspartikeln *typ* används i samtalen i en exemplifierande funktion såsom i övrigt i svenskan (jfr Kotsinas 2004:87; Lindström 2008:94; Svensson 2009:177–178). Dessutom signalerar *typ* kodväxling från finska till svenska vilket illustreras i exempel (1)–(3). Denna markerade kodväxling kallas för *flagged switch* på engelska (jfr Gardner-Chloros 2009:107). Det finns sammanlagt 26 belägg på *typ* framför ett inbäddat inslag från svenska.

- (1) nehän mennee vaan semmoseen mihin ne pääsee *typ* vârd
'de går ju bara dit där de kommer in *typ* vârd'
- (2) se on semmonen *typ* en turkos burk
'det är en sån där *typ* en turkos burk'
- (3) ajattele jos lentäis *typ* så där att man dör
'tänk om man skulle flyga *typ* så där att man dör'

Fokalpartikeln *typ* innebär ett avbrott i finskans syntax och gör integreringen av det efterföljande inbäddade inslaget smidig. *Typ* fungerar således som en brygga mellan den finska och svenska syntaxen. Det svenska inslaget som inte böjs enligt finskans syntax i exempel (4) och (5) bryter inte mot finskans syntax såsom det skulle göra om det förekom i samma finska yttrande utan partikel. Denna iakttagelse får stöd av exempel (6) och (7) där samma svenska ord utan *typ* har böjts enligt finskans syntax i partitiv.

- (4) mäa aina niinku sekotan kaikki kielet *typ* ibland engelska svenska och finska
'jag blandar liksom alltid alla språk typ ibland engelska, svenska och finska'
- (5) niillä on *typ* matte
'de har typ matte'
- (6) meillähän on *engelskaa* lunchin jälkeen
'vi har ju engelska efter lunchen'
- (7) ku meillä on *mattea* tiistaisin
'dä vi har matte på tisdagar'

Typ kan ta likadana positioner i finskan som i svenskan och fokusera ett nominalled (8), verbled (9), adjektivled (10) och räkneord (11). *Typ* har en exemplifierande funktion och före tidsbestämningar (11) betyder *typ* närmast 'ungefär'.

- (8) kerrotaan *typ* joitakin kysymyksiä
'vi ska ha typ några frågor'
- (9) me ollaan *typ* puhuttu kaikki mitä me aiotaan puhua tänä päivänä
'vi har typ talat om allt vad vi tänker tala om i dag'
- (10) sen tausta on semmonen *typ* glitterinen
'dess bakgrund är en sån där typ glittrig'
- (11) *typ* viiskyt päivää niin alkaa höstlov
'typ femti dagar så börjar höstlovet'

Även i Stockholmsmaterialet är fokalpartikeln *typ* frekvent, men förekommer bara i svenska yttranden med undantag av de tre belägg där *typ* utgör det enda inbäddade elementet från svenskan i finska yttranden (12).

- (12) mäa oon *typ* allerginen metsälle
'jag är typ allergisk mot skog'

Fokalpartikeln *typ* är inte alls lika vanlig i Helsingforsmaterialet som i Haparanda- och Stockholmsmaterialet och förekommer i Helsingforsamtalen sammanlagt 17 gånger, varav 16 gånger i helt svenska yttranden i två samtal. Endast en gång förekommer *typ* i samband med den finska och finlandssvenska dialogpartikeln *jä* 'ja' (13).

- (13)
 Anna: att han sku ha sulanu
           'att han sku ha smält'
 Maria: typ jä

5.2 Fokalpartikeln *niinku/niinkö*

I Haparandasamtalen används även den dialektala formen *niinkö* av finskans planeringspartikel *niinku* 'liksom' för att signalera kodväxling från finska till svenska. Partikeln tycks således användas som *typ* i ansutning till kodväxling. *Niinkö* har 81 belägg i Haparandamaterialet och föregår kodväxling i 62 av fallen. Den kan fokusera ett svenskt nominalled (14), adjektivled (15) eller ett verbalt led (16) som direkt följer efter *niinkö*. Partikeln har dessutom en exemplifierande funktion.

- (14) sofia puhhuu *niinkö* finlandssvenskaa men ändå
       'sofia talar liksom finlandssvenska men ändå'
 (15) jotakin *niinkö* kryddstarkt
       'något liksom kryddstarkt'
 (16) kannattaa *niinkö* pröövata
       'det lönar sig liksom att pröva'

I likhet med fokalpartikeln *typ* utgör även *niinkö* ett avbrott i finskans syntax och gör det möjligt att bädda in ett svenskt ord i dess svenska form i finsk syntax som i exempel (17).

- (17) voitko sää *niinkö* fräga
       'kan du liksom fräga'

I Stockholmsmaterialet finns 19 belägg på *niinku*. I nio fall föregår ordet ett inbäddat svenskt ord i finskan och i två fall åtföljs *niinku* av ett finskt ord i svenskan. I exempel (18) åtföljs *niinku* av det inbäddade finska substantivet *haukia* 'gäddor', och ordet har böjts enligt finskans grammatik i partitiv plural. Även här kan det antas att *niinku* gör det lättare att bädda in det finska kasusböjda substantivet i svenskans syntax.

- (18) sen brukar jag fiska *niinku* *haukia*
                                   'liksom gäddor'

I Helsingforsmaterialet använder ungdomarna inte *niinku* i samband med kodväxling, men det finns två belägg på den svenska fokalpartikeln *liksom* precis före kodväxlingen till finska. I exempel (19) åtföljs *liksom* av det finska ordet *nyrkkeilysäkkiä* 'boxningsäck'. Det finska inbäddade ordet böjs enligt finskans grammatik i partitiv i såsom det skulle böjas i motsvarande finska yttrande.

- (19) jag har aldrig slått nåt annat än *liksom* *nyrkkeilysäkkiä*
'*boxningsäck*'

I Helsingforsmaterialet använder de tvåspråkiga ungdomarna inte lika mycket diskurspartiklar i samband med kodväxling, utan de inbäddade finska substantiven får i stället svenska bestämningar som artiklar och pronomen såsom i exempel (20).

- (20) alla har *en sådan där ikäraja*
'*åldersgräns*'

I likhet med diskurspartiklar kan artiklar och pronomen således fungera som anpassningsstrategier att inkorporera finska ord i svenskans morfosyntax (jfr Kolu 2016a, 2016b). Betydelsen hos pronomenet *en sådan där* är dessutom exemplifierande, så pronomenet kan tänkas ha likadana funktioner som diskurspartiklarna *typ* och *niinku*. Den talspråkliga formen *semmonen* av finskans motsvarande pronomen *semmoinen* 'en sådan där' föregår ordet *typ* i exempel (2) och (10) i Haparandamaterialet.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att både *typ* och *niinku/niinkö* kan "flagga" för kodväxling både från finska till svenska och från svenska till finska och fungera som en anpassningsstrategi i integreringen av de inbäddade elementen. Diskurspartiklar tycks således bilda såväl en metalingvistisk som en grammatisk resurs i de tvåspråkiga samtalen.

5.3 Yttrande- och dialogpartikeln *nå*

Den finska och den finlandssvenska *nå* förekommer i alla de tre delmaterialen. I Haparandamaterialet har *nå* 27 belägg, i Stockholm 14 och i Helsingfors 5 belägg. Partikeln fungerar både som yttrandepartikel och som dialogpartikel. Som yttrandepartikel placeras *nå* i början av en tur eller ett yttrande (VISK § 1036). I exempel (21) från Helsingfors används *nå* i partikelkedjan *nå niin* 'då så' som fungerar som en uppmanande lystringssignal för att väcka lyssnarnas uppmärksamhet.

(21) *nå niin* ↑lyssna nu

Dialogpartikeln *nå* används även som respons på frågor i alla de tre materialen. I exempel (22) ur Stockholmsmaterialet bildar det första och andra yttrandet ett tätt bundet yttrandepar där det första ledet utgörs av Elins fråga *vet ni va dom i medeltal tjänar i Polen* och det andra ledet består av Johannas respons *nå* som hon upprepar. Det andra *nå* uttalas med något starkare eftertryck. Här fungerar dialogpartikeln *nå* som Johannas svar på Elins fråga som uppmanar Johanna att gissa svaret på frågan (jfr VISK § 1051). Med *nå* signalerar Johanna att hon vill att Elin själv ska svara på sin egen fråga.

(22)

Elin: vet ni va dom i medeltal tjänar i Polen
Johanna: *nå* (.)↑*nå*

I exempel (23) från Helsingfors inleder *nå* på rad tre Teas svar på Annas fråga *va var ert medeltal*. Enligt VISK § 1036 förekommer *no* (*nå*) ofta i ritualiserade uttryck såsom i svar på intervjufrågor. Eftersom Tea har ett lägre medeltal i betydelsen än Mikaela, kan *nå* även tolkas som något slags uttryck för ett icke-prefererat svar på frågan (jfr VISK § 1036).

(23)

Anna: va var ert medeltal
Mikaela: de var åtta komma två
3Tea: *nå* sju komma sex

5.4 Planeringspartikeln *eikū/eikö*

När de tvåspråkiga Haparandaungdomarna reparerar sitt tal, använder de 19 gånger den dialektala varianten *eikö* av den finska planeringspartikeln *eiku* 'nej utan' i samtalen. *Eikö* förekommer såväl i *självreparationer* (jfr Schegloff 2007:101) som i reparationer som samtalspartnern gör såsom i exempel (24).

(24)

Mia: miten sää uskot että se sun prov meni
'hur tror du att ditt prov gick?'

Ella: ai engelskan
'(du menar) engelskans?'

Mia: *eikö* no typ
'nej utan NO typ'

I Stockholmsmaterialet används *eiku* bara en gång i ett finskt yttrande. I Helsingforsmaterialet finns tre belägg på *eiku* i svenskan. I exempel (25) gör först Sofia en reparation på rad två genom att byta ut Elinas tidsangivelse *femton minuter till en halv timme*. Elina skyndar sig att själv reparera med *eiku halv timme* 'nej utan halv timme'. Hon påpekar dessutom att hon menade *en halv timme*.

(25)

Elina: då har vi ju redan talat femton minuter

Sofia: en halv timme

Elina: *eiku* halv timme jag menar en halv timme

6. Diskussion

I tvåspråkiga samtal i Haparanda kan en och samma diskurspartikel ha flera olika funktioner och några av funktionerna kan realiseras samtidigt. Funktionerna är delvis desamma som i enspråkiga samtal, men det som utmärker partiklarna *typ* och *niinku* i Haparandasamtalen är att de även kan signalera kommande kodväxling. Utöver den metalingvistiska funktionen tycks diskurspartiklarna bilda en grammatisk resurs i tvåspråkiga samtal. Henricson (2013:149) kallade diskurspartiklarna i språkösamtalen för "språkneutrala bryggor mellan svenska och finska". Jag kallar dessutom diskurspartiklarna *typ* och *niinku* som "syntaktiska bryggor" mellan svenska och finska. Båda partiklarna utgör ett avbrott i matrisspråkets syntax före kodväxlingssekvensen och fungerar som "krockkuddar" som "dämpar stöten" mot det inbäddade inslaget, i synnerhet när det "främmande" elementet inte böjs enligt matrisspråkets grammatik.

Sammantaget verkar Haparanda-, Stockholms- och Helsingforsungdomarna delvis använda gemensamma diskursmarkörer i likadana kontexter; det gäller t.ex. partikeln *nå* som fyller flera olika interaktionella funktioner i samtalen. Den för de sverigesvenska ungdomssamtalen typiska diskurspartikeln *typ* förefaller vara mest utmärkande för kodväxlingen i Haparandamaterialet. *Typ* är frekvent även i Stockholmsmaterialet, men inte i anslutning till kodväxling. Det sker i överlag mindre kodväxling mellan svenska och finska i Stockholmsamtalen än i Haparanda, och svenskan dominerar i Stockholmsmaterialet. Att *typ* inte är så vanlig i Helsingforsmaterialet beror däremot troligen på att de tvåspråkiga Helsingforsungdomarnas språk fått mer inflytande från finskt än sverigesvenskt ungdomsspråk (jfr Höckerstedt 2006:123).

Nå och *eiku* är frekventa partiklar i finskan och saknar direkta och lika korta motsvarigheter i sverigesvenskan vilket i sin tur kan bidra till att orden används både i sverigefinska ungdomssamtal och tvåspråkiga samtal i Helsingfors.

7. Avslutning

I denna artikel har jag undersökt hur tvåspråkiga ungdomar i Haparanda, Stockholm och Helsingfors använder ett utval av finska och svenska diskurspartiklar i kodväxling. Av resultatet att döma verkar diskurspartiklarna bilda en interaktionell, metalingvistisk och grammatisk resurs som de tvåspråkiga talarna använder sig av enligt principen ”man tager vad man haver”: bortsett från *typ* som så tydligt är den mest frekventa diskurspartikeln i anslutning till kodväxling i Haparandasamtalen, är det omöjligt att se någon tydlig preferens för diskurspartiklar från det ena eller andra språket i samband med kodväxling. Fokalpartikeln *typ* är ofta förekommande i anslutning till kodväxling i Haparandamaterialet, men även *niinku* används i samma funktioner både i Haparanda- och Stockholmsamtalen. De finska och svenska diskurspartiklarna tycks således bilda en gemensam tvåspråkig resurs. I de flesta fall tycks avgörande för valet av diskurspartikeln inte vara samtalets matrispråk eller samhällets majoritetsspråk, utan diskurspartikelns funktion. T.ex. *nå* fyller många viktiga funktioner i interaktionen och saknar dessutom en direkt motsvarighet i Sverigesvenskan.

Mycket har hänt sedan jag gjorde de första inspelningarna i Haparanda 2005–2007. Å ena sidan använder Haparandaungdomarna mycket mer finska i materialet från 2014–2015 som ligger till grund för denna studie, å andra sidan har det lilla svenska ordet *typ*, som lyste med sin frånvaro 2005–2007, vunnit terräng t.o.m. i finskan. Det blir intressant att följa utvecklingen och det krävs vidare forskning kring användning och eventuell etablering av olika typer av diskurspartiklar i två- och flerspråkiga samtal.

8. Litteratur

- Carlson, Lauri 1984. “Well” in dialogue games: A discourse analysis of the interjection “well” in idealized conversation. *Pragmatics & Beyond*, 5. Amsterdam: John Benjamins.
- Clyne, Michael 1972. Some (German-English) language contact phenomena at the discourse level. I: Firchow, Evelyn S., Kaaren Grimstad, Nils

- Hasselmo & Wayne O'Neil (red.), *Studies for Einar Haugen*. The Hague: Mouton, s. 132–144.
- De Bot, Kees & Robert, Schreuder 1993. Word production and the bilingual lexicon. I: Schreuder, Robert & Bert Weltens (red.), *The bilingual lexicon*. Amsterdam: John Benjamins, s. 191–214.
- Gardner-Chloros, Penelope, 2009. *Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Green-Vänttinen, Maria 2001. *Lyssnaren i fokus: En samtalsanalytisk studie*. (Studier i Nordisk Filologi 79.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Green-Vänttinen, Maria & Hanna Lehti-Eklund 2007. Självreparationer i svenska som S1 och S2. I: Lehti-Eklund, Hanna (red.), *Att växa till lärare - svensk-läraryrket i utveckling*. Helsingfors: Helsingfors universitet, s. 53–81.
- Grönberg, Anna Gunnarsdotter 2004. *Ungdomar och dialekt i Alingsås*. (Nordistica Gothoburgensia 27.) Göteborg: Acta universitatis Gothoburgensis.
- Henricson, Sofie 2013. *Svenska i finsk miljö. Interaktion, grammatik och flerspråkighet i samtal på svenska språköar i Finland*. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.
- Henricson, Sofie 2015. Svenska och finska i samma samtal. I: Tandefelt, Marika (red.), *Gruppspråk, samspråk, två språk. Svenskan i Finland – i dag och i går 1:2*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 127–142.
- Hlavac, Jim 2006. Bilingual discourse markers: Evidence from Croatian-English code-switching. *Journal of Pragmatics* 38, s. 1870–1900.
- Höckerstedt, Leif 2006. Helsingforssvenskan – vem är du? I: Juusela, Kaisu & Katariina Nisula (red.), *Helsinki kieliyhteisönä*. Helsingfors: Institutionen för finska språket och litteraturen vid Helsingfors universitet, s. 123–141.
- Kolu, Jaana 2011. Språkkontaktdrag i Haparandaungdomars muntliga och skriftliga kommunikation. I: Edlund, Ann-Catrine & Ingmarie Mellenius (red.), *Svenskans beskrivning* 31. Umeå: Institutionen för språkstudier, Umeå universitet, s. 161–169.
- Kolu, Jaana 2016a. Kodväxling i tvåspråkiga ungdomssamtal i Haparanda och i Helsingfors. Matrisspråk, morfosyntaktisk integrering och anpassningsstrategier. I: Gustafsson, Anna W., Lisa Holm, Katarina Lundin, Henrik Rahm & Mechtild Tronnier (red.), *Svenskans beskrivning* 34. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap Serie A74.) Lund: Lunds universitet, s. 299–312. <<http://konferens.ht.lu.se/svebe34/konferensvolym>>. Hämtat 12 november 2016.
- Kolu, Jaana 2016b. Onko suomen ja ruotsin koodinvaihdolla kielioppia? Substantiivien ja verbien taivutus Haaparannan, Tukholman ja Helsingin kaksikielisissä keskusteluissa. I: Laakso, Johanna, Maria-Maren Linkgreim, Kirsti Siitonen, & Katre Öim (red.), *Lähiuertailuja* 26. s. 182–221.

- <<http://arhiiv.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/lahivordlusi/issue/view/LV26>>. Hämtat 20 november 2016.
- Kotsinas, Ulla-Britt 2004 [1994]. *Ungdomsspråk*. 3 uppl. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Lehti-Eklund, Hanna 2001. Om *att* som diskursmarkör. I: *Språk och stil* NF 11, s. 81–118.
- Lindström, Jan 2008. *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Myers-Scotton, Carol 1993. *Duelling languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Raevaara, Liisa 1989. No – vuoronalkuinen partikkeli. I: Hakulinen, Auli (red.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I*. (Kieli vol. 4.) Helsingfors: Institutionen för finska språket, Helsingfors universitet, s. 147–161.
- Salmons, Joe 1990. Bilingual discourse marking: Codeswitching, borrowing and convergence in some German-American dialects. *Linguistics* 28, s. 453–480.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction. A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svensson, Gudrun 2009. *Diskurspartiklar hos ungdomar i mångspråkiga miljöer i Malmö*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap Serie A67.) Lund: Lunds universitet.
- VISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura. <<http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>>. Hämtat 8 september 2016.
- Wardhaugh, Ronald 2015. *An Introduction to Sociolinguistics*. 6 uppl. Oxford: Basil Blackwell.

Jaana Kolu

Institutionen för språk
Jyväskylä universitet
jaana.kolu@jyu.fi

Transkriptionsnyckel

- (.) en kort paus
 ↑*nå* ordet sägs med högre ton än omgivande tal
lyssna sägs med emfas

”En kort tripp till trottoaren, som var full av första maj kräsää”

Om kodväxling i en dagbok skriven av en person från en svensk språkö i Finland

Riitta Kosunen

1. Inledning

Att två- och flerspråkiga personer växlar mellan sina olika språk i en och samma språkanvändningssituation – till och med i samma mening – är naturligt och ofta förekommande, speciellt i mer informella situationer. Människor kodväxlar till exempel för att strukturera samtal, förhandla deltagarroller eller skapa nyanser till det som de vill säga. Inte sällan fungerar kodväxling som identitetsmarkör. (Poplack 1980; Gumperz 1982:62ff.; Muysken 2000:1ff.; Bullock & Toribio 2009)

Största delen av forskningen kring kodväxling har gjorts på talat språk och informella samtal, medan kodväxling i skrivet språk har ägnats mindre uppmärksamhet. Den forskning som ändå finns om kodväxling i skrivet språk handlar ofta om skönlitterär flerspråkighet eller flerspråkighet i sociala medier. (Sebba 2012:1ff.; Gardner-Chloros & Weston 2015:138; om litterär flerspråkighet i en svensk-finsk kontext se Björklund & Lönnroth 2016)

Denna artikel handlar om kodväxling i en dagbok, som är skriven av en äldre svenskspråkig person, som föddes och levde hela sitt liv i den finskspråkiga staden Uleåborg, som är en av de svenska språköarna i Finland. Med svenska språköar i Finland avses små, historiskt förankrade svenska gemenskaper på större finskspråkiga orter, som ändå har vissa svenskspråkiga institutioner, åtminstone ett svenskspråkigt gymnasium (Lönnroth 2009; Henricson 2013, 2015). I Finland finns det alltså små svenskspråkiga grupper som lever utanför det egentliga Svenskfinland, dvs. de svensk- och tvåspråkiga områdena vid kusttrakterna i Nyland, Åboland samt södra och mellersta Österbotten. År 1995, då informanten till denna undersökning började skriva i sin dagbok, var invånarantalet i Uleåborg 146 395, varav 245 (0,17 %) svenskspråkiga (Statistikcentralen i Finland).

Språkanvändningen i dagboken ger en bild av hur en svenskspråkig uleåborgare använder sin språkliga repertoar i en privat text skriven närmast för sig själv.

1.1 Syfte

Syftet med denna undersökning är att redogöra för förekomsten av kodväxling i en dagbok skriven av en äldre, svenskspråkig kvinna från den svenska språköen i Uleåborg. Jag söker svar på följande frågor:

1. Hur mycket kodväxling till finska eller till andra språk finns det i dagboken och hurdan kodväxling är det fråga om?
2. I vilka sammanhang kodväxlar skribenten och vilka orsaker kan tänkas ligga bakom kodväxlingarna i dagbokstexten, där den interpersonella motiveringen för kodväxling är minimerad när skribenten skriver för sig själv?

1.2 Material

Dagboken består av anteckningar skrivna under flera år. För den här undersökningen har jag gått igenom 400 dagboksinlägg skrivna under åren 1995–1998. Det är en textmassa på 23 465 grafiska ord. Längden på inläggen varierar, men i genomsnitt är det 59 ord/inlägg. Dagboken har skrivits på svenska, tydligen som tidsfördriv. Tonen är rapporterande och meningarna ofta elliptiska och korta. Dagboken handlar om skribentens barn och barnbarn, vänner, sommarstuga, skidturer, kulturlivet i Uleåborg, böcker, läkarbesök, TV-program, vädret osv.

Skribenten var en nära släkting till mig, och jag kände henne personligen. Då hon började skriva i sin dagbok var hon 74 år. Hon lever inte längre, men jag har de anhörigas tillåtelse att använda dagboken för forskningsändamål.

Skribenten var registrerad som svenskspråkig i Finlands folkbokföringsstatistik. Hon var född i Uleåborg och bodde där så gott som hela sitt liv med undantag av en tid vid fronten under andra världskriget och några års universitetsstudier i Helsingfors strax efter kriget. Hon hade en svenskspråkig skolutbildning från den svenskspråkiga skolan i Uleåborg. Hon var språkkunnig och läste mycket skönlitteratur inte bara på svenska och finska, utan också på engelska. Skribenten hade också regelbundna kontakter med svenskspråkiga institutioner i Uleåborg, bland annat Svenska privatskolan.

Skribenten växte upp i ett svenskspråkigt hem med finlandssvenska föräldrar. Hon var ändå också helt flytande i finska språket, tack vare den övervä-

gande finskspråkiga miljö som hon alltid hade levt i. Hon gifte sig i tämligen sen ålder med en finskspråkig man, och familjens språk blev finska. I vuxen ålder talade hon alltså finska med sin man och med sina tre barn, och också med barnbarnen i Uleåborg. Ett av barnbarnen föddes ändå på ett svenskspråkigt område i Finland och blev tvåspråkigt med svenska som starkare språk. Med honom kommunicerade hon på svenska.

2. Kodväxling

Kodväxling hänvisar till en flerspråkig persons förmåga att smidigt växla mellan olika språk eller varieteter i en språkanvändningssituation (se t.ex. Winford 2003:102; Grosjean 2010:51f.; Bullock & Toribio 2009:1). Fenomenet har närmats ur flera olika teoretiska synvinklar, och de exakta definitionerna är många.

2.1 Olika former av kodväxling

Efter Poplack (1980) brukar man skilja mellan *intrasententiell kodväxling*, där växlingen sker inom satsen; *intersententiell kodväxling*, där växlingen sker mellan satser samt *tag- eller påhängsväxling*, där interjektioner och andra typer av annex ”hängs på” satsen (Börestam & Huss 2001:80f.). Lingvistiskt orienterade forskare har intresserat sig speciellt för intrasententiell kodväxling, eftersom den skapar hybrida strukturer som har tänkts kräva större språklig processning av språkanvändaren än de två andra typerna (Winford 2003:126).

En återkommande debattfråga är huruvida ettordsväxlingar kan räknas som en form av intrasententiell kodväxling. Poplack (1980, 2013) gör en klar skillnad mellan kodväxling och lån som två olika processer. Hon reserverar termen kodväxling för växling av längre textsekvenser inom satsen och driver tesen att kodväxling utgör en enastående prestation av den tvåspråkiga personen i och med att denna friktionsfritt och parallellt bemästrar två olika språkssystem samtidigt så att dessa lineärt matchar varandra utan att talaren bryter mot grammatiken i någotdera språket (Poplack 1980:615f.). Ettordsväxlingar passar inte i detta mönster, eftersom de inte aktiverar två olika grammatiska system, utan det intagna ordet ordnar sig oftast efter det låntagande språkets grammatik (Poplack 2013:13).

Samma slags syn på ettordsväxlingar finns även hos Gumperz (1982), enligt vilken lån kan definieras som introducering av enskilda ord eller korta, idioma-

tiska fraser från ett språk till ett annat. Dessa behandlas som delar av lexikonet och inkorporeras i det låntagande språkets grammatiska system. Kodväxling i sin tur hänvisar enligt honom till meningsfull placering av sådana textbitar från två olika språk intill varandra vilka medvetet eller omedvetet processas enligt regler från två olika grammatiska system. (Gumperz 1982:66) Även Grosjean (2010:58) delar denna syn.

En motsatt syn angående ettordsväxlingar företräds av Myers-Scotton (1993, 2002), vars teoribildning utgår från att det vid kodväxling alltid finns ett matrisspråk, i vilket element från ett annat språk inbäddas. Hon anser att det inte finns någon principiell skillnad mellan växling av enstaka ord och längre textsekvenser. Enligt henne kan det som börjar som individuell ettordsväxling breda ut sig och resultera i att bli etablerade lånord i språket. (Myers-Scotton 1993:173ff., 2002:153; se även Winford 2003:109f. och Gardner-Chloros 2009:12, 30f.)

Muysken (2000) skiljer mellan tre olika former av intrasententiell kodväxling, eller *code mixing*, som han kallar det för att undvika problematiken kring vad som utgör ”riktig” kodväxling. De tre formerna är *alternering* (eng. *alternation*), *inskott* (eng. *insertion*) och *kongruent lexikalisering* (eng. *congruent lexicalisation*). Skillnaden mellan dessa är att man vid alternering inte kan urskilja något basspråk i satsen, utan språkanvändaren turas om med två olika språk i längre sekvenser inom satsen. Vid inskott finns det däremot ett tydligt basspråk, i vars grammatiska ram de inhämtade elementen från ett annat språk inlemmas. Det är då fråga om att ord och kortare fraser från ett långgivande språk bakas in basspråket. Kongruent lexikalisering har slutligen att göra med grammatiskt mycket närliggande språk eller varieteter. Kodmixningen mellan språken eller varieteterna sker då inom en gemensam grammatisk ram. (Muysken 2000:4–10)

Gardner-Chloros (2009:167ff.) diskuterar olika teoribildningar kring kodväxling och betonar vikten av att erkänna fenomenets skiftande karaktär, som inte entydigt låter sig fångas av abstrakta regler om hur två olika språk alternerar med varandra eller hur element från ett långgivande språk bäddas in i ett matrisspråk. Kodväxling förekommer i många olika slags kontexter och uppvisar stor variabilitet beroende på till exempel de involverade språken, samhälle, kommunikationssituation och individ.

En intressant ny teoribildning är *translanguaging*, som utmanar tanken att en flerspråkig individs språkförmåga består av åtskilda språkssystem (se García & Li Wei 2014; Otheguy, García & Reid 2015). *Translanguaging* hänvisar till språkbrukssituationer, där språkanvändaren fritt kan använda hela sin språkliga repertoar utan hänsyn till socialt eller politiskt konstruerade gränser för namngivna språk (Otheguy, García & Reid 2015:283, 297).

I den här artikeln kallar jag även ettordsväxlingar för kodväxling och gör

alltså ingen begreppslig skillnad mellan kodväxling och lån (jfr t.ex. Saari 1989). Etablerade lånord från andra språk, alltså sådana som är medtagna i svenska ordböcker som SAOL (2015) eller SO (2009), räknar jag ändå som tillhörande basspråket och dess ordförråd.

I rubrikens exempelmening, *En kort tripp till trottoaren, som var full av första maj kräsää*, har ordet *tripp* ('liten utflykt') således betraktats som ett svenskt ord och inte tagits med i analysen, men *kräsää* ('krimskrams') som kodväxling från finska. Ordet *trottoaren* i exemplet kan också kommenteras. Det som hänvisas till är ett torg i Uleåborgs centrum där det brukar ordnas olika slags evenemang under helgerna. Torget heter *Rotuaari*. Det finska namnet på torget har härletts från svenskans *trottoar*, och dagboksförfattaren har alltså översatt namnet på torget tillbaka till svenska. Även detta kunde betraktas som ett slags kodväxling, men jag har följt principen att utesluta kodväxlingar i samband med namn på offentliga platser från analysen.

2.2 Orsaker till kodväxling

Det finns flera olika faktorer som inverkar på användningen av kodväxling i en kommunikationssituation. Ofta förknippas diskussionen med frågor om identitet. Enligt Gumperz (1982) tenderar minoritetsspråkstalare betrakta sitt eget språk som en sammanhållande *vi-kod*, som är användbar i informella situationer inom familjen och med nära vänner, medan majoritetsspråket tenderar att betraktas som en mer distanserad *de-kod*, användbar i formellare situationer. Gumperz påpekar ändå att kopplingen mellan kommunikationsstil och gruppidentitet är symbolisk och att det i faktiskt språkbruk nödvändigtvis inte behöver finnas något direkt samband mellan användning av vissa lingvistiska former och extralingvistisk kontext. (Gumperz 1982:66, 73)

Gafaranga (2005), som vill demytologisera enkla kopplingar mellan språk-användning och sociala kategorier, påpekar att enligt empiriska observationer kan vilket som helst språk användas som *vi-kod*, till och med kodväxling som sådan. Beroende på situation och kategoriseringsprincip kan en individ dessutom placeras i flera olika grupper och kan således sägas ha flera olika sociala identiteter. Social identitet är med andra ord inte förutbestämd eller oföränderlig, utan någonting som individen själv bidrar till att skapa bland annat genom sin språkanvändning. (Gafaranga 2005:291ff.)

Enligt Grosjean (2010) kan den tvåspråkiga personen agera monolingvalt eller sedan i en *bilingual language mode*, vilket innebär aktivering av två (eller flera) språk samtidigt. Det bilingvala kommunikationssättet, att kodväxla, är i vissa mer informella situationer (t.ex. i samtal mellan personer som delar samma språk) det normala. Hur monolingvalt/bilingvalt man kommunicerar

beror på faktorer som situation, kommunikationspartner och ämne. (Grosjean 2010:42f.; se även Dorleijn & Nortier 2009:128)

Grosjean (2010) diskuterar både lingvistiska och sociala orsaker till kodväxling. Enligt honom kan människor kodväxla därför att det i det andra språket finns ett bättre sätt att säga någonting. Då är det fråga om att använda just det rätta uttrycket (*le mot juste*), som både semantiskt och stilistiskt fångar det avsedda innehållet. En annan orsak är att fylla en lingvistisk lucka, till exempel vad gäller ordförrådet inom en domän, där man annars vanligen kommunicerar på ett annat språk. En ytterligare lingvistisk orsak är att rapportera vad någon har sagt på ett annat språk. Kodväxling används också som kommunikativ eller social strategi, till exempel för att markera grupptillhörighet, utesluta någon från diskussionen, höja ens status eller visa expertis. (Grosjean 2010:53ff.)

Att entydigt fastslå varför människor kodväxlar torde ändå vara omöjligt. Som Börestam och Huss (2001:80) påpekar, kan språkanvändning fylla flera funktioner samtidigt, och kodväxling ger ofta budskapet en berikande mångtydighet som ger utrymme för många olika tolkningar.

3. Dagbokskommunikation

Trots att dagbokskommunikation har många talspråkliga drag (t.ex. ofta förekommande vardagliga, slangaktiga och/eller dialektala uttryck), skiljer den sig i ett viktigt avseende från ansikte-mot-ansikte-samtal: mottagaren är inte fysiskt närvarande (Vatka 2005:135). Och vem är egentligen mottagaren till en dagbokstext?

Enligt narratologiska principer har alla berättande texter – dit även dagbokstexter kan räknas – inte bara en författare, utan definitionsmässigt även en mottagare. Den narrativa textens kommunikationskedja består av *verklig författare*, *implicit författare* och eventuell *narrator* respektive eventuell *narratee*, *implicit läsare* och *verklig läsare*. (Chatman 1978:28, 151) I en dagbokstext berättar dagboksförfattaren om sitt liv i jag-form. Genom de händelser som tas med och hur dessa diskuteras dramatiserar dagboksförfattaren sig själv och skapar en ”dagboksperson” (Vatka 2005:142), som i Chatmans terminologi kan kallas för den implicita författaren. Den implicita författaren är en ur texten konstruerad föreställning som inte fullt ut behöver överensstämma med den verkliga författaren (Chatman 1978:149ff.).

På mottagarsidan i narrativa texter finns alltid en implicit läsare, ofta även en narratee. Om det i texten finns direkta tilltal av typ *kära läsare*, så utpekar dessa tilltal en narratee i textens värld. (Chatman 1978:150) I mitt material

finns inte några tilltal av typ *kära dagbok* och således inte heller någon narratee. Den implicita läsaren, som enligt Chatman alltid finns med i narrativa texter, är den mottagare som texten verkar vara avsedd för. Det är fråga om en läsarinstans som kan härledas från textens innehåll, framställningssätt och livsyn. (Chatman 1978:150) Den implicita läsaren behöver inte överensstämma med den verkliga läsaren, som kan vara vem som helst.

Enligt Vatka (2005) är det egna jaget den överlägset vanligaste samtalspartnern i dagböcker, och en av de mest centrala funktionerna för dagböcker är att göra minnesanteckningar för det blivande, glömska jaget. I detta sammanhang kan man göra en skillnad mellan "Truly Private" och "Public Private" dagböcker, en indelning ursprungligen skapad av Lynn Z. Bloom. Den första typen av dagböcker handlar om texter där de omtalade referenserna är implicita: de förklaras inte. Då är det fråga om dagboksanteckningar som kan vara svåra att förstå för en utomstående. I den andra typen av dagböcker är referenserna däremot explicita: texten ger bakgrundsinformation om och förklaringar till de diskuterade sakerna och implicerar på det viset en narrativ samtalspartner. (Vatka 2005:159ff.) Mitt material handlar om minnesanteckningar som snarast framstår som genuint privata: skribenten verkar skriva för sig själv i och med att tonen är rapporterande och ingen bakgrundsinformation ges.

4. Resultat

Av de 400 studerade dagboksinsläggen innehåller 198 inlägg kodväxling. Skribenten kodväxlar alltså inte varje gång hon skriver. Sammanlagt finns det 321 belägg på kodväxling i materialet. Grammatiskt sett utgör enkla substantiv med 216 förekomster (67,5 %) den största gruppen, sammansatta substantiv med 62 förekomster (19,5 %) den näst största gruppen och enkla verb med 21 förekomster (6,5 %) den tredje största gruppen av kodväxlingar i materialet. Därtill förekommer det 9 längre nominalfraser, 7 satser, 2 längre verbfraser, 2 adjektiv, 1 adverb och 1 interjektion. 303 (94 %) av samtliga kodväxlingar i materialet är ettordsväxlingar, oftast i form av enkla eller sammansatta substantiv.

Detta är i linje med tidigare forskning. Enligt Saari (1989:202) stod enstaka ord i över 90 % av fallen för inkorporering av finska element i svenskan i inspelningar av informella samtal mellan tvåspråkiga helsingforsare. Vid växling mellan språk är det också vanligast att ta in just betydelsebärande substantiv, verb och adjektiv från ett språk till ett annat (Börestam & Huss 2001:70; Henricsson 2015:134)

Vad gäller distinktionen mellan typ och förekomst finns det 31 sådana kodväxlingsord eller -fraser som förekommer oftare än en gång i materialet. Sammanlagt finns det 121 olika *typer* av kodväxlingar. Det överlägset frekventaste kodväxlingsordet är *mökki* ('stuga') med hela 125 förekomster. Detta kodväxlingsord bär drag av ett egennamn i det avseendet att det pekar ut en unik referent i skribentens erfarenhetsvärld: skribentens egen sommarstuga, som ofta omtalas i texten. Det näst frekventaste kodväxlingsordet är *sakki* ('gång') med 15 förekomster. Ordet används alltid i frasen [*dotterns*] *sakki*, och hänvisar med vad jag tolkar som humoristisk värme till andra dotterns familj med tre barnbarn.

Att kodväxlingarna i dagboken oftast *inte* sker därför att skribenten saknar det svenska ordet i sitt ordförråd är lätt att konstatera genom synonymsökningar i texten. Till exempel för just orden *mökki* och *sakki* går det att finna även svenska motsvarigheter (*stuga* resp. *gång*), men skribenten föredrar ändå i regel de finska orden när hon omtalar sin sommarstuga och sin dotterns familj.

Mökki och *sakki* är exempel på en grupp av kodväxlingar i materialet. Det är då fråga om ord och uttryck som hör ihop med det finskspråkiga familjelivet och umgänget med nära finskspråkiga vänner. Andra exempel från gruppen är följande:

- (1) [Han] for sedan till stan och jag var **kotimies** ['barnvakt'].
- (2) Gick sedan och hälsade på A, hon bjöd på **räiskäleitä** ['plättar'] med hjortronsylt.
- (3) Hon [...] tappade sin **pupu** ['leksakskanin'] och det var lite gråt.

Orden och uttrycken i den här gruppen ekar av språkanvändningen i familjekretsen och utgör 65 % av alla kodväxlingarna i materialet.

En annan grupp av kodväxlingar hör ihop med fenomen i det omgivande finskspråkiga samhället. 14 % av alla kodväxlingar i materialet kan placeras i denna grupp. Exempel på kodväxling i samband med samhällsord i dagboken är följande:

- (4) Till **terveyskeskus** ['hälsocentralen'] och lät vaccinera mej mot difteri, tetanus och polio.
- (5) Min **veteraanikuntoutus** ['veteranrehabilitering'] lider mot sitt slut.
- (6) På kvällen hade vi [...] **yhtiökokous** ['bolagsstämma'].

Benämningar på samhällseliga fenomen (ofta sammansatta ord) kan vara potentiellt utmanande för svenskspråkiga personer i Finland, speciellt om det är fråga om nya samhällsfenomen. I spontana samtal använder finlandssvenskar inte sällan finska ord för dessa. (Saari 1989:203) I mitt material omtalas samhällseliga institutioner och företeelser oftast omväxlande på finska och svenska. Skribenten

varierar till exempel mellan just *hälsocentral* (3 förekomster) och *terveyskeskus* (3 förekomster); *rehabilitering* (2 förekomster), *rehab* (2 förekomster) och *kuntoutus* (5 förekomster) samt *bolagsstämma* och *yhtiökokous* (1 förekomst var).

En tredje grupp av kodväxlingar utgörs av växlingar till behändiga ord eller konstruktioner från ett annat språk (mestadels finskan), som i följande exempel:

- (7) [Han] hämtade en massa **tuliaisia**. 'Han kom med en massa presenter från sin resa'
- (8) Sedan skidade vi och ”**det upottade**” ['skaren bar inte'].
- (9) Plötsligt fick jag nog av ”**mökkeily**” ['att vara på stugan'] och då mörka moln fanns vid horisonten, beslöt jag fara hem på kvällen.

9 % av alla kodväxlingarna i materialet kan placeras i denna grupp. *Tuliainen* är en finsk verbavledning med betydelsen 'en present som någon kommer med (ofta från en resa)' och saknar en lexikal motsvarighet i svenskan. *Det upottade* (ordagrant ungefär: "det sjönk under mig") härmar i sin tur en finsk intransitiv verbkonstruktion med betydelsen 'skaren bar inte'. *Mökkeily* är en finsk substantivavledning, och exempel nummer (9) skulle i direkt översättning till svenska lyda ungefär som "Jag fick nog av allt stugande". För att uttrycka betydelserna som kodväxlingarna i exemplen (7)–(9) har, måste man på standardsvenska vara mångordigare och/eller uttrycka sig ur en annan semantisk synvinkel. Genom att kodväxla har skribenten smidigt utnyttjat konstruktioner från hela sin språkliga repertoar på ett behändigt och kreativt sätt. Att det ofta är fråga om ett medvetet språkligt grepp signaleras av citattecknen i exemplen (8) och (9).

Den fjärde gruppen av kodväxlingar utgörs av växlingar som möjligtvis fyller en lucka i skribentens uttrycksförråd. Huruvida detta faktiskt är fallet, är förstås omöjligt att med säkerhet fastställa, men utgående från min intuition som tvåspråkig uleåborgare själv, kan exempelvis följande fall av kodväxling i dagboken tänkas bero på att skribenten inte känt till ett svenskt uttryck för det omtalade fenomenet:

- (10) I stan hade det varit ösregn och **alikäytävät** ['gångtunnlarna'] och många källare var fulla av vatten.
- (11) [Hon] ringde och sade att de hade tänkt göra **ohitusleikkaus** ['bypassoperation'].

5 % av alla kodväxlingarna i materialet har kategoriserats i den här gruppen.

En femte grupp av kodväxlingar i dagboken utgörs av citat, det vill säga återgivning av vad någon sagt. Att en flerspråkig person återger vad någon sagt i sin ursprungliga form är naturligt, om det inte finns några orsaker till att översätta citatet. Exempel på citat i dagboken är följande:

- (12) ”**Minä jään tänne yöksi**” sade [barnbarnet]. ’Jag stannar här över natten.’
- (13) Premiärministern Tony Blair läste mycket vackert och rörande ur första korin-
terbrevet. **If you don’t have love, you have nothing.**

3 % av alla kodväxlingar i materialet hör till gruppen citat.

Den sjätte gruppen utgörs slutligen av svårplacerade belägg. Dessa utgör 4 % av alla kodväxlingarna i materialet. Många av beläggen i den här restgruppen handlar om kodväxling till engelska:

- (14) Men full **attention** måste man ge åt henne [yngsta barnbarnet].
- (15) Sedan fyllde vi kakan, [äldsta barnbarnet] var huvud**chef**.
- (16) Ringde till [dottern] för att få **comfort**.

Kodväxlingarna i exemplen (14)–(16) har en stilistisk effekt. Att ge en livlig busunge ”full attention” upplever jag som mer uttrycksfullt än det mer neutrala ”full uppmärksamhet”. Att kalla en 10-åring för ”huvudchef” kan tolkas som en uppskattande bedömning av barnets duktighet. Intressant är också exempel nr 16, där kodväxling förekommer i samband med omtal av känslor.

5. Avslutning

I denna artikel har jag redogjort för förekomsten av kodväxling i en dagbok skriven av en äldre svenskspråkig kvinna från språköen Uleåborg i Finland. Texten är skriven på svenska, men språkligt bär den på många spår av den finskspråkiga verklighet som omgav skribenten. Det finns även inslag från andra språk, främst engelska, i texten.

Största delen av kodväxlingarna i dagboken är ettorsväxlingar bestående av enkla och sammansatta substantiv, vilket tyder på att kodväxlingarna ofta har någon form av referentiell funktion. Genom synonymsökningar i texten kan man ändå konstatera att skribenten sällan använder finska (eller andra språk) för att kompensera brister i det egna uttrycksförrådet. Kodväxling förekommer oftast i samband med omtal av umgänget med den finskspråkiga familjen och finskspråkiga vänner, eller i samband med omtal av företeelser och institutioner i det omgivande finskspråkiga samhället. Dagboken är skriven på svenska, och skribenten upplever sig i det avseendet tydligen som svenskspråkig, men de finskspråkiga uttrycken gör gällande även en annan sida av tillvaron. De finskspråkiga inslagen i dagboken bär på ekon från den finskspråkiga familje- och samhällsverkligheten, och konstruerar samtidigt en nära samhörighet till denna.

Kodväxling i dagboken används även i kreativt och stilistiskt syfte. Skribenten tänjer på språkliga gränser genom växlingar till behändiga ord eller konstruktioner från finskan och använder finska och engelska uttryck för att krydda på stilvärdet i det sagda. I ett *translanguaging*-perspektiv är kreativitet, det vill säga förmåga att bryta mot olika slags (språkliga) regler och normer, en viktig egenskap hos flerspråkiga, som vid behov kan kombinera fritt bland alla sina semiotiska resurser för att maximera betydelser och ge uttryck för kognitivt, emotionellt och identitetsmässigt engagemang (Li Wei 2011a:372, 374; 2011b:1233; García & Li Wei 2014:42). Dagboken kan betraktas som en form av privat *translanguaging space* (se Li Wei 2011b:1223), där skribenten genom sitt idiolektiska sätt att ”tvärspråka” ger uttryck för olika sidor av sin personliga historia, erfarenheter, omgivning, attityder och livshållning.

6. Litteratur

- Björklund, Siv & Harry Lönnroth (red.) 2016. *Språkmöten i skönlitteratur. Perspektiv på litterär flerspråkighet*. (VAKKI Publications N:o 6.) Vasa: Vasa universitet. Tillgänglig på: <<http://www.uva.fi/fi/sites/vakki/publications/sprakmoten/>>
- Bullock, Barbara E. & Almeida Jacqueline Toribio (red.) 2009. *The Cambridge Handbook of Linguistic Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bullock, Barbara E. & Almeida Jacqueline Toribio 2009. Themes in the study of code-switching. I: Bullock, Barbara E. & Almeida Jacqueline Toribio (red.), s. 1–17.
- Börestam, Ulla & Leena Huss 2001. *Språkliga möten. Tvåspråkighet och kontaktlingvistik*. Lund: Studentlitteratur.
- Chatman, Seymour 1978. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca/London: Cornell University Press.
- Dorleijn, Margreet & Jacomine Nortier 2009. Code-switching and the internet. I: Bullock, Barbara E. & Almeida Jacqueline Toribio (red.), s. 127–141.
- Gafaranga, Joseph 2005. Demythologising language alternation studies: conversational structure vs. social structure in bilingual interaction. *Journal of Pragmatics* 37, s. 281–300.
- García, Ofelia & Li Wei 2014. *Translanguaging. Language, Bilingualism and Education*. New York: Palgrave macmillan.

- Gardner-Chloros, Penelope 2009. *Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gardner-Chloros, Penelope & Daniel Weston 2015. Code-switching and multilingualism in literature. *Language and Literature* Vol. 24(3), s. 182–193.
- Grosjean, François 2010. *Bilingual life and reality*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Gumperz, John J. 1982. *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Henricson, Sofie 2013. *Svenska i finsk miljö. Interaktion, grammatik och flerspråkighet i samtal på svenska språköar i Finland*. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Henricson, Sofie 2015. Svenska och finska i samma samtal. I: Tandefelt, Marika (red.), *Gruppspråk, samspråk, två språk. Svenskan i Finland – i dag och i går* I:2. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet, s. 127–142.
- Li Wei 2011a. Multilinguality, Multimodality, and Multicompetence: Code and Modeswitching by Minority Ethnic Children in Contemporary Schools. *The Modern Language Journal* 95, s. 370–384.
- Li Wei 2011b. Moment Analysis and translanguaging space: Discursive construction of identities by multilingual Chinese youth in Britain. *Journal of Pragmatics* 43, s. 1222–1235.
- Lönnroth, Harry 2009. Det femte landskapet? Svenska språköar i Finland som objekt för språkvetenskaplig forskning. I: Berg, Kirsten M., Kaj Borg, Eva Ingman, Minna Sandelin & Anne-Maj Åberg, (red.), *En färd i språket. Festskrift till Marketta Sundman på 60-årsdagen den 12 mars 2009*. Åbo: Åbo universitet, nordisk filologi, s. 98–113.
- Muysken, Pieter 2000. *Bilingual Speech. A Typology of Code-Mixing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myers-Scotton, Carol 1993. *Duelling Languages. Grammatical Structure in Code-switching*. Oxford: Clarendon Press.
- Myers-Scotton, Carol 2002. *Contact Linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*. Oxford: Oxford University Press.
- Otheguy, Ricardo, Ofelia García & Wallis Reid 2015. Clarifying translanguaging and deconstructing named languages: A perspective from linguistics. *Applied Linguistics Review* 6(3), s. 281–307.
- Poplack, Shana 1980. Sometimes I'll start a sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPAÑOL: toward a typology of code-switching. *Linguistics* 18, s. 581–618.
- Poplack, Shana 2013. The second decade (1973–1983). Introductory comments by the author. *Linguistics* 51 (Jubilee), s. 11–14.
- Saari, Mirja 1998. Kodbyte och lån. *Folkmålsstudier* 32, s. 197–209.

- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista*. 2015. Upplaga 14. Stockholm: Norstedts (i distribution).
- Sebba, Mark 2012. Researching and Theorising Multilingual Texts. I: Sebba, Mark, Shahrzad Mahootian & Carla Jonsson (red.), *Language Mixing and Code-Switching in Writing*. London: Routledge, s. 1–26.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. 2009. Stockholm: Norstedts (i distribution).
- Statistikcentralen i Finland. *Befolkningen efter ålder (1 år), kön, civilstånd och språk enligt område 1990–2015*. Statistikcentralens PX-Web databaser. Tillgänglig på <http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/sv/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/055_vaerak_tau_124.px/?rxid=9837eabb-8f4a-44ef-86c0-2091de810832>. Hämtat 10 oktober 2016.
- Vatka, Miia 2005. *Suomalaisten salatut elämät. Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua*. Helsinki: SKS.
- Winford, Douglas 2003. *An Introduction to Contact Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing.

Riitta Kosunen
Nordisk filologi
Uleåborgs universitet
riitta.kosunen@oulu.fi

Jag är so sorry

Att be om ursäkt på sitt andraspråk i en mejluppgift

Sinikka Lahtinen & Outi Toropainen

1. Inledning

I denna artikel diskuterar vi hur andraspråksinlärare av svenska ber om ursäkt i en mejluppgift i jämförelse med förstaspråkstalare. Enligt tidigare forskning har inlärare en allmän pragmatisk förmåga på grund av sitt förstaspråk (L1), men kan sakna pragmalingvistisk kompetens i målspråket. Inlärare använder exempelvis målspråksenliga pragmatiska rutiner och nyckelord i lägre grad än förstaspråkstalare (se t.ex. Barron 2003; Håkansson & Norrby 2010). I Lahtinen och Toropainen (2015) framkom exempelvis att inlärare använder uttryck för nedtoning men de lingvistiska sätten skiljer sig från de inföddas.

Den teoretiska referensramen i vår studie utgörs av pragmatik, närmare bestämt pragmalingvistisk och sociopragmatisk kompetens. Pragmatiken hänvisar till språkanvändarnas val och de (språkliga) begränsningar som de möter i social interaktion samt till den effekt som deras språkbruk har i den sociala kontexten (t.ex. Crystal 1997:1). Med pragmalingvistisk kompetens avses språkanvändares kunskaper att välja lämpliga språkformer för det de vill uttrycka genom en språkhandling (Kasper & Rose 1999). En språkhandling som att be om ursäkt (eng. *apologize*) kan realiseras till en del genom bruket av ord som *sorry*, *förlåt*, *ursäkta*, *tyvärr*. Vilket ord som ska väljas i en viss kontext kan utgöra en utmaning för en inlärare, speciellt då språket inte lärs in i en målspråkskontext. Pragmalingvistik kompletterar termen sociopragmatik som i sin tur avser förmågan att kontextuellt och socialt kunna välja lämpliga uttryckssätt såsom artighet (Kasper & Rose 1999; Kasper 2001; Usó-Juan 2010). Att känna till i vilken situation man förväntas be om ursäkt hör till den sociopragmatiska sidan. Både pragmalingvistik och sociopragmatik ingår i den pragmatiska förståelsen av språket.

Vårt material har samlats in inom forskningsprojektet *Inlärningsgångar i andraspråket* (Topling) vid Jyväskylä universitet under åren 2010–2013. Inlärarmaterialet har producerats av svenskinlärare med finska som förstaspråk, av varierande åldrar och i olika skeden i det finska utbildningssys-

temet. Mejlen skrevs för hand som svar till en kommunikativ skrivuppgift i en skolkontext och är bedömda enligt den europeiska referensramen (*Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment, CEFR*). Det primära jämförelsematerialet består av motsvarande mejl skrivna av L1-svenska skribenter i jämförbar ålder i Sverige. De finskspråkiga skribenternas beklagande och ursäkter på svenska reflekteras också gentemot motsvarande korpus bestående av mejl på engelska och på finska insamlade under Topling-projektet.

Vi är intresserade av vad för slags uttryck inlärare använder jämfört med infödda talare när de ber om ursäkt och hur den pragmatiska utvecklingen mellan inlärare på olika färdighetsnivåer möjligen framkommer. Vi inleder med att betrakta pragmatik i inlärarspråket varefter materialet och metoden för föreliggande studie presenteras. Därefter redovisas och diskuteras resultaten.

2. Pragmatik och ursäkt i inlärarspråket

I detta avsnitt behandlas pragmatik i inlärarspråket i allmänhet samt aspekter som rör språkhandlingen att be om ursäkt och inlärarspråk. Avsnittet avslutas med en kort presentation över det som sägs om att be om ursäkt och beklaga något i *Handbok i svenska som andraspråk* (Garlén & Sundberg 2008).

Som konstaterats i inledningen har språkinlärare en allmän pragmatisk kapacitet på grund av sitt förstaspråk och alla de övriga språken hen kan. En inlärare har dock oftast, speciellt i början av inlärningsprocessen, begränsade grammatiska och lexikala kunskaper samt begränsad pragmatologisk och sociopragmatisk kompetens. Tidigare studier har exempelvis visat att inlärares bruk av nedtoning, som också är mindre än de inföddas, ökar i och med förbättrad språkfärdighet (se t.ex. Kasper & Rose 2002). Vidare har man funnit att de lingvistiska sätten att uttrycka nedtoning och artighet skiljer sig från förstaspråkstalare (t.ex. Trosborg 1995; Green-Vänttinen & Rosenberg-Wolff 2008).

Inlärare kan också sakna de konventionella och formelartade uttryck (eng. *formula*), pragmatiska rutiner, som används i en språkhandling (för mer om *formula*, se Bardovi-Harlig 2012). Håkansson & Norrby (2010) jämförde utvecklingen av pragmatisk och grammatisk förmåga hos svenskinlärare i Malmö och i Melbourne, Australien. De fann exempelvis att inlärare i Australien i mindre utsträckning använde sig av pragmatiska rutiner och korta formelartade uttryck som ”*Tar ni kort?*” (eng. *Do you take cards?*) i en inköpsituation, medan dessa rutiner och uttryck var frekventa hos såväl infödda talare som inlärare i Malmö, dvs. de som bodde i målspråksmiljön. Studier eller vistelse i

målspråksmiljön har visat sig vara av betydelse vad gäller inlärares pragmatiska kunskap och färdighet (t.ex. Barron 2003). I vår studie sker inläringen av svenska i Finland vilket innebär att högstadiel elever och gymnasister i vårt material i synnerhet för det mesta kommer i kontakt med svenska språket endast i klassrummet via läromedel och lärarens användning av målspråket svenska.

Språkhandlingen att be om ursäkt har i hög grad varit föremål för forskning (Jung 2004; Bardovi-Harlig & Vellenga 2012). Limberg (2015:277) som använder Olshtain och Cohens (1990) omfattande forskning om språkhandlingen som utgångspunkt skiljer mellan fem olika strategier i engelskan. Den första utgörs av explicit ursäkt (*Explicit expression of an apology: I'm sorry*) som efterföljs av uttryck för ansvarstagande (*Responsibility: My fault*). Därefter kommer förklaringen (*Explanation for the offence: The bus was late*) och erbjudande om ersättning (*Offer of repair: I'll buy you a cup of coffee*) och till sist löfte om att det inte kommer att upprepas (*Promise of forbearance or non-recurrence: It won't happen again*). De explicita ursäkterna som står i vårt fokus indelar Limberg (2015:277) i beklagande (*Regret: I'm sorry*), ursäkt (*Apology: I apologize*) och förlåtelse (*Forgiveness: Forgive me*).

En utmaning för inlärare är att kunna välja kontextuellt och socialt lämpliga uttryckssätt vad gäller att be om ursäkt (t.ex. Olshtain & Cohen 1990). Det har framkommit att inlärare av engelska exempelvis har svårigheter med att använda rätta konventionella uttryck för att be om ursäkt i rätt situation, t.ex. "excuse me" och "I am sorry" (Borkin & Reinhart 1987; Trosborg 1987; Olshtain & Cohen 1990). Green-Vänttinen & Rosenberg-Wolff (2008:63) fann i sin studie att finskspråkiga inlärare hade svårigheter med att skilja mellan *förlåta* och *förlåtas*. Vidare uttryckte de flesta beklagande genom att säga *förlåt* medan endast få inlärarskribenter använde de mer idiomatiska uttrycken *tyvärr* och *ledsen*. Inlärares felaktiga bruk av konventionella och formelaktiga uttryck kan också orsakas av förstaspråkets konventioner, dvs. pragmatolingvistisk transfer samt av att inlärare inte tillräckligt kommit i kontakt med målspråket och målspråkstalare (Barron 2003). Därför anses det viktigt att inlärare får explicit och kontextuell språkundervisning i att be om ursäkt (Bardovi-Harlig & Vellenga 2012; Limberg 2015).

Garlén & Sundberg (2008:198) ger följande exempel på att ursäkta sig i skrift: "Förlåt att jag inte har svarat på ditt mejl. Jag är ledsen att du har fått vänta på svar. Jag beklagar att jag inte hört av mig på länge." Om skillnaden mellan *ursäkta* och *förlåt* sägs att *förlåt* oftare används när man gjort något fel som man är ledsen för (ibid, s. 196). Under rubriken *beklaga* (ibid, s. 202) konstateras att *tyvärr* är ett viktigt ord när man artigt vill beklaga något. Andra uttryck som nämns är *dessvärre*, *olyckligtvis*, *sorgligt nog*, *tråkigt nog*. I formellare brev kan man enligt handboken använda "vi vill börja med att be om ursäkt".

3. Material och metod

Som material har vi handskrivna texter som är skrivna utgående från en kommunikativ uppgift. Med en kommunikativ skrivuppgift avser vi instruktioner som skapar en kommunikativ kontext med en specifik mottagare och orsak till skrivhändelsen, det vill säga texten. I den uppgift som användes i datainsamlingen ombads skribenterna att skriva ett mejl till sin vän. Mejlet förväntades innehålla en förklaring till varför skribenten varit tvungen att ställa in en träff med sin kompis och föreslå en ny plats och tid för träffen. Utöver funktionen att be om ursäkt förväntades informanterna att motivera (inställandet av träffen) och uttrycka tvång (eng. *apologizing, argumentation or expressing obligation/necessity*) (mer om uppgifterna, se Alanen m.fl. 2010).

Dessa mejl är en del av ett mera omfattande material som samlades in under forskningsprojektet *Inlärningsgångar i andraspråket* (Topling) under åren 2010–2013. I det longitudinella materialet ingår texter skrivna utgående från fem olika kommunikativa skrivuppgifter från tre olika insamlingsomgångar. Inlärartexterna som samlats in under projektet har bedömts enligt den europeiska referensramen (CEFR). Skalan består av fem steg där A1 är den lägsta och C1 den högsta nivån. Om själva bedömningsprocessen kan man läsa närmare i Huhta m.fl. (2014). Artighet framkommer enbart implicit genom mottagarmedvetenhet på högre färdighetsnivåer i den använda kriterieskalan. (För mer om skalor och kriterier, se Lahtinen & Toropainen 2013).

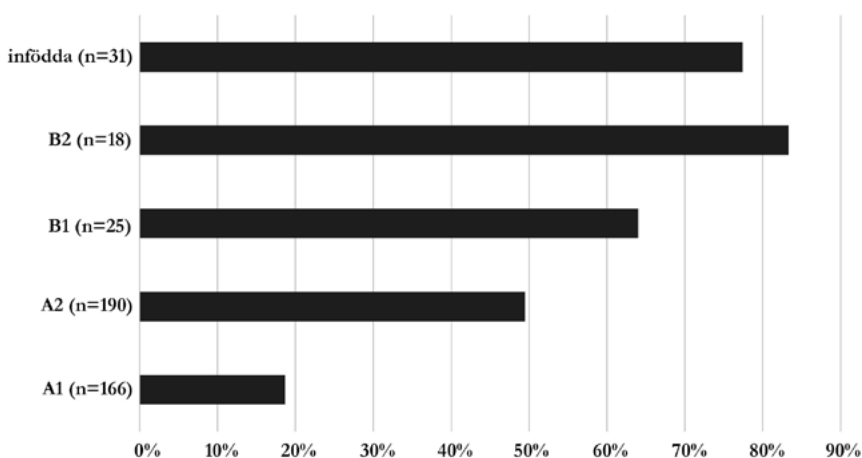
Inom projektet Topling insamlades material från samma informanter tre gånger under två till tre års tid, som konstaterats ovan. I vår analys tar vi dock inte hänsyn till den individuella utvecklingen utan utgår ifrån färdighetsnivån (CEFR). Vårt material utgörs av totalt 433 mejl som är skrivna på svenska av finskspråkiga elever i den grundläggande utbildningen samt studerande vid gymnasium och universitet. Universitetsstudenter som hade svenska som huvudämne vid ett finskspråkigt universitet skrev mejluppgifterna endast under första och andra insamlingsomgången, dvs. under deras första respektive tredje termin, varför deras texter härrör från dessa tillfällen. Dessutom utnyttjar vi ett jämförelsematerial av förstaspråksskribenter på svenska som också samlats in i Topling-projektet. Dessa sverigesvenska L1-skribenter skrev texterna endast en gång. Antalet L1-texter som analyserats är sammanlagt 31.

Vi har excerperat alla de uttryck vars avsikt är att beklaga att skribenten varit tvungen att ställa in träffen. Vi fokuserar på explicita ursäkter. Som explicit ursäkt räknas här bruket av ord som *tyvärr, ledsen, sorry, förlåt, tråkigt nog, ursäkta, anteeksi* (sv. *förlåt/ursäkta*) samt bruket av smilies, (:). Uttrycken betraktas såväl kvantitativt som kvalitativt. En jämförelse görs mellan inlärare och förstaspråkstalare samt mellan inlärare på de skilda färdighetsnivåerna.

4. Uttryck som används till att beklaga

I det följande redogör vi för hur inlärares sätt att beklaga något skiljer sig från de inföddas. Inledningsvis diskuteras förekomsten av explicit ursäkt i texterna. Därefter redogörs för bruket av de olika uttrycken hos L1-talare och inlärare och skillnader i det.

Som figur 1 visar är det inte alla sverigesvenska L1-skribenter som använder uttryck som kan betraktas som explicit ursäkt då de ställer in träffen med sin vän. En majoritet gör det dock eftersom det i 24 texter av totalt 31 (77 %) förekommer en explicit ursäkt.

FIGUR 1: *Andelen texter som innehåller en explicit ursäkt enligt CEFR-nivåer (n = antalet texter).*

Som vidare framgår av figur 1 ökar andelen texter med explicit ursäkt med färdighetsnivå hos de finskspråkiga inläraarna. Resultatet är enligt förväntan: med den stigande färdighetsnivån ökar också inlärares pragmatiska kunskaper och antagligen också deras lexikala kunskaper (jfr Kasper & Rose 2002). Framstegen verkar vara störst från nivå A1 till nivå A2 (ca 31 procentenheter). På nivå A2 använder nästan hälften (49,5 %) av skribenterna ett ursäktande uttryck i sitt mejl.

Med hjälp av de texter som används som exempel i detta avsnitt avser vi framförallt att visa olika sätt att beklaga i ett mejl. Ett mejl utan ett explicit beklagande betyder nödvändigtvis inte att mejlet är oartigt såsom exempel (1) och (2) visar. På nivå A1 är texterna överlag mycket enkla. I exempel (1) illustreras hur en inlärare på den lägsta nivån (A1) uttrycker sig.

- (1) Avsändare:
Mottagare:
Ämne:

Hej.

Jag kan inte komma till caffee after skolan.
Jag måste städa mitt rum.
Kan du kom ikväll?

Maija

I första satsen framkommer implicit det faktum att skribenten är tvungen att ställa in träffen och orsaken anges i följande sats (*Explanation*). Hen föreslår ny tidpunkt för träffen men platsen förblir oklar. Dessa förutsätts i skrivuppgiften. Att skribenten inte beklagar explicit kan kanske orsakas av ordförrådets knapphet eller att skribenten inte tycker det är nödvändigt vänner emellan. Skribenten kan heller inte anses vara oartig i sitt mejl såsom inte heller i det följande mejlet (exempel 2) som är skrivet av en sverigesvensk förstaspråkstalar och som inte innehåller någon explicit ursäkt.

- (2) Avsändare: ~~xxxx~~ maija.solki@sahkoposti.fi
Mottagare: kaisa_k@sahkoposti.fi
Ämne: FIKA

Hej! Jag vet att vi skulle fika idag men jag måste verkligen plugga. Kan du ses imorgon istället? Bara vara kl. 15.00? Puss

Trots att ingen explicit ursäkt förekommer kan mejlet dock tolkas som tillräckligt artig när det är fråga om två vänner (jfr exempel 1). Skribenten inleder med att medge att hen är medveten om att de har stämt träff (*Expression of responsibility*) varefter hen framför en orsak till varför de inte kan träffas (*Explanation*). Att ange orsaken till inställandet av träffen är obligatoriskt eftersom det är frågan om en disprefererad respons (t.ex. Norrby 2004). Mejl fortsätter med ett förslag om ny tid och plats, i enlighet med skrivuppgiften.

De följande exemplen visar olika sätt att beklaga. Samtliga exempel (3–7) är skrivna av sverigesvenska förstaspråkstalar. I exempel (3) illustreras hur en sverigesvensk skribent använder ordet *tyvärr* som också är det vanligaste sättet att beklaga i mejlen producerade av L1-talare i vårt material (se figur 2). Orsaken till den inställda träffen ges i samma mening och mejlet avslutas med ett förslag om ny tid och plats för träffen.

- (3) Avsändare: Maija Solki
Mottagare: Kaisa Kaveri
Ämne: Esspreco house!

Hej min fina vän!

Xx Jag måste tyvärr ställa in vår träff på kafét idag på grund av att min chef ringde för en stund sen och sa att det fattades folk och jag var tvungen att rycka in!

Men jag tänkte att jag skulle föreslå en ny tid nu på lördag vid 3 tiden på esspreco house. Hör av dig snarast, m.v.h Maija Solki

Andra explicita uttryck som används av förstaspråkstalare är *ledsen* (exempel 4) och *sorry* (exempel 5).

- (4) Du jag är ledsen att behöva ställa in vår träff idag, jag har fått förhinder då jag ska till sjukhuset och hälsa på morfar.
- (5) Sorry men jag kan inte komma imorgon!

Det uttryck som däremot är vanligast hos de finskspråkiga skribenterna, nämligen *förlåt* (se figur 2), används endast i två fall av L1-talare (exempel 6 och 7). Det första exemplet förekommer i slutet av ett mejl som inleds med en sats med *tyvärr*. Skribenten vill betona det faktum att hen är ledsen över att träffen måste ställas in (*förlåt så hemskt mycket*). Det andra exemplet ingår i en text som inleds på liknande sätt som inlärtartexten i exempel (1), nämligen ”*Jag kan inte träffas idag och fika...*”. Orsaken till att skribenten ställer in träffen ges efter det och därefter kommer satsen med *förlåt*. *Förlåt* används eftersom skribenten känner att hen borde ha informerat vännen tidigare och därför är skyldig sin vän en ursäkt.

- (6) Förlåt så hemskt mycket hade verkligen sett framemot det! ☺
- (7) Fick reda på det idag så det kom lite sent, förlåt.

Exempel (8) är ett mycket typiskt exempel på hur inlärnarna i vårt material beklagar. *Förlåt* förekommer på tre olika ställen: i ämnesraden, i början av mejlet och i slutet av mejlet.

- (8) Avsändare: maija.solki@sahkoposti.fi
Mottagare: kompis@email.com
Ämne : Förlåt!

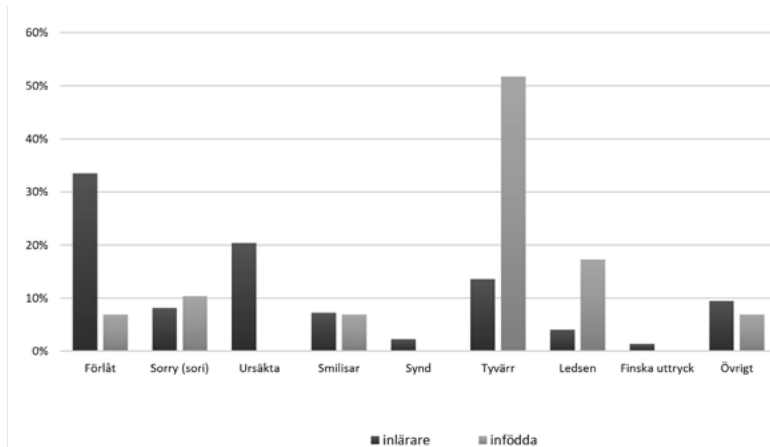
Hej,

Förlåt, jag kan inte komma till bio imorgon. Jag måste resa till Helsingfors med min familj, min mormor bor i Helsingfors och det är hennes "birthday". Vi kan gå på bio i förvecka (??). Förlåt!

Din kompis,

Maija

I figur 2 sammanfattas de olika sätten att uttrycka explicit ursäkt i mejl skrivna av inlärare respektive L1-talare.

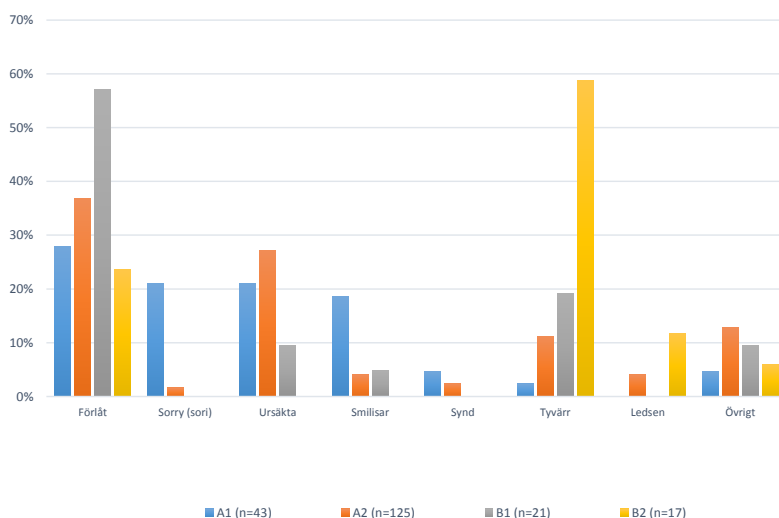
FIGUR 2: Andelen olika uttryck för explicit ursäkt hos inlärare och infödda talare.

Tyvärr är, som konstaterats, det mest frekventa hos L1-talare och ett ord som också rekommenderas av Garlén & Sundberg (2008), medan inlärare i vårt material favoriserar *förlåt*. Ett intressant fynd är att inlärare och L1-talare använder ordet *tyvärr* på något olika sätt. Inlärare inleder oftast sina satser med *tyvärr* (*Tyvärr kan jag inte...*) medan de sverigesvenska L1-skribenterna föredrar en annan placering i satsen (*Jag kan tyvärr inte komma och träffa dig.*). Möjligen kan förstaspråkets inflytande spåras här eftersom det är vanligt att den finska motsvarigheten till *tyvärr*, *valitettavasti*, ofta står initialt i satsen i dessa fall.

Ledsen är ett ord som endast några få inlärare verkar känna till och *ursäkta* däremot ett uttryck som de sverigesvenska L1-talarna i vårt material inte alls använder. *Smilisar* och *sorry* används av båda grupperna.

5. Explicita ursäkter på de olika färdighetsnivåerna

I detta avsnitt jämför vi de olika färdighetsnivåerna och bruket av explicit ursäkt för att kunna fördjupa oss i inlärarespråket. Figur 3 avslöjar att inlärare på nivåerna A1 och A2 använder många olika slags uttryck: *förlåt*, *sorry*, *ursäkta*, *smilisar*, *synd*, *tyvärr* och övriga uttryck. På nivå A2 förekommer även *ledsen* som annars påträffas endast på nivå B2. Intressant är att *förlåt* används även av inlärare på nivå B2 vilka annars verkar föredra *tyvärr* som är den mest frekventa explicita ursakten hos förstaspråkstalare.

FIGUR 3: Andelen olika uttryck för explicit ursäkt hos inlärare på skilda CERF-nivåer.

Figur 3 visar vidare att *smilisar* används mest av inlärare på den lägsta färdighetsnivån (A1) vilket är helt naturligt med tanke på deras bristfälliga ordförråd: *smilisar* är internationella och för fram budskapet effektivt, speciellt i sociala medier där texter är korta. Uttrycket *ursäkta* påträffas på alla andra färdighetsnivåer utom på den högsta (B2), se exempel (9)–(11).

- (9) Ursäkta, men det Saturday passade inte, eftersom jag had en prov på monday, så jag had skriva mycket. (nivå A1)
- (10) Jag är jätte ursäkta, men jag måste gå att min pappa's hus och hjälp han. (nivå A2)
- (11) ursäkta mig, men jag kan inte träffa dig på klockan fem i veckoslutet, eftersom jag har en besökning med min farmor (nivå B1)

Formuleringen i exempel (10) verkar vara inflytande från engelskans *I'm so really/very sorry* som förekommer i motsvarande mejl i det engelska inläromaterialet i Topling. Finskans inverkan är osannolik eftersom *ursäkta* (fi. *anteeksi*) i finskan inte används i dylika konstruktioner liksom inte heller i svenskan.

6. Diskussion

Vår studie har visat att andelen texter med explicit ursäkt ökar på högre färdighetsnivåer hos de finskspråkiga inläromaterialet. Vidare framgår det av våra resultat att inläromaterialets sätt att uttrycka explicit ursäkt avviker från de infödda skribenternas. Inläromaterialet tenderar att föredra ordet *förlåt* som endast i två fall används av de sverigesvenska L1-skribenterna. Våra resultat verkar sålunda bekräfta Green-Vänttinen & Rosenberg-Wolffs (2008) fynd. Att inställa en träff med en vän i ett mejl tycks inte utgöra en kontext som kräver bruket av ett ord som enligt Garlén & Sundberg (2008: 196) används när ”man gjort något fel som man är ledsen för”. En möjlig orsak till att finskspråkiga inläromaterialet föredrar *förlåt* och använder även *ursäkta* som inte påträffas hos de sverigesvenska förstaspråksskribenterna i vårt material kan vara pragmatolingvistisk transfer från finska (L1) och engelska, ett språk som de flesta läst som första främmande språk i skolan i Finland. En jämförelse med en korpus av mejl skrivna på finska utifrån samma skrivuppgift av finskspråkiga skribenter avslöjar att hälften av dessa använder något av orden *sorry*, *sori* (colloquial *sorry*) och *anteeksi* (sv. *förlåt*) som explicit ursäkt. *Pahoillani* (sv. *ledsen*) används i ca 21 % av fallen medan andelen *valitettavasti* (sv. *tyvärr*) endast utgör 17 % i det finska jämförelsematerialet. När en liknande jämförelse görs med en motsvarande korpus av mejl skrivna på engelska, framgår det att de finska inläromaterialet i hög grad tenderar att använda fraser med *sorry*. Det är därför möjligt att transfer från engelska har en inverkan på det ymniga bruket av *förlåt* i finskspråkigas svenska. Ordet *tyvärr* som skribenterna med svenska som förstaspråk använde i hälften av fallen kan översättas till *valitettavasti* som i finskan kan uppfattas som formellt och som därför inte skulle föredras i ett mejl till en jämnårig kompis. Vidare kan finskans *anteeksi* användas som motsvarighet både till *förlåt* och *ursäkta* vilket kan försvåra inläromaterialets uppgift att välja rätt ord i olika situationer.

På de lägre färdighetsnivåerna, A1 och A2, förekommer varierande uttryck för explicit ursäkt medan *tyvärr* dominerar på den högsta färdighetsnivån, B2. Trots att inläromaterialet med ökad språkfärdighet oftast uttrycker sig mer målspråksenligt, påträffas även *förlåt* på nivå B2.

I vår undersökning har vi fokuserat på explicit ursäkt och endast i några fall kommenterat hela språkhandlingen. I fortsättningen vore det intressant

att studera språkhandlingen i sin helhet och även ta reda på hur den undervisas i skolan och tas upp i läroböckerna. I läroplanerna både för grundläggande och gymnasial utbildning från år 2004 ingick en nationell, finländsk tillämpning av den europeiska referensramens (CEFR) färdighetsnivåer (materialet är insamlat under den läroplanens giltighetstid). I den togs mottagarmedvetenhet upp på nivå B1, närmare B1.2. På de tidigare nivåerna kan språkinläraren inte förväntas kunna uttrycka annat än nödvändiga behov och beskriva det konkreta för mottagaren. (Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2004: 278–289) Att hälften av skribenterna på nivå A2 i denna studie beklagar och sålunda tar mottagaren i beaktande är positivt och ett tecken på att uttrycken med relativt lite explicit undervisning och stöd också skulle kunna bli kontextuellt riktiga. I de gällande läroplansgrunderna för gymnasiet (2015:246–255) innehåller nivåskalan för språkkunskap och språkutveckling bland annat kriteriet *kulturellt lämpligt språkbruk*. I det ingår till exempel artigt språkbruk, som i sin tur omfattar bland annat kunskap om att artigt kunna framföra önskemål, förslag och ursäakter (nivå 2.1). Att kriteriet *kulturellt lämpligt språkbruk* nu återfinns i nivåskalan betonar vikten av undervisning i pragmatiska språkhandlingar som enligt Limberg (2015:284) är undervisning i kommunikativ interkulturell kompetens vilket är ytterst betydelsefullt för språkinläraren såväl i arbetslivet som privat.

7. Litteratur

- Alanen, Riikka, Ari Huhta & Mirja Tarnanen 2010. Designing and assessing L2 writing tasks across CEFR proficiency levels. I: Bartning, Inge, Maisa Martin & Ineke Vedder (red.), *Communicative proficiency and linguistic development: intersections between SLA and language testing research*, Eurosla Monographs series, 1, s. 21–56.
- Bardovi-Harlig, Kathleen 2012. Formulas, Routines, and Conventional Expressions in Pragmatics Research. *Annual Review of Applied Linguistics* 32, s. 206–227.
- Bardovi-Harlig, Kathleen & Heidi E. Vellenga 2012. The effect of instruction on conventional expressions in L2 pragmatics. *System* 40, s. 77–89.
- Barron, Anne 2003. *Acquisition in Interlanguage Pragmatics: Learning How to do Things with Words in a Study Abroad Context*. Amsterdam: John Benjamins.
- Borkin, Ann & Susan M. Reinhart. Excuse Me and I'm Sorry. I: *TESOL Quarterly* 12:1, s. 57–69.

- Garlén, Claes & Gunlög Sundberg 2008. *Handbok i svenska som andraspråk*. Utarbetad av Språkrådet. Stockholm: Norstedts.
- CEFR = Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. <http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf>. Hämtat den 22 november 2016.
- Green-Vänttinen, Maria & Carita Rosenberg-Wolff 2008. Puss och kräm: tilltal och kommunikativa handlingar i studentprovet i svenska. I: Lindström, Jan, Pirjo Kukkonen, Camilla Lindholm & Åsa Mickwitz (red.), *Svenskan i Finland 10*, s. 55–63.
- Grunderna för gymnasiets läroplan 2015* (2015). Föreskrifter och anvisningar 2015:48. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen. <http://www.oph.fi/download/174853_grunderna_for_gymnasiets_laroplan_2015.pdf>. Hämtat den 22 november 2016.
- Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2004*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen. <<http://www02.oph.fi/svenska/ops/grundskola/LPgrundl.pdf>>. Hämtat den 10 november 2016.
- Crystal, David 1997. *The Cambridge encyclopedia of language* (2nd ed.). New York: Cambridge University Press.
- Huhta, Ari, Riikka Alanen, Mirja Tarnanen, Maisa Martin & Tuija Hirvelä 2014. Assessing learners' writing skills in a SLA study – Validating the rating process across tasks, scales and languages. *Language Testing*, 31(3), s. 307–328.
- Håkansson, Gisela & Catrin Norrby 2010. Environmental Influence on Language Acquisition. *Language Learning* 60:3, s. 628–650.
- Jung, Euen Hyuk (Sarah) 2004. Interlanguage pragmatics. Apology speech acts. I: Moder Carol Lynn & Aida Martinovic-Zic (red.), *Discourse Across Languages and Cultures*. Philadelphia, PA: John Benjamins, s. 99–116.
- Kasper, Gabriele 2001. Classroom research on interlanguage pragmatics. I: Rose, Kenneth & Gabriele Kasper (red.), *Pragmatics in Language Teaching*. New York: Cambridge University Press, s. 33–60.
- Kasper, Gabriele & Kenneth R. Rose 2002. *Pragmatic Development in Second Language*. Oxford: Blackwell.
- Kasper, Gabriele & Kenneth R. Rose 1999. Pragmatics and SLA. *Annual Review of Applied Linguistics*, s. 81–104.
- Lahtinen, Sinikka & Outi Toropainen 2015. Användningen av frågor i en L2-korpus bestående av finska och svenska inlärttexter. I: *Nordand* 10(1), s. 81–108.
- Lahtinen, Sinikka & Outi Toropainen 2013. En bedömningskala – två kontexter: Bedömarkommentarer om bruket av CEFR-skalan. I: Chrystal, J-A & Maria Lim Falk (red.), *Tionde nationella konferensen i svenska med didaktisk inriktning Genre*. Stockholm 18–19 oktober 2012, s. 92–102.

- Limberg, Holberg 2015. Principles for pragmatics teaching: Apologies in the EFL classroom. I: *ELT Journal* 69:3, s. 275–285.
- Norrby, Catrin. 2004. *Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra*. Lund: Studentlitteratur.
- Olshtain, Elite & Andrew Cohen 1990. The learning of complex speech act behaviour. *TESL Canada Journal/Revue TESL du Canada* 7:2, s. 46–65.
- Trosborg, Anne 1995. *Interlanguage Pragmatics: Requests, Complaints and Apologies*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Trosborg, Anna 1987. Apology strategies in natives/non-natives. I: *Journal of Pragmatics* 11, s. 147–167.
- Usó-Juan, Esther 2010. Requests: A sociopragmatic approach I: Martínez-Flor, Alicia & Esther Usó-Juan (red.), *Speech Act Performance: Theoretical, empirical and methodological issues*. Amsterdam: John Benjamins, s. 237–256.

Sinikka Lahtinen

Institutionen för språk- och
översättningsvetenskap
Åbo universitet
railah@utu.fi

Outi Toropainen

Uleåborgs universitet
outi.toropainen@oulu.fi

Kvantitet i V:C-sekvenser i svenskan i Finland

Kategorisk variabel eller kontinuerlig variation?

Therese Leinonen

1. Inledning

Kvantitet i sekvenser där en fonologiskt lång vokal följs av en tonlös obstruent (t.ex. i ord som *läsa, ropa*) är ett drag som uppvisar stor variation i svenskan i Finland. Uttalsskillnaden har en hög medvetandenivå inom den finlandssvenska språkgemenskapen och kommenteras ofta av språkbrukarna (Reuter 1982:100; Wikner 2014:25; Haapamäki & Wikner 2015:62–63; Leinonen 2015:170).

Uttalet där den mellanvokaliska konsonanten är markerat lång i förhållande till den föregående vokalen (i fonetisk notation närmast [lä:ssa]) förknippas nuförtiden närmast med Helsingforssvenskan (Wikner 2014:25; Haapamäki & Wikner 2015:62–63). Traditionellt har detta uttal varit utmärkande för den s.k. bildade finlandssvenskan i Helsingfors och Åbo (Reuter 1982:100). I landsbygdsdialekterna är den mellanvokaliska konsonanten betydligt kortare, och inom Helsingfors har draget åtminstone tidigare uppvisat en social variation, så att talare ur de lägre sociala klasserna (av vilka många var inflyttade från landsbygden) hade relativt korta mellanvokaliska konsonanter (Reuter 1982:121).

Den fonetiska variationen hänger sannolikt ihop med de olika varieteternas fonologiska kvantitetssystem (se Schaeffler 2005, Kiparsky 2008 och Leinonen 2015), men påverkan av eller åtminstone en konserverande verkan av kontakt med kvantitetsspråket finska kan inte uteslutas (Itkonen 1965:261–262; Reuter 1982:103–104; Helgason et al. 2013:541). Uttalsskillnaden kan dessutom ytterligare ha förstärkts av de sociala associationer språkdraget kommit att få (Leinonen 2015:193).

Variationen hos denna fonetiska variabel kan teoretiskt vara kontinuerlig, dvs. olika uttal kan åtminstone i teorin ligga var som helst på en skala mellan två ytterpunkter. I löpande tal har mellanliggande uttalsvarianter de facto konstaterats vara vanliga (Reuter 1982:127; Leinonen 2015:192; Stenberg-Sirén

2015:338). Ändå behandlas variabeln ofta som kategorisk. Helgason, Ringen & Suomi (2013) mätte t.ex. kvantiteten hos tolv finlandssvenskar i olika ordtyper vid uppläsningen av en ordlista. Utifrån uttalet av tvåstaviga ord där den betonade vokalen är lång och den påföljande konsonanten en tonlös klusil (ord av typen *baka*) delade författarna in informanterna i två distinkta grupper, där den tonlösa klusilen var markant längre hos den ena informantgruppen än hos den andra. Exakt vilka kriterier (t.ex. minimi- och maximivärden för relativa durationer inom de båda grupperna) som användes för tudelningen av informanterna rapporteras ändå inte, endast att grupperingen var entydig och auditivt hörbar för den finskspråkiga författare som utförde mätningarna (ibid. 537 och 539). Även Kiparsky (2008) utgår i en optimalitetsteoretisk analys från att det inom finlandssvenskan finns två distinkta sätt att fonetiskt realisera ord av typen CV:CV – ett där den mellanvokaliska konsonanten är kort och ett där den mellanvokaliska konsonanten fonetiskt realiseras som en geminata.

Helgason et al. (2013:541) ser det som mycket osannolikt att ett kompromissuttal, där durationerna skulle ligga mitt emellan de två distinkta typerna, skulle uppstå i svenskan i Finland. Leinonen (2015) ser däremot en tendens till att ett mellanuttal håller på att sprida sig. Helgason et al. (2013) bygger sina konklusioner på ett relativt litet, men kontrollerat material där orden lästes upp ett åt gången från en ordlista med korta pauser mellan orden. De studier där mellanuttal har konstaterats vara vanliga har däremot byggts på löpande tal. Man kan alltså fråga sig om den typ av mellanuttal som rapporteras av Reuter (1982), Leinonen (2015) och Stenberg-Sirén (2015) enbart uppstår i löpande tal där kvantitetsdistinktionerna kan fluktuera, t.ex. som en funktion av varierande taltempo och betoning (jfr Heldner & Strangert 2001), eller om det finns talare som även vid lexikalt uttal placerar sig mittemellan.

I denna artikel analyserar jag hur kvantitet realiseras vid lexikalt uttal, dvs. vid uppläsning av enskilda ord, hos ett brett sampel av finlandssvenskar. Den variabel som behandlas är V:C-sekvenser i tvåstaviga ord där C är en tonlös obstruent. Syftet är att utreda om det finns två olika, distinkta uttalsvarianter i svenskan i Finland eller om variationen mellan talare är kontinuerlig. Dessutom studeras den geografiska distributionen av uttalsvarianterna.

2. Material och metod

I materialet för studien ingår inspelningar med sammanlagt 68 personer som har svenska som modersmål och som har bott i Finland under största delen av sin uppväxttid samt gått sin skolgång huvudsakligen i svensk skola. Informanterna är födda under åren 1988–1997. Av deltagarna värvades 34 i Åbo och 34 i

Helsingfors. De flesta studerade (eller hade nyligen studerat) vid ett universitet eller en yrkeshögskola i någon av dessa två städer. I samplet ingår 59 kvinnor och 9 män. Vid värvningen visste deltagarna inte att studien handlade om uttalsvariation, utan de informerades om det exakta syftet först efter inspelningen. Inspelningarna gjordes i januari–maj 2016 och deltagandet skedde antingen som del av en studieprestation eller belönades med en biobiljett.

Vid inspelningen satt informanterna vid en bärbar dator och var utrustade med en headset-mikrofon samt brusreducerande hörlurar.¹ Orden visades ett åt gången på datorns skärm och instruktionen informanterna fick var ”att läsa upp orden högt och tydligt och så naturligt som möjligt”. Presentationen av orden var uppbyggd i programmet PsychoPy (Peirce 2007) så att varje ord visades under 1,5 sekunder med en paus på 0,5 sekunder mellan varje ord. Sammanlagt visades 65 ord, av vilka de 5 första utgjorde en introduktionsövning. De resterande 60 orden utgjordes av 9 stimulusord och 21 påfyllnadsord, som vart och ett presenterades två gånger. Efter vart tjugonde ord hade deltagarna möjlighet att ta en längre paus. Stimulusorden och påfyllnadsorden randomiserades för varje informant på så sätt att varje grupp på 20 ord inleddes med två påfyllnadsord och vart tredje ord var ett stimulusord samt att samma ord inte visades två gånger i direkt följd.

De nio stimulusorden var: *haka, neka, hopa, kåpa, bita, mata, lysa, låsa* och *näsa*. De tre tonlösa klusilerna representeras av två ord var, medan *s* återfinns som medial konsonant i tre av orden. Vid valet av stimulusord beaktades att den inledande konsonanten skulle vara tillräckligt lätt att skilja från vokalen i spektrogrammet samt att orden inte tillhör de mest frekventa i svenska språket. (Frekvensen var av betydelse särskilt för ett av de följande momenten i studien.) Därtill undveks vokalerna *u* och *ö* som uppvisar stor regional variation i svenskan i Finland.

Vid analys av kvantitet kan man utgå antingen från absoluta eller relativa segmentlängder. Relativa mått är i regel bättre eftersom de är oberoende av varierande taltempo hos informanterna. I denna artikel studeras såväl relativa som absoluta längder. Som relativt mått används vokallängd dividerat med konsonantlängd ($V:C$). Ett relativt värde på 1,0 innebär således att vokalen och konsonanten är lika långa, medan ett relativt värde på 2,0 betyder att vokalen är dubbelt så lång som konsonanten.

---

1 Inspelningen av det material som presenteras här var del av ett större experimentellt upplägg som förutom uppläsning av skrivna ord även inkluderade moment där deltagarna skulle reagera på audiodestimuli. Mikrofonen var av typ Sennheiser HSP-4 och hörlurarna av typ Bose QuietComfort 25. Mikrofonen var kopplad till en inspelningsapparat av typ Zoom H4N.

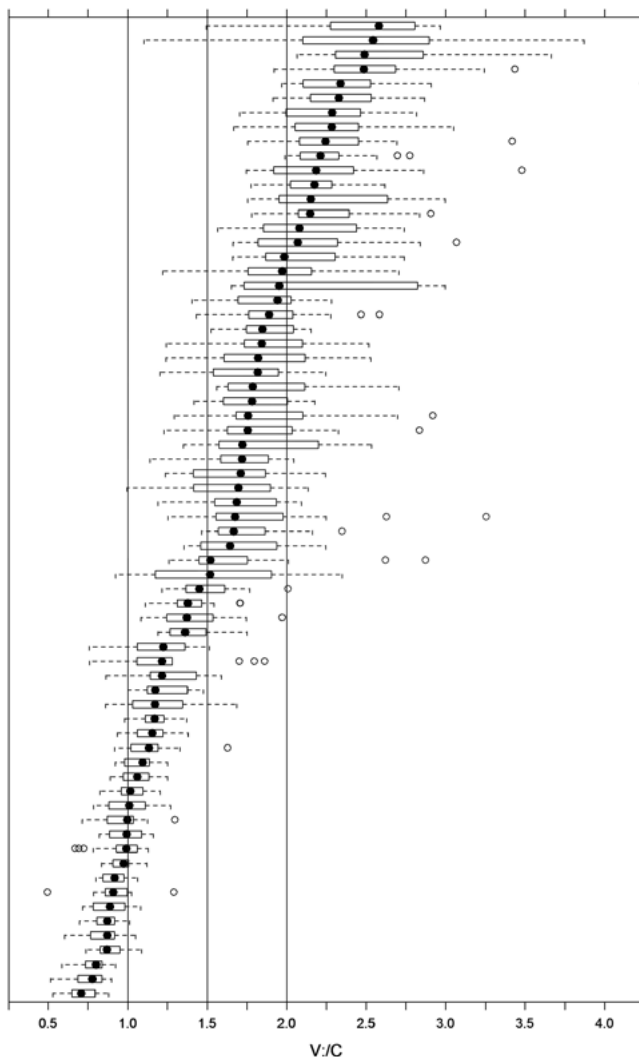
Materialet segmenterades i programmet Praat (Boersma & Weenink 2015). Vid segmenteringen markerades den långa vokalens början vid övergången till fullt vokalspektrum. Den mediala obstruentens slut markerades för klusilernas del strax innan explosionen och efter /s/ vid stämbandspåslagningen. Helgason et al. (2013) noterade relativt långa preaspirationsfaser mellan lång vokal och klusil hos centralsvenska talare, men ingen preaspiration hos finlandssvenskar. Vid segmenteringen av föreliggande material kunde en viss grad av preaspiration noteras hos en del av talarna. Preaspiration är lite vanligare hos informanter med lågt V:/C-värde än informanter med högt V:/C-värde och förekommer oftare före /k/ än före de övriga konsonanterna. Preaspiration noterades ändå vid färre än 10 procent av alla token och den genomsnittliga längden är ca 20 ms, vilket är betydligt kortare än de 35–55 ms som Helgason et al. (2013:536) rapporterar för centralsvenska talare. Det är inte självklart om preaspiration ska ses som en del av vokalen eller en del av konsonanten. Vid segmenteringen noterades vokalens slut vid stämbandstonens upphörande och synligt aspirationsbrus markerades som ett separat segment. Vid de analyser som presenteras här räknades eventuell preaspiration in i konsonantlängden och vokallängden består således endast av tonande vokalljud.

Det potentiella antalet token i materialet är 1 224 (68 informanter x 9 ord x 2). Det verkliga antalet segmenterade token är ändå 1 215, på grund av olika orsaker så som felsägning eller helt utebliven uppläsning, otydligt spektrogram vilket omöjliggjort en exakt mätning samt i ett fall ett kortstavigt uttal (det ena belägget på ordet *haka* hos en informant). Här kan nämnas att av de nio orden kan flera (bl.a. *haka*, *mata*, *näsa*) uttalas kortstavigt i finlandssvenska dialekter, dvs. fonologiskt /CVCV/ i stället för /CV:CV/ (FO). Det faktum att bara ett enda kortstavigt token förekommer visar att uppgiften, som bestod i att läsa upp skrivna ord, hos informanterna i huvudsak har triggat ett standardsvenskt uttal, vilket också var avsikten. Ingen informant saknar fler än två token.

3. Uttalsvariation

Figur 1 visar låddiagram över den relativa kvantiteten hos var och en av de 68 informanterna. Informanterna är ordnade enligt stigande V:/C –medianvärde, så att de som har det lägsta värdet befinner sig längst ner på y-axeln. Den svarta bollen visar medianvärdet, medan lådan och morrhåren visar hur mycket variation varje informant uppvisar. Medianvärdena placerar sig nästan på en rak linje diagonalt genom koordinatsystemet. Variationen informanterna emellan ser alltså ut att vara kontinuerlig snarare än kategorisk. Det finns inget entydigt V:/C-värde där en gräns skulle kunna dras mellan två distinkta grupper av in-

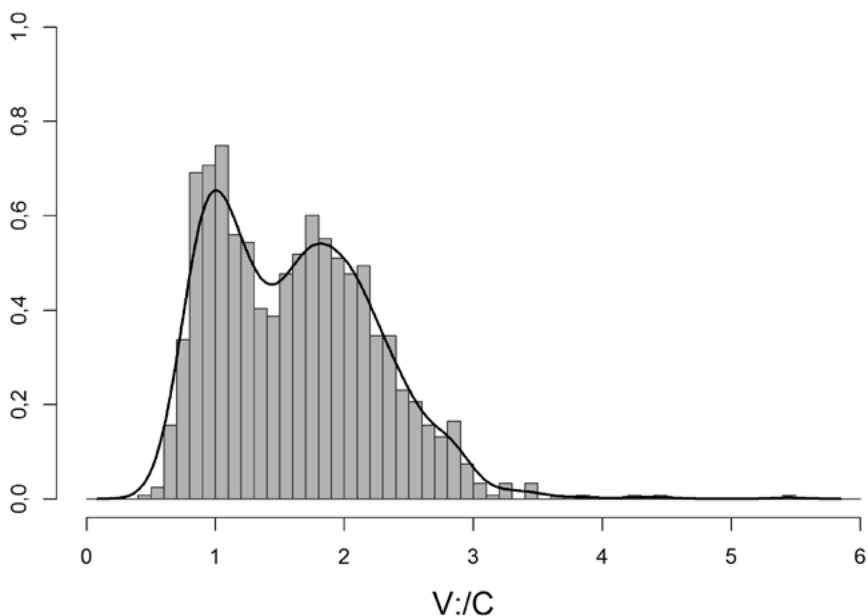
formanter, utan enskilda personer ser ut att kunna ha ett uttal som ligger var som helst på en skala där vokallängden kan variera från allt mellan ca 0,7 gånger konsonantlängden till ca 2,6 gånger konsonantlängden.

FIGUR 1: Låddiagram över V:/C-värden per informant enligt stigande V:/C-medianvärde.

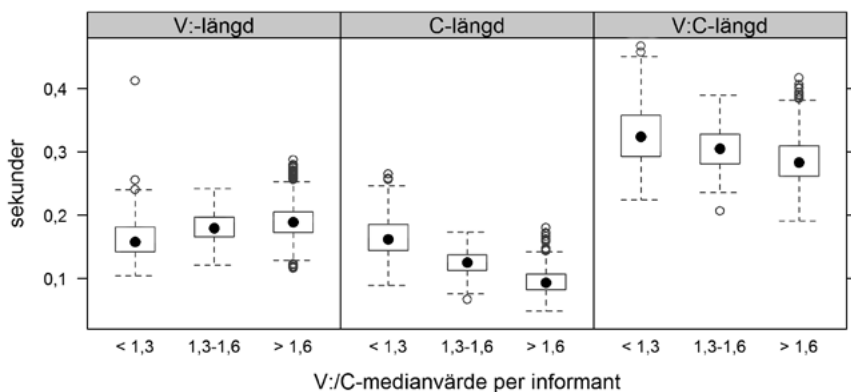
Ser man noga på fördelningen i figur 1 kan man ändå konstatera att antalet informanter med V:/C-värden mellan ca 1,3 och 1,6 är lite färre än under och över dessa värden – den i övrigt nästan raka linjen böjer sig något här. Möjligen skulle man alltså kunna säga att det är ovanligare att ha ett uttal där vokalen är

ungefär en och en halv gång så lång som konsonanten än ett uttal där vokalen och konsonanten är ungefär lika långa eller där vokalen är ungefär dubbelt så lång som konsonanten eller mer. Detta förhållande blir ännu tydligare i figur 2 som visar ett histogram med täthetsfunktion över alla 1215 token i materialet. Kurvan visar tydligt att det inte handlar om en normalfördelning utan om en tvåtoppig fördelning. Kurvans toppar ligger vid 1,0 och 1,8. Även om uttal med V:/C kring 1,5 inte alls är ovanliga i materialet tenderar alltså de flesta token ändå att centrera sig kring värden på 1,0 och 1,8.

FIGUR 2: Histogram med täthetskurva över alla 1215 token.

En analys av enbart de relativa värdena visar inte om det är vokallängden eller konsonantlängden som varierar mer mellan olika talare och token. I figur 3 och tabell 1 har informanterna delats in i tre grupper utifrån individuella medianvärden: $V:/C < 1,3$, $V:/C > 1,6$ samt en mellangrupp med värden mellan 1,3 och 1,6. Låddiagrammen är tecknade utifrån alla uppmätta token hos informanterna. Figuren visar att konsonantlängden varierar mer mellan grupperna än vokallängden. Tabell 1 visar medianvärden samt standardavvikelser. Medianen för konsonantlängden är 0,162 hos gruppen längst till vänster och 0,093 hos gruppen längst till höger, dvs. en skillnad på 0,069 sekunder. Medianvärdena för vokallängd i dessa grupper är 0,157 respektive 0,189, dvs. en skillnad på bara 0,032 s.

FIGUR 3: Låddiagram över absoluta segmentlängder hos tre informantgrupper.

Figur 3 och tabell 1 ger också en förklaring till varför den individuella variationen i $V:/C$ -värdena i figur 1 är störst för informanterna högre upp i figuren. Hos gruppen $V:/C > 1,6$ är variationen i konsonantlängd betydligt mindre än variationen i vokallängd (lägre standardavvikelse och mindre låda). Hos gruppen $V:/C < 1,3$ är standardavvikelsen däremot ungefär lika stor för vokallängd och konsonantlängd.

När talare med höga $V:/C$ -värden uttalar ett ord långsammare är det alltså framför allt vokalen som blir längre medan konsonantlängden hålls relativt konstant, vilket gör att $V:/C$ -värdet ändrar med taltempo. Talare med låga $V:/C$ -värden förlänger däremot vokalen och konsonanten ungefär lika mycket vid långsammare taltempo och $V:/C$ -värdet hålls därmed mer konstant. Liknande skillnader i hur relativa segmentlängder påverkas av taltempo har redovisats av Leinonen (2015:180).

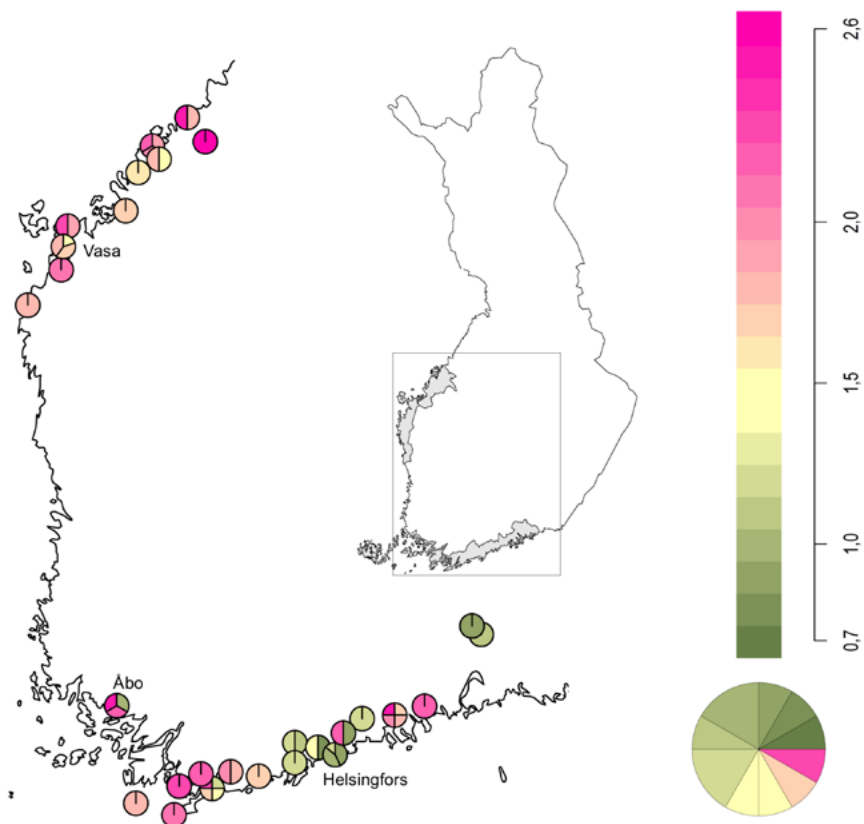
TABELL 1: Medianvärden i sekunder samt standardavvikelse för vokallängd, konsonantlängd och sekvenslängd för tre informantgrupper.

	$V:/C < 1,3$ (inf. = 25; token = 448)		$V:/C 1,3-1,6$ (inf. = 6; token = 106)		$V:/C > 1,6$ (inf= 37; token = 661)	
	median	std.avv.	median	std.avv.	median	std.avv.
Vokallängd	0,157	0,029	0,180	0,022	0,189	0,028
Konsonantlängd	0,162	0,030	0,125	0,021	0,093	0,020
Sekvenslängd	0,324	0,048	0,305	0,033	0,283	0,038

4. Geografisk variation

Alla informanter spelades in i Åbo eller Helsingfors där de var bosatta vid inspelningstidpunkten, men de härstammar från olika delar av Finland (bara tre informanter är födda och uppvuxna i Åbo och sju i Helsingfors). Informanterna kunde ange en eller flera uppväxtorter i det formulär som fylldes i i samband med deltagandet. På kartan i figur 4 har pajdiagram ritats in som visar fördelningen av olika uttal enligt uppväxtort. Diagrammen bygger på V:/C-medianvärden för varje informant med en decimals noggrannhet. Det större pajdiagrammet nere till höger representerar de informanter som har angett mer än en uppväxtort ($n = 12$).

FIGUR 4: *V:/C-medianvärden enligt uppväxtort visualiserat som en färgskala. Diagrammet nere till höger representerar informanter som bott på mer än en ort under sin uppväxt. Det gråfärgade området på Finlandskartan visar det område som traditionellt varit övervägande svenskspråkigt.*

Kartan visar att de lägsta V:/C-värdena finns i Helsingforsregionen och hos en informant i Åbo samt hos två informanter från Kouvolaa och Kuusankoski som gått i svensk skola i Kotka. Kotka ligger öster om det traditionellt svenskdominerade området i Finland, och när staden grundades så sent som 1878 var det en inflyttad svenskspråkig överklass som kom att leda industrin och handeln i den i övrigt finskspråkiga staden där den svenskspråkiga minoriteten idag ugör endast omkring en procent av befolkningen (Henricson 2013:15–17). Höga V:/C-värden dominerar i Österbotten samt i västra och östra Nyland. Värden kring mitten av skalan finns på spridda håll.

Om man utgår från att uttalet med lågt V:/C tidigare har funnits framför allt i Åbo och Helsingfors, kan man konstatera att detta uttal verkar ha spridit sig från Helsingfors till kringliggande orter. I kranskommunerna Esbo, Grankulla, Kyrkslätt, Sibbo och Vanda är de genomsnittliga V:/C-värdena ändå inte riktigt lika låga som i Helsingfors. Av de tre informanter som bott i Åbo hela sin uppväxttid har två mycket höga V:/C-värden. Att detta uttal håller på att sprida sig i Åbo har även konstaterats av Leinonen (2015).

Av de informanter som har bott på olika orter under sin uppväxttid har de flesta antingen låga eller mellanliggande V:/C-värden. De flesta av dessa har flesta antingen Åbo eller Helsingfors som en av de orter de har bott på (i några fall dessutom olika orter inom huvudstadsregionen), vilket kan förklara att många inom denna grupp har låga eller mellanliggande V:/C-värden.

5. Diskussion och slutsatser

Frågan om fonetisk kvantitet i V:/C-sekvenser i svenskan i Finland i praktiken utgör en kontinuerlig eller en kategorisk språkvariabel kan besvaras med både och. Fördelningen av V:/C-värden är tvåtoppig, vilket tyder på att två olika uttalstyper finns representerade i samplet. Samtidigt finns det också informanter som placerar sig mitt emellan de två uttalsvarianterna.

Ser man till den geografiska fördelningen har varianten med lågt V:/C sitt kärnområde i Helsingfors, medan högt V:/C dominerar på övriga håll. Flera informanter från kranskommunerna till Helsingfors uppvisar V:/C-värden som ligger mellan de värden som är typiska i Helsingfors och de som är typiska längre väster- och österut i Nyland. Detta kan tolkas som att variabeln är kontinuerlig i den mån att mellanformer kan uppstå vid kontaktsituationer, något som också stöds av att flera av de informanter som har bott på olika orter under uppväxten har mellanliggande uttal. Det faktum att informanterna har spelats in på en studieort kan naturligtvis också ha påverkat resultaten eftersom olika varieteter av finlandssvenska möts i studiemiljöerna. Det är möjligt att andelen

mellanliggande uttal skulle vara ännu mindre om inspelningarna hade gjorts i informanternas uppväxtmiljöer.

Både Reuter (1982:127), som studerat Helsingforssvenska, och Stenberg-Sirén (2015:338), som analyserat finlandssvenska nyhetsuppläsares språk, har utifrån auditiva bedömningar av löpande tal konstaterat att mellanliggande former är den vanligaste uttalsvarianten. De resultat av mätningar av lexikalt uttal som presenterats här visar däremot att mellanliggande uttal är mindre vanliga än uttal där vokalen och konsonanten antingen är ungefär lika långa eller där vokalen är nästan dubbelt så lång som konsonanten eller mer. En orsak till de olika resultaten kan vara att ord vid lexikalt uttal är maximalt fokuserade och att kvantitetsdistinktionerna därmed är mer framhävda än i löpande tal.

Helgason et al. (2013) anser det mycket osannolikt att ett mellanliggande uttal skulle etablera sig i finlandssvenskan, eftersom de utgår från att de två uttalstyperna har uppkommit genom påverkan av finskans kvantitetssystem och det finska inflytandet på finlandssvenskan fortsättningsvis är stort. Leinonen (2015) tolkar däremot mätningar av kvantitet i löpande tal som att ett mellanliggande uttal skulle kunna hålla på att bli allt vanligare bland finlandssvenskar. Eftersom det finns starka sociala associationer till uttal med högt respektive lågt V:/C-värde kan den som ”varken vill låta ’snobbig’ eller ’bonnig’” välja att använda ett mellanliggande uttal (ibid. 193). Utifrån föreliggande studie är det vanskligt att förutspå riktningen för en eventuell pågående förändring. Typologiskt sett verkar det inte sannolikt att ett mellanliggande uttal skulle etablera sig (Schaeffler 2005), men i kontaktsituationer skulle ett kompromissuttal kunna etablera sig åtminstone momentant (jfr Trudgill 2008).

Den uttalsvariation som studerats här ligger som sagt på en hög medvetandnivå inom den finlandssvenska språkgemenskapen. Det finns ändå inga perceptuella studier där man skulle ha studerat exakt vilka akustiska signaler lyssnarna reagerar på. Det är möjligt att det inte är enbart segmentlängderna som är avgörande för perceptionen, utan att talare med de två olika uttalstyperna skiljer sig även på andra sätt. Talare med lågt V:/C-värde har något mer preaspiration än talare med högt V:/C-värde, vilket skulle kunna tyda på att det finns skillnader i artikulationssätt. Möjligen kan det också finnas skillnader i t.ex. intensitet. Eftersom talare med högt genomsnittligt V:/C-värde varierar vokallängden relativt oberoende av konsonantlängden vid varierande taltempo, medan vokal- och konsonantlängder tenderar att samvariera hos talare med lågt genomsnittligt V:/C-värde, är det också möjligt att lyssnare tar fasta på dessa intraindividuell variationsmönster när de klassificerar andras språkbruk.

6. Litteratur

- Boersma, Paul & David Weenink 2015. Praat: doing phonetics by computer [datorprogram]. Version 5.4.09. <<http://www.praat.org/>>. Hämtat 15 juni 2015.
- FO = *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. 1976–. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken/Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Haapamäki, Saara & Sarah Wikner 2015. Att undersöka lyssnares perception av regional variation. *Folkmålsstudier* 53, s. 35–77.
- Heldner, Mattias & Eva Strangert 2001. Temporal effects of focus in Swedish. *Journal of Phonetics* 29, s. 329–361.
- Helgason, Pétur, Catherine Ringen & Kari Suomi 2013. Swedish quantity: Central Standard Swedish and Fenno-Swedish. *Journal of Phonetics* 41, s. 534–545.
- Henricson, Sofie 2013. *Svenska i finsk miljö: Interaktion, grammatik och flerspråkighet i samtal på svenska språköar i Finland*. Doktorsavhandling. Helsingfors universitet.
- Itkonen, Terho 1965. Über einige Sandhi-Erscheinungen im Finnmarklappischen, Finnischen und Finnlandschwedischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 35, s. 218–263.
- Kiparsky, Paul 2008. Fenno-Swedish quantity: Contrast in stratal OT. I: B. Vaux & A. Nevins (red.), *Rules, Constraints, and Phonological Phenomena*. Oxford: Oxford University Press. s. 185–220.
- Leinonen, Therese 2015. Fonetisk kvantitet i finlandssvenska stadsmål. I: *Tälet lever! Fyra studier i svenskt talspråk i Finland* (Studier i nordisk filologi 86.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 165–193.
- Peirce, Jonathan W. 2007. PsychoPy: Psychophysics software in Python. *Journal of Neuroscience Methods*, 162(1–2), s. 8–13.
- Reuter, Mikael 1982. *Kvantitet i Helsingforssvenskan*. Opublicerad licentiatavhandling, Helsingfors universitet.
- Schaeffler, Felix. 2005. *Phonological quantity in Swedish dialects. Typological aspects, phonetic variation and diachronic change*. (Phonum 10.) Umeå university.
- Stenberg-Sirén, Jenny 2015. Finlandssvensk kvantitet i etern: Standardspråket i nyhetsuppläsningar i Aktuellt och TV-nytt 1970–2009. I: Forsskåhl, Mona m.fl. (red.) *Svenskan i Finland* 15. Tammerfors: Tammerfors universitet, s. 325–349.
- Trudgill, Peter 2008. Colonial dialect contact in the history of European languages: On the irrelevance of identity to new-dialect formation. *Language in Society* 37, s. 241–254.

Wikner, Sarah 2014. Helsingforsare om Helsingforssvenskan. *Källan* 2/2014, s. 23–25.

Therese Leinonen

Institutionen för språk och översättningsvetenskap

Åbo universitet

therese.leinonen@utu.fi

Ordförrådsutveckling hos förskolebarn med svenska som modersmål

En studie med Cross-linguistic Lexical Task (CLT)

Josefin Lindgren

1. Inledning*

Ett välutvecklat ordförråd i tidig ålder bidrar positivt till såväl språkliga som sociala färdigheter vilka ligger till grund för senare läs- och skrivutveckling. Ett begränsat ordförråd kan få negativa effekter för läsförståelse och för skolframgång mer generellt. Trots detta vet vi relativt lite om ordförrådsutveckling hos yngre svenska barn, då få större studier av svenska barns ordförrådsutveckling har gjorts. Detta gäller särskilt studier av äldre förskolebarn och där ordförrådstest använts.

Studier av ordförrådet hos yngre barn (från 8 månader till ca 3 år) har gjorts med s.k. Communicative Development Inventories (CDI:s, se t.ex. Dale 2007), mätinstrument där föräldrar markerar vilka ord barnet förstår och producerar utifrån en lista (se Eriksson & Berglund 1999; Berglund & Eriksson 2000). Detta är en lämplig typ av mätning för undersökningar av ordförrådet hos barn under tre år, men passar inte för äldre barn. Hos skolbarn har studier gjorts exempelvis om sambandet mellan ordförråd och läsförståelse (t.ex. Lindberg & Johansson Kokkinakis 2007; Johansson m.fl. 2016). Ett antal examensarbeten i logopedi har skrivits om förskolebarns ordförråd i Sverige mätt med ordförrådstest (t.ex. Brusewitz & Gómez-Ortega 2005; Westlin & Ytterdahl 2007).

De flesta ordförrådstest på svenska är översättningar, oftast från engelska. Majoriteten av dessa test innehåller endast antingen förståelse *eller* produktion. Exempelvis finns Peabody Picture Vocabulary Test (PPVT, Dunn & Dunn 1997; Gustavsson, Fyrberg & Lundälv 2000) som testar ordförståelse. För

---

* Ett stort tack till Ute Bohnacker för värdefulla diskussioner kring bl.a. poängsättning, till personalen på förskolorna för hjälp med rekrytering samt till alla barn och föräldrar som deltagit i studien.

produktion, men endast av substantiv, finns t.ex. Boston Naming Test (BNT, Kaplan, Goodglass & Weintraub 1983; Tallberg 2005). Ett test som innehåller såväl förståelse som produktion saknas alltså. För att få en helhetsbild av ordförrådet krävs att både förståelse och produktion testas. Att endast testa substantiv kan också bli missvisande. För att ge en bra bild av barnets ordförråd bör åtminstone även verb undersökas. Vidare är inget existerande test specifikt anpassat till förskolebarn. BNT utvecklades för vuxna afasipatienter och PPVT är ett test för åldersspannet 2,5 till 90 år. Ett antal test som utvecklats specifikt för svenska finns för äldre barn, t.ex. Ordracet (Eklund 1996; se även Krüger Vahlquist 2012), och testbatterier för logopedisk bedömning innehåller ofta en mindre del om ordförrådet (t.ex. Bedömning Av Språk, BAS, Frylmark 2006) men dessa test är antingen inte lämpliga för förskolebarn eller innehåller få ord.

Det har alltså saknats ett ordförrådtest som är utvecklat för svenska och anpassat till den sena förskole- och tidiga skolåldern, dvs. åldern 3–7 år. Andelen barn i Sverige som växer upp med två eller flera språk ökar. Särskilt inom logopedisk bedömning är det viktigt att kunna testa ordförrådet på flerspråkiga barns alla språk. Därför behövs metoder för bedömning av ordförrådet som kan användas på ett eller flera andra språk utöver svenskan, dvs. test specifikt anpassade för flerspråkiga barn. Här presenteras resultat från den första studie som gjorts med den svenska versionen av Cross-linguistic Lexical Task (CLT, Haman, Łuniewska & Pomiechowska 2015),¹ ett nytt ordförrådtest för en- och flerspråkiga förskolebarn. Testet, vilket innehåller produktion och förståelse av både verb och substantiv, har potential att kunna fylla den lucka som finns när det gäller svenska test för den aktuella åldersgruppen.

72 enspråkiga svenska barn i åldern 4–6 år gjorde ordförrådtestet CLT. Studiens huvudsyfte var att undersöka åldersutveckling. I viss mån bedömdes även huruvida CLT är ett lämpligt test för svenska förskolebarn. Förhoppningen är att resultaten ska kunna användas som referensdata för framtida studier, t.ex. jämförelser med flerspråkiga förskolebarn och jämförelser med barn med språkstörning.

---

1 I en magisteruppsats i logopedi jämfördes typer av felsvar på testets produktionsdelar från svensk-turkiska tvåspråkiga barn med de enspråkiga barn som ingår i föreliggande studie (A. Lindgren 2016). I en studie av svensk-tyska och svensk-turkiska tvåspråkiga barn redovisas endast resultat från tyska och turkiska CLT (Bohnacker, J. Lindgren & Öztekin 2016).

2. Metod

2.1 Cross-Linguistic Lexical Task (CLT)

Cross-linguistic Lexical Task (CLT) är ett bildbaserat ordförrådtest i fyra delar: substantivförståelse, verbförståelse, substantivproduktion och verbproduktion. Testet har utvecklats av en internationell forskargrupp inom ramen för projektet EU COST Action IS0804 Language Impairment in a Multilingual Society: Linguistic Patterns and the Road to Assessment (2009–2013). Målet var att skapa jämförbara ordförrådtest för ett stort antal språk för att kunna testa flerspråkiga barn (med och utan språkstörning) samt göra jämförbara studier mellan olika språk. CLT testar förståelse och produktion av verb och substantiv. CLT finns i nuläget för 23 språk, och språkversioner tillkommer kontinuerligt. Testet är särskilt framtaget för den sena förskoleåldern (3–5/6 år). Riktmärket är att en enspråkig femåring med typisk språkutveckling ska klara testet bra. Testresultaten uppvisar ingen normalfördelning, utan de äldre barnen bör klara de flesta uppgifterna. Detta är vanligt för test som har syftet att mäta barns förmåga att *klara av* uppgifter på en viss nivå (jfr Frylmark 2006).

Det som skiljer CLT från andra test är att de olika språkversionerna inte är översättningar utan anpassade till respektive språk. Varje språkversion är unik, men versionerna är baserade på en gemensam (ord)lista med grundläggande begrepp för objekt och handlingar/händelser (motsvarande substantiv och verb) och en bild databas. Målorden i varje språkversion är utvalda utifrån såväl den språkliga som den kulturella kontexten. De ska vara kulturellt lämpliga och ha olika svårighetsgrad på det aktuella språket. Den svenska versionen av CLT, som här använts, utvecklades och pilotades av Natasha Ringblom och Gisela Håkansson tillsammans med författaren. Liknande resultat för 16 av 17 undersökta språk² i en nyligen genomförd studie (Haman m.fl. u.u.) har validerat testets lämplighet för den aktuella åldersgruppen.

Varje del av testet innehåller 30 testuppgifter (ord) och två övningsuppgifter. Testet har alltså 128 uppgifter totalt (maxpoängen är 120). Uppgifterna i de två förståelsedelarna innebär att barnet får se fyra bilder och ska peka på rätt bild för att besvara testledarens fråga (t.ex. *Var är myran?* för substantivförståelse). De två produktionsdelarna innebär bildbenämning, där barnet får se en bild och besvarar testledarens fråga (t.ex. *Vad gör hon?* för verbproduktion) genom att säga ett ord. Dessa typer av uppgifter är typiska för test av barns ordförråd. Varje uppgift presenteras på en separat sida, i A4-format för förståelsedelarna

---

2 Resultat från isiXhosa avvek markant från övriga 16 språk, men dessa barn hade en annorlunda social bakgrund jämfört med övriga barn som deltog i studien.

och i A5-format för produktionsdelarna, och alla bilder är i färg. För en detaljerad beskrivning av CLT och hur det konstruerades, se Haman m.fl. (2015).

2.2 Deltagare

I studien deltog 72 enspråkiga barn i åldern 4;0 (4 år;0 månader) till 6;10. Barnen var indelade i tre åldersgrupper (fyra-, fem- och sexåringar) med ett jämnt antal barn i varje åldersgrupp och jämn könsfördelning. Föräldrarna undertecknade ett samtyckesformulär samt besvarade en kort enkät med frågor om barnets språkutveckling och föräldrarnas utbildning och yrke. Enligt enkätsvaren hade alla barn typisk språkutveckling och normal hörsel. Majoriteten av barnen (82 %, 59 barn) hade minst en förälder med någon typ av eftergymnasial utbildning. Alla fyra- och femåringar gick i förskola. Alla sexåringar hade vid tidpunkten för testning gått 2–3 månader i förskoleklass. Barnen rekryterades med hjälp av personal på förskolor/skolor från sju förskolor och tre skolor i två större mellansvenska städer. I tabell 1 ges en översikt över studiens deltagare.

TABELL 1: *Studiens deltagare.*

	Fyraåringar	Femåringar	Sexåringar
N (flickor/pojkar)	24 (12/12)	24 (12/12)	24 (13/11)
Ålder (SD)	4;5 (0;3)	5;6 (0;3)	6;5 (0;3)
Åldersspann	4;0 – 4;10	5;0 – 5;11	6;0 – 6;10

2.3 Procedur

Data samlades in inom ramen för ett projekt om en- och flerspråkiga svenska förskolebarns berättande (J. Lindgren, pågående). Alla deltagare testades med ordförrådstestet CLT som en del av en längre session, under vilken de även fick berätta sagor till bilder och svara på förståelsefrågor om bildernas innehåll.³ Testningen genomfördes av författaren i ett avskilt rum på förskolan/skolan. Deltagarna gjorde CLT efter den första berättandeuppgiften, ca 5–10 minuter in i testningen. Att genomföra CLT tog 10–15 minuter.

CLT administrerades med hjälp av testningsformulär och penna. Standard-

---

3 Barnen berättade två sagor från *Multilingual Assessment Instrument for Narratives* (MAIN, Gagarina m.fl. 2012) och en från *Edmonton Narrative Norms Instrument* (ENNI, Schneider, Dubé & Hayward 2005).

proceduren beskriven i Haman m.fl. (2015) följdes. Samma typ av neutrala feedback, t.ex. *aa*, *mm* eller *okej* gavs oavsett om barnets svar var rätt eller fel. Barnets svar antecknades i formuläret när det avvek från det rätta svaret. Barnen fick beröm och ett klistermärke efter CLT och ett diplom efter att testningen slutförts.

Ljud- och videoinspelningar gjordes för att kunna kontrollera barnets svar i efterhand.

2.4 Poängsättning och analys

Poängsättningen gjordes av författaren. Barnet fick ett (1) poäng per rätt svar. För ordförståelse (substantiv och verb) innebar rätt svar att peka på rätt bild. För ordproduktion innebar rätt svar att säga det målord som bilden föreställde, dvs. det korrekta substantivet eller det korrekta verbet som efterfrågades. Ett fåtal mer specifika ord som korresponderade till bildens innehåll godkändes också, t.ex. *meta* för målordet *fiska* (bilden visar en flicka med ett metspö som fiskar), *mura* för målordet *bygga* (bilden föreställer en man som bygger en mur/husvägg), *champinjon* för målordet *svamp* (bilden föreställer en champinjon). Maxpoängen för testets delar visas i tabell 2.

TABELL 2: Maxpoäng på CLT:s olika delar.

	Substantiv	Verb	Totalt
Förståelse	30 poäng	30 poäng	60 poäng
Produktion	30 poäng	30 poäng	60 poäng
Totalt	60 poäng	60 poäng	120 poäng

De tre åldersgruppernas resultat på testets fyra olika delar redovisas, men för dessa resultat gjordes inga statistiska jämförelser mellan grupperna. Den statistiska analysen gjordes istället på substantiv och verb samt på förståelse- och produktionsdelarna. Maxpoängen i de olika statistiska analyserna (gruppjämförelser) som gjorts var alltså alltid 60 poäng. Barnens resultat på substantiv och verb samt på förståelse och produktion jämfördes med t-test för beroende mätningar (paired samples t-test). De tre åldersgruppernas resultat på substantiv och verb samt på förståelse- och produktionsdelarna jämfördes med envägs variationsanalys (Anova) med efterföljande post-hoc-test (Tukey) för att avgöra mellan vilka grupper eventuella skillnader fanns. Resultaten för förståelse och produktion korrelerades även med ålder (Pearson-korrelation).

3. Resultat

Efter en översikt av åldersgruppernas medelvärden på ordförrådstestet CLT:s fyra delar jämförs resultaten på substantiv- och verbdelarna (3.1). Detta efterföljs av en analys av resultaten från förståelse och produktion (3.2).

Tabell 3 visar medelvärden, standardavvikelser samt lägsta respektive högsta poäng för de tre åldersgrupperna på testets fyra delar: substantivförståelse, verbförståelse, substantivförståelse och verbförståelse.

TABELL 3: Resultat för CLT:s olika delar för de tre åldersgrupperna. Max = 30 poäng.

	Substantiv förståelse	Verb förståelse	Substantiv produktion	Verb produktion
Fyraåringar				
<i>Medelvärde</i>	29,4	28,3	21,6	22,0
<i>Standardavvikelse</i>	0,88	1,20	2,86	3,35
<i>Lägsta – högsta</i>	27 – 30	25 – 30	16 – 26	14 – 28
Femåringar				
<i>Medelvärde</i>	29,6	28,7	23,5	22,8
<i>Standardavvikelse</i>	0,77	1,24	2,93	3,97
<i>Lägsta – högsta</i>	27 – 30	25 – 30	16 – 28	14 – 28
Sexåringar				
<i>Medelvärde</i>	29,96	29,5	26,6	25,1
<i>Standardavvikelse</i>	0,20	0,66	1,72	1,99
<i>Lägsta – högsta</i>	29 – 30	28 – 30	22 – 29	20 – 28

I tabell 3 ser vi att alla grupperna har högst resultat på substantivförståelse följt av verbförståelse. På både dessa delar ligger alla grupperna nära maxpoängen (30 poäng). De flesta sexåringar får full poäng på dessa delar (särskilt sexåringarnas medelvärde för substantivförståelse är i princip maxpoäng), medan resultaten för de yngre barnen är något lägre. När det gäller produktionsdelarna har fyraåringarna aningen högre resultat på verbproduktion, men spridningen för den delen är större (högre standardavvikelse, lägre lägsta resultatet och högre högsta resultat). De äldre grupperna har istället något högre resultat på substantivproduktion. Alla grupperna har betydligt lägre resultat på produktionsdelarna än på förståelsedelarna och variationen, både mätt i standardavvikelser och avståndet mellan lägsta och högsta poäng, är större för produktionsdelarna. Vi ser även en åldersutveckling där resultaten är högre i de äldre grup-

perna. Skillnaderna mellan sexåringarna och femåringarna är dock större än mellan femåringarna och fyraåringarna. Spridningen är lägre hos sexåringarna; de har alltså mer homogena resultat.

I de följande avsnitten (3.1 och 3.2) analyseras resultaten statistiskt för att avgöra om det finns några signifikanta skillnader mellan åldersgrupperna och mellan de olika typerna av testdelar, substantiv och verb respektive produktion och förståelse.

3.1 Resultat: substantiv och verb

Medelvärden, standardavvikelser samt lägsta respektive högsta poäng för barnen betraktat som en grupp för substantiv- respektive verbdelarna rapporteras i tabell 4. Barnen har signifikant bättre resultat på substantiven ($t=4,115$, $df=71$, $p<.001$) än på verben, men skillnaden i medelvärden är liten, endast 1,5 poäng. Majoriteten av barnen (42/72) har högre resultat på substantiven, medan en mindre del har bättre på verben (16/72). Övriga barn (14/72) har identiska resultat på de två delarna.

TABELL 4: *Substantiv och verb (alla barn). Max = 60 poäng.*

	Substantiv	Verb
Medelvärde	53,6	52,1
Standardavvikelse	3,61	4,27
Lägsta – högsta	44 – 59	40 – 58

I tabell 5 redovisas resultaten för de olika åldersgrupperna separat. Vi kan här se att alla tre åldersgrupperna presterar något lägre på verben än på substantiven. Den marginella skillnad mellan substantiv och verb som setts i tabell 4 ovan speglas alltså i de tre gruppernas resultat. Ingen åldersgrupp avviker från det generella mönstret. Vidare är det tydligt att spridningen på resultaten är lägre hos sexåringarna. Standardavvikelse hos denna grupp är ungefär hälften så stora som för de yngre grupperna. För alla grupperna gäller dock att standardavvikelse är lägre för substantiven; variationen i resultat är alltså större för verben. När gruppernas medelvärden jämförs blir det tydligt att sexåringarna presterar bättre än de yngre grupperna både på verb och på substantiv. Det finns en tendens att fyraåringarnas resultat är något lägre än femåringarnas, men post-hoc-test visade att endast skillnaderna mellan sexåringarna och de båda yngre grupperna är statistiskt signifikant. Skillnaden är signifikant både för substantiv ($F=23,428$, $df=2$, $p<.001$) och för verb ($F=7,895$, $df=2$, $p=.001$).

TABELL 5: *Substantiv och verb (gruppjämförelser). Max = 60 poäng.*

Substantiv	Fyraåringar	Femåringar	Sexåringar
<i>Medelvärde</i>	51,0	53,2	56,6
<i>Standardavvikelse</i>	3,15	3,35	1,69
<i>Lägsta – högsta</i>	44 – 55	45 – 58	52 – 59
Verb	Fyraåringar	Femåringar	Sexåringar
<i>Medelvärde</i>	50,3	51,5	54,6
<i>Standardavvikelse</i>	4,29	4,82	2,06
<i>Lägsta – högsta</i>	40 – 56	41 – 58	50 – 58

3.2 Resultat: förståelse och produktion

I tabell 6 redovisas resultaten för förståelse- respektive produktionsdelarna för alla barn gemensamt. Barnen har signifikant bättre poäng på förståelse än på produktion ($t=18,074$, $df=71$, $p<.001$). Skillnaden i medelvärden mellan förståelse och produktion är stor, 11,2 poäng. På förståelsedelarna ligger barnens genomsnittliga resultat mycket nära maxpoäng (58,5/60). Tabell 6 visar även att spridningen, både gällande standardavvikelsen och skillnaden mellan lägsta och högsta poäng, är betydligt större för produktionsdelarna. Standardavvikelsen för produktionen är nästan fyra gånger så hög som för förståelsen. Alla barn har bättre resultat på förståelse än produktion. De två barn som har störst skillnad mellan förståelse och produktion får hela 25 poäng mer på förståelse. De barn som har de högsta resultaten på produktion, och även där ligger nära maxpoäng, är de barn som har den minsta skillnaden mellan produktion och förståelse (4 poäng).

TABELL 6: *Förståelse och produktion (alla barn). Max = 60 poäng.*

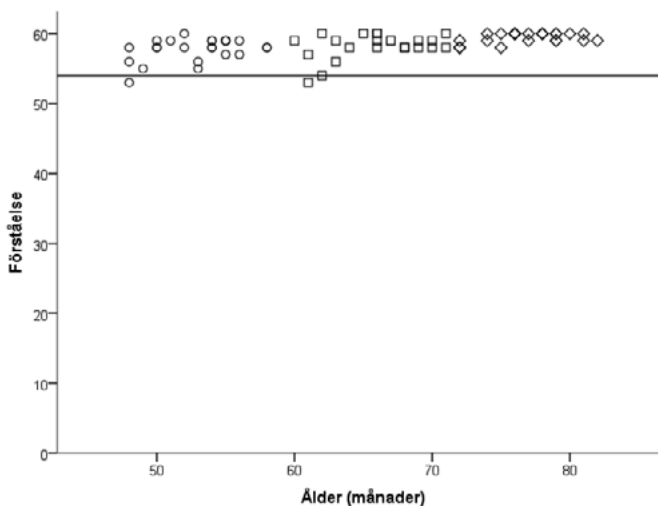
	Förståelse	Produktion
Medelvärde	58,5	47,2
Standardavvikelse	1,63	6,18
Lägsta – högsta	53 – 60	31 – 56

Tabell 7 visar resultaten för förståelse och produktion separat för de tre åldersgrupperna.

TABELL 7: Förståelse och produktion (gruppjämförelser). Max = 60 poäng.

Förståelse	Fyraåringar	Femåringar	Sexåringar
Medelvärde	57,7	58,3	59,5
Standardavvikelse	1,65	1,81	0,72
Lägsta – högsta	53 – 60	53 – 60	58 – 60
Produktion	Fyraåringar	Femåringar	Sexåringar
Medelvärde	43,6	46,3	51,7
Standardavvikelse	5,89	6,26	2,91
Lägsta – högsta	32 – 52	31 – 56	45 – 56

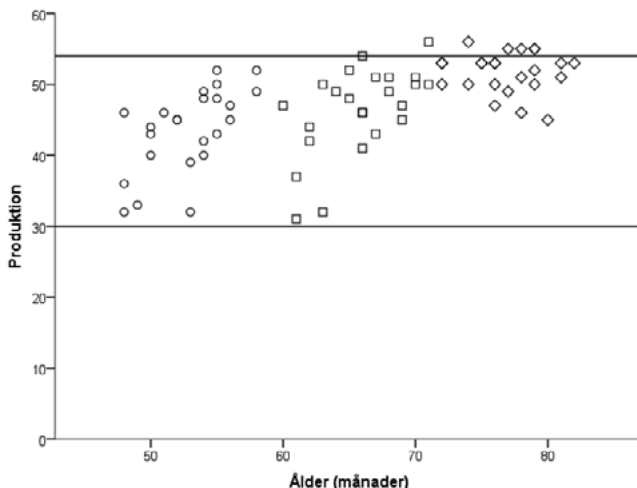
När vi tittar närmare på resultaten för förståelsedelarna ser vi att resultaten generellt är mycket höga. Även fyraåringarna presterar mycket nära maxpoäng, dvs. vi ser en takeffekt för förståelse redan hos fyraåringarna. Trots att alla grupperna presterar nära maxpoäng på förståelsen visar en jämförelse av gruppernas medelvärden att sexåringarna har signifikant högre resultat än de yngre barnen ($F=8,773$, $df=2$, $p<.001$). Fyra- och femåringarnas resultat skiljer sig inte signifikant från varandra. Ingen sexåring har fler än två fel på förståelsen och hela 13 sexåringar har full poäng. Endast en fyraåring och sex femåringar får full poäng, och den fyra- och femåring som har lägst resultat svarar fel på sju uppgifter (och får 53 poäng). Spridningen är betydligt större bland de yngre barnen. Skillnaderna i medelvärden är små och det bör poängteras att alla grupperna presterar mycket bra på förståelsen. Detta visas tydligt i figur 1.

FIGUR 1: Ålder och ordförståelse. Max = 60 poäng. Linjen visar 90 % rätt (54 poäng). Cirklar = fyraåringar, kvadrater = femåringar, diamanter = sexåringar.

Den heldragna linjen i figur 1 visar gränsen för 90 % rätt på förståelsedelen (54 poäng). Endast två barn, en fyraåring och en femåring, presterar under 90 %, och båda dessa barn har 53 poäng. Trots att resultaten generellt är så höga finns en signifikant korrelation mellan barnets ålder i månader och antalet poäng ($r=.514$, $p<.001$). Det sker alltså en åldersutveckling om än från redan mycket goda resultat vid fyra års ålder.

När det gäller ordproduktionen ser bilden annorlunda ut. Alla grupper har betydligt lägre resultat på produktion än på förståelse. Även här ser vi att de yngre barnen har mer spridda resultat, med dubbelt så höga standardavvikelser som hos sexåringarna (se tabell 7 ovan). Skillnaden mellan sexåringarna och de yngre barnen är signifikant ($F=14,931$, $df=2$, $p<.001$) och stor jämfört med förståelsen. Sexåringarna får i genomsnitt 8,1 poäng bättre än fyraåringarna och 5,4 poäng bättre än femåringarna. Mellan fyra- och femåringar finns ingen signifikant skillnad, även om trenden är att femåringarna presterar något bättre. Skillnaden mellan grupperna kan även ses i figur 2, där sexåringarnas resultat är betydligt högre och mer samlade.

FIGUR 2: Ålder och ordproduktion. Max = 60 poäng. Den nedre linjen visar 50 % rätt (30 poäng) och den övre 90 % rätt (54 poäng). Cirkelar = fyraåringar, kvadrater = femåringar, diamanter = sexåringar.

Det finns en tydlig korrelation mellan ålder och poäng ($r=.625$, $p<.001$), se figur 2. Om figur 2 jämförs med figur 1 ser vi ytterligare hur produktionen skiljer sig från förståelsen. Medan de flesta barnen ligger nära maxpoäng på förståelsen, är det endast ett fåtal av de äldsta barnen (en femåring och fem sexåringar) som presterar över 90 % på produktionsdelarna. Alla sexåringar får 75 % av poängen (45 poäng) eller mer, medan de yngre barnens resultat befinner i spannet från ca 50 % (32 poäng för två fyraåringar, 31 poäng för en femåring)

till runt 90 % (52 poäng för två fyraåringar, 56 poäng för en femåring). Figur 2 bekräftar och tydliggör ytterligare den bild som getts i tabell 5, och i övriga resultattabeller; sexåringarna presterar betydligt bättre och har som grupp mer jämna resultat än de yngre barnen.

3.3 Resultatsammanfattning

Resultaten visar en tydlig åldersutveckling. Sexåringarna har betydligt bättre och mer homogena resultat än fyraåringarna och femåringarna. Det finns en liten men signifikant skillnad mellan substantiv och verb. Barnen presterar generellt något bättre på substantiven än på verben. Vidare ses stora skillnader mellan förståelse och produktion, där barnen presterar signifikant bättre på testets förståelsedelar. Takeffekter på förståelsedelarna ses redan vid fyra år, medan få sexåringar kommer nära maxpoäng på produktionsdelarna. Sexåringarna har signifikant bättre resultat på såväl substantiv och verb som på förståelse och produktion än de yngre grupperna.

4. Avslutande diskussion

Här undersöktes utvecklingen av ordförrådet hos enspråkiga svenska barn i åldern 4–6 år. Ordförrådet testades med den svenska versionen av Cross-linguistic Lexical Task (CLT), vilken innehåller förståelse och produktion av substantiv och verb. Studien är på flera sätt unik i en svensk kontext: det är en jämförelsevis stor grupp barn som undersökts, och i studien användes ett test utvecklat för svenska och innehåller både ordproduktion och ordförståelse. Resultaten visar på en tydlig åldersutveckling, för såväl substantiv och verb som för förståelse och produktion.

Vilka slutsatser kan dras av resultaten? För det första: som förväntat sker en tydlig förbättring av testresultatet med stigande ålder. Dessa resultat stämmer väl överens med tidigare resultat från CLT för 17 språk (Haman m.fl. u.u.).⁴ Särskilt slående är att sexåringarna i min studie presterar betydligt bättre än de yngre barnen oavsett vilka delar av testet som jämförs. Inga signifikanta skillnader hittades mellan fyra- och femåringarna, trots att femåringarnas medelvärden var något högre på alla delarna. Att skillnaderna inte var statistiskt sig-

---

⁴ I studien av Haman m.fl. ingår min studies femåringar och två av fyraåringarna samt ytterligare sex svenska barn.

nifkanta beror på att de var små i förhållande till antalet barn och variationen inom båda grupperna. Om antalet deltagare varit högre hade signifikanta skillnader troligen kunnat ses även mellan dessa grupper. Det är även tydligt att de äldre barnens resultat är samlade medan de yngre barnens är mer spridda. Variationen hos yngre barnen visar att det finns stora skillnader mellan individuella barn i dessa åldrar. Att dessa skillnader är mindre bland de äldre barnen beror troligen på att vissa barn som varit sena i den tidiga utvecklingen har ”kommit ikapp” vid sex år.

För det andra kan slutsatser dras angående förväntade resultat för barn i olika åldrar, vilket är värdefullt t.ex. för logopedisk bedömning. Utifrån resultaten är det tydligt att äldre barn förväntas prestera bättre på testet än yngre barn. En enspråkig fyraåring med typisk språkutveckling bör ha nästan alla rätt på förståelsedelarna och klara av åtminstone hälften av orden som ingår i produktionsdelarna. Ett resultat som ligger mer än två standardavvikelse under medelvärdet är att betrakta som mycket lågt, vilket för fyraåringarna innebär under 54 poäng på förståelsen respektive 32 poäng på produktionen. Vidare förväntas att de flesta sexåringar har alla rätt på förståelsedelarna och klarar ca 75 % av orden på produktionsdelarna. Femåringarna ligger mittemellan, med de mest spridda resultaten. De takeffekter som setts för förståelsedelarna är inte problematiska utan förväntade. Detta då testet är utformat så att ett genomsnittligt barn i denna ålder ska få goda resultat – syftet är alltså att identifiera barn som avviker från det förväntade och inte att skilja ut barn med tidig språkutveckling.

Viktigt att komma ihåg när resultaten från föreliggande studie tolkas och används är att deltagarna kommer från likartade förhållanden (t.ex. hade majoriteten av barnen minst en förälder med eftergymnasial utbildning). Resultaten ska alltså inte betraktas som representativa för alla enspråkiga svenska barn. För att skapa normer för svenska CLT, vilka kan användas för logopedisk bedömning, bör en större grupp barn med olika sociala och geografiska bakgrunder inkluderas. Något som även bör undersökas i framtida studier är relationen mellan goda resultat på CLT och olika bakgrunds- och miljöfaktorer. Föreliggande studie visar att vissa barn presterar över medelvärdet för sin åldersgrupp, medan andra barn har låga resultat. Det är möjligt att individuella barns resultat kan förklaras utifrån denna typ av faktorer. Resultaten från föreliggande studie kan dock användas som referensdata. Dessa data ska alltså ses som första steget mot en normering av CLT så att testet också kan användas för att bedöma om ett barns ordförråd faller inom ramen för det som förväntas utifrån åldern.

Avslutningsvis vill jag framhäva CLT:s användbarhet för att undersöka förskolebarns ordförråd. CLT är ett test som är anpassat till åldersgruppen och som är enkelt att använda och bedöma. En av CLT:s styrkor är att det testar ordproduktion och ordförståelse av både substantiv och verb, viktiga delar av

basordförrådet. Testet kan i framtiden användas för jämförelser mellan en- och flerspråkiga barn, där de flerspråkiga barnens ordförråd på alla deras språk kan undersökas. Tidigare har jämförbara test för olika språk saknats. CLT möjliggör studier som tidigare inte har kunnat göras.

5. Litteratur

- Berglund, Eva & Mårten Eriksson 2000. Communicative development in Swedish children 16–28 months old. The Swedish early communicative development inventory – words and sentences. *Scandinavian Journal of Psychology* 41, s. 133–144.
- Bohnacker, Ute, Josefin Lindgren & Buket Öztekin 2016. Turkish- and German-speaking bilingual 4-to-6-year-olds living in Sweden: Effects of age, SES and home language input on vocabulary production. *Journal of Home Language Research* 1, s. 17–40.
- Brusewitz, Katarina & Marjaana Gómez-Ortega 2005. *Boston Naming Test på svenska: normativa data för barn och ungdomar*. Examensarbete i logopedi. Stockholm: Karolinska Institutet.
- Dale, Philip S. 2007. *MacArthur-Bates Communicative Development Inventory - III*. Baltimore: Brookes.
- Dunn, Lloyd M. & Leota M. Dunn 1997. *PPVT III. Peabody Picture Vocabulary Test*. Third Edition. Circle Pines, MN: American Guidance Service.
- Eklund, Helena 1996. *Ordracet – bedömningsmaterial för snabb automatisk benämningsförmåga*. Linköping: Eget förlag.
- Eriksson, Mårten & Eva Berglund 1999. Swedish early communicative development inventories: Words and gestures. *First Language* 19, s. 55–90.
- Frylmark, Astrid 2006. *Bedömning Av Språk B.A.S. 5½-7½ år*. Märsta: OrdAF Förlag.
- Gagarina, Natalia, Daleen Klop, Sari Kunnari, Koula Tantele, Taina Välimaa, Ingrida Balčiūnienė, Ute Bohnacker & Joel Walters 2012. MAIN: Multilingual Assessment Instrument for Narratives. *ZAS Papers in Linguistics*, 56, s. 1–140.
- Gustavsson, Inger, Åsa Fyrberg & Eva Lundälv 2000. PPVT-III 1997. Form III A. Översättning och bearbetning. För internt bruk.
- Haman, Ewa, Magdalena Łuniewska, Pernille Hansen, Hanne Gram Simonsen, Shula Chiat, Jovana Bjekić ... & Sharon Armon-Lotem. Noun and verb knowledge in monolingual preschool children across 17 languages: data from Cross-linguistic Lexical Tasks (CLTs). Under utgivning i *Clinical Linguistics & Phonetics*.

- Haman, Ewa, Magdalena Łuniewska & Barbara Pomiechowska 2015. Designing Cross-Linguistic Lexical Tasks (CLTs) for bilingual preschool children. I: Armon-Lotem, Sharon, Jan de Jong & Natalia Meir (red.), *Methods for assessing multilingual children: disentangling bilingualism from Language Impairment*. Bristol: Multilingual Matters, s. 196–239.
- Johansson, Sofie, Katarina Heimann Mühlenbock, Åsa af Geijerstam, Caroline Liberg, Jenny Wiksten Folkeryd & Arne Jönsson 2016. Ordkunskap och läsförståelse i grundskolans ämnestexter. Resultat från ett pågående forskningsprojekt. Föredrag vid *Svenskans Beskrivning 35*, Göteborg.
- Kaplan, Edith, Harold Goodglass & Sandra Weintraub 1983. *The Boston Naming Test*. Philadelphia: Lea and Febiger.
- Krüger Vahlquist, Maria 2012. *Snabb benämningsförmåga enligt Ordracet: normer samt felsvarsanalys för 6–10-åringar*. Magisteruppsats i logopedi. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lindberg, Inger & Sofie Johansson Kokkinakis 2007. *OrdiL – en korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år*. (Rapporter om svenska som andraspråk 8.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Lindgren, Anna 2016. *Cross Linguistic Lexical Tasks (CLTs) – en kvalitativ analys av ordproduktion hos enspråkiga svenska och flerspråkiga svenskaturkiska 4;0–6;11-åringar*. Examensarbete i logopedi. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lindgren, Josefin. Exploring the development of L1 and L2 oral narrative ability of bilingual pre-school children in Sweden from a cross-linguistic perspective. (preliminär titel). Pågående doktorsavhandling, Uppsala Universitet.
- Schneider, Phyllis, Rita Dubé & Denyse Hayward 2005. *The Edmonton Narrative Norms Instrument*. <<http://www.rehabresearch.ualberta.ca/enni>>. Hämtat 13 november 2013.
- Tallberg, Ing-Mari 2005. The Boston Naming Test in Swedish: normative data. *Brain and Language*, 94, s. 19-31.
- Westlin, Malin & Olga Ytterdahl 2007. *Strategier vid bildbenämning: En explorativ studie av 3-4 åringars ordförråd*. Examensarbete i logopedi. Stockholm: Karolinska Institutet.

Josefin Lindgren

Institutionen för lingvistik och filologi
Uppsala Universitet
josefin.lindgren@lingfil.uu.se

Vid biljettluckan

Formell och pragmatisk variation i kundernas ärendepresentation i servicesamtal på svenska

Jan Lindström & Camilla Wide

1. Inledning

I denna artikel diskuterar vi likheter och skillnader i hur kunder i Sverige och Finland framför sitt ärende då de kommer för att hämta eller boka biljetter på teatrar och liknande platser. Forskningen som presenteras i artikeln har utförts inom projektet Interaktion och variation i pluricentriska språk (IVIP),¹ vars huvudsyfte är att utforska kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska med fokus på tre typer av institutionella samtal: servicesamtal, lärandesamtal och vårdssamtal (se t.ex. Norrby m.fl. 2014; Wide 2016).² Som tidigare studier inom IVIP har visat finns det vissa nationella skillnader i hur man förhåller sig till sina samtalsparter i denna typ av samtal. Exempelvis förekommer niande fortfarande i viss mån i finlandssvenska vård- och servicesamtal, som också uppvisar fall av indirekt tilltal via olika typer av personliga konstruktioner (Norrby m.fl. 2015a; Norrby m.fl. 2015b). Generellt verkar det man brukar kalla respekt- och hänsynsstilen tillämpas något mer i institutionella samtal i Finland än i motsvarande samtal i Sverige, även om det finns en rätt komplex individuell och situationell variation i fråga om hövlighetsstrategier, särskilt i Finland (se t.ex. Norrby m.fl. 2015b). Respekt- och hänsynsstilen kännetecknas av formella artighetsmarkörer, garderingar och indirekta uttryckssätt (Norrby 2014:232; Saari 1995:81–82).

---

1 Forskningsprogrammet, som finansieras av Riksbankens jubileumsfond (M12-0137:1), är ett samarbete mellan forskare vid fyra institutioner i Sverige och Finland: Stockholms universitet (anslagsförvaltaren), Institutet för språk- och folkminnen i Göteborg, Helsingfors universitet och Åbo universitet.

2 Vi tackar åhörarna på Svenskans beskrivning 35 för insiktsfulla kommentarer på vårt föredrag samt Catrin Norrby, Jenny Nilsson och de två anonyma granskarna för värdefulla kommentarer på tidigare versioner av artikeln.

Som vi kommer att visa i denna artikel är indirekta uttryckssätt och garderingar mer typiska också vid ärendepresentationer i servicesamtal i Finland än i servicesamtal i Sverige.

Syftet med vår artikel är att utreda följande frågor:

1. Hur formulerar kunderna sitt ärende vid inköp eller avhämtning av biljetter i Sverige och Finland?
2. Finns det systematisk variation i formuleringarna a) beroende på typen av ärende – köp på stället eller avhämtning av biljetter, b) beroende på nationell varietet?
3. Kan variationen relateras till mer övergripande nationella kommunikationsmönster?

Vi inleder artikeln med att i avsnitt 2 presentera vårt empiriska material och det forskningsområde (variationspragmatik) som vi ansluter oss till. Efter det presenterar vi resultaten från vår empiriska studie i avsnitt 3 och 4. Vi diskuterar först fall där kunden köper en eller flera biljetter utan att ha gjort en förhandsbokning och sedan fall där kunden hämtar förhandsbokade biljetter. Artikeln avslutas i avsnitt 5 med en sammanfattande diskussion där vi relaterar resultaten från studien till mer övergripande kommunikativa mönster.

2. Material och teoretiska utgångspunkter

Inom forskningsprogrammet IVIP har vi samlat in totalt 1300 servicesamtal (47,5 timmar tal) vid biljettkassor, kulturcentrum och högskolebibliotek på olika orter i Sverige och Finland. Materialet är färdigtranskriberat och bearbetas för tillfället vid Språkbanken, där en korpus över institutionella samtal håller på att skapas på uppdrag av IVIP.

TABELL 1: *Empiriskt material.*

	Utan bokning	Med bokning	Totalt
Sverige	49	53	102
Finland	56	46	102
Totalt	105	99	204

I denna studie analyserar vi 204 samtal där kunder på fyra orter, två i Sverige (Stockholm, Göteborg) och två i Finland (Helsingfors, Åbo) hämtar biljetter på totalt sex olika inspelningsställen. Fyra av inspelningsställena (två

i Sverige, två i Finland) är biljettkassor vid teatrar. De två resterande inspelningsställena är en biljettkassa på en arena där bl.a. idrotts- och musikevenemang ordnas (Sverige) och ett kultur- och informationscentrum som bl.a. säljer biljetter till konserter och andra kulturevenemang (Finland). Samtalen har valts ut så att delmaterialen från Sverige respektive Finland motsvarar varandra så väl som möjligt. Tabell 1 visar hur samtalen fördelar sig dels mellan Sverige och Finland, dels mellan samtal där kunden köper en biljett på stället (*utan bokning*) och samtal där kunden hämtar en förhandsbokad biljett (*med bokning*).

Vår studie faller inom forskningsområdet *variationspragmatik* där man undersöker pragmatisk variation framför allt mellan nationella varieteter (Schneider & Barron 2008). Fokus ligger med andra ord på *pluricentriska språk*, dvs. språk med fler än ett nationellt normcentrum (Clyne 1992). Metodologiskt ansluter vi oss till *interaktionell lingvistik* inom vilken form och funktion analyseras i situerade kontexter: språkliga strukturer ses som emergenta snarare än dekontextualiserade enheter, dvs. som enheter som växer fram i det omedelbara samspelet mellan deltagarna i samtalet (Kern & Selting 2012:1).

3. Inköp utan bokning

Vid inköp utan bokning förekommer det rätt stor variation i hur kunderna presenterar sitt ärende, allt från korthuggna icke-satsformade meningar till olika typer av satskombinationer som ibland innebär replikskiften mellan kund och personal. Vi identifierar följande formkategorier med ett typexempel angivet inom parentes:

1. icke-satsformad mening (*Ikväll, Fanny och Alexander*)
2. deklarativ i presenstempus (*Jag vill på Dödspatrullen*)
3. deklarativ med *skulle* (*Jag skulle vilja ha biljett till x*)
4. deklarativ i preteritumtempus (*Jag ville ha biljetter till x*)
5. interrogativ (*Har ni biljetter till Kvinna till salu ikväll?*)
6. satskombination (*Jag undrar bara om det finns kvar biljetter till x*).

Presentationens formaten fördelar sig i materialet så som redovisas i tabell 2 och 3.

TABELL 2: *Formkategorier vid inköp utan bokning, Sverige.*

Presentationsform	STO: teater	GBG: teater	GBG: arena	Totalt
Icke-satsformad	7	1	10	18
Presensdeklarativ	2	1	3	6
Skulle-deklarativ	2	4	5	11
Preteritumdeklarativ	1	0	0	1
Interrogativ	1	1	1	3
Satskombination	7	2	1	10
Totalt	20	9	20	49

TABELL 3: *Formkategorier vid inköp utan bokning, Finland.*

Presentationsform	HEL: teater	ÅBO: teater	ÅBO: kulturcentr.	Totalt
Icke-satsformad	2	1	5	8
Presensdeklarativ	1	0	1	2
Skulle-deklarativ	3	3	10	16
Preteritumdeklarativ	0	0	0	0
Interrogativ	7	3	8	18
Satskombination	2	4	6	12
Totalt	15	11	30	56

Gemensamt för materialet från Sverige och Finland är att ärendet rätt ofta formuleras med en deklarativ sats som innehåller det modala hjälpverbet *skulle*:³

(1) Teaterkassa, Stockholm.

- 1 K ja skulle vilja ha eh: (0.6) biljett till (.) Mental
 2 states of Sweden nån gång under våren
 3 P mm

Strikt taget hör *skulle* till det så kallade preteritumsystemet (se Ekerot 2011:136), och kunde således sammanföras med andra preteritumformer i materialet, t.ex. *ville*. Eftersom *skulle* har sin egen profil i fråga om frekvens och distribution har vi ändå placerat konstruktioner med *skulle* i en egen kategori. I ljust av vårt material förefaller deklarativer med *skulle*, som i formuleringar av begäran har en förbleknad hypotetiskt betydelse, vara ett regionalt omarkerat sätt att

3 Transkriptionsnyckel: (0.6) = paus på 0,6 sekunder; (.) = mikropaus (< 0,2 sekunder); [= överlappande tal börjar;] = överlappande tal slutar; jå+å = legatouttal; den: = ljudförlängning; tjugu- = avbrott; (hallå) = osäker transkription; ((skrattar)) = transkriptörens kommentar.

formulera en hövlig anhållan (se SAG 4:315), även om bruket är något vanligare i Finland.

Den mest markanta skillnaden mellan sverigesvenska och finlandssvenska ärendepresentationer består i distributionen av deklarativer och interrogativer (se tabell 2 och 3). De förra favoriseras av kunderna i Sverige, allra mest dock i konstruktion med *skulle*. Deklarativer med presensverb formas vanligen kring verbet *vilja*, t.ex. *Jag vill ha två biljetter till Dödspatrullen den trettioförsta*, eller i kortare form utan något objektsverb som *ha*, *köpa* eller *gå*, t.ex. *Jag vill på Dödspatrullen*.

Till kategorin presenstempus räknar vi också konstruktioner med *ska*, som generellt i ärendepresentationerna signalerar avsikt (se SAG 4:205, 319):

(2) Teaterkassa, Göteborg.

- 1 PE hej hej
2 KU hej hej (0.5) eh **vi ska förnya våra teaterkort**
3 PE ja
4 KU **å så beställa boka lite biljetter**
5 PE mm

Eftersom *ska* också har framtidssyftning kan ärendeformuleringar med verbet låta direkta och rentav krävande i och med att det förefaller som om talarens intention självklart ska gå i uppfyllelse. Konstruktioner med *ska* är särskilt vanliga i Sverige, och vanligast vid avhämtning av förbokade biljetter (se vidare avsnitt 4).

De finlandssvenska kunderna har en större benägenhet att formulera sitt ärende i form av en fråga om biljetters tillgänglighet, dvs. genom en interrogativ, såsom i (3).

(3) Teaterkassa, Helsingfors.

- 1 PE hej
2 (0.3)
3 KU hej (0.7) **har ni biljetter ti Kvinna ti salu ikväll**
4 PE den e slutsåld tyvärr

I detta fall verkar det motiverat att börja med en fråga för att det är känt att pjäsen är populär. Men frågeformatet avspeglar även ett mer övergripande mönster där kunden positionerar sig som mindre säker på ett positivt utfall. Att ställa en fråga är en mer indirekt handling än en deklarativ i och med att det ger mer handlingsutrymme åt den andra parten (se Leech 1983:108), som kan bekräfta eller neka tillgången till fortsatta förhandlingar. Denna struktur ser vi i (4) där personalen kvitterar kundens förfrågan bekräftande på rad 7: *jå de går bra*:

(4) Teaterkassa, Helsingfors.

1 KU hej
2 PE hej
3 (0.9)
4 KU **kan ja reservera ti (.) Djungelboken** på f: de e den
5 där **fredagen tjugu- (1.5) e de tjufemte (0.9) april**
6 (0.4)
7 PE **fredag tjufemte i fjärde ja de går bra**
8 (1.8)
9 KU okej (0.6) bra [((skrattar))]
10 PE [((skrattar))]
11 KU ja sku- tre platser sku ja reservera

Frågorna vid inköp utan förbokning har att göra med tillgång till produkten (*finns det... , har ni...*) eller möjlighet till inköp (*kan jag...*). I alla dessa fall har den interrogativa handlingen karaktären av en förberedande handling, som sedan leder till en specifik begäran om ett visst antal biljetter, som på rad 11 i (4). Samtidigt implicerar den ställda frågan ärendets art: kunden vill köpa biljetter.

Icke-satsformade meningar (se SAG 4:782) används mer i ärendepresentationerna i Sverige, men skillnaden kan delvis bero på verksamhetskontexten. Presentationsformatet är speciellt vanligt vid biljettkassan på arenan (5):

(5) Biljettkassa på arena, Göteborg.

1 KU [(hallå)]
2 PE [hej]
3 (.)
4 KU **Frölundamatchen**
5 PE ja hur många ska du ha
6 KU tre

Det korta formatet sammanhänger möjligen med att inköp och avhämtning av biljetter sker i snabb takt på arenan och att ärendena typiskt är rutinartade, till exempel när det gäller återkommande hockeymatcher.

Vissa icke-satsformade yttranden, som det på rad 2 i (6), har potentialen att utvecklas till en *initial dislokation* eller *fristående topik* ifall ett fortsatt satsformat yttrande följer, som på rad 4 i (6) (se SAG 4:440; Lindholm & Lindström 2004).

- (6) Biljettkassa på arena, Göteborg.
- 1 PE hej
- 2 K1 **pensionärsbiljett till hockeyn**
- 3 PE ja
- 4 KU **finns de eller**

Exempel av detta slag vittnar om topikkonstruktioners dialogiska emergens, dvs. att de bottenar i en sekventiell struktur av typen [referent (*pensionärsbiljett*) + identifiering från samtalspartnern (*ja*) + predicering om referenten (*finns det?*)] (se Eriksson 2001).

Mer komplexa ärendepresentationer, som involverar flera satser och ibland också flera turer, är inte heller ovanliga och de förekommer såväl i materialet från Sverige som Finland. Gemensamt för dem alla är att de inleds med en rutinartad formulering som inramar den kommande handlingen som tentativ, t.ex. *jag tänkte fråga, jag skulle (bara) fråga, jag (bara) undrar, jag funderar på* och konstruktioner med *hur är det med* som på rad 4–5 i (7):

- (7) Teaterkassa, Åbo.
- 1 KU hej he[j]
- 2 PE [ja] (.) hej
- 3 (0.3)
- 4 KU **hur e de me de hä:r Jesus Kristus Superstar (0.3) i**
- 5 **morgon**
- 6 (0.6)
- 7 KU **har du någo biljetter [kvar]**
- 8 PE [nå] egentligen ingenting

Även i dessa fall spelar den dialogiska emergensen in. Yttrandet på rad 4–5 i (7) har potentialen att fungera som en fullvärdig tur: i sammanhanget torde det vara möjligt för personalen att identifiera det som en begäran om information om biljettläget. Men eftersom personalen inte tar turen utvidgar kunden sin ärendepresentation med en ny sats som expliciterar frågan (se Lindholm 2003 om *hur e de me* i frågor ställda av läkare till patienter).

4. Inköp med bokning

Vid inköp med bokning förekommer en liknande variation i ärendepresentationerna som vid inköp utan bokning. Även icke-verbala handlingar förekommer: kunden visar bara sin bokningsdokumentation för personalen.

De verbala handlingarna kan indelas i följande formkategorier (typexempel inom parentes):

1. icke-satsformad mening (*Bokningsnummer*)
2. deklarativ med deiktisk referens (*Där har du ett bokningsnummer*)
3. deklarativ i presenstempus (*Hämtar en biljett*)
4. deklarativ med *skulle* (*Jag skulle lösa ut två biljetter till x*)
5. deklarativ i preteritumtempus (*Jag hade tre biljetter på namnet NN*)
6. interrogativ (*Kan jag hämta ut biljetter?*)
7. satskombination (*Jag heter NN och jag ska hämta biljett till x*).

Presentationsformaten fördelar sig i materialet så som redovisas i tabell 4 och 5.

TABELL 4: *Formkategorier vid inköp med bokning, Sverige.*

Presentationsform	STO: teater	GBG: teater	GBG: arena	Totalt
Icke-satsformad	0	0	1	1
Deiktisk deklarativ	4	1	8	13
Presensdeklarativ	10	2	3	15
Skulle-deklarativ	8	0	3	11
Preteritumdeklarativ	0	0	1	1
Interrogativ	3	0	0	3
Satskombination	6	0	3	9
Totalt	31	3	19	53

TABELL 5: *Formkategorier vid inköp utan bokning, Finland.*⁴

Presentationsform	HEL: teater	ÅBO: teater	ÅBO: kulturcentr.	Totalt
Icke-satsformad	3	0		3
Deiktisk deklarativ	1	0		1
Presensdeklarativ	10	4		14
Skulle-deklarativ	7	7		14
Preteritumdeklarativ	12	0		12
Interrogativ	0	0		0
Satskombination	1	1		2
Totalt	34	12		46

4 Vid kulturcentret är det inte möjligt att förhandsboka biljetter på samma sätt som på de andra inspelingsställena.

Det är kännetecknande för handlingstypen 'lösa ut förbokade biljetter' att kunden, speciellt i de sverigesvenska samtalen, förlitar sig på det som är tillgängligt i talsituationen: ett bokningsnummer kan visas på papper eller på mobiltelefon utan någon verbal handling. Presentationen av ett dokument kan också ackompanjeras med en kommentar, t.ex. *Bokningsnummer* eller *Där har du ett bokningsnummer*. Påfallande många av dessa ackompanjerande verbaliseringar är deiktiskt formulerade (se tabell 4), vilket understryker den täta kopplingen mellan handlingen och situationen. Praktiken exemplifieras i (8):

(8) Biljettkassa på arena, Göteborg.

- 1 KU [hej]
 2 PE [hej]
 3 KU **den**
 4 (.) ((KU placerar ett kvitto på försäljningsdisken))
 5 KU **och här e n:um:ret** ((KU räcker över sin telefon till
 6 PE))
 7 (0.2) ((PE tar kvittot och placerar det åt sidan))
 8 PE tack ((PE tar telefonen och läser bokningsnumret))

I (8) formulerar kunden egentligen inte sitt ärende i klartext. Det är den presenterade artefakten (här ett bokningsnummer på telefon) som visar att kunden har en bokning och vill lösa ut biljett. Den här typen av kommunikation är särskilt vanlig vid biljettkassan på arenan där ärendena är mycket rutinartade, men den förekommer i någon mån vid de andra biljettkassorna också.

Deklarativer med ett förbleknat hypotetiskt *skulle* är rätt vanliga även vid avhämtning av biljetter och verkar alltså generellt signalera hövlig anhållan i varierande situationstyper. Interrogativer är däremot ovanliga i detta skede av inköpsrutinen då kunden t.ex. inte behöver fråga om tillgången till biljetter.

Den största skillnaden mellan det sverigesvenska och finlandssvenska materialet består i bruket av presens- respektive preteritumsystemet. De svenska kunderna utmärker sig särskilt i användningen av det modalt-futurala hjälpverbet *ska*, vilket bidrar till en viss direkthet i formuleringen: kunden signalerar en tro på att hens intentionellt formulerade begäran kommer att uppfyllas (9).

(9) Teaterkassa, Stockholm.

- 1 PE hej
 2 KU hej (0.6) ja heter Sara Nordman å **ja ska hämta**
 3 KU **biljett till Rickard den: tredje**
 4 PE okej

Presens- och perfektformer av huvudverb förekommer såväl i Sverige som i Finland, t.ex. *Hämtar en biljett; Jag har beställt två biljetter till Doktor Glas den fjärde oktober*. De finlandssvenska kunderna (speciellt i Helsingfors) formulerar sig därtill också i preteritum (punkt 5 i sammanställningen ovan), pluskvamperfekt (10) eller *hade* + perfektparticip (11).

(10) Teaterkassa, Helsingfors.

1 PE hej
 2 (0.2)
 3 KU hejsan (0.4) **ja hade beställt för i morgon två**
 4 **biljetter**
 5 PE jä+å
 6 KU på namne Eriksson

(11) Teaterkassa, Helsingfors.

1 KU hej
 2 PE hej
 3 (0.6)
 4 KU **ja hade två biljetter beställda (.) ti kvällens**
 5 (0.8)
 6 PE eh: Kap[pan eller I sista minuten jä]
 7 KU [Sista minuten tror ja hete: de så]

Detta bruk har med s.k. *modalt* eller *modifierande preteritum* att göra (se Ekerot 2011:139; SAG 4:228). Dåtidsreferensen får utsagan att låta som en påminnelse om något som redan är uppgjort och den implicerade begäran blir då mer försynt; avståndet i tid omtolkas alltså som ett avstånd i social relation. Jämfört med ärendepresentationer i presenstempus blir språkhandlingen härmed också mer indirekt.

Att presentera ett sakförhållande som tentativt är ett annat sätt att signalera indirekthet. Detta görs av de finlandssvenska kunderna med hjälpverbet *borde*: talaren utgår från en lägre grad av säkerhet och gör därmed utsagans deontiska innebörd mjukare som i (12).

(12) Teaterkassa, Helsingfors.

1 KU jä hejsan
 2 PE hejsan
 3 KU **på namne Maria Lundberg borde de finnas biljetter**

Vid satskombinationer och flera turväxlingar mellan kund och personal finns det inget enhetligt mönster. Det vanliga är att kunden har något mer problema-

tiskt ärende – man vill t.ex. byta datum på biljetterna. Att presentera ärendet kräver då verbalt mer utrymme.

5. Sammanfattande diskussion

Det mest kännetecknande för inköp av biljetter utan bokning är att kunderna använder olika slags tentativa formuleringar av ärendet antingen i form av interrogativer (*Har ni biljetter till x?*) eller yttranden som inramas som funderingar (*Jag undrar om...*). Det mest påfallande vid avhämtning av förbokade biljetter, särskilt i materialet från Sverige, är deiktiskt formulerade yttranden som hänvisar till den dokumentation som kunden visar vid biljettluckan, dvs. en bokningsreferens på papper eller mobiltelefon. Den framlagda dokumentationen står då för ärendet utan att en explicit verbal formulering av ärendets art görs.

Resultatet av vår interaktionella analys visar att det finns både pragmatiska likheter och skillnader mellan sverigesvenska och finlandssvenska. Ärendeformuleringar med *skulle* i deklarativ sats är ett högst konventionellt sätt att uttrycka en hövlig anhållan både i Sverige och Finland, även om formatet verkar vara lite vanligare i finlandssvenskt språkbruk. De svenska kunderna har en större tendens att använda mer direkta formuleringar: korta yttranden utan satsform eller deklarativer i presens. Typiska för sverigesvenskt språkbruk är deklarativer med *ska* (t.ex. *jag ska ha x*) vid avhämtning av förbokade biljetter. Hos de finlandssvenska kunderna ser man en större grad av indirekthet i formuleringarna: interrogativer är vanliga vid inköp utan bokning, och deklarativer i preteritum eller pluskvamperfekt är kännetecknande för avhämtning av förbokade biljetter; i vissa fall förekommer även deklarativer med ett tentativt *borde* (*jag borde ha biljetter*) här.

Tendensen till mer direkta respektive indirekta ärendepresentationer kan kopplas till två olika kommunikationsmönster, som har att göra dels med talarens förväntningshorisont, dels med uppfattningen om socialt utrymme. De svenska kunderna positionerar sig som säkrare i fråga om ett framgångsrikt utfall: de utgår från att det finns biljetter och att förhandsbokningen är i ordning. De väntar sig alltså typiskt att de kan få den service som de är ute efter och som institutionen ifråga har som uppgift att leverera. De finlandssvenska kunderna positionerar sig som mindre säkra: de är beredda på ett eventuellt negativt utfall och lämnar utrymme för den andra parten att handla, dvs. för personalen att bekräfta möjligheten till inköp eller att identifiera en tidigare uppgörelse med kunden. Detta innebär självklart inte att svenska kunder i servicekontexter alltid är självsäkra och finlandssvenska kunder överdrivet för-

synta. Men det finns vissa skillnader i kommunikativa strategier här som gör att det föreligger en risk att man blir socialt missförstådd i intersvensk kommunikation, dvs. när en svensk möter en finlandssvensk. Det handlar i sista hand om balansgången mellan behovet av pragmatisk klarhet och undvikande av krav på den andra (se Blum-Kulka 1987), och denna balansgång tar sig något olika uttryck hos talarna i Sverige och Finland.

6. Litteratur

- Blum-Kulka, Shoshana 1987. Indirectness and politeness in requests: same or different? *Journal of Pragmatics* 11, s. 131–146.
- Clyne, Michael (red.) 1992. *Pluricentric Languages. Differing norms in different nations*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ekerot, Lars-Johan 2011. *Ordföljd, tempus, bestämdhet* (2:a uppl.). Lund: Gleerups.
- Eriksson, Mats 2001. Syntaxens sociala sida. En inledande diskussion av turtilllägg i samtal. *Språk och stil* 11, s. 5–24.
- Kern, Frederike & Margret Selting 2012. Conversation Analysis and Interactional Linguistics. I: Chappelle, Carol A. (red.), *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Wiley Online Library.
- Leech, Geoffrey 1983. *Principles of Pragmatics*. London/New York: Longman.
- Lindholm, Camilla 2003. *Frågor i praktiken. Flerledade frågeturer i läkare-patientsamtal*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lindholm, Camilla & Jan Lindström 2004. Dislokationer och fristående topiker. Två annexkonstruktioner i talad svenska. I: Melander, Björn, Ulla Melander Marttala, Catharina Nyström, Mats Thelander & Carin Östman (red.), *Svenskans beskrivning* 26. Uppsala: Hallgren & Fallgren, s. 196–207.
- Norrby, Catrin 2014. *Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra*. 3:e uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Norrby, Catrin, Camilla Wide, Jan Lindström & Jenny Nilsson 2014. Finns det nationella svenska kommunikationsmönster? Tilltal i läkare-patientsamtal i Sverige och Finland. I: Lindström, Jan, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm (red.), *Svenskans beskrivning* 33. Helsingfors: Helsingfors universitet, s. 343–352.
- Norrby, Catrin, Camilla Wide, Jan Lindström & Jenny Nilsson 2015a. Interpersonal relationships in medical consultations. Comparing Sweden

- Swedish and Finland Swedish Address Practices. *Journal of Pragmatics* 84, s. 121–138.
- Norrby, Catrin, Camilla Wide, Jenny Nilsson & Jan Lindström 2015b. Address and interpersonal relationships in Finland-Swedish and Sweden-Swedish service encounters. I: Norrby, Catrin & Camilla Wide (red.), *Address Practice as Social Action. European Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 75–96.
- Saari, Mirja 1995. ”Jo, nu kunde vi festa nog.” Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. *Folkmålsstudier* 36, s. 75–108.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Schneider, Klaus & Anne Barron (red.) 2008. *Variational Pragmatics: A Focus on Regional Varieties in Pluricentric Languages*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Wide, Camilla 2016. Kommunikativa skillnader mellan sverigesvenskt och finlandssvenskt språkbruk. I: Gustafsson, Anna W., Lisa Holm, Katarina Lundin, Henrik Rahm & Mechtild Trönnier (red.), *Svenskans beskrivning* 34. Lund: Lunds universitet, s. 39–62.

Jan Lindström

Finska, finskugriska och nordiska
institutionen
Helsingfors universitet
jan.k.lindstrom@helsinki.fi

Camilla Wide

Institutionen för språk- och
översättningsvetenskap
Åbo universitet
camilla.wide@utu.fi

Möten, motstånd och gränser – flerspråkiga namnstrategier

Maria Löfdahl, Sofia Tingsell & Lena Wenner

1. Inledning

I denna framställning presenteras en del av projektet *Det mångkulturella Sveriges onomastikon* som behandlar namn och flerspråkighet ur skilda perspektiv. Med utgångspunkt i ett namnmaterial som vi har samlat in tillsammans med olika flerspråkiga grupper i Sverige, diskuteras här hur man som minoritet kan använda olika språkliga strategier för att förhålla sig till majoritetssamhället. I artikeln visar vi hur några svenska minoritetsspråkstalande kan använda olika strategier för att förhålla sig till ort- och personnamn. Hos våra informanter ser vi en vilja att anpassa sig till sig majoritetssamhällets namn, men vi ser även ett motstånd mot majoritetssamhällets namnbruk, vilket bl.a. yttrar sig i att informanterna bildar egna namn på platser som namngivits av majoritetssamhället. Vidare sätter informanterna upp språkliga gränser mot majoritetssamhället för att stärka gruppidentiteten. Vi anser att dessa strategier kan relateras till postkoloniala projekt och teorier.

2. Material och metod

Vårt material består av intervjuer av personer i Västsverige som representerar olika typer av flerspråkighet. Intervjuerna genomfördes 2010–2014 och förvaras numera i Dialekt-, namn- och folkminnesarkivets samlingar. Totalt har 55 personer intervjuats fördelade på tre grupper. Grupperna är valda för att representera olika typer av flerspråkighet, där språket på olika sätt är relevant för individerna. Undersökningen omfattar 1) flerspråkiga barn, som ofta är simultant flerspråkiga, 2) invandrare, som vid undersökningens genomförande höll på att tillägna sig svenska som ett andraspråk samt 3) romer (till största delen den grupp som kallar sig resanderomer), som vanligen har svenska som

sitt förstaspråk. Den resanderomska gruppen är särskilt intressant, eftersom den arbetar med att revitalisera gruppens språk och därmed också namnmaterialet.

Informantgrupperna har det gemensamt att de utgör minoriteter i ett majoritetssamhälle och att de förutom svenska – som de behärskar i olika hög grad – är talare av minst ett annat språk.

Den första delgruppen är undersökningens mest heterogena grupp och består av 22 flerspråkiga barn som representerar vad som idag utgör en stor del av Sveriges befolkning. Uppskattningsvis består ca 26 % av befolkningen av det som kallas första eller andra generationens invandrare (se SCB) och kan därför antas vara flerspråkiga på ungefär det sätt som många av undersökningens barn är. Vid intervjutillfället var barnen 10 år gamla. Svenska är barnens undervisningsspråk, men de flesta talar ett eller ibland flera andra språk i hemmet. Svenska är det gemensamma språket i kamratgruppen. De 22 barn vi intervjuat i vår studie bor och går i skolan i ett område i Göteborg som kännetecknas av stor språklig och kulturell mångfald och variation. Som kontrollgrupp har vi intervjuat nio enspråkigt svenska barn i ett språkligt mer homogent område i Göteborg. Också dessa barn var vid intervjutillfället 10 år.

Den andra delgruppen utgörs av 16 nyanlända inlärare av svenska. Informanterna har varit ungefär ett år i Sverige. De är vuxna och deras förstaspråk varierar. Engelska och i viss mån svenska blir ett naturligt lingua franca i denna grupp, där svenska naturligtvis samtidigt utgör ett andraspråk för informanterna. Vi har samtalat med informanterna i fokusgrupper om två eller tre personer om vilken roll namnen intar i processen att närma sig ett nytt språk och ett nytt land och vilka strategier våra informanter har använt.

Den tredje delgruppen utgörs av åtta vuxna personer av romskt ursprung. Våra informanter tillhör den grupp som brukar kallas resanderomer. Resanderomerna har varit bosatta i Sverige i över 500 år. Gruppens språk, resanderomani, genomgår idag en revitaliseringsprocess där en bärande tanke är att språket skall kunna användas i alla situationer och inom alla områden. Detta innebär att ord för nya företeelser bildas på resanderomani. Även namn utgör en viktig del i denna revitaliseringsprocess.

Intervjuerna med samtliga tre delgrupper har varit semistrukturerade. Informanterna berättar fritt om sitt namnbruk och delger oss sina tankar kring detta. Samtalen om ortnamn har förts med utgångspunkt i kartor, där informanterna har kunnat peka ut och berätta om namngivning av olika lokaliteter i närområdet. Likaså har vi ställt frågor om personnamn och bruket av dem, men samtalen har fått löpa fritt. En fördel med denna metod är att den lämnar utrymme för informanterna själva och deras värdering av vad som är viktigt beträffande namn och namnbruk. Intervjuerna har skett i enlighet med Institutet för språk och folkminnets etiska riktlinjer.

3. Postkoloniala perspektiv på namn – teori och verktyg

För analysen av det här materialet har vi valt att utgå från postkolonial teori- bildning. Postkolonial teori emanerar ur koloniserade människors motstånd mot kolonialmakten och tillhandahåller verktyg för att analysera material producerat under postkoloniala betingelser, se t.ex. Ashcroft et al. (1995). Teorin har kommit att användas också för material som producerats av människor som inte lever under koloniala betingelser per se, men som lever under betingelser som i vissa avseenden liknar de (post)koloniala, t.ex. med avseende på en underordnad samhällelig position. Att vidga teorin till att också omfatta områden som Sverige och flerspråkiga individer som tillhör minoriteter i Sverige är knappast problematiskt ur ett teoretiskt perspektiv. Tvärtom uppmanar en del postkoloniala teoretiker till sådan användning, då ett större empiriskt material ökar möjligheterna att pröva teorin (van der Liet & Surmatz 2004). Van der Liet & Surmatz (a.a.) framhåller att en snäv definition av paradigmet är ett olyckligt förhållningssätt, för att det begränsar det empiriska materialet till just utomeuropeiska områden i historisk tid, trots att de verktyg som teorierna arbetar med är relevanta också utanför dessa tider och rum. Därför framför de ett förslag på hur användningen av begreppet kan vidgas där de betonar vikten av att studera infödda eller in- vandrade minoritetskulturer.

Postkolonial teori är väl lämpad för att analysera den typ av material som behandlas i detta projekt, eftersom teorin fokuserar på språk och plats. Inom teorin betonas vikten av att få använda det egna språket, eftersom detta är ett uttryck för kulturell kontroll (Ashcroft et al. 1995:283). Det gäller inte minst rätten att namnge platser sin omgivning: "To name the world is to 'understand' it, to know it and to have control over it" (ibid). Makten över kartan tillmäts också stor betydelse: "The map is the crucial signifier of control over place and thus of power over the inscription of being" (Ashcroft et al. 1995:392). Namn tillskrivs i denna kontext en mycket större betydelse än den att endast identifiera en plats (Entrekin 1991:55f.). Hos Cohen & Kliot (1992:93) har namnen symbolisk betydelse "as expressions of ideological values" (ibid).

För att som minoritet och minoritetsspråkstalar ta makten över den egna verkligheten genom språk och namn(givning) identifierar Ashcroft et al. två strategier: *avståndstagande* från det dominerande språket (ofta en kolonial- makts språk) och *subversion*, ett slags motstånd inifrån det koloniala perspektivet (Ashcroft et al. 1995:283f.).

Avståndstagandet som strategi består i att använda det lokala (eller det "egna") språket istället för det dominerande, också för domäner där det dominerande språket varit självklart. Det blir då också ett sätt att göra motstånd

mot den tolkning av världen som ett annat, dominerande språk, representerar (Ashcroft et al. 1995:283).

Det är emellertid inte alltid möjligt att finna ett eget eller inhemskt språk för att ersätta det dominerande språket. Subversion som strategi innebär att i stället använda det dominerande språket men på de egna villkoren och för de egna syftena. En sådan språklig markering utgör ”not a subversion of language alone, but of the entire system of cultural assumptions [...]” (Ashcroft et al. 1989:47).

Det postkoloniala forskningsparadigmet är inte nytt för namnforskningen. Det har framförallt applicerats på språkområden som har tydliga koloniala strukturer, såsom många afrikanska (se t.ex. Myers 2009) och asiatiska områden (Cohen & Kliot 1992), men även Europa (se t.ex. Nash 2009) har undersökts med hjälp av postkoloniala verktyg. Beträffande (post)koloniala processer i samiska områden se Andersson (2013) samt avsnitt 2.1.

3.1 Onomastiska perspektiv – platsskapande och gränser

För att diskutera ortnamn som bildats och används av de minoriteter som undersöks i studien har vi använt oss av begreppet *platskapande* (Vikstrand 2001:17ff.), som syftar på processen att skapa en plats av en geografisk lokalitet. Ibland omförhandlas med hjälp av namnet också områdets geografiska utsträckning (jfr Ashcroft et al. 1995 ovan). Diskussionen om platsbegreppet är inte ny inom namnforskningen. Per Vikstrand (2001:17ff., 2008:464) pekar på tre samverkande komponenter: en lokalitet, ett namn och ett meningsinnehåll. Vikstrand menar, i enlighet med Tuan (se Tuan 1977:136 och Andersson 2013:33ff.), att namnbrukare och namngivare skapar en plats av en lokalitet genom att namnge den och genom att knyta ett meningsinnehåll till platsen.

Namngivning i sig är också ett sätt att göra anspråk på en plats. Genom namngivning och platskapande markeras närvaro och förtrogenhet med en plats (jfr Vidberg 2008:455). Detta är relevant i områden där två eller flera kulturfärer möts. Sådana kontaktområden har i många fall präglats av koloniala förhållanden, där namngivarna genom att ge namn till platser också avgränsat och definierat dem, ibland på bekostnad av tidigare platsstrukturer (Andersson a.a). Denna omförhandling rör alltså platsernas gränser. Gränserna kan vara såväl geografiska som icke-geografiska och kan manifesteras genom språkliga eller sociala koder (jfr t.ex. Myers 2009).

Platskapande, namngivning och platsnarrativer kan användas för att återta en plats i en kontaktzon som kommit att »tillhöra» en annan grupp. Anderssons arbete (2013) belyser vikten av att synliggöra de samiska namnen för att markera och återta samisk närvaro i ett landskap. Dagens urbana miljöer

som präglas av kulturell mångfald och variation utgör i allra högsta grad mötesplatser för olika kultursfärer. Sådana områden präglas av en tydlig makthierarki som har likheter med koloniala situationer (se t.ex. Aschcroft m.fl. 1995).

4. Resultat

I det följande redogör vi kort för hur de tre informantgrupperna har redogjort för sitt bruk av ort- och personnamn.

4.1 De flerspråkiga barnen

Barn är intressanta som namngivare eftersom de ofta är både idoga och kreativa namnbildare (om barn som namngivare och namnbrukare se Huldén 1976, Tikka 2009 och Ryman 2012). De 22 flerspråkiga tioåringarna i vår studie har fått berätta hur de bildar såväl ortnamn som personnamn. Barnen har berättat hur de bildar egna namn för att tala om platser i sitt närområde. Dessa namn anger ofta hur det ser ut på platsen och består av ett adjektiviskt attribut följt av ett substantiviskt huvudord. Röda gården, Gröna gården och Blå gården beskriver de omgivande husens färg. Bland namnen på gårdar finns även jämförelsenamn där bokstävernas form inspirerat namngivarna. Här finns *U-gården* som är formad som ett *U*, *H-gården* som är formad likt ett *H* och *I-gården* som är lång och smal. Den lekplats som barnen givit namnet *McDonalds-grejererna* har en lekställning som till färg och form för tanken till McDonalds logotyp. Vidare använde de flerspråkiga barnen ofta ellipser av officiella namn. Gatorna *Kaprisgatan*, *Mejramgatan* och *Vaniljgatan* omtalas genomgående som *Kapris*, *Mejram* och *Vanilj*. Denna typ av elliptiska namnformer är dock generellt vanligt i ungdomsspråk, se Löfdahl (2012). Här bör påpekas att alla namn, oavsett barnens förstaspråk, är bildade på svenska. Namnen är bildade enligt ett stereotypt mönster och är semantiskt genomskinliga. De har en tydlig konkret referent, är funktionella och har en stor namnbrukarkrets och bärighet över tid.

I intervjuerna med de flerspråkiga barnen framkom också information om smekformer av förnamn. Exempel på sådana smekformer är *Beasan* > *Besa*, *Jumana* > *Jojjo*, *Nora* > *Nonno* och *Diana* > *Didi*. Här utgår barnen från namn på förstaspråket, men utnyttjar i hög grad det svenska mönstret med t.ex. tvåstavighet och reduplikation. Här bör dock påpekas att detta mönster återfinns i flera andra språk än svenska (se Riad & Larsson 2004). När man lyssnar på uttalet av dessa smekformer kan man emellertid höra att skillnaden mellan lång

och kort vokal i barnens varietet tycks vara mindre än i standardspråket och i övriga Göteborg, vilket är typiskt för den varietet som brukar kallas svenska på mångspråkig grund (Kotsinas 2001). Samma iakttagelse har gjorts av Riad & Larsson (a.a.) för material inspelat i Stockholm. Utifrån detta namnmaterial kan man se två tendenser: de flerspråkiga barnen använder det mönster som är det vanliga i svenskan men det finns även faktorer, framförallt uttalsmässiga, som är typiska för deras identitet som flerspråkiga.

Som en jämförelse har vi intervjuat nio enspråkiga barn som lever och går i skola i en enspråkig kontext. Studien visar att de båda barngrupperna bildar namn på olika sätt. De enspråkiga barnens namn är morfologiskt mer komplexa, t.ex. *Kungagraven* och *Kyrkofällan* som är bildade med fogemorfem, något som är vanligt i västsvenska ortnamn. De enspråkiga barnen hämtar gärna, till skillnad från de flerspråkiga barnen, referenser från en gemensam kulturell sfär. Exempel på detta är namnet *Vintergatan* som syftar på ett barnprogram.

4.2 Inlärargruppen

Som nyanländ konfronteras man omedelbart med olika typer av namn. Att kunna avkoda och hantera de ortnamn som man möter i det nya landet är centralt. I vår studie framgår det att den grupp av informanter som består av inlärare av svenska närmar sig de svenska ortnamnen på olika sätt. Många informanter uppfattar det som mycket viktigt att tillägna sig och förstå de svenska ortnamnen. Några informanter relaterar dem till namn bekanta från förstaspråket. En informant använde ljudlikhet med ord på förstaspråket som inlärningsstrategi. Hon associerade namnet *Delsjön* med ord på förstaspråket och tänker på namnet som 'det blödande hjärtat'. Andra informanter berättar hur de lärt sig segmentera och identifiera namnelement, t.ex. orden *berg* och *plats* i *Redbergsplatsen*. En informant berättar hur han som helt nyanländ och bosatt i Bergsjön ville förstå namnens betydelse. Efter att i lexikon ha slagit upp orden *berg* och *sjö* sökte han upp sjön som är den ursprungliga namnbäraren för att förstå namnet betydelse. För honom var det ett led i processen att rota sig i ett nytt hemland. För en mer utförlig beskrivning av dessa olika strategier att närma sig de svenska namnen och för relationen mellan namn och andra ord i inlärningsprocessen, se Löfdahl, Tingsell & Wenner (2015). Andra informanter uppfattar inte detta som lika viktigt. Några inlärare som i huvudsak umgås i internationella sammanhang berättar hur man istället för att använda de svenska etablerade namnen väljer omskrivningar som *The horse guy* när de talar om Kungssportsplatsen som kännetecknas av en staty av Karl IX till häst.

Inlärarna berättade också om sitt förhållande till personnamn. De beskriver hur namngivning av barn styrs av att namnen ska fungera i de båda språken. En arabisktalande informant berättade om hur han och hans hustru valde namn åt sin nyfödda dotter och då beaktade såväl svenskt som arabiskt namnskick.

4.3 Den romska gruppen

Den romska gruppen har bott i Sverige sedan flera hundra år och gruppens flerspråkighet skiljer sig därför från de två andra gruppernas. De talar i första hand svenska, men kan i varierande mån också resanderomani. Också denna grupp redogör för bruket av såväl ort- som personnamn.

Ofta har platser som varit relevanta för den romska gruppen blivit namngivna av majoritetssamhället och de romska namnen har fallit i glömska. Ibland har namnbrukarna övertagit och använt majoritetssamhällets namn även om detta inte är okomplicerat för de romska namnbrukarna.

- 1 Informant: Ja, vi har ju...Tattarkullen, har vi ju...
2 och så ska vi väl ha nån plats i Örebro
3 också. Och sen finns ju mer, men jag
4 är ingen expert. Där får du gå till nån
5 som...
6 Intervjuare: Använder man resandenamn på
7 dom...ställena?
8 Informant: Det är ju oftast buro...Svenssons benämning
9 som används...

För att undvika majoritetssamhällets namn gör talarna i denna grupp ibland förklarande omskrivningar (t.ex. "*uppe i Rölända*") när de talar om, i det här fallet, resanderomska boplatser.

Inom den romska gruppen tillämpas även en annan strategi: nybildning av namn. Jfr Terhi Ainialas studie (2010) som behandlar somaliska namnbrukares egenskapade namn i Helsingfors.

Resanderomani genomgår idag en revitaliseringsprocess. Trots att många resande inte till fullo behärskar resanderomani menar informanterna att det är viktigt att språket fungerar i alla situationer. Det innebär att man idag bildar ord på romani för nya företeelser i samhället. I linje med detta nybildas även idag ortnamn på resanderomani. Denna strategi tillämpades även i äldre tid. Exempel på detta är namnet *Longo Tan* 'den långa platsen' som förr användes av romer i Stockholm och som betecknar en plats där man slog läger

(muntlig uppgift av Katarina Ek-Nilsson). Namnet *Kåstonafóro* (som innehåller romani *kåstona* 'huvud' och *fóro* 'stad') är ett gammalt och etablerat romskt namn för Stockholm. En informant berättar om att hans farfar hade en skoaffär som hette *Skörnjer* bildat till romani *skörnjer* 'skor'. Nybildade namn är *Ticknobartem* (som innehåller *tickno* 'liten', *bar* 'sten' och *tem* 'trakt') som betecknar Smålandsstenar och *Fröfóro* som av vissa informanter används om köpcentrumet Frölunda torg i Göteborg. Här innehåller förleden det svenska *frö-* och efterleden det romska *fóro* 'stad' som är ett romskt epexegetiskt tillägg. Det är möjligt att fonologin har spelat roll för valet av efterled. Om olika typer av lån och anpassning av namn i flerspråkiga miljöer se Petrulevich (2016). Informanter berättar även att vissa svenska ortnamn anpassas morfologiskt i löpande tal, t.ex. *Stockholmo*.

Det är emellertid inom den romska gruppens personnamnsskick som informanterna själva upplever att gruppidentiteten tydligast manifesteras. Informanterna som tillhör resandegruppen för fram personnamnsskicket som en viktig del i resandeidentiteten. I äldre tid var man mån om att välja förnamn som inte var vanliga bland bönderna för att på det viset markera avstånd. Dessa namn är fortfarande populära inom gruppen. Exempel är *Oscaria*, *Eufrosyne*, *Concordia*, *Constanzia*, *Feonilda*, *Leotina*, *Leonard*, *Leonander* och *Olger*. Inom den romska gruppen är det vanligt att ha två namn: ett romskt namn och ett namn anpassat till majoritetssamhället. En informant från den svensk-romska gruppen exemplifierar med sin makes namn. Han heter *David Poncho* (romani *poncho* 'vacker, livlig fisk'). Namnet *David* används i kontakter med majoritetssamhället medan *Poncho* är det namn som används inom den romska kretsen. Informanten betonar att det är viktigt vad de romska namnen betyder. De är ofta genomskinliga.

Informanterna anser att användningen av binamn är typiskt för resandegruppen. De används istället för förnamn och är ofta bildade på romani (t.ex. *Lollo* 'den rödhåriga', *Lakke* 'den arga'). Romaninamnet används i den intima sfären medan majoritetssamhället använder det svenska namnet. Många inom resandegruppen känner varandra enbart genom dessa binamn.

I princip alla släkter i resandesamhället har binamn. Dessa är i regel bildade på svenska, t.ex. *Krökarna*, *Bockarna* och *Trähattarna*. De används fortfarande och är enligt informanterna viktiga för resandeidentiteten. För en mer utförlig genomgång av det romska personnamnsskicket se Löfdahl, Tingsell & Wenner (2015) och Löfdahl & Wenner (2015).

5. Analys och diskussion

Grupperna är sinsemellan mycket olika, gemensamt för dem är dock att de använder sig av såväl ett minoritetsspråk som ett majoritetsspråk i sin vardag och att de är minoriteter i ett majoritetssamhälle. I det följande föreslår vi att det namnbruk som informanterna använder sig av kan förstås i termer av dominans, motstånd och subversion och att platsskapande och därmed kontrollen över ett område ingår som komponenter i denna process.

Vi vill peka på tendenser i materialet som handlar om ett förhållningssätt till majoritetsspråket och majoritetskulturen som inte kan ses som exempel på motstånd eller upprättande av nya gränser. Anpassning till majoritetssamhällets språk och namn återfinns hos informanter i alla grupper. Den flerspråkiga barngruppen använder uteslutande svenska appellativer för att bilda namn på sina lekplatser (se avsnitt 3.1). De nyanlända inlärarna av svenska tillägnar sig svenska namn och anser ibland till och med att etymologin är betydelsefull för en djupare förståelse av namnet och platsen. Vid namngivning av barn väljs gärna ett namn som fungerar i båda språken (se avsnitt 3.2). Informanterna i den resanderomska gruppen vittnar om att svenskt namnskick tills helt nyligen varit i princip allenarådande även för platser som i första hand användes inom resandesamhället (se avsnitt 3.3).

Emellertid är också den motsatta tendensen, den som postkolonial teori menar är ett motstånd mot en dominerande del av samhället, synlig i alla informantgrupper. Det tar sig uttryck i såväl avståndstagande som subversion. När barngruppen använder svensk smeknamnsbildning för att bilda smeknamn till ursprungligen icke-svenska namn kan det ses som ett sätt att anpassa modersmålet till svenskans struktur. Eftersom dessa strukturer även kan vara bekanta från barnens förstaspråk är det också möjligt att de svenska principerna förstärker de strukturer som redan är bekanta från barnens olika förstaspråk. Dessa bildningar kan betraktas som ett uttryck för subversion: barnen använder såväl det dominerande som det egna språket i en blandning för att inte helt inordna sig i den dominerande kulturens språkliga system. Precis som i barngruppen utnyttjar den resanderomska gruppen det svenska personnamnmaterialet samtidigt som en gräns markeras mot det dominerande majoritetssamhället genom ett delvis annorlunda namnskick. Den resanderomska gruppen har ett ännu mer ambivalent förhållande till svensk namntradition. Förnamnen är traditionellt svenska och många av binamnen innehåller svenskt språkmaterial men namnmönstren skiljer sig delvis från majoritetskulturens.

Det finns även tendenser i materialet som mer entydigt pekar mot att de undersökta grupperna vill definiera sina egna platser. Ovan diskuterade vi hur barngruppen uteslutande använder svenskspråkigt material för att bilda namn på sina lekplatser och att det tyder på en anpassning till majoritetsspråket.

Den strukturella och semantiska enkelheten gör att namnen fungerar i en stor namnbrukarkrets med mycket olika språkliga och kulturella referenser. Det är också möjligt att betrakta det faktum att barnen ger namn åt de egna lekplatserna som ett sätt att ta makten över det område som är deras och för att skapa platser av geografiska lokaliteter som majoritetssamhället närmast betraktar som namnlösa icke-platser. Att ta makten över kartan genom att vara den som namnger en plats är en grundläggande postkolonial princip (Aschcroft 1995 et al.) och detta tillämpar barnen i studien.

Informanterna i den resanderomska gruppen vill inte vara avhängiga av svenska ortnamn, utan nybildar namn på resanderomani. Dessa namn betecknar dels platser som varit centrala för gruppen och som ofta haft svenska namn av nedsättande karaktär, t.ex. *Skojarebacken*, dels platser som är betydelsefulla för såväl den dominerande kulturen som för den egna, t.ex. köpcentrumet *Frölunda torg/Fröföro* (se Löfdahl, Tingsell & Wenner 2015). Att ge en butik ett resanderomskt namn som *Skörnjer* är ett subtilt sätt att visa vilken målgrupp man vänder sig till och därigenom sätta en språklig gräns mot majoritetssamhället.

Slutligen finner vi motståndsstrategier även hos den nyligen invandrade inlärarygruppen. Flera informanter berättar i intervjuer att de inte använder de etablerade svenska namnen på platser när de talar med sina flerspråkiga vänner (trots att de språkligt hade klarat detta). Istället används slangliknande namn som *The horse guy*. Här undviker informanterna svenska och använder istället engelska som lingua franca. De intar därmed ett visst mått av språkligt manifesterad nonchalans gentemot majoritetssamhällets kulturella material. Att avstå från möjligheten att använda platsens svenska namn, som informanterna mycket väl känner till, är uttryck för ett avståndstagande från både språket och det samhälle som förknippas med detta språk. Detta motstånd innebär dock inte att informanten helt och fullt tar avstånd från det svenska språket. I själva verket är informanten vid inspelningen fullt sysselsatt med att lära sig att behärska språket. Det bör snarare ses som ett uttryck för ett motstånd mot den roll som majoritetssamhället tilldelar personer som inte omfattar samma språkliga och kulturella koder fullt ut.

6. Litteratur

- Ainiala, Terhi 2010. Somalier som namnbrukare i Helsingfors. I: Nyström, Staffan (red.), *Namn – en spegel av samhället förr och nu*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 41.) Stockholm: Norstedts, s. 36–51.
- Andersson, Daniel 2013. Natur, namn och narrativ. Samiska minneslandskap genom ortnamn och ortnamnsnarrativer. I: Andersson, Daniel &

- Susanne Haugen (red.), *Språken, tiden, rummet: Festskrift tillägnad Lars-Erik Edlund på 60-årsdagen den 16 augusti 2013*. Umeå: Umeå universitet, s. 31–44.
- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths & Helen Tiffin (red.) 1989. *The Empire writes back. Theory and practice in post-colonial literatures*. London: Routledge.
- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths & Helen Tiffin (red.) 1995. *The post-colonial reader*. London: Routledge.
- Cohen, S.B. & N. Kliot 1992. Place-names in Israel's Ideological Struggle over the Administered Territories. *Annals of the Association of American Geographers* 82, s. 653–680.
- Entrekin, J. Nicholas 1991. *The Betweenness of Place. Towards a Geography of Modernity*. London: Macmillan.
- Huldén, Lars 1976. Barnens ortnamn. I: Dahlberg Vibeke, Botolv Helleland, Allan Rostvik & Kurt Zilliacus (red.), *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp och metoder*. Rapport från NORNA:s fjärde symposium i Hanaholmens kulturcentrum 25–27 april 1975. Uppsala: Nordiska samarbetskommittén för namnforskning, (NORNA-rapporter 10; Meddelanden från Folkkultursarkivet 4; Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 472.). Helsingfors: Folkkultursarkivet/Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 98–106.
- Kotsinas, Ulla-Britt 2001. Från Ekenssnack till Rinkebyska. *Pedagogiska magasinet* 2, s. 8–14.
- Kvaran, Guðrún, Hallgrímur J. Ámundason, Jónína Hafsteinsdóttir & Svarvar Sigmundsson (red.) 2008. *Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007*. Uppsala: NORNA-förlaget.
- van der Liet, Hank & Astrid Surmatz 2004. Indledning: Postkolonialisme og nordisk litteratur – en orientering. *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 25(2), s. 3–14. <http://dpc.uba.uva.nl/tvs/vol25/nr02/>. Hämtat 2016-09-16.
- Lawrence D. Berg & Jani Voulteenaho (red.) 2009. *Critical Toponymies. The Contested Politics of Place Naming*. Farnham, England: Ashgate.
- Leibring, Katharina, Leif Nilsson, Annette Torensjö & Mats Wahlberg (red.) 2012. *Namn på stort och smått*. Uppsala.
- Löfdahl, Maria 2012. Cappi på KP. Namn i Göteborgsområdet använda av ungdomar. I: Leibring, Katharina m.fl. (red.), s. 163–170.
- Löfdahl, Maria & Lena Wenner 2015. Det mångkulturella Sveriges onomastikon – en kortfattad projektbeskrivning. *Studia anthroponymica Scandinavica* 32, s. 193–198.
- Löfdahl, Maria, Sofia Tingsell & Lena Wenner 2015. Lexikon, onomastikon och flerspråkighet. I: Aldrin, Emilia, Linnea Gustafsson, Maria Löfdahl & Lena Wenner (red.). *Innovationer i namn och namnmönster. Hand-*

- lingar från NORNA:s 43:e symposium i Halmstad den 6–8 november 2013.* (NORNA-rapporter 92.) Uppsala: NORNA-förlaget, s. 153–167.
- Myers, Garth Andrew 2009. Naming and Placing the Other: Power and the urban landscape in Zanzibar. I: Lawrence D. Berg & Jani Voulteenaho (red.), s. 85–100.
- Nash, Catherine 2009. Irish Place Names: Post-colonial Locations. I: Lawrence D. Berg & Jani Voulteenaho (red.), s. 137–152.
- Petrulevich, Alexandra, 2016. *Ortnamnsanpassning som process: en undersökning av vendiska ortnamn och ortnamnsvarianter i Knýtlinga saga.* Uppsala: Uppsala universitet.
- Riad, Tomas & Nils Larsson 2004. Ibrahim kallas Ibbe. *Språkvård* 4, s. 7–13.
- Ryman, Lennart 2012. Ortnamnsbildning och ortnamnsbruk hos barn i en Stockholmsförort. I: Leibring, Katharina m.fl. (red.), s. 255–260.
- SCB. <<http://scb.se>>. Hämtat 16 september 2016.
- Tikka, Kajsa 2009. Kontakter inom barnkultur – barn som namngivare och namnbrukare. I: Leila Mattfolk & Terhi Ainiala (red.), *Namn och kulturella kontakter*. Handlingar från NORNA:s 37 symposium i Hapsal 22–25 maj 2008. (NORNA-rapporter 85; Skrifter 5.) Uppsala: NORNA-förlaget/Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken. s. 73–84.
- Tuan, Yi-Fu 1977. *Space and Place. The Perspective of Experience.* Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Vidberg, Maria 2008. Urbana ortnamn i Nykarleby och attityder till dem. I: Kvaran, Guðrún m.fl. (red.), s. 453–459.
- Vikstrand, Per 2001. *Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen.* (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 77. Studier till en svensk ortnamnsatlas 17.) Uppsala.
- Vikstrand, Per 2008. Folketymologier. Om ortnamnens meningsskapande funktion. I: Kvaran, Guðrún m.fl. (red.), s. 461–468.

Maria Löfdahl

Dialekt-, namn- och
folkminnesarkivet i Göteborg
Institutet för språk och folkminnen
maria.lofdahl@sprakochfolkminnen.se

Sofia Tingsell

Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
sofia.tingsell@svenska.gu.se

Lena Wenner

Dialekt-, namn- och
folkminnesarkivet i Göteborg
Institutet för språk och folkminnen
[lena.wenner@sprakochfolkminnen.se](mailto:lana.wenner@sprakochfolkminnen.se)

På väg genom satsschemat

Svensklärarstudenter i samtal om grammatik

Anja Malmberg & Marie Sörlin

1. Inledning

Under de senaste åren har flera forskare intresserat sig för grammatikundervisning (t.ex. Boström & Strzelecka 2013; Myhill m.fl. 2012), bl.a. i syfte att undersöka upplevelser av skolans grammatikundervisning och att förnya den. Teoretiskt sett anlägger många av studierna ett sociokulturellt perspektiv på lärsituationen och lyfter fram vikten av olika kulturella redskap för lärandet (jfr Säljö 2000). En bärande idé inom nämnda perspektiv är att samtalande är ett viktigt redskap för kunskapsutveckling, men som påpekats av forskare med intresse för lärande och interaktion behövs det fler empiriska studier av hur lärande görs i samtal (Melander & Sahlström 2010:11). Med denna studie vill vi ansluta till det sociokulturella perspektivet och ge ett bidrag till närstudiet av samtal och lärande. Vårt fokus ligger på hur svenklärarstudenter samtalar sig till kunskap om grammatik under smågruppssamtal i en universitetskurs i grammatik. Det ska understrykas att vårt material för denna studie är litet – tre minuter från ett samtal – och att vår undersökning därmed är att betrakta som en pilotstudie. Ett underliggande syfte är att ge förslag till vidare forskning på temat.

De frågor vi ställer i denna studie är följande: Vilka kulturella redskap från studenternas grammatikundervisning aktualiseras i studenternas grammatik-samtal? Hur används dessa redskap under samtalets gång? Och bidrar användningen av redskapen till att studenterna kommer fram till korrekta grammatiska analyser eller inte?

2. Kulturella redskap och kommunikativa projekt

Studenterna i vårt material har i sitt arbete ett flertal resurser för sitt lärande. I det sociokulturella perspektivet på lärande har dessa resurser kallats för kulturella redskap eller verktyg (Säljö 2000:20; Wertsch 1997). De kulturella red-

skapen ger användarna möjlighet att förlänga sitt tänkande och konstruera tankestrukturer som är mer avancerade än vad som vore möjligt utan dem. De viktigaste redskapen för studenterna i vårt material är det satsschema de använder som stöd för att genomföra och dokumentera analysen, den grammatiska terminologin, grammatiska knep som lärs ut i undervisningen, den analysgång som de tränat på i undervisningen och kursens grammatikbok. Dessutom har studenterna varandra som resurs i arbetet, dvs. gruppens samlade grammatikkunskaper och gruppmedlemmarna som samtalspartners för att verbalisera kunskaper.

I vårt material har satsschemat en framträdande roll. Som kulturellt redskap är satsschemat idag förmodligen etablerat i universitetskurser om svensk grammatik. Det används för att analysera satsdelar i huvudsatser och bisatser och finns i ett flertal olika varianter. Satsschemats idé är att svenskans satsdelar dyker upp i någorlunda fasta positioner i satsen och att dessa positioner kan beskrivas i ett schema. Det satsschema som de undersökta studenterna arbetar med är hämtat ur deras grammatikbok, Maria Bolanders *Funktionell svensk grammatik* (2014). Bolander använder två satsscheman, ett för huvudsatser och ett för bisatser. Vi kommer här att följa studenternas analys av en huvudsats och därför blir bara huvudsatsschemat som kulturellt redskap aktuellt. I satsschemats rubriker finns viss grammatisk terminologi uttryckt (se figur 1). Dock uttrycks inte all den terminologi som studenterna behöver för att hantera analysen.

Förfält	Mittfält			Slutfält			
Fundament	Finit verb	Subjekt	Adverbial/predikativ	Infinit verb	Partikel/preposition/reflexiv	Objekt/ subjekt/predikativ	Adverbial/predikativ

FIGUR 1: Huvudsatsschemat enligt Bolander (2014).

Ett annat kulturellt redskap som studenterna har tillgång till är den analysgång som lärs ut i undervisningen. Den finns beskriven i figur 2. Studenterna ska inledningsvis arbeta med en hel text. Först när de har avgränsat alla huvudsatser i texten ska de gå över till att arbeta med satsschemat och analysera en huvudsats i taget för att sedan gå över till den huvudsatsens bisatser. I den analyserade samtalet håller studenterna på med steg 2 som har gråfärgats i figur 2, nedan. I steg 2A ska studenterna identifiera eventuella kopulaverb, något som inte uttrycks i satsschemats rubriker (se figur 1). I steg 2B–D ska satsdelar avgränsas vilket innebär att även attribut ska identifieras, något som inte heller uttrycks i satsschemat (se figur 1). Analysgången och satsschemat kan ses som kompletterande kulturella redskap.

Wertsch (1997) har påpekat att kulturella redskap kan begränsa användaren. Han visar hur studenter som ska återberätta ett historiskt förlopp använder ett traditionellt narrativ av förloppet, trots att de uttrycker kritik mot just den historieskrivningen. Narrativet, som kulturellt redskap, begränsar studenternas tänkande, menar Wertsch, och de klarar inte av att konstruera ett nytt. De kulturella redskap vi fokuserar i den här analysen kompletterar varandra men innebär också olika begränsningar för studenterna.

<p>Steg 1: Gå igenom hela texten A: Markera alla huvudsatspredikat B: Avgränsa alla huvudsatser</p>	<p>Steg 3: Analysera förstgradsbisatserna, en i taget A: Identifiera bisatsinledare B: Identifiera predikatet (verbfras, ev. kopula) C: Analysera mittfältet genom att avgränsa subjekt och satsadverbial D: Analysera slutfältet genom att avgränsa objekt/predikativ och adverbial E: Analysera ev. andragsgradsbisatser på samma sätt, fortsatt med ev. tredsgradsbisatser osv.</p>
<p>Steg 2: Analysera huvudsatserna, en i taget A: Identifiera predikat (verbfras, ev. kopula) B: Avgränsa och benämna fundamentalsatsdel C: Analysera mittfältet genom att avgränsa subjekt och satsadverbial D: Analysera slutfältet genom att avgränsa objekt/predikativ och adverbial</p>	

FIGUR 2: Undervisningens analysgång för satser som ska placeras in i satsschemat.

De studenter som vi har följt introduceras genom kursens undervisning till ett språkande och ett arbetssätt som på olika sätt hör ihop med en övergripande tradition: universitetsstudier i svensk grammatik. Inom ramen för det är studenterna inbegripna i vad som kan kallas en *kommunikativ verksamhet* (se Linell 2011:72–92). Förenklat uttryckt innebär detta att de deltar i ett socialt möte där de har vissa övergripande roller, interaktionsmönster och syften – i detta fall syften som att lära grammatik genom att samtala och genomföra ett antal analysuppgifter. Kommunikativa verksamheter är i sin tur uppbyggda av olika *kommunikativa projekt* (a.a. s. 98). Ett kommunikativt projekt är en mer eller mindre omfattande del av den kommunikativa verksamheten där parterna tillsammans försöker lösa en kommunikativ uppgift. I fokus för vår studie står de kommunikativa projekt som rör grammatik. Vi kallar dem *grammatiksamtalsprojekt*. Dessa grammatiksamtalsprojekt består i vårt material av två återkommande delprojekt (som i sin tur kan delas upp i ännu mindre delprojekt):

- *Identifiera en satsdel* i en skriven text genom att
  - *avgränsa* satsdelen, ev. med hjälp av diverse knep
  - *benämna* satsdelen med en grammatisk term.
- *Dokumentera* identifieringen genom att skriva in den del av texten som utgör satsdelen i ett satsschema.

I den här studien fokuserar vi delprojektet *identifiera* med dess underordnade delprojekt *avgränsa* och *benämna*. För att lyckas med avgränsningen av satsdelar behöver studenterna också tillgång till ytterligare ett redskap, nämligen de knep som undervisningen har lärt dem, se vidare under *Resultat*.

Under studenternas arbete med grammatikanalysen aktualiseras de kulturella redskapen aktivt av studenterna och för varje huvudsats genomförs grammatiksamtalsprojektet att identifiera en satsdel flera gånger. En gång för varje steg i steg 2 av analysgången.

3. Material och metod

Materialet är tre minuter av en inspelning av ett längre samtal. Inspelningen har gjorts av studenterna själva under den grammatikkurs de för tillfället läste.¹ Deltagarna är fyra kvinnliga studenter på ämneslärarprogrammet med inriktning mot gymnasiet. I denna studie tar vi fasta på studenternas felanalyser, men det är värt att poängtera att alla fyra nådde betyget väl godkänt på grammatikkursen. Det som de misslyckas med att göra under inspelningen lär de sig förmodligen i tidsrymden mellan inspelningen och examinationen, som ägde rum en vecka senare.

Studenternas grammatikkurs var sex veckor lång och undervisades av en av oss (Malmberg). Undervisningen är upplagd i cykler. Varje cykel inleds med två till tre föreläsningar om något grammatiskt tema. Vid den sista föreläsningen genomförs en elevtextanalys i helklass. Studenterna får sedan en annan elevtext som de i studiegrupper om tre till fyra studenter ska göra samma sorts analys på. Deras olika analyser presenteras och diskuteras sedan på ett seminarium i halvklass.

Idén bakom studiegrupperna och halvklasseminarierna är att studenterna ska ges flera tillfällen att samtala utifrån den kunskap de just håller på att lära in. Förutom att dessa elevtextanalyser hjälper studenterna att förstå vad grammatikkunskaperna har för funktion i deras yrkesutövning, så metakontextualiseras också kursens utformning vid ett didaktiskt seminarium. Studenterna får där fundera över var de lär sig mest grammatik (föreläsning, studiegrupp, seminarium), hur deras erfarenhet av lärandet följer de lärandeteorier som de läst under utbildningen och inte minst hur detta bör påverka utformningen av deras framtida grammatikundervisning. Den viktigaste instansen för studenterna att

---

1 Studenterna gjorde inspelningen i syfte att själva använda den som material för en examinerande uppgift i en senare kurs. Instruktionen var att spela in ungefär en timme av gruppens samtal. Vi bad om tillgång till materialet i efterhand i syfte att få göra pilotstudier.

verbalisera sin kunskap är studiegruppssamtalen som inte är lärarövervakade, och det är vid ett sådant studiegruppsmöte som studenterna har gjort inspelningen. Vi har transkriberat inspelningen och de transkriptionstecken som använts finns i bilaga 1. Alla namn och andra personidentifierande uppgifter har bytts ut.

Vi följer studenternas analys av en huvudsats i en elevtext från åk 2 på gymnasiet. I den analyserade delen av samtalet arbetar studenterna med en huvudsats som är en del av en satsradning, se den fetstilade delen av exempel (1). Meningskonstruktionen med en attributiv bisats, i det analyserade exemplet en relativsats, förekommer vid fler tillfällen i elevtexten och studenterna har vid varje tillfälle problem med den konstruktionen. Exemplet är valt för att det är något studenterna har problem med vid flera tillfällen och för att det är ett illustrativt exempel på hur de samtalar sig fram till en lösning.

- (1) [...] I dagens samhälle är det språket engelska, **det är ett språk som påverkar oss alla dagligen genom musik och tv-rutan**. Även de som inte förstår det som små barn snappar upp ord och utvecklar språket. [...]

4. Resultat

Vi inleder detta avsnitt med en genomgång av studenternas samtal. Sedan fokuserar vi de två felanalyser som studenterna gör. Först felet med att ett predikativ benämns som ett objekt och sedan hur samma satsdel avgränsas fel.

Under de tre analyserade minuterna genomför studenterna nio grammatik-samtalsprojekt (P1–P9), vilket visas i första kolumnen i tabell 1. I huvudsak genomför studenterna projekten seriellt, ett i taget, från P1 till P9. Men projekten kan också pågå parallellt (P2 pågår delvis samtidigt som P1, vilket syns på tiderna i kolumn tre) eller avbrytas för att återupptas vid ett senare tillfälle (se t.ex. P3 och P5). Det sistnämnda sker t.ex. för att de missat någon del i ett analyssteg. Vad det är studenterna gör i respektive projekt beskrivs i figurens sista kolumn.

I kolumn två i tabell 1 visas på vilket sätt respektive projekt motsvarar ett steg i analysgången för huvudsatser. Steg 2E är det som tycks ge studenterna mest problem. Dels uppehåller de sig längst vid det, dels genererar det analyssteget flera olika projekt.

Av tabell 1, kolumn fyra, framgår också vilken terminologi som studenterna verbaliserar under samtalet och hur många gånger varje term används under projektet (siffrorna inom parents).²

---

² Materialet är för litet för att kvantifiera studenternas termanvändning och dessutom

Tabellen återger också vad vi har kallat för *knep*. Med *knep* menar vi kunskap som kan finnas uttryckt i grammatikboken, men som av undervisande lärare har omvandlats till ett *knep*. Ett exempel är *biffregeln* (Bisats Inte Före Finit) som förklaras i grammatikbokens text, men där det inte beskrivs hur kunskapen kan användas för att avgöra om det är ett huvudsats- eller bisatspredikat man arbetar med. Detta tydliggörs av undervisade lärare. Vi har registrerat när studenterna aktualiserar ett *knep* ifrån undervisningen eller ur grammatikboken (kolumn fem). I P8 ägnar sig studenterna t.ex. åt att högläsa ur grammatikboken, vilket får dem att aktualisera adverbialsfrågorna. Det är också i den högläsningen som termen *omständighetsadverbial* dyker upp (se kolumn fyra). Samtalet under projektets gång pekar dock på att studenterna uppfattar satsdelen som ett sättsadverbial. Denna term verbaliseras inte till fullo i själva samtalet. De säger bara *då e de ett sätt*.

Som framgår av tabell 1 är nästan alla av studenternas kommunikativa projekt kopplade till analysgången av huvudsatser. Analysen som studenterna kommer fram till och redovisar vid halvklasseminariet syns i figur 3. Pilen i subjektskolumnen markerar vilken satsdel som har topikaliserats till fundamentet. Satsdelar som markerats med en stjärna är av oss bedömda som felanalyser. Studenterna gör som nämnts två fel i sin analys, predikativet benämns objekt och samma satsdel avgränsas fel. En korrekt lösning hade varit att ledet *ett språk som påverkar oss alla dagligen genom musik och tv-rutan* hade placerats i slutfältets objekt/subjekt/predikativ-kolumn och markerats som predikativ. Vi ska fortsättningsvis diskutera hur dessa fel uppstår i studenternas samtal och analys.

Förfält	Mittfält			Slutfält			
Fundament	Finit verb	Subjekt	Adverbial/predikativ	Infinit verb	Partikel/preposition/reflexiv	Objekt/ subjekt/predikativ	Adverbial/predikativ
Det	är	←				ett språk*	som påverkar oss alla dagligen genom musik och tv-rutan*

FIGUR 3: Studenternas analys av huvudsatsen. Satschemats rubriker följer Bolander (2014).

framgår inte här om det är en eller alla studenter som använder termer. Vi har valt att redovisa frekvens för att kunna visa på upprepning av en term i materialet.

TABELL 1: Studenternas kommunikativa projekt i relation till analysgången och använda termer och knep.

Grammatik-samtals-projekt	Analys-gång	Tid	Termer (antal ggr)	Knep	Beskrivning
P1: Huvudsatsen	2A	04.05–04.20	Huvudsats (1)		Påbörjar analysen av en ny huvudsats.
P2: Predikatet	2B	04.09–04.12		Biffregeln	Identifierar och dokumenterar huvudsatspredikatet i satsschemat.
P3a: Fundamentet	2C	04.20–04.25	Fundament (1), Subjekt (2)		Dokumenterar fundamentet.
P4: Mittfältet	2D	04.25–04.33	Adve[rbial] ³ (1)		En student börjar avgränsa och benämna biffregelns testord <i>inte</i> som om den var en del av elevtexten. Missförståndet reds ut.
P5a: Slutfältet (nominal)	2E	04.33–04.34			Påbörjar projektet slutfältets nominal.
P6: Orienterar sig i texten		04.34–04.36			En av studenterna orienterar sig i elevtexten.
P5b: Slutfältet (nominal)	2E forts.	04.36–04.40	Objekt (1)		Avgränsar och benämner slutfältets nominal till ett objekt.
P3b: Fundamentet	2C forts.	04.40–04.43	Subjekt (1)		Dokumenterar fundamentets satsdel till mittfältet.
P7a: Bisatsen		04.43–04.46			Påbörjar diskussionen om bisatsen funktion.
P5c: Slutfältet (nominal)	2E forts.	04.46–04.55	Predikativ (1)		Benämner slutfältets nominal på nytt, till predikativ.
P7b: Bisatsen		04.55–06.19	Bisats (1), Objekt (3), Adverbial (1), Verb (2)		Diskuterar vilken adverbial funktion bisatsen har i huvudsatsen.
P8: Adverbial		06.19–06.53	Adverbial (1), Omständighetsadverbial (1)	Läser grammatikboken, adverbialfrågorna	Högläser ur grammatikboken och benämner vilket slags adverbial bisatsen är.
P9: Slutfältet (adverbial)	2E forts.	06.53–07.06			Dokumenterar bisatsen i satsschemat.

³ Studenten hinner bara säga *adve* innan de övriga påbörjar en reparation genom att bryta med *nä*.

4.1 Predikativ blir objekt

Studenterna är lärda att markera i satsschemat om de menar att en satsdel är predikativ, men gör inte det. I projekt P5c kallar de nominalet *ett språk* för predikativ, men detta får inte konsekvens i det fortsatta samtalet, se tabell 1 och raden för P7b för hur de fortsätter använda termen *objekt*. Det gör alltså en delvis korrekt analys, men dokumenterar fel. Vi menar att en bidragande orsak till detta är dels den samtalsstrukturella placeringen av projektet som rör predikativet, dels egenskaper i det kulturella redskapet satsschema.

Passagen där de diskuterar predikativet återges i exempel (2). På rad 1 inleder G projekt P7a med orden *men då e ju frågan nu*. Det är ett projekt som hon att döma av fortsättningen (rad 5, 7 och 14) har tänkt ska handla om att benämna bisatsen. Hon fullföljer dock inte sitt yttrande utan en paus uppstår (rad 2) varefter E fyller i G:s yttrande med frågande ton (rad 3). E fokuserar då benämningen av slutfältets nominal och tillsammans bekräftar studenterna att nominalet faktiskt är ett predikativ (rad 5–13). Därefter återgår G till projektet med bisatsen (rad 14).

Trots att studenterna i exempel (2) är överens om att *ett språk* är ett *predikativ* så får den benämningen av satsdelen ingen konsekvens för det fortsatta samtalet, eller för vad de dokumenterar i satsschemat. Efter sekvensen kallar de nominalet konsekvent för *ett objekt* (tre gånger, se figur 3, P7b). Att predikativ inte får fäste i studenternas analys har sannolikt att göra med att termen dyker upp i en interaktionellt sett undanskymd del av samtalet. Den aktualiseras i en sekvens som bildar en sidosekvens inuti P7 (jfr Ottesjö 2006:54 ff. om sidosekvenser). P7 handlar om definitionen av bisatsen, men P5c är ett återvändande till slutfältets nominal.

(2) Predikativ blir objekt (P7a och P5c).

- 1 G: men då e ju frågan nu
2 (0,6)
3 E: om det blir pre (.) di (.) kativ?
4 (1,2)
5 G: ja: (.) dels de
6 F: [a just de
7 G: [de hade ja inte ens tänkt på men ja hh men
8 (0,8)
9 G: [a
10 H: [ja det är de ju
11 E: a:
12 G: ja

13 H: det är ju ett [tillstånd
14 G: [men va e men va e bisatsen som
15 påverkar oss alla dagligen genom musik *och tv-rutan*
16 (.) [vad är det då

Ytterligare ett skäl till att predikativanalysen inte får fäste kan vara att studenternas diskussion kommer i fel fas i förhållande till den rekommenderade analysgången. Rekommendationen är att i analyssteg 2A uppmärksamma verbets kvalitet så att man redan vid ingången till analyssteg 2D vet om nominalet i slutfältet kommer att bära sig åt som ett objekt eller ett predikativ. Studenterna uppmärksammar egentligen aldrig verbet vilket t.ex. syns på att termen *kopulaverb* aldrig nämns. Studenterna går direkt på termen *predikativ* under sin analys av slutfältet.

Predikatskolumnen i satsschemats mittfält stödjer inte att kopulaverb ska uppmärksammas. Detta framgår däremot av den kompletterande informationen i analysgångens steg 2A. Satsschemat efterfrågar enbart finit verb (se figur 3) och det kontrollerar studenterna med hjälp av biffregeln i P2 (se tabell 1). När de kommer till slutfältets nominal efterfrågar däremot satsschemat predikativ och det får studenterna att gå tillbaka och i efterhand fundera över vilket slags verb de har. Detta gör att de lägger mer vikt vid diskussionen av slutfältets nominal och mindre vid verbets kvalitet.

Studenternas faktiska analysgång är en indikation på att de är mer styrda av satsschemats utformning än av undervisningens rekommenderade analysgång. De termer som synliggörs i satsschemats rubriker blir de termer studenterna använder och satsschemat kommer på så sätt att bli ett kulturellt redskap som begränsar deras tänkande.

4.2 Satsdel avgränsas fel

I det här avsnittet följer vi studenternas analys och kallar slutfältets nominal för "objekt". Studenterna avgränsar slutfältets objekt fel. I själva verket gör de inte ens ett försök att avgränsa fraserna i slutfältet. De går i stället in i analysen av slutfältet med förutsättningen att nominalet *ett språk* är skilt från bisatsen. Att de drar den slutsatsen har sannolikt inte bara att göra med att de underlåter att analysera frasgränserna, utan också med hur analysgången och satsschemat styr dem. Båda behandlar nämligen bisatsen som något eget. Bisatsen ska lyftas ur huvudsatsschemat och placeras in i ett eget bisatsschema och det är vad studenterna gör. De lyfter ur den attributiva bisatsen. Sedan identifierar de den som ett slutfältsadverbial.

En fråga man kan ställa sig är varför studenterna misslyckas med att avgränsa frasgränser i satsschemats slutfält (steg 2D), när de lyckas i mittfältet (steg 2C).

Ett möjligt svar kan vara att satsschemats utformning antyder att de här två fälten är samma typ av analys. Både mittfält och slutfält innehåller en kolumn för ett predikat, ett nominal och ett adverbial. Likheten mellan de båda fälten är dock försätlig.

Mittfältets tre kolumner motsvaras av tre satsdelar som är enkla att avgränsa gentemot varandra. Inte minst eftersom subjektet har topikaliserats till fundamentet och eftersom biffregelns testord *inte* tydliggör var satsadverbialet skulle finnas i satsen även om det inte finns i aktuell sats. Men i slutfältet är inte förhållandet mellan satsschemats kolumner och satsdelarna ett till ett. I slutfältet kan den nominala kolumnen innehålla två satsdelar, direkt och indirekt objekt. Och adverbialskolumnen kan innehålla ett flertal olika adverbial uppräddade efter varandra, men som ändå räknas som olika satsdelar. Vid en eventuell topikalisering skulle de flyttas var och en för sig. Det här gör att det vid analys av slutfältet är viktigt att avgränsa fraserna innan man börjar benämna och dokumentera dem i satsschemats kolumner.

Eftersom studentgruppen aldrig prövar att avgränsa objektet så upptäcker de inte heller att de i själva verket bara har en satsdel i slutfältet. När de har placerat in *ett språk* som objekt så har de bara adverbialskolumnen kvar och de tycks därför ta för givet att bisatsen är ett adverbial. Diskussionen i P7 handlar aldrig om vilken satsdel bisatsen är, utan om vilket slags adverbial den är. I exempel (3) visas inledningen av diskussionen. Här är studenterna inne på att bisatsen har en beskrivande funktion till nominalet (rad 23, 27, 31, 33, 35 och 41). Den tanken borde leda dem in på termen *attribut* som är den satsdel som har beskrivande funktion för nominalet. Termen *attribut* dyker dock aldrig upp i samtalet (se tabell 1).

(3) Attributiv bisats blir adverbial (P7).

17 G: [men va e men va e bisatsen som
18 påverkar oss alla dagligen genom musik *och tv-rutan*
19 (.) [vad är det då
20 H?: [ojdå
21 F: [oj helvete: ((suckande röst))
22 H?: öh:m ((suckar))
23 G?: det beskriver ju språket
24 E: a:
25 ?: m[:
26 H: [m:
27 H: det beskriver alltså (.) eh objektet
28 G: a:
29 F?: ((gäspar))
30 E: [(xxx)

31 H: [och det beskriver
 32 (3,0)
 33 H: [₁ hur objektet gör
 34 G?: [₁ (xx*x*)
 35 E?: [₁ (xxx) språket förändr-
 36 G: [₂ ja: eller ne:j va (x) a:
 37 E: [₂ nä de beskriver väl vi väl [hur vi hör de (.)=
 38 G: [hu-
 39 E: =eller?
 40 (0,5)
 41 G: nä de [beskriver hur språket påverkar oss

Studenterna tycks leta efter adverbialfunktion genom att pröva vad det är som beskrivs av bisatsen. På rad 23 och 27 är de inne på objektet (*språket*). Men när det inte ger dem en godtagbar adverbialfunktion så prövar de andra verb. På rad 33 ges förslaget *gör*, på rad 35 *förändr[as]*, på rad 37 *hör* och på rad 41 *påverkar*. I sin fortsatta diskussion kommer de att pröva flera olika tankar på hur bisatsen är adverbial.

Slutet av studenternas adverbialdiskussion visas i exempel (4). H ger på rad 48 ett nytt förslag. Hon blandar ihop termerna *adverbial* och *adverb*, vilket gör det här uttalandet lite kryptiskt, men den tanke hon presenterar är att bisatsen på något sätt har funktion i relation till predikatet, dvs. verbet, och på rad 50 uppmärksammar hon att satsens verb är *är*, dock utan att koppla tillbaka till predikativdiskussionen i P5c.

(4) Attributiv bisats blir adverbial (P7).

42 ?: [((hostar))
 43 G: [fast än då blir- jo absolut=
 44 H: [ja men då
 45 G?: =[men (xxxx)
 46 G: [men då hade det ju ändå för att det blir för-
 47 E: ja:
 48 H: asså ett adverbial ska ju- säga nåt om ett- verb
 49 F: a: just de
 50 H: å om det är verbet är
 51 (7,0) ((de läser i grammatikboken))
 52 E: nej ((viskande))
 53 (1,4)
 54 H: [hh de pra- de skriver ju nja
 55 F: [((knarrande läte))
 56 (2,0)

Studenternas samtal har alltså fört dem bort ifrån den korrekta analysen, som de var så nära i början av projekt P7 (se exempel 3). När de inte lyckas lösa problemet genom samtalet, går de in i grammatikboken och läser (P8), vilket får ses som en rimlig lösning. Problemet är att den term studenterna slår upp är *adverbial*, vilket är den term deras analys och samtal har lett dem till men den term de skulle behövt slå på är *attribut*. Det boken säger blir därför inte till någon hjälp för dem att komma närmare den korrekta analysen.

5. Diskussion

Vi har med den här pilotstudien gett ett bidrag, om än litet, till empiriska studier av studenters lärande av grammatik i smågruppssamtal. I studien har vi visat vilka kulturella redskap som aktualiseras i en del av ett sådant samtal och hur dessa redskap både kan bidra till och begränsa lärandet om grammatik.

I det undersökta samtalet aktualiserar studenterna flera av de tillgängliga kulturella redskapen. De utnyttjar varandra för kunskapsöverföring och diskussion; de slår i sin grammatikbok; de förhåller sig till kunskap som de har lärt i undervisningen, både analysgången och de grammatiska knepen, och de använder terminologin. Men det som främst styr vad de gör och talar om tycks vara satsschemats utformning.

Satsschemat påverkar hur och när studenterna avgränsar satsdelar och vilken terminologi som aktualiseras under arbetet. De använder bara den terminologi som synliggörs i satsschemat och detta begränsar dem på samma sätt som Wertsch studenter blev begränsade när de använde sitt kulturella redskap.

Grammatikboken blir också en begränsning när studenterna inte vet vilken term de behöver slå på. Och grammatikboken aktualiserar inte heller hur dess kunskap ska användas för analys, dvs. knepen. De kulturella redskap som studenterna har tillgängliga bidrar till att analysen går framåt, men samtidigt begränsar de studenterna. Eftersom satsschemat dominerar vad studenternas talar om så framträder dess begränsningar extra tydligt i det här undersökta samtalsutdraget.

Det finns anledning att titta vidare på hur olika kulturella redskap aktualiseras och samverkar under grammatiksamtal. Styr satsschemat studenternas kunskapande på liknade sätt också i andra grammatiksamtal där det är ett redskap? Även de redskap som inte fått en framträdande roll i vårt material skulle behöva undersökas närmare, t.ex. hur grammatikboken används eller hur knepen aktualiseras. Man ska inte heller glömma att vi i denna studie bara kunnat fokusera en grammatisk företeelse, satslösning för huvudsatser. Sannolikt finns liknande eller andra problematiker för andra grammatiska företeelser.

I vårt material ser vi också tecken på att samtalsstrukturen i sig påverkar studenternas analys. Om viktig kunskap får en i samtalet undanskymd position blir den inte med nödvändighet till hjälp för studenterna. Kopplingen mellan samtalets struktur och vad som får fäste i studenternas grammatikanalys skulle med andra ord också behövas undersökas närmare.

Denna typ av studier kan bidra till att grammatiklärare, på universitetet, men också grundskolor och gymnasier, får ökad insikt om grammatiksamtal och de kulturella redskap som är förknippade med dem. Ökad insikt kan förhoppningsvis få dem att organisera sin undervisning så att den så långt möjligt förebygger svårigheter i studenternas och elevernas lärande om grammatik.

6. Litteratur

- Bolander, Maria 2014. *Funktionell svensk grammatik*. 3 uppl. Stockholm: Liber.
- Boström, Lena & Elzbieta Strzelecka 2013. Min grammatikhistoria: Roliga och sorgliga berättelser ur verkligheten. En fenomenografisk analys av 313 studenters berättelser. I: Chrystal, Judith-Ann & Maria Lim Falk (red.), *Tionde nationella konferensen i svenska med didaktisk inriktning. Genre. Stockholm 18–19 oktober 2012*. Stockholm: Stockholms universitet, s. 29–40.
- Linell, Per 2011. *Samtalskulturer. Kommunikativa verksamhetstyper i samhället*. Volym 1. (Studies in language and culture 18.) Linköping: Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings universitet.
- Melander, Helen & Fritjof Sahlström 2010. Lärande i interaktion. I: Melander, Helen & Fritjof Sahlström (red.), *Lärande i interaktion*, s. 11–25.
- Myhill, Debra, Susan M. Jones, Helen Lines & Annabel Watson 2012. Re-thinking grammar: the impact of embedded grammar teaching on students' writing and on students' metalinguistic understanding. *Research Papers in Education* 27(2), s. 139–166.
- Ottesjö, Cajsa 2006. *Att fortsätta och att återgå. Studier i koherensskapande praktiker i vardagliga flerpersonsamtal*. (Gothenburg Monographs in Linguistics 29.) Göteborg: Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.
- Säljö, Roger 2000. *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Wertsch, James V. 1997. *Mind as Action*. New York: Oxford University Press.

Anja Malmberg
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
anja.malmberg@svenska.gu.se

Marie Sörlin
Institutionen för språkstudier
Umeå universitet
marie.sorlin@umu.se

Transkriptionsnyckel

- [Vänsterhakparenteser markerar början på samtidigt tal.
- = Likhetstecken i slutet på en rad och i början på en rad strax därefter markerar att yttrandet framförts som enhet utan paus av samma talare, men att det delats upp på olika rader för att möjliggöra inplacering av samtidigt tal.
- : Kolon indikerar utdraget ljud.
- Bindestreck markerar avbrutet tal eller något som låter ”avhugget”.
- hh Dubbel-h markerar ljud av tydlig inandning.
- *ord* Asterisk markerar att talaren säger något skrattande.
- ((ord)) Dubbla parenteser markerar transkriberarens beskrivning av något, t.ex. förekomsten av skratt.
- (ord) Parenteser markerar svårtolkat tal, oftast beroende på samtidigt tal, där transkriberaren nedtecknat en rimlig tolkning av det sagda.
- (xxx) Parenteser med kryss inuti markerar att något sägs men att det inte är möjligt att höra vad.
- ord Understrykning markerar emfas.
- ord* Kursiv stil markerar när studenterna läser eller citerar ur elevtext eller grammatikbok.
- ? Frågetecken markerar stigande intonation.
- (.) Punkt inom parenteser markerar mikropaus, kortare än 0,2 sekunder.
- (0,3) Siffra inom parentes markerar tid uppmätt inom eller mellan yttranden.

Fackord i samtal och texter om barns hjärtfel

Ulla Melander Marttala & Elisabet Mattsson

1. Inledning

Hur kan fackord användas som redskap och resurs i olika kommunikationssituationer och i kunskapsbyggande? I denna artikel presenteras en studie om användning av fackord i samtal och texter om barns hjärtfel. Studien ingår i projektet Hälsolitteracitet och kunskapsbyggande i informationssamhället.¹

Ett övergripande syfte är att studera hälsolitteracitet: hur man använder och förstår olika slag av hälsoinformation, i detta fall när man väntar eller har ett barn med hjärtfel. En aspekt av hälsolitteracitet är att lekmän, här föräldrar, blir bekanta med, förstår och själva använder medicinska fackord (Fage-Butler & Nisbeth Jensen 2015). I studien analyseras användningen av medicinska fackord i vårdamtal och i sammanhang utanför vården, nämligen bloggar. Samtalen och bloggarna erbjuder information av olika slag och ger möjligheter till kunskapsbyggande, bland annat genom fackordsanvändning. I många av samtalen och bloggarna är också förekomsten av fackord och termer ett framträdande drag.

Syftet är alltså att studera hur medicinska fackord används, av läkare och av föräldrar, i olika kontexter. Hur presenteras och mottas olika fackord och markeras problem? Vilka funktioner för användningen kan ses och vilken betydelse kan fackorden ha i ett kunskapsbyggande?

---

1 I projektet deltar forskare från Uppsala universitet, Stockholms universitet och Södertörns högskola, i samarbete med vårdforskare och medicinsk personal; se <http://www.nordiska.uu.se/forskning/projekt/halsolitteracitet/>. Anslag från Vetenskapsrådet, Utbildningsvetenskap, 2015–2017. Stort tack riktas till deltagande läkare och annan vårdpersonal samt föräldrar för värdefull medverkan i projektet.

Studien har ett sociokulturellt perspektiv på lärande, med betoning på språkets medierande funktion (t.ex. Säljö 2000, 2005). En utgångspunkt är att vi i sociala och kommunikativa praktiker använder resurser av olika slag, inte minst språkliga, som kan fungera som medierande redskap för tolkning, förståelse och lärande. Fackord och termer kan tjänstgöra som sådana redskap och vara bärare av kunskap. (Jfr Blåsjö 2004; Edling 2006; Karlsson 2011.) Fackord, liksom andra delar i kommunikation och hela diskurser, kan också re-kontextualiseras och remedieras: de kan (åter)användas i olika kontexter (t.ex. Linell 1998; Prior & Hengst 2010).

2. Bakgrund

Varje år föds cirka 1000 barn i Sverige med hjärtfel (Hjärt-lungfonden 2016; Socialstyrelsen 2016). En ökad andel av hjärtfelen upptäcks via ultraljud under graviditeten, andra märks först efter födseln. Ett vanligt händelseförlopp är det följande: vid en graviditet genomförs vanligen i vecka 18–20 ett rutinultraljud där bland annat fostrets hjärta undersöks. Om något onormalt med hjärtat upptäcks följer ett besök hos en specialistläkare som kan ge en diagnos. I många fall ska sedan föräldrarna (formellt sett den gravida) fatta ett beslut om att avbryta eller fortsätta graviditeten. För dem som fortsätter följer sedan livet med ett så kallat hjärtbarn, med allt vad det innebär.

Föräldrar som får beskedet att det väntade eller nyfödda barnet har ett hjärtfel ställs naturligtvis inför en svår situation. Behovet av information är stort: det gäller de medicinska konsekvenserna och olika behandlingar som t.ex. operationer, men också följer för livet i vardagen och inte minst för barnets och familjens livskvalitet. I denna situation tillhandahåller givetvis vården avgörande medicinsk information, men föräldrarna söker också information på andra sätt, t.ex. på faktasidor och bloggar på internet och via källor i omgivningen, som närstående eller andra föräldrar med hjärtbarn (Karlsson, Melander Marttala & Mattsson 2014; Carlsson m.fl. 2015). Man söker medicinsk såväl som social, psykologisk och praktisk information. I projektet har vi material som speglar olika delar och situationer i detta.

3. Material och metod

Material för denna studie utgörs dels av ljudinspelade vårdbesök med specialistläkare, dels av internetmaterial från föräldrabloggar.² Elisabet Mattson har ansvarat för merparten av informantrekryteringen i samtalsmaterialet. Vårdbesöken är dels diagnosamtal under graviditet där misstanke om hjärtfel hos fostret föreligger (6 stycken), dels besök med födda hjärtbarn i olika åldrar (5 stycken). Diagnosamtalen är vanligen 30–45 minuter långa, besök med födda hjärtbarn 20–30 minuter. Före läkarsamtalet har det gjorts en ultraljudsundersökning av fostrets eller barnets hjärta (av läkaren eller annan särskilt utbildad personal). Därtill studeras texter från bloggar där föräldrar med hjärtbarn deltar (5 stycken). Bloggarna är ett material utanför de medicinska institutionerna, där föräldrar delar kunskaper och erfarenheter med andra, en aspekt av hälsolitteracitet och kunskapsbyggande (Fage-Butler & Nisbeth Jensen 2015; Bellander 2016).

I samtalsmaterialet ingår även hjärtskisser. I de studerade diagnosamtalen och i ett av återbesöken använder läkaren en skiss: ett normalt hjärta ritas upp, och så ritas ett hjärta med fel eller avvikelser i det aktuella fallet. Läkaren skriver också in termer, planering av vård m.m. Ett exempel på skiss ges i figur 1.

Föräldrarna får med sig skissen hem, och forskningsintervjuer som vi gjort med föräldrar visar att skissen är viktig för dem: dels för föräldrarna själva för att komma ihåg och förstå, dels som hjälpmedel för att förklara för släktingar och vänner (Karlsson, Melander Marttala & Mattsson 2014).

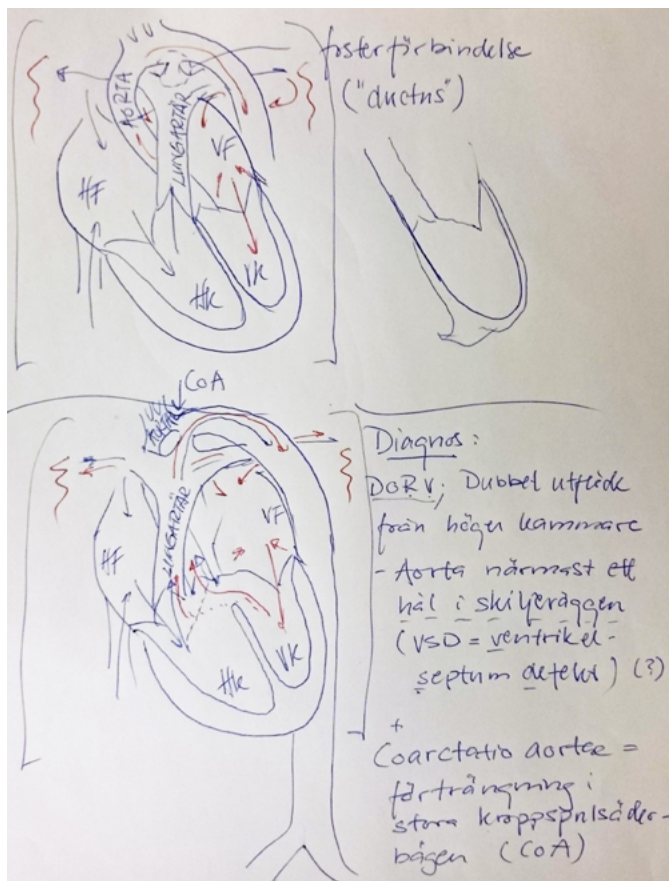
I undersökningen studeras alltså hur fackorden används i vissa slag av kommunikationssituationer. Avsikten här är inte att värdera om fackorden ”verkligt” förstås av föräldrarna, utan att studera hur deltagarna hanterar användningen av fackord i autentiska samtal och texter. Metodiskt har studien en samtalsanalytisk infallsvinkel: Vad händer när ett fackord används och hur förhåller sig deltagarna till användningen? (Jfr Melander Marttala 1999.) Vidare studeras vilka funktioner för användandet som kan urskiljas.

Fackord kan vara av olika slag och svårighetsgrad. En uppdelning är att skilja mellan medicinska allmänord, fackord och specialisttermer (Melander Marttala 1998). Medicinska allmänord är ord som t.ex. *hjärta*, *lunga*, *blod*, *operation*, *foster*, dvs. ord som vi normalt känner till, förstår och kan använda också utan särskild sjukvårdsutbildning. Andra medicinska ord har tydligare karaktär av fackord: t.ex. *ven*, *artär*, *förmak*, *kromosom* och vidare finns specialiserade medicinska termer, exempelvis *aorta*, *ductus*, *transposition*, *enkam-*

---

2 Etiskt godkännande har lämnats av Regionala etikprövningsnämnden, Uppsala; Dnr 2015/151.

marhjärta, VSD.³ Fackord och specialisttermer kan inte förutsättas vara kända av lekmän, även om en del av dem kan ingå också i lekmäns ordförråd, bland annat beroende på egna sjukdomserfarenheter.

FIGUR 1. Exempel på skiss. (201602118-Vik-skiss).

Inspelningar och transkriptioner av vårdsamtal och texter i bloggmaterial har gåtts igenom för att leta upp de ord som har en medicinsk betydelse i sammanhanget. I analysen ingår fackord och specialisttermer medan allmänord inte är inkluderade. För de ord som bedömts vara fackord eller specialisttermer (inkl. förkortningar, namn på läkemedel och vissa jargongartade uttryck) undersöktes

3 Gränsen mellan olika slag av medicinska ord kan naturligtvis vara svår att dra; se Melander Marttala 1998 för diskussion och tillämpad operationalisering (via ordböcker och medicinska lexikon). (Jfr Koch-Weser, DeJong & Rudd, 2009; Fage-Butler & Nisbeth Jensen 2015.)

hur ordet används i den aktuella kontexten. En uppdelning på **markerad** eller **omarkerad** användning har gjorts. Analysen utgår från att vi i samtal vanligtvis talar utifrån antagandet att förståelse föreligger tills något annat signaleras på något sätt, och det är sådana markeringar och tecken vi som deltagare i samtalet kan märka och man som samtalsforskare kan iaktta. (Melander Marttala 1999 och där anförd litteratur.) Motsvarande analys kan göras i texter.

Vid **markerad** användning av ett medicinskt ord signaleras på något sätt att det inte tas för givet att ordets betydelse är känd. Det kan vara att ordet förklaras eller översätts; det kan markeras metaspråkligt med uttryck som t.ex. *något som kallas, det heter, det betyder, det är latin* i både samtal och texter. I samtal kan ordanvändningen omges av pauser, tvekljud etc., och ordet kan ha en markering i form eller uttal, som extra tydligt uttal eller tvärtom inkorrekt form eller uttal. En markerad respons som en explicit begäran om förtydligande eller förklaring kan förekomma, och ett annat tecken kan vara att den återkoppling som normalt finns i samtal upphör. Kombinationer av dessa signaler kan förstås också finnas.

Vid **omarkerad** användning används ordet som ett vanligt ord utan någon markering, och man utgår således från att betydelsen är känd. Användningen är flytande och korrekt. Ett tecken kan vara att ordet används i bestämd form, och vidare att det i samtalet förekommer omarkerade responser och ”normal” återkoppling kring ordet.

Analysmetoden ger möjlighet att se hur orden behandlas av deltagarna själva: markeras ett ord som okänt eller svårt och hur handskas man med möjliga diskrepanser och problem, så som det framkommer i samtalet eller texten? Vidare analyseras vissa viktiga funktioner för de använda fackorden och termerna.

4. Resultat och exempel

I det följande presenteras och exemplifieras studiens övergripande resultat.

Om man först ser till vårdsamtalen under graviditet finner man att läkaren använder många fackord och även ett antal specialisttermer, särskilt i samtals början: läkaren inleder samtalen med en beskrivning av det normala hjärtat och beskriver därefter det aktuella hjärtfelet samt ger en diagnos; samtidigt ritar läkaren en skiss av hjärtat och visar i den allteftersom i samtalet. Fackorden är oftast språkligt omarkerade, men de används tillsammans med hjärtskissen. När specialisttermer används är det med markerad användning: orden introduceras tydligt, oftast metaspråkligt och med förklaringar; också här används skissen. Läkaren förutsätter alltså ofta att orden inte är kända.

Läkaren presenterar de medicinska fackorden och termerna på ett organi-

serat sätt: orden introduceras, ges förklaringar, översätts och de kombineras med användning av hjärtskissen, som är ett viktigt medierande redskap. De medicinska uttrycken används således insatta i ett sammanhang, i en strukturerad informationssituation, där de fungerar som redskap i kommunikationen.

Vad gäller vilka funktioner de medicinska fackorden och termerna har i samtalen kan man urskilja användningar för beskrivning och förklaring och som möjliga sökord. Majoriteten av fackorden och termerna används i läkarens beskrivningar av framför allt hjärtats anatomi och funktion, med stöd av skissen. De används också i förklaringar av hjärtfel och diagnos samt behandlingar. Vidare är en viktig användning av vissa fackord och termer att läkaren ger föräldrarna redskap för informationssökning: föräldrarna får sökord som kan användas om de vill leta efter ytterligare information på exempelvis internet.

Det är skillnad mellan besök under graviditet och besök med födda hjärtbarn: i besöken med födda hjärtbarn är läkarens användning av fackord och specialisttermer mindre omfattande och användningen är oftast omärkerad. Fackorden och termerna ingår här i läkarens beskrivning och förklaring av provresultat, behandlingar och sjukdomsläget. I ett av dessa samtal kommer en skiss till viss användning.

Hur ser då föräldrarnas användning av fackord och specialisttermer ut? Också här finns en skillnad mellan besök under graviditet och besök med födda hjärtbarn. I besöken under graviditet har föräldrarna få fall av egen användning av fackord och ännu färre fall då de använder specialisttermer. Föräldrarna har vidare omärkerade responser på läkarens användning av dessa ord: de kommer huvudsakligen med minimala responser som instämmande ”mm”, och inte i något av samtalen visas problem med fackorden eller specialisttermerna.

Det är annorlunda i återbesöken med födda hjärtbarn: i dessa besök har föräldrarna större egen användning av fackord och specialisttermer, och de visar också på olika sätt att de är insatta i mycket av fackterminologin.

I vårt material med bloggar är det vanligt med användning av både fackord och specialisttermer av föräldrarna som är aktiva och skriver där. Orden används ofta omärkerat och som kända, men det förekommer även att t.ex. diagnoser förklaras. Man kan alltså här se en användning av fackorden och termerna utanför det rent medicinska sammanhanget och att föräldrarna har bruk för dem där; man kan tala om en rekontextualisering.

I det följande ges exempel ur samtal och bloggar på användningen av fackord och specialisttermer.⁴ Fackord och specialisttermer markeras med fetstil.

---

4 Transkriptionerna är något förenklade och standardiserade. Några transkriptionskonventioner: / paus, antal anger längd; [ ] inne i en talares replik; tal av annan deltagare; [...] anger uteslutna repliker eller delar av repliker; (xx) osäker tolkning; (( )) kommentar.

Exempel (1) visar inledningen av ett samtal: det är alldeles i början av ett förstabetesök under graviditet där läkaren informerar om utfallet av ultraljudsundersökningen av hjärtat och ger en diagnos. Läkaren kontrollerar först föräldrarnas förkunskaper och introducerar skissen (dubbel understrykning), som fungerar som utgångspunkt för informationen. Därefter ritar läkaren upp och beskriver ett normalt hjärta och introducerar allteftersom olika anatomiska ord, t.ex. *kammare, förmak, klaffar*. Genomgående hänvisar läkaren till skissen (enkel understrykning), i vissa fall tillsammans med förklaringar; i några fall även metaspråkligt markerat: t.ex. ”kallar vi dom”.

- (1) Par Sjö (20151014-Sjö-vård)
- L: Det är ett hjärtfel som där vi har bra möjligheter att hjälpa det här barnet så det är liksom vad jag kommer å berätta men jag ska förklara vi börjar bara så att vi har en gemensam är ni sjukvårdsutbildade så ni kan en massa om medicin och hjärtan redan eller så där
- M: Nä
- P: Nä
- L: årskurs åtta biologi det brukar räcka långt
- M: Hehe
- L: Jag ritar upp så vi vet vad vi utgår ifrån så där då har vi ett hjärta här // så två **kammare** // två **förmak** det växer fram lite klaffar och lite blodkärl här [...] det är själva pumpen det här pumpen som förser kroppen med blod // så där har vi hela bilden då har vi två stycken **förmak** kallar vi dom som tar emot blodet och den som sitter på höger sida är förstas **höger förmak** och **vänster förmak** här vi har två **kammare höger** och **vänster kammare** [...] och kopplat till **vänster kammare** så finns den här stora **artären** som går ut i hela kroppen som förser kroppen med syrerikt blod och näring den kallar vi även för **aorta** ett kortare namn att skriva det känner ni igen säkert **aorta** det finns ett kärl som är bra att veta om här det är den här / **fosterförbindelsen** som sitter här

I exempel (2), med samma par, kan ses hur läkaren fortsätter att presentera olika fackuttryck i sin beskrivning, samtidigt med att skriva och peka i skissen. Läkaren introducerar och förklarar här en specialistterm, *ductus*, med en metaspråklig markering: ”det är utrikiska latin”, medan andra fackord behandlas som bekanta, t.ex. med bestämd form: *lungartären*.

- (2) Par Sjö, forts.
- L: [...] den här / **fosterförbindelsen** som sitter här
- P: Okej
- L: Den finns bara under fostertiden ((skriver)) **fosterförbindelse** och ett annat ord som ni kan ha hört talas om vi kallar den för också det är **ductus** det är utrikiska latin betyder egentligen bara kanal så det beskriver att det finns en kanal mellan **lungartären** och **stora kroppspulsådern** så att sådär hur flödar blodet här då jo det här blodet som har varit ute i kroppen och som är använt

det som det är lite syre i det kommer tillbaka den här vägen så går det ner i **höger förmak** så går det ner till **höger kammare** som är en muskel som sätter fart på blodet igen och pumpar ut det här till lungorna på respektive sida [...]

När specialisttermer som exempelvis diagnoser på latin eller förkortningar förekommer i samtalen använder läkaren oftast metaspråkliga markeringar vid förklaringarna. I exempel (3) hittar man uttryck som ”kallas”, ”det är så mycket nya ord här nu”, ”det är förkortning av”.

- (3) Par Vik (20160218-Vik-vård)
L: [...] ett hål i skiljeväggen ((6 sek: L skriver i skissen)) så och det kallas då **VSD** / **ventrikel** asså det här med hål / i skiljeväggen kallas för **VSD** [M: mm] för **ventrikel** / **septum** / **defekt** det är så mycket nya ord här nu / [P: mm] / det är förkortning av **ventrikel** som är kammare **septum** är skiljevägg och **defekt** är ju då exakt vad jag skrev där hål i skiljeväggen på svenska / [P: mm]

Exempel (4) visar en annan viktig användning av särskilt specialisttermer: att läkaren ger föräldrarna sökord, när de söker i litteratur och framför allt på internet, (dubbel understrykning i exemplet).

- (4) Par Sjö forts.
L: [...] det finns namn på det här en diagnos så att ni kan söka på det här börja läsa om det här efteråt så heter det här **Fallots anomali** // det var en gammal gubbe Fallot som först beskrev det här och **Fallots anomali** på engelska så sätter man ju apostrof det är mycket med engelskan (xx) det räcker om man skriver in efternamnet det heter **Fallots anomali** [...]

Hur ser då föräldrarnas responser ut? Föräldrarnas återkoppling är genomgående omarkerad och utgörs oftast av minimala positiva responser. I exempel (5) är detta markerat i kursiv med [mm], från både mamman och pappan. Här kommer även pappan med ett bidrag som visar att han är med: ”det blandar sej ganska”.

- (5) Par Vik, forts.
M: Hur påverkar det här då eller
L: Ja precis om vi ritar nu då flödena [M: mm] hur blir det när det blir så här jo men det blå blodet det kommer ju då in som vanligt här [M: mm] och vi kan få ner det blå blodet fint till **höger kammare höger kammare** sa jag var duktig och fin [P: mm] [M: mm] fungerar perfekt det är ju inge svårt att pumpa ut till **lungartären** det går jättebra och vi kan få ut det ((L skriver och ritar i skissen)) blå blodet för **syresättning** till lungorna / toppen / och vi kan [...] andas in luften med syret och **syresätta** blodet och så kan vi få tillbaka det röda blodet hit igen till **vänster förmak** och vi kan få ner det till **vänster kammare** [P: mm] nu uppstår ju liksom lilla bekymret här då att om vi har ett hål här [M: mm] så då brukar ju det där röda blodet det har ju alla möjligheter

att ta vägen upp så där men i princip så kan det ju också gå den där vägen ut där och det blå blodet har ju alla möjligheter också egentligen [M: mm] att /

P: Det blandar sej ganska

L: Det blir en blandning av blodet här [...]

I besök med föräldrar som redan har ett hjärtbarn är som nämnts läkarens användning av fackord och specialisttermer oftast ommarkerad, och föräldrarna har större egen användning av fackord och specialisttermer. Här ges två exempel.

I exempel (6) använder läkaren fackordet *saturation* som ett känt begrepp, och mamman markerar inte några problem med ordet. Lite mer implicit ger läkaren förklaringar av begreppet: att det handlar om blodets syremättnad och syretransport.

(6) Tanja (20150611-Tanja-vård)

L: Så att ja vi förväntar oss väl inte att de ska hända nåt speciellt [nej] hon kommer ju å ligga på en **saturation** uppåt åtti så här [mm] och [...] en koll i höst tycker ja vi kan ha [ja] (på dagsjukvården) **saturation** å ett **blodvärde** [mm] eh för å se att hon [mm]

[...]

L: Å speciellt om man tycker att man upplever att hon blir tröttare å så för de kan alltså de man ska ge akt på ofta e de så att blodvärdet stiger [okej] för att dom ja dom har ju höghöjdsträning dom ligger ju på en låg **saturation** så att kroppen tillverkar ju mera **blodkroppar** [okej] eh och eh då försöker vi å ofta brukar man hamna uppåt hundrafemti hundrasexti i blodvärde

M: (va brukar man ungefär)

L: Ja de ska väl ligga på hundratie kanske

M: Asså me ett friskt hjärta eller [ja] okej mm mm

L: Så att de brukar vara ganska rejält förhöjt då för att man ska ha mera **syre-transportörer** å orka mera

M: Okej

Exempel (7) visar en situation där föräldrarna själva använder olika fackord och specialisttermer, t.ex. *glennoperation*, och visar kunskap: ”Mm det var ju bra han har legat på åttitvå”. Läkaren förklarar specialisttermen *poxen*: ”hur bra man syresätts”; han ritar en hjärtskiss och förklarar, men använder också fackord ommarkerat, t.ex. *vänster kammare*, *stegtvåingreppet*.

(7) Anna (20150916-Anna-vård)

L: Jo om man jämför med det som var i våras nu då så ser det egentligen likadant ut så e liksom har inte hänt någonting [M: nej] men ni känner er ganska välinformerade om vad det är vi tittar på [...]

M: Egentligen inte eh inte sen det blev en **glennoperation** vet vi väl inte riktigt / eller

P: Du får gärna ta det

L: Ni känner er välinformerade om att det är **vänster kammare**

- M: Ja ja jo det gör vi ju men
P: Så är det ju men sen Nils han har ju vart så pigg och frisk hela så att man glömmet gärna av ((skratt))
L: Det viktiga är att barnen mår bra att dom går upp i vikt att han kan fungera som vanligt [M: ja] sen tittar man och jämför med **poxen** så att säga **poxen** är vad ska jag säga hur bra man **syresätts**
M: Ja men ja precis
L: Nu ligger han på åttifem åttisext procent där
M: Mm det var ju bra han har legat på åttitvå innan så det
L: Det är jättebra det är det som man kan förvänta sej med det här **stegtvingreppet** [M: mm] så det vi tittar på så där då hjärtat ser ju i stora drag ut så här ((ritar på ultraljudsrapporten)) den **vänstra hjärtkammaren** är (våldigt liten) och sen den högra är ju större och det är den som pumpar ut blod / den här [M: mm] [...]

Ett annat undersökningsmaterial utgörs alltså av material från internet där en del föräldrar är aktiva på olika föräldrabloggar och forum. (Se Bellander 2016; Landqvist 2016 för analyser.) I dessa texter används återkommande fackord och specialisttermer, ofta omarkerat, men också med förklaringar.

Exempel (8) visar användning av medicinska ord i tre olika bloggar; i b) och c) med förklaringar och i c) även med hänvisning till googlande.

- (8) Fackordsanvändning i föräldrabloggar
- Toves hjärtfel kallas för **Fallots anomali** eller **Fallots tetrad**. Två olika benämningar på samma fel (2015-Gunilla-Blogg)
  - han har kronisk **hjärtsvikt**. Han har ett **VSD** som är ett hål mellan skiljeväggarna (2015-Elsa-Blogg)
  - HLHS** står för **hypoplastic left heart syndrome** för er som vill googla, det innebär att hans **vänstra hjärtkammare** är kraftigt underutvecklad och kan inte pumpa blod som den ska. [...] Hjärtat kan aldrig lagas helt utan omkonstrueras till ett **enkammarhjärta**. (2015-Anna-Blogg)

I exempel (9), från en blogg av "hjärtemamman" Anna, är olika fackord och specialisttermer använda inordnade i en berättelse, vilken är en reaktion på en annan familjs berättelse. I detta inlägg används de medicinska orden omarkerade och som kända av skribenten (jämför c) i exempel (8).

- (9) Anna blogg (2015-Anna-blogg)
- I fredags efter jag och Nicklas käkat middag var jag ute på Facebook. I gruppen för hjärtemammor och hjärtepappor hade det gjorts ett inlägg [...] Flickan hade också **HLHS** hon var 16 månader gammal och hade gjort 2 av de tre operationerna. Mamman skrev hur livet bara rann ur henne helt utan förvarning, antagligen fick hon helt oväntat **hjärtstopp**, hon skrev hur hon gjort **hlr** på henne till ambulansen kommit och hur läkare tillslut gett upp inne på sjukhuset... När man läser sådant fryser man inombords. [...]

Jag tvingade Nicklas att sätta på **poxen** på Nils, givetvis var hans **syresättning** jättedålig och jag grät lite till, vi flyttade **proben** på foten och genast blev det bättre. [...]

I bloggarna kommer således olika medicinska uttryck till användning i en kontext där kunskapsbyggande och kunskapsförmedling sker föräldrars emellan.

5. Slutsatser

Sammanfattningsvis finner man alltså att olika medicinska fackord och specialisttermer är vanligt förekommande i de undersökta vårdssamtalen. De används i läkarens beskrivningar och förklaringar och vidare kan de introduceras som sökord för föräldrarna. Läkaren presenterar och använder ofta fackorden omarkerat men i kombination med hjärtskissen; specialisttermer har oftast markerad användning och ges en förklaring. Föräldrarna använder medicinska fackord och termer i återbesöken och i bloggarna, men nästan inte alls i diagnosbesöken.

I särskilt diagnosamtalen struktureras informationen med fackorden och termerna som element; hjärtskissen har här en viktig roll som medierande redskap. En kunskapsgrund byggs upp där fackorden utgör en del och en resurs.

De medicinska uttryck som introduceras i ett vårdssamtal kan användas i nya samtal, i bloggar eller i andra sammanhang, av både läkare och föräldrar; de rekontextualiseras och remedieras. Fackuttrycken blir bekanta och användbara och de kan ingå i ett kunskapsbyggande för föräldrarna. De medicinska fackorden, inklusive skissen, fungerar alltså som redskap för beskrivning, förståelse, kommunikation, i olika kontexter. Användning av ett medicinskt fackspråk kan således vara en viktig del i hälsolitteracitet och kunskapsbyggande. Kunskap om medicinsk terminologi kan också kopplas till delaktighet och engagemang, ”empowerment” (Fage-Butler & Nisbeth Jensen 2015).

Användningen av medicinska fackord har ofta pekats ut som problem i läkare-patientsamtal och annan medicinsk kommunikation (t.ex. Koch-Weser, DeJong, & Rudd 2009; Hunter & Franken 2012), men i de här studerade samtalen och texterna markeras inga svårigheter av föräldrarna och användningen framstår inte som problematisk. I stället vill vi framhålla att de medicinska orden kan ses som en resurs: de är redskap för kommunikation, förståelse och kunskapsbyggande, för både läkarna och föräldrarna. Fackorden ger också föräldrarna möjligheter att själva söka kunskap, t.ex. genom att använda fackorden för att söka på internet.

Många studier har pekat på den roll hälsolitteracitet spelar för människors hälsa (t.ex. Dray & Papen 2004; Green, Lo Bianco & Wyn 2007; Hunter & Franken 2009; Mårtensson & Hensing 2011). De medicinska kunskaper bland annat genom det medicinska fackspråket som föräldrarna med hjärtbarn har är här en viktig resurs och kan på olika sätt stärka föräldrarna och deras medverkan i sina barns liv och hälsa.

6. Litteratur

- Bellander, Theres 2016. Bloggens roll för hälsolitteracitet och kunskapsbyggande i informationssamhället – En genreanalys av strukturella och språkliga mönster i bloggar om barn med hjärtfelsdiagnos. *RASK Internationalt tidskrift för språk och kommunikation* 44, s. 129–159.
- Blåsjo, Mona 2004. *Studenters skrivande i två kunskapsbyggande miljöer*. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology NS 37.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis. Almqvist & Wiksell International.
- Carlsson, Tommy, Gunnar Bergman, Ulla Melander Marttala, Barbro Wadensten & Elisabet Mattsson 2015. Information following a Diagnosis of Congenital Heart Defect: Experiences among Parents to Prenatally Diagnosed Children. *PLOS ONE*, 10(2): e0117995. DOI: 10.1371/journal.pone.0117995.
- Dray, Susan & Uta Papen 2004. Literacy and health: towards a methodology for investigating patients' participation in healthcare. *Journal of Applied Linguistics*, 1(3), s. 311–332.
- Edling, Agnes 2006. *Abstraction and authority in textbooks. The textual paths towards specialized language*. (Studia Linguistica Upsaliensia 2.) Uppsala: Uppsala universitet.
- Fage-Butler, Antoinette M. & Matilde Nisbeth Jensen 2015. Medical terminology in online patient–patient communication: evidence of high health literacy? *Health Expectations*. DOI: 10.1111/hex.12395.
- Green, Julie, Joseph Lo Bianco & Johanna Wyn 2007. Discourses in Interaction: The intersection of literacy and health research internationally. *Literacy & Numeracy Studies*, 15(2), s. 19–37.
- Hjärt-lungfonden, 2016. *Barns hjärtfel*. <<https://www.hjart-lungfonden.se/Sjukdomar/Hjartsjukdomar/Barns-hjartfel/>>. Hämtat april 2016.
- Hunter, Judy & Margret Franken 2012. Health Literacy as a Complex Practice. *Literacy & Numeracy Studies*, 20(1), s. 25–44.
- Karlsson, Anna-Malin 2011. Språket som resurs för kunskapsutveckling och kritisk reflektion. I: Strandbrink, Peter, Beatriz Lindqvist & Håkan Fors-

- berg (red.), *Tvåra möten. Om utbildning och kritiskt lärande.* (Södertörn Studies in Education 1.) Huddinge: Södertörns högskola, s. 35–51.
- Karlsson, Anna-Malin, Ulla Melander Marttala & Elisabet Mattsson 2014. "Vi kan inte visa ett normalt hjärta." Kommunikativa praktiker i samband med hjärtfel hos foster. I: Lindström, Jan m.fl. (red.), *Svenskans beskrivning 33.* (Nordica Helsingiensia 37.) Helsingfors: Helsingfors universitet, s. 193–213.
- Koch-Weser, Susan, William DeJong & Rima E. Rudd 2009. Medical word use in clinical encounters. *Health Expectations*, 12(4), s. 371–382.
- Landqvist, Mats 2016. Sense and sensibility – online forums as epistemic arenas. *Discourse, Context & Media*, 13(B), s. 98–105.
- Linell, Per 1998. Discourse across boundaries: On recontextualizations and the blending of voices in professional discourse. *Text*, 18(2), s. 143–157.
- Melander Marttala, Ulla 1998. *Medicinska fackord i läkare-patientsamtal. Analysmodell, klassificering, frekvenser.* (SoLiD 9 = FUMS Rapport 189.) Uppsala: Uppsala universitet.
- Melander Marttala, Ulla 1999. Medicinska fackord i läkare-patientsamtal. Interaktionella aspekter. *Språk & stil* 9 NF, s. 125–154.
- Mårtensson, Lena & Gunnel Hensing 2011. Hälsolitteracitet grundbult i patientmötet. *Läkartidningen* 108(51–52), s. 2718–2720.
- Prior, Paul A. & Julie Hengst 2010. *Exploring Semiotic Remediation as Discourse Practice.* Houndmills/Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Socialstyrelsen 2016. *Rapport över fosterskador och kromosomavvikelser 2014. Birth defects 2014.* <www.socialstyrelsen.se>. Hämtat mars 2016.
- Säljö, Roger 2000. *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv.* Stockholm: Norstedts.
- Säljö, Roger 2005. *Lärande och kulturella redskap. Om lärprocesser och det kollektiva minnet.* Stockholm: Norstedts.

Ulla Melander Marttala
 Institutionen för nordiska språk
 Uppsala universitet
 ulla.melander-marttala@nordiska.uu.se

Elisabet Mattsson
 Institutionen för kvinnors och
 barns hälsa
 Uppsala universitet
 elisabet.mattsson@kbh.uu.se

Hej, hej, hemskt mycket hej 2.0

Jenny Nilsson & Catrin Norrby

1. Inledning

Alla samtal måste börja på något sätt, och det vanligaste sättet att inleda är att utbyta hälsningsfraser. I den här artikeln undersöker vi bruket av hälsningsfraser i finlandssvenska och sverigesvenska servicesamtal.* Inom forskningsprogrammet Interaktion och variation i pluricentriska språk (IVIP) har vi samlat in ett omfattande videomaterial i servicesituationer i Sverige och Finland (se t.ex. Norrby m.fl. 2015). Syftet här är att kartlägga bruket av hälsningsfraser i finlandssvenska och sverigesvenska utifrån 260 av dessa samtal vid teaterkassor och bokningscentraler. Mer specifikt vill vi undersöka:

1. Hur ser hälsandets lexikon ut i sverigesvenska och finlandssvenska?
2. Hur varierar hälsningsfras med talarens ålder, kön och interaktionella roll?
3. Vilka eventuella anpassningar gör deltagarna i sitt hälsningsbeteende?

Artikeln titel anspelar på en studie av Lars-Gunnar Andersson från 1996, nämligen *Hej, hej, hemskt mycket hej*, där han undersökte hälsningsmönster i olika servicesituationer. Genom att låta 60 studenter vid Göteborgs universitet göra etnografiska observationer i sammanlagt över 150 timmar kunde Andersson beskriva svenskans hälsningsmönster. Hans studenter noterade också att vissa individer tog efter andras hälsningsbeteende. I den här studien jämför vi våra resultat med Anderssons (1996) och därigenom kan vi också jämföra etnografiska observationer med videoinspelningar.

---

* Varmt tack till Lars-Gunnar Andersson, Jan Lindström och Camilla Wide samt deltagarna på Svenskans beskrivning 35 i Göteborg för värdefulla synpunkter.

2. Material

Materialet har samlats in inom ramen för forskningsprogrammet *Interaktion och variation i pluricentriska språk. Kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska* (IVIP) som är ett samarbete mellan Stockholms, Helsingfors och Åbo universitet samt Institutet för språk och folkminnen i Göteborg. Det övergripande syftet med forskningsprogrammet är att undersöka interaktionell och pragmatisk variation i s.k. pluricentriska språk, dvs. språk som är officiellt språk eller huvudspråk i mer än en nation (Clyne 1992). I programmet jämför vi interaktionella mönster med utgångspunkt i sverigesvenska och finlandssvenska samtal. Den empiriska basen i forskningsprogrammet består av tre delprojekt som fokuserar på samtal inom tre olika domäner: service, lärande och vård (för en närmare beskrivning se Norrby m.fl. 2014).

I den här studien utgår vi från material som samlats in inom serviceprojektet. Totalt har 1 300 audio- och videoinspelade korta servicesamtal samlats in vilket motsvarar ca 48 timmar, jämnt fördelade mellan Sverige och Finland. Det rör sig om samtal vid biljettkassor på teatrar och bokningscentraler där man kan köpa biljetter till t.ex. sportevenemang och konserter samt samtal vid informationsdiskar på bibliotek. Vi har gjort inspelningar på sex orter i Sverige och lika många i Finland. På dessa tolv orter har vi spelat in på totalt 20 ställen (varav 11 i Finland). Inspelningsorterna är geografiskt spridda över länderna och inkluderar såväl storstäder och regionscentra som mindre orter på landsbygden.

I denna studie om hälsningsbeteende har vi utgått från de samtal som förelåg i transkriberad form vid studiens genomförande, nämligen 131 finlandssvenska och 129 sverigesvenska videoinspelade samtal från sju biljettkassor (teater, kultur- och sportevenemang), varav fyra i Sverige och tre i Finland. I Sverige deltar sammanlagt 12 anställda (personal) medan det i Finland enbart är fyra deltagare i den kategorin. Att det är betydligt färre i personalen vid inspelningsställena i Finland hänger naturligtvis samman med att biljettförsäljning på svenska är en relativt begränsad verksamhet i Finland, vilket i sin tur speglar den nationella kontexten där det mesta av den här sortens verksamhet sker på finska. Personalen utgörs till övervägande del av kvinnor – samtliga i Finland och två tredjedelar av personalen i Sverige är kvinnor. Bland kunderna är kvinnorna i klar majoritet i Finland medan det är en ganska jämn fördelning i Sverige. Tabell 1 sammanfattar deltagarna i studien.

TABELL 1: *Deltagare (K: kvinnor, M: män).*

	Personal				Kunder			
	Antal	Ålder	K	M	Antal	Ålder	K	M
Sverige	12	19–64	8	4	129	16–87	69	60
Finland	4	25–58	4	0	131	18–89	104	27
Totalt	16		12	4	260		173	87

3. Hälsandets konst

I sociala möten människor emellan är den första verbala handlingen vanligen att man hälsar på varandra. Hälsandet kan definieras som de gester och yttranden som de inblandade personerna utbyter, i, vad det verkar, syfte att signalera att man sett varandra (Kendon & Ferber [1973] 1990:153). Forskare som har studerat hälsningsbeteende har bland annat noterat att hälsningsritualen grundar sig på en kommunikativ kompetens som delas av språkbrukarna inom en viss talgemenskap (Duranti 1997). Vidare har man föreslagit att valet av en viss hälsningsfras kan signalera social status, grad av bekantskap liksom vilka roller samtalsdeltagarna kommer att få i det fortsatta samtalet (Kendon & Ferber [1973] 1990:154).

I en annan studie, med delvis samma material, har vi undersökt hur hälsandet går till i mer detalj (Nilsson m.fl., under arbete). Där kunde vi konstatera att det i vårt material något oftare är personalen som inleder hälsandet än kunden, och att det verbala hälsandets tajming styrs av kundens väg fram till kassan och när personal och kund har etablerat ögonkontakt. Man kan säga att ögonkontakten är en förutsättning för det verbala hälsandet och först efter att de verbala hälsningarna är avklarade presenterar kunden sitt ärende. I vårt material tycks alltså hälsandet framförallt fungera som ett sätt att inleda ett samtal, och hälsandet kan beskrivas som gränssnittet mellan att inte vara i interaktion och att vara det. Samtidigt säger valet av hälsningsfras potentiellt något om vilka vi är, och hur vi ser på den vi hälsar på (se mer i avsnitt 4.1 nedan, liksom Mara & Huldén 2000).

Det verbala hälsandet, vilket är fokus för den här studien, har undersökts i sverigesvenskan av Andersson (1996) och i finlandssvenskan av Lindström (2000) samt av Mara & Huldén (2000). Samtliga uppehåller sig en del vid hälsandets lexikon och vilken formalitetsgrad olika hälsningar har. Andersson konstaterar att *hej* är det mest neutrala sättet att hälsa på, och att *hejsan*, *hallå*, *tja* och *tjenal tjänarel tjänis* är mindre formellt medan *goddag* (liksom *god kväll* och *god afton*) är mer formellt. Mara & Huldén beskriver ett liknande mönster,

men det framkommer också att finlandssvenskan har ett något annorlunda hälsningslexikon än sverigesvenskan med informella varianter som *morjens*, *moj*, *mojn* och *tjau*. Vi återkommer till frågan om formalitet i slutdiskussionen.

4. Resultat

I följande avsnitt redovisar vi först variationen i hälsningsbeteende, både i fråga om vilka hälsningsfraser som används och hur de fördelar sig på de olika samtalsdeltagarna (4.1). Därefter går vi in på hur samtalsdeltagarna eventuellt anpassar sitt hälsningsbeteende till samtalspartnern (4.2).

4.1 Hälsande i sverigesvenska och finlandssvenska servicesamtal

I de sverigesvenska servicesamtalen finns belägg på följande hälsningsfraser: *tjena*, *hallå*, *hejsan* och *hej/hejhej*. I det finlandssvenska materialet är hälsningsrepertoaren större med belägg på följande typer: *tjena*, *mojn*, *moj*, *hejsan*, *hej/hejhej* och *goddag*. Här kan vi konstatera att hälsningsfrasen *goddag* bara förekommer i det finlandssvenska materialet medan formen *hallå* endast uppträder i inspelningar från Sverige. Hälsningsfraserna *mojn* och *moj* förekommer av naturliga skäl bara i det finlandssvenska materialet.¹ Jämför vi med Anderssons resultat från 1996 kan vi konstatera att variationen i hans material var större. Där förekom förutom de hälsningsfraser vi belagt 20 år senare i sverigesvenska samtal även *tja*, *tjänis*, *goddag*, *god kväll*, *god afton* och *god morgon*. En orsak till detta är förmodligen att Anderssons studie utfördes i flera olika domäner, inte bara i servicesamtal som är det vi undersökt. I diskussionsavsnittet återkommer vi till detta.

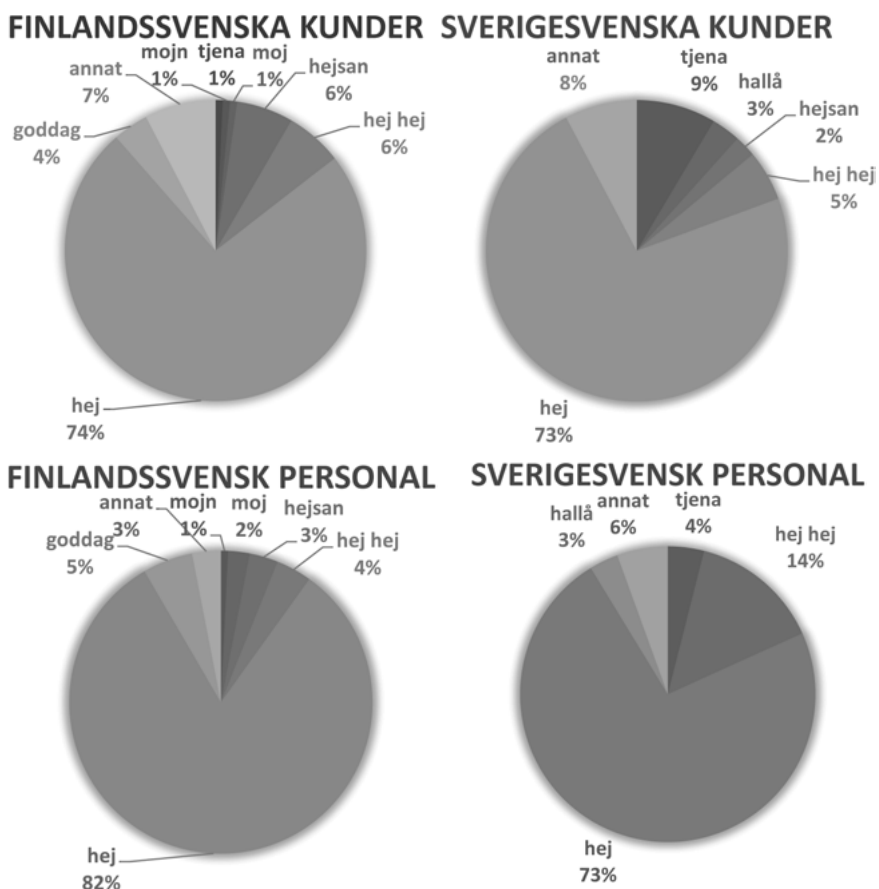
I figur 1 visas hur de olika hälsningsfraserna i materialet fördelar sig, uppdelat på personal och kunder i respektive varietet. I kategorierna *hallå*, *tjena* och *hejsan* ingår belägg på dubblerade former eftersom det är så få fall av de senare.

Som figur 1 visar är det mycket liten variation mellan de olika grupperna ifråga om hälsningsbeteende. Det i särklass vanligaste sättet att hälsa både bland kunder och bland personal i både finlandssvenska och sverigesvenska är med *hej*. Ungefär tre fjärdedelar av alla hälsningar består av *hej*. Detta tyder på

---

1 *Moj*, eller snarare *moi*, förekommer också frekvent i finskan. Det gör däremot inte *mojn*.

att *hej* är det omarkerade valet i servicesamtal av den typ vi undersöker. Därtill kommer även förekomsterna av formen *hejhej* och räknar vi med även dem betyder det att mellan 78 och 90 procent av alla hälsningar utgörs av ett enkelt eller dubblerat *hej*. Även i Anderssons studie var *hej* den i särklass vanligaste hälsningsfrasen med mellan 50 och 90 procent av beläggen, där variationen berodde på vilken sorts servicesammanhang det gällde. I en undersökning av Clyne, Norrby & Warren (2009) där 72 Vasabor och lika många från Göteborg bland annat fick frågan om hur de skulle inleda ett brev till en obekant person visade det sig att ett ensamt *hej* var det vanligaste förslaget (2009:144).

FIGUR 1. Hälsandets lexikon – kunder och personal.

Hälsningsfrasen *tjena* förekommer huvudsakligen i Sverige och företrädesvis i gruppen kunder (9 %) medan *goddag* enbart förekommer i samtalen från Finland, men på en låg nivå (3 respektive 4 %). Formen *hallå* som hälsningsfras

finner vi enbart i det sverigesvenska materialet men även här är det få belägg (3 % i vardera gruppen). *Hejsan* förekommer i alla grupper utom hos den sverigesvenska personalen, men bruket är begränsat (mellan 2 % och 6 %). Till gruppen *annat* har vi fört sådana fall där konventionella hälsningsfraser av något skäl uteblir.

Hej är inte bara det mest frekventa hälsningsordet totalt sett utan också det mest spridda – det används av alla oberoende av kön och ålder. Däremot är *tjena* en manlig markör (samtliga 13 belägg förekommer hos män), särskilt för yngre män, medan *hejsan* är vanligast bland kvinnliga deltagare (13 av 14 belägg produceras av kvinnor). Detta illustreras i exempel (1), där båda samtalsdeltagarna är män och använder *tjena tjena* och (2) där den kvinnliga kunden använder *hejsan*. Transkriptionsprinciperna återfinns i Slutet av artikeln.

- (1) Biljettkassa Göteborg, P = man i 25-årsåldern, K = man 35 år.

K: tjena tje[na]

P: [tjena] tjena

K: du (.) ja: har ju lite fri:plåtar här va [(0.5)] till eh: ≈

P: [mm]

K: ≈söndagen (.) klockan elva [(0.9) undrar] ja om ja kan byta

P: [yes]

- (2) Biljettkassa Helsingfors, P = kvinna 25-årsåldern, K = kvinna 43 år.

P: hej

(0.2)

K: hejsan (0.4) ja hade beställt för i morgon två biljetter

P: jä+å

K: på namne Lindström²

Dessa resultat bekräftar Anderssons tes så i den meningen verkar inte mycket ha hänt på de 20 år som gått mellan undersökningarna. I fråga om *hallå* är det främst manliga deltagare som gör bruk av denna hälsningsfras. I exempel (3) använder en 67-årig manlig kund *hallå hallå*.

- (3) Biljettkassa Göteborg, P = kvinna 55-årsåldern, K = man 67 år.

P: hej

K: hallå hallå (1.3) matchen ikväll

P: matchen ikväll ja

---

2 Alla namn i exemplen är fingerade.

Av Anderssons studie framkom att *hallå* framförallt användes av unga män. I vårt material används det emellertid i alla åldrar, och i några fall också av kvinnor (se exempel 6 nedan).

Goddag används inte i det sverigesvenska materialet, men i 13 fall i det finlandssvenska. I sex fall är det äldre kunder som använder det, i sju fall personal som tilltalar äldre kunder. Detta illustreras i exempel (4), där personalen tilltalar en kvinna i 70-årsåldern med *goddag goddag* (vilket kunden också besvarar med *goddag goddag*).

- (4) Biljettkassa Helsingfors, P = kvinna 50-årsåldern, K = kvinna 70-årsåldern.
P: goddag goddag h
K: goddag goddag (0.6) nä(r) finns de (0.3) två biljetter till Mamma Mia

I Anderssons studie förekom *goddag*, men det var begränsat till en speciell kontext, nämligen hälsningsfraser som utväxlas på en finare restaurang, och då framförallt till äldre.

De finlandssvenska hälsningsfraserna *moj* och *mojn* används i mycket begränsad utsträckning. Exempel (5) illustrerar ett fall där personal och kund utbyter *mojn*.

- (5) Biljettkassa Åbo, P = kvinna 60-årsåldern, K = man i 70-årsåldern.
K: mojn
P: mojn
(0.6)

Personalen i exemplet ovan använder inte *mojn* vid något annat tillfället, utan endast i detta fall då hon använder samma form som kunden just använt. I vårt material förekommer en hel del exempel på hur personalen anpassar sitt hälsningsbeteende till kunden och det går vi in mer på i avsnitt 4.2.

4.2 Anpassning i hälsningsbeteende

Av Anderssons studie framkommer att samtalsdeltagare anpassar sitt hälsningsbeteende både efter vilken situation de befinner sig i (t.ex. mer *godkväll* på finrestaurangen än på daghemmet) och i vissa fall också vilken hälsningsfras den man talar med just använde. Sådan anpassning förekommer alltså även i vårt material.

Ovan noterades att personalen i det finlandssvenska materialet vid några tillfällen anpassar sig efter kundens ålder. I sju fall används *goddag* och samtliga dessa fall är till tydligt äldre personer. Flera tidigare studier har belyst det

faktum att yngre personer har en tendens att överanpassa sig till äldre och vara extra hövliga. Man anpassar sig då till en upplevd stereotyp snarare än hur äldre faktiskt talar (se t.ex. Coupland m.fl. 1988; Giles m.fl. 2013).

Ett annat tillfälle då personalen avviker från sitt ”normala” hejande är då kunden är en bekant. I dessa fall har vi kunnat notera förnamnsbruk, vilket illustreras i exempel (6).

- (6) Biljettkassa Göteborg, P = kvinna 60-årsåldern, K = kvinna 75 år.
P: hej Jenny
K: hallå Catrin (0.7) nu ska vi se va ja har (0.6) e de hos mig de ringer

I några samtal förekommer också ett uttal av *hej* till bekanta som kanske enklast kan beskrivas som ”varmt”. Vi har också funnit ett fall av ett mycket utdraget uttal av *hej* av både kund och personal i sådana situationer, något som även Andersson (1996) noterade. Detta illustreras i exempel (7).

- (7) Biljettkassa Åbo, P = kvinna 60-årsåldern, K = kvinna 35 års-åldern.
P: hej eh h[e:::]
K: [he:::] (skrattar)
P: hur mår ni³
K: ☺bra tack☺ (0.2) °ja:°
P: h
K: två v- två veckor kvar

I exemplet första rad hälsar personalen med ett ”vanligt” *hej*, för att direkt (när hon ser att kunden är en bekant) ändra hälsningsfrasen till ett mycket utdraget *hej*. Kunden svarar (med visst överlapp, men är färdig senare än personalen) med ett utdraget *hej*.

Ytterligare en anpassning till situation är värd att nämna: i några enstaka fall då en kund av någon anledning lämnar lokalen (t.ex. för att ta ut kontanter) och återkommer en stund senare hälsar inte vare sig kund eller personal. I dessa fall tycks alltså interaktionen fortfarande vara öppen, och det verbala hälsandet överflödigt.

Som nämndes ovan förekommer också att personalen anpassar sig efter kundernas hälsningsfraser. Vi ska se närmare på hur personalen (i det följande P) i en biljettkassa anpassar sitt bruk av hälsningar efter kundens (K). P är en man i 30-årsåldern från en ort utanför Göteborg och vi har sammanlagt sju inspelningar där han expedierar en kund. I två av de sju samtalen hälsar

---

3 Detta är ett pluralt *ni*, eftersom kunden är höggravid.

P först och i dessa fall använder han *ballå*. De övriga fem fallen återges i exempel (8) till (12).

- (8) Biljettkassa Göteborg, P = man i 30-årsåldern, K = man 21 år.
K: tjena
P: tjena
K: e::h ja tänkte lösa ut två: Frölundabiljetter tills i morgon
P: jajemän då har du bokningsnummer där också va
- (9) Biljettkassa Göteborg, P = man i 30-årsåldern, K = man 51 år.
K: hej
P: tjena
K: tjena ja har ett bokningsnummer som heter fjorton tjuogoett (.) nollfem nitton
P: °fjorton tjugiätt nollfem nitton°
- (10) Biljettkassa Göteborg, P = man i 30-årsåldern, K = man 50 år.
K: tjena
P: [tjena]
K: [du] biljetter ti frölunda på::: i k- i morgon
P: imorgon
- (11) Biljettkassa Göteborg, P = man i 30-årsåldern, K = kvinna 68 år.
K: hej
P: hej
K: du ja skulle ha två biljetter till är det IFK Gävle som spelar tjugosjätte september (1.0) IFK nått
P: de kan de hända att de e
- (12) Biljettkassa Göteborg, P = man i 30-årsåldern, K = man 47 år.
K: tjenare
P: tjena
K: tionde i tionde
P: °tionde i tio[nde]°
K: [ho]ckey
P: j:::a (0.6) å då e de:: Leksand

I samtliga exempel utom (9) använder P samma hälsningsfras som kunden just gjort. I exempel (9), som tidsmässigt utspelar sig direkt efter exempel (8), använder P istället samma hälsningsfras som kunden i ärendet före använde, nämligen *tjena*. Anmärkningsvärt är att kunden då också använder hälsningsfrasen

tjena, trots att han tidigare hälsat med *hej*. Fenomenet att använda samma form (ibland med viss variation) kan man tala om i termer av återanvändning, eller på engelska *format tying* (se t.ex. Nilsson 2011, 2015; Goodwin & Goodwin 1987). I exempel (9), (10) och (12) återanvänder P också delar av eller hela kundens föregående yttrande i exemplets sista rader. Flera tidigare studier har undersökt hur man återanvänder hela eller delar av andra samtalsdeltagares yttranden och varför. Rent strukturellt gör återanvändningen samtalet smidigare, och det är också ett sätt att visa att man är en aktiv samtalsdeltagare (Coates 1996; Goodwin & Goodwin 1987; Tannen 1989). Återanvändandet kan också vara en resurs i affilierande och solidaritetsskapande arbete – man visar helt enkelt att man håller med (Anward 2005; Schegloff 1996; Nilsson 2011, 2015). Vissa forskare menar att syftet är att andra ska tycka om oss och att återanvändande är ett sätt att uttrycka en gemensam social identitet (se t.ex. Giles m.fl. 1991; Gasiorek & Giles 2013). I våra samtal handlar det troligen inte om att samtalsdeltagarna arbetar för att bli omtyckta på det personliga planet, snarare om att etablera interpersonella relationer för att kunna genomföra serviceärendet så smidigt som möjligt.

5. Sammanfattande slutdiskussion

I den här studien har vi undersökt hälsande i sverigesvenska och finlandssvenska samtal. Det rör sig om korta servicesamtal vid biljettluckor mellan kund och personal där båda är inriktade på att klara av ett rätt specifikt ärende, oftast att köpa eller hämta förbeställda biljetter. Tack vare att vi har ett så pass jämförbart material från Sverige och Finland kan vi uttala oss med viss säkerhet om skillnader och likheter mellan de båda varieteterna ifråga om den här typen av samtal. Vi har kunnat konstatera att hälsningsmönstren i sverigesvenska och finlandssvenska servicesamtal är relativt lika och att *hej* är det omarkerade fallet i båda varieteterna. Skillnaderna består främst i att finlandssvenskans hälsningslexikon är något mer varierat än sverigesvenskans, t.ex. förekommer inte *goddag*, *moj* eller *mojn* i den senare. Vi ser främst två skäl till detta. För det första påverkas finlandssvenskan säkerligen av finskan, t.ex. i bruket av *moj*. För det andra tycks finlandssvenskan ha bevarat en repertoar där vissa personer tilltalar och tilltalas på ett visst sätt, i det här fallet äldre personer som kan hälsa och hälsas med *goddag* (se även Norrby m.fl. 2015, samt Clyne, Norrby & Warren 2009:128ff., om *ni*-tilltal). Denna skillnad mellan finlandssvenska och sverigesvenska har ofta tolkats i termer av formalitet (se t.ex. Norrby m.fl. 2015 och referenser däri). Vi menar dock att detta förhållningssätt är något förenklat: det är inte säkert att den som använder exempelvis

goddag själv uppfattar det som formellt (se t.ex. Johnstone & Kiesling 2008 och Niedzielski & Preston 2003 för vidare problematisering av forskarens syn på språkliga fenomen i relation till språkutövarna själva).

Vi har också, precis som Andersson (1996), kunnat konstatera att även kön är en bidragande faktor för vilken hälsningsfras man väljer att använda. Det har också visat sig att samtalsdeltagare anpassar sig till både den rådande samtalsituationen och till vilken hälsningsfras samtalspartnern just använt. Alla i vårt material anpassar sig inte på det sätt som mannen i exemplen i avsnitt 4.2. Att individer anpassar sig till varandra kan emellertid vara en bidragande förklaring till varför en hälsningsform blivit så överlägset vanlig – *hej* möts i vårt material i de allra flesta fall med just *hej*.

Våra resultat stämmer väl med Andersson (1996). Att vissa hälsningsfraser som förekom i Anderssons studie inte förekommer i vårt material beror inte nödvändigtvis på en diakron språkförändringsprocess, snarare på att vi undersökt hälsandet i något olika domäner. I Anderssons studie ingick även rapporter från dyra restauranger, daghem och skivbutiker och om dessa kontexter ingått i vårt material hade vi kanske fått fler olika hälsningsfraser belagda.

Ett syfte med vår undersökning var också att jämföra resultat utifrån etnografiska observationer (som i Anderssons studie) med resultat utifrån analys av videoinspelade samtal. Sammantaget tycks de båda metoderna ge väldigt lika resultat. Det har även konstaterats av Peräkylä (2006), som gjort en liknande jämförelse som den vi gjort: han lät studenter göra etnografiska observationer av hälsningsbeteende, främst med fokus på gester, kramar, blick m.m. Dessa observationer jämförde han sedan med Kendon & Ferbers ([1973] 1990) studie av videoinspelade hälsningsritualer och resultaten blev slående lika. Några fördelar menar vi dock finns med videoinspelningar: tack vare deras beständighet finns möjligheten att djupare analysera anpassningsprocesser liksom hur hälsandet går till i mer detalj.

Sammanfattningsvis visar våra resultat på att olika kontextuella förklaringar som ålder, kön och situation har betydelse för hur man hälsar. Därutöver vill vi lyfta fram nyttan med att anta ett pluricentriskt perspektiv. Genom att fokusera på en viss kommunikativ verksamhetstyp (Linell 2011) i två nationella varieteter av ett och samma språk, kan vi få nya insikter i hur hälsningsbeteende kan vara kulturspecifikt eller universellt.

6. Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar 1996. Hej, hej, hemskt mycket hej. I: Thelander, Mats, Lennart Elmevik, Britt-Louise Gunnarsson & Björn Melander (red.), *Samspel & variation. Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, s. 31–42.
- Anward, Jan 2005. Lexeme recycled. How categories emerge from interaction. *Logos and language* 2, s. 31–46.
- Clyne, Michael (red.) 1992. *Pluricentric Languages. Different Norms in Different Countries*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Clyne, Michael, Catrin Norrby & Jane Warren 2009. *Language and human relations: Styles of address in contemporary language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coates, Jennifer 1996. *Women Talk. Conversations Between Women Friends*. Oxford: Blackwell.
- Coupland, Nikolas, Justine Coupland, Howard Giles & Karen Henwood 1988. Accommodating the elderly: Invoking and extending a theory. *Language in Society* 17(01), s. 1–41.
- Duranti, Alessandro 1997. Universal and Culture-Specific Properties of Greetings. *Journal of Linguistic Anthropology* 7.1, s. 63–97.
- Giles, Howard, Shardé Davis, Jessica Gasiorek & Jane Giles 2013. *Successful aging: A communication guide to empowerment*. Barcelona: Editorial Aresta.
- Gasiorek, Jessica & Howard Giles 2013. Accommodating the interactional dynamics of conflict management. *International Journal of Society, Culture, and Language* 1, s. 10–21.
- Giles, Howard, Justine Coupland & Nikolas Coupland 1991. Accommodation theory: Communication, context and consequence. I: Giles, Howard, Justine Coupland & Nikolas Coupland (red.). *Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1–68.
- Goodwin, Marjorie Harness & Charles, Goodwin 1987. Children's arguing. I: Philips, Susan U., Susan Steele & Christine Tanz (red.). *Language, gender, and sex in comparative perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 200–248.
- Johnstone, Barbara & Scott F. Kiesling 2008. Indexicality and experience: Exploring the meanings of /aw/-monophthongization in Pittsburgh. *Journal of Sociolinguistics* 12.1, s. 5–33.
- Kendon, Adam & Andrew Ferber [1973] 1990. A description of some human greetings. I: *Comparative ecology and behaviour of primates* 591 (1973): 668. Återtryckt i: Kendon, Adam 1990. *Conducting interaction*.

- Patterns of behaviour in focused encounters.* (Studies in Interactional Sociolinguistics 7.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindström, Jan 2000. *Hälsning, tack, avsked.* Artighetsfraser in institutionella samtal. I: Kyllikki Keski-Raasakka & Pirjo Söderholm (red.), *Svenskan i Finland* 5. Joensuu: Joensuu universitet, s. 138–149.
- Linell, Per 2011. *Samtalskulturer: Kommunikativa verksamhetstyper i sambal-let*, del 1 och 2. (Studies in Language and Culture 18.) Linköping: Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings universitet.
- Mara, Johanna & Lena Huldén 2000. ”Långväga främmande tar man i hand när man hälsar”. *Hälsningsvanor, tilltal och omtal i Svenskfinland under 1900-talet*. Källan 2, 2000. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Niedzielski, Nancy A. & Dennis R. Preston 2003. *Folk linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Nilsson, Jenny 2011. Dialektal anpassning i interaktion. I: Bockgård, Gustav & Jenny Nilsson (red.), *Interaktionell dialektologi*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen, s. 223–250.
- Nilsson, Jenny 2015. Dialect accommodation in interaction – explaining dialect change and stability. I: Giles, Howard, Jessica Gasiorek & Jordan Soliz (red.), *Communication Accommodation Theory: Innovative Contexts and Applications. Language & Communication* 41, s. 6–16.
- Norrby, Catrin, Camilla Wide, Jan Lindström & Jenny Nilsson 2014. Finns det nationella svenska kommunikationsmönster? Tilltal i läkare–patient-samtal i Sverige och Finland. I: Lindström, Jan, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm (red.), *Svenskans beskrivning* 33. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet, s. 343–352.
- Norrby, Catrin, Camilla Wide, Jenny Nilsson & Jan Lindström 2015. Address and interpersonal relationships in Finland-Swedish and Sweden-Swedish service encounters. I: Norrby, Catrin & Camilla Wide (red.), *Address as Social Action – European Perspectives*. Palgrave Macmillan.
- Peräkylä, Anssi 2006. Observation, Video and Ethnography: Case Studies in Aids Counselling and Greetings. I: Drew, Paul, Geofferey Raymond & Darin Weinberg (red.), *Talk and Interaction in Social Research Methods*. London: Sage Publications, s. 81–96.
- Schegloff, Emanuel A. 1996. Confirming allusions: Toward an empirical account of action. *American Journal of Sociology* 102 (1), s. 161–216.
- Tannen, Deborah 1989. *Talking Voices. Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jenny Nilsson

Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet
i Göteborg (DAG)

Institutet för språk och folkminnen
jenny.nilsson@sprakochfolkminnen.se

Catrin Norrby

Institutionen för svenska och
flerspråkighet

Stockholms universitet
catrin.norrby@su.se

Transkriptionsnyckel

hej:	markerar förlängt ljud
he::j	markerar mycket förlängt ljud
°hej°	markerar att något sägs med svag volym
☺hej☺	markerar att något sägs med glad röst, s.k. ”smiley voice”
[hej	markerar var överlappande tal börjar
hej]	markerar var överlappande tal slutar
he-	markerar avbrutet tal
(.)	markerar en mikropaus, högst 0,2 sekunder
(2.0)	markerar paus mätt i sekunder
≈	markerar att en talares yttrande fortsätter på annan rad
h	markerar tydlig utandning
jå+å	markerar legatouttal, dvs. glidande uttal

”Råttsvans är ej så lyckligt” Terminologisk förankring genom TNCs rundfrågor till sakkunniga

Niina Nissilä & Nina Pilke

1. Inledning

Fackspråk utgör en infrastrukturell tillgång med både nationell och internationell dimension som förutsätter strategiskt agerande och helhetstänkande. Termer som är benämningar på fackspecifika begrepp inom ett begreppssystem (se Nuopponen & Pilke 2016:61) fyller en viktig funktion inom all verksamhetsanknuten kommunikation både specialister emellan och i specialistens kontakt med lekmannen. Deras betydelse för samhället understryks av att de lyfts fram i den svenska språklagen (Språklag 2009:600 § 12): ”Myndigheter har ett särskilt ansvar för att svensk terminologi inom deras olika fackområden finns tillgänglig, används och utvecklas.”

I vår artikel diskuterar vi hur en nationell terminological central förankrar och bereder väg för en acceptans av rekommendationer som gäller termer och definitioner av de fackspecifika begrepp som dessa representerar. En nationell terminological central behöver ett brett och mångsidigt nätverk för att på ett optimalt sätt kunna hålla ordning och reda i terminologin på det inhemska språket. En central aspekt i detta arbete är kontakter med experter från olika fackområden med beredskap att i sin expertroll bidra i terminologiska utredningar. (Bucher 2016) Artikeln presenterar en diakronisk pilotstudie inom ett större fackspråksinriktat projekt som initierats inom ramen för nätverket *Termer och terminologisering i svenskt fackspråk* med forskare vid Göteborgs universitet, Umeå universitet och Vasa universitet. Materialet utgörs av rundfrågor som har koordinerats under tiden 1941–1983 och som sparats i ett nomenklaturarkiv.

2. Syfte, material och metod

Syftet med vår studie är att beskriva hur Tekniska nomenklaturcentralen TNC¹ genom samarbete med fackexperter förankrar och bereder väg för acceptans av termer och definitioner på svenska med utgångspunkt i s.k. rundfrågor. Rundfråga är en form för insamling av fakta, synpunkter och förslag genom brevväxling. Vi diskuterar de utvalda term- och begreppsförslagen som projekt med arbetsprocess och slutprodukt genom att söka svar på tre forskningsfrågor: 1) vad är kännetecknande för TNC-rundfrågorna med tanke på arbetsmetod och deltagare? 2) vad kännetecknar innehållet i experternas ställningstaganden? och 3) hur utformas och etableras slutresultaten av rundfrågorna i ljuset av normerande tidsförankrade val?

Forskningsdesignen i vår fallstudie är både kvantitativ och kvalitativ. För det första reder vi ut de allmänna tids- och omfattningsmässiga ramarna i processen (svarstid och deltagande experter) och hur omfattande rådgivarsystemet är (F1). För det andra ser vi på vilka experter som deltar i behandlingen av en specifik rundfråga från 1940-talet (hädanefter benämnd *Case R199*). Vi går igenom vilka slags ställningstaganden med tillhörande argument (acceptans, avslag, ändring) experterna har i sina uttalanden när det gäller form och innehåll hos föreslagna termer och definitioner inom gjuteriteknik. (F2) För det tredje diskuterar vi vilka uttalanden TNC tar hänsyn till i slutresultatet och vilka förslag som finns med i Rikstermbanken² i dagsläget (F3).

Primärmaterialet består av 366 rundfrågor i TNCs arkiv. Det är fråga om brevväxling som pågått under tiden 10.11.1941–10.3.1983. Initiativet till en rundfråga tycks ofta ha kommit utifrån, t.ex. från ett företag som har velat veta vilka termer som är de korrekta eller vad som skiljer olika termer åt. Utgående från dessa förfrågningar har TNC skrivit brev som har sänts till 1–74 mottagare. I en rundfråga har oftast ingått en beskrivning av problemet och dess bakgrund, TNCs diskussion kring den eventuella lösningen samt övervägda förslag till lösningar, den konkreta frågan samt begäran om svar (se exempel 7 nedan). För att få en helhetsbild av forskningsobjektet har vi intervjuat tre personer som via sitt arbete vid TNC känner till arkivets omfång och struktur. För processbeskrivningen utnyttjar vi även några skriftliga arkivdokument som beskriver arkivet och arbetssättet med rundfrågorna. Sådana är t.ex. årsredovisningar, mötesprotokoll och handledningar som gäller arbetssättet.

---

1 Sedan år 2000 heter centralen Terminologicentrum TNC (Bucher 2016:74).

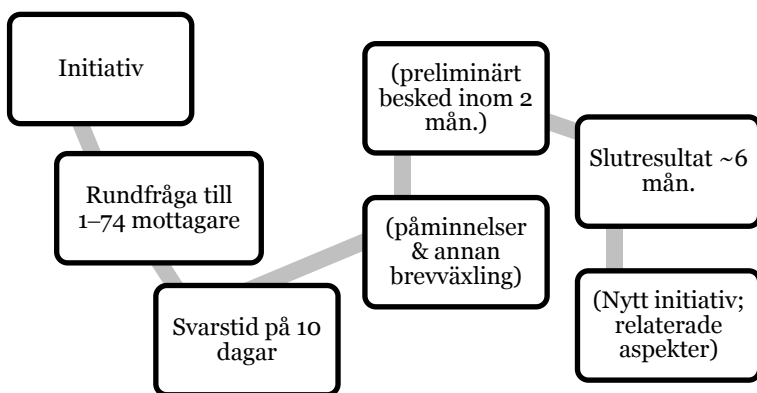
2 Terminologicentrum TNC har byggt upp och förvaltar Sveriges nationella termbank Rikstermbanken som öppnades 2009 (Rikstermbanken 2016; Nilsson, Kanner & Onikki-Rantajääskö 2016).

Undersökningen förankras i praktiskt terminologiarbete som bedrivs i projektform. De sex typiska faserna i ett terminologiprojekt är *planeringsfas*, *startfas*, *bearbetningsfas*, *utlåtande*, *färdigställande* och *uppföljning*. I fokus står faserna utlåtande och färdigställande. Under fasen utlåtande (remiss) begär man synpunkter av sakkunniga som representerar de blivande användargrupperna av de ifrågavarande begreppen och termerna. Syftet är att rätta de eventuella felen, garantera att förslagen lämpar sig för och accepteras av mottagarna och generera förslag till nya lösningar. Fasen färdigställande resulterar i vårt material i terminologiska ordlistor, tidskriftsartiklar och enskilda rekommendationer. (Nuopponen & Pilke 2016:80–94; Nykänen 1999)

I den kvantitativa analysen räknar vi antalet sakkunniga per rundfråga och antalet rundfrågor per år. I den kvalitativa analysen beskriver vi en utvald rundfråga genom tematisk analys som tar fasta på innehållskomponenterna i de sakkunnigas svar. Undersökningen är kontrastiv i fråga om tid (år), innehållet i olika svar och innehållet i olika brevtyper (slutresultatet – remissbrev).

3. Faser, aktörer och frågetyper i rundfrågeprocessen

TNCs första föreståndare John Wennerberg byggde upp både det metodologiska och praktiska i en rundfrågeprocess på 1940-talet (jfr Bucher 2012). Ännu idag är de grundläggande principerna i processen med i de terminologiprojekt som genomförs vid TNC. Om TNC inte har kunnat direkt hänvisa till en expert eller en myndighet som kunde ha besvarat frågan, har TNC initierat en konsultation i form av en rundfråga. Faserna i en rundfråga presenteras i figur 1.

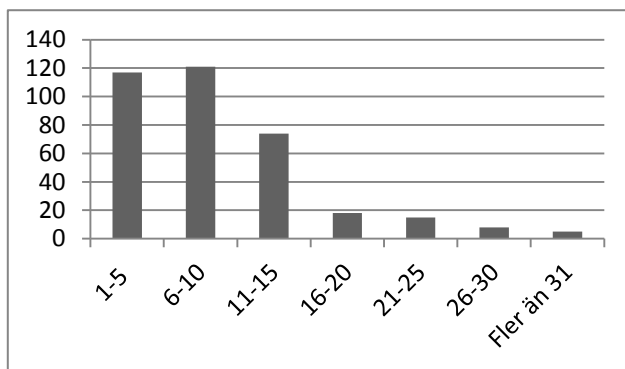

FIGUR 1: *Faserna i rundfrågeprocessen.*

Svarstiden för ett rundfrågebrev har ofta varit kring 10 dagar, och det har inte varit helt ovanligt att mottagarna också har fått påminnelser om att svara. Utgående från svaren har TNC skrivit ett preliminärt lösningsförslag, som ibland har sänts ut på ytterligare en konsultationsrunda. Slutresultatet har kommit ut inom ca ett halvår och har presenterats t.ex. i *Teknisk tidskrift* av John Wennerberg (TNC-aktuellt 2015). Vissa rundfrågor har gett upphov till nya rundfrågor. Med en rundfråga menas alltså alla de dokument som produceras under processen.

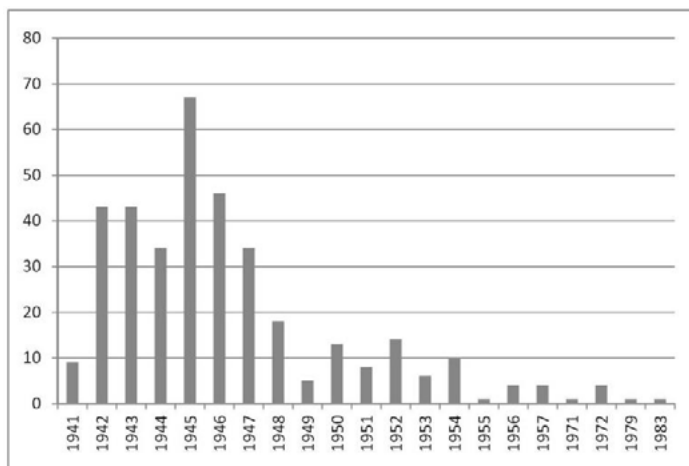
I vissa fall kommer det fram vem och vilken fråga som har gett initiativet till rundfrågan, men inte alltid. Experter som har fungerat som rådgivare representerar bl.a. myndigheter, branschorgan, intresseorganisationer, företag, forsknings- och utredningsinstitut, universitet och skolor samt språk- och standardiseringsorgan. Brevet har dock främst sänts till enskilda personer i stället för till grupper, eftersom ”resultatet av flera personers gemensamma överläggning” enligt TNCs erfarenhet ofta har haft ”en alltför orygglig karaktär” (Wennerberg 1946:2). Till rådgivargruppen har alltid hört även en språklig rådgivare som har varit utsedd av Svenska Akademien. En expert som en gång har etablerat sig som rådgivare har sedan fått vara med resten av livet.

Det vanligaste har varit att brevet har sänts till 7 mottagare (median), antalet mottagare har dock varierat från en upp till 74. Variationsvidden för majoriteten av breven är 1–15 mottagare. Antalet mottagare per rundfråga illustreras i figur 2.

FIGUR 2: Antal mottagare per rundfråga.

Brevväxlingen varit som aktivast under sju år från 1942 fram till 1947 vilket visas i figur 3. Verksamheten upphörde helt efter att John Wennerberg gick i pension (1957), men påbörjades på nytt 1971, dock i mycket mindre skala än förr. Från och med 1980-talet tog andra samarbetsmetoder såsom diskussioner på e-postlistor över.

FIGUR 3: Antalet rundfrågor per år 1941–1983.

Enligt John Wennerberg (1941) ingick det i TNCs uppgifter att svara på frågor som gällde svenska termer för tekniska begrepp och deras rättskrivning, att definiera begrepp, ta ställning till allmänspråkliga frågor i tekniska sammanhang, vid behov skapa nya termer och tecken. Däremot ansåg Wennerberg att TNC inte kunde offentligt ta ställning till vetenskapliga frågor, översättningsarbete, etymologiska frågor och klassifikation, även om dessa frågor ofta hörde till det interna utredningsarbetet (ibid.). En rundfråga har ofta innehållit flera olika frågor kring samma tema.

Vi presenterar nedan vilka typer av problem rundfrågorna söker svar på. Det vanliga är att rundfrågorna är utförligt motiverade och ger en heltäckande bild av problemet i respektive fråga. Av utrymmesskäl har vi dock valt att illustrera frågetyperna med hjälp av ett urval kortare exempel.

Enligt våra preliminära observationer har den vanligaste typen handlat om termens acceptabilitet, såsom i frågorna R22, R165 och R209 i exempel (1).

- (1)
  - a. Kan ni godkänna termerna klo, klofäste, gaffel enligt bilagan? (R22)
  - b. Kan ni godkänna termen skiktträ för hoplimmade faner i allmänhet, och kryssträ i st.f. ”kryssfaner”? (R165)
  - c. Föredrar ni värmedrygghet eller värmerymlighet? (R209)

Ett frekvent förekommande tema som TNC har velat ha synpunkter på är hur man benämner begrepp, se exempel (2a) (R181). Frågan hur begrepp borde benämnas tycks höra ihop med frågan hur begreppen skiljs åt, se exemplen (2b), (2c) (R224, R247).

- (2)
- a. Vilka namn böra väljas för de mot impuls och rörelsemängd svarande storheterna vid vridrörelse? (R181)
  - b. Anser ni att klippning är en typ av skärning? (R224)
  - c. 1. Anser Ni att fals betyder färdig falsförbindning (se bilaga)? 2. Om så är fallet, godkänner Ni ordet omslag (enkelt och dubbelt för en av delarna i en fals)? 3. Godkänner Ni termen falstilltryckningsmaskin eller falstryckmaskin? 4. Godkänner ni termen omfalsning som benämning på ett särskilt slag av färdiga falsar? (jfr t.ex. hakfals) 5. Har ni andra förslag? (R247)

TNC har även varit med om att både söka efter och skapa ekvivalenter till engelska och tyska termer, såsom i exempel (3) (R190, R124, R69). Därtill tycks kontakterna till terminologicalentraler i Norge och Danmark ha varit aktiva, TNC har ömsesidigt både hjälpt till att reda ut frågor och skickat ut egna rundfrågor på remiss till Norge och Danmark (se exempel (6), R101).

- (3)
- a. TNC har från Terminologicalentralen i Danmark fått en förfrågan hur ”silicon-plastics” skall översättas (se bilaga) och låter härmed frågan vidare till Er. (R190)
  - b. Finnes någon svensk term för ”Übermikroskop”? Om icke, har Ni något lämpligt förslag? (R124)
  - c. Vad föreslår ni som svenskt ord för det i bilagan nämnda ”Umkehrspanne”? (R69)

Definitionsskrivande har enligt Wennerberg (1941) hört till TNCs uppgifter. Detta har lett till ett behov av att försäkra sig om att definitionerna är korrekta, såsom i exempel (4) (R139) som handlar om olika typer av förbränningsmotorer.

- (4) Äro de i bilagan angivna namnen och definitionerna riktiga? (R139)

Såsom Wennerberg (1941) nämner, har TNC även tagit ställning till språkriktighetsfrågor, och har ibland ställt frågor om dem även till experterna, såsom i exempel (5) (R270).

- (5)
1. Kan stållina anses vara en lämplig svensk term för ”wire”? 2. Om inte, varför? 3. Bör termen wire behållas så stavad, och hur bör den då böjas? 4. Bör termen behållas, men stavad vajer, med böjningsformerna vajern, flera vajrar, vajrarna? (R270)

Utöver de ovan nämnda terminologi- och språkorienterade typerna av frågor finns det ytterligare några, som vi har klassificerat som ”övriga typer av frågor”. De är mer allmänna frågor om hur man borde gå tillväga eller till och med vem som skulle kunna fungera som expert i frågan, se exempel (6) (R101, R146)

- (6) a. Vad är Eder åsikt om bifogade danska nomenklaturförslag? Finns det andra personer som böra få tillfälle att yttra sig i frågan? (R101)
- b. B. Hur anser Ni att en totalutredning inom pumpområdet bör utföras? (R146)

Inom samma kategori faller även sådana frågor som handlar om hur information borde spridas, vilken arbetsmetod som skulle passa och en förfrågan om det finns samarbete inom branschen.

4. Case R199

Inom ramen för vår artikel har vi valt att se närmare på en rundfråga som har initierats av Husqvarna-koncernen den 15 januari 1946. Rundfrågan (R199) som gäller gjuteritekniska termer och definitioner har skickats ut den 16 januari 1946 till 11 mottagare, dvs. några fler än sju som utgör median för hela materialet, jfr figur 2. Frågan gäller fyra termers och definitioners acceptabilitet. Exempel (7) visar hur frågan (F) har ställts och hur inledningen, punkt ett och avslutningen i bilagan (B) har formulerats. Anmärkningsvärt är att TNC i frågan explicit nämner både termerna och definitionerna även om Husqvarna bara frågar om de sistnämnda.

- (7) F: TNC har blivit tillfrågad om vissa gjuteritekniska termer som används inom Husqvarna-koncernen. Se bilaga! Bör dessa termer godtagas med sina definitioner?
- B: Inom Husqvarna-koncernen ha vi diskuterat vissa nomenklaturfrågor, varvid vi bland annat gått in för följande benämningar hämtade efter amerikanska normer (jfr Gjuteriet nr 5 1945). De äro:
Råttsvans; uppträder i form av fåror – diken – i godset och har uppkommit genom sandens svällning.
[...] Innan vi definitivt fastställa dessa definitioner, vore vi tacksamma att få Edert yttrande i frågan och se helst, att dessa definitioner bli antagna av TNC.

Vi har använt TNCs årsredovisningar med expertlistorna samt annan dokumentation och även sökmotorn Google när vi rett ut vilka de elva sakkunniga i frågan är, se nedan. Första experten på listan, Adolfson, har inte svarat på frågan och har inte gått att spåra. En annan som inte har svarat är Hallström vars namn har överstrukits på frågeblanketten med anteckningen ”avliden” inom parentes under namnet. Två personer, Drakenberg och Granström, har skickat in samma svar vilket visar att de följer någonslags praktik och konsensus inom företaget ASEA.

- (8) Å. Adolfsen: –
 G. Bergman: lektor, språklig rådgivare (Svenska Akademien)
 O. Bergman: ingenjör, Stockholm
 O. Drakenberg: bergsingenjör, Asea, Västerås
 I. Forslund: bergsingenjör, AB Svenska Kullagerfabriken, Katrineholm
 N. Fredriksson: ingenjör, Sandvik SRP AB, Svedala (?)
 Y. Granström: bergsingenjör, Asea (chef för gjuterierna), Västerås
 O. Hallström: disponent, Köpings Mekaniska Verkstads AB
 E. Lissell: bergsingenjör, Sveriges Mekanförbund
 S. Nilsson: civilingenjör, Kungl. Tekniska Högskolan, Södertälje
 F. O. Nordbeck: ingenjör, Kockums Mek. Verkstads AB, Malmö

Två sakkunniga har svarat enbart *Ja*. Den ena av dessa är den språkliga rådgivaren G. Bergman och den andra Fredriksson som inte finns med på expertlistorna. Det går dock att hitta en med samma namn och passande arbetsprofil via en Google-sökning. Rådgivaren som representerar akademikerna (Nilsson) har först skickat ett brev där han verkar vara upprörd över att han fått frågan eftersom han varken har blivit tillfrågad eller fått ta del av tidigare resultat av de rundfrågor som han har varit delaktig i: ”Jag vet inte vem som har utsett mig som korresponderande medlem, ty jag har aldrig blivit tillfrågad. Ej heller har jag fått del av resultaten eller på annat sätt fått någon erkänsla för arbetet. Under dessa förhållanden är jag icke hågad att offra någon tid på Edra förfrågningar.” (Nilsson 5.2.1946) TNC har svarat Nilsson genast den 6 februari genom att beklaga försummelsen, förklara proceduren och lova skicka ordlistor med resultaten: ”Tack för Edert brev som både förvånat och smärtat mig; förvånat därför att jag inte var medveten om att TNC begått någon försummelse, och smärtat därför att Ni dock uppenbarligen funnit skäl att beklaga Eder. Jag har därför gått tillbaka till de fall då vi rådfrågat Eder, för att se hur vi förfarit. [...]”. Efter att ha fått TNCs svar har Nilsson skickat utförliga svar på frågan i två skilda brev daterade 7.2.1946 och 16.2.1946.

Under tiden 16 januari till 22 maj 1946 skickades sammanlagt 16 brev inom ramen för R199, se tabell 1. Alla sakkunniga (N=7) som har gett innehållsliga kommentarer har även diskuterat begreppet ’rättsvans’.

TABELL 1: *Breven i Case R199.*

TNC (N=4)	Sakkunniga (N=12)
16/1 Fråga med 1 Bilaga	5/2 Upprörda kommentarer (proceduren)
6/2 Svar på upprörda kommentarer	17/1, 6/2 Ja-svar
13/2 Preliminärt lösningsförslag	19/1–22/2 innehållsliga kommentarer
22/5 Slutresultat	

Sakkunniga har svarat på frågan som ställs i exempel (7) genom att antingen kommentera termen eller definitionen. Av de tre som kommenterar termen accepterar en termen (9a) medan två andra (9b, c) föreslår andra termer (*svällrand*, *sandväll*, *formränna*, *formrand*) som begreppsrepresentationer:

- (9)
- a. Benämningen "rättsvans" bibehålles oförändrad. (Forslund 5.2.1946)
  - b. "Rättsvans" som vi fått från amerikanskans "Rattails" är ej så lyckligt. Tanken bakom är den att ränderna i godset påminner om dem som skulle ha uppkommit, om en rätta släpat svansen i sandformen. Men den som hittat benämningen, har kanske ej reflekterat över, att randen efter rättsvansen i formen måste ge en upphöjning på godset, en ås. Man är väl i gjuterikretsar enig om, att fenomenet hänger samman med att sanden sväller och skjuter upp sig i en ås eller rygg under inverkan av hettan från metallen. Jag skulle därför vilja föreslå benämningen svällrand eller svällränder. (Nilsson 7.2.1946)
  - c. Nej. Motivering: Som jag förut framhållit, anser jag det vara mycket olämpligt att införa ordet rättsvans som benämning på en svällränna i formens sandyta. Man bör kunna finna ett lämpligare ord för företeelsen, som icke kan åstadkommas av någon rätta. Kan man inte säga "sandväll", "formränna", "formrand" eller något annat ord, som täcker företeelsen. (Nordbeck 22.1.1946)

De tre sakkunniga som kommenterar definitionen föreslår att man tar bort ett ord (*diken*) ur definitionen (10a) eller att man kategoriserar begreppet som långsträckt fördjupning eller oregelbunden färbildning (10b, 10c). Lissell i 10c sätter dessutom *fåra* som första termalternativet.

- (10)
- a. 1. Rättsvans: Ordet "– diken –" bör utgå. Den gjuteritekniska nomenklaturen använder ordet ränder i stl.f. fåror, men fåror anses mig vara bättre. (O. Bergman 19.1.1946)
  - b. Rättsvans är en mera långsträckt fördjupning i godsets yta som uppstår genom sandens svällning. (Drakenberg & Granström 26.1.1946)
  - c. 1. Fåra eller rättsvans (eng. rattail) svag, oregelbunden färbildning i ytan av gjutet. (Lissell 31.1.1946)

Både i det preliminära lösningsförslaget i april och i slutresultatet i maj finns samma formulering i fråga om *rättsvans*, se exempel (11). I rekommendationen ger TNC termen *rättsvans* som första termalternativ med de tre synonyma termerna fåra, svällränna och svällrand. Därmed finns Lissells (10c), Nilssons (9b) och delvis även Nordbecks (9c) förslag med i resultatet. I definitionen har TNC utgått från Drakenbergs och Granströms definition (se 10b) med kompletteringen ifråga om omfattning (smal) i början samt en precisering av uppkomstsätt (genom motsvarande framträngning av sand från formen) i slutet.

- (11) råttsvans, fåra, svällränna, svällrand; orden förekommer på olika håll som synonymer med betydelsen: smal, långsträckt fördjupning i gjutgodsets yta, uppkommen genom motsvarande framträngning av sand från formen. (TNC 22.5.1946)

I nutida material hittar man *råttsvans* i Rikstermbanken med definitionen ”längre eller kortare grund fördjupning i gjutstyckets yta, i genomskärning påminnande om förkastningsspricka”. Källan i termposten är Emaljteknisk ordlista från 1957. Termen finns med även i Gjuteriteknisk handbok från 2015 vilket bekräftar att termen används fortfarande. En gång finns termen inom citationstecken vilket kan vara ett tecken på att den kanske fortfarande ses som ”ej så lycklig” inom branschen. I denna moderna ordbok finns bilder på yteffekter vilket efterlystes av en av de sakkunniga i R199: ”Termerna illustreras bäst med fotografier. Vi skola taga upp saken inom Mekanförbundets sandforskningskommitté.” (Lissell 31.1.1946).

5. Slutdiskussion

Behovet att förstå varandra samt att kunna uttrycka sig entydigt och explicit är centralt inom olika fackområden både internt i kommunikationen mellan experterna och externt när man vänder sig t.ex. till kunder. I många fall är det även fråga om säkerhet då en yteffekt i form av en ’råttsvans’ kan få allvarliga konsekvenser t.ex. i byggnadstekniska material. En gemensam förståelse av begreppets innehåll och benämning är en förutsättning för att riskerna ska kunna minimeras, kvaliteten säkras och kommunikationen möjliggöras mellan olika aktörer. Detta har man insett redan tidigt inom de tekniska områdena som varit pionjärer inom terminologiarbete både i Sverige och i övriga Europa.

Rundfrågorna i TNCs arkiv visar hur dialogen mellan fackexperter och terminologer har sett ut under drygt 40 år, och hur man med hjälp av termarbete har kunnat komma fram till språkliga lösningar som fungerar i fackkommunikation. Det kollektiva arbetet, som dokumenterats i TNCs arkiv i form av utredningar, rekommendationer och klassifikationer under tiden 1941–1983 och spritts vidare genom artiklar i *Teknisk tidskrift* och ordlistor, utgör grunden för en betydande del av den svenskspråkiga terminologin inom tekniska områden och terminologiarbete i allmänhet både i Sverige och i Finland. Brevmaterialet visar också att det redan tidigt har funnits internationellt samarbete inom området både i Norden och inom Europa, man har diskuterat s.k. ”Brysselstermer”.

TNCs uppdrag har sedan länge inte rört i första hand bara tekniska områden som under Wennerbergs tid utan alla områden i samhället. I Rikstermbanken som lanserades 2009 har TNC sparat termer som berör t.ex. ekonomi, hälso-

och sjukvård och juridik. De nutida möjligheterna att sprida och ta del av information gör att det är ytterst viktigt att det finns en nationell instans som i samarbete med sitt kollektiva nätverk koordinerar och garanterar god terminologihänsyn. Denna form av fackspråklig språkplanering (se Laurén, Myking & Picht 1997:231–236; Cabré 1999:215) kan förväntas resultera i tänkta termer som kan användas i dialoger på svenska på olika forum nu och i framtiden.

Inom ramen för vårt projekt kommer vi i följande fas att välja fyra fackområden för att kunna göra mera djupgående analyser av innehållet i de drygt 3000 breven som ingår i arkivet. I fokus för intresset står vid sidan av det innehållsliga i breven även själva breven som medium när det gäller att föra dialog (bl.a. hur frågorna har formulerats) och rundfrågornas betydelse inom fackområdena (dokumenterat resultat med tidsmässig förankring och livslängd). Vi kommer även att jämföra det processformat som TNC tillämpade fram till 1983 med senare digitaliserade arbetsformer i samband med terminologiska utredningar.

6. Litteratur

- Bucher, Anna-Lena 2012. Basord i våra fackspråk (TNC 104) – en ordlista som sätter gränser. I: *Terminfo* 3, s. 6–7.
- Bucher, Anna-Lena 2016. Nationella terminologicalentraler – i allmännyttans intresse. I: Pilke, Nina & Niina Nissilä (red.), *Tänkta termer. Terminologihänsyn i nordiskt perspektiv*. Vasa: Vakki, s. 72–99.
- Cabré, M. Teresa 1999. *Terminology. Theory, methods and applications*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Emaljteknisk ordlista* 1957. TNC 27. Västerås: TNC.
- Gjuteriteknisk handbok* 2015. Gjuteriföreningen. <<http://www.gjuterihandboken.se/>>. Hämtat 1.5.2016.
- Laurén, Christer, Johan Myking & Heribert Picht 1997. *Terminologi som vetenskapsgren*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, Henrik, Antti Kanner & Tiina Onikki-Rantajääskö 2016. Post och bank – om lagring av terminologi, den svenska Rikstermbanken och den finska Vetenskapstermbanken. I: Pilke, Nina & Niina Nissilä (red.), *Tänkta termer. Terminologihänsyn i nordiskt perspektiv*. Vasa: Vakki, s. 100–136.
- Nuopponen, Anita & Nina Pilke 2016. *Ordning och reda. Terminologilära i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Nykänen, Olli 1999. Sanastoprojektin vaiheet. I: Kuhmonen, Kaisa (red.), *Toimikunnista termitalkoisiin. 25 vuotta sanastotyön asiantuntemusta*. Helsinki: Tekniikan sanastokeskus, s. 62–76.
- Rikstermbanken* 2016. <<http://www.rikstermbanken.se>>. Hämtat 5.9.2016.

Språklag 2009:600. Svensk författningssamling. <<http://www.riksdagen.se>>. Hämtat 15.11.2016.

TNC-aktuellt 2015. Så gick det till på TNC på 1940-talet! I: TNC-aktuellt 2, s. 7–9. <<http://www.tnc.se/om-tnc/tnc-aktuellt/>>. Hämtat 5.9.2016.

Wennerberg, John 1941. Arbetsområde och arbetssätt. I: *Teknisk tidskrift* 28, s. 298–299. <<http://www.runeberg.org/tektid>>. Hämtat 16 augusti 2016.

Wennerberg, John 1946. *TNC:s rådgivarsystem*. Bilaga 1 till TNC-prot. 1946-2. 6.3.1946. Opublicerat arkivmaterial.

Niina Nissilä
Nordiska språk
Vasa universitet
niina.nissila@uva.fi

Nina Pilke
Nordiska språk
Vasa universitet
nina.pilke@uva.fi

Med vardagens eller myndighetens ord? Ordval och kategoriseringar i offentliga e-servicemöten mellan enskilda och myndigheter

Andreas Nord & Marie Sörlin

1. Inledning

Myndigheterna utför numera sitt serviceuppdrag även på nätet – i kommersiella nätverkstjänster som Facebook eller genom egna webbforum för kontakt. Här genomförs skrivna dialoger som initieras av en enskild med en myndighet i en offentlig digital kanal. Dessa dialoger ingår i myndighetens serviceuppdrag och vi kallar dem fortsättningsvis *offentliga e-servicemöten* (se Lindgren & Jansson 2013 om offentlig e-service i vidare mening).¹ Genom att erbjuda dessa möten har myndigheterna blivit mer lättillgängliga för allmänheten, men vad är det egentligen för sorts institutionell kommunikation som pågår i dem? Om detta vet forskningen ännu rätt lite (se dock Sörlin & Söderlundh 2014; Nord 2015). Vårt syfte i denna studie är att bidra till att utforska offentliga e-servicemöten som språkliga möten.

Tidigare forskning om institutionell kommunikation som språkliga möten, i eller utanför myndighetssfären, har nästan alltid inriktas på samtal ansikte mot ansikte eller över telefon (t.ex. Linell 2011). Ett allmänt drag som framkommit är att institutionsrepresentanternas sätt att tänka och tala om världen i vissa delar skiljer sig från klienternas – deltagarna kan sägas ge uttryck för olika föreställningsvärldar beroende på om de orienterar sig mot vardagsvärlden eller institutionens värld. Medan institutionsrepresentanten tenderar att använda sig av verksamhetsrelevanta kategorier använder sig lekmännen av mer vardagliga sätt att tala och resonera (se Linell 2011:367ff.).

---

1 *Offentlig* används här både i betydelsen 'myndighetsrelaterad' och i betydelsen 'allmänt tillgänglig digital kanal': det som skrivs i dem kan läsas av vem som helst med tillgång till kanalen och det står var och en fritt att göra egna bidrag till dialogen.

Institutionernas kategoriseringar och sätt att tänka framträder bl.a. genom mer eller mindre specialiserade fackord. Mycket av tidigare forskning om institutionell kommunikation har gällt medicinska samtal, och studier av svenska läkar–patientsamtal har visat att både institutionsrepresentanterna och klienterna använder sig av fackord. En del används av bägge, andra av bara den ena deltagaren. Vissa mycket specialiserade ord används t.ex. oftare av de professionella och ges då inte sällan en förklaring (Melander Marttala 1999).

En annan skillnad mellan mer institutionella sätt att tala och tänka och mer vardagliga är att vi i vardagsvärlden oftare talar om konkreta fall med konkreta personer och företeelser, medan institutioner ofta föredrar att uttrycka sig i generella termer om vad som är huvudregeln och vad som gäller i allmänhet. Lite karikerat uppfattas ibland ett typiskt utbyte mellan enskild och myndighet som att den enskilda ställer en fråga om sin situation och som svar får en redogörelse för den generella huvudregel som styr (jfr Nord 2015). Detta påverkar förstås semantiken genom att vardagsvärldens sätt att tala kan väntas innebära att fler konkreta referenter pekats ut (t.ex. *Vasaparken*), medan myndigheter väntas ha fler generiska referenter (t.ex. *parker*). Det kan dock även få följder för ordvalen, genom att generisk referens typiskt förknippas med ett val av ord på en högre taxonomisk nivå, t.ex. ”grönyta” hellre än ”lekplats” eller ”park”. Vad som utmärker språket i dialogiska institutionella situationer i detta avseende är dock inte utforskat.

I denna studie undersöker vi därför hur de kategoriseringar som synliggörs hänger samman med ordval och referens. Som material för studien har vi valt offentliga e-servicemöten mellan enskilda och två olika myndigheter: Huddinge kommun och Försäkringskassan. Vi undersöker dessa genom att spåra ledfamiljer som är centrala för ärendena och se hur deltagarna refererar till centrala företeelser i servicemötena. Vilka ord väljs, vilken taxonomisk nivå ligger de på och vilka kategoriseringar synliggörs genom detta? Framför allt är vi intresserade av att se om det går att identifiera skillnader eller likheter mellan de enskildas och institutionsrepresentanternas sätt att tala.²

---

2 En naturlig del av en sådan studie hade också kunnat vara att studera t.ex. reparationssekvenser där fackord står i fokus. Det går dock snabbt att konstatera att det i våra material finns mycket få sådana sekvenser. Detta är f.ö. en likhet med resultaten i studier av läkar–patientsamtal (Melander Marttala 1999).

2. Material

De offentliga e-servicemöten vi undersöker kommer från Huddinge kommuns webbforum *Servicecenters frågeforum* och en av Försäkringskassans Facebooksidor kallad *Förälder*. Gemensamt för kanalerna är att myndigheten explicit bjuder in till mötet med formuleringar som ”Gör egna inlägg ... [v]i kommer att svara på frågor ...” (Försäkringskassans Facebooksida). Den som deltar gör det frivilligt, på eget initiativ och dialogen är framför allt skriftburen, även om emoji och andra visuella inslag förekommer emellanåt.

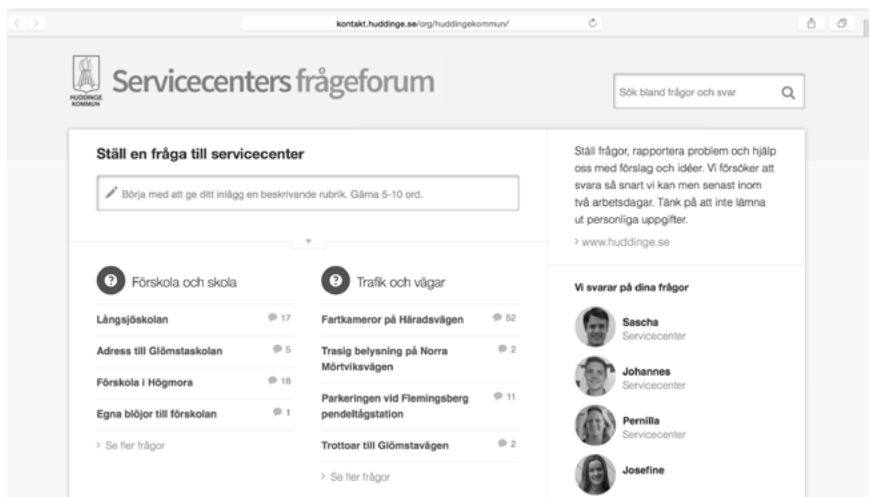
Huddinge kommuns webbforum och Försäkringskassans Facebooksida skiljer sig dock åt på vissa punkter. Medan Huddinges servicecenter bjuder in vem som helst att ta upp alla slags ämnen som har att göra med kommunens verksamhet, riktar sig Försäkringskassan till föräldrar och behandlar framför allt en avgränsad del av myndighetens ansvarsområde: föräldraförsäkringen. Det finns också tekniska skillnader som tar sig uttryck i trådarnas livslängd och deltagarantal. Huddinges forum är sökbart och trådarna kan fyllas på med inlägg från många olika personer under lång tid. Trådarna på Försäkringskassans Facebooksida är däremot inte sökbara och omfattar oftast bara en handfull inlägg, gjorda av en snäv krets deltagare (vanligen en enskild och en eller ett par handläggare) under en eller ett par dagar.

Vår undersökning i denna artikel bygger på ett delmaterial hämtat ur ett större material. Från Huddinges servicecenter omfattar det större materialet 639 trådar, dvs. samtliga tillgängliga trådar 20 april 2016. Det större Försäkringskassamaterialet består av 155 trådar hämtade från den del av Facebooksidan som kallas ”Inlägg från besökare”. De utgör samtliga trådar som påbörjats under två utvalda dagar under 2015 respektive 2016. (Eftersom de enskilda ofta uppträder med sina egna namn på Facebook försvårar vi identifieringen genom att inte redovisa de exakta datumen.)

Delmaterialet i denna studie har valts ut med hänsyn till trådarnas tema och längd. Trådarna från Huddinge kommuns forum har publicerats inom avdelningen ”Bygga och bo”, trådarna från Försäkringskassan behandlar tillfällig ersättning för vård av barn (även kallat VAB, vård av barn). För att kunna följa referenskedjor har enbart längre trådar tagits med. Trådarna har minst tre inlägg: ett startinlägg skrivet av en enskild, ett svar från en institutionsrepresentant och minst ett ytterligare inlägg som är mer än minimalt (t.ex. inte bara ett tack) skrivet av trådstartaren eller någon annan enskild. Material för denna studie blir med dessa urvalskriterier 17 trådar från Huddinge omfattande 109 inlägg och 13 trådar från Försäkringskassan omfattande totalt 50 inlägg. För delmaterialet från Försäkringskassan, som är relativt tematiskt homogent, kommer vi att redovisa en analys baserad på hela delmaterialet. Huddingematerialet är mer heterogent. Även om analysen har gjorts av alla 17 trådarna kommer vi

därför endast att redovisa analys av den längsta tråden, med temat trädffällning, bestående av 13 inlägg. Detta exemplifierar dock huvudtendenserna i de 16 andra Huddingetrådarna väl.

I figur 1 och 2 syns startsidorna från Huddinges frågeforum och Försäkringskassans Facebooksida i de versioner som webbsidornas responsiva design erbjuder i en webbläsare på en dator under våren 2016. I figur 3 och 4 ges exempel på hur trådarna ser ut i respektive kanal.

FIGUR 1: Startsidan för Huddinges Servicecenters frågeforum från år 2016.

FIGUR 2: Startsidan för Försäkringskassans Facebooksida Förläder från år 2016 med markering av var på sidan materialet hämtats.

The screenshot shows the 'Servicecenters frågeforum' for Huddinge Kommun. The main thread is titled 'Får jag fälla träd?' and is posted by a user named 'Ivar'. The post asks for help regarding tree removal on a property. Below the post, there are two replies from service center staff: 'Josefine', 'Sofie', 'Sascha', and 'Filip'. A search bar at the top right contains the text 'Sök bland frågor och svar'. The forum navigation tabs include 'Forum', 'Bygga och bo', and 'Får jag fälla träd?'.

FIGUR 3: Startsidan för tråden ”Får jag fälla träd?” (Huddinges Servicecenters frågeforum).

The screenshot shows a Facebook thread from the page 'Försäkringskassan | Förälder'. The main post asks for advice on sick leave for a child. Below it, there are two replies from the page, each providing information about parental sick leave and parental allowance. The interface includes a profile picture, a name field, and interaction buttons like 'Gilla' and 'Svara'.

FIGUR 4: Tråd från Försäkringskassans Facebooksida ur delmaterialet. (Foton, namn, datum och tider för inläggen borttagna.)

3. Genomförande

För att identifiera hur deltagarna talar om centrala företeelser har vi först analyserat referensbindningen (Nyström 2001) och identifierat det som brukar kallas *referenskedjor*, vilket innebär att referenter återkommer och binder samman texten. Vi är framför allt intresserade av referenter som är centrala för texten och som bildar *ledfamiljer*, dvs. familjer av led med återkommande referenter eller med semantiskt släktskap. För analysen har vi främst valt de ledfamiljer som är centrala för ärendet, t.ex. *barn* i ärenden om vård av barn. Vi har dock inte specifikt intresserat oss för ledfamiljerna som sådana utan syftet har varit att identifiera vilka explicita uttryck för centrala referenter som finns i texterna. Nästa steg har därför varit att undersöka hur leden ser ut, dvs. vilka ord och uttryck som används för referensen till referenter inom ledfamiljen. Utifrån detta har vi undersökt om det utifrån ordval och konstruktioner går att identifiera kategoriseringar genom ordval eller bestämningar. I vissa fall har vi också identifierat underliggande taxonomier.

Vi har även analyserat vilken typ av referens det handlar om. Vi skiljer, något förenklat, mellan *specifika* referenter, dvs. sådana som är konkreta personer eller objekt, och *generiska* referenter, dvs. obestämda grupper av personer, objekt etc. (se för en diskussion av gränsdragningar Carlsson 2012). Vi kommer dock också någon gång att tala om specifik kollektiv referens, då det handlar om specifika referenter som behandlas som en grupp.

I de exempel som ges kommer analyserade ord och uttryck att markeras genom fetstil.

4. Servicecenters frågeforum: exemplet träd

Bland de 17 studerade trådarna från Huddinge är den mest omfattande den som har rubriken ”Får jag fälla träd?” med totalt 13 inlägg (se början av tråden i figur 3). Denna tråd är levande under en längre tid, och totalt fem olika privatpersoner fyller på med beslättrade frågor som alla tydligt täcks in av rubriken – de handlar om regler för att ta ner träd. Servicecenter representeras genom hela tråden av samma person som framträder med förnamn, Susanne. Eftersom alla ärendena handlar om regler för att ta ner träd är det inte förvånande att den mest centrala ledfamiljen genom hela tråden är ”träd”. Denna realiserar dock på delvis olika sätt i privatpersonernas och institutionsföreträdarens inlägg och med olika typer av referens.

Tråden startas med att signaturen Ivar skriver följande fråga:

Hej

Skall ta bort **ett fåtal tallar** på min och två andra fastigheter.
Alla fastighetsägare är överens men vi undrar om det behövs tillståndet är totalt **4 tallar**.

I Ivars inlägg refererar han till ett antal specifika träd, som han omnämner *ett fåtal tallar* respektive *4 tallar*. Han använder här vardagsordet *tall*, vilket är ett omarkerat sätt att referera till individer av detta trädslag.

Svaret som han får på sin fråga från Susanne på Servicecenter inleds på följande sätt:

Hej Ivar,

Oftast behövs inget tillstånd för att fälla **träd** på egen tomtmark men det finns dock undantag.

Är det inom detaljplanlagt område ska man kontrollera vad detaljplanen säger. [...]

Susanne talar om träd med generisk referens som *träd*.

Detta är ganska typiskt. Det ansluter till den väntade tendensen – som även har stöd i andra iakttagelser i Huddingematerialet – att myndighetsföreträdare rör sig i en mer generisk värld (dvs. talar om t.ex. träd i allmänhet), medan enskilda rör sig i en mer specifik värld (dvs. frågar om specifika träd). Detta är inte oväntat utifrån hur dialogen som informationsutbyte i det här fallet fungerar: frågor ställs om specifika fall – där det handlar om enskilda, specifika träd, t.ex. *8 st tätvuxna granar* – och svar ges utifrån generella regler där det handlar om generiska träd. I tabell 1 visas antalet referenser inom ledfamiljen ”träd”, uppdelade på enskilda och institutionsrepresentant respektive specifik och generisk referens. Där framgår också hur leden uttrycks. I några fall ges de med en liten del av den språkliga kontexten för att förtydliga.

Här synliggörs också delvis olika sätt att kategorisera träd, vilket kan härledas till mer eller mindre tydliga underliggande taxonomier. Enligt den vardagliga förståelsen som de enskilda personerna uttrycker är *träd* den överordnade kategorin, och underordnad den finns kategorier för specifika trädslag: (*ett fåtal tallar*, (*två stora*) *ekar* etc. De enskilda träden karakteriseras också gärna genom att antal eller yttre karakteristiska anges (*8 st tätvuxna granar*) eller genom att särskilda omständigheter anges (*tre träd på min tomt som är väldigt stora och står nära mitt garage*). Den taxonomi som myndighetsföreträdaren här förhåller sig till tycks däremot vara annorlunda. Även här är *träd* visserligen den överordnade kategorin, men trädarten är irrelevant och underordnade kategorier

är i stället sådant som *värdefulla träd* och *naturminnesmärkta träd*. I ett fall framträder en underordnad kategori som har aktualiserats av en detaljplan: *träd med stamdiameter av minst 15 cm med en höjd av 1,3 m över marken*. (Detta står då för den typ av träd som omfattas av en viss regel i den detaljplan som är aktuell för frågeställaren.)

TABELL I: *Led inom ledfamiljen "träd" i träden "Får jag fälla träd?"*.

	Enskilda (5 personer)		Institutionsrepresentant (Susanne)	
Typ av referens:	Total-antal	Uttryck	Total-antal	Uttryck
Specifik referens	5	ett fåtal tallar 4 tallar 8 st tätvuxna granar två stora ekar tre träd på min tomt som är väldigt stora och står nära mitt garage	3	träden (2) dina träd
Specifik kollektiv referens	–	–	2	naturminnesmärkta träd alla är ekar förutom en tall
Generisk referens	3	fälla träd (2) trädfällning	8	fälla träd värdefulla träd som inte får fällas utan särskild prövning gamla ekar värdefulla träd trädfällningen trädfällning trädfällning (avser träd med stamdiameter av minst 15 cm med en höjd av 1,3 m över marken) ta ned träd

Hur det ser ut i svaren kan illustreras av fortsättningen av Susannes ovan återgivna svar till Ivar:

Är det inom detaljpanelagt område ska man kontrollera vad detaljplanen säger. I detaljplanen kan det finnas utmärkta **värdefulla träd** som inte får fällas utan särskild prövning. Detta är oftast **gamla ekar**.

Det finns också några **naturminnesmärkta träd** varav alla är **ekar** förutom **en tall**.

Efter att ni kollat i detaljplanen som ni hittar här ([http://\[...\]](http://[...])) och inte hittat **värdefulla träd** och därtill att ni fastighetsägare är överens finns inget hinder för **trädfällningen**.

Här syns den institutionella taxonomin, där baskategorin *träd* i stället för i olika trädarter delas upp i "naturminnesmärkta träd" och "värdefulla träd" (som alltså är de träd som inte kan fällas hur som helst).

"Träd" kan alltså kategoriseras på olika sätt, beroende på olika underliggande taxonomier, där en vardaglig trädtaxonomi med *träd* som överordnad kategori och trädsorter som underordnade kategorier (*tallar*, *ekar* etc.) står mot en institutionell och regelstyrd trädtaxonomi. Även här är *träd* den överordnade kategorin, men underordnade kategorier är i stället sådant som *värdefulla träd*, *naturminnesmärkta träd*, eller för den delen det mycket specifika *träd med stamdiameter av minst 15 cm med en höjd av 1,3 m över marken*.

Det verkar som att dessa sätt att tala om "träd" är ganska tydligt distribuerade mellan deltagarna, så att de enskilda talar mer vardagsnära och Susanne orienterar sig mot det institutionella. Ingen privatperson tar t.ex. upp de mycket specifika beteckningarna *värdefulla träd* eller *naturminnesmärkta träd*.

Det finns också tecken på att det finns vissa förväntningar på skillnader i perspektiv och kunskap kopplad till ord och kategoriseringar. Susannes ovan citerade introduktion av *värdefulla träd* och *naturminnesmärkta träd* kan sägas fungera som ett slags brygging mellan institutionsperspektiv och vardag. Att taxonomin med värdefulla träd och naturminnesmärkta träd kan förefalla främmande för privatpersonerna tycks således förutsättas av Susanne när hon exemplifierar *värdefulla träd* som "ofta gamla ekar" och ger *naturminnesmärkta träd* förklaringen "varav alla är ekar förutom en tall". Här tas alltså trädartsbeteckningen till för att konkretisera, troligen för att privatpersonen ska kunna göra en tolkning utifrån det värde som implicit tillskrivs (gamla ekar). Att Susanne väljer att förklara vad *värdefulla träd* och *naturminnesmärkta träd* är tyder på att hon ser ett behov av att här hantera perspektiv- eller kunskapsskillnader.

5. Försäkringskassans Facebooksida: barn i behov av tillfällig vård, deras sjukdomstillstånd och ålder

Ger vi oss över till materialet från Försäkringskassans Facebooksida framträder delvis andra mönster. I Försäkringskassematerialet analyserar vi tre olika ledfamiljer som är centrala i de 13 undersökta trådarna. Dessa är ”barn i behov av tillfällig vård”, dessa barns ”sjukdomstillstånd” och ”ålder”.³

En påfallande aspekt i dessa ledfamiljer är att barnet i sig – och därmed också dess vårdbehov, sjukdom och ålder – nästan alltid framstår som hypotetiskt snarare än faktiskt. I praktiken har föräldrarna sannolikt ett specifikt barn med faktiskt vårdbehov i åtanke, men både de och handläggarna uttrycker sig ofta på ett sätt som gör att uttrycken i praktiken blir tvetydiga: Är det ett specifikt eller generiskt barn som åsyftas? Är det ett barn som faktiskt är i behov av vård eller bara eventuellt är sjukt? Tvetydigheten uppstår dels för att deltagarna använder sig av villkorsbisatser (t.ex. med *om*), dels för att de refererar till föräldrarna med det indefinita pronomenet *man* och till barnet med ordet *barn*. Exempelvis: ”[O]m man har ett barn som är 13 år och ligger i influensa [...]” (föräldrainlägg) eller ”Är barnet över 12 år behövs ett läkarutlåtande från första besöket” (handläggarinlägg).

I tabell 2 visas antalet referenser inom ledfamiljen ”barn i behov av tillfällig vård”, uppdelade på enskilda och institutionsrepresentant respektive specifik och generisk referens. Där framgår också hur leden uttrycks.

TABELL 2: Led inom ledfamiljen ”barn i behov av tillfällig vård”.

	Enskilda (13 föräldrar)		Institutionsrepresentant (13 handläggare)	
Typ av referens:	Total-antal	Uttryck	Total-antal	Uttryck
Specifik referens	13	ett barn, min dotter, vår dotter, dottern, vår son, en bebis, vår bebis (2), storsyster, hon (2), han (2)	4	barnet, ditt barn, din dotter, sonen
Specifik/generisk referens	10	ett barn (2), ens barn, själva barnet, sjukt barn, ett sjukt barn, barnet (4)	13	barn, barnet (10), barnets, ett sjukt barn
Generisk referens	1	ett barn	–	–

3 Med vård avses här sådan vård som berättigar till ersättning av typen tillfällig föräldrapenning för vård av barn, förutsatt att olika institutionella villkor är uppfyllda.

Som framgår av tabell 2 är det dominerande valet av språkligt uttryck i led-familjen olika varianter av *barn*. Ser man på användningen fördelat efter deltagare (framgår inte av tabellen) framkommer det att ordet *barn* används av drygt hälften av föräldrarna i materialet och av nästan alla handläggare. Som nämnts är referensen nästan alltid tvetydigt specifik/generisk. Den enda klart generiska referensen förekommer – kanske något oväntat – i ett föräldrainlägg: ”Om man vabbat för **ett barn** i samband med sjukhusvistelse, tar det mycket längre tid att få ersättning då än när **ett barn** har feber?”

Specifik referens förekommer mest i föräldrainläggen (13 förekomster jämfört med 4), men då nästan uteslutande i samband med andra ordval än *barn*. Som framgår av tabell 2 rör det sig om fraser med släktskapsord, t.ex. *vår dotter*, *en bebis*, *storasyster* och pronomenformerna *han*, *hon*. Om vi granskar användningen fördelat efter deltagare framkommer det att föräldrarna använder sådana ord i drygt hälften av de 13 trådarna, vanligtvis i något enstaka inlägg per tråd, men i tre trådar upprepade gånger. En av dessa tre trådar återges nedan (stavningsnormerad, med inläggen numrerade; se den även i figur 4).

1. Ylva Hej. Får jag vabba för **min dotter** pga förkylning+feber när **hon** går hemma 100 % och jag är mammaledig och tar ut 3 dagar i veckan för lillasyster?
2. Elin Hej Ylva!
Du kan vabba om du avstår arbete eller a-kassa den aktuella dagen. Men är du föräldraledig så kan du inte ansöka om vabb.
Hälsningar
Elin, handläggare
3. Ylva Om jag alltså behöver vabba en dag då jag ej har föräldrapenning på kan jag vabba för **storasyster**.
Men var går gränsen för vab (sjukdomsmässigt) när **barnet** är hemma på heltid?
4. Ylva ...
5. Nora Hej Ylva!
Om du går miste om ersättning från arbete eller a-kassa kan du ansöka om vård av barn om du måste stanna hemma för att vårda **ett sjukt barn**. Är du hemma utan ersättning eller med föräldrapenning så kan du inte få vab trots att **barnet** är sjukt. Du kan bara byta föräldrapenning mot vab om **barnet** vårdas på sjukhus.
Hälsningar
Nora, handläggare

Föräldern Ylva använder som så många andra ordet *barnet* för tvetydig specifik/generisk referens, men bara en gång (inlägg 3). I övrigt använder hon ord som *min dotter*, *hon* och *storasyster*, och då alltid med specifik referens.

En av handläggarna (Nora) som svarar Ylva gör som de flesta handläggare i materialet – oavsett föräldrarnas ordval talar de konsekvent om *barn*. Som framgår av tabell 2 förekommer det dock att även handläggarna i enstaka fall använder det mer familjära sättet att referera med släktskapsbeteckningar.

I anslutning till ledfamiljen ”barn i behov av tillfällig vård” framkommer en rad omständigheter kring barnen som inverkar på om, och hur, ersättning betalas ut. Två ofta återkommande omständigheter som utgör centrala ledfamiljer är barnets ”sjukdomstillstånd” respektive ”ålder”.

Om vi återvänder till exemplet med Ylva ser vi att hon beskriver barnets sjukdom i inlägg 1 som *förkylning+feber*. Av en senare formulering, ”Men var går gränsen för vab (**sjukdomsmässigt**) [...]?” (inlägg 3), kan man ana att hon nämnt sjukdomstypen för att hon tror att typen, eller kanske snarare hur allvarlig sjukdomen är, inverkar på möjligheten att få ersättning. Så är dock inte fallet. I handläggarnas värld är varken feber eller förkylningar relevanta kategorier. Barnen är bara *sjuka*: ”för att vårda ett **sjukt** barn [...] trots att barnet är **sjukt** [...]” (inlägg 5). Liknande skillnader i deltagarnas sätt att kategorisera återspeglas i ordvalen i flera andra trådar. Medan föräldrarna talar om typer av sjukdomar (*feber, hög feber, misstänkt magsjuka, RS-virus, kräksjuka*) använder handläggarna enbart ordet *sjuk*. På ett par ställen framkommer dock att det finns sätt att kategorisera sjukdomar även i handläggarnas värld. Ett exempel finns i tråden med Ylva där handläggaren skriver: ”Du kan bara byta föräldrapenning mot vab om barnet **vårdas på sjukhus**” (inlägg 5). Utöver sjukhusvistelse finns också en annan aspekt av sjukdom i handläggarnas värld, nämligen om barnet är smittförande. I en av trådarna uttrycks det så här: ”om barnet har fått **en smittsam sjukdom** eller **på annat sätt är smittförande** eller **misstänks sprida smitta** [...]”.

Ledfamiljen ”ålder” visar på liknande mönster. Medan föräldrarna anger ålder med uttryck som *ca 3 månad[er] gammal, 6 år* och *13 år* kategoriserar handläggarna utifrån tre fasta åldersspann: barnen kan vara 0 till 240 dagar, 241 dagar till 12 år eller 12 till 16 år. Det framkommer genom uttryck som *under 240 dagar, under 12 år* och *mellan 12–16 år*.

6. Diskussion

I vår studie har vi sett skillnader men också likheter jämfört med tidigare forskning, och en slutsats är att materialet från Huddinge servicecenter i högre grad ser ut på det sätt som vi kanske väntar oss av myndighetsdialog än materialet från Försäkringskassan.

Detta blir tydligt om man ser på om de enskilda och institutionsrepresentanterna använder samma eller olika ord för centrala företeelser som service-mötet handlar om. I Huddingeexemplet kan man konstatera att ordet *träd* på ett sätt förenar, men att det främst används av kommunföreträdaren och oftast med generisk referens. De enskilda föredrar att prata om specifika träd med ord som *tallar* och *granar*, och kategoriserar därmed på ett annat sätt än det institutionella där andra aspekter spelar roll, som skyddsstatus. I gengäld verkar institutionsföreträdaren inställd på att det institutionella sättet att kategorisera på kan ställa till problem, och brygger över genom att förklara och exemplifiera. Detta mönster återfinns också i andra institutionella språkliga möten (läkarpatientsamtal, Melander Marttala 1999).

I materialet från Försäkringskassan ser det delvis annorlunda ut. Här kan vi se att myndighetsrepresentanterna och de enskilda i stället tenderar att använda samma ordval, i samma betydelse, för den mest centrala ledfamiljen, som är "barn i behov av tillfällig vård". Både handläggare och föräldrar talar påfallande ofta om *barn* med tvetydig specifik eller generisk referens. I Försäkringskassematerialet är därför skillnaderna i ordval och därmed sammanhängande kategoriseringar inte särskilt stora när det gäller denna ledfamilj.

Den stora andelen belägg på *barn* med tvetydig referens kan ha flera orsaker. Att det är ett gångbart och omarkerat uttrycks sätt i den institutionella världen är inte förvånande med tanke på att handläggarna i sina inlägg balanserar mellan den vardagliga och specifika föräldravärlden och den regelstyrda och generiska institutionella. Men varför förekommer så många belägg med tvetydig referens i föräldrainläggen? En orsak skulle kunna vara att föräldrarna anammat bruket av det institutionella normaluttrycket *barn* eftersom många sannolikt är "återbesökare" hos myndigheten (de har eller har haft föräldrapenning, har vabbat förut osv.). En annan orsak skulle kunna vara det faktum att dessa e-servicemöten är *offentliga* i den digitala betydelsen. Föräldrarna vet sannolikt om att allt de skriver på nätet i princip kan bli synligt för vem som helst och var som helst. Talar de så ofta om *barn* i stället för *söner*, *döttrar* och *bebisar* för att i någon mån skydda barnets identitet och det egna privatlivets detaljer från en offentlig, digital värld? Det vore intressant att följa upp i en framtida studie och det skulle kunna förklara skillnaderna mot Huddingematerialet. Även om inläggen även där är offentliga har forumet betydligt mindre spridning – och en skuggande gran är nog inte lika privat som ett barns sjukdom.

Generellt pekar dock våra resultat i samma riktning som tidigare forskning. Det som tycks mest utmanande för enskilda är att förstå vilka kategorier, eller specifika omständigheter, som är viktiga för institutionen. Spelar det t.ex. roll vilken typ av sjukdom barnet har och i så fall vilka typer? Spelar det roll att granen är tät och skuggar och står för nära garaget? Här ser vi i båda materialen

att enskilda och att institutionsrepresentanter orienterar sig mot olika sätt att kategorisera, liksom att de enskilda inte sällan aktualiserar omständigheter som visar sig vara irrelevanta.

Detta är på sitt sätt inbyggt i förutsättningarna. Det kan vara svårt för enskilda att känna till hur institutionens regler skapar andra kategoriseringar och taxonomier för barn, träd etc. än de som gäller i vardagen, och framför allt vilka dessa är. T.ex. är det inte självklart att det finns en åtskillnad mellan barn yngre än 240 dagar och barn mellan 240 dagar och 12 år, och att villkoren för dessa skiljer sig från dem för barn över 12 år – eller att somliga träd är ”värdefulla träd”. Att hantera dessa skillnader och olikheter i förväntningar verkar vara den främsta utmaningen för både enskilda och institutionsföreträdare även i offentliga e-servicemöten.

7. Litteratur

- Carlsson, Yvonne 2012. *Genericitet i text*. (Stockholm studies in Scandinavian philology N.S. 56.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Lindgren, Ida & Gabriella Jansson 2013. Electronic services in the public sector: A conceptual framework. *Government Information Quarterly* 30, s. 163–172.
- Linell, Per 2011. *Samtalskulturer. Kommunikativa verksamhetstyper i samhället*. Linköping: Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings universitet.
- Melander Marttala, Ulla 1999. Medicinska fackord i läkare–patientsamtal. *Språk och stil* N.F. 9, s. 125–154.
- Nord, Andreas 2015. ”Detta är helt galet i min värld”. Privatpersoner och kommunföreträdare i möte på nätet. I: Kahlin, Linda, Mats Landqvist & Ingela Tykesson (red.), *Språk och identitet*. (Text- och samtalsstudier från Södertörns högskola 5.) Huddinge: Södertörns högskola & ASLA, Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap, s. 123–136.
- Nyström, Catharina 2001. *Hur hänger det ihop? En bok om textbindning*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 32.) Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Sörilin, Marie & Hedda Söderlundh 2014. Myndighet och privatpersoner i dialog på Facebook: En analys av positioneringar och receptionsroller på Försäkringskassans Facebooksida Förälder. I: Lindström, Jan, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm (red.), *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar vid Trettiotredje sammankomsten för svenskans beskrivning. Helsingfors den 15–17 maj 2013*.

(Nordica Helsingiensia 37.) Helsingfors: Helsingfors universitet, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, s. 459–469.

Andreas Nord

Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
andreas.nord@svenska.gu.se

Marie Sörlin

Institutionen för språkstudier
Umeå universitet
marie.sorlin@umu.se

Ödesfrågor för Svenskfinland?

Två tidningsdebatter från hösten 2015

Åsa Palviainen & Pauliina Sopanen

1. Inledning

Nyhetsåret 2015 i Finland var händelserikt och berörde svenska språket och dess talare på olika sätt. Det populistiska partiet Sannfinländarna – som utmärkt sig bl.a. genom att vilja minska på svenskans utrymme i Finland – var framgångsrikt i riksdagsvalet under våren samtidigt som Svenska folkpartiet (SFP) för första gången på 36 år hamnade utanför regeringen. Efter sommaren nåddes även Finland av den så kallade ”flyktingkrisen” och på mycket kort tid kom tiotusentals flyktingar till landet. Det blev aktuellt att mycket snabbt ta ställning till hur de nyanlända på bästa sätt skulle tas emot vilket diskuterades livligt i såväl finska som finlandssvenska medier.

I denna artikel undersöker vi två av årets nyhetshändelser närmare: Den ena var en finlandssvensk utbildningsangelägenhet – startandet av en ny klasslärarutbildning på svenska i Helsingfors – och den andra handlade om möjligheterna för flyktingar och invandrare att integreras på svenska (i stället för finska). Vi valde att fokusera på dessa två då de ägde rum samtidigt under ett par intensiva höstmånader, de representerade teman som inte riktigt förekommit tidigare i finlandssvensk tidningsdebatt, samt för att de uppstod som respons på aktuella samhällsliga förändringar som potentiellt kan ha betydelse för Svenskfinlands framtid. Vi undersöker nyhetscyklerna (Hult & Pietikäinen 2014:5) ur såväl ett synkront perspektiv – deras respektive tidsmässiga förlopp och utlösare, typ av och antal inlägg, teman, intertextualitet och aktörer – som ur ett diakront perspektiv – dvs. i vilken mån debatten innehåller diskurser från tidigare debatter eller formar nya.

2. Bakgrund

Debatter ingår alltid som en del av en större sociopolitisk och historisk kontext (Blommaert 1999; Hult & Pietikäinen 2014). Samtidigt som debatter kan ha ett mycket långsamt förlopp och ha historiska förgreningar långt bak i tiden så kan de också hastigt blossa upp: ”[D]ebates ... are patterns of interrelated discourse activities ... often with a fuzzy beginning and end, of which we usually only remember the highlights, the most intense and polarized episodes” (Blommaert 1999:9). Ofta utlöses dessa intensiva debattepisoder av någon yttre samhällelig händelse (Duncker 2009) eller ett visst offentligt utspel (Boyd & Palviainen 2015) och kan sedan ebba ut för att eventuellt uppstå senare igen i en modifierad form.

Finskans och svenskans roll i Finland har varit föremål för diskussion och debatt under perioder åtminstone sedan den senare hälften av 1800-talet (se t.ex. Liebkind m.fl. 2007). Under senare tid har kanske den mest bekanta gällt den så kallade skolsvenskan, dvs. obligatoriet för alla elever i finskspråkiga skolor att läsa svenska (se t.ex. Hult & Pietikäinen 2014). Kännetecknande för den debatten är exempelvis att man relaterar till regioner och ”nytta” men också till kulturella och historiska värden (Palviainen 2011). En annan häftigt uppblossande debatt ägde rum hösten 2012 då man diskuterade om det borde införas tvåspråkiga (finsk/svenska) skolor som komplement till de administrativt enspråkigt svenska respektive finska skolorna. Boyd och Palviainen (2015) kunde urskilja två huvudsakliga diskurser som förekom där som de menade också går igen i andra debatter, som exempelvis den om skolsvenskan (se tabell 1).

TABELL 1: *Ideologiska diskurser i finländsk språkutbildningsdebatt (Boyd & Palviainen 2015).*

preservationistiska diskurser	idealistiska diskurser
Den starkaste överlever – minoriteten behöver skydd för att överleva	Relationerna mellan de två språkgrupperna kan förbättras
Lagstiftning – svenska och finska har likvärdig status	Nyliberalistiska tankeelement – individens rätt att välja
”Den taxelliska paradoxen” – enspråkiga lösningar leder till tvåspråkighet, tvåspråkiga lösningar leder till enspråkighet	”Tvåspråkighet är en rikedom” på individ- och/eller samhällsnivå (även andra språk än finska och svenska)
Betydelsen av modersmålet för barns identitetsutveckling	”Sunt förnuft” (t.ex. tvåspråkiga barn borde gå i tvåspråkig skola)
Skolans betydelse för språkutveckling	Språkinläring sker inom ramen för interaktion

Både debatten om skolsvenska och den om tvåspråkiga skolor har förts i såväl finlandssvenska som finska medier, men svenskans roll i Finland tycks annars väcka relativt ljust intresse bland finskspråkiga (Kreander & Sandlund 2006:21). Detta gäller även de teman som är i fokus i denna artikel: Av de sju finska och finlandssvenska tidningarna som ingick i vår totala korpus diskuterades ämnena nästan enbart i de fyra finlandssvenska tidningarna.

Svenskfinland kan ses som en geografisk region (se figur 1) och även som en symbol för en kultur- och identitetskonstruktion, där man skiljer sig från finskspråkiga (Liebkind & Sandlund 2006). Svenskfinland kan grovt sett delas upp i en nordlig del (Österbotten) och en sydlig del (Åland, Åboland och Nyland) och i dessa delar finns såväl enspråkigt svenska som tvåspråkiga kommuner. Då svenskan i praktiken är i minoritetsställning² i Finland är principen om kulturell autonomi viktig: Det finns en rik svenskspråkig föreningskultur, gott om svenskspråkiga medier, samt svenskspråkiga skolor och högre utbildning (Kreander & Sundberg 2007). Svenska folkpartiet, Svenska kulturfonden och Folktinget är viktiga aktörer i Svenskfinland som verkar för svenskans och finlandssvenskars bästa och åtnjuter ett högt förtroende (Liebkind & Sandlund 2006).

FIGUR 1: Svenskfinland¹

3. Metod och material

Vi följde under året 2015 vad som skrevs om svenskan i Finland i sammanlagt sju finländska (fyra finlandssvenska och tre finska) dagstidningar och excerperade totalt 648 inlägg som alla på något sätt berörde svenskan i Finland.³

1 Bilden i figuren är hämtad från <http://hej.fi/>.

2 Svenska har en likvärdig ställning med finska som ett av Finlands två nationalspråk och har inte statusen minoritetsspråk. I termer av antal registrerade modersmålstalare är svenskspråkiga dock i minoritet (svenskspråkiga 5,3 % och finskspråkiga 88,7 %; Finlands officiella statistik 2015).

3 Materialet samlades in som en del av projektet Child2ling finansierat av Finlands akademi 2013–2017.

Nittio procent av dessa förekom i de fyra svenskspråkiga tidningarna. Inläggen kategoriserades enligt 11 teman, varav två valdes ut för närmare analys. Inläggen kategoriserades enligt journalistiska *nyheter* (på nyhetssidorna, ibland med personintervjuer), *debatt* (insändare och debattinlägg skrivna av offentliga personer eller privatpersoner), *ledare* (på ledarsidan, skrivna av tidningens politiska redaktör) och *övrigt* (t.ex. kolumner eller kommentarer).

I fokus för denna studie är de fyra finlandssvenska tidningarna *Vasabladet* (Vbl, utgivningsort Vasa), *Åbo underrättelser* (ÅU, Åbo), *Hufvudstadsbladet* (Hbl, Helsingfors), och *Östnyland* (Önl, Borgå).⁴ Fördelningen av inläggen i de två undersökta temakategorierna, *klasslärarutbildningen* (n=99) respektive *integration på svenska* (n=45) enligt tidning och typ av inlägg, återges i tabell 2 respektive 3.

TABELL 2: *Antal inlägg per kategori och tidning enligt temat Klasslärarutbildning.*

KLASSLÄRARUTBILDNING	Nyheter	Debatt	Ledare	Övrigt	Totalt
Hbl/Önl* (Hfrs/Borgå)	21	10	2	1	34
Vbl (Vasa)	29	15	3	1	48
ÅU (Åbo)	12	1	1	3	17
Totalt	62	26	6	5	99

*Inläggen sammanslagna för Hbl och Önl.

TABELL 3: *Antal inlägg per kategori och tidning enligt temat Integration på svenska.*

INTEGRATION PÅ SVENSKA	Nyheter	Debatt	Ledare	Övrigt	Totalt
Hbl/Önl* (Hfrs/Borgå)	17	11	4	1	33
Vbl (Vasa)	6	0	0	0	6
ÅU (Åbo)	6	0	0	0	6
Totalt	29	11	4	1	45

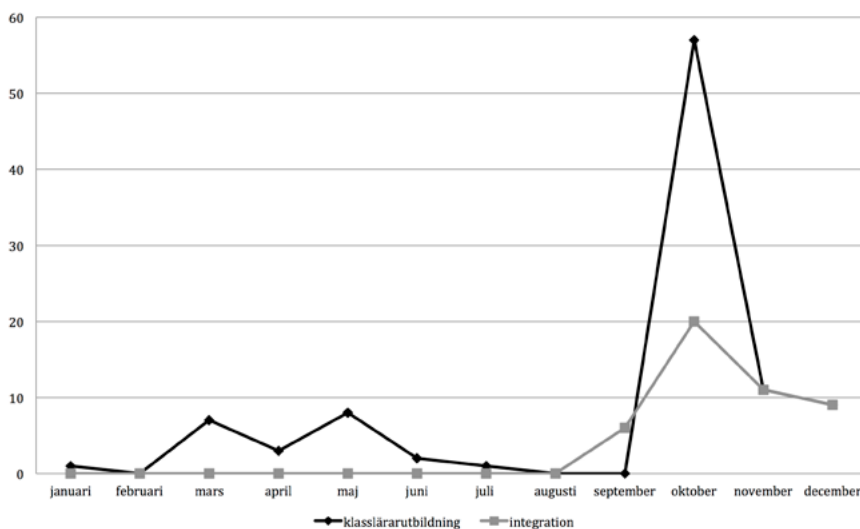
*Inläggen sammanslagna för Hbl och Önl.

Hufvudstadsbladet och Östnyland tillhör samma koncern och sampublicerar visst tidningsmaterial. I de fall ett identiskt inlägg publicerats i båda används förkortningen *Hbl_Önl*. De båda tidningarna representerar det geografiska område som brukar hänföras till som Nyland medan ÅU ges ut i Åboland och Vasabladet främst har Österbotten som spridningsområde (jfr figur 1). Inläggens distribution temporalt (månadsvis) återges i figur 2. Av den framgår

4 De finska tidningarna som ingick i den totala korpusen var *Pohjalainen* (Vasa), *Helsingin sanomat* (Helsingfors) och *Keskisuomalainen* (Jyväskylä).

att den mest intensiva perioden ägde rum under hösten och i synnerhet under oktober månad.

I det följande ska klasslärarutbildningsdebatten respektive debatten om integration på svenska presenteras och analyseras genom givande av bakgrunds-kontext, beskrivning av nyhetscykeln samt analys av diskurser som kommer fram i inläggen. Dessa relateras slutligen till preservationistisk respektive idealistisk diskurs så som de har beskrivits av Boyd & Palviainen (2015, tabell 1).

FIGUR 2: *Distribution och inlägg över tid under 2015 i de fyra finlandssvenska tidningarna i klasslärarutbildningsdebatten (n=99) och integration på svenska (n=45).*

4. Klasslärarutbildningsdebatten

4.1 Bakgrund och förlopp

I Finland har den enda svenskspråkiga utbildningen till klasslärare⁵ för finlandssvenska skolor funnits vid Åbo Akademi (ÅÅ) och dess till Vasa utlokaliserade pedagogiska fakultet. Efter att man hade blivit varse att det fanns

---

5 En klasslärare har behörighet att undervisa en skolklass (åk 1–6) i alla skolämnen.

en brist på behöriga svenskspråkiga klasslärare i Helsingforsregionen började Helsingfors universitet (HU) planera för en helt ny klasslärarutbildning med ett särskilt fokus på flerspråkighet, mångfald och social rättvisa. Tanken var att bemöta den starkt växande andelen två- och flerspråkiga elever i svenskspråkiga klassrum i Helsingfors. HU hade först tänkt att utbildningen i sig skulle vara tvåspråkig men man justerade detta senare till att vara svenskspråkig, men med möjlighet för studenterna att läsa biämnena på finska. Intentionen var att man skulle samarbeta med ÅA om denna utbildning.

I april meddelades det att såväl ÅA som HU skulle få betydande fondmedel från bl.a. Svenska kulturfonden som skulle garantera utbildningen finansiellt. I maj kom de första signalerna om att förhandlingarna mellan de två universiteterna inte förlöpte smärtfritt (Hbl 11/5; Vbl 13/5). De första dagarna i oktober förklarades i en rad nyhetsinlägg att man trots förhandlingar inte kommit överens och HU förklarade att de skulle starta utbildningen på egen hand (Hbl 10/10; Vbl, ÅU 10/10). Samarbetet sades falla på bl.a. hur permanent utbildningen skulle vara, utbildningens undervisningsspråk och -profil, samt personal- och kvalitetsfrågor.

Vid denna tid i oktober startade och kulminerade den debatt som ska redogöras för i mer detalj i följande avsnitt. Under november och december hade sedan den mest intensiva debatten ebbat ut och inläggen bestod främst av nyhetsartiklar i Vbl respektive ÅU. Dessa handlade bl.a. om hur ÅA planerade för en egen parallell klasslärarutbildning i Helsingfors (ÅU 26/11), ett eventuellt samarbete med Sverige (ÅU 22/12) och också ett öppnande för omförhandlingar mellan HU och ÅA under 2017 (Vbl 22/11).

4.2 Lärarutbildningsdebatten kulminerar

Lördagen den 10 oktober publicerades åtta nyhetsinlägg i de fyra tidningarna som behandlade det faktum att förhandlingarna strandat och analyserade dess orsaker. Tre dagar senare publicerade Hbl_Önl och Vbl varsin ledare. I Hbl_Önl skrev ledarskribenten att "[f]örutsättningarna för samarbete verkar urusla" och att det "kanske är klokt att HU ensamt ansvarar för utbildningen". Hon fortsätter:

Förtroendebristen i det aktuella fallet väcker frågan om det svenska i Finland alls mera kan betraktas som en enhet. Är de olika regionerna – och därmed behoven – så olika att det inte finns något övergripande gemensamt intresse? (Ledare, Hbl_Önl 13/10)

Hon utvidgar alltså förtroendebristen mellan universiteterna till att handla om en regional fråga: Finns det längre ett gemensamt Svenskfinland? Samma dag

skriver en av Vbl:s ledarskribenter att "HU vill etablera sin maktposition och köra lärarutbildningen i Vasa i sank." Han gör det till en regional-, parti- och maktpolitisk fråga där Österbotten blir överkört av de tunga finlandssvenska samhällsaktörerna som inte visar ansvar:

Med fondernas goda minne kör södra Finland över Österbotten, medan SFP står och ser på. SFP har ju av tradition en agenda för syd och en annan för Österbotten. Som brukligt är då konflikter uppstår "inom familjen" tvär SFP sina händer, fräntar sig sitt ansvar och skyller på någon annan. (Ledare, Vbl 13/10)

Vasabladetets andra ledarskribent fyller en vecka senare i med:

Givetvis kan man ur ett huvudstadsperspektiv resonera som så att man genom en konkurrerande lärarutbildning i Helsingfors slår två flugor i en smäll. Räddar en (eventuellt) hotad svensk enhet och får en "ikioma" [fi. "alldeles egen"] lärarutbildning som givetvis kommer att bli mycket bättre än den i Vasa. Men har inte också "huvudstaden" (alternativt SFP i huvudstaden) ett ansvar för hela Svenskfinland? Borde inte speciellt huvudstaden odla ett helhetstänk? (Ledare, Vbl 21/10)

Även konkurrenttidningen Hufvudstadsbladet får sig en känga då den backat upp "en del av de utspel som gjorts de senaste åren". I de två ledarsticken från Vasabladet framstår det alltså som att Österbotten motarbetas av ett slags konglomerat bestående av HU, Kulturfonden, SFP, Svenska kulturfonden och Hufvudstadsbladet och "huvudstaden" uppmanas att ta ansvar för hela Svenskfinland. Delegationsordföranden i Svenska kulturfonden gick i svaromål:

Svenska Kulturfonden strävar efter att tänka ur ett allfinlandssvenskt perspektiv och på längre sikt, på framtidens finlandssvenskar. Det var också avsikten med stöden till universiteten där HU och ÅA fick kännbara bidrag för att samarbeta kring en lärarutbildning i Helsingfors. (Debatt, Vbl 17/10)

Under rubriken *Att gräla i Svenskfinland* skriver ledarskribenten i ÅU "[s]å som nästan alltid i Svenskfinland har klasslärafrågan regionalpolitiserats" och undrar om det inte vore "ett sunt finlandssvenskt tecken att man kunde gräla på svenska i Finland uttryckligen utan att be att SFP ska komma in och avgöra tvisten?" (ÅU 14/10). SFP bildades 1906 för att mobilisera och ena alla kategorier finlandssvenskar längs kusten och arbeta för svenskans sak (Kreander & Sandlund 2006). Samtidigt har det konstaterats att det finns motsättningar inom organisationen, främst vad gäller olika regioner i Svenskfinland och relationen landsbygd och stad (Sandberg 2006:238). SFP bemöter kritiken i en debattartikel författad av partiets vice ordförande:

Partiet önskar alltså inte en nedmontering av den svenska utbildnings- och kultur-autonomin. Partiet vill uttryckligen att utbildningssatsningen ska vara ett svenskt samarbete mellan de bägge universiteten. Detta har visat sig besvärligt i praktiken. (Debatt, Vbl 13/11)

SFP vill liksom Svenska kulturfonden (jfr. ovan) alltså förmedla att de arbetar för ett enigt och enat Svenskfinland och önskar ett samarbete mellan universiteten. De antyder att de har gjort vad de har kunnat för att underlätta samarbetet men att det sist och slutligen handlat om ÅA och HU som inte kommit överens. Detta sistnämnda är sannolikt det som ledarskribenten ovan (Vbl 13/10) avser med att SFP ”två sina händer”, skyller på någon annan och inte tar ansvar när ”familjen” (dvs. Svenskfinland) bråkar.

Ett annat spår i debatten gällde den nya klasslärarutbildningens profil på flerspråkighet och mångfald, utbildningens undervisningsspråk och vem den är till nytta för. ÅA:s styrelseordförande oroade sig särskilt för ”att HU satsar på en tvåspråkig utbildning som inte gagnar Svenskfinland” (Hbl och Vbl 14/10). Detta bär tydliga ekon av den så kallade taxellska paradoxen (Boyd & Palviainen 2015), dvs. en oro för att en tvåspråkig lärarutbildning leder till (finsk) enspråkighet jämfört med en svensk enspråkig lärarutbildning som något som gagnar (tvåspråkigheten i) Svenskfinland.

I Vasabladet skrev ledarskribenten att det är i Österbotten – inte i Helsingfors – som det finns mångkulturella elever i svenska skolor (Vbl 21/10) och att det i praktiken därför är Österbotten som blir klasslärarutbildningens arbetsfält. I ett inlägg i Hufvudstadsbladet menar representanter från HU i stället att det särskilt är i Nyland som det framtida behovet finns:

Dess profil bygger på flerspråkighet, mångfald och social rättvisa. Det är frågor som vi anser kommer alla lärare till nytta oavsett region, men särskilt i Nyland som i jämförelse med övriga områden har fler två- och flerspråkiga elever och en högre andel elever med andra språk än svenska och finska i bagaget. ... [P]å sikt bidrar [utbildningen] till att skapa bättre förutsättningar för en likvärdig och rättvis skolgång för den svenskspråkiga minoriteten i Finland. (Debatt, Hbl_Önl 24/10)

Samtidigt som man pekar ut det särskilda behovet i Nyland menar skribenterna att frågor om flerspråkighet, mångfald och social rättvisa kommer ”alla lärare till nytta oavsett region” och gagnar ”den svenskspråkiga minoriteten i Finland”.

5. Att integreras på svenska

5.1 Bakgrund och förlopp

Finland har en förhållandevis kort historia av invandring och jämfört med exempelvis Sverige är andelen utlandsfödda i Finland låg. Först på 1990-talet började antalet öka i den mån så att Finland kan sägas vara ett invandrarland (Honko & Latomaa 2016) och under hösten 2015 kom, som en effekt av det världspolitiska läget, cirka 30 000 flyktingar under ett par månaders tid.⁶ Som invandrare har man i teorin rätt att välja finska eller svenska som det språk man lär sig först (integrationspråk) och barn har rätt till förberedande undervisning och skolgång på endera finska eller svenska. I praktiken är språket dock oftast finska. Det finns vissa undantag, t.ex. i delar av Österbotten, där man har lång erfarenhet av integrering på svenska (se t.ex. Östman & Ekberg 2016). Det finns även svensk- och tvåspråkiga kommuner där man har valt att enbart ordna integrationskurser på finska, bl.a. med argumentet att invandrarna ska kunna bo och verka i hela Finland.

I början av september dyker den första nyhetsartikeln upp som beskriver hur asylsökande går till (Hbl 5/9) och ett par veckor senare berättas om hur de första flyktingarna kom till Borgå (Önl 23/9). I månadsskiftet september-oktober startar en debatt på insändarsidorna i Hbl och Önl där svenska som integrationspråk föreslås som alternativ för nya invånare. I mitten av november offentliggörs utredningen *Kan vi stå till tjänst? Integration på svenska i Finland*, skriven av en forskare på uppdrag av Svenska kulturfonden (ÅU 19/11) och kort därefter står det klart att Svenska kulturfonden satsar en större summa pengar på att underlätta för integrering av invandrare på svenska (ÅU 4/12). Nyhetscykeln i slutet av året karakteriseras av artiklar som beskriver hur man praktiskt har skridit till verket i olika delar av Helsingfors och Nyland för att bemöta situationen som har uppstått, invandrare och utbildningssamordnare intervjuas och man berättar om nyinrättad eller planerad förberedande undervisning på svenska för de flyktingbarn som har kommit.

---

6 I Finland används termerna *invandrare*, *flykting* och *asylsökande* (för definitioner, se http://www.migri.fi/for_media/ordlista) medan termen *nyanländ* inte brukas.

5.2 Oktoberdebatten om integreringspråk

I slutet av september publiceras en intervju i Östnyland med SFP-politikern och stadsfullmäktiges ordförande i Borgå där hon talar för att invandrarbarn ska kunna integreras via den svenska skolan:

Jag tycker att det är viktigt med integrering på båda inhemska språken. Det är också bra att både finsk- och svenskspråkiga barn får ta del av den mångkulturella verklighet vi har i dag. (Nyhet, Önl 30/9)

Hon talar alltså för vikten av att finländska skolbarn ska få ta del av mångkultur genom kontakt med invandrarbarn. Ett par dagar senare får debatten fart genom publicerandet av ett inlägg med rubriken *Flyktingarnas språkval en ödesfråga för Svenskfinland* (Hbl_Önl 2/10). En professor menar att svenska beslutsfattare i Svenskfinland har uppvisat handlingsförlamning då man automatiskt gått in för att undervisa flyktingar i finska med ”motiveringen ... att flyktingarna ändå inte kommer att stanna på orten” och anser att det vittnar ”om att man helst vill slussa i väg flyktingarna någon annanstans.” Han skriver: ”Vi skall välkomna olika nationaliteter i den finlandssvenska gemenskapen. Om det inte sker en snabb omvärdering i ett antal kommuner har något stort gått förlorat som vi kommer att få ångra” (Hbl_Önl 2/10). Han ser med andra ord att de nyanlända flyktingarna kan vara räddningen för Svenskfinland och att man i stället för att sluta sig borde öppna famnen: ”Flyktingkrisen” kan vara en räddning för Svenskfinland.

Samtidigt publiceras en insändare skriven av en akademiker som tar individens perspektiv, genom betydelsen som skolan och dess undervisningsspråk spelar för invandrarfamiljerna:

Men när en invandrare får ett nytt språk är det egentligen de kommande barnens språk och identitet som väljs. I vilket dagis, i vilken skola, ska de gå ... De inflyttade föräldrarna får ett kontaktspråk, deras barn får en livsuppfattning! (Debatt, Hbl_Önl 2/10)

Genom detta citat kan man se att ett *språk* är något man *får*, att *barnens språk* och *identitet väljs* (av föräldrarna?) genom val av skola och att barnen därigenom *får en livsuppfattning*. Den underförstådda livsuppfattningen är en finlandssvensk sådan. Skolans roll för språk- och (finlandssvensk) identitetsutveckling betonades ofta i den preservationistiska diskursen i debatten om tvåspråkiga skolor (Boyd & Palviainen 2015) men här förekommer den i en ny tappning då det handlar om familjer med andra modersmål än svenska (eller finska). Några dagar senare skrivs en insändare av en person som själv kom till

Finland som invandrare på 1990-talet och han menar att ”de invandrare som lärt sig svenska kommit lättare in i samhället än de som lärt sig finska” (Hbl_Önl 10/10). Han upprepar vikten av skolan som viktig för integrationen och som en möjlighet för Svenskfinland som helhet: ”Mina barn går nu i svensk skola. De och alla andra invandrarbarn där blir i framtiden till nytta för alla som lever på svenska. Detta borde politiker som arbetar för svenskan tänka på.”

Någon vecka senare efterlyser en invandrarkoordinator svenska integrationsstrukturer och -vägar som fungerar i alla större städer i Finland eftersom invandrare tenderar att flytta på sig. Man ska sikta högt:

Den finlandssvenska integrationsvägen ska ha höga ambitioner. Den ska kunna erbjuda gemenskap, förståelse för vikten av ett modersmål och rätten till ett annat perspektiv. (Debatt, Hbl_Önl 13/10)

Underförstått i detta inlägg är att ”ett modersmål” i det här fallet är svenska och ”ett annat perspektiv” är ett annat än det finska, dvs. att en finlandssvensk integrationsväg är att erbjudas rätten att få ett finlandssvenskt perspektiv och få ta del av den finlandssvenska gemenskapen.

Ett par dagar senare kommer det första inlägget som problematiserar svenska som integrationsspråk. Skribenten, som är chef vid Västra Nylands invandrar-tjänst, konstaterar att flyktingar som tas emot i regionen informeras om att Finland har två nationalspråk och att man har rätt att välja vilket språk man vill studera. Hon fortsätter:

Vi berättar emellertid också att de flesta människor talar finska i vårt land och att det är på finska man klarar sig överallt i Finland samt att det krävs i praktiskt taget alla jobb. Dessa människor förstår ännu inte under sina första veckor i landet vad det egentligen betyder om man väljer det ena eller det andra språket. Har vi rätt att välja för dem? Har vi rätt att göra dem till en minoritet i minoriteten...? (Debatt, Hbl_Önl 16/10)

De avslutande frågorna om val är svåra och rentav existentiella. Vem ska välja språk – och vilket språk – åt vem och för vem? Diskurserna om att *välja*, eller att *få*, ett visst *språk* och en viss *identitet* är sannolikt betingad av den speciella finlandssvenska minoritetskontexten. I majoritetsspråkskontexten är detta närmast en icke-fråga: I de finska tidningarna som fanns med i korpusen var finska som integrationsspråk given och då uppstod heller inte frågan om att välja.

6. Avslutande diskussion

De två debatterna fick lite olika utseende. Klasslärarutbildningsdebatten startade med nyheten att förhandlingarna mellan Helsingfors universitet och Åbo Akademi hade strandat. Debatten engagerade skribenter i alla fyra tidningar och fick snart en tydlig regionalpolitisk klang, där norr (Österbotten) ställdes mot syd (Helsingfors). Mest aktivt var Vasabladet och i synnerhet ledarredaktörerna lyfte där fram och problematiserade de stora finlandssvenska aktörerna och deras ansvar i processen samt konkurrensen mellan utbildningarna och regionerna. I denna debatt kan man urskilja såväl preservationistisk som idealistisk diskurs (Boyd & Palviainen 2015; tabell 1): Förespråkandet av en bibehållen svenskspråkig klasslärarutbildning karakteriserades av preservationistiska argument då man relaterade till att minoriteten behöver skydd för att överleva (t.ex. genom bistånd av finlandssvenska aktörer) och att enspråkiga lösningar fungerar bäst för att gagna tvåspråkighet. Förespråkandet av den nya klasslärarutbildningen inkluderade mer av idealistisk diskurs och ”sunt förnuft”, t.ex. att två- och flerspråkighet bemöts bäst med en utbildning profilerad på två- och flerspråkighet. Samtidigt kan man konstatera att spänningarna som kom fram i debatten sannolikt hade mindre att göra med den nya utbildningen som sådan, än att den var en gammal debatt i nya kläder: En dragkamp mellan landsbygd och storstad och olika åsikter om vad som är bäst för Svenskfinland.

Debatten om svenska som möjlig integrationsväg för invandrare uppstod som respons på det kraftigt ökade antalet flyktingar som kom till Finland efter sommaren och blev inte lika polariserad som den om klasslärarutbildningen. Nyhetsbevakningen om svenska som integrationspråk gjordes främst i de nyländska tidningarna vilket är ett tecken på att situationen är ny i denna del av Finland (till skillnad från i Österbotten). En utlösare av debatten var en insändare där skribenten såg möjligheten för invandrare att integreras på svenska som en möjlighet och räddning för Svenskfinland. Denna synpunkt ifrågasattes inte i någon högre grad i den efterföljande debatten, även om den i viss mån problematiserades. Fokuset i debatten låg på språk- och identitetsval och på individens bästa kontra (det finlandssvenska) samhällets bästa. I inläggen kunde man urskilja drag av såväl preservationistisk diskurs – exempelvis med den starka betoningen på den finlandssvenska skolans betydelse för barns modersmåls- och identitetsutveckling – som idealistisk diskurs, så som betoningen på individens rätt att välja (språk, skola, identitet, bostadsort).

Den explicita intertextualiteten mellan de två debatterna var trots deras tidsmässiga samtidighet och likartade teman låg. Ingen skribent eller offentlig person deltog i båda debatterna och flyktingkrisen nämns exempelvis inte i de-

batten kring klasslärarutbildningen trots den nya klasslärarutbildningens flerspråkighets- och mångfaldsprofil. Samtidigt kan man genom båda debatterna se exempel på det som Hult & Pietikäinen (2014) noterade i sin analys av 2010 års debatt om skolsvenskan, att bilden av Finland som tvåspråkig nation börjar omförhandlas till att handla om ett mångspråkigt Finland. I denna rekontextualisering söker Svenskfinland sin framtida identitet.

7. Litteratur

- Blommaert, Jan 1999. The debate is open. I: Blommaert, Jan (red.), *Language Ideological Debates*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 1–38.
- Boyd, Sally & Åsa Palviainen 2015. Building walls or bridges? A language ideological debate about bilingual schools in Finland. I: Halonen, Mia, Pasi Ihalainen & Taina Saarinen (red.), *Language Policies in Finland and Sweden. Interdisciplinary and Multi-sited Comparisons*. Bristol: Multilingual Matters, s. 57–89.
- Duncker, Dorthe 2009. Kan man tage temperaturen på et sprogligt klima? Nogle sprogpolitiske tendenser i danske avismedier 1990–2007. *Språk i Norden* 2009, s. 71–84.
- Finlands officiella statistik (FOS) 2015. *Befolkningsstruktur, Tabellbilaga 2. Befolkningen efter språk 1980 - 2015*. Helsinki: Statistikcentralen. <http://www.stat.fi/til/vaerak/2015/vaerak_2015_2016-04-01_tau_002_sv.html>. Hämtat 24 november 2016.
- Honko, Mari & Sirku Latomaa 2016. Undervisning i och forskning om finska som andraspråk med fokus på nyanlända barn och ungdomar. *Nordisk tidsskrift för andrespråksforskning* 2016(2), s. 65–92.
- Hult, Francis M. & Sari Pietikäinen 2014. Shaping discourses of multilingualism through a language ideological debate. The case of Swedish in Finland. *Journal of Language and Politics* 13:1, s. 1–20.
- Kreander, Maria & Tom Sandlund 2006. Historisk och teoretisk inramning. I: Liebkind, Karmela & Tom Sandlund (red.), *Räcker det med svenskan? Om finlandssvenskarnas anknytning till sina organisationer*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet, s. 14–51.
- Kreander, Maria & Jan Sundberg 2007. Cultural autonomy in politics and in Swedish voluntary organizations. *International Journal of the Sociology of Language* 187/188, s. 55–73.
- Liebkind, Karmela & Tom Sandlund (red.) 2006. *Räcker det med svenskan? Om finlandssvenskarnas anknytning till sina organisationer*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet.

- Liebkind, Karmela, Marika Tandefelt & Tom Moring 2007. Introduction: why a special issue on the Swedish-speaking Finns. *International Journal of the Sociology of Language* 187/188, s. 1–11.
- Palviainen, Åsa 2011. Frivillig svenska? Utbildningsrelaterade konsekvenser. *Magma-studie 3/2011*. Helsinki: Magma, Finland's Swedish Think Tank.
- Sandberg, Siv 2006. Sammanhållning eller sönderfall? Relationen mellan lokal och ventral nivå i nio finlandssvenska organisationer. I: Liebkind, Karmela & Tom Sandlund (red.), *Räcker det med svenskan? Om finlandssvenskarnas anknytning till sina organisationer*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet, s. 223–256.
- Östman, Jan-Ola & Lena Ekberg 2016. Invandring och ambivalent grupptillhörighet på landsbygden i Svenskfinland. I: Kolu, Jaana, Mikko Kuronen & Åsa Palviainen (red.), *Svenskan i Finland 16*. Jyväskylä: Jyväskyläns yliopistopaino, s. 167–184.

Tidningsartiklar

Klasslärarutbildningsdebatten

- 11-05-2015 *ÅA beskylls för att förhåla klasslärarutbildningen*. Hbl.
- 13-05-2015 *Syndabocken i Österbotten*. Vbl.
- 10-10-2015 *Vi startar utbildningen utan ÅA*. Hbl.
- 10-10-2015 *HU nobbar ÅA*. Vbl och ÅU.
- 13-10-2015 *Det gäller att ha badbyxor av stål*. Vbl.
- 13-10-2015 *Finlandssvensk förtroendebrist*. Hbl_Önl.
- 14-10-2015 *Att gräla i Svenskfinland*. ÅU.
- 14-10-2015 *HU var redo att jämkä*. Hbl.
- 14-10-2015 *HU ville kompromissa*. Vbl.
- 17-10-2015 *Fondens goda minne*. Vbl.
- 24-10-2015 *Behöriga lärare en rättvisefråga*. Hbl_Önl.
- 13-11-2015 *Falska myter utvecklar inte utbildningen*. Vbl.
- 21-10-2015 *Alla kort borde vara på bordet*. Vbl.
- 22-11-2015 *Samarbete bästa alternativet?* Vbl.
- 26-11-2015 *ÅA jobbar på lärarutbildningen i Helsingfors*. ÅU.
- 22-12-2015 *Motigt för ÅA:s planer på exporterad lärarutbildning*. ÅU.

Integration på svenska

- 05-09-2015 *Så här fungerar asylsökande.* Hbl.
23-09-2015 *De första flyktingarna kom till Borgå.* Önl.
30-09-2015 *Invandrare borde få välja vilket språk barnet lär sig.* Önl.
02-10-2015 *Flyktingarnas språkval en ödesfråga för Svenskfinland.* Hbl_Önl.
02-10-2015 *Invandra på svenska!* Hbl_Önl.
10-10-2015 *Varför inte svenska för invandrare?* Hbl_Önl.
13-10-2015 *Integration på svenska kräver helhetssyn.* Hbl_Önl.
16-10-2015 *Helheten, önskemål och resurser beaktas i språkvalet.* Hbl_Önl.
19-11-2015 *Forskare: Invandrare borde kunna få båda språken.* ÅU.
04-12-2015 *Kulturfonden satsar på integration.* ÅU.

Åsa Palviainen

Institutionen för språk- och
kommunikationsstudier
Jyväskylä universitet
asa.palviainen@jyu.fi

Pauliina Sopenan

Institutionen för språk- och
kommunikationsstudier
Jyväskylä universitet
pauliina.r.sopenan@jyu.fi

Läslyftet och lärarnas lärande

En studie av de kollegiala samtalen

Ann-Christin Randahl

1. Inledning*

Under läsåret 2015/2016 deltar nära 8 000 lärare i Skolverkets fortbildnings-satsning, Läslyftet. Läslyftet har som mål att förbättra elevers läsförståelse och skrivförmåga, i alla ämnen, samt att implementera en modell för skol-utveckling. Under den period då satsningen pågår räknar Skolverket med att Läslyftet kommer att nå 50 000 lärare, vilket motsvarar 20 % av Sveriges lärarkår.

Fortbildningssatsningen bygger på modeller för kollegialt lärande, där lärare kollektivt lär tillsammans och av varandra (se t.ex. Stoll m.fl. 2006 eller Timperley m.fl. 2007). En grupp lärare träffas varje vecka tillsammans med en handledare för att diskutera, planera och reflektera. Till dessa kollegiala samtal har lärarna gjort ett individuellt förberedelsearbete. Varannan vecka har de läst en artikel och varannan vecka har de genomfört en undervisningsakti-vitet. Såväl artiklar som undervisningsaktiviteter är organiserade runt teman, så kallade moduler. Dessa moduler har producerats av universitet och högskolor i dialog med Skolverket.

I de kollegiala samtalen förväntas en stor del av lärarnas lärande ske. Hur detta lärande konkret tar sig uttryck i samtalen är fokus för denna artikel. Till grund för artikeln ligger observation och dokumentation av 20 kollegiala samtal.

Genom en innehållsanalys med fokus på samtalsens topiker visade det sig att lärarna främst orienterar sig mot fyra olika lärandemål eller lärandeobjekt:

- Att tillägna sig gemensamma normer och värderingar
- Att tillägna sig metoder och modeller för undervisning
- Att tillägna sig begrepp
- Att tillägna sig en modell för utvecklingsarbete

---

* Arbetet har fått stöd av Kungliga Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg.

Resultaten sätts i relation till i första hand internationell forskning om kollegialt lärande. Här uppmärksammas hur modeller för kollegialt lärande anpassats till svenska förhållanden. Avslutningsvis förs ett resonemang om tänkbara effekter av Läslyftet på längre sikt.

2. Tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter

Utgångspunkten i det kollegiala lärandet är föreställningen om lärande som en social process. Genom att lärare ges tid för reflekterande samtal och strukturerat samarbete om undervisningen kan lärare kollektivt lära tillsammans och av varandra. Det finns också en förväntan om att lärare som ges möjlighet att samverka bidrar till skolutveckling. Studier av skolor där lärare samarbetar har visat sig vara mer framgångsrika än skolor där lärare inte samarbetar (se t.ex. Hargreaves & Fullan 2013). Dessutom tycks samarbete smitta av sig. I en studie av relationen mellan formella meriter och graden av samverkan (Leana 2011) visade sig lärare med låga formella meriter lyckas bättre på skolor där lärare samarbetade än på skolor där lärare inte samarbetade. Bäst lyckades de skolor där lärare både hade höga formella meriter och där samarbete främjades.

I forskningen påtalas betydelsen av att ha elevernas kunskapsutveckling i fokus (se t.ex. Timperley 2011). Många gånger beskrivs ett samband mellan det kollegiala lärandet, effektivare undervisning och elevers ökade måluppfyllelse. Hur starkt detta samband är kan påverkas av hur satsningar på ett kollegialt lärande organiseras och genomförs (Talbert 2010).

Det kollegiala lärandet kan kopplas till samtida diskurser om det livslånga (och lustfyllda) lärandet (se t.ex. Sjöberg 2011), där goda relationer mellan deltagarna i någon mening tas för givna. Här finns en koppling till praktikbegreppet, där deltagande ses som något positivt och eftersträvänt. Praktikbegreppet i Lave och Wengers förståelse är det däremot inte fråga om. I det kollegiala lärandet är det inte individens lärande som står i fokus, inte heller hur lärningen eller novisen successivt blir en del av en praktikgemenskap. Däremot är det centralt att framhålla att det kollegiala lärandet sker genom deltagande i en praktik samt att det finns en tydlig avsikt eller ett tydligt mål med deltagandet (Levine 2010).

I en välkänd metastudie (se Stoll m.fl. 2006) av vad som karaktäriserar framgångsrikt kollegialt lärande lyfts fem faktorer fram:

1. Gemensamma värderingar och visioner
2. Delat ansvar för elevers lärande
3. Reflekterande förhållningssätt

4. Samarbete
5. Gemensamt kunskapsbygge

Förutom dessa fem faktorer har författarna i sin egen forskning identifierat ytterligare tre:

1. Ömsesidig respekt och tillit
2. Inkludering av all personal
3. Öppenhet och nätverksbygge

Målet med det kollegiala lärandet är elevernas kunskapsutveckling. I princip bör därför resultatet av det kollegiala lärandet mätas i elevers ökade måluppfyllelse: "The goal of their actions is to enhance their effectiveness as professionals for the students' benefits" (a.a. s. 223). Det är också just elevers ökade måluppfyllelse eller avsedda kunskapsutveckling som i forskning visat sig avgörande för uthålligheten i det kollegiala lärandet (jfr även Timperley 2011).

Liksom Stoll m.fl. har Timperley identifierat faktorer som utmärker framgångsrika satsningar på kollegialt lärande. Hon sammanfattar dem i tio principer eller förutsättningar för lärares professionsutveckling (Timperley 2008):

1. Fokus på elevernas lärande
2. Meningsfullt innehåll och framgångsrika metoder
3. Integrering av teori och praktik
4. Identifiering av utvecklingsbehov
5. Många tillfällen att lära och tillämpa
6. Utgångspunkt i föreställningar om lärande
7. Kollegialt samarbete
8. Extern expertis
9. Aktivt ledarskap
10. Uthållighet

Dessa tio principer bygger Timperley in i en utvecklingsmodell (a.a. s. 26f.). Modellen har likheter med cykler kopplade till aktionsforskning (Minten 2013) med identifiering av problem, planering och genomförande av ny handling, reflektion och utvärdering. Timperleys modell inleds med att lärarna identifierar ett problem i undervisningspraktiken kopplat till elevernas lärande. Här framhålls den kollegiala granskningen, där lärare observerar varandras undervisning, som en central metod. Lärarna identifierar därefter sitt eget behov av kompetensutveckling. Till denna kompetensutveckling kopplas ofta extern expertis. I nästa steg provas de nya rönen i undervisningen. Modellen avslutas med ge-

mensam reflektion över och utvärdering av hur de nya undervisningsaktiviteterna påverkade elevernas lärande. Detta steg kan sedan vara utgångspunkt i en ny cykel. Modellen kan därför sägas vara mer spiralformad än cyklisk.

I Läslyftet har vissa anpassningar gjorts till svenska förhållanden (Arevik 2016). Till exempel leds de kollegiala samtalen av en handledare. Handledaren saknas i ovanstående modeller och beskrivningar av det kollegiala lärandet men har en viktig funktion i Läslyftet. Extern expertis, som lyfts fram av Timperley, finns inte som en fysisk person, men kan tänkas vara ersatt av de moduler som olika lärosäten producerat. Den kollegiala granskningen, där lärare gemensamt observerar och analyserar varandras undervisning finns inte tid för i Läslyftet, då fortbildningsmodellen bygger på att lärare ska använda sin ordinarie kompetensutvecklingstid för satsningen. Istället får lärarna i uppdrag att genomföra och redogöra för en undervisningsaktivitet som är gemensam för deltagarna. Eftersom alla deltagare genomför samma undervisningsaktivitet har de i viss utsträckning samma referensram i det efterföljande samtalet. Lärarna uppmanas också att förbereda och planera undervisningsaktiviteten tillsammans. De reflekterande och utforskande första stegen i Timperleys modell där en bedömning av elevernas lärande utgör en slags bas för det kollegiala lärandet tonas ner i Läslyftet. Skolor som deltar i fortbildningssatsningen rekommenderas att på rektors initiativ genomföra en nulägesanalys. Om en sådan analys ska vara effektiv krävs sannolikt att deltagande lärare engageras i arbetet och att analysen görs på ett sådant sätt att den kan användas för att efteråt utvärdera om fortbildningssatsningen bidragit till att öka elevers måluppfyllelse.

3. Material och metod

Materialet för studien utgörs av fältanteckningar från observationer av 20 kollegiala samtal. Samtalen fördelar sig över läsåret 2015/2016. Under läsåret arbetar deltagarna med två moduler i Läslyftet, *Tolka och skriva text i skolans alla ämnen* och *Lässtrategier för skönlitteratur* (Skolverket 2015a). Deltagarna är alla lärare i svenska och kommer från tre olika skolor i samma kommun. Handledaren är förstelärare på en av skolorna. Under höstterminen deltar åtta lärare. Två av dem är lärare på mellanstadiet och de övriga på högstadiet. Tre av lärarna avbryter fortbildningen efter höstterminens slut på grund av sin tjänstgöringssituation. På vårterminen tillkommer en lärarstudent.

Lärare som deltar i Läslyftet följer en nära föreskriven arbetsgång bestående av fyra moment, A, B, C och D. Moment A består av individuell

arbete där läraren läser en modularartikel.¹ I moment B träffas lärarna och diskuterar innehållet i artikeln. Vid detta kollegiala samtal förväntas de även planera och förbereda moment C. Moment C är en undervisningsaktivitet som är kopplad till innehållet i artikeln. Denna aktivitet genomför lärarna i sin ordinarie undervisning. I moment D träffas lärarna åter för att diskutera och utvärdera det de har prövat i undervisningen. Som stöd för diskussioner och reflektioner finns frågor formulerade, vissa återkommande och andra mer specifikt knutna till det aktuella innehållet. De kollegiala samtalen har därför lite olika fokus. B-samtalen handlar i första hand om den artikel som lärarna har läst och D-samtalen om undervisningsaktiviteten som lärarna har prövat. En A–D-cykel tar två veckor att genomföra. Varje modul består av åtta cykler.

Modulerna, som har producerats av universitet och högskolor i dialog med Skolverket, finns tillgängliga för lärarna att ladda ner på vad som kallas *Läs- och skrivportalen*. Modulmaterialet är öppet att nyttja för alla som vill, men skolor kan också söka statsbidrag för att delta i Läsflytet. Den grupp som jag följer genomför Läsflytet med statsbidrag. Detta bidrag täcker kostnaden för handledaren, som får en nedsättning i sin tjänst motsvarande 10 %.

Materialet i denna kvalitativa fallstudie har analyserats i flera steg med målet att utveckla kategorier i form av lärandemål eller lärandeobjekt i samtalen (se Merriam 1994). Utvecklingen av kategorier bygger på en innehållsanalys av fältanteckningarna, där olika samtalsteman har identifierats löpande under studiens gång. I en sådan analys är det centralt att inte fastna i kategorier som identifierats tidigt i processen utan att låta kategorierna utvecklas över tid. Det gör kategorierna mer robusta. Samtidigt kräver analysen en form av pendelrörelse mellan de kategorier som börjar ta form och som utgör en slags hypotes över samtalets troliga lärandeobjekt och det faktiska samtalets lärandeobjekt. Denna jämförande och induktiva metod förväntas mynna ut i kategorier som är uttömmande, vilket innebär att varje samtalstema ska kunna föras till någon av kategorierna. Kategorierna ska också vara ömsesidigt uteslutande, det vill säga det samtalstema som bedömts tillhöra en kategori ska inte samtidigt kunna föras till en annan kategori.

I analyser av institutionella samtal av det slag som jag studerar är det vanligt att forskaren intresserar sig för samtalens struktur och rollfördelning (se t.ex. Norrby 2014). Det är inte fokus i denna studie och kommenteras därför bara sporadiskt. Istället står alltså samtalsinnehållet i centrum, vad som i mer traditionell samtalsanalys kan beskrivas som samtalets olika topiker (se t.ex. Linell

---

1 Det kan också finnas fördjupningsmaterial av olika slag, som film, poddar och planeringsdokument.

2011). Genom att analysera de lärandemål eller lärandeobjekt som lärarna orienterar sig mot i de kollegiala samtalen vill jag undersöka vilket lärande som erbjuds deltagarna i Läslýftet.

4. Resultat

I de kollegiala samtalen som jag har följt orienterar sig lärarna mot fyra olika lärandemål eller lärandeobjekt:

- Att tillägna sig gemensamma normer och värderingar
- Att tillägna sig metoder och modeller för undervisning
- Att tillägna sig begrepp
- Att tillägna sig en modell för utvecklingsarbete

I följande avsnitt fördjupas och konkretiseras beskrivningen av de fyra kategorierna genom exempel på samtalsteman från de kollegiala samtalen.

4.1 Att tillägna sig gemensamma normer och värderingar

Ett återkommande tema i samtalen rör normer och värderingar om vad som utmärker god undervisning. Tidigare studier av kollegialt lärande har identifierat gemensamma normer och värderingar som en central faktor för effektiva och framgångsrika lärandepraktiker (se Stoll m.fl. 2006).

I samtalen betonas betydelsen av en explicit undervisning. Denna undervisning utmärks av att läraren tydliggör och synliggör underförstådda krav på hur olika uppgifter ska eller bör lösas och modellerar språkanvändningen i dessa uppgifter. ”Läsningen och skrivandet behöver avmystifieras”, som en av lärarna uttrycker det. Det kan exempelvis ske genom att läraren samtalar med eleverna om texters funktion och gör eleverna uppmärksamma på texters struktur och språkliga drag, eller att läraren modellerar en lässtrategi genom att i samtal förevisa och beskriva hur man kan utnyttja rubriker, bilder och det tidigare lästa för att förutspå innehållet i en text.

För att elevernas läs- och skrivutveckling ska bli så framgångsrik som möjligt poängteras i samtalen att det är alla lärares ansvar att synliggöra språket i det egna ämnet: ”Vi lämnar inte eleverna själva med texterna; det vill vi inte heller att våra kolleger ska göra”. Det är föreställningar som ligger till grund för vad

som brukar benämnas en språkbaserad ämnesundervisning (se t.ex. Rose & Martin 2013 eller Gibbons 2013).

Vidare menar lärarna att framgångsrik läs- och skrivundervisning kräver tid och uthållighet. Det är ingen quick fix. ”Man får inte vara rädd för att hålla på ett tag, att hålla i en aktivitet”, säger en av lärarna.

Gemensamma normer och värderingar handlar inte bara om den goda undervisningen. Det finns också samtalsteman som handlar om svensklärares arbetsvillkor och som i strikt mening inte utgör en föreställning som lärare tillägnar sig genom Läslyftet. Ett sådant samtalsämne är de nationella proven. De nationella proven ingår i samtliga 20 samtal och verkar fungera som ett kitt mellan deltagarna. Dessutom tycks de nationella proven ha relativt stor inverkan på lärarnas möjligheter att genomföra Läslyftet. Det kan handla om svårighet att få tiden att räcka till för den individuella förberedelsen eller svårighet att hinna genomföra undervisningsaktiviteten när eleverna är upptagna av provens olika delar. ”Nu kommer snart de nationella proven. Då blir det svårt att hinna med”, säger en lärare och syftar på Läslyftet. De nationella proven accepteras som ursäkt i gruppen för att man inte hunnit genomföra ett visst moment. Det är också vanligt att lärarna samtalar om de nationella proven, uppgifternas konstruktion, bedömningsmatriserna o.s.v. när man samlas och innan man påbörjar själva B- eller D-samtalen.

4.2 Att tillägna sig metoder och modeller för undervisning

I Läslyftet har man valt att betona sambandet mellan teori och praktik (jfr Timperley 2008 och 2012). Det har exempelvis gjorts genom att de lärosäten som tagit fram modulinnehåll fått i uppgift att konstruera undervisningsaktiviteter med anknytning till modulens teoretiska innehåll. I denna studie har de kollegiala samtal som följt efter att lärarna har prövat en sådan undervisningsaktivitet, D-samtalen, präglats av ett öppet delaklimat, där lärarna generöst delger varandra material och förslag till upplägg. Tidigare studier (se Talbert 2010) har framhållit lärares vilja att synliggöra den egna undervisningen som avgörande för det kollegiala lärandet, samtidigt som en sådan öppenhet mellan kolleger inte kan tas för given.

Lärarna redogör i tur och ordning för hur de valt att genomföra undervisningsaktiviteten. Efter varje redogörelse följer en kort sekvens med återkoppling. I regel ger först handledaren en positiv kommentar, ofta med hänvisning till modulinnehållet. Därefter ges utrymme för övriga deltagare. Det är framförallt handledaren som i samtalen har rollen att utmana lärarna och ställa

fördjupande frågor som ”Varför blev det olika i de båda grupperna, tror du?” eller ”Vad ser du för vinster med det?”.

Det påtagliga engagemanget och intresset för varandras redogörelser kan möjligen förklaras av att lärarna undervisar i samma ämne, svenska, och i liknande åldersgrupper. Men sannolikt har även samtalsklimatet betydelse (jfr Langelotz 2013) för den delakultur som uppstår. Konkret tar det sig uttryck i att lärarna erbjuder sig att lägga upp exempelvis texter och planeringar på en gemensam hemsida eller uppmanar varandra att göra så. Att bygga upp en bank med exempel ses som ett sätt att dokumentera och dra nytta av fortbildnings-satsningen på längre sikt: ”En bank är ju det vi verkligen behöver”, menar en lärare.

Generellt sett ligger fokus i samtalen mer på vad och hur än på varför, när det gäller undervisningsaktiviteterna. Det förekommer även mer reflekterande dialog, till exempel om hur man kan bygga vidare på de olika undervisningsaktiviteterna och hur de kan anpassas för olika sammanhang.

Samtalsteman om hur undervisningsaktiviteterna påverkade elevernas lärande och utveckling är mindre förekommande. Här finns anledning att fråga sig om det förproducerade materialet i Läslyftet tillräckligt explicit stöttar den typen av samtal. Efter en genomförd undervisningsaktivitet uppmanas lärarna att reflektera över undervisningen och elevernas lärande med hjälp av följande tre frågor:

- Vad gick bra och vad kan det ha berott på?
- Vad gick mindre bra och vad kan det ha berott på?
- Hur kan ni använda erfarenheterna från det ni nu prövat i den fortsatta undervisningen?

Ingen av dessa frågor adresserar elevernas lärande.

4.3 Att tillägna sig begrepp

En stor del av samtalen ägnas åt artiklarnas teoretiska innehåll. Här synliggörs lärandet som en social process där lärarna bygger kunskap om teoretiska begrepp tillsammans. En del av begreppen rekontextualiseras i flera samtal. Ett par exempel på sådana återkommande begrepp är *textaktiviteter* (se t.ex. Holmberg 2006) och *föreställningsvärldar* (Langer 2005). Begreppen diskuteras i relation till undervisningen och lärarna rapporterar om hur de erövrar begreppen tillsammans med sina elever. Även lärare som inledningsvis uttrycker en viss skepsis mot vad de tolkar som onödig begreppsexercis säger vid

en sammanfattande utvärdering: ”Det var ju många begrepp som vi inte trodde att vi skulle kunna använda, men det gick ju”.

Vid ett tillfälle under vårterminen kommer rektor på besök för att genomföra en kort muntlig utvärdering av Läslyftet. Rektor inleder med att fråga vad lärarna tycker att de har fått med sig som varit riktigt bra. På den frågan väljer lärarna att svara med olika begrepp som de tillägnat sig. De hade lika gärna kunnat lyfta fram normer och värderingar, metoder och modeller för undervisningen eller skolutvecklingsmodellen som sådan. Varför lärarna väljer att framhålla begrepp vet jag inte, men en av lärarna säger spontant efteråt, som en reaktion på att rektor tycks vara imponerad av deras redogörelser, att begreppen kan hjälpa lärare att få en annan röst, till exempel i diskussioner med skolledningen.

Att det finns vetenskapliga begrepp att erövra i artiklarna tycks dessutom vara avgörande för att förankra samtalen i modulinhållet. Texter utan denna typ av begrepp diskuteras inte. Lärarna kan i dessa situationer konstatera att det var en bra text och att innehållet stämmer överens med vad de redan gör. Sedan övergår de till att diskutera något annat. I ett sådant samtal försöker handledaren vid fyra tillfällen att föra samtalet tillbaka in i texten, utan att helt lyckas.

De vetenskapliga begreppen menar lärarna hjälper dem att se nya saker i sin praktik. ”Man kan möta eleven bättre om man kan teorierna”, framhåller en lärare. Men det finns också ett glapp mellan de begrepp som lärarna har med sig in i fortbildningssatsningen, och som utgör lärarnas förförståelse, och de begrepp och modeller som introduceras i modulerna. ”Vad hände med djup- och ytläsning”, frågar exempelvis en lärare.

4.4 Att tillägna sig en modell för utvecklingsarbete

Det fjärde och sista lärandemål eller lärandeobjekt som samtalen riktar sig mot handlar om att tillägna sig en modell för utvecklingsarbete. Här kan man närmast tala om en metanivå i de kollegiala samtalen, det vill säga tillfällen där Läslyftet som fortbildningsmodell fokuseras.

Tydligast märks det i handledarens sätt att leda samtalet i enlighet med det förslag till upplägg som konstruerats av Skolverket. Samtalet följer en bestämd gång där varje deltagare ges utrymme att tala och där övriga deltagare ges möjlighet att kommentera andras yttranden. Handledaren ser till att samtalet hela tiden förankras i artikeln eller i den genomförda undervisningsaktiviteten. Rollen som samtalsledare skrivs fram i Skolverkets underlag för planering och organisering av Läslyftet (Skolverket 2015b:13): ”Handledaren är framförallt en samtalsledare i det kollegiala arbetet”. Liksom i Langelotz (2013) studie av

kollegiala samtal präglas samtalen av en stark samarbetsdiskurs där man kan se studiecirkeln som modell.

Vid två tillfällen är handledaren frånvarande, en gång på hösten och en gång på våren. Vid första tillfället saknar samtalet den struktur som handledaren vanligen upprätthåller. Lärarna samtalar om annat, huvudsakligen kretsar samtalet om gemensamma värderingar rörande läsning och läsandets värde. Vid andra tillfället däremot följer samtalet den struktur som de kollegiala samtalen vanligtvis följer. Jag tolkar det som att deltagarna har tillägnat sig den modell för kollegiala samtal som Läslyftet introducerat.

Vid ett tillfälle diskuteras hur innehållet i fortbildningen ska kunna spridas till kollegiet på den egna skolan. Det upplägg som föreslås följer den modell som Läslyftet bygger på. Lärarna tänker sig att man ska välja ut de bästa artiklarna och låta lärarna läsa dem på egen hand först och sedan träffas för att diskutera det lästa.

I Skolverkets skrift *Planera och organisera för Läslyftet – Diskussionsunderlag* (Skolverket 2015b) står att Läslyftet har dubbla syften. Det ena handlar om att utveckla elevers läs- och skrivförmåga, det andra om att implementera en metod för fortsatt skolutveckling (jfr Carlbaum m.fl. 2015). I vilken utsträckning detta andra syfte har gjorts explicit för de lärare som deltar i Läslyftet är oklart. Lärarna i denna studie tycks ha tillägnat sig en modell för utvecklingsarbete parallellt med att elevernas läs- och skrivutveckling fokuserats.

5. Avslutande diskussion

På vilka sätt knyter resultaten av denna fallstudie av kollegiala samtal i Läslyftets kontext an till tidigare studier av kollegialt lärande? I relation till de fem utmärkande drag för lärandepraktiker som identifierades av Stoll m.fl. (2006) delar den grupp lärare som jag följer gemensamma värderingar och visioner för undervisningen, vilket är det första draget. Deltagarna menar vidare att lärare har ett delat ansvar för elevers lärande, i detta fall för elevers läs- och skrivutveckling. Det tredje draget rör det gemensamma reflexiva utforskandet av praktiken. Här tycks Läslyftets material och fortbildningsmodellen som sådan inte ge tillräckligt stort stöd för den typen av samtalsinnehåll. Visserligen förordas att skolor som deltar i Läslyftet gör en nulägesanalys, men i praktiken tycks denna analys otillräcklig som bas för en kontinuerlig diskussion av förändringar av praktiken i relation till mål för verksamheten. Det fjärde och femte draget handlar om samarbete och gemensamt kunskapsbygge. Samtalen jag följer utmärks av en tydlig samarbetsdiskurs, där allas röster och erfarenheter är viktiga och där kunskap om begrepp byggs gemensamt. Lärandet är

i denna grupp ett resultat av en social process. Den disciplinering som ligger i samtalets struktur och fokus med en förväntad lust att lära av varandra och dela normer och värderingar har samtidigt visat sig leda till demokratiska processer i gruppen där alla har lyssnat aktivt till varandra, där allas röster har varit viktiga och där lärarna har utvecklat kunskap tillsammans (jfr Langelotz 2013).

Det kollegiala lärandet, där alla lärare lär av varandra och utvecklas genom samarbete framskrivs i regel som något positivt och eftersträvansvärt men det finns en risk att man tar goda relationer mellan lärare för givna (se Talbert 2010). Vid gruppens sista möte görs en muntlig utvärdering. På det hela taget är alla överens om att deltagandet i Läslyftet har varit värdefullt och de planerar fortsatta terminsvisa träffar. Den invändning som finns mot fortbildningssatsningen rör bristen på tid. Handledaren berättar i samband med detta om grupper där satsningen inte mottagits i samma positiva anda och där det funnits konflikter mellan kolleger att hantera. Möjligen finns en svaghet i fortbildningsmodellen som har sin grund i att lärarna inte själva formulerat problemet eller målet för satsningen. Enligt Timperleys utvecklingsmodell *Teacher inquiry and knowledgebuilding cycle* ska lärarna identifiera brister i elevers kunskande samt inse behovet av egen kunskapsutveckling för att skapa en mer effektiv undervisning. Med Läslyftet fräntas lärarna i viss utsträckning detta initiativ. Regeringen har talat om vilka kunskaper elever saknar, nämligen tillräcklig läs- och skrivförmåga, och olika lärosäten har tillsammans med Skolverket talat om vilka kunskaper lärare behöver utveckla för att eleverna ska nå en högre måluppfyllelse, nämligen olika moduler.

Eftersom lärare inte tycks engageras i en analys av den egna verksamheten inför fortbildningssatsningen försvaras sannolikt också möjligheten att avgöra om eleverna har nått högre måluppfyllelse. Läslyftet som fortbildningsmodell riskerar då att bli en *teacher knowledgebuilding cycle* utan den utforskande och reflekterande hållning till den egna undervisningen som enligt teorier om det kollegiala lärandet är en grund för skolutveckling där elevernas lärande står i centrum.

Timperley menar att uthålligheten i denna typ av förändringsarbete är beroende av att lärarna ser framsteg i elevernas lärande. Frågan är om Läslyftet som fortbildningssatsning har tillräckligt tydliga strukturer för att synliggöra just detta. ”Jag har gjort mycket mer avancerade uppgifter, men för eleverna blev det mycket nedslag. Jag får nog hjälpa eleverna att *se vad vi har gjort*”, konstaterar en lärare.

Denna studie av de kollegiala samtalen handlar om lärarnas lärande, inte om elevernas lärande. Kanske är det också för tidigt att se hur lärarnas lärande påverkar elevernas kunskapsutveckling. Lärarna i gruppen antyder också detta: ”Nu har vi blivit uppdaterade, men kan vi få eleverna att göra det, tillägna sig det också?”.

Vilka slutsatser kan man då dra om Läslyftet och lärandet utifrån resultaten av denna studie? I det regeringsbeslut (Utbildningsdepartementet 2013) som ligger till grund för Läslyftet består uppdraget i att fortbilda lärare i läs- och skrivutveckling där fokus ska vara på det kollegiala lärandet. Lärarna upplever sig ha fått nya redskap i arbetet med skolans texter. De säger sig ha fått ett metaspråk, något som i samtalen även framträder som rekontextualiseringar av begrepp. ”Det vi tidigare kallat röd tråd har blivit väldigt mycket mer”, säger till exempel en lärare. Lärarnas kunskapsutveckling har skett i processer som kan beskrivas i termer av kollegialt lärande. Samtliga deltagare har sett denna form av lärande som effektiv och värdefull och väljer att spontant fortsätta träffas under liknande former även efter det att fortbildningen formellt avslutats. Vilken effekt lärarnas lärande får på elevernas läs- och skrivutveckling är förstås den fråga som en fortbildningsutvärdering av denna omfattning på sikt vill ha svar på.

Här har det sannolikt betydelse hur skolorna och skolhuvudmännen själva förvaltar fortbildningsutvärderingen, så att det inte blir något som prickas av i raden av möjliga projekt. En sådan risk ser deltagarna: ”Kommer jag kunna hålla i detta själv? Har det inte haft betydelse att vi har gjort detta tillsammans?”

6. Litteratur

- Arevik, Niklas 2016. Lärare lär lärare lära. *Pedagogiska magasinet*. <<http://www.lararnasnyheter.se/pedagogiska-magasinet/larare-lar-larare-lara>>. Hämtat mars 2016.
- Carlbaum, Sara, Eva Andersson, Anders Hanberger & Ulf Lundström 2015. *Utvärdering av Läslyftets utprovningssomgång*. Umeå: Umeå Centre for Evaluation Research (UCER).
- Gibbons, Pauline 2013. *Lyft språket, lyft tänkandet: språk och lärande*. 2., uppdaterade uppl. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Hargreaves, Andrew & Michael Fullan 2013. The power of professional capital. With an investment in collaboration, teachers become nation builders. *JSD* 34/3, s. 36–39.
- Holmberg, Per 2006. Funktionell grammatik för textarbete i skolan. I: Lindberg, Inger & Karin Sandvall (red.). *Språket och kunskapen. Att lära på sitt andraspråk i skola och högskola*. Rapport från nordisk konferens den 7–8 oktober 2005 i Göteborg. (Rapporter om svenska som andraspråk 7.) Göteborg: Institutet för svenska som andraspråk, s. 129–148.
- Langelotz, Lill 2014. *Vad gör en skicklig lärare?: en studie om kollegial handledning som utvecklingspraktik*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.

- Langer, Judith A. 2005. *Litterära föreställningsvärldar: litteraturundervisning och litterär förståelse*. Göteborg: Daidalos.
- Leana, Carrie R. 2011. The missing link in school reform. *Stanford Social Innovation Review* 9/4, s. 30–35.
- Levine, Thomas H. 2010. Tools for the study and design of collaborative teacher learning: the affordances of different conceptions of teacher community and activity theory. *Teacher Education Quarterly*, 37/1, s. 109–130.
- Linell, Per 2011. *Samtalskulturer. Kommunikativa verksamhetstyper i samhället*. Vol. 1. Linköping: Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings universitet.
- Merriam, Sharan B. 1994. *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Minten, Eva 2013. *Forskning för klassrummet: vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*. Stockholm: Skolverket.
- Norrby, Catrin 2014. *Samtalsanalys: så gör vi när vi pratar med varandra*. 3. [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Rose, David & James R. Martin 2013. *Skriva, läsa, lära*. Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Sjöberg, Lena 2011. *Bäst i klassen? Lärare och elever i svenska och europeiska policytexter*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Skolverket 2015a. *Läslyftet, Tolka och skriva text i skolans alla ämnen och Lässtrategier för skönlitteratur*. <<https://lasochskrivportalen.skolverket.se/#/>>. Hämtat mars 2016.
- Skolverket 2015b. *Planera och organisera för Läslyftet – Diskussionsunderlag*. <http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.250436!/Menu/article/attachment/PlaneraochorganiseraPDFjan16.pdf>. Hämtat mars 2016.
- Stoll, Louise, Ray Bolam, Agnes McMahon, Mike Wallace & Sally Thomas 2006. Professional learning communities: a review of the literature. *Journal of Educational Change* 7, s. 221–258.
- Talbert, Joan E. 2010. Professional learning communities at the crossroads: How systems hinder or engender change. I: Hargreaves, Andrew m.fl. (red.), *Second International Handbook of Educational Change*, London: Springer International Handbooks of Education 23, s. 555–571.
- Timperley, Helen 2008. *Teacher professional learning and development*. Educational Practices Series 18. Brussels: International Academy of Education.
- Timperley, Helen 2011. *Realizing the power of professional learning*. Maidenhead: Open University Press.
- Timperley, Helen 2012. Session D - Building professional capability in school improvement (August 27, 2012). *2009 – 2016 ACER Research Conferences*. Paper 8. <http://research.acer.edu.au/research_conference/RC2012/27august/8>. Hämtat mars 2016.

Timperley, Helen, Aaron Wilson, Heather Barrar & Irene Fung 2007.
Teacher Professional Learning and Development. Best Evidence Syntheses
Iteration [BES]. New Zealand: Ministry of Education.
Utbildningsdepartementet 2013. Regeringsbeslut U2013/7215/S. *Uppdrag
om fortbildning i läs- och skrivutveckling – Läslyftet*. <http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.212231!/U2013-7215-S_Laslyftet.pdf>. Hämtat
mars 2016.

Ann-Christin Randahl
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
ann-christin.randahl@svenska.gu.se

”Allt vi säger och gör ska andas vårt löfte” Begriplighet och varumärkesbyggande i en myndighets strategidokument

Hanna Sofia Rehnberg

1. Inledning

Svenska myndigheter har på senare år lagt kraft på varumärkesbyggande och värdegrundsarbete, två aspekter som ofta ses som interrelaterade i management och marknadsföring. Varumärkesbyggande är numera inte bara en utåtriktad aktivitet utan resurser läggs även på att stärka organisationens varumärke internt (Rehnberg 2014). Varumärkesarbetet har bland annat resulterat i en lång rad strategidokument och andra styrande texter, såsom värdegrunder, som enligt Nyström Höög (2015) ofta präglas av menings- tomhet. I mångt och mycket har myndigheterna här tagit efter företag, vilket bör ses mot bakgrund av de förändringar som präglat den offentliga sektorn sedan 1980-talet och som kan sammanfattas i benämningen New Public Management, NPM (t.ex. Hood 1991). Förändringarna kan kortfattat beskrivas i termer av en företagisering och marknadsisering av den offentliga sektorn, vilket innebär att myndigheter har börjat använda styrformer och affärsformer inspirerade av det privata näringslivet. I spåren av detta följer reglering av personalens beteende och ett ”utmejslande” av en specifik anda som ledningen vill ska prägla organisationen.

De semiotiska avtryck som dessa förändringar sätter har bland annat studerats av Pälli, Vaara & Sorsa (2009), som gjort en genreanalys av ett strategidokument skapat av administratörer i en finsk kommun, Nyström Höög (2015), som analyserat myndigheters värdegrundstexter ur ett klarspråksperspektiv, och Ledin & Machin (t.ex. 2015a, 2015b), som undersökt hur ett nytt managementspråk vunnit insteg på svenska universitet. Nyström Höög konstaterar att även om värdegrundstexterna på många sätt ansluter till klarspråks-ideal är den höga abstraktionsnivån påfallande, något som hon uttrycker på följande vis: ”Orden i sig uppfattas knappast som svåra, och är knappast tekniska, men har alltså oklar referens” (2015:9). Detta får henne att tala om en

”meningstomhet” som präglar texterna och som tar sig uttryck i att ”enstaka satser kan förefalla helt tomma på innehåll”.

I analysen som följer undersöker jag närmare vad en sådan meningstomhet kan bestå i. Analysmaterialet hämtas från Trafikverket, en myndighet som har beskrivits som ett ”förvaltningspolitiskt mikrokosmos” och som ”en nyckel om man vill förstå förändringar i staten” (Jacobsson 2015).¹

2. Syfte och frågeställningar

På en övergripande nivå intresserar jag mig för hur styrning i myndigheter utövas i och genom interna styrdokument. I analysen undersöker jag dokumentet *Strategi för Trafikverkets varumärke* med fokus på två aspekter: textens begriplighet och den bild av myndigheten som realiserar i och genom dokumentet. Syftet med undersökningen är således att fördjupa den befintliga kunskapen om dessa båda aspekter av strategidokument. De två forskningsfrågorna lyder: Vilka eventuella begriplighetshinder finns i texten? Vilken bild skapas av Trafikverket i och genom dokumentet, och hur skapas denna bild? Att begriplighet är relaterat till styrning ter sig självklart: om läsaren ska kunna agera i enlighet med textens anvisningar måste läsaren förstå texten. Även den andra frågan tar sikte på dokumentet som styrmedel, eftersom anställda idag på ett implicit sätt – bland annat genom strategidokument som den aktuella analysstexten – uppmuntras att identifiera sig med den organisation där de arbetar, något som antas stärka medarbetarnas engagemang och samarbetsvilja och få dem att prestera bättre (t.ex. Dailey, Treem & Ford 2016).

3. Material och metod

Det sexsidiga dokumentet *Strategi för Trafikverkets varumärke* skapades 2010, i samband med att Trafikverket bildades, och reviderades 2012. Det är fastställt av generaldirektören. I dokumenthuvudet uppges det vara skapat av myndighetens kommunikationsdirektör. I praktiken utformades varumärkesstrategin med stöd av en anlitad varumärkesbyrå, och dokumentet skrevs av byråns kon-

---

1 Föreliggande analys görs inom ramen för forskningsprojektet *Trafikverket, en modern myndighet*, som genomförs av Förvaltningsakademien vid Södertörns högskola i samarbete med Statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet och som finansieras av Trafikverket.

sulter i samarbete med kommunikationsdirektören och en mindre grupp personer som fått i uppdrag att utmejsla en önskad organisationsidentitet inför bildandet av den nya myndigheten. Eftersom det var ont om tid – och eftersom strategin skulle vara färdigformulerad innan det nya verket bildades – föregicks skapandet av dokumentet inte av några diskussioner med medarbetare (intervju med kommunikatör 2016-08-19). Dokumentet ligger på Trafikverkets intranät, vilket innebär att det är ett internt dokument som riktar sig till myndighetens anställda. Utöver att beskriva och förklara varumärkesstrategin fungerade det fram till våren 2016 som en kodifiering av myndighetens värdegrund, eftersom detta var det enda dokument där Trafikverkets tre dåvarande värderingar definierades. Dokumentet utgörs främst av verbal text men innehåller också två grafiska figurer.

Analystexten uppvisar i stort sett alla de textdrag som diskuteras av Pälli, Vaara & Sorsa (2009) i deras genreanalys av ett strategidokument, exempelvis en stor mängd metatext och definitioner av begrepp, många värdeladdade ord och uttryck samt självlegitimering av dokumentet i form av att dess syfte explicit görs. Mot bakgrund av detta kan analystexten betraktas som en genretypisk text.

För att besvara forskningsfrågorna görs inledningsvis en detaljerad analys av dokumentet med fokus på begriplighetshinder. Analysen inriktas på definitioner och bruk av begrepp samt på bildspråk och textstruktur. Även de grafiska figurernas läsbarhet och samspel med den verbala texten undersöks. I analysens nästa steg ringar jag in de diskurser som kommer till uttryck i dokumentet och som tillsammans skapar en specifik bild av Trafikverket samtidigt som de fyller den potentiella funktionen att legitimera myndigheten. Diskurserna analyseras med fokus på processer, förstadeltagare, språkhandlingar, modalitet och grammatiska metaforer (se Holmberg & Karlsson 2006) samt textbindning och vokabulär.

4. Analysresultat

Resultatredovisningen inleds med en översiktlig beskrivning av analystexten. Därefter presenteras analysresultaten med fokus på begriplighetshinder respektive diskurser.

4.1 Beskrivning av dokumentet

Analystexten består av två nästan lika långa delar med rubrikerna *Inledning* respektive *Strategi för Trafikverkets varumärke*. (Rubriken på dokumentets andra del är alltså densamma som dokumenttiteln.)

I inledningsdelen klargörs syftet med dokumentet och ett antal uttryck och begrepp definieras och relateras till varandra, exempelvis begreppet *värderingar*, som definieras som *vårt sätt att vara*. I denna inledande del, där dokumentets två grafiska figurer återfinns, utläggs med andra ord ett begrepps-system. Ett typiskt textutdrag återges i exempel (1).

- (1) Detta dokument beskriver den strategiska riktningen för Trafikverkets varumärke och ska bidra till att vi når våra mål. Syftet är att tydliggöra vad som är kännetecknande för Trafikverket och hur vi ska förstärka dessa kännetecken genom vårt sätt att agera och kommunicera. Allt för att stärka förtroendet för Trafikverket och därmed öka förutsättningarna att uppnå de transportpolitiska målen och vår vision.

Exempel (2) visar hur det ser ut när begreppet *varumärke* definieras.

- (2) Med Trafikverkets varumärke menar vi den samlade uppfattning som vi själva och omvärlden har av Trafikverket.

I dokumentets andra del fylls ett antal begrepp från inledningen med specifikt innehåll. Exempelvis får läsaren veta att Trafikverkets tre värderingar är *lyhörighet*, *nyskapande* och *helhetssyn*.² I exempel (3) sätts de utvalda värderingarna in i ett sammanhang, medan exempel (4) visar hur värderingen *helhetssyn* konkretiseras:

- (3) För att kunna leverera ett tillgängligt Sverige genom en helhetssyn på smart infrastruktur ska vi vara lyhörda och nyskapande och alltid utgå från ett helhetsperspektiv.
- (4) Trafikverket är unikt. Vi har ett helt nytt helhetsansvar. Vi ska se till att infrastrukturen prioriteras, planeras och förvaltas utifrån intressenternas behov av förflyttning inom Sverige eller ut i världen. Vi ska se till att all sorts trafik, på marken, på vattnet, i luften eller under jorden, på ett smart sätt kan utvecklas och fogas samman för att öka tillgängligheten för individer och samhället i stort. Vi ska hantera skattemedel på ett ansvarsfullt sätt.

4.2 Begriplighetshinder

Ett återkommande drag i analystexten är att ord och uttryck används och definieras på ett annat sätt än i allmänspråket. Som nämnts ovan definieras *vär-*

---

2 Under våren 2016 ersattes dessa tre värderingar med tre nya (*pålitliga*, *engagerade*, *modiga*).

deringar som *vårt sätt att vara*. I exempel (5) omformuleras [d]e gemensamma värden som ligger till grund för hur vi vill uppfattas av våra intressenter i orden *strategin för vårt varumärke* (att detta är en omformulering markeras av semikolonet). Därmed framstår värdena som synonyma med varumärkesstrategin.

- (5) I detta dokument förklaras de gemensamma värden som ligger till grund för hur vi vill uppfattas av våra intressenter; strategin för vårt varumärke. (s. 1)

Frågan är vem som blir klokare av den förklaring som ges i exempel (5). Det ter sig onekligen märkligt att värden i sig kan vara en strategi. Vid en noggrann läsning väcks även frågan om uttrycket *strategin för vårt varumärke* implicerar något annat än uttrycket *den strategiska riktningen för Trafikverkets varumärke*, som används i exempel (1). Över huvud taget ter det sig svårgreppbart både att ett varumärke kan ha en riktning och att denna riktning kan vara strategisk, åtminstone i en myndighetskontext och mot bakgrund av den definition av varumärke som ges i dokumentet (se exempel 2).

Att ord används på ett annat sätt än i allmänspråket kan potentiellt ge upphov till begriplighetsproblem, inte bara i extern kommunikation utan även internt, i och med att merparten av medarbetarna inte kan förväntas behärska strategidokumentets språkbruk. Än svårare blir det för läsaren att ta till sig texten när förklaringarna är motsägelsefulla, när begrepp överlappar varandra liksom när varierande begrepp används för samma företeelse. Därtill kommer att vissa begrepp används utan att varken förklaras eller fyllas med specifikt innehåll i dokumentet. Ibland förekommer dessutom tautologier, vilket framgår av exempel (3), där det står att Trafikverket ”för att kunna leverera [...] genom en helhetssyn” alltid ska utgå ”från ett helhetsperspektiv”. Sådana formuleringar bidrar knappast till att skapa klarhet. Snarare ger de upphov till en meningstomhet av det slag som Nyström Höög (2015) uppmärksammat.

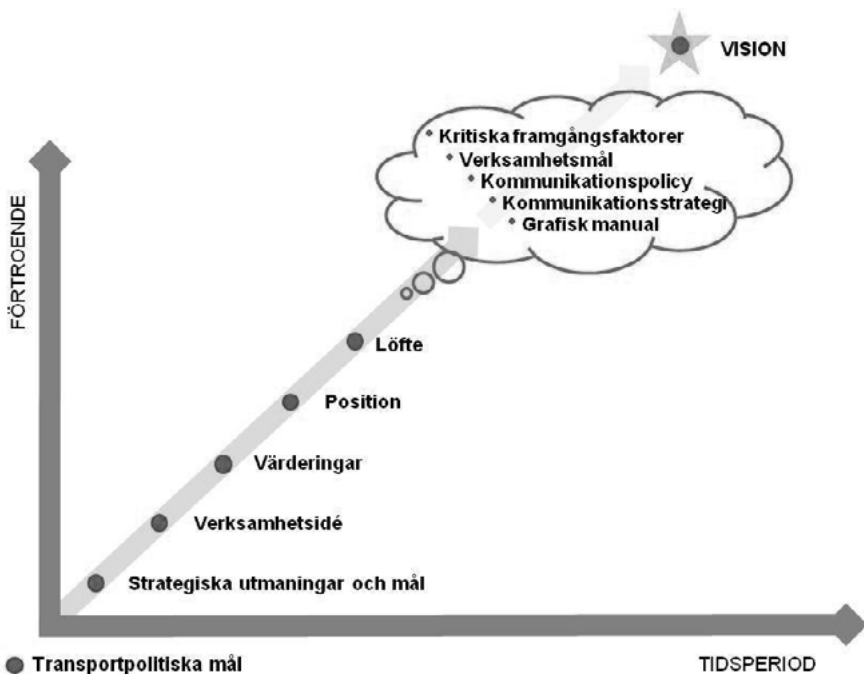
Dokumentet innehåller också bildspråk som kan vara svårtolkat. Ett exempel på detta är de metaforer och den liknelse som används i exempel (6) (min kursivering):

- (6) Allt vi säger och gör ska *andas* vårt löfte – vara *som undertexten i en bok*, där läsare intuitivt förstår och lägger till sin egen tolkning av *berättelsen*. Det ska på sikt leda till att omvärlden känner att vi levererar i linje med vårt löfte som är summan av allt vi gör och säger.

Hur ska en medarbetare tala för att andas Trafikverkets löfte? Metaforer kan givetvis användas just som redskap för att öppna upp för multipla tolkningar, men om syftet med dokumentet är att beskriva och tydliggöra (vilket är vad som hävdas i dokumentets inledning; se exempel 1) kan det möjligen vara

kontraproduktivt att använda sig av metaforer av det slag som förekommer i exempel 6. Metaforbruket tycks här snarare fylla funktionen att skapa en specifik stämning och en särskild bild av Trafikverket genom att realisera en närmast poetisk diskurs, något som i sig kan ses som en aspekt av den styrning som realiserar i och genom dokumentet (se 4.3).

Även de grafiska figurerna i dokumentet är svårtolkade. För det första är de inte fullt ut samstämmiga med den verbala texten, och det explicitgörs heller inte hur de är kompatibla med varandra. För det andra är den ena av dessa figurer att betrakta som ett ”falskt” diagram (jfr Ledin & Machin 2015b:469) i och med att det bygger på vissa av diagrammets affordanser (möjligheter) samtidigt som den knappast går att läsa som ett diagram (se figur 1).

FIGUR 1. Grafisk figur (Strategi för Trafikverkets varumärke, s. 2).

Det framgår inte av figur 1 vilken funktion de två axlarna fyller. En rimlig tolkning är att den lodräta förtroendeaxeln som pekar uppåt signalerar att förtroendet för Trafikverket ökar, medan den vågräta tidsperiodaxeln som pekar framåt (i läsriktningen) visar på tidens gång. Figuren skulle i så fall kunna läsas som att i tidernas begynnelse (dvs. när Trafikverket bildades) fanns inte verksamhetsidé, värderingar, position etc., utan dessa element tillkommer med tiden och i en bestämd ordning, alltmedan förtroendet växer. Men denna tolkning motsägs av den övriga texten i dokumentet. Den

är också orimlig med tanke på att de uppräknade elementen ingår i varumärkesstrategin, som var fastlagd redan när Trafikverket bildades. Figuren för tankarna till det retoriska bruk av grafiska figurer som enligt Ledin & Machin är en aspekt av hur NPM tar sig uttryck i ett nytt språk. Ledin & Machin talar i detta sammanhang om ”en semiotik som ger sken av logik” (2015a:24). Denna skenbarhet kan i sig ses som en form av meningstomhet.

Att elementen *Värderingar*, *Position*, *Löfte* och *Vision* har spridits ut längs den diagonala linjen indikerar en skiktning, som inte har någon motsvarighet i resten av dokumentet. Tvärtom framställs dessa element som sidoordnade i det textavsnitt som föregår figuren. För att förvirra saken ytterligare avhandlas de fyra elementen i en delvis annan ordning på nästföljande sida, och i dokumentets huvuddel presenteras de i en tredje ordning. Texten präglas således av inkonsekvens inte bara innehållsligt utan också sett till strukturen.

4.3 Bilden av Trafikverket

Den andra delen av dokumentet innehåller ett avsnitt med rubriken *Framtoning*. Inledningen till detta avsnitt återges i exempel (7):

- (7) När vi beskriver Trafikverket som en fiktiv individ tänker vi oss en person som är öppen, lyhörd och empatisk, och som uppträder pedagogiskt, målmedvetet och energiskt. Det är ett sätt att förkroppsliga att vi ska kännas tillgängliga och mänskliga genom att vara lätta att förstå och lätta att nå. (s. 6)

I exempel (7) beskrivs Trafikverket som en pedagogisk individ som är lätt att förstå. Frågan är hur trovärdig denna beskrivning blir efter läsningen av det aktuella dokumentet. Det torde i stället finnas en överhängande risk att dokumentet bidrar till att skapa en motsatt bild av Trafikverket, nämligen bilden av en opedagogisk myndighet som använder sig av ett ”fluffigt” och svårbegripligt språk. Bilden av Trafikverket skapas inte bara genom *vad* som sägs (det vill säga vilka egenskaper som explicit knyts till Trafikverket i den strategiska organisationskommunikationen) utan också – och kanske framför allt – genom *hur* det sägs. Detta är vad som står i fokus i följande avsnitt.

I analys texten realiserar flera diskurser – ett sätt att uttrycka detta är naturligtvis att säga att dokumentet präglas av en strategidiskurs (jfr Pälli, Vaara & Sorsa 2009) som till sin natur är hybrid. Min avsikt i det följande är dock att dekonstruera denna strategidiskurs för att undersöka hur olika delar av den bidrar till att skapa en mångtydig bild av Trafikverket.

En tydligt urskiljbar diskurs som används som resurs i analys texten är den vetenskapliga eller fackspråkliga. Den kommer till uttryck i det faktum att do-

kumentet innehåller metatext och grafiska figurer men också i de många definitionerna och i den utredande texttypen, som präglas av relationella och verbala processer (exempelvis *är*, *betyder*, *relaterar till* respektive *menar*, *beskriver*). Framför allt i inledningen förekommer nästan enbart dessa två processtyper – med förstadeltagare som *detta dokument*, *syftet*, *figuren* och *följande begrepp* – medan dokumentets huvuddel även innehåller en mindre andel materiella och mentala processer.

Att texten är utredande och framstår som informationstät kan förläna den ett sken av vederhäftighet. Vid en närmare anblick framträder dock en annan bild. Det blir uppenbart att dokumentet innehåller överlappningar, ologiska resonemang och luddiga definitioner. Ju mer jag försöker förstå texten, desto mer svårgripbar blir den. Även de båda grafiska figurerna, som till synes finns där för att underlätta förståelsen av den verbala texten och som i hög grad bidrar till att texten framstår som vetenskaplig, torde skapa förvirring snarare än klarhet hos den läsare som bestämmer sig för att granska dem närmare. Mot bakgrund av vad som visats ovan vill jag hävda att en vetenskaplig diskurs har använts i dokumentet som resurs för att uttrycka vissa betydelser, men att den diskurs som realiserar snarast är pseudovetenskaplig. Den fyller dock funktionen att realisera betydelser av vetenskaplighet och vederhäftighet. Dessa betydelser kan i sin tur förknippas inte bara med Trafikverket som myndighet utan också med dokumenttypen. Detta bidrar i så fall till att stärka dokumentets potential som styrinstrument: den som inte har tid att nagelfara dokumentet på det sätt som jag har gjort här kan vara mer benägen att köpa vad som står i det just på grund av att det ger ett vetenskapligt intryck.

Dokumentets huvuddel är utpräglad preskriptiv. Processer uttrycks med verb i presens eller med modala verb som realiserar förpliktelse (*ska*) eller vilighet (*vill*). Uppmaningar uttrycks metaforiskt i form av påståendesatser (se exempel 3 och 4). Processtyperna är mer varierade än i inledningen och texten ger ett relativt konkret intryck, eftersom den handlar om hur Trafikverket ska vara och vad Trafikverket ska göra, men de verb som används för att realisera materiella processer är ofta generella och abstrakta (t.ex. *leverera*, *hantera*, *förbättra*). Denna del av dokumentet präglas i hög grad av en explicit och tillämpad marknadsföringsdiskurs med många positivt värdeladdade ord, som används för att karaktärisera myndigheten och dess aktiviteter (exempelvis *helhetssyn*, *unik*, *ansvarsfullt*). Många av orden är svåra att relatera till ett konkret sammanhang, vilket både har relevans för begripligheten och bidrar till att texten ger ett fluffigt intryck (jfr Nyström Höög 2015:9). Exempelvis framgår det inte av texten hur medarbetarna ska gå tillväga för att *hantera* skattemedel på ett *ansvarsfullt* sätt (se exempel 4).

I avsnittet om Trafikverkets värderingar är texten mer proklamerande (se exempel 4). Här staplas satser på varandra utan satsbindning och meningarna

inleds ofta på likartat sätt (grammatisk parallellism), vilket gör att texten framstår som repetitiv. Den dominerande förstadedeltagaren är Trafikverket, ofta realiserad som *vi* (jfr Swales & Rogers 1995). I dessa proklamerande stycken får texten i viss mån karaktären av ett credo. Till detta kommer de poetiska metaforerna i exempel (6), som för med sig betydelser av något existentiellt. Här finns konnotationer till gemenskap och därmed till något som är betydelsefullt på ett djupare plan. Trafikverket framställs i detta textutdrag inte som en myndighet utan som en *berättelse* som vi alla är delaktiga i, en formulering som närmast är präglad av religiösa övertoner.

Diskurserna som beskrivits ovan blandas i dokumentet, även om de i högre eller lägre grad präglar olika delar av analys texten. Resultat blir en mångtydig eller rentav splittrad bild: Trafikverket framstår både som ett företag och som en myndighet som oförtrutet bygger sin verksamhet på vetenskapens rön och dessutom i viss mån som en idéburen och värderingsgrundad organisation. Huruvida den bild av Trafikverket som ges i dokumentet uppfattas som positiv eller negativ, och som sann eller falsk, beror förstås på vem läsaren är. Utifrån vad som framkommit tidigare i analysen finns dock risken att vissa läsare mot bakgrund av dokumenttexten snarast ser Trafikverket som en obegriplig eller ”pladdrig” myndighet.

5. Diskussion

I diskussionen som följer används dokumentet *Strategi för Trafikverkets varumärke* som en utgångspunkt, men det övergripande syftet är att väcka tankar kring myndigheters strategidokument och värdegrundstexter generellt, mot bakgrund av både den utförda analysen och tidigare forskning om texter inom denna genre.

Frågan är vad Trafikverket vill med det nämnda dokumentet. Vägleda och förklara? Övertyga och styra? I min analys har jag visat på textdrag som bidrar till att skapa begriplighetsproblem och som resulterar i att texten framstår som ”luddig” och ”fluffig”. Jag menar att såväl begriplighetshindren som textens luddighet i sig kan fungera styrande; när innehållet är svårbegripligt blir det möjligen svårare att ifrågasätta och kritisera det. En annan konsekvens av luddigheten är att det går att tolka in olika saker i textens formuleringar. Därmed blir det förmodligen svårare att enas om vad som faktiskt står i dokumentet, något som kan få till följd att det blir vanskligt att föra fruktbara diskussioner om innehållet. Det innebär dessutom en osäkerhetsaspekt för medarbetarna om det är besvärligt att tillgodogöra sig innehållet i ett styrdokument. Hur ska de uppträda för att agera i linje med de intentioner som dokumentet bygger på?

Mot bakgrund av den analys som gjorts ovan är det lätt att konstatera att dokumentet uppvisar stora brister om utgångspunkten är att det ska fylla en tydliggörande funktion (vilket är vad som hävdas i exempel 1). Snarare tycks det fylla funktionen att styra och övertyga, inte minst genom bruket av specifika diskurser: framför allt en vetenskaplig diskurs och en marknadsföringsdiskurs men också i viss mån en poetisk, existentiell diskurs.

Enligt Språkrådets uttolkning av Språklagen (SFS 2009:600) ska även det myndighetsinterna språket i offentlig verksamhet vara ”vårdat, enkelt och begripligt”. Den underliggande grundprincipen är att medborgare – och medarbetare – har rätt att förstå myndigheternas texter. En rimlig fråga är om denna demokratiska princip riskerar att sättas ur spel i och genom dokumentet *Strategi för Trafikverkets varumärke*. Det finns naturligtvis flera tänkbara förklaringar till att texten brister i tydlighet. Att dokumentet skapades under ovanligt pressade tidsförhållanden kan ha haft betydelse för dess utformning, liksom det faktum att en varumärkesbyrå var delaktig i processen. Den meningstomhet som dokumentet präglas av brukar ofta förknippas med ”konsultspråk” (jfr Gee, Hull & Lankshear 1996).

Något som framkommer i mitt insamlade material är att det finns en trötthet på dokument inom myndigheten. För att illustrera detta påstående återger jag nedan ett utdrag ur en intervju som jag genomfört med en anställd som tidigare var chef på hög nivå i Trafikverket.³ *IP* står för *intervjuperson* och *F* för *forskare*.

IP: Och i privat näringsliv så är det mindre av byråkrati, så det var det här första mötet tyckte jag när jag kom från privat till offentlig sektor, allt detta skrivande. Och det är nästan ännu mer i statlig förvaltning, tycker jag [...] alltså det var mycket skrivande, i riktlinjer, strategier och så. [...] Man skulle kunna jobba bara med det och försörja en hel myndighet bara på den här interna administrationen.

F: Är det mer vikt på det symboliska – på språk och på riktlinjer och så – i det statliga?

IP: Ja, det är det. Väldigt mycket alltså skrivande. Och sen så är det ju så att alla läser ju inte det här, utan det är ju en formaliasak, så det är ju som en egen värld det här med alla skrivna dokument och så va, och de måste finnas där därför att så styrs staten. [...]

F: Hur påverkar det en organisation att skrivandet tar så stort utrymme och tilldelas så stor vikt?

IP: Jaa, det sysselsätter ju många människor, så det blir ju bristande produktivitet, som jag kan se det med alla dokument. Det sätts krav på medarbetare och chefer att läsa och känna till dem. Och det lever man inte upp till och det följs inte heller upp [...] (Intervju 2015-03-09)

---

3 Intervjucitaten i diskussionsavsnittet är lätt redigerade för att öka läsbarheten.

En indikation på att *Strategi för Trafikverkets varumärke* är ett relativt okänt dokument inom myndigheten är en utsaga från en av mina informanter, som var med när dokumentet togs upp på ett möte med Trafikverkets högsta ledning i december 2015 (intervju 2016-08-30). Det visade sig då att många i myndighetens ledning inte ens var medvetna om dokumentets existens.

Varför produceras då den här typen av strategidokument? Det finns flera möjliga förklaringar. Att begrepp som *vision* och *löfte* används i organisationskommunikation innebär onekligen att de fyller någon form av kommunikativ funktion, trots att de är luddiga. Kanske är det så att en myndighet idag för att framstå som modern, trovärdig och legitim måste använda sig av dessa ord, skapa dokument där dessa ord fylls med innehåll och kommunicera internt (och externt) att de använder sig av dessa ord. Detta är en förklaringsmodell som förespråkas av den inriktning inom organisationsforskning som går under namnet nyinstitutionalism (t.ex. Fredriksson & Pallas 2016). Att bygga varumärke genom att framhålla värderingar och visioner och att kodifiera dessa i dokument kan alltså ses som en del av ett rådande managementmode.

En annan möjlig förklaring är att det handlar om autokommunikation i en snäv bemärkelse (jfr Christensen & Cheney 2000). Personer som är direkt involverade i skrivandet av dokumenten kan känna sig stärkta. Det skulle i så fall innebära att det främst är för ledningens skull som strategidokumentet, visionerna och värdegrunderna formuleras. Att formulera dokumenten blir i bästa fall ett tillfälle för ledningen och andra som är inbegripna i skrivandet att diskutera viktiga frågor, att formulera saker för sig själva och andra, att tvingas konkretisera och prioritera. Med utgångspunkt i denna förklaringsmodell skulle processen fram till det färdiga dokumentet vara viktigare än själva dokumentet (jfr Rehnberg 2014). Pälli, Vaara & Sorsa (2009) lyfter dessutom fram det faktum att den genretypiska vagheten i strategidokument fyller en funktion: den innebär att stort utrymme lämnas för de personer som ”äger” strategin att göra sina egna tolkningar. Därmed behöver ledningen inte låsa fast sig vid specifika tolkningar i förväg.

Även om dokumenten formuleras av ett fåtal konsulter, chefer och kommunikatörer kan alla anställda i en organisation vara inblandade i processen när innehållet tas fram. Då är processen betydelsefull i ett vidare perspektiv, som omfattar hela organisationen och inte bara ledningen. Diskussioner kring innehållet kan naturligtvis även äga rum efter att dokumenten har skapats. Det hävdas ofta att det är diskussionerna som är det centrala, snarare än dokumenten i sig. Denna åsikt uttrycks också av flera av de personer som jag har intervjuat på Trafikverket. En intervjuperson formulerar det på följande vis:

För det är så lätt att skriva dokument och så vidare, men det är mycket svårare sen att få det här levande va, och det kräver både att man ger utrymme för diskussioner och dialog och att ledningen är tydlig med det här och bekräftar det. Och sen är det ju så att för att det ska hålla så måste ju det ge nånting tillbaka i vardagen, och när en diskussion om värderingar kan vara stöd i beslutsprocesser, då kan man se att det kan ha ett värde också. Så det upplever jag att dit kan man komma.

(Intervju 2015-03-11)

En rimlig fråga i det här sammanhanget är dock vilken egentlig funktion ett strategidokument fyller om det är motsägelsefullt, svårbegripligt och ologiskt strukturerat. Kan det ändå fungera som ett vettigt diskussionsunderlag? Risker finns att det går att läsa en sådan strategi ”som fan läser Bibeln” – att det går att hitta stöd för snart sagt vad som helst i dokumentet, alternativt att det inte ger någon vägledning alls. I värsta fall sänker det förtroendet för ledningen (och för kommunikatorer som yrkesgrupp) och bidrar till ett ökat avstånd mellan ledning och övriga medarbetare. Dessutom kostar det pengar att ta fram dessa dokument (jfr Nyström Höög 2015).

Trafikverket är på intet sätt unikt. Dokumentet *Strategi för Trafikverkets varumärke* är, som nämnts ovan, en genretypisk text; jag vågar också påstå att den är ett typiskt uttryck för den managementdiskurs som vunnit insteg på myndigheterna. I dagens myndigheter är det kutym att skapa den här typen av styrdokument. En angelägen fråga att ställa är dock om det inte finns andra och mer fruktbara sätt att arbeta med värdegrund, organisationsidentitet och varumärke.

6. Litteratur

- Christensen, Lars Thøger & George Cheney 2000. Self-absorption and self-seduction in the corporate identity game. I: Schultz, Majken, Mary Jo Hatch & Mogens Holten Larsen (red.), *The expressive organization. Linking identity, reputation and the corporate brand*. Oxford: Oxford University Press, s. 246–270.
- Dailey, Stephanie L., Jeffrey W. Treem & Jacob S. Ford 2016. I communicate, therefore I belong. Processes of identification among organizational representatives. *Business and Professional Communication Quarterly* 79(3), s. 270–299.
- Fredriksson, Magnus & Josef Pallas 2016. Much ado about media. Public relations in public agencies in the wake of managerialism. *Public Relations Review* 42(4), s. 600–606.

- Gee, James Paul, Glynda Hull & Colin Lankshear 1996. *The new work order. Behind the language of the new capitalism*. Sydney: Allen & Unwin.
- Holmberg, Per & Anna-Malin Karlsson 2006. *Grammatik med betydelse. En introduktion till funktionell grammatik*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 37.) Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Hood, Christopher 1991. A public management for all seasons? *Public Administration* 69(1), s. 3–19.
- Jacobsson, Bengt, 2015. Modern myndighet. Inlägg publicerat på bloggen *Blyerts och blad* 2015-01-20. <<https://bengtjacobsson.com/2015/01/20/modern-myndighet/>>. Hämtat 18 november 2016.
- Ledin, Per & David Machin 2015a. Universitetet som en multimodal marknadsplats. Designen av en nyliberal marknadsskildring. *Språk och stil* 25, s. 5–37.
- Ledin, Per & David Machin 2015b. How lists, bullet points and tables re-contextualize social practice. *Critical Discourse Studies* 12(4), s. 463–481.
- Nyström Höög, Catharina 2015. Värdegrundstexter – ett nytt slags uppdrag för klarspråksarbetet? *Sakprosa* 7(2), s. 1–16.
- Pälli, Pekka, Eero Vaara & Virpi Sorsa 2009. Strategy as text and discursive practise. A genre-based approach to strategizing in city administration. *Discourse & Communication* 3(3), s. 303–318.
- Rehnberg, Hanna Sofia 2014. *Organisationer berättar. Narrativitet som resurs i strategisk kommunikation*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 90. Uppsala: Uppsala universitet.
- SFS 2009:600. *Språklag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Swales, John M. & Priscilla S. Rogers 1995. Discourse and the projection of corporate culture: The Mission Statement. *Discourse & Society* 6(2), s. 223–242.

Hanna Sofia Rehnberg

Institutionen för kultur och lärande

Institutionen för samhällsvetenskaper

Södertörns högskola

hanna.sofia.rehnberg@sh.se

”Varför borde jag kunna svenska?”

Finska medicinstudenters uppfattningar om svenskans betydelse i Finland och speciellt i läkaryrket

Annmari Sahlstein

1. Inledning

Föreliggande artikel handlar om finskspråkiga medicinstudenters uppfattningar om svenska språkets roll och betydelse både allmänt i Finland och särskilt i läkaryrket. Utgångspunkten för denna studie vars viktigaste resultat jag kommer att presentera här är den obligatoriska svenskkursen *Skärgårdsmedicin och kultur* vid medicinska fakulteten (Åbo universitet) som har visat sig ha stor betydelse för de blivande läkarna. I artikeln redogör jag först för det svenska språkets aktuella ställning i Finland och presenterar kort själva kursen. I de följande avsnitten ger jag också en kort översikt över tidigare forskning med några centrala begrepp och presenterar undersökningens syfte, material och metod. Slutligen presenterar jag de mest relevanta fynden i denna första delstudie och betraktar dem mot den teoretiska bakgrunden. Artikeln utgör det första ledet i min sammanläggningsavhandling där de mest centrala aspekterna är att undersöka hur studenters uppfattningar utvecklas före och under kursen samt hur uppfattningarna påverkar deras motivation att lära sig och använda svenska.

2. Bakgrund

2.1 Svenskans ställning i Finland

Finland är ett tvåspråkigt land med två nationalspråk, finska och svenska, vilket betyder att alla finska medborgare enligt grundlagen har rättighet till att kunna använda finska eller svenska hos alla statliga och kommunala myndigheter t.ex. hos domstolar och i hälso- och socialvården (Finlands grundlag 11.6.1999/731, 2 kap., 17§). Att betjäning inom den offentliga sektorn måste

erbjudas på båda språken stipuleras mera precis bland annat i språklagen (6.6.2003/423) och lagen om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda (6.6.2003/424). Dessa språkrav betyder att båda språken är obligatoriska ämnen på alla skolstadiet och att också alla finskspråkiga högskole- och universitetsstudenter måste visa att hans eller hennes kunskaper i svenska, både skriftlig och muntlig interaktion och framställning, är på en sådan nivå som regleras i lagstiftningen. I svenska krävs av alla anställda antingen nöjaktiga eller goda kunskaper i svenska. Enligt den gemensamma europeiska referensramen (*Common European Framework of Reference for Languages* = CEFR) definieras den godkända nivån antingen som nivå B1 (nöjaktig förmåga) eller B2 (god förmåga).

Svenskans ställning i Finland har emellertid redan länge diskuterats ivrigt och inte alltid i en positiv anda, speciellt i social media (se Halonen, Ihalainen & Saarinen 2014:9–10). I flera års tid har det också debatterats om svenskan borde vara ett frivilligt ämne i skolan (se Palviainen 2011:15). Den allmänna, ibland rentav negativa, inställningen bland den finsktalande majoritetsbefolkningen har lett till det faktum att skolelevernas motivation att lära sig svenska i skolan har minskat. Också antalet studenter som deltagit i provet i s.k. medellång svenska i studentexamen har sjunkit kontinuerligt i hela landet sedan svenskan blev ett frivilligt ämne i studentexamen på våren 2004 (se t.ex. Nordqvist-Palviainen & Jauhojärvi-Koskelo 2009:125). Enligt den nyaste statistiken (se Statistikcentralen; Studentexamensnämnden) fortsätter utvecklingen och t.ex. åren 2012–2014 minskade antalet examinander procentuellt från 57 % till 51 %. Enligt samma statistik kan även den tydliga tendensen konstateras att pojkar från år till år visar allt mindre intresse för att delta i svensksprovet i studentexamen och t.ex. på våren 2016 var deras andel enbart cirka 26 % av alla examinander. Som följd av denna utveckling visar också examinandernas svenskkunskaper efter gymnasieutbildningen en alltmer sjunkande tendens (se t.ex. Juurakko-Paavola 2015).

2.2 *Skärgårdsmedicin och kultur* – ett exempel på en obligatorisk svenskkurs vid universitet

Den för alla medicinstudenter obligatoriska svenskkursen *Skärgårdsmedicin och kultur* vid Åbo universitet är en integrerad kurs vars huvudsyften är att å ena sidan förstärka studenters allmänna kunskaper i svenska och å andra sidan förmedla kunskaper till dem i medicinsk svenska både i skrift och tal. Efter den avlagda kursen bör den studerande framför allt behärska central terminologi inom medicin på svenska (anatomi, sjukdomar och besvär samt behandlingar) så att han eller hon t.ex. kan ta upp anamnes på svenska, ställa rätt diagnos

samt läsa, tolka och skriva svenskspråkiga patientjournaler (Kursplan, muntlig; Kursplan, skriftlig). Begreppet *integration* kan definieras på flera olika sätt, vanligast så att innehållet på en språkkurs minst till någon grad förknippas med fackstudierna. Integrationsgraden kan ändå variera starkt från att läraren använder autentiskt material på språkkursen till att en fackkurs delvis eller t.o.m. helt undervisas på samma språk som studenterna samtidigt studerar (se t.ex. Nikula m.fl. 2016). I detta sammanhang menar jag med *integration* att svenskundervisningen går hand i hand med de aktuella fackstudierna inom medicin.

Ett särdrag med svenskkursen *Skärgårdsmedicin och kultur* är att studenterna under kursen gör en intervju, s.k. utvidgad anamnes, med en svensktalande pensionär i den mestadels svensktalande Åbo skärgård. Denna typ av *out-of-classroom learning* syftar först och främst till att erbjuda studenterna en genuin möjlighet att prova sina vingar på svenska, dvs. öva de muntliga färdigheterna på ett mera naturligt sätt än bara i klassrummet, samt hjälpa dem att inse att språkinläring är en livslång process (se Karlsson & Kjisik 2011). Undervisningsprojektet påbörjades år 2003 och sedan dess har medicinska fakulteten tillsammans med universitetets språkcentrum ansvarat för det (se Mannfolk m.fl. 2012).

3. Tidigare forskning och några centrala teoretiska begrepp

Vad gäller språkundervisning och språkinläring i allmänhet finns det gott om tidigare forskning inte bara inom pedagogik och didaktik utan också inom tillämpad lingvistik som även psyko- och sociolingvistik ingår i. Inom forskningen kring språkinläring har det redan länge funnits stort intresse också för t.ex. allmän språkbegåvning, inlärningsstrategier samt attityder och motivation. Men i synnerhet lyfter den nyare forskningen fram även andra individuella skillnader, exempelvis ens personlighet och självkoncept och hur de påverkar språkinlärningsprocessen (Dörnyei & Ryan 2015; Kalaja m.fl. 2015). En ytterligare central aspekt inom forskningen handlar om inlärnarnas kön och vilken roll det spelar för språkinläringen (se t.ex. Menard-Warwick 2013; Pavlenko & Piller 2008).

Den allmänna teoretiska ramen för min doktorsavhandling hämtas till en del från sociolingvistisk forskning, som t.ex. sociokulturella aspekter, ett språks ställning i samhället, språklig identitet och språkmiljö (jfr Mattfolk 2011). Den andra teoretiska grunden bildas av forskning kring tre centrala faktorer i psykolingvistik, dvs. *motivation*, *uppfattningar* och *attityder* samt andra *emotionala faktorer* som t.ex. språkrädsla (*language anxiety*). Dessa faktorer är enligt

många forskare starkt knutna till varandra (se Wesely 2012). Flera forskare har redan länge ansett att *motivation* är en av de starkaste drivkrafterna bakom all inläring och speciellt språkinläring, men olika forskare har haft och har olika syn på motivationens natur (se t.ex. Ryan 2013). På 1970-talet var forskarna mest intresserade av vilka aspekter språkinläraren ser som viktiga för sig själv, dvs. om det är mera ens eget och personliga intresse till att lära sig ett nytt språk (*integrativ orientering*) eller om det snarare är frågan om ett konkret nyttoperspektiv (*instrumentell orientering*) (se Ushioda 2013). Numera har synen på motivation däremot förändrats till ett mångfasetterat och komplext koncept som inte enbart beaktar språkinläraren som individ med sina personliga egenskaper och tidigare erfarenheter, utan därutöver tar hänsyn till också hans eller hennes självkoncept och identitet (se Dörnyei 2009; Dörnyei & Ryan 2015:24–40). Också i den nyare könsforskningen kring språkinläring betonas speciellt dessa ovannämnda aspekter. Menard-Warwick (2013:4–5) hävdar att den nutida forskningen betonar den komplexa mångfalden (eng. *diversity*) inom könsforskningen, t.ex. den sociala kontexten och språkinläringen, medan den tidigare koncentrerade sig mera på att undersöka hur språket återspeglar kvinnornas svagare ställning gentemot männen (eng. *dominance*) eller den allmänna universella skillnaden mellan män och kvinnor (eng. *difference*). I en del forskning ägnas däremot enbart begränsat uppmärksamhet till könsens roll i språkinläring, om överhuvudtaget, och då är det frågan om s.k. *gender blindness* (se t.ex. Piller & Pavlenko 2001:3).

De svenskspråkiga begreppen *uppfattning*, *föreställning* och *attityd* (eng. *perception*, *belief*, *attitude*) är inte helt entydiga och används ofta nästan synonymt. Som t.ex. Einarsson (2009:217–219) konstaterar kan attityder betraktas som ett fenomen som är typiskt för alla människor och hjälper oss att definiera den komplicerade värld som vi lever i. Attityder kan alltså kort beskrivas som olika slags föreställningar om något, t.ex. något som mer eller mindre bygger på fakta eller egna erfarenheter, eller är en känslomässig uppfattning om något, t.ex. stereotyper som i sin tur påverkar våra handlingar. Mattfolk (2011:39) i sin tur använder begreppen *åsikt* och *attityd* och definierar dem enligt kriterier *explicit/medvetet* och *implicit/undermedvetet*. I föreliggande artikel använder jag begreppet *uppfattning* som kan anses vara ett överbegrepp.

I forskning kring språkinläring betraktas uppfattningar också, men oftast ligger fokus då på den aspekt i vilken grad språkundervisningen inverkar på uppfattningarna (se Wesely 2012; Ushioda 2013). Tidigare har det varit vanligt att fokusera på en aspekt åt gången men i den nyare forskningen påpekar t.ex. Kalaja m.fl. (2015:8–14) att de ovannämnda faktorerna borde både ur inlärar- och lärarperspektivet beaktas på ett interaktivt sätt, m.a.o. att det skulle vara möjligt att undersöka vilken effekt faktorerna har på varandra i en dynamisk process. Enligt dem behövs det i framtiden mera sådan

forskning som hjälper oss att få en djupare förståelse om uppfattningarna, inlärar- och lärarhandlingarna samt emotionerna i en ständig växelverkan (se Kalaja m.fl. 2015:3).

I denna artikel står först och främst språkinlärarens uppfattningar om och föreställningar av målspråket samt hans eller hennes attityder gentemot det och dess talare och kultur i fokus.

4. Syfte, material och metod

Finskspråkiga medicinstudenter som under sin läkarutbildning måste avlägga en obligatorisk kurs i svenska är ingalunda ett undantag när man betraktar deras intresse för svenskan. Det är alltså inte ovanligt bland dem heller att många har en negativ uppfattning om svenskan i allmänhet och dess betydelse för sig själva i läkaryrket samt ofta saknar motivation att lära sig svenska också vid universitetet. I föreliggande artikel är mitt primära syfte att kartlägga hurdana uppfattningar finsktalande medicinstuderande har om svenska språket i allmänhet men i synnerhet för sig själva som blivande läkare. Eftersom det i allmänhet finns en klar skillnad mellan flickor och pojkar (Statistikcentralen) när det gäller skolsvenska i Finland är mitt andra centrala syfte att undersöka i vilken grad det kan konstateras motsvarande skillnader mellan könen även på universitetsnivå. Av intresse i denna studie är också att analysera hur stabila studenters uppfattningar är eller om det där kan konstateras några förändringar bland könen under studietiden och om dessa eventuella förändringar i sådana fall skiljer sig mellan könen.

Materialet för studien har jag samlat in med hjälp av två separata enkäter vid två olika tillfällen hos finsktalande medicinstudenter på två olika årskurser åren 2013–2016. I första enkäten (E1) som genomfördes i början av studenternas första studieår vid medicinska fakulteten fick informanterna svara på frågor om sin bakgrund, t.ex. kön, ålder, hemort, skolhistoria och allmän skolframgång, men också på frågor gällande sina tidigare svenskstudier i skolan och sina uppfattningar om svenskans betydelse i Finland både i allmänhet och speciellt i läkaryrket. Enkäten var formulerad så att den innehöll både öppna frågor och färdiga påståenden på den s.k. Likert-skalan som informanterna fick ta ställning till. Här använde jag den vanliga femgradiga skalan 1–5 (1 = instämmer inte alls och 5 = instämmer helt, jfr Olsson & Sörensen 2011:201). Efter analys av svaren i första enkäten (E1) genomförde jag andra enkäten (E2) på samma två grupper (grupp 1, grupp 2) två år senare, dvs. i början av studenternas tredje studieår, då de påbörjade den obligatoriska kursen i medicinsk svenska. Syftet med E2 var att utreda med hjälp av 23 nya påståenden

på Likert-skalan mera detaljerat följande aspekter: studenternas uppfattningar om svenska i allmänhet, deras motivation att lära sig svenska samt deras vilja att använda svenska i olika talsituationer. Dem kommer jag att redovisa i andra delstudier i min kommande avhandling. Dessutom fick informanterna i både E1 och E2 ta ställning till två påståenden gällande uppfattningen om svenskans roll i Finland i allmänhet och i läkaryrket eftersom jag ville se om uppfattningarna i E1 och E2 hade förblivit oförändrade eller om det gick att konstatera några förändringar. I denna artikel fokuserar jag på dessa två olika påståenden om uppfattningarna i E1 + E2 samt ett tredje påstående i E2 eftersom de tillsammans belyser utgångspunkten för hela doktorsavhandlingen på ett åskådligt sätt. Av materialet valde jag följande tre påståenden för att illustrera studenternas uppfattningar:

1. *Det är viktigt att kunna svenska i Finland.* (E1 + E2)
2. *Det är viktigt för läkare i Finland att kunna svenska.* (E1 + E2)
3. *Det är viktigt för läkare att vid behov kunna kommunicera på svenska med patienter och deras anhöriga.* (E2)

Av tabell 1 framgår det totala antalet informanter och svar i båda enkäterna E1 och E2. I föreliggande studie har jag dock beaktat enbart de informanter i båda undersökningsgrupperna (grupp 1 + grupp 2) som besvarat frågorna i enkäten i början av sina studier (E1) och tredje studieåret (E2). Därför är siffrorna i tabell 1 och figurerna 1–3 (N = 211) inte helt identiska. I figurerna 1–3 har jag sammanslagit båda undersökningsgrupperna grupp 1 + grupp 2 eftersom det inte kunde konstateras några skillnader mellan dem i deras enkätprofiler E1 och E2.

TABELL 1: *Informanter per enkät E1+E2/gr1 + gr2 samt antalet svar.*

Enkät/årskurs	män	kvinnor	alla
E1/gr1	71 (50 %)	71 (50 %)	142
E1/gr2	34 (35 %)	63 (65 %)	97
totalt	105 (44 %)	134 (56 %)	239 (48 %)
E2/gr1	69 (52 %)	65 (48 %)	134
E2/gr2	52 (42 %)	71 (58 %)	123
totalt	121 (47 %)	136 (53 %)	257 (52 %)
Antalet svar	226 (46 %)	270 (54 %)	496 (100 %)

Min doktorsavhandling är i sin helhet longitudinell. Jag använder blandade metoder (eng. *mixed methods*): både kvantitativa och kvalitativa metoder används sida vid sida och "blandas" också under undersökningsprocessens gång

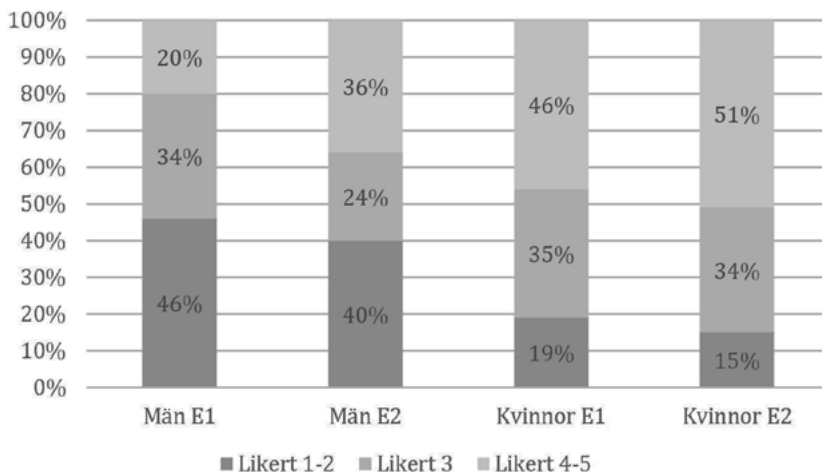
(se Dörnyei 2007). I föreliggande artikel använder jag ändå huvudsakligen numeriska svar som jag analyserat statistiskt (IBM Statistics SPSS 22, jfr Larson-Hall 2016).

5. Resultat

För att få en helhetsbild av informanterna började jag med att kartlägga deras bakgrund gällande deras tidigare svenskstudier. 79 % av informanterna hade studerat s.k. medellång kurs i obligatorisk svenska i skolan, dvs. i genomsnitt i sex år, och cirka 19 % hade studerat s.k. lång lärokurs svenska, dvs. i genomsnitt åtta eller nio år. Fast svenska är ett obligatoriskt skolämne i Finland är denna medellånga svenska frivillig i studentexamen efter gymnasieutbildningen och i genomsnitt är det i dag endast cirka hälften av examinanderna som väljer att skriva svenska (jfr Statistikcentralen). I kontrast till detta faktum kunde ändå konstateras att upp till 60 % av informanterna hade skrivit svenska. Men mellan de manliga och kvinnliga informanterna kunde också konstateras samma tangentiella skillnad som i övrigt i hela Finland, nämligen att männen oftare valde bort svenskan i studentexamen än kvinnorna, fast skillnaden inte var lika stor som i hela landet. I mitt material hade 49 % av männen och 59 % av kvinnorna valt att skriva svenska som ett frivilligt ämne. En närmare titt på informanternas skolframgång speciellt med svenska i fokus visade att kvinnorna i allmänhet hade fått högre betyg både i gymnasiesvenskan och i studentexamen än männen.

Det kunde också fastställas att 47 % av informanterna i undersökningsmaterialet kommer från sydvästra Finland inkl. Åbo, 25 % från Helsingfors samt övrig huvudstadsregion och 28 % från det övriga Finland.

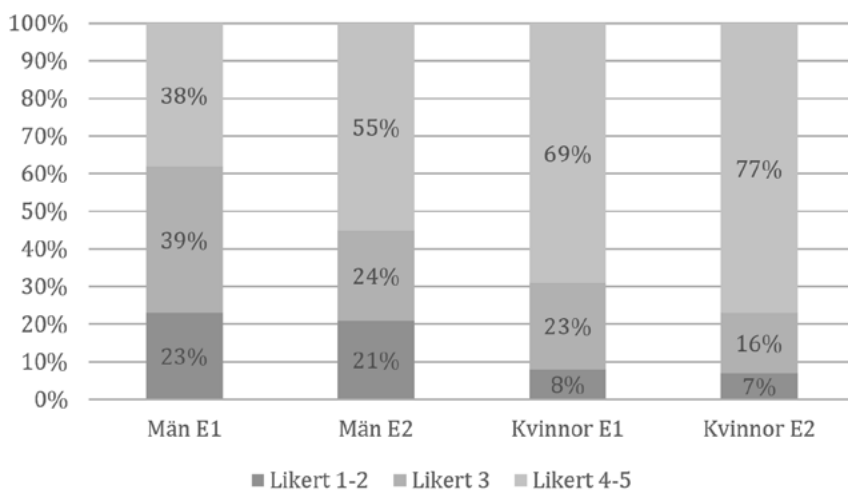
I det följande presenterar jag med hjälp av en enkel statistik några relevanta fynd där variablerna är könet och informanternas uppfattningar. I figurerna 1–3 presenteras svaren på Likert-skalan i tre sammanslagna kategorier: 1–2 (= instämmer inte (alls)), 3 (= neutral), 4–5 (= instämmer (helt)).

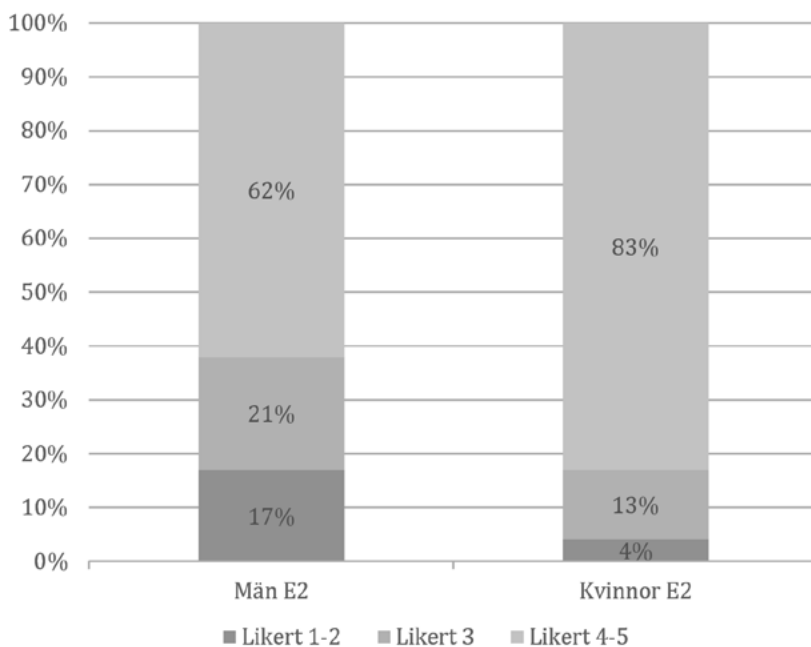
FIGUR 1: "Det är viktigt att kunna svenska i Finland."

Som framgår av figur 1 (N = 211, män n = 91, kvinnor n = 120) finns det en tydlig skillnad mellan männen och kvinnorna när det gäller deras uppfattningar om hur viktiga svenskkunskaper är i Finland. Skillnaden kunde konstateras i båda enkäterna E1 och E2 fast uppfattningarna hos båda könen är mer positiva i E2 som genomfördes två år efter E1. Hos männen är förändringen till en mer positiv uppfattning klart tydligare än hos kvinnorna, men kvinnorna är enligt båda enkäterna genomgående mer positiva. Detta resultat att de manliga informanternas uppfattningar om svenskans betydelse i Finland är betydligt mer negativa stärks av det faktum att männen i allmänhet inte presterar lika bra i gymnasiesvenskan som kvinnorna, och oftare också väljer bort svenska i studentexamen. Detta kunde konstateras även i mitt material när informanternas framgång i skolsvenskan stod i fokus (se ovan). Bland de negativt inställda informanterna är en av de vanligaste motiveringarna i de fria svaren framför allt att svenska inte behövs i dagens Finland eftersom alla i Finland ju kan finska eller engelska. Många menar också att de därför inte heller var motiverade att lära sig svenska i skolan.

Också figur 2 (N = 211, män n = 91, kvinnor n = 120) visar en tydlig skillnad mellan männen och kvinnorna men jämfört med det första påståendet, *Det är viktigt att kunna svenska i Finland*, hade uppfattningarna om svenskan ur läkarperspektivet hos båda könen nu förändrats till klart mer positiva när båda enkäterna E1 och E2 jämförs. Resultatet visar också här samma tendens att det under de två åren mellan enkäterna E1 och E2 har skett en förändring hos både männen och kvinnorna. Men även nu är kvinnorna genomgående klart positivare inställda till svenskan än männen.

FIGUR 2: "Det är viktigt för läkare i Finland att kunna svenska."

FIGUR 3: "Det är viktigt för läkare att vid behov kunna kommunicera på svenska med patienter och deras anhöriga."

Med hjälp av detta tredje påstående (endast E2, N = 211, män n = 91, kvinnor n = 120) ville jag något exaktare undersöka vad studenterna har för åsikt om ett konkret behov av svensk-kunskaper som läkare. Siffrorna här kan med stor

säkerhet tolkas så att informanterna anser kravet på konkreta kommunikationsfärdigheter i svenska vara mera relevanta för läkare än svenskans betydelse för läkare i allmänhet eller svenskans betydelse i allmänhet i Finland. I alla fall verkar studenterna uppskatta konkreta yrkesmässiga färdigheter i svenska högt vilket troligen kan bero på att det just vid detta påstående är lättare för dem att kunna leva sig in i den framtida rollen som läkare som borde kunna kommunicera också med sina svensktalande patienter.

6. Diskussion

Syftet med denna studie var att redogöra för finskspråkiga medicinstudenters uppfattningar om svenska språkets roll och betydelse både allmänt i Finland och särskilt i läkaryrket. Undersökningen har uppstått i samband med den obligatoriska svenskkursen *Skärgårdsmedicin och kultur*. Kursen har i flera års tid visat sig spela en viktig roll för de blivande läkarnas professionella utveckling och identitet speciellt i den delvis tvåspråkiga kustregionen i sydvästra Finland. För unga medicinstudenter erbjuder den från första början konkreta möjligheter att inse betydelsen av kunskaper i de båda inhemska språken i läkaryrket.

Resultaten kan betraktas från två synvinklar. För det första visade informanternas svar i båda enkäterna E1 och E2 att det kan konstateras signifikanta förändringar i informanternas uppfattningar hos både männen och kvinnorna. För det andra visade resultaten att det finns markanta skillnader mellan de båda könen och deras uppfattningar.

Fast en del av studerandena i början av sina studier anger att de inte har intresse för att lära sig respektive använda svenska, visar denna studie att deras negativa uppfattningar kan förändras till mer positiva till och med redan före den obligatoriska svenskkursen. Den positiva utvecklingen redan under de två första åren återspeglar troligtvis de starkt yrkesspecifika studierna inom medicin samt betoningen av en bra patientkontakt i all medicinundervisning från första början. Resultatet i denna studie, med en klart positiv förändring, är något överraskande eftersom t.ex. Gardner m.fl. (2004) påpekar att uppfattningar skulle vara relativt stabila. Detta tyder på att frågan är mer komplex och att det behövs ytterligare forskning på området.

Det andra intressanta fyndet gäller kvinnornas och männens olika uppfattningar om svenska språkets betydelse i Finland. Å ena sidan kunde det konstateras en tydlig generell skillnad mellan könen i alla de aspekter som betraktades här, dvs. kvinnorna visar sig vara genomgående positivare gentemot svenskan än männen. Å andra sidan kunde det också konstateras klara förändringar till mera positiva uppfattningar och att förändringarna visar sig vara synnerligen klara hos männen. En förklaring till denna skillnad mellan könen

kan vara att männen i regel oftare hade en klart negativare uppfattning om svenskan i början av studierna då denna enkätundersökning genomfördes. En annan tänkbar förklaring till detta resultat kan också vara att många informanter under sin skoltid troligen inte har fått en klar bild av svenskans roll i Finland och nu vid universitetet börjar ”tänka om”. I sådana fall är det frågan om en komplex process som också den är värd att undersöka närmare.

Mot det faktum att könsskillnader inom språkinlärningsforskningen ofta inte anses vara relevanta och därför inte tematiseras, är dessa resultat intressanta och ger upphov till fortsatt forskning. Å andra sidan finns det också andra forskningslinjer som inte fäster uppmärksamhet enbart vid könsneutrala individer i undersökningsgrupperna utan i sin tur rentav understryker skillnader mellan kvinnor och män inom språkinläring gällande t.ex. inlärningsstrategier. De strävar efter att nå en bredare helhetsyn på mångfalden av fenomenet i fråga (se t.ex. Pavlenko & Piller 2008:58–59; Wesely 2012:111–112; Henry 2014) vilket öppnar nya synvinklar även för mitt forskningsprojekt.

I denna artikel fokuserade jag på ett tematiskt begränsat delområde som bygger grunden för min fortsatta forskning. En av de intressantaste frågorna är att undersöka vilken inverkan den obligatoriska kursen i medicinsk svenska har på studenterna när de redan under studietiden får prova sina vingar på svenska i det reella arbetslivet i sjukhusmiljö.

7. Litteratur

- CEFR = *Common European Framework of Reference for Languages. Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe* <http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Cadre1_en.asp>. Hämtat 17 juni 2016.
- Collin, Lotta & Saara Haapamäki (red.) 2009. *Svenskan i Finland 11*. (Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi 7.) Åbo: Åbo Akademi.
- Dörnyei, Zoltán 2007. *Research Methods in Applied Linguistics. Quantitative, Qualitative and Mixed Methods*. (Oxford Applied Linguistics.) Oxford: Oxford University Press.
- Dörnyei, Zoltán 2009. The L2 motivational self system. I: Dörnyei, Zoltán & Ema Ushioda (red.) 2009, s. 9–42.
- Dörnyei, Zoltán & Ema Ushioda (red.) 2009. *Motivation, Language Identity and the L2 Self*. (Second Language Acquisition.) Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters.
- Dörnyei, Zoltán & Stephen Ryan 2015. *The Psychology of the Language Learner revisited*. (Second Language Acquisition Research Series.) New York: Routledge.

- Finlands grundlag 11.6.1999/731 <<http://finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990731>>. Hämtat 15 december 2015.
- Forsskähl, Mona, Marja Kivilehto, Johanna Koivisto & Pasi Metsä (red.) 2015. *Svenskan i Finland 15*. Tampere: Tampere University Press.
- Einarsson, Jan 2009. *Språksociologi*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Gardner, Robert C., Anne-Marie Masgoret, Jeff Tennant & Ljiljana Mihić 2004. Integrative Motivation: Changes During a Year-Long Intermediate-Level Language Course. I: *Language Learning* 54:1, s. 1–34.
- Halonen, Mia, Pasi Ihalainen & Taina Saarinen (red.) 2014. *Language Policies in Finland and Sweden. Interdisciplinary and Multi-sited Comparisons*. Clevedon: Channel View Publications.
- Henry, Alastair 2014. Swedish students' beliefs about language learning English in and outside of school. I: Lasagabaster, David, Aintzane Doiz & Juan Manuel Sierra (red.) 2014, s. 93–116.
- Juurakko-Paavola, Taina 2015. Vad berättar studentexamen om examinandernas kunskaper i svenska? I: Forsskähl, Mona, Marja Kivilehto, Johanna Koivisto & Pasi Metsä (red.), s. 117–137.
- Kalaja, Paula, Ana Maria F. Barcelos, Mari Aro, Maria Ruohotie-Lyhty 2015. *Beliefs, Agency and Identity in Foreign Language Learning and Teaching*. New York: Palgrave Macmillan.
- Karlsson, Leena & Felicity Kjisik 2011. Lifewide and lifedeeep learning and the autonomous learner I: *Out-of-classroom language learning*. (Language Centre Publications 2.) Helsinki: University of Helsinki Language Centre. <<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/258540>>. Hämtat 29 augusti 2016.
- Koulu, Markku & Pekka Kääpä (red.) 2012. *Uuden ajan lääkäri. Näkökulmia lääkäriskoulutukseen*. Turku: Turun yliopisto, lääketieteellinen tiedekunta.
- Kursplan Skärgårdsmedicin och kultur, muntlig. <<https://nettiopsu.utu.fi/opas/opintojakso.htm?rid=28073&idx=4&uiLang=fi&lang=fi&lvv=2016>>. Hämtat 12 november 2016.
- Kursplan Skärgårdsmedicin och kultur, skriftlig. <<https://nettiopsu.utu.fi/opas/opintojakso.htm?rid=28073&idx=3&uiLang=fi&lang=fi&lvv=2016>>. Hämtat 12 november 2016.
- Lag om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda. 6.6.2003/424. <<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030424>>. Hämtat 15 december 2015.
- Larson-Hall, Jenifer 2016. *Guide to Doing Statistics in Second Language Research Using SPSS and R*. Second Edition. (Second Language Acquisition Research.) New York/Oxford: Routledge.

- Lasagabaster, David, Aintzane Doiz & Juan Manuel Sierra (red.) 2014. *Motivation and Foreign Language Learning. From theory to practice* (LL&LT 40.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Mannfolk, Marita, Annmari Sahlstein, Marita Sandelin, Sakari Suominen, Elise Wasén & Markku Koulu 2012. Skärgårdsmedicin och kultur. I: Koulu, Markku & Pekka Kääpä (red.), s. 195–205.
- Mattfolk, Leila 2011. *Finlandssvenska åsikter om och attityder till modern språkpåverkan*. (Nordica Helsingiensia 26.) Helsingfors: Nordica.
- Menard-Warwick, Julia 2013. Gender and Second Language Acquisition I: *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing. Wiley Online Library.
- Nikula, Tarja, Emma Dafouz, Pat Moore & Ute Smith (red.) 2016. *Conceptualising Integration in CLIL and Multilingual Education*. (Bilingual Education and Bilingualism 191.) Bristol/Buffalo: Multilingual Matters.
- Nordqvist-Palviainen, Åsa & Camilla Jauhojärvi-Koskelo 2009. Mitt i brytpunkten: Finska universitetsstudenters åsikter om svenska. I: Collin, Lotta & Saara Haapamäki (red.) 2009, s. 125–133.
- Olsson, Henny & Stefan Sörensen 2011. *Forskningsprocessen. Kvalitativa och kvantitativa perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Palviainen, Åsa 2011. *Frivillig svenska? Utbildningsrelaterade konsekvenser*. (Magma-studie 3/2011.) Finlands svenska tankesmedja Magma.
- Pavlenko, Aneta, Adrian Blackledge & Ingrid Piller (red.) 2001. *Language, Power and Social Process [LPSP]: Multilingualism, Second Language Learning, and Gender*. Berlin/Boston: De Gruyter/Mouton.
- Pavlenko, Aneta & Ingrid Piller 2008. Language Education and Gender. I: *Encyclopedia of Language and Education*. 2nd ed. Boston: Springer, 1, s. 57–69.
- Piller, Ingrid & Aneta Pavlenko 2001. Introduction: Multilingualism, second language learning, and gender. I: Pavlenko, Aneta, Adrian Blackledge & Ingrid Piller (red.), s. 1–13.
- Ryan, Stephen 2013. Motivation I: *Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning*. London/New York: Routledge.
- Språklag 6.6.2003/423. <<http://finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030423>>. Hämtat 15 december 2015.
- Statistikcentralen. <http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/sv/StatFin/StatFin_kou_opiskt/?tablelist=true&rxid=aa0e16b0-a35e-486c-b34b-b35f-0d05c406>. Hämtat 4 augusti 2016.
- Studentexamensnämnden*. <https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/stat/SS2016A2007T2010.pdf>. Hämtat 4 augusti 2016.
- Ushioda, Ema 2013. Motivation in Second Language Acquisition I: *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing. Wiley Online Library.

Wesely, Pamela M. 2012. Learner Attitudes, Perceptions, and Beliefs in Language Learning. I: *Foreign Language Annals*, 45, s. S98–S117.

AnnMari Sahlstein
Språkcentret vid Åbo universitet;
Institutionen för nordiska språk
Humanistiska fakulteten
Åbo universitet
annmari.sahlstein@utu.fi

Svenska ord – men vilka?

Om uppslagsorden i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*

Emma Sköldbberg & Anna Helga Hannesdóttir

1. Inledning

Vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, utarbetas *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO). På ordboksredaktionen pågår just nu arbetet med en andra upplaga av ordboken och då är förstås frågan om det ordförråd som ska behandlas, den s.k. lemmauppsättningen eller lemmalistan, högst aktuell. Denna övergripande frågeställning utgör också temat för vår artikel. Men bidraget handlar också om förutsättningarna för att bedriva lexikografiskt arbete i Sverige idag.

I det följande presenteras den första upplagan av SO (från 2009) i stora drag. Därutöver diskuteras de omständigheter som råder vid arbetet mot en ny upplaga och allmänna tankar kring ordbokens lemmauppsättning. Huvuddelen av artikeln ägnas dock åt resultaten av en mindre undersökning som består i en jämförelse mellan ordförrådet i SO (2009) och lemmalistan i den senaste (14:e) upplagan av *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL 2015), som utarbetats vid samma institution. Fokus ligger på avsnittet *a–d*. Med tanke på att ordförrådet i SAOL så nyligen har genomgått en översyn ter det sig naturligt för redaktionen att så långt som möjligt utnyttja det arbete som skett i samband med ordlistan också vid revideringen av SO. Vid jämförelsen av ordförråden i de båda verken aktualiseras inte bara en rad centrala, principiella frågeställningar inom lexikografins; frågor som rör olika typer av verk, verkens funktioner, olika ordboksformat. Också de stora förändringar som gäller lexikografins förutsättningar i allmänhet inverkar på arbetet, inte minst den ständigt ökande tillgången på oredigerade, talspråksnära texter. Även de ändrade publikationsformerna, från bok till digitala utgåvor, innebär i princip att utrymmet i ordboken inte längre behöver vara en faktor i arbetet med urvalet av uppslagsord.

2. SO (2009) i stora drag

Den första upplagan av SO kom ut som bok år 2009 och 2015 släpptes appar av samma verk (se vidare Holmer et al. 2015). SO är en vidareutveckling av *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO) från mitten av 1990-talet (som nu är tillgänglig via ne.se). NEO bygger i sin tur på olika upplagor av *Svensk ordbok* (1986 och senare) som bl.a. gavs ut av Norstedts (Malmgren 2009a).

SO är en definitionsordbok och den innehåller ca 65 000 uppslagsord. Ordboken beskriver det moderna svenska allmänspråket, men även vissa historiska uppgifter ges. Tyngdpunkten ligger på ordens betydelser och användning. Vidare är den i huvudsak deskriptiv och korpusbaserad.

SO vänder sig i första hand till användare som har svenska som modersmål men också till inlärare med goda kunskaper i svenska. Målsättningen är att ordboken ska tillgodose flera lexikografiska funktioner, bl.a. stödja användarens språkliga produktion, men reception eller avkodning är ändå den primära funktionen (se vidare Malmgren 2009a och b). SO utarbetades i första hand för att ges ut i tryck, även om det redan tidigt i det redaktionella arbetet också fanns tankar på en digital version.

Av inledningen till SO (2009:IX) framgår att ordboken ”har till uppgift att ge så fullständiga upplysningar som möjligt om alla viktiga ord i det svenska ordförrådet”. I förtexten anges också att ”’Genomskinliga sammansättningar’ [...] tas bara i begränsad utsträckning upp i SO”. Däremot behandlas lexikaliserade sammansättningar som är någorlunda vanliga (t.ex. *järnväg*, *måltid*, *spårvagn*) (se vidare nedan). Slutligen konstateras följande:

Inom de flesta fackområden finns en rikt utvecklad terminologi. Det finns t.ex. hundratusentals medicinska termer. Det är lätt att inse att bara en bråkdel av dem kan tas med i en allmän ordbok av SO:s typ. Kriteriet för att ta med facktermer är generellt sett att de förekommer i texter som vänder sig till icke-specialister, t.ex. tidningstexter eller skönlitterära texter. Samma kriterium gäller f.ö. för alla uppslagsord i SO. (SO 2009:IX)

SO är som redan påpekats en korpusbaserad ordbok. Redan *Svensk ordbok* från 1986 är baserad på en korpus. Enligt Malmgren (2009a:16) var denna korpus inte stor – mellan 5 och 10 miljoner ord – men den växte under projektets gång. Det framgår dock inte vilka material som ingick i korpusen; troligen var det främst tidningstexter och romaner. Inte heller i inledningen till SO (2009) redovisas vilken korpus som har använts, även om det anges att t.ex. språkexemplen ofta är citerade från textsamlingar av den typ som ingår i Språkbanken (2009:XVII). Citatet strax ovan tyder dock på att det fortfarande i arbetet med SO huvudsakligen var korpusar med etablerat, redigerat skriftspråk som användes, dvs. främst svenska dagstidningar och romaner. Detsamma gäller för övrigt i hög grad för SAOL 14 (se SAOL, 2015:XII).

3. Mot en andra upplaga av SO

3.1 Faktorer att ta hänsyn till vid revideringsarbetet

Inför den nya upplagan av SO har redaktionen flera olika faktorer att ta hänsyn till. Nedan presenteras några viktigare sådana.

Uppdragsgivaren. En viktig faktor är förstås uppdragsgivaren Svenska Akademien – en privat, icke-vinstdrivande aktör – som givetvis har mycket att säga till om.

Traditionen. Lexikografi är en verksamhet med långa anor. I Sverige utkom den första enspråkiga ordboken på 1850-talet; den första tvåspråkiga tre sekler tidigare. Den svenska lexikografin har sålunda långa traditioner. Som redan framgått har SO flera direkta föregångare. Lösningar på alla nivåer, dvs. vilka uppslagsord som väljs ut, vilka informationskategorier som finns med i artiklarna och i vilken ordning de presenteras, hur betydelsebeskrivningar ser ut etc., har etablerats och utvecklats med tiden. Sedan 2009, när den första upplagan av SO kom ut, har redaktionen genomgått ett generationsskifte och den nya redaktionen har ett viktigt arv att förvalta. Men lexikografin är till sin natur kumulativ och det mesta i ordboken från 2009 kommer att vara kvar. Samtidigt måste redaktionsmedlemmarna förhålla sig till de många omvälvande förändringar som lexikografin nu står inför.

Publikationsformen. Den största förändringen i förhållande till arbetet med den första upplagan ligger definitivt i publikationsformerna. Lexikografin har nu rört sig från det statiska tryckta formatet, till det dynamiska och flexibla digitala. De grundläggande förutsättningarna för all lexikografi är ändrade – såväl när det gäller omfånget (se vidare Tarp 2012; Lew in press, m.fl.) som tillgängligheten av den information som finns i artiklarna. Detta påverkar även arbetet med SO.

Normer och bruk. I samband med revideringsarbetet måste ordboksredaktionen också förhålla sig till vedertagna normer och till faktiskt språkbruk – och hitta en lämplig balans dem emellan. SO ska även fortsättningsvis vara en definitionsordbok över modern svenska och den ska beskriva svenskt språkbruk.¹ Men även deskriptiva ordböcker kan ha normativa inslag och de uppfattas ofta som normativa (jfr Svensén 2009:24). En deskriptiv ordbok ska förstås spegla någon form av språkbruk – men vilket?

Korpusar spelar numera en avgörande roll inom lexikografin eftersom de förser lexikograferna med rådata. Hanks (2012:63) konstaterar: ”Large

---

1 Tydliga normativa inslag, som bl.a. förekommer SO:s stilrutor, kommer att tonas ned i en andra upplaga.

corpora provide monolingual lexicographers with sufficient evidence to decide what to include and (more importantly) what to leave out” (se även Granger 2012:3). Enligt Svensén (2009:47–48) bör många olika faktorer beaktas när man bygger upp alternativt väljer en befintlig korpus. Viktiga frågor, som redaktionen måste ta ställning till, är vilken tidsperiod texterna i korpusen ska representera och hur stor del av korpusen som ska bestå av skrivet respektive talat eller talspråksnära språk. Olika genrer/texttyper måste väljas med omsorg. Ju större korpusen är, desto bättre är det, men oavsett hur stor textsamlingen är utgör den ju inte nödvändigtvis ett representativt urval av språket som helhet.

Sedan arbetet med den första upplagan av SO pågick har tillgången till ständigt växande textmaterial ökat i det närmaste lavinartat och exempelvis Språkbanken innehåller nu betydligt fler delkorpusar av olika slag än tidigare. Inte minst är nu det vardagliga, talspråksnära språket tillgängligt på ett helt annat sätt än tidigare. Exakt vilka textmaterial SO (2009) baseras på redovisas som sagt inte i detalj, men etablerat, redigerat skriftspråk i tidningar och i romaner utgör en betydande del. Men nu är både mediasituationen och korpusläget ett helt annat och det måste lexikografen förhålla sig till. Det är svårt att hävda att inte texter publicerade på åtminstone vissa sociala medier ska in i underlaget för den nya upplagan.

Användarna och användningen. Ännu en faktor som är nog så relevant vid uppdateringsarbetet är de tänka ordboksanvändarna och vad de har för förväntningar och behov. Det kan tyckas märkligt, men i nuläget vet SO-redaktionen väldigt lite om SO-användarna, faktiskt inte ens vilka de är. Hittills har inga omfattande användarundersökningar genomförts. Malmgren (2009a och b) ger exempel på hur SO (2009) och dess föregångare efterhand har utökats när det gäller informationskategorier som stöder användarnas textproduktion. Samtidigt är SO i första hand avsedd för reception – det är ju det man har definitionsordböcker till – men den andra upplagan kommer även att ha ett utökat stöd för produktion, bl.a. fylligare uppgifter om fraseologi och konstruktionssätt.

Marknaden. Trots att uppdragsgivaren inte är ett vinstdrivande förlag är ordboksmarknaden en faktor som måste beaktas också i arbetet med SO (jfr Atkins & Rundell 2008:28, 178). Jämfört med för ett tiotal år sedan har ordboks-Sverige kraftigt förändrats. Tidigare fanns flera förlag – Norstedts, Bonniers, Natur och Kultur – som tog fram ordböcker, vilka kompletterade varandra (se vidare Sköldberg & Mattsson 2016). Nu är i princip bara Nationalencyklopedin och Svenska Akademien kvar av de traditionella ordboksproducenterna och givetvis påverkas det lexikografiska arbetet av att den nationella specialistmiljön så radikalt har reducerats på så kort tid. Å andra sidan finns det andra, nyare aktörer och resurser på webben, t.ex. den kommersiella gratisordboken Synonymer.se, som har ett stort antal användare (se vidare Holmer & Sköldberg 2016).

Detta är alltså några av alla de aspekter som bör beaktas när man reviderar SO. De påverkar också alla informationskategorier i ordboken, men här koncentrerar vi oss som sagt på uppslagsorden.

3.2 Revidering av lemmauppsättningen

Arbetet med själva lemmauppsättningen är förstås fundamentalt när man tar fram en ny ordbok eller reviderar en befintlig sådan. Ordböckernas ordförråd, i synnerhet enskilda ord, brukar också få en hel del uppmärksamhet – inte minst bland användarna (se t.ex. Hult 2014).

Varje ordbok är i någon mån unik när det gäller principer för val av uppslagsord. Men lemmauppsättningen måste givetvis anpassas efter ordbokens användarprofil, som är tänkt att ringa in typiska användare och typiska användningssituationer (Atkins & Rundell 2008:28, 178). Ordboksanvändarna har i regel höga förväntningar och blir lätt besvikna om eftersökta ord inte behandlas i aktuellt verk. Men ett är säkert, ingen ordbok kan inkludera alla ord. Ett urval måste trots allt ske. Redaktionen ska inte bara bestämma vilka ord som ska tas med i ordboken utan också vilken form eller vilka former av ordet som ska vara sökbara. Ska även stavningsvarianter/variantformer, böjda former, avledningar vara åtkomliga och – i sådana fall – i vilken utsträckning? I den tryckta ordboken är orden och de redovisade formerna åtkomliga bara genom den alfabetiska ordningen medan denna inte behöver vara relevant alls i den digitala ordboken.

Vidare behöver redaktionen ta ställning till vilka lexikala strukturer som ska vara representerade bland uppslagsorden. Ska lemmauppsättningen även bestå av sammansättningar, förkortningar, ordled, flerordsuttryck etc.? Redaktionen måste också besluta vilka *ordförråd* som ska inkluderas såsom vilka fack-/ämnesområden som ska täckas in, vilka regionala varieteter och dialekter som ska vara företrädda samt vilka register och stilnivåer som ska inkluderas etc. (se vidare Atkins & Rundell 2008:178–190; Svensén 2009:64–75). Redan på ett tidigt stadium måste redaktionen också avgöra om egennamn ska behandlas i ordboken. I svenska ordböcker har de, till skillnad från i exempelvis engelska ordböcker, tidigare nästan alltid utelämnats. Trots att det kan vara teoretiskt motiverat att inte ta dem med (se nedan), kan avsaknaden av dem ur användarens perspektiv framstå som underlig (Atkins & Rundell 2008:179, 187).

Arbetet med att fastställa lemmauppsättningen handlar i stor utsträckning om gränsdragningsproblem – vilka ord som ska inkluderas och vilka som ska utelämnas. Men generellt förespråkas en generös inställning i urvalsarbetet, något som exempelvis Hanks (2010:584) konstaterar: ”The editor of a dictionary for native speakers must aim at a very wide inclusion policy, for very often it is the rare and unusual words and senses that people will want

to look up.” Ambitionen att ta med sällsynta och ovanliga ord är emellertid inte alldeles lätt att kombinera med kravet att orden ska vara någorlunda frekventa i de material som ordboksredaktionen konsulterar (jfr Atkins & Rundell 2008:189).

4. Uppslagsorden i SAOL 14 som resurs

Inför den andra upplagan av SO behöver det ordförråd som beskrevs i den första upplagan ses över. I dagsläget utgår vi ifrån att antalet uppslagsord i den andra upplagan inte blir markant mycket större än i den första, dvs. omkring 65 000. Eftersom SO är avsedd att beskriva det ordförråd som är representativt för ordbokens tillkomsttid innebär det att de förändringar som skett i den värld som språket speglar ska reflekteras i ordbokens lemmauppsättning. Ord för företeelser som inte längre utgör levande inslag i vår vardag ställs mot ord som betecknar nya fenomen.

En naturlig utgångspunkt för en sådan översyn av SO är den revidering av uppsättningen uppslagsord i SAOL som genomfördes i samband med att den 14:e upplagan togs fram. Denna innehåller ca 126 000 ord varav ca 13 000 är nya i förhållande till SAOL 13. Istället har omkring 9 000 ord mönstrats ut (SAOL 2015:X).

Vi har undersökt avsnittet *a–d* såväl när det gäller de nytillkomna uppslagsorden i SAOL 14 som de ord som utmönstrats från den 13:e upplagan. Med dessa ord som utgångspunkt har sedan motsvarande avsnitt, *a–d*, i SO (2009) granskats. Jämförelsen visar för det första att drygt 100 av de utmönstrade SAOL-orden finns med i SO (2009). För det andra visar jämförelsen att runt 2 000 nytillkomna uppslagsord i ordlistan inte behandlas i definitionsordboken. Det vore rimligt att betrakta dessa ord som givna kandidater för utmönstring respektive nytillskott i den nya upplagan av SO. De bägge verkens olika karaktär, både när det gäller syfte och omfång, gör dock att varje enskild kandidat måste granskas och relateras till SO:s funktioner. Medan SAOL är en normativ, eller snarare normbeskrivande, ordlista (NLO 1997:191) är SO en deskriptiv definitionsordbok med ungefär hälften så många uppslagsord som SAOL. Dessa faktorer styr i hög grad urvalsarbetet.

4.1 Utmönstrade ord i SAOL 14

De ord som behandlas i SAOL 13, men som inte har tagits med i SAOL 14, är av många olika slag (se SAOL 2015:XVI). Orden strax nedan illustrerar några av de kategorier av ord som har strukits inför SAOL 14, men som finns i den första upplagan av SO från 2009:

ackuschörska, albyl, allmogedräkt, angoraull, ankarboj, applet, arsenikväte, bankfridag, begravningsavgift, biklöv, bladställning, blankettskåp, bondneka, brunnsvängel, bröstsimmare, centerforward, datavision, datorpost, datorspel, de facto flyktning, depeschbyrå, desktoppare, dvärgalåt

Då båda ordboksverken ska spegla modern svenska verkar det kanske rimligt att stryka dessa ord också i SO. Inom traditionellt lexikografiskt arbete, där målet är en tryckt ordbok, har man varit tvungen att stryka ord för att få plats med nya – annars blir ordboken för stor. Dagens möjlighet till digital publicering har ändrat dessa förutsättningar – det finns ju plats. Inför en digital upplaga väger därför inte utrymmesaspekten lika tungt som inför en tryckt och i bedömningen av huruvida orden ska beredas plats eller inte kan andra faktorer vara avgörande. Bland uppslagsorden finns exempelvis orden *datorpost* och *desktoppare*. Dessa är troligen resultatet av ett aktivt språkvårdsarbete. I fall som dessa, där språkvårdens rekommendationer inte haft något större genomslag, är beläggen på att orden faktiskt används mycket få. De bör därför mönstras ut ur SO. Vidare finns det ord som betecknar föremål och företeelser som hör till en svunnen tid. Sådana ord är *blankettskåp*, *brunnssvängel* och *depeschbyrå*. Semantisk information om ord av det här slaget återfinns i och för sig i SAOB (1898–) och uppgifter om deras stavning och böjning står att finna i SAOLhist.² Men det finns fortfarande blankettskåp, brunnssvänglar etc. och de omskrivs i texter, i alla fall något äldre sådana och i texter som beskriver lite äldre förhållanden. Orden borde alltså kunna få vara kvar i en digital samtidsordbok.

Bland uppslagsorden ovan återfinns också fackord, som exempelvis *arsenikväte*, *biklöv* och *bladställning*. SO ska ju spegla allmänspråket och frågan är varför dessa fackord är med (jfr avsnitt 2). Som jämförelse kan konstateras att vart och ett av dessa ord bara används en handfull gånger i alla de texter som ingår i Språkbankens korpusar (idag över 9 miljarder löpande ord). De aktuella orden skulle därmed kunna strykas för att spara plats – de hör väl snarare hemma i en fackordbok eller i en encyklopedi. Men färdiga artiklar med korrekta definitioner kan kanske försvara sin plats i SO och orden används ju trots allt.

---

2 SAOLhist är en fritt tillgänglig databas, som i skrivande stund inkluderar upplagorna 1–13 av *Svenska Akademiens ordlista* (se vidare Holmer, Malmgren & von Martens 2016).

I SAOL 13 finns också andra lågfrekventa ord, såsom *allmogedräkt* och *bondneka*, som troligen fått gå för att ge plats för nya lemman i SAOL 14. Men när de nu redan finns i SO och om det finns utrymme i ordboken blir frågan istället om inte också dessa kan vara kvar. För att återknyta till Hanks (ovan) är det ju inte ovanligt att det är just de lågfrekventa orden som slås upp i en definitionsordbok. I SAOL, som i första hand är avsedd att stödja användarnas skriftliga produktion, är sådana ord inte lika motiverade.

Slutligen ströks ganska många sammansättningar av typen *angoraull* och *ankarboj* inför SAOL 14. Sammansättningar med kompositionell betydelse har man varit mycket restriktiv med i SO. Men vi vet att även om ett uttryck är etablerat och relativt vanligt i språket är det inte givet att det begrepp som uttrycket betecknar är entydigt och tydligt avgränsat (Hannesdóttir 2012:54) och att en sådan sammansättning kan vara svår att tolka för den som möter den för första gången (Svanlund 2009:33ff.).

Sammanfattningsvis kan man se uppenbara skäl till att många ord som exempelvis de som anges ovan har strukits, men det gäller knappast alla. Den fråga redaktionen ställs inför är hur den ska göra i den nya upplagan av SO. Eftersom platskriteriet inte är lika relevant i digitala ordböcker som i tryckta kan det naturligtvis vara frestande att behålla de ord som redan finns i ordboken. Men ordförandet ska i första hand vara relevant givet ordbokens funktion genom att representera det samtida allmänspråket. Alla ordboksartiklar ska dessutom hålla god kvalitet och underhållas.

4.2 Nya ord i SAOL 14

Undersökningen visar också att det tillkommit ett stort antal uppslagsord i SAOL 14 som inte redan finns i SO. Liksom för de utmönstrade orden går det att urskilja vissa kategorier av ord. För det första finns det nyord som säger något om ”förändringar i samhälle, tänkesätt och livsmönster, om nya vetenskaper och ny teknik, ... lyckliga eller mindre lyckliga händelser, om krig och katastrofer” (*Nyordsboken* 2000:8). Bland nya ord av detta slag återfinns *app*, *backvarnare*, *biodiesel*, *burrito*, *crosstrainer*, *diskussionstråd* och *dumpstra*. För det andra finns det ord som är väletablerade i svenskan, och som mycket väl hade kunnat upptas i såväl SAOL 13 som i den första upplagan av SO. Sådana ord är exempelvis *ALS*, *barnsadel*, *blodbuss*, *blåmögelost*, *bäckenbotten* och *bäddmadrass*. Att de uppmärksammas först nu kan bero på att redaktionens verktyg ständigt förbättras (jfr SAOL 14:XII–XIII). För det tredje finner man slang- eller jargongord, en lexikalisk kategori som är synnerligen flyktig och föränderlig. Dessutom förekommer ord av denna typ främst i talspråket och de har kanske därför inte ansetts ingå i kategorin ”viktiga ord i det svenska ordför-

rådet” (SO 2009:IX). Nyttillkomna sådana ord i SAOL 14 är bland annat *casta*, *deala*, *diff*, *dymgrak* (jfr dock avsnitt 4.3 nedan). Mycket talar för att många ord av dessa tre slag ska in i den andra upplagan.

Bland de nyinlagda orden i SAOL 14 finns också sammansättningar som *bevattningsförbud*, *cancermedicin*, *chokladbakelse*, *DNA-test* och *dopningsskandal*. Ett flertal av dessa är förhållandevis genomskinliga och är därför, med tanke på tidigare urvalskriterier i SO, inte särskilt relevanta kandidater (se avsnitt 2; jfr dock Svanlund strax ovan). En möjlighet är dock att ord som dessa inkluderas som språkexempel under enkla lemman i ordboken. Exempelvis kan *bevattningsförbud* placeras in under uppslagsorden *bevattning* och *förbud* och på så vis stödja befintliga betydelsebeskrivningar (se Svensén 2009:285). I en digital version av SO kan sammansättningar inuti ordboksartiklarna också göras sökbara så att användarna får träff på dessa även om orden inte ingår i själva listan med uppslagsord

Slutligen finns också några hundra egennamn, framför allt landsnamn, bland de nyinlagda orden i SAOL 14. Exempel är *Aristoteles*, *Bangladesh*, *Borås*, *Budda*, *Columbus*, *Danmark* och *Djibouti*. I tidigare upplagor av ordlistan fanns det redan namn på svenska landskap, men nu har alltså namnbeståndet ökat avsevärt som en konsekvens av redaktionens strävan efter att egennamn som ges i definitioner också ska utgöra uppslagsord i ordlistan (se vidare SAOL 14:XV). Men trots att egennamn som sagt förekommer i exempelvis engelska ordböcker och trots att de antagligen skulle uppskattas av vissa användare, torde det inte bli aktuellt med fler egennamn i SO – av flera skäl. Egennamnen är visserligen ord och de ingår i det allmänna ordförrådet men de saknar i allmänhet den komponent som står i fokus i definitionsordboken, dvs. en generell betydelse. Här är alltså skillnaderna i ordbokstyp avgörande.

4.3 Hur långt räcker uppslagsorden i SAOL 14?

Mycket av det arbete som lagts ner vid revideringen av lemmalistan inför SAOL 14 kan SO-redaktionen dra nytta av. Många av de ord som mönstrats ut inför den nya upplagan av ordlistan kommer sannolikt också att strykas i den nya upplagan av SO. Det finns också gott om goda nyordskandidater bland de 13 000 nyinlagda SAOL-orden. Det har givetvis tillkommit ytterligare nya ord i svenskan sedan SAOL 14 publicerades i april 2015. Ordförrådet förändras hela tiden och sedan ordlistan gick i tryck har flera nya svenska ord etablerats eller ökat i användning i samband med att det fenomen de betecknar har uppmärksamats mer i media eller blivit vanligare. Sådana ord är exempelvis *favela* och *zikavirus*. Men bortsett från dessa är uppsättningen nyinlagda ord i SAOL så stor att man i långa stycken skulle kunna nöja sig med att välja bland dessa.

Men frågan är om dessa räcker om SO ska beskriva modern svenska i all sin mångfald. Som redan konstaterats bygger den första upplagan av SO – liksom de senaste upplagorna av SAOL – i hög grad på tidningstexter och romanmaterial, dvs. redigerade texter. För att i högre grad återspegla svenskt språkbruk måste SO-redaktionen använda andra textmaterial. Det krävs alltså en utökad korpus med bredare och mer varierat innehåll. Tanken tilltalar nog många. Men vad får det för konsekvenser på ordnivå? Om redaktionen också utgår från texter från bl.a. Språkbankens Bloggmix kommer listan med nyordskandidater att inkludera ord och ordled som:

adda, aggro, aina, ansiktsscrub, apskaft, asså, backslick, binge-, bitchslappa, blingbling, botoxa sig, cc:a, chai-latte, crossfit, cykelmoj, dampa loss, detoxa, dirty, dramaqueen, dubbelfnuutt

Med hjälp av ett mer varierat korpusunderlag kan man fånga upp ett antal vardagliga ord, engelska ord, ord kopplade till ungdomsspråk, dvs. lexikala enheter som man inte brukar möta i tidningstexter och romaner. Frågan är såklart om man bör värdera alla ord på samma sätt, exempelvis ta med alla ogenomskinliga ord som har någorlunda hög frekvens, oavsett stilnivå och stilvalör. (Jfr Trap-Jensen 2002:76–78 för liknande resonemang i samband med arbetet med en omfattande dansk samtidsordbok.) Ovan nämnda exempel är kanske mer självklara i en deskriptiv definitionsordbok än i en normativ ordlista. Sista ordet är nu inte sagt om just dessa fall, men för att redaktionen över huvud taget ska kunna ta ställning till och eventuellt välja bort dessa kandidater måste de vara med i urvalet.

5. Slutord

Arbetet med en andra upplaga av *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* pågår för fullt. I artikeln har vi lyft fram revideringen av lemmalistan, relevansen av arbetet med ordförrådet i SAOL och behovet av andra, kompletterande källor. Som framgått finns det många viktiga faktorer att ta hänsyn till i samband med ordboksarbetet. Vi har också velat synliggöra en ordboksvärld stadd i förändring, inte bara när det gäller ordboksformatet utan också när det gäller tillgången på korpusar. Vi har också betonat ordbokens funktioner som stöd för reception respektive produktion. Men lexikografin är viktigare än så – inte minst ur ett språkvetenskapligt perspektiv. Ordbokens samhällsliga funktioner ska heller inte underskattas. En stor, enspråkig ordbok utgör en grundläggande komponent i ett samhälles kommunikativa och kulturella infrastruktur. Detta har redaktionen att leva upp till!

6. Litteratur

- Atkins, B. T. Sue & Michael Rundell 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Granger, Sylviane 2012. Introduction: Electronic lexicography – from challenge to opportunity. I: Granger, Sylviane & Magalit Paquot (red.), *Electronic lexicography*. Oxford: Oxford University Press, s. 1–11.
- Hanks, Patrick 2010. Compiling a Monolingual Dictionary for Native Speakers. *Lexikos* 20, s. 580–598.
- Hanks, Patrick 2012. Corpus evidence and electronic lexicography. I: Granger, Sylviane & Magalit Paquot (red.), *Electronic lexicography*. Oxford: Oxford University Press, s. 57–82.
- Hannesdóttir, Anna Helga 2012. Ekvivalensrelationer i tvåspråkig lexikografi. *LexicoNordica* 19, s. 39–58.
- Holmer, Louise, Monica von Martens & Emma Sköldbberg 2015. Making a dictionary app from a lexical database: the case of the Contemporary Dictionary of the Swedish Academy. I: Kosem, Iztok. m.fl. (red.), *Electronic lexicography in the 21st century: linking lexical data in the digital age. Proceedings of the eLex 2015 conference, 11-13 August 2015, Herstmonceux Castle, United Kingdom*. Ljubljana/Brighton: Trojina, Institute for Applied Slovene Studies/Lexical Computing Ltd, s. 32–50.
- Holmer, Louise, Sven-Göran Malmgren & Monica von Martens 2016. SAOLhist.se – för allmänt och vetenskapligt bruk. I: *Nordiske studier i leksikografi* 13. København, s. 349–358.
- Holmer, Louise & Emma Sköldbberg 2016. Synonymer.se i fokus – om användningen av en svensk ordbokssajt. I: Gustafsson, Anna W. m.fl. (red.), *Svenskans beskrivning 34. Förhandlingar vid trettiofjärde sammankomsten*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A74.) Lund, s. 215–228.
- Hult, Ann-Kristin 2014. The Authentic Voices of Dictionary Users – Viewing Comments on an Online Learner’s Dictionary Before and After Revision. I: *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus*. Bolzano: EURAC research, s. 237–247.
- Lew, Robert (in press). Space restrictions in paper and electronic dictionaries and their implications for the design of production dictionaries. I: Bański, Piotr & Beata Wójtowicz (red.), *Issues in Modern Lexicography*. München: Lincom Europa.
- Malmgren, Sven-Göran 2009a. Från *Nationalencyklopedins ordbok* (1995–96) till *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009). Med tillbaka- och sidoblickar. *LEDA-Nyt* 47, s. 14–20.
- Malmgren, Sven-Göran 2009b. On production-oriented information in Swedish monolingual defining dictionaries. I: Nielsen, Sandro & Sven

- Tarp (red.), *Lexicography in the 21st Century: In honour of Henning Bergenholtz*. (Terminology and Lexicography Research and Practice 12.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 93–102.
- NEO = *Nationalencyklopedins ordbok* 1995–96. Del 1–3. Höganäs.
- NLO = Bergenholtz, Henning, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén 1997. *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*. 1898–. Lund: Gleerups.
- SAOL 14 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* 2015. Stockholm: Norstedts i distribution.
- SAOLhist. <<http://spraakdata.gu.se/saolhist/>>. Hämtat 15 september 2016.
- Sköldbberg, Emma & Christian Mattsson 2016. Ful- och finlexikografi. Om ordboksverksamhet i Sverige i dag och i morgon. I: Hannesdóttir, Anna H. (red.), *Framtidens lexikografi. Rapport från ett symposium i Göteborg 5 oktober 2012*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 42.) Göteborg, s. 111–129.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* 2009. Stockholm: Norstedts i distribution.
- Språkbanken. <spraakbanken.gu.se>. Hämtat 15 september 2016.
- Svanlund, Jan 2009. *Lexikal etablering. En korpusundersökning av hur nya sammansättningar konventionaliseras och får sin betydelse*. (Acta universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandianvian Philology. New Series 52.) Stockholm: Stockholms universitet.
- Svensén, Bo 2009. *A Handbook of Lexicography. The Theory and Practice of Dictionary-Making*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svensk ordbok* 1986. Solna: Esselte studium.
- Tarp, Sven 2012. Online dictionaries: today and tomorrow. *Lexicographica* 28, s. 253–267.
- Trap-Jensen, Lars 2002. Normering og deskription i Den Danske Ordbog – mere eller mindre? *LexicoNordica* 9, s. 63–78.

Emma Sköldbberg
 Institutionen för svenska språket
 Göteborgs universitet
 emma.skoeldberg@svenska.gu.se

Anna Helga Hannesdóttir
 Institutionen för svenska språket
 Göteborgs universitet
 anna.hannesdottir@svenska.gu.se

Konnektorbrukets utveckling i finska inlärares L2-svenska

Veijo Vaakanainen

1. Inledning

Syftet med denna artikel är att granska hur konnektorbruket utvecklas i finska svenskinlärares texter. *Konnektorer* (eller *konnektiver*) kan definieras som ord vars funktion i texten är att markera logiska och semantiska sammanhang mellan ord, fraser, satser och meningar (Nyström 2001:100). Begreppen konnektorer och konnektiver och deras engelska motsvarigheter *connector* och *connective* används på något varierande sätt i litteraturen (se Vaakanainen 2016:12) men i denna artikel uppfattas begreppen som synonyma. Konnektorer har en viktig kohesionsmarkerande funktion i texter (Kormos 2011: 154) och därför finns de även med som en komponent i CEFR-kriterierna för *diskurskompetens* (CEFR 2007:120–121).

I artikeln kartlägger jag konnektorbrukets utveckling i texter skrivna av finska högstadieelever och gymnasister som läser svenska som obligatoriskt skolämne i Finland och vars färdighetsnivå har bedömts ligga mellan A1 och B1. Utvecklingen granskas longitudinellt såväl kvantitativt på gruppnivå som kvalitativt på individnivå. Detta perspektiv har valts eftersom skrivande på ett andraspråk inte har studerats särskilt mycket longitudinellt tidigare (Polio 2012:323).

Artikeln består av fyra avsnitt. I avsnitt 1 presenteras tidigare studier om konnektorinlärning samt den s.k. DEMfad-modellen som utgör den teoretiska ramen och analysmodellen för undersökningen. I avsnitt 2 redogör jag för de material och metoder som använts och i avsnitt 3 redovisar jag de resultat som analysen gett. Till sist sammanfattas och diskuteras resultaten i avsnitt 4.

2. Teoretiska utgångspunkter

I detta avsnitt presenterar jag de teoretiska utgångspunkterna för artikeln. Först ger jag en kort överblick över tidigare studier i vilka man har granskat konnektorbrukets utveckling i inläraarsvenska och i andra inläraarspråk. Därefter presenterar jag DEMfad-modellen (Martin m.fl. 2010) som har tillämpats i analysdelen.

2.1 Tidigare studier om konnektorinläring

Konnektorbruket har inte särskilt ofta varit föremål för L2-forskning (Carlsen 2010:194). Det finns bara några få tidigare undersökningar som granskat konnektorbruket i inläraarsvenska. Meriläinen (1997) har undersökt finskspråkiga abiturienters konnektorbruk i studentexamen och jämfört det med infödda språkbrukares. Enligt denna undersökning har inlärare en tendens att överanvända konnektorerna *därför* och *därför att*.

Bergström (2002) som granskat konnektorbruket i finskspråkiga språkba-delevers texter konstaterar vidare att inlärare ofta använder *och*, *när* och *att* samt att de överanvänder *sedan*. Även i Vaakanainens (2016) studie om finska svenskinlärares konnektorbruk i berättelser på CEFR-nivåerna A1, A2 och B1 konstateras att konnektorerna *och* samt *när* är frekventa men konnektorn *sedan* förekommer bara sällan. I stället för *sedan* använder inlärare ofta pronomenet *den* vilket kan bero på tvärspråkligt inflytande från engelskan (Vaakanainen 2016:54). *Den* i stället för *sedan* är frekvent speciellt på nivå A1 även om inlärare förväntas kunna använda *sedan* redan på denna färdighetsnivå (se CEFR 2004:121).

I Vaakanainen (2016) framkom det vidare att konnektorbruket skiljer sig mellan CEFR-nivåerna A1, A2 och B1. I och med att språkfärdigheten utvecklas ökar antalet konnektorer samt andelen temporala och kausala konnektorer medan antalet additiva och målspråksavvikande konnektorer minskar. Dessa resultat stöds av Giagkou m.fl. (2015) som studerat konnektorbruket i L2-grekiska på olika CEFR-nivåer. Vidare noterar Viberg (1993, 2001) som granskat konnektorbruket i svenskinlärares muntliga narrativer i Sverige att inlärare verkar ha svårigheter med de temporala konnektorerna *sedan*, *då* och *så*.

Tidigare studier som undersökt konnektorbruket i andra inläraarspråk än i svenska har även funnit att inlärare antingen över- eller underanvänder vissa konnektorer. Granger & Tyson (1996) har studerat franska engelskinlärares konnektorbruk såväl kvantitativt som kvalitativt. Enligt dem visar den kvantitativa analysen inte några tecken på över- eller underanvändning av olika konnektorer men den kvalitativa analysen ger vid handen att vissa konnek-

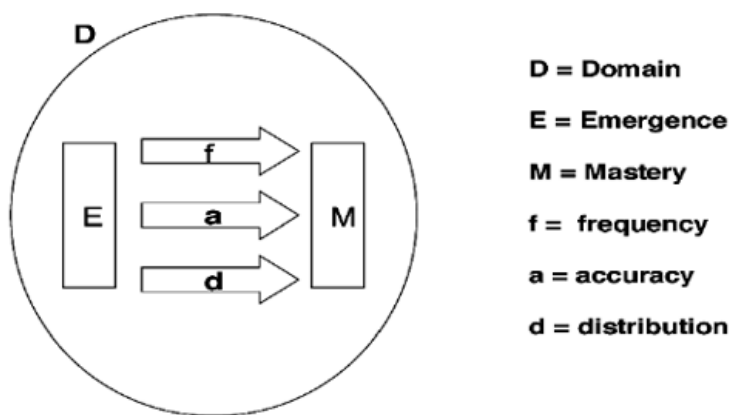
rorer såväl över- som underanvänds. Även Crewe (1990) påpekar att inlärare har en tendens att överanvända konnektorer i sina texter jämfört med infödda skribenter. Det bör dock noteras att Granger & Tyson (1996) och Crewe (1990) fokuserade på avancerade inlärare i en akademisk kontext vilket innebär att resultaten förmodligen inte kan jämföras med studier som granskar konnektorbruket i en skolkontext såsom denna undersökning.

Carlsen (2010) har undersökt hur konnektorer används i L2-norska på olika CEFR-nivåer. Enligt henne motsvarar konnektorbruket i stort sett CEFR-kriterierna. Inlärare på de högre nivåerna använder konnektorer på ett mera varierande sätt och har en större kontroll över konnektorbruket. Hon konstaterar dock att inlärare börjar använda konnektorer tidigare än vad CEFR förutspår. Detta fenomen kan ses även i Vaakanainens (2016) undersökning.

Såvitt jag vet har konnektorbruket inte tidigare granskats ur ett longitudinellt perspektiv. Därför är ett ytterligare syfte med föreliggande undersökning att fylla denna lucka i forskningen om andraspråksinlärning.

2.2 DEMfad-modellen

I detta avsnitt presenterar jag den s.k. DEMfad-modellen (Martin m.fl. 2010) som jag använder när jag analyserar konnektorbrukets utveckling på individnivå. Denna modell som beskriver inlärarspråks utveckling har utarbetats vid Jyväskylä universitet inom ramen för forskningsprojektet CEFLING vars syfte var att studera sambandet mellan andraspråksinlärning och utvärdering av språkfärdigheter (Mustonen 2015). Fördelen med denna modell är att den gör det möjligt att analysera hur en specifik lingvistisk konstruktion eller en del av vokabulär (som konnektorer) utvecklas över tid (Ivaska 2015:53).

FIGUR 1: DEMfad-modellen (ur Martin m.fl. 2010: 59).

I DEMfad-modellen granskas hur en viss lingvistisk domän (eng. domain = D) utvecklas från sin första förekomst (eng. emergence = E) till den nivå när inläraren behärskar dess användning (eng. mastery = M) (Martin m.fl. 2010:59–60). Denna utveckling kan enligt modellen studeras med hjälp av tre olika dimensioner: *frekvens* (frequency = F), *korrekthet* (accuracy = A) samt *distribution* (distribution = D). DEMfad-modellen illustreras i figur 1.

Frekvens innebär hur ofta den struktur eller de uttryck som är föremål för forskning förekommer i inlärarens output. Även om frekvensen av olika strukturer eller ord inte är helt jämförbara med varandra kan förändringar i deras frekvens enligt Martin m.fl. (2010:60) ge indikationer om hur inlärarspråket utvecklas. Med korrektheten menas hur bra inlärarens utflöde motsvarar målspråksnormen. Mustonen (2015:86–87) påpekar dock att det kan vara svårt att definiera korrektheten eftersom ”målspråksnormen” är en teoretisk illusion som inte motsvarar verkligheten.

Distribution är enligt Martin m.fl. (2010:61) en paraplyterm som omfattar olika fenomen som mer eller mindre motsvarar företeelser som komplexitet och variation. Variationen kan analyseras antingen på en lingvistisk eller social nivå (Mustonen 2015:88). Variationen på den lingvistiska nivån innebär hur strukturen eller vokabulärdelen i fråga varierar lexikaliskt, semantiskt eller syntaktiskt. På den sociala nivån är det av intresse hur användningskontexterna utvidgas. Ett exempel på detta är att inlärare börjar använda konnektorn *när* inte bara i början av narrativen, dvs. orienteringen, utan också i handlingssekvensen.

I följande avsnitt redogör jag närmare för hur DEMfad-modellen tillämpas i föreliggande undersökning.

3. Material och metoder

Som material i denna undersökning har jag använt 202 berättande texter som är skrivna av finska grundskolelever och gymnasister som läser svenska som obligatoriskt ämne i skolan. Alla informanterna har skrivit två berättelser vilket innebär att det finns sammanlagt 101 informanter i åldersintervallet 14 till 18 år. Materialet som jag använder har samlats inom ramen för projektet Topling – inlärningsgångar i andraspråket vid Jyväskylä universitet. Syftet med projektet var att utforska hur skrivfärdigheter i andraspråket utvecklas hos individer som läser svenska, finska eller engelska som andraspråk i Finland.

Materialet som används är longitudinellt. Detta innebär att informanterna i grundskolan har skrivit en text på hösten i årskurs 8 och en text på våren i årskurs 9. Gymnasisterna har skrivit den första texten under den första, i några fall andra kursen i svenska och den andra texten under den femte kursen. I

båda fallen har det gått ungefär ett och ett halvt år mellan skrivomgångarna. Informanter från grundskolan och gymnasiet behandlas tillsammans eftersom alla texter har bedömts enligt CEFR och texterna ligger mellan färdighetsnivåerna A1 och B1. Enligt bedömningen finns det inte några stora skillnader mellan grundskoleleverna och gymnasisterna.

I den första analysfasen har jag excerperat alla belägg på ord som har använts för att binda samman ord, fraser, satser eller meningar (jfr konnektordefinitionen som presenterades i början av artikeln), vilket omfattar såväl målspråksenliga som målspråksavvikande ord i konnektorfunktion. Därefter har jag kategoriserat beläggen i sex kategorier: additiva konnektorer, temporala konnektorer, kausala konnektorer, komparativa konnektorer, *att* samt målspråksavvikande konnektorer. Med målspråksavvikande konnektorer menar jag ord som inte kan användas som konnektor enligt målspråksnormen. Till denna kategori hör såväl svenska ord (t.ex. pronomenet *den* i betydelse sedan) samt ord som inte hör till målspråkslexikon (t.ex. den engelska konnektorn *that*). Utgångspunkten för kategoriseringen har varit Nyströms (2001) kategorisering som inkluderar de fyra förstnämnda kategorierna.

Efter kategoriseringen har jag räknat konnektorernas frekvens, de ovan nämnda kategoriernas procentandelar samt de enskilda konnektorernas frekvenser per 1000 ord. Därefter har jag jämfört dessa tre mått mellan de två skrivomgångarna med hjälp av log-likelihood (LL)-värdet (se t.ex. Kilgarriff 2001). På det sättet har jag kunnat analysera om det har skett några statistiskt signifikanta ändringar i inlärares konnektorbruk.

Efter den kvantitativa analysen på gruppnivå har jag granskat konnektorbrukets utveckling på individnivå ur ett kvalitativt perspektiv i och med att jag fokuserat på enskilda texter. Jag har valt fyra inlärare vars texter har utvecklats till en högre CEFR-nivå (antingen från A1 till A2 eller från A2 till B1) och har analyserat i vilka funktioner dessa inlärare använder olika konnektorer med hjälp av systemisk-funktionell lingvistik (Halliday & Matthiessen 2004) och närmare bestämt med hjälp av systemen *betydelserelationer* och *beroenderelationer* (se närmare Karlsson 2011:34–36).

Enligt denna modell uttrycker en konnektor inom ett satskomplex samtidigt hur två satser är semantiskt och hierarkiskt bundna till varandra. Betydelserelationen kan vara antingen en utvidgning eller anföring och beroenderelationen underordnande eller samordnande. Utvidgningen kan vidare delas in i tillägg, specificering och utveckling. I anföringen kan det vara fråga om en anföring av antingen tal eller tankar.

DEMfad-modellen som presenterades i avsnitt 2.2 har även använts i den kvalitativa analysen. I denna analys är domänen konnektorer men dimensionerna *förekomst* (*emergence*) och *behärskning* (*mastery*) har inte kunnat granskas i denna undersökning. Vad gäller frekvensen har jag analyserat om inlärare an-

vänder flera konnektorer i den senare skrivomgången. Korrektheten har granskats genom att analysera om inlärare har börjat använda konnektorer på ett målspråksenligare sätt, m.a.o. om de har börjat använda flera målspråksenliga konnektorer. Distributionen har studerats genom att granska om inlärare har börjat variera sitt konnektorbruk genom att använda flera olika konnektorer i olika funktioner. Detta innebär att distributionen snarare förstås som variation än komplexitet och att variationen analyseras först och främst på den lingvistiska nivån (jfr avsnitt 2.2).

4. Konnektorbrukets utveckling

I detta avsnitt presenteras de viktigaste resultaten i denna undersökning. Avsnittet består av två delar: i den första delen granskar jag konnektorbrukets utveckling på gruppnivå och i den andra delen redogör jag för hur konnektorbruket utvecklas på individnivå. På gruppnivå behandlas utvecklingen ur ett kvantitativt perspektiv och därefter redovisas konnektorbrukets utveckling i fyra individers texter ur ett kvalitativt perspektiv. I denna redovisning tillämpas den ovan presenterade DEMfad-modellen.

4.1 Utveckling på gruppnivå

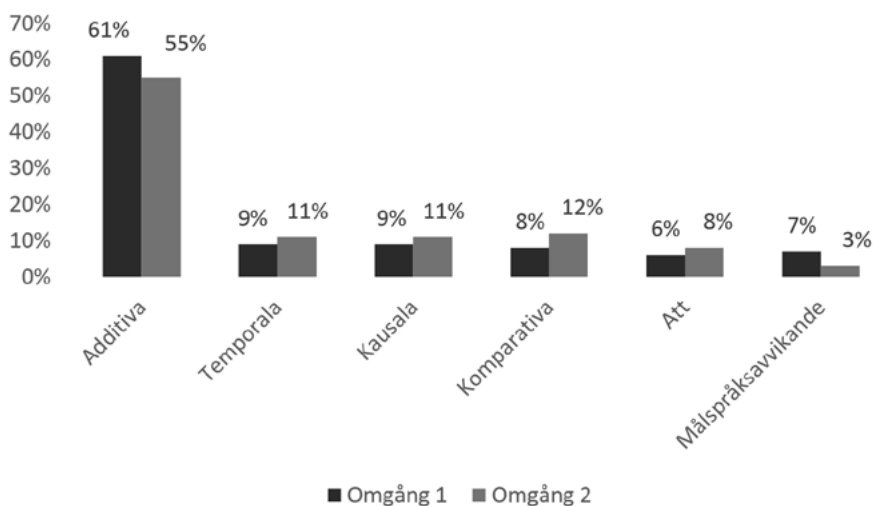
I det följande presenterar jag hur konnektorbruket har ändrats i informanternas texter mellan de två skrivomgångarna. Utvecklingen analyseras kvantitativt i och med att jag jämför konnektorernas frekvens, de olika konnektorkategoriernas andelar samt de enskilda konnektorernas frekvenser mellan två skrivomgångar. Ändringarna i frekvenserna analyseras statistiskt med hjälp av log-likelihood.

TABELL 1: *Antalet konnektorer, konnektorfrekvens per 1000 ord samt konnektortäthet i omgång 1 och i omgång 2.*

	Omgång 1	Omgång 2
Ord	4639	5399
Konnektorer	374	504
Konnektorer/1000 ord	80,6	93,4
Meningar	628	602
Konnektorer/mening	0,6	0,8

Konnektorernas frekvens, konnektorfrekvensen per 1000 ord samt konnektortätheten per mening i de två skrivomgångarna har sammanfattats i tabell 1. Som framgår av tabellen har konnektorfrekvensen per 1000 ord ökat från 80,6 till 93,4. Även konnektortätheten per mening visar på en ökning från 0,6 till 0,8. Ökningen i konnektorfrekvensen per 1000 ord är även statistiskt signifikant (LL=4,64, $p < 0,05$).

Figur 2 illustrerar ändringarna i konnektorkategoriernas andelar. Vad beträffar de olika konnektorkategoriernas andelar i omgång 1 och i omgång 2 kan man konstatera att kategorin additiva konnektorer är den största kategorin såväl i omgång 1 som i omgång 2 även om dess andel minskar något i omgång 2. Även andelen målspråksavvikande konnektorer minskar medan andelen av de övriga konnektorkategorierna ökar. Skillnaderna i konnektorkategoriernas andelar är dock inte statistiskt signifikanta.

FIGUR 2: Konnektorkategoriernas andelar i omgång 1 och i omgång 2.

När man jämför de enskilda konnektorernas frekvenser mellan omgång 1 och 2 kan man konstatera att den additiva konnektorn *och* som binder samman huvudsatser är den frekventaste konnektorn i båda omgångarna (26,3 belägg per 1000 ord i omgång 1 och 30,6 belägg per 1000 ord i omgång 2). Av enskilda konnektorer ökar antalet *eftersom* från 1,9 förekomster per 1000 ord till 6,1. Denna ökning är statistiskt signifikant (LL = 11,18, $p < 0,001$). I de övriga konnektorernas frekvenser sker inte några anmärkningsvärda förändringar. Därtill kan det även noteras att samma målspråksenliga konnektorer förekommer i båda omgångarna, d.v.s. att inlärares konnektorrepertoar inte har utvidgats mellan omgångarna.

Således kan det sammanfattas att konnektorernas frekvens har ökat mellan omgångarna på ett statistiskt signifikant sätt. Vad gäller de olika konnektor-kategorierna är additiva konnektorer den största kategorin i båda omgångarna men dess andel minskar något. Även andelen målspråksavvikande konnektorer minskar medan de övriga kategoriernas andelar ökar. Ändringarna i konnektorkategoriernas andelar är dock inte statistiskt signifikanta. Av de enskilda konnektorerna ökar antalet *eftersom* och ökningen är statistiskt signifikant.

4.2 Utveckling på individnivå

Ovan jämförde jag konnektorbruket i omgång 1 och omgång 2 på gruppnivå ur ett kvantitativt perspektiv. I det följande redogör jag för hur konnektorbruket har utvecklats i fyra inlärares texter som har uppnått en högre CEFR-nivå i omgång 2. Denna redogörelse är först och främst kvalitativ och i analysen tillämpas DEMfad-modellen. Av de analyserade inlärnarna har de två första utvecklats från CEFR-nivå A1 till A2 och de två sista från nivå A2 till B1.

Enligt de bedömda texterna har inlärare 2020 utvecklats från nivå A1 till A2. I sin första text har hen använt två konnektorer: den additiva konnektorn *och* för att uttrycka en tilläggsrelation mellan två bisatser och en målspråksavvikande konnektor *varför* för att realisera en kausal specificering genom underordning. I omgång 2 förekommer det sammanlagt fem konnektorer i denna inlärares text: hen har använt den additiva konnektorn *och* fyra gånger som tilläggsmarkör och därutöver har hen realiserat en kausal specificering med hjälp av den målspråksenliga kausala konnektorn *eftersom*. Enligt DEMfad-modellen kan man således konstatera att konnektorbruket har utvecklats eftersom konnektorfrekvensen har ökat och eftersom konnektorbruket har blivit målspråksenligare. Inlärare 2020:s texter finns i exempen (1) och (2).

- (1) Jag var simmar på sommaren med min kompisar. Jag tycker det, **varför** jag älskar min kompisar **och** jag älskar sommaren. (A1_2020_1)
- (2) Var sommar. Vi (min kompis **och** jag) simmade i sjön. Solen sken, vatten i sjön var varm. Den vi cyklade till en affär – vi köpte isglasser **och** godispåsar. Vi pratade om skolan, kompisar **och** hobbyer. Den var rolig.
På kvällen, jag **och** min kompis gick på bio. Vi tittade på en film som namn var "Iris". Dagen är rolig **eftersom** jag inte har såg min kompis efter min familj hade flyttade till Italien. (A2_2020_2)

I inlärare 2114:s texter har konnektorbruket utvecklats vad gäller korrektheten och distributionen (exempel 3 och 4). I omgång 1 har hen använt den additiva

konnektorn *och* samt en målspråksavvikande temporal konnektor *ven* enligt engelskans *when* eller tyskans *wenn* i stället för *när*. I omgång 2 använder inläraren istället för *ven* den målspråksenliga temporal konnektorn *när*. Vidare har hen en större konnektorrepertoar eftersom även den komparativa konnektorn *men* samt den additiva konnektorn *också* förekommer utöver *och* samt *när*.

- (3) **Ven** jag skrattade mit min vänner **och** det varit jätte kul. Jag tycker om min vännerna **och** de blir jätte viktig på mig. Det är best! Vi har skrattat så mycket tillsammans på ingenting! Jag kan inte berättar hur viktig de är på mig!
(A1_2114_1)
- (4) Jag var i Vantaa i vintersemester. Jag **och** min pojkvän tittat på ”Taru-sor-musten herrasta” hela kvällen. Kanske 6–8 timmar. Det var jätte roligt! **När** vi tittat på film min pojkvän gjorde pizza, **men** den pizza var kanske svart... **Men** det var gut! Filmer var gut **också men** vi sog inte alle. Det kväll var jätte bra.
(A2_2114_2)

De två ovan presenterade inlärarna har utvecklats från nivå A1 till A2. Inlärare 2147 har i sin tur utvecklats från nivå A2 till B1. I hens texter kan utvecklingen i konnektorbruket ses först och främst när man granskar distributionen. I omgång 1 har hen två gånger använt *och* samt en gång *också* (exempel 5). I omgång 2 förekommer förutom *och* även den temporal konnektorn *när*, den kausala konnektorn *eftersom* samt den allmänt underordnande konnektorn *att* i hens text (exempel 6). Med andra ord har denna inlärare börjat använda konnektorer i större utsträckning för att realisera semantiska relationer mellan satser.

- (5) Förra sommar reste jag till Helsinki med min kompis. Vi hade jättekul. Vi simmade, gick på putiker, gick på Linnanmäki. **Också** vi träffade nya människor. De var trevliga **och** roliga. Solen sken **och** var varm. (A2_2147_1)
- (6) Jag kan komma ihåg **när** Finland vann ishockeys världsmestskampion i år. Jag har hos mina kompisar **och** vi tittade matchen tillsammans. Det var jättespännande. Vi tänkte första **att** Sverige vinner **och när** Finland gjorde måler, var vi jättegled. Jag kommer ihåg det bra **eftersom** nu är VM-tävling igen.
(B1_2147_2)

Även i inlärare 2119:s texter kan man se en tydlig utveckling vad gäller distributionen. I omgång 1 förekommer den additiva konnektorn *och* samt den komparativa konnektorn *men* (exempel 7). I omgång 2 har denna inlärare använt också *eftersom*, *att* och *om* (exempel 8). Det som är värt att notera är förekomsten av *om* eftersom denna konnektor endast sällan förekommer i inlärartexterna (0,4 belägg per 1000 ord i omgång 2). Utvecklingen kan således ses i det faktum att inläraren använder även mindre frekventa konnektorer (jfr Carlsen 2010).

- (7) Min farmur dog på söndag. Min mammas telefonen var ringade **och** mamma kom till tala för mig. Min farmur var inte gammal, **men** hun var inte Jag tänker ofta honnom. Min farmur bakade ofta. Jag tycker det. Jag älskade **och** jag älskar min farmur. (A2_2119_1)
- (8) Förra veckan jag var i ishällen. Jag spelade ishockey där **och** det var jätte kul, **eftersom** jag hade mina familj där med mig. **Men** plötsligt mina mormor **och** morfar kom till med mina kusinerna! De kom till på ishällen **eftersom** de vetade **att** vi var där **och** min kusinerna velat spela med oss. Vi hade många strikta matcherna! Jag hoppas **att** vi kan gå igen i veckoslut **om** mina pappa har inte jobb att göra. Min familj är bästa! (B1_2119_2)

I detta avsnitt har jag redovisat hur konnektorbruket har utvecklats i några inlärares texter. Utvecklingen har granskats i enlighet med DEMfad-modellen ur tre dimensioner: frekvens, korrekthet och distribution. Analysen har visat att när inlärare utvecklas från nivå A1 till A2 har deras konnektorbruk utvecklats först och främst i frekvensen och korrektheten och i vissa fall också i distributionen. När inlärare utvecklas från nivå A2 till B1 sker det först och främst ändringar i distributionen. På nivå B1 börjar inlärare använda även mindre frekventa konnektorer, som t.ex. *om*.

5. Sammanfattande diskussion

I denna artikel har studerats hur konnektorbruket utvecklas i finska inlärares berättande texter. Utvecklingen har granskats såväl kvantitativt på gruppnivå som kvalitativt på individnivå. I den kvantitativa analysen utnyttjades statistiska test och i den kvalitativa analysen den s.k. DEMfad-modellen (Martin m.fl. 2010).

Den kvantitativa analysen har visat att antalet konnektorer ökar på ett statistiskt signifikant sätt ($p < 0,05$) från skrivomgång 1 till skrivomgång 2 (d.v.s. under ett och ett halvt år). Vidare ger analysen vid handen att additiva konnektorer är den största konnektorkategorin i båda omgångarna. Deras andel minskar dock något liksom andelen målspråksavvikande konnektorer. Andelen av alla övriga kategorier (temporala, kausala, komparativa konnektorer samt *att*) ökar. Förändringarna i konnektorkategoriernas andelar är dock inte statistiskt signifikanta. När man jämför de enskilda konnektorerernas frekvenser mellan omgångarna kan man konstatera att antalet *eftersom* ökar på ett statistiskt signifikant sätt ($p < 0,001$).

Detta innebär att när språkfärdigheterna utvecklas ökar även antalet konnektorer. Detta strider mot Carlsens (2010) konstaterande att konnektorbrukets utveckling innebär skillnader i distributionen, inte i frekvensen. Analysen på

gruppnivå visar egentligen inte några tecken på en större konnektorrepertoar eftersom samma konnektorer förekommer i båda omgångarna. På gruppnivå sker det alltså inte några förändringar i distributionen.

Den kvalitativa analysen på individnivå visar dock att ökning i såväl frekvens som distribution och korrekthet är tecken på utveckling i konnektorbruket. När inlärare har utvecklats från nivå A1 till A2 börjar de använda flera konnektorer. Vidare använder de målspråksenliga konnektorer i stället för några målspråksavvikande varianter (t.ex. *när* i stället för *ven*) för att realisera betydelse- och beroenderelationer mellan satserna. Att inlärare har en större kontroll över konnektorbruket på de högre CEFR-nivåerna stöder Carlsens (2010) resultat.

När inlärare utvecklas från nivå A2 till B1 sker det ändringar först och främst i konnektorernas distribution i och med att inlärare börjar använda flera olika konnektorer. Ett tecken på att inlärare har uppnått nivå B1 är även att de använder mindre frekventa konnektorer som *om*. I den kvalitativa analysen kan man således se att konnektorbrukets utveckling kan innebära en ökad distribution, något som inte kunde upptäckas i den kvantitativa analysen.

I denna undersökning har jag fokuserat på inlärtartexter som bedömts mellan CEFR-nivåerna A1 och B1. I fortsättningen borde utvecklingen även granskas i texter som ligger på de högre CEFR-nivåerna (B2 och framåt) för att se hur konnektorbruket utvecklas när man blir en avancerad svenskinlärare. En annan möjlighet skulle vara att jämföra konnektorbruket mellan CEFR-nivåerna A2 och B1 eftersom tidigare forskning (t.ex. Martin m.fl. 2010) har visat att språkfärdigheterna verkar ta ett större steg framåt mellan nivåerna A2 och B1 än mellan de övriga CEFR-nivåerna.

Den teoretiska ramen i denna undersökning har varit DEMfad-modellen samt systemisk-funktionell lingvistik. I fortsättningen borde analysen ha en tätare anknytning till SFL-teorin i och med att man analyserar hur inlärare lär sig att använda språkets betydelseskapande potential för att skapa sammanhang mellan ord, fraser, satser och meningar i sina texter. Vidare skulle även DST-teorin (Dynamics Systems Theory, t.ex. De Bot m.fl. 2013) vara en lämplig teoretisk ram när man granskar konnektorbrukets utveckling eftersom inlärarspråkets utveckling enligt denna teori är en dynamisk process i vilken olika subsystem utvecklas i en interaktion med varandra (De Bot m.fl. 2007:7).

Som konstaterats i början av artikeln är konnektorer viktiga kohesionsmarkörer som bara sällan har varit föremål för L2-forskning. Därför behöver vi ytterligare forskning med olika målspråk och med olika teoretiska ramar för att vi kan öka vår förståelse om hur inlärare lär sig att realisera betydelse- och beroenderelationer i sina texter.

6. Litteratur

- Bartning, Inge, Maisa Martin & Ineke Vedder (red.) 2010. *Communicative Proficiency and Linguistic Development. Intersections between SLA and Language Testing Research*. (Eurosla Monograph Series 1) <<http://www.eurosla.org/monographs/EM01/EM01tot.pdf>>. Hämtat 21 juli 2016.
- Bergström, Marina 2002. *Individuell språkinläring hos språkbads elever med skrivsvårigheter*. Doktorsavhandling. Vaasa: Universitas Wasaensis.
- Carlsen, Cecilie 2010. Discourse connectives across CEFR-levels. A corpus based study. I: Bartning, Inge, Maisa Martin & Ineke Vedder (red.), s. 191–210.
- CEFR 2007 = *Gemensam europeisk referensram för språk. Lärande undervisning och bedömning*. Stockholm: Skolverket.
- Crewe, W.J. 1990. The illogic of logical connectives. *ELT Journal* 44 (4), s. 316–325.
- De Boot, Kees, Wander Lowie & Marjolijn Verspoor 2007. A Dynamic Systems Theory approach to second language acquisition. *Bilingualism: Language and cognition* 10 (1), s. 7–21.
- De Bot, Kees, Wander Lowie, Steven L. Thorne & Marjolijn Verspoor 2013. Dynamic Systems Theory as a comprehensive theory of second language development. I: del Pilar García Mayo, María, María Junkal Gutierrez Mangado & María Martínez Adrian (red.), *Contemporary Approaches to Second Language Acquisition*. (AILA Applied Linguistics Series 9.) Amsterdam: John Benjamins, s. 199–220.
- Giagkou, Maria, Vicky Kantzou, Spyridoula Stamouli & Maria Tzevelekou 2015. Discriminating CEFR-levels in Greek L2: a corpus-based study of young learners' written narratives. *Bergen Language and Linguistic Studies* 2015 Vol. 6, s. 153–169.
- Granger, Sylviane & Stephanie Tyson 1996. Connector usage in the English essay writing of native and non-native EFL-speakers of English. *World Englishes* 15, s. 17–27.
- Halliday, M.A.K. & Christian M.I.M. Matthiessen 2004. *Introduction to functional grammar*. Tredje upplagan. London: Arnold.
- Ivaska, Ilmari 2015. *Edistyneen oppijansuomen konstruktiopiirteitä korpusvetoisesti: Avainrakenneanalyysi*. Doktorsavhandling. (Annales Universitatis Turkuensis.) Åbo: Åbo universitet.
- Karlsson, Anna-Malin 2011. Texters ideationella grammatik. I: Holmberg, Per, Anna-Malin Karlsson & Andreas Nord (red.), *Funktionell textanalys*. Stockholm: Norstedts, s. 21–38.
- Kilgarriff, Adam 2001. Comparing corpora. *International Journal of Corpus Linguistics* 6 (1), s. 97–133.

- Kormos, Judit 2011. Task complexity and linguistic and discourse features of narrative writing performance. *Journal of Second Language Writing* 20, s. 148–161.
- Martin, Maisa, Sanna Mustonen, Nina Reiman & Marja Seilonen 2010. On Becoming an Independent User. I: Bartning, Inge, Maisa Martin & Ineke Vedder (red.), s. 57–81.
- Meriläinen, Heikki 1997. *Konnektorer i bruk. Finska abiturienters inläraarsvenska ur ett textlingvistiskt och språkkontrasterande perspektiv*. Doktorsavhandling. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Mustonen, Sanna 2015. *Käytössä kehittyvä kieli. Paikat ja tilat suomi toisena kielenä oppijoiden teksteissä*. Doktorsavhandling. (Jyväskylä Studies in Humanities 255.) Jyväskylä: Jyväskylä universitet.
- Nejedly, Catharina 2001. *Hur hänger det ihop? En bok om textbindning*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Polio, Charlene 2012. The acquisition of second language writing. I: Gass, Susan M. & Alison Mackey (red.), *Routledge Handbooks in Applied Linguistics. Routledge Handbook of Second Language Acquisition*. Florence: Routledge, s. 319–334.
- Vaakanainen, Veijo 2016. *Konnektorer i inläraarsvenska på CEFR-nivåerna A1, A2 och B1 – en longitudinell analys ur ett funktionellt perspektiv*. Avhandling pro gradu. Åbo: Åbo universitet.
- Viberg, Åke 1993. The acquisition and development of Swedish as a first and as a second language. The case of clause combining and sentential connectors. I: Kettemann, Bernhard & Wilfried Wieden (red.), *Current Issues in European Second Language Acquisition Research*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 293–306.
- Viberg, Åke 2001. Age-related and L2-related features in bilingual narrative development in Sweden. I: Verhoeven, Ludo & Sven Strömqvist (red.), *Narrative Development in a Multilingual Context*. (Studies in Bilingualism 23.) Amsterdam: John Benjamins, s. 87–128.

Veijo Vaakanainen
 Nordiska språk
 Åbo universitet
 rvkva@utu.fi

Dativalternering i modern svenska

Fredrik Valdeson

1. Inledning

Bitransitiva verb beskrivs i SAG (3:298) som "[v]erb med två objekt". De båda objekten går traditionellt under beteckningarna *indirekt objekt* respektive *direkt objekt*, där det indirekta objektets referent i typfallet har den semantiska rollen MOTTAGARE medan referenten hos det direkta objektet har rollen TEMA. För ett stort antal bitransitiva verb föreligger dessutom ett alternativt konstruktions sätt, där MOTTAGAREN i stället uttrycks med prepositionsfras (i SAG 3:299 omnämnd som "[a]lternativ konstruktion med bundet adverbial"). Variationen mellan *bitransitiv konstruktion* [subj v obj obj₂]¹ och *prepositions konstruktion* [subj v obj PP] kallar jag i denna artikel för *dativalternering* (termen *dative alternation* förekommer ofta som benämning på motsvarande fenomen i engelska, se t.ex. Bresnan m.fl. 2007). Meningarna i (1) och (2) nedan visar exempel på bitransitiv konstruktion respektive prepositions konstruktion.

- (1)
  - a. En av chemtrailsaktivisterna **gav** mig ett par flygblad som kan beskådas nedan.
  - b. Då jag kommit hem så har våra gäster **köpt** oss champagne och den är galet god och jag blir hundvalpstrött och sjunker ihop på sängen.
- (2)
  - a. Mamma **skickade** denna till mig för några månader sen.
  - b. Senaste gången de försökte påstå att isen i Arktis **gav** för lite utrymme åt isbjörnarna så hade varje isbjörn (enligt officiella beräkningar 20.000 st) 250 km² att röra sig på...

---

1 Det jag kallar *bitransitiv konstruktion* motsvarar således t.ex. Goldbergs (1995) *Ditransitive construction*. SAG använder emellertid termen *bitransitiva verb* om verb med två objekt och inte som benämning på en argumentstrukturkonstruktion. Detta kan möjligen orsaka viss förvirring, men eftersom bitransitiva verb i SAG definieras som den typen av verb som förekommer i det jag kallar bitransitiv konstruktion torde det inte föreligga någon reell motsättning begreppen emellan.

Syftet med denna artikel är att undersöka vad som ligger bakom svenskans dativalternering. Jag har undersökt sambandet mellan valet av konstruktion och variabler som rör MOTTAGARENS och TEMATS respektive längd och definitthet, MOTTAGARENS animathet (animat visavi inanimat) och TEMATS konkretthet (konkret visavi abstrakt) samt betydelsen hos de ingående verben (utifrån SAG:s indelning i betydelsegrupper, se nästa avsnitt).

2. Bakgrund

I de fall där ett val mellan bitransitiv konstruktion och prepositions konstruktion är möjligt tycks det finnas vissa faktorer som inverkar på vilken konstruktion som föredras. SAG (3:299) kopplar valet av konstruktion till begreppet *prominens*. Något som är prominent är enligt SAG:s (1:213) beskrivning ”en företeelse [...] som är psykologiskt framträdande i lyssnarens medvetande i det ögonblick då den kommer på tal”. Vad detta innebär i praktiken är inte helt självklart, men som exempel anges att personer tenderar att vara mer prominenta än föremål, liksom konkreta företeelser är mer prominenta än abstrakta (SAG 1:213). För valet av konstruktion vid bitransitiva verb tycks prominens vara kopplat främst till definitthet (jfr SAG 3:299). Enligt SAG:s beskrivning inverkar prominens på så sätt att det i regel krävs att MOTTAGAREN är mer prominent än TEMAT för att bitransitiv konstruktion ska väljas. Således är satsen *Arne gav sin granne en bok* fullt acceptabel medan *Arne gav en granne boken* betraktas som mer tveksam. Prepositions konstruktion, å andra sidan, kan användas oavsett MOTTAGARENS och TEMATS inbördes prominens, dvs. *Arne gav en bok till sin granne* och *Arne gav boken till en granne* fungerar båda lika bra.

I sin framställning över bitransitiva verb delar SAG (3:315–318) in verben i fem olika betydelsegrupper: *ägobyte* (inkl. *tänkt ägobyte*), *transport*, *påverkan*, *produktion* samt *kommunikation*. För varje betydelsegrupp listas ”de flesta bitransitiva verb” (SAG 3:315) med en angivelse om huruvida verbet i fråga även kan konstrueras med prepositions konstruktion. SAG:s betydelsegrupper utgör i sig en intressant variabel att undersöka, inte minst med tanke på att det ofta hävdas en koppling mellan konstruktion och betydelse, exempelvis så till vida att prepositions konstruktion i regel förknippas med en betydelse av konkret överföring, medan den bitransitiva konstruktionen antas fokusera på den mer possessiva aspekten (jfr Silén 2008a:84).

3. Forskningsöversikt

Utöver den redogörelse av bitransitiva verb som ges i SAG har fenomenet dativalternering (dock ej under den benämningen) undersökts i ett flertal studier av Beatrice Silén (t.ex. Silén 2008a; 2008b; Silén & Wide 2005), samt ur ett diakront perspektiv av Valdeson (2015; 2016). I Siléns studier jämförs bruket av bitransitiva verb i finlandssvenska med bruket i sverigesvenska. Av störst relevans för föreliggande artikel är Silén (2008a) och Silén (2008b). Dessa två refereras därför i korthet nedan.

Silén (2008b) fokuserar på verbet *ge*. Resultaten visar tydligt att prepositions konstruktion (i synnerhet med prepositionen *åt*) är vanligare än bitransitiv konstruktion i finlandssvenska, medan bitransitiv konstruktion är förhärskande i sverigesvenska (s. 118). Silén menar emellertid att det inte föreligger någon skillnad mellan finlandssvenska och sverigesvenska vad gäller de båda konstruktionernas ”abstrakta konstruktionsmönster” (s. 139). Enligt resonemangent har den bitransitiva konstruktionen ett ”pragmatiskt värde”, vilket tycks innebära att den är specificerad för fall där *MOTTAGAREN* är mer prominent än *TEMAT* (s. 137), medan prepositions konstruktionen är neutral i det avseendet (s. 138).

I Silén (2008a) jämförs bruket av bitransitiv konstruktion och prepositions konstruktion vid ett flertal verb med utgångspunkt i SAG:s betydelsegrupper. Även här framkommer att bruket av prepositions konstruktion överlag är vanligare i finlandssvenska än i sverigesvenska (s. 80). Konstruktionerna tycks dock ha i stort sett samma användning i de båda varieteterna för grupperna tänkt ägobyte, kommunikation och transport, där de två förstnämnda oftare förekommer i bitransitiv konstruktion, medan sistnämnda hellre uppträder i prepositions konstruktion (s. 80). Störst skillnad mellan finlandssvenska och sverigesvenska påträffas i gruppen ägobyte, där finlandssvenska uppvisar tydligt större andel prepositionsfras än sverigesvenska (s. 57).

Föreliggande artikel anknyter till de undersökningar som refererats ovan. Ambitionen är emellertid att presentera en mer systematisk kvantitativ analys av dativalternering i svenska, där valet av konstruktion kopplas till faktorer som hänför sig till såväl prominens (jfr Silén 2008b) som betydelsegrupper (jfr Silén 2008a). Någon större studie av det slaget har mig veterligt inte tidigare publicerats. Intressant att notera är att det samband mellan konstruktionsval och prominens som såväl SAG (3:299) som Silén (2008b:137f.) noterar, nämligen att den bitransitiva konstruktionen tycks vara begränsad till prominenta *MOTTAGARE* medan prepositions konstruktionen kan användas mer fritt, även påvisats för såväl engelskans (se Brown m.fl. 2012) som danskans (se Kizach & Winther Balling 2013) del. Dativalternering tycks alltså i hög grad lyda under samma principer i danska och engelska som i svenska. Undersökningar

av fenomenet i engelska visar också att MOTTAGARENS och TEMATS längd är en viktig faktor bakom dativalterneringen (se t.ex. Bresnan m.fl. 2007). Korta led tenderar att placeras före längre led, vilket innebär att bitransitiv konstruktion ofta föredras när MOTTAGAREN är kortare än TEMAT medan prepositions konstruktion gärna används när TEMAT är kortare än MOTTAGAREN (jfr även Valdeson 2015; 2016 angående liknande förhållanden i äldre svenska).

4. Material

Mitt material består av belägg hämtade från Språkbankens korpus Bloggmix 2014 (34 298 071 löpord). Med hjälp av verktyget Korp (se Språkbanken) har jag gjort individuella sökningar på alla de verb som enligt listan i SAG (3:315–318) kan alternera mellan bitransitiv konstruktion och prepositions konstruktion. Beläggen ordnades slumpvis, och jag har sedan manuellt gått igenom de första 10 % av alla exempel på vart och ett av de undersökta verben. De belägg som utgör faktiska exempel på antingen bitransitiv konstruktion eller prepositions konstruktion (med prepositionerna *till* respektive *åt*) har sedan förts in i en egen databas för vidare analys. Sammanlagt har jag gått igenom 19 428 belägg, varav 1493 belägg ingår i den slutliga analysen.

Dessa 1493 belägg exkluderar förekomster av reflexivt indirekt objekt, då konstruktionen [subj v refl obj] kan ses som en mer specialiserad variant av den bitransitiva konstruktionen med delvis egna semantiska egenskaper (jfr Barðdal m.fl. 2011). Dessutom har belägg där MOTTAGAREN eller TEMAT är placerat före satsens subjekt uteslutits ur undersökningen eftersom det i sådana fall av icke-typisk ordföljd är svårare att avgöra vilken roll variabler som exempelvis längd och definithet spelar för konstruktionsvalet (jfr t.ex. *Henne tänkte jag ge en bok* visavi *Till henne tänkte jag ge en bok*). Slutligen har även belägg på prepositions konstruktion där rektionen i prepositionsfrasen har den semantiska rollen MÅL (snarare än MOTTAGARE) uteslutits. I dessa fall är bitransitiv konstruktion inte möjlig (jfr *skicka barnen till skolan* visavi *skicka skolan barnen*), och i och med att det därmed inte heller föreligger någon dativalternering är sådana belägg inte relevanta för min undersökning.

Genom att gå igenom 10 % av alla belägg på varje enskilt verb bör jag rimligen ha fått med ungefär en tiondel av alla exempel på bitransitiv konstruktion och prepositions konstruktion i korpusen för de aktuella verben. Något jag emellertid inte har tagit hänsyn till är i hur hög grad de undersökta verben konstrueras med bitransitiv konstruktion eller prepositions konstruktion jämfört med hur ofta de förekommer i andra argumentstrukturkonstruktioner.

5. Resultat

Resultatredovisningen är indelad i två underavsnitt. I avsnitt 5.1 analyseras användningen av bitransitiv konstruktion och prepositions konstruktion utifrån SAG:s betydelsegrupper, medan avsnitt 5.2 redovisar hur ett antal andra variabler (längd, definithet samt animathet/konkrethet) inverkar på dativalterningen. Hur de 1493 beläggen i mitt material fördelar sig över de båda konstruktionerna syns i tabell 1. Sammantaget uppvisar materialet en övervägande andel bitransitiv konstruktion, vilken utgör ungefär två tredjedelar av alla belägg.

TABELL 1: *Fördelning mellan bitransitiv konstruktion och prepositions konstruktion.*

	Antal	Andel
Bitransitiv konstruktion	963	64,5 %
Prepositions konstruktion	530	35,5 %
Totalt	1493	100,0 %

5.1 Betydelsegrupper och verb

I tabell 2 redovisas en sammanställning över alla de verb som ingår i mitt material, indelade efter SAG:s (3:315–318) betydelsegrupper. I tabellen redovisas även hur beläggen fördelar sig över de båda konstruktionerna vid respektive verb samt vid betydelsegrupperna som helhet. Det är naturligtvis inte à priori givet att dessa betydelsegrupper är de mest relevanta att dela in bitransitiva verb i (exempelvis måste, som en granskare påpekar, verbet *ägna* betraktas som representant för betydelsegruppen ägobyte på ett tämligen abstrakt plan), och SAG ger heller inte någon explicit förklaring till hur dessa grupper har identifierats och valts ut. Utifrån dessa grupper går det emellertid förhoppningsvis att göra sig en bild av huruvida en viss konstruktion är vanligare med vissa betydelsegrupper än med andra.

Som siffrorna i tabell 2 visar är den bitransitiva konstruktionens dominans ett faktum som kräver stark modifikation. Det visar sig nämligen att för den stora merparten av verben (17 av 23) i mitt material är prepositions konstruktion det vanligaste alternativet. Av de fem verb som är vanligare i bitransitiv konstruktion är det tre som endast uppvisar en enda förekomst vardera totalt i materialet (*förläna*, *låna*, *räcka*). Dessa sammanlagt tre förekomster av bitransitiv konstruktion har således ingen större inverkan på statistiken för hela materialet. I stället är det två verb, *ge* och *erbjuda*, som står för den största delen av alla förekomster av bitransitiv konstruktion. Framför allt är det verbet *ge* som skapar en rejäl snedfördelning i materialet. Verbet bidrar ensamt med 70 % av alla belägg i materialet som helhet. I och med att verbet uppvisar hela 912 förekomster av

bitransitiv konstruktion står *ge* i sig dessutom för nästan 95 % av alla belägg på bitransitiv konstruktion totalt. Det visar sig alltså att verbet *ge*, som ofta betraktas som det mest prototypiska bitransitiva verbet (jfr Silén 2008a:54 och där angivna referenser), faktiskt uppvisar ett tämligen avvikande mönster. Utöver verbet *ge* tycks nämligen den bitransitiva konstruktionen föra en förhållandevis marginell tillvaro. Intressant att notera är att om verbet *ge* räknas bort ur undersökningen sjunker andelen bitransitiv konstruktion inom gruppen ägobyte från 70 % till 4 %. Detta innebär att med undantag av verbet *ge* är ägobyte den betydelse som i lägst utsträckning uttrycks med bitransitiv konstruktion (den näst lägsta siffran, 5 %, uppträder i betydelsegruppen produktion).

TABELL 2: *Konstruktionernas fördelning över verb och betydelsegrupper.*

Betydelsegrupp	Verb	Bitransitiv konstruktion	Prepositions konstruktion	Totalt
Ägobyte	<i>betala</i>	0	9	9
	<i>förläna</i>	1	0	1
	<i>ge</i>	912	136	1048
	<i>köpa</i>	6	154	160
	<i>låna</i>	1	0	1
	<i>skänka</i>	1	17	18
	<i>sälja</i>	0	23	23
	<i>ägna</i>	1	26	27
	Totalt	922	365	1287
Tänkt ägobyte	<i>erbjuda</i>	21	7	28
	Totalt	21	7	28
Transport	<i>hämta</i>	0	6	6
	<i>lämna</i>	0	19	19
	<i>räcka</i>	1	0	1
	<i>servera</i>	2	3	5
	<i>skicka</i>	8	72	80
	<i>sända</i>	2	8	10
	<i>tillföra</i>	4	4	8
	Totalt	17	112	129
Produktion	<i>bygga</i>	0	3	3
	<i>föda</i>	0	1	1
	<i>koka</i>	0	3	3
	<i>skapa</i>	1	7	8
	<i>steka</i>	0	1	1
	<i>sy</i>	0	4	4
	Totalt	1	19	20
Kommunikation	<i>säga</i>	2	27	29
	Totalt	2	27	29

Allra högst andel bitransitiv konstruktion (75 %) återfinns i betydelsegruppen tänkt ägobyte, vilken dock i mitt material endast utgörs av verbet *erbjuda*. Ett exempel på hur *erbjuda* förekommer i materialet ges i (3).

- (3) I nästan femtio år rådde en terrorbalans under det som kom att benämnas kalla kriget, en terrorbalans som *erbjöd världen, eller delar av världen, en osäker men viss stabilitet*.

Även om antalet verb i denna betydelsegrupp är lågt stämmer den övervägande andelen bitransitiv konstruktion vid tänkt ägobyte överens med Siléns (2008a:62–64) iakttagelser av förhållandena i sverigesvenskt talspråk (jfr även Silén & Wide 2005:275, där andelen bitransitiv konstruktion vid verbet *erbjuda* i ett ännu större sverigesvenskt material är så hög som 90 %). En möjlig tolkning av detta är att den bitransitiva konstruktionen snarare än att vara förknippad med ägobyte används för att beskriva tänkta eller mer abstrakta skeenden. Att bitransitiv konstruktion är vanlig med abstrakta TEMAN syns av tabell 5 i avsnitt 5.2, och det är även viktigt att poängtera att en stor del av förekomsterna av verbet *ge* i materialet inte uttrycker konkret ägobyte utan snarare mer abstrakta skeenden som exempelvis *ge någon en chans*.

Om övriga betydelsegrupper kan sägas att transport som väntat uppvisar en övervägande andel prepositionskonstruktion. Att bitransitiv konstruktion används med fem av sju verb i gruppen och föreligger i sammanlagt 13 % av fallen visar samtidigt att konstruktionen här är ett fullt gångbart alternativ till prepositionskonstruktion, även om prepositionskonstruktionen tycks utgöra standardalternativet. För betydelsegruppen transport går det alltså att tala om en i alla avseenden produktiv dativalternering.

För betydelsegrupperna produktion och kommunikation kan konstateras en överväldigande majoritet prepositionskonstruktion (95 % respektive 93 %). Produktion är en något problematisk grupp för min undersökning eftersom de verb som ingår i den till stor del tycks förekomma i bitransitiv konstruktion endast då det indirekta objektet är reflexivt (jfr SAG 3:317). Även det enda exempel i mitt material på bitransitiv konstruktion inom denna grupp (4) är reflexivt, men eftersom jag inte betraktar utbyggda reflexiva varianter som *sig själv* och liknande som en variant av [subj v refl obj] utan som en instantiering av den mer övergripande [subj v obj obj₂] ingår exemplet i min undersökning.

- (4) *Skapar* man *sig själv chanser* eller bestämmer ödet?

För gruppen kommunikation är generella tendenser svåra att fastslå i och med att gruppen i mitt material endast finns representerad genom verbet *säga*. Den övervägande andelen prepositionskonstruktion för kommunikation motsäger

Siléns (2008a:70) siffror vilka snarare tyder på att kommunikation så gott som allenarådande uttrycks bitransitivt. Silén har dock (av excerperingstekniska skäl) inte med verbet *säga* i sin undersökning, men räknar i stället med ett flertal verb som knappast förekommer i prepositions konstruktion överhuvudtaget (t.ex. *förbjuda* och *instruera*), vilket naturligtvis ger betydligt mindre grund för dativalterning.

5.2 Övriga variabler

I detta avsnitt presenteras statistiska beräkningar på hur olika faktorer inverkar på valet av en viss konstruktion i ett givet fall. De variabler jag har undersökt är MOTTAGARENS och TEMATS respektive längd och definititet samt MOTTAGARENS animathet (animat visavi inanimat) och TEMATS konkretitet (konkret visavi abstrakt). Dessa variabler har tidigare visat sig vara av vikt för att förstå dativalterning i engelska (se t.ex. Bresnan m.fl. 2007). Som Bresnan m.fl. (2007) påpekar så tycks emellertid olika faktorer korrelera i relativt stor utsträckning (se även Theijssen m.fl. 2013 för en mer omfattande utredning av hur variabler korrelerar vid dativalterning i engelska). Exempelvis är pronomen i regel såväl definitiva som korta, och har dessutom ofta animat referent (Bresnan m.fl. 2007:77). Korrelationen mellan olika variabler fångas inte upp i min analys.

I tabell 3 redovisas variabeln *längd* (räknad i antal ord) och procentsatserna visar hur de båda konstruktionerna fördelar sig över faktorerna TEMA *längre än* MOTTAGARE, TEMA *och* MOTTAGARE *lika långa* samt MOTTAGARE *längre än* TEMA.

TABELL 3: Konstruktionernas fördelning över variabeln *längd*.

	TEMA längre		Lika långa		MOTTAGARE längre	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
Bitransitiv konstruktion	716	78,0 %	201	53,5 %	46	23,1 %
Prepositions konstruktion	202	22,0 %	175	46,5 %	153	76,9 %
Totalt	918	100,0 %	376	100,0 %	199	100,0 %

Enligt ett chi-två-test (se Levshina 2015:212–215) visar siffrorna i tabellen på signifikanta skillnader ($\chi^2=241,89$, $df=2$, $p<0,001$). Prediktionen att kortare led gärna placeras före längre led visar sig här stämma. Bitransitiv konstruktion gynnas av att TEMAT är längre medan prepositions konstruktion gynnas av långa MOTTAGARE. När MOTTAGARE och TEMA är lika långa tycks konstruktionerna vara i stort sett likvärdiga.

En variabel som i viss mån kan kopplas till SAG:s begrepp *prominens* är MOTTAGARENS och TEMATS *definititet* (jfr avsnitt 2 ovan). Kopplingen mellan

prominens och definithet är inte helt självklar, men i och med att definitiva nominalfraser ofta refererar till något som är aktualiserat i kontexten bör dessa kunna ses som relativt ”psykologiskt framträdande”. I tabell 4 redovisas siffror utifrån kombinationen av båda MOTTAGARENS och TEMATS respektive definithet (dvs. definit MOTTAGARE + indefinit TEMA etc.).

TABELL 4: Konstruktionernas fördelning över variabeln definithet.

	M def + T indef		M def + T def		M indef + T indef		M indef + T def	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
Bitransitiv konstruktion	760	69,2 %	136	61,3 %	54	38,6 %	13	39,4 %
Prepositions-konstruktion	338	30,8 %	86	38,7 %	86	61,4 %	20	60,6 %
Totalt	1098	100 %	222	100 %	140	100 %	33	100 %

Tabellen uppvisar signifikanta skillnader ($\chi^2=61,876$, $df=3$, $p<0,001$), och den statistiska analysen visade att bitransitiv konstruktion är vanligare när MOTTAGAREN är definit och TEMAT är indefinit, dvs. konstruktionen tycks gynnas av att MOTTAGAREN är mer prominent än TEMAT. Prepositions-konstruktion gynnas av att mottagaren är indefinit, oavsett om temat är det eller ej. Siffrorna tycks i viss utsträckning stödja SAG:s (3:299) resonemang om att det främst är den bitransitiva konstruktionen som är begränsad till ett visst prominensförhållande mellan MOTTAGARE och TEMA, medan prepositions-konstruktionen i stort sett alltid är ett möjligt alternativ. Det bör förvisso påpekas att det föreligger ett inte oansenligt antal belägg där en indefinit MOTTAGARE uppträder i bitransitiv konstruktion i kombination med ett definit TEMA. I majoriteten av dessa fall, som exempelvis i (5), utgörs emellertid det indirekta objektet av ett indefinit pronomen (eller liknande, se för övrigt Skärlund 2016 för en analys av just ordet *folk* som eventuellt pronomen). Det direkta objektet, å andra sidan, har i dessa fall i regel en abstrakt referent vars bestämda form, såsom i exemplet nedan, ofta närmast är en produkt av språklig konventionalisering än av att det faktiskt rör sig om något som är prominent eller aktualiserat av kontexten.

- (5) Och i såna frågor handlar det om att *ge folk möjligheten att göra som de vill...*

Som ytterligare en indikator på hur prominens inverkar på dativalterning har jag för varje belägg tittat på huruvida MOTTAGAREN är animat eller inanimat samt huruvida TEMAT är konkret eller abstrakt. Analyserade var för sig visade sig TEMATS *konkrethet* ha en större inverkan på valet av konstruktion än MOTTAGARENS *animathet*. Ännu tydligare resultat gav emellertid en analys där de båda

variablerna slogs ihop till en kombinationsvariabel (i likhet med variabeln *definithet* ovan). Hur konstruktionerna fördelar sig över faktorerna inom denna variabel syns i tabell 5.

TABELL 5: Konstruktionernas fördelning över variabeln MOTTAGARENS *animathet* + TEMATS *konkrethet*.

	Animat+abstrakt		Inanimat+abstrakt		Animat+konkret		Inanimat+konkret	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
Bitransitiv konstruktion	598	85,3 %	152	60,6 %	207	42,1 %	6	12,2 %
Prepositions-konstruktion	103	14,7 %	99	39,4 %	285	57,9 %	43	87,8 %
Totalt	701	100 %	251	100 %	492	100 %	49	100 %

Även här syns signifikanta skillnader ($\chi^2=300,75$, $df=3$, $p<0,001$). Vi ser att bitransitiv konstruktion är som vanligast i de fall där en animat MOTTAGARE kombineras med ett abstrakt TEMA (6). Kombinationen av inanimat MOTTAGARE och konkret TEMA gynnar prepositions-konstruktionen (7). Denna konstruktion är även vanlig i de fall då ett konkret TEMA kombineras med en animat MOTTAGARE (8), vilket ytterligare understryker att det är TEMATS semantiska egenskaper snarare än MOTTAGARENS som här inverkar på valet av konstruktion (jfr även Cramer's V-värdet för MOTTAGARENS *animathet* och TEMATS *konkrethet* i tabell 6 nedan).

- (6) Det finns massor av spännande aktiviteter att välja bland om du vill **ge deltagarna en minnesvärd stund**.
- (7) Samtidigt som omvärlden fördömer Ryssland så **säljer** Hollande och Frankrike *krigsskepp till Ryssland*.
- (8) Vi bytte om direkt i butik och **gav** kartonger till *säljaren*.

För att enklare kunna jämföra de olika variablernas inverkan på dativalterneringen har jag även utnyttjat det s.k. Cramer's V-värdet, som på en skala 0–1 anger variabelns effektstyrka. Ett värde mellan 0,1 och 0,3 anger en liten effektstyrka, spannet 0,3–0,5 innebär måttlig effekt, medan värden över 0,5 indikerar en stark effekt hos variabeln i fråga (se Levshina 2015:209). Cramer's V-värdet visar emellertid inte hur variablerna korrelerar (dvs. det faktum att exempelvis längd och definithet ofta samvarierar), vilket innebär att värdet inte till fullo kan ge besked om vilka faktorer som är av störst betydelse för dativalterneringen. Tabell 6 visar Cramer's V-värdet för de undersökta variablerna.

TABELL 6: Jämförelse mellan olika variablers effektstyrka (Cramer's V-värde).

Längd	Definithet	Animathet	Konkrethet	Animathet+ konkrethet	Betydelse- grupp	Verb (ge vs resten)
0,403	0,204	0,128	0,396	0,449	0,410	0,722

Det visar sig att såväl *definithet* (0,204) som MOTTAGARENS *animathet* (0,128) har en tämligen liten påverkan på alterneringen. Större effekt finner vi i variablerna *längd* (0,403) och TEMATS *konkrethet* (0,396), och om den senare kompletteras med information om MOTTAGARENS *animathet* (såsom i tabell 5) blir styrkan ännu något större (0,449). Den semantiska variabeln *betydelsegrupp* tycks ha ungefär lika stort inflytande som TEMATS *konkrethet*. Den enda variabeln som uppvisar riktigt stark effekt (0,722) är emellertid *verb*, definierad som verbet *ge* visavi alla övriga verb. Vilket verb som används tycks alltså ha relativt stor inverkan på valet av konstruktion, vid sidan av specifika egenskaper hos MOTTAGAREN eller TEMAT.

6. Diskussion

Resultaten visar att ett flertal faktorer inverkar på dativalterneringen. De viktigaste är relationen mellan MOTTAGARENS och TEMATS *längd*, TEMATS *konkrethet* (samt kombinationen av MOTTAGARENS *animathet* och TEMATS *konkrethet*) och *betydelsegrupp*. Allra störst påverkan har emellertid variabeln *verb* (*ge* visavi övriga verb). Verbet *ge* står i mitt material för 95 % av alla belägg på bitransitiv konstruktion, och konstruktionen är således i övrigt relativt sällsynt. Vad gäller dativalternering kan verbet *ge* därmed inte ses som särskilt prototypiskt, snarare sticker verbet ut som högst otypiskt i jämförelse med övriga bitransitiva verb. Å andra sidan tyder den höga andelen bitransitiv konstruktion vid verbet *ge* och den höga andel som verbet i sin tur utgör av alla förekomster av bitransitiv konstruktion på ett tätt samband mellan verbet och konstruktionen. På så sätt är det tänkbart att betydelsen hos verbet *ge* påverkar betydelsen av konstruktionen som sådan (jfr Goldberg 2006:75–79), vilket i sin tur skulle kunna inverka på hur bitransitiv konstruktion används med andra verb.

Med tanke på att andelen bitransitiv konstruktion är så låg som 4 % i betydelsegruppen ägobyte om verbet *ge* räknas bort förefaller det inte heller helt givet att anta att bitransitiv konstruktion i svenska generellt används för att uttrycka överfört ägande (jfr Silén 2008a:84). Snarare verkar den viktigaste betydelseaspekten i konstruktionen ha att göra med abstrakthet. Förutom att konstruktionen är vanlig när TEMAT är abstrakt används den också ofta för att

uttrycka betydelsen tänkt ägobyte, en betydelse som i sig kan sägas innehålla en abstrakt komponent i och med att den uttrycker eventuella framtida skeenden. Även den höga andelen bitransitiv konstruktion vid verbet *ge* skulle kunna kopplas till att verbet i högre grad tycks användas i mer abstrakta betydelser (t.ex. *ge ngn en chans*, *ge ngn en idé*) än för att uttrycka regelrätt ägobyte (jfr Silén 2008b:119).

I viss utsträckning stödjer mina resultat hypotesen om att prepositions konstruktion är det allmänt gångbara alternativet medan bitransitiv konstruktion främst förekommer när MOTTAGAREN är mer prominent än TEMAT. För att tydligare påvisa detta statistiskt krävs dock förmodligen mer sofistikerade analysmetoder. Det bör också återigen påpekas att de olika faktorerna samverkar, då exempelvis animata MOTTAGARE ofta uttrycks i form av pronomen, vilka både är korta och definitiva (jfr avsnitt 5.2). Även den höga andelen bitransitiv konstruktion för verbet *ge* kan därmed också till viss del möjligen förklaras med prominensbegreppet, eftersom verbet ofta förekommer med animata MOTTAGARE och abstrakta TEMAN, vilka kan sägas utgöra ytterpolerna på prominensskalan.

7. Referenser

- Andersson, Daniel, Lars-Erik Edlund, Susanne Haugen & Asbjørg Westum (red.) 2016. *Studier i svensk språkhistoria 13. Historia och språkhistoria*. (Nordsvenska 25. Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar 76.) Umeå: Institutionen för språkstudier, Umeå universitet.
- Barðdal, Jóhanna, Kristian Emil Kristoffersen & Andreas Sveen 2011. West Scandinavian Ditransitives as a family of constructions. With a special attention to the Norwegian 'V-REFL-NP' Construction. *Linguistics* 49(1), s. 53–104.
- Bresnan, Joan, Anna Cueni, Tatiana Nikitina & R. Harald Baayen 2007. Predicting the dative alternation. I: Bouma, Gerlof, Irene Krämer & Joost Zwarts (red.), *Cognitive Foundations of Interpretation*. Amsterdam: KNAW, s. 69–94.
- Brown, Meredith, Virginia Savova & Edward Gibson 2012. Syntax encodes information structure. Evidence from on-line reading comprehension. *Journal of Memory and Language* 66(1), s. 194–209.
- Goldberg, Adele 1995. *Constructions. A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Goldberg, Adele 2006. *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.

- Kizach, Johannes & Laura Winther Balling 2013. Givenness, complexity, and the Danish dative alternation. *Memory and Cognition* 41(8), s. 1159–1171.
- Levshina, Natalia 2015. *How to do Linguistics with R. Data exploration and statistical analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Silén, Beatrice 2008a. Konstruktionsmönster vid bitransitiva verb i finlandssvenskt och sverigesvenskt talspråk. *Folkmålsstudier* 46, s. 51–88.
- Silén, Beatrice 2008b. Konstruktionsval vid verbet *ge* i finlandssvenskt och sverigesvenskt talspråk. *Språk och stil* 18, s. 112–142.
- Silén, Beatrice & Camilla Wide 2005. Strukturer med dubbelt objekt eller med objekt och bundet adverbial i finlandssvenskan och sverigesvenskan. I: Nikula, Kristina, Harry Lönnroth, Kaisa Alanen & Carl-Erik Johansson (red.), *Svenskan i Finland* 8. (Nordistica Tamperensia A5.) Tammerfors: Nordiska språk, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap, Tammerfors universitet, s. 267–283.
- Skärlund, Sanna 2016. *Gammalt folk, hederligt folk* eller bara *folk*. Blir ordet *folk* ett pronomen? I: Andersson, Daniel m.fl. (red.), s. 263–278.
- Språkbanken. <<https://spraakbanken.gu.se/>> Kontrollerat 2016-09-15.
- Theijssen, Daphne, Louis ten Bosch, Lou Boves, Bert Cranen & Hans van Halteren 2013. Choosing alternatives. Using Bayesian Networks and memory-based learning to study the dative alternation. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 9(2), s. 227–262.
- Valdeson, Fredrik 2015. *Argumentstruktur i förändring. Verben sända och giva i fornsvenska och äldre nysvenska*. (Masteruppsats.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Valdeson, Fredrik 2016. Variation mellan olika konstruktionsval vid verbet *ge* från fornsvenska till nusvenska. I: Andersson, Daniel m.fl. (red.), s. 279–292.

Fredrik Valdeson

Institutionen för svenska och flerspråkighet
Stockholms universitet
fredrik.valdeson@su.se

SVALex

En andraspråksordlista med CEFR-nivåer

Elena Volodina, Lars Borin, Ildikó Pilán, Thomas François & Anais Tack

1. Introduktion

När man planerar att utveckla en språkkurs i ett andra- eller främmandespråk (L2) ställs man inför utmaningen att definiera vilket ordförråd inlärarna behöver tillägna sig. Forskning inom andraspråksinläring tyder på att läsaren behöver kunna 95–98 % av löporden i en text för att förstå den (Laufer & Ravenhorst-Kalovski 2010). Sådana studier är användbara för att uppskatta storleken på det ordförråd som behövs för att tillägna sig innehållet i en text, men de ger ingen närmare metodologisk vägledning för den som vill utveckla nivåstrukturerade läromedel eller kurser för andraspråksundervisning. Speciellt tydligt är detta inom CALL, Computer-Assisted Language Learning, där läromaterial (t.ex. övningar) genereras automatiskt, och behöver elektroniska resurser som kunskapskälla.

Man kan istället angripa problemet från andra hållet. Om man har en samling nivåklassificerade texter för andraspråksinlärare kan man utifrån dem bygga ordlistor där varje ord är placerat på en färdighetsskala. Om man känner till den förutsatta färdighetsnivån hos läsaren, kan man helt enkelt anta att den textnivå där ett ord dyker upp första gången också anger ordets svårighetsgrad. SVALex är ett lexikon som har byggts enligt den principen. Resursen ska kunna användas av inlärare och lärare i svenska som andraspråk, men även av lexikografer, av kursutvecklare och provkonstruktörer samt av dem som likt oss själva ägnar sig åt utveckling av språkteknologibaserade datorstöd för språkinläring och språkstestning.

SVALex utgör en vidareutveckling i förhållande till tidigare lexikonresurser för svenska som andraspråk (se avsnitt 2), genom att den konsekvent relaterar de 15 681 lexikoningångarna till en vida använd färdighetsskala för andra- och främmandespråksinläring, *Europarådets gemensamma europeiska referensram för språk* (Common European Framework of Reference, i fortsättningen refererad till som CEFR) (Council of Europe 2001; Skolverket 2009).

Nivåklassningen av lexikonhetererna i SVALex görs på basis av deras distribution i COCTAILL, en korpus innehållande lärobokstexter i svenska som andraspråk, där lärare har placerat in varje text i någon av CEFR-nivåerna (Volodina et al. 2014).

Resten av denna artikel är strukturerad som följer. I avsnitt 2 diskuterar vi tidigare liknande arbeten där syftet har varit att utveckla eller märka upp ordlistor för andraspråksinlärare med nivåangivelser enligt CEFR-skalan, och i synnerhet arbeten där klassificeringen görs med helt eller delvis automatiska metoder. Avsnitt 3 beskriver i mer detalj vår metod för att bygga upp SVALex från en korpus av CEFR-nivåuppmärkta lärobokstexter. Den resulterande resursen beskrivs och analyseras i avsnitt 4, där vi även jämför SVALex med andra liknande resurser för svenska.

2. Tidigare arbeten

CEFR tillhandhåller allmänna anvisningar som är avsedda att vara tillämpliga över språk- och nationsgränser och därmed ge ett praktiskt och språkoberoende verktyg för att karakterisera språkinlärning och språkstestning. Språkfärdighet graderas enligt CEFR-skalan i sex nivåer (från nybörjare till avancerad språkförmåga): A1, A2, B1, B2, C1, C2. Kanske just för att anvisningarna ska vara så generellt tillämpbara beskrivs dock de indikatorer som ska användas för att fastställa vilken nivå en viss inlärare befinner sig på endast i mycket allmänna ordalag, som inte ger tillräcklig vägledning för praktisk kursmaterialutveckling eller provkonstruktion. Jämför, till exempel, följande beskrivning av de generella hör- och läsförståelsekraven för nivå A2 (Skolverket 2009:26):

Jag kan förstå fraser och mycket vanliga ord som rör mina personliga förhållanden, t.ex. information om mig själv och min familj, min närmiljö och sysselsättning. Jag kan uppfatta huvudinnehållet i korta, tydliga och enkla budskap och meddelanden.

Jag kan läsa mycket korta och enkla texter. Jag kan hitta specifik och förutsägbar information i enkelt och vardagligt material som annonser, broschyrer, matseklor och tidtabeller. Jag kan förstå korta och enkla personliga brev.

Den läsare som vill använda sig av CEFR måste här själv tolka och i förekommande fall operationalisera uttryck som ”mycket vanliga ord”, ”enkla budskap”, etc.

På flera håll i Europa har man försökt att konkretisera CEFR-anvisningarna, i form av referensnivåbeskrivningar, som i mer detalj anger vad man kan för-

vänta av en inlärare på en viss CEFR-nivå ifråga om språklig kompetens¹ (t.ex. Capel 2010, 2012). I synnerhet inkluderar dessa beskrivningar förteckningar över ords, uttrycks och språkstrukturers användning i specifika kommunikativa funktioner eller inom specifika ämnesområden.

Tyvärr finns ännu inga sådana beskrivningar för svenska. Dessutom finns många metodologiska frågetecken i anslutning till de beskrivningar som har presenterats i litteraturen, där forskare inom andraspråksinläring och testning har uttryckt sin oro över att de metoder som man har använt för att utarbeta dem är oklart beskrivna eller rentav otillräckliga (Alderson 2007).

Enligt Beacco et al. (2011) bygger den franska referensnivåbeskrivning som de har utarbetat i huvudsak på lingvistisk, didaktisk och pedagogisk expertkunskap samt på etablerade forskningsresultat inom andraspråksforskningen. Mot en sådan metodologi anför t.ex. Hulstijn (2007) att beskrivningarna i första hand borde baseras på empiriska inlärardata samt på statistiska analyser av korpusdata.

För svenska som andraspråk finns ett antal tidigare frekvensbaserade elektroniska lexikonresurser som dock i allmänhet inte har en explicit koppling till CEFR. Forsboms (2006) *Base Vocabulary Pool* (BVP) bygger på principen att domän- och genrespecifika ord inte bör finnas med i en kärnvokabulär. Istället borde man försöka urskilja stilneutrala, allmänna ord som förekommer inom så många ämnesområden och genrer som möjligt, i Forsboms fall minst tre domäner/genrer. Korpusunderlaget för hennes arbete var Stockholm-Umeå-korpusen (SUC; Ejerhed et al. 1992), och av de sammanlagt 69 371 lexikonorden i SUC-vokabulären visade sig endast 8 215 uppfylla kraven för att få ingå i basvokabulären. Denna relativt lilla andel av det totala ordförrådet i SUC svarar dock för 88,2 % av textmassan i korpusen. Överfört till en språkinlärningskontext innebär detta att den som har lärt sig dessa ord kan läsa och förstå det mesta av modern svensk text. Däremot finns i BVP inga indikationer om hur orden grupperar sig över CEFR-nivåer, utan resursen avspeglar endast ett slags övergripande L2 inlärningsmål (jfr Laufer & Ravenhorst-Kalovski 2010).

En annan lista med andraspråksinlärare av svenska i fokus är *den svenska akademiska ordlistan* (Jansson et al. 2012; Ribeck et al. 2014). Den är avsedd specifikt för avancerade inlärare på universitetsnivå som behöver tillägna sig ett specialiserat ordförråd för att kunna skriva akademiska texter. Ordförrådet har samlats in från en korpus bestående av examensarbeten, doktorsavhandlingar och vetenskapliga artiklar. Målgruppen är troligtvis inlärare på högre nivåer, t.ex. C1- och C2-nivån, vilket skulle betyda att de utgör endast en liten delmängd av den grupp av inlärare som SVALex är designad för.

---

1 Se vidare <http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/dnr_EN.asp?>.

Även *Lexin*, en omfattande basordlista – den innehåller uppåt 30 000 uppslagsord – med översättningar till många stora invandrarspråk, har utarbetats med andraspråksinlärare av svenska som den huvudsakliga målgruppen (Hult et al. 2010). *Lexin* liknar ett konventionellt lexikon, med uttalsangivelser, definitioner, bruksexempel och olika typer av grammatisk information. Det är en mycket användbar elektronisk resurs, som dessutom är helt fritt tillgänglig, men den har ingen information om CEFR-nivåer eller förekomstfrekvenser.

Förutom den akademiska listan, har alla dessa listor, samt *SveVoc* (Heimann Mühlenbock & Johansson Kokkinakis 2012) alltså det gemensamt att de är tänkta att avspegla ett centralt ordförråd, som – explicit eller implicit – är ett som andraspråksinlärare bör tillägna sig först i sin ordinlärning. De har däremot ingen intern svårighetsnivåindelning som motsvarar CEFR-klassifikationen.

Ett viktigt undantag utgör härvidlag *Kellylistan* (Kilgarriff et al. 2014), som anger CEFR-nivåer för sina 8 425 lexikoningångar (Volodina & Kokkinakis 2012). Kellys ordurval baseras på ordfrekvensdata från stora webbkorpusar samt på översättning av ordkandidater mellan nio språk, bl.a. svenska, i syfte att identifiera en gemensam kärnvokabulär för språken. Metodologiskt har Kelly dock åtminstone följande svagheter: ordfrekvensdata har hämtats ur webbtexter, skrivet språk som riktar sig till modernmåls läsare, inte andraspråksinlärare, vilket kan snedvrída ordurvalet och därmed även uppdelningen i CEFR-nivåer. Minimalt krävs explicit validering av *Kellylistan* (t.ex. mot faktiskt använda texter i L2 kurser) för användning som indikator av CEFR-nivå. Kelly saknar många ord som är uppenbart användbara för andraspråksinlärare, som *bord*, *alfabet*, *tandkräm*, etc., eftersom dessa helt enkelt inte har belagts – eller belagts med för låg frekvens – i de texter som ligger till grund för Kelly.

För flera andra språk har man ägnat sig åt utveckling av CEFR-nivåindelade inlärorordlistor. En sådan ansats som har fått flera efterföljare var projektet English Vocabulary Profile, eller EVP-projektet (Capel 2010, 2012). I det har man försökt att operationalisera anvisningarna i CEFR-dokumentet med hjälp av korpusdata från en inlärankorpus, alltså en korpus bestående av icke-inföddas skriftliga produktion, där texterna typiskt även är försedda med demografiska metadata, såsom skribentens kön, ålder, modersmål, språkkunskapsnivå, etc. I EVP-projektet, som återspeglar inlärnarnas produktiva ordförråd, användes *Cambridge Learner Corpus*, många miljoner ord av Cambridge-examensuppgifter inskickade av studenter över hela världen. Ordförrådsurvalet gjordes i en trestegsprocess. Man utgick i från de 6 000 mest högfrekventa av de ord eller ordbetydelser i *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* för vilka man hade (manuell) frekvensinformation. Dessa ords beteende undersöktes sedan i *Cambridge Learner Corpus* varvid de försågs med en manuellt tilldelad CEFR-nivå, som slutligen verifierades mot *Cambridge English Lexicon*. Den metodologiska huvudpoängen med EVP-projektet har

varit att fastställa vilka ord inlärare på olika nivåer faktiskt känner till, snarare än att bestämma vilka ord som borde presenteras för dem i t.ex. läromedel på olika nivåer. En stor fördel med EVP-metodologin är att ordbetydelser skiljs åt och alltså kan åsättas olika CEFR-nivåer. Det omfattande manuella arbete som metodologin innebär gör den naturligtvis svårtillämpbar på andra språk. Dessutom har det påpekats, t.ex. av Alderson (2007), att användningen av *Cambridge Learner Corpus* som huvudsaklig empirisk datakälla kan påverka resultatens generaliserbarhet.

En mindre arbetskrävande metod har föreslagits av François et al. (2014), där utgångspunkten var en uppsättning texter vars CEFR-nivåer var kända, och automatiska metoder användes för att extrahera en ordlista ur dessa texter. Resultatet är en fritt tillgänglig lista med 17 871 franska ord och flerordsuttryck, där varje lexikongång innehåller information om dess frekvensfördelning över de sex CEFR-nivåerna. Vid uppbyggnaden av SVALex – ytterligare en medlem i ”CEFRLex-familjen” – har vi vidareutvecklat och anpassat den metodologi som användes vid framtagandet av FLELex.

3. Metod

En viktig anledning till att FLELex-metodologin inte har kommit till bredare användning är att den förutsätter tillgång till en korpus som är stor nog för att man ska kunna få robusta frekvenssiffror för de ord man är intresserad av och att korpusens texter är klassificerade enligt CEFR-skalan. För närvarande känner vi till enbart två sådana korpusar, en svensk (Volodina et al. 2014) och en fransk (François 2014). Liknande resurser omnämns i litteraturen även för andra språk, men utan att uppfylla båda de nämnda kraven. Den korpus för portugisiska som beskrivs av Branco et al. (2014) har CEFR-nivåklassificerade texter, men är i minsta laget för att man ska kunna få ut pålitliga frekvenssiffror ur den, medan den engelska lärobokskorpus som Heilman et al. (2007) presenterar är av tillfredsställande storlek, men använder en annan språkfärdighetskala än CEFR, nämligen K-12.

3.1 Korpusmaterial

COCTAILL-korpusen (Volodina et al. 2014) består av digitaliserade läroböcker för undervisning i svenska som andraspråk med utgångspunkt i CEFR-nivåerna. I korpusen representeras fem av de sex nivåerna i genomsnitt av fyra läroböcker. C2-nivån saknas helt, vilket förmodligen beror på att den ska mot-

svara nästan infödd språkbehärskning och det därmed inte behövs några anpassade texter för C2.

Det huvudsakliga kriteriet för att ta med en lärobok i korpusen har varit lärares uppskattning av dess CEFR-nivå, d.v.s. att den av erfarna andraspråkslärare anses lämplig att använda på en kurs på en viss CEFR-nivå. Som en del av inkluderandet i korpusen har lärobokstexterna manuellt delats in i lektioner, vilka i sin tur delats in i texter, övningar, listor och språkexempel. Dessutom har korpusen berikats med flera olika typer av metadata, så att det är möjligt att filtrera texterna efter ämne/genre och resten av materialet med avseende på nivå och färdigheter, t.ex. ordförråd, tal, läsning, hörförståelse, etc.), övningstyp (luckövningar, öppna frågor, etc.), samt språkliga enheter (ord, fraser, lexikonenheter, etc.). Språklig uppmärkning av texterna har gjorts automatiskt med hjälp av Korps korpusimportkedja (Borin et al. 2012). För att göra SVALex-resursen jämförbar med FLELex har enbart en delmängd av COCTAILL använts, nämligen bara läsförståelsetexter, i enlighet med FLELex modellen.

3.2 Frekvensuppskattning

En ingång i SVALex består av en grundform/uppslagsform, dess ordklass och förekomstfrekvenser över de fem CEFR-nivåerna i COCTAILL. Förutom enkla ord innehåller SVALex även flerordsenheter som extraheras ur korpusen genom ytterligare bearbetning av resultatet från Korps textimportkedja. Om ett textord kan ingå i ett flerordsuttryck i lexikonresursen SALDO (Borin et al. 2013), undersöks om resten av flerordsuttrycket också finns i den aktuella meningen och ett antal ordklassspecifika regler kontrollerar restriktioner på det potentiella flerordsuttryckets kombinabilitet med dess kontext.

Vi har valt att inte använda frekvenssiffrorna direkt (t.ex. absoluta förekomster/nivå), eftersom det har noterats i litteraturen att man behöver kompensera för t.ex. ämnesspecifika ord med låg totalfrekvens, men ibland med ovanligt hög frekvens i de kontexter där de uppträder (Francis & Kucera 1982). För att undvika sådana effekter korrigerar vi de absoluta frekvenssiffrorna med ett spridningsindex, med en formel beskriven av Carroll et al. (1971).

3.3 Manuellt efterarbete

Medan FLELex bara genomgick ett manuellt efterbearbetningssteg, har vi satsat på en iterativ procedur för att rensa ut felaktigheter i SVALex, där vi har alternerat mellan manuell redigering av ingångar och omgenerering av hela

listan för ny manuell granskning. Därigenom har vi kunnat föra över frekvensinformation från inkorrekt former till de korrekta ingångarna (något som inte gjordes med FLELex).

Vi har manuellt undersökt alla textord som inte har tilldelats en lexikonanalys av Korps importkedja, ungefär 3.500 textordstyper. Anledningarna till utebliven analys kunde vara att ordet var en sammansättning, ett egennamn, ett ord på ett annat språk (engelska), en stavningsvariant som saknas i analyslexikonet eller ett teckentolkningsfel från inskanningen av korpustexterna. I samtliga fall där en lexikonningång i SALDO kunde hittas, har motsvarande grundform och ordklass tilldelats manuellt. Dessutom har alla particip ändrats till adjektiv, vilket blir deras analys i nästa version av Korps lexikaliska analyskomponent (Adesam et al. 2015).

Dessutom jämfördes kandidatlistan med tre av de andra resurser som beskrevs i avsnitt 2 – BVP, Kelly och Lexin – för att identifiera SVALex-ingångar som saknades i alla dessa listor. På det viset kunde vi identifiera och korrigera några annars svårlösta fall, t.ex. flerordsuttryck som skrivits utan mellanslag. Kelly och BVP är kortare listor än SVALex och kan naturligtvis inte förväntas innehålla allt som finns i den sistnämnda. Lexin är däremot betydligt mer omfattande än SVALex och erbjuder därmed en god grund för jämförelse (tabell 1).

TABELL 1: Resursernas storlek, överlapp med SVALex och SVALex-ingångar som saknas i de andra resurserna.

Lexikon	ingångar	överlapp	saknade
SVALex	15.681	—	—
Kelly	8.425	5.757	9.924
BVP	8.220	4.964	10.717
Lexin	30.684	9.039	6.642

Ett överraskande resultat av jämförelsen var att inte mindre än 6 189 korrekta (manuellt genomgångna) SVALex-ingångar inte återfanns i någon av de andra tre resurserna. Analysen av de saknade ingångarna har gett följande klassifikation:

- ~80 % av de saknade ingångarna är sammansättningar, och i många fall finns sammansättningsleden i de andra resurserna, men inte sammansättningen själv, t.ex. *femhundra*, *byxben*, *astrårig*.
- ~15 % är flerordsuttryck, t.ex. *bre ut sig, från och med nu*, *betala kalaset*.
- ~1 % är förkortningar av olika slag, t.ex. *eKr*, *odyl*, *kvm*.
- ~1 % är moderna eller vardagliga ord, t.ex. *app*, *gin*, *fniss*.

- ~1 % utgörs av alternativa – vardagliga, moderna eller ålderdomliga – stavningsvarianter, t.ex. *förrn* 'förrän', *likasom* 'liksom'. Ålderdomliga uttryck i SVALex förklaras troligen av att läroböckerna även innehåller dikter, sångtexter och historiska texter, medan de vardagliga orden förekommer därför att läroböckerna innehåller stora mängder dialog.

4. Beskrivning och analys av SVALex

SVALex innehåller 15 681 lexikonenheter som andraspråksinlärare av svenska möter i sina läroböcker. Ungefär 10 % av lexikoningångarna i SVALex är flerordsenheter. Tabell 2 ger fördelningen över CEFR-nivåer för SVALex. Notera att nivåvokabulärerna naturligt nog överlappar, vilket betyder att C1-inlärare inte möter 7 564 nya ord på sin kurs på C1-nivån, utan att C1-läroböckerna sammanlagt innehåller 7 564 av SVALex-enheterna, av vilka en del har introducerats på lägre nivåer. I tabell 2 visas även de nya SVALex-enheter som introduceras på varje CEFR-nivå. VI har observerat, att fler nya enheter introduceras på de högre nivåerna (B1–C1).

TABELL 2: *Fördelning av SVALexingångar över CEFR-nivåer: antal ingångar (ing.), nya ingångar, flerordsuttryck (flerord.), hapax legomena² (per nivå) och exempel på hapaxord. Som jämförelse ger vi nya ingångar per CEFR-nivå för EVP (Capel 2010).*

nivå	ing.	nya	flerord.	hapax	hapaxexempel	EVP
A1	1.157	1.157	92	99	<i>postnummer</i>	601
A2	3.327	2.432	300	635	<i>jurist</i>	925
B1	6.554	4.332	617	1.868	<i>öga mot öga</i>	1.429
B2	8.728	4.553	880	3.051	<i>snigelfart</i>	1.711
C1	7.564	3.160	783	2.709	<i>inom synhåll</i>	—

En styrka med vår metod är att den tillåter oss att urskilja en objektiv kärnvokabulär på varje CEFR-nivå, från en uppsättning mer perifera, men ändå användbara lexikonenheter. I tabell 3 ser vi sålunda hur mycket av ordförrådet som delas av hur många läroböcker på de olika CEFR-nivåerna. Vår hypotes är att kolumnerna ”4 av 4” och ”3 av 4” pekar ut kärnigheterna, dem som inläraren måste kunna, medan kolumnen ”1 av 4” – de enheter som används

2 *Hapax legomena* är ett begrepp som beskriver ett ord som endast är känt från ett enda ställe inom en text, eller bara hos en viss författare.

enbart i en kursbok på den aktuella nivån, och då åtminstone avspeglar författarens individuella preferenser – potentiellt identifierar perifer, men användbar vokabulär för andraspråksinlärare. Exempel på kärnvokabulär kan vara *hastighet* och *anstränga sig* på B2 nivå, medan i periferi har vi ord som *bondesamhället* och *blodsocker*. Genom att vi utvecklar en empiriskt grundad objektiv metodologi för att identifiera kärnvokabulär och skilja den från mer perifera lexikonheter ställer vi förhoppningsvis ett exaktare redskap till förfogande för framtida kursmaterialutvecklare.

TABELL 3: Delat ordförråd mellan läroböcker per CEFR-nivå.

Nivå	4 av 4	3 av 4	2 av 4	1 av 4	sammanlagt
A1	115	225	373	775	1.157
A2	306	628	1.206	2.215	3.327
B1	844	1.424	2.510	4.267	6.554
B2	704	1.442	2.067	6.860	8.728
C1	—	—	1.597	6.248	7.564

Vi har även jämfört SVALex med liknande resurser för andra språk, EVP (engelska) och FLELex (franska). Jämförelsen med EVP återfinns i tabell 2, där sista kolumnen ger antalet nya EVP-enheter per CEFR-nivå. Det är tydligt att SVALex anger fler nya enheter per nivå än EVP, vilket rimligen beror på att SVALex avspeglar receptiv ordkunskap, medan EVP baseras på produktiv ordanvändning i skriftlig produktion på andraspråket.

FLELex är en systerresurs till SVALex för andraspråksinlärare av franska, utvecklad med samma metodologi (se ovan). I tabell 4 visar vi motsvarande siffror för FLELex som vi gav för SVALex i tabell 2.

TABELL 4: FLELex-ingångar per CEFR-nivå.

Nivå	ingångar	nya	nya flerord.
A1	4.976	4.976	465
A2	6.995	3.516	458
B1	10.780	4.970	604
B2	7.349	1.653	222
C1	8.348	2.122	227
C2	7.433	634	61

En markant skillnad mellan de två resurserna syns i mängden nya ord som introduceras på lägre respektive högre nivåer (tabell 2). I FLELex finner vi flest nya ord på de lägre nivåerna, ibland upp till fyra gånger fler än i SVALex. På

högre nivåer är förhållandet det omvända, även om proportionerna inte är riktigt lika extrema. Samma sak ser vi när det gäller flerordsuttrycken. Troligen har vi här att göra med en effekt av korpusstorleken. FLELex bygger på fler läroböcker per nivå, så att man i insamlingsfasen helt enkelt ser fler ord (och flerordsuttryck), med följderna att lägre nivåer uppvisar fler perifera lexikonenheter i den resulterande resursen.

Storleken på den underliggande korpusen verkar alltså påverka på vilken nivå en lexikonenhet först dyker upp i en nivåindelad resurs som SVALex och FLELex. Denna hypotes får stöd från Tack et al. (2016), som provade att förutsäga språkinlärares vokabulärkunskap med utgångspunkt i den lägsta CEFR-nivån i FLELex, och fann att kriteriet var för optimistiskt, d.v.s. tenderade att anta att ord lärdes in tidigare än vad som faktiskt visade sig vara fallet.

SVALex är fritt tillgänglig för nedladdning och online-sökning³. Listan planeras i första hand användas för automatisk övningsgenerering och automatisk svårighetsanalys av texter för språkinlärare (se t.ex. första experiment i Pilán & Volodina 2016; Pilán et al. 2016).

5. Slutsatser och utsikter

Vi har beskrivit en ny lexikonresurs för andraspråksinlärning av svenska, baserad på ordförrådsinformation utvunnen ur en korpus av lärobokstexter, med fokus på läsförståelse. Vi har försökt visa att den resurs och metodologi som vi beskriver ovan erbjuder ett empiriskt baserat, objektiva sätt att skilja mellan kärnförråd och mer perifer vokabulär.

Nästa naturliga steg i detta arbete är att utveckla SVALex i så att den lättare kan användas i läromedelsproduktion och kursutveckling, genom att fokusera på kärnvokabulären och förse varje SVALex-ingång med en CEFR-nivå – nämligen den nivå där ingången bör introduceras – snarare än till en frekvensfördelning över nivåer. Det finns olika tänkbara sätt att åstadkomma detta på. En möjlighet kan vara genom en mer detaljerad analys av frekvensfördelningen över nivåer och läroböcker, en annan att experimentera med olika korpusstorlekar för att påverka hur perifera lexikonenheter uppträder i relation till nivåindelningen.

Vi hoppas att en vidareutveckling av SVALex i den riktning vi skisserat ska kunna hjälpa oss att besvara frågor om inlärning av andraspråksvokabulär, som ”Hur många ord per CEFR-nivå borde en inlärare kunna?” eller ”Vilka ord hör egentligen hemma på vilken nivå?”

---

3 Se <<http://cental.uclouvain.be/svalex/>>.

Andra utsikter inkluderar möjligheten att lägga till mer och mer detaljerad lexikoninformation om SVALex-ingångarna. Befintliga resurser i Språkbanken – t.ex. Lexin, SALDO, SweSaurus (Borin & Forsberg 2014) – kunde länkas till SVALex, för att ge tillgång till definitioner, synonymer, översättningar, domäninformation, syntaktisk och semantisk valens, korpusexempel, sammansättningsanalys, etc.

Ingångarna i SVALex i sin nuvarande form är formentheter, men målet på längre sikt måste vara att både lexikonresursen och korpusverktygen ska analysera korpusordförekomster (och flerordsenheter) på ordbetydelsenivå. Detta är speciellt viktigt för en resurs som SVALex, eftersom kärnvokabulären – de högfrekventa orden i språket – även är de mest flertydiga. I Språkbanken pågår utveckling av metoder för automatisk ordbetydelsedisambiguering och vi räknar med att de snart kan komma SVALex till gagn.

På det mer tekniska planet planerar vi att vidareutveckla webbgränssnittet för SVALex, med fler och flexiblere sök- och visualiseringsfunktioner, men även med möjlighet för användare att återkoppla om sin egen ordförråds kunskap som en ytterligare informationskälla vid vidareutvecklingen av SVALex.

6. Litteratur

- Adesam, Y., G. Bouma & R. Johansson 2015. Defining the Eukalyptus forest – the Koala treebank of Swedish. *Proceedings of the 20th Nordic Conference of Computational Linguistics* (NODALIDA 2015), s. 1–9.
- Alderson, J. C. 2007. The CEFR and the need for more research. *The Modern Language Journal* 91(4), s. 659–663.
- Beacco, J.-C., B. Blin, E. Houles, S. Lepage & P. Riba 2011. *Niveau B1 pour le français:(apprenant/utilisateur indépendant): niveau seuil*. Lonrai: Didier.
- Borin, L. & M. Forsberg 2014. Swesaurus; or, The Frankenstein Approach to Wordnet Construction. *Proceedings of the Seventh Global WordNet Conference* (GWC 2014).
- Borin, L., M. Forsberg & J. Roxendal 2012. Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. *Proceedings of LREC'12*. Istanbul: ELRA.
- Borin, L., M. Forsberg & L. Lönnngren 2013. SALDO: a touch of yin to WordNet's yang. *Language Resources and Evaluation* 47(4), s. 1191–1211.
- Branco, A., J. Rodrigues, F. Costa, J. Silva & R. Vaz 2014. Rolling out text categorization for language learning assessment supported by language technology. *Computational Processing of the Portuguese Language*. Berlin: Springer, s. 256–261.

- Capel, A. 2010. A1–B2 vocabulary: insights and issues arising from the English Profile Wordlists project. *English Profile Journal* 1(1), s.1–11.
- Capel, A. 2012. Completing the English Vocabulary Profile: C1 and C2 vocabulary. *English Profile Journal* 3, s. 1–14.
- Carlund, C., H. Jansson, S. Johansson Kokkinakis & J. Ribeck 2012. An academic word list for Swedish – a support for language learners in higher education. *Proceedings of the SLTC 2012 workshop on NLP for CALL*. Lund.
- Carroll, J., P. Davies & B. Richman 1971. *The American Heritage word frequency book*. Boston: Houghton Mifflin.
- Council of Europe 2001. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ejerhed, E., G. Källgren., O. Wennstedt & M. Åström 1992. 1992. *The Linguistic Annotation System of the Stockholm-Umeå Corpus Project*. (Publications from the Department of General Linguistics, University of Umeå 33.) Umeå.
- Forsbom, E. 2006. A Swedish Base Vocabulary Pool. *Proceedings of Swedish Language Technology Conference*.
- Francis, W. & H. Kucera 1982. *Frequency analysis of English usage*. Boston.
- François, T. (2014). An analysis of a French as a foreign language corpus for readability assessment. *NEALT Proceedings Series 22*, pages 13–32.
- François, T., N. Gala, P. Watrin & C. Fairon 2014. FLELex: a graded lexical resource for French foreign learners. I: *Proceedings of LREC 2014*. Reykjavik.
- Heilman, M. J., K. Collins-Thompson, J. Callan & M. Eskenazi 2007. Combining lexical and grammatical features to improve readability measures for first and second language texts. I: *Proceedings of NAACL HLT*, s. 460–467.
- Heimann Mühlenbock, K. & S. Johansson Kokkinakis 2012. SweVoc – A Swedish vocabulary resource for CALL. *Proceedings of the SLTC 2012 workshop on NLP for CALL*. Linköping, s. 28 – 34.
- Hulstijn, J. 2007. The shaky ground beneath the CEFR: Quantitative and qualitative dimensions of language Proficiency 1. *The Modern Language Journal*, 91(4), s. 663–667.
- Hult, A.-K., S.-G. Malmgren & E. Sköldberg 2010. Lexin – a report from a recycling lexicographic project in the North. *Proceedings of the XIV Euralex International Congress*. Leeuwarden.
- Jansson, H., S. Johansson Kokkinakis, J., Ribeck & E. Sköldberg 2012. A Swedish Academic Word List: Methods and Data. *Proceedings of the XV Euralex International Congress*. Oslo., s. 955–960.

- Kilgarriff, A., F. Charalabopoulou, M. Gavrilidou, J. B. Johannessen, S. Khalil, S. Johansson Kokkinakis, R. Lew, S. Sharoff, R. Vadlapudi & E. Volodina 2014. Corpus-based vocabulary lists for language learners for nine languages. *Language Resources and Evaluation*, 48(1), s. 121–163.
- Laufer, B. & G. Ravenhorst-Kalovski 2010. Lexical Threshold Revisited: Lexical Text Coverage, Learners' Vocabulary Size and Reading Comprehension. *Reading in a foreign language* 22(1), s. 15–30.
- McCrae, J., D. Spohr, D. & P. Cimiano 2011. Linking lexical resources and ontologies on the semantic web with lemon. I: *The semantic web: research and applications*. Berlin: Springer, s. 245–259.
- Pilán, I. & E. Volodina 2016. Classification of Language Proficiency Levels in Swedish Learners' Texts. *Proceedings of SLTC 2016*. Umeå.
- Pilán, I., E. Volodina & D. Alfter 2016. Coursebook texts as a helping hand for classifying linguistic complexity in language learners' writings. *Proceedings of the workshop on Computational Linguistics for Linguistic Complexity (CL4LC), COLING'16*. Osaka.
- Ribeck, J., H. Jansson & E. Sköldbberg 2014. Från aspekt till övergripande – en ordlista över svensk akademisk vokabulär. I. R. Vatvedt Fjeld & M. Hovdenak (red.), *Nordiske studier i leksikografi 12*. Oslo, s. 370–384
- Skolverket 2009. *Gemensam europeisk referensram för språk: lärande, undervisning och bedömning*. Stockholm: Skolverket.
- Tack, A., T. François, A.-L. Ligozat & C. Fairon 2016. Evaluating Lexical Simplification and Vocabulary Knowledge for Learners of French: Possibilities of Using the FLELex Resource. In *Proceedings of the Tenth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'16)*. Portorož.
- Volodina, E. & S. Johansson Kokkinakis 2012. Introducing Swedish Kelly-list, a new free e-resource for Swedish. *Proceedings of LREC'12*. Istanbul: ELRA.
- Volodina, E., I. Pilán, S. Rødven Eide & H. Heidarsson 2014. You get what you annotate: a pedagogically annotated corpus of coursebooks for Swedish as a Second Language. I: *Proceedings of the third workshop on NLP for computer-assisted language learning (NEALT Proceedings Series 22/ Linköping Electronic Conference Proceedings 107)*, s. 128–144.

Elena Volodina

Institutionen för svenska språket,
Språkbanken
Göteborgs universitet
elena.volodina@svenska.gu.se

Lars Borin

Institutionen för svenska språket,
Språkbanken
Göteborgs universitet
lars.borin@svenska.gu.se

Thomas François

CENTAL, IL&C
Université catholique de Louvain
thomas.francois1@uclouvain.be

Ildikó Pilán

Institutionen för svenska språket,
Språkbanken
Göteborgs universitet
ildiko.pilan@svenska.gu.se

Anais Tack

CENTAL, IL&C
Université catholique de Louvain
anais.tack@uclouvain.be

Tvättbjörn, skunk, grävling eller mårdbjörn? Normering av en internationell bilddatabas för forskning om skriftlig ordproduktion på svenska

Åsa Wengelin, Lisa Bengtsson & Mark Torrance

1. Inledning

En viktig aspekt av att förstå hur talade yttranden och skrivna meningar produceras är att förstå hur dess ingående ord produceras. Psykolingvistisk forskning om ordproduktion intresserar sig bland annat för hur den mänskliga hjärnan lagrar ord, hur språkbrukare väljer ord som är adekvata i sina syntaktiska och semantiska sammanhang, hur det går till när de snabbt mobiliserar deras fonologiska och/eller ortografiska representationer, vilka faktorer som påverkar denna mobilisering, och slutligen hur dessa representationer överförs till artikulatoriska eller handmotoriska rörelser (Levelt 1999).

Området har beforskats sedan sent 1800-tal och under hela denna tid har huvudsakligen två olika metoder använts. Den första baseras på felsägningar i naturligt tal och har sitt ursprung i en studie av Maringer & Mayer (1895) och kommer inte att behandlas vidare här. Den andra traditionen – som är i fokus för den här artikeln – är mer experimentell och bygger på att mäta hur och hur fort språkbrukare benämner bilder/teckningar av till exempel objekt eller händelser. Detta kallas inom den internationella forskningen den ”kronometriska traditionen” och den ligger även till grund för många kliniska och pedagogiska material för testning av och stöd för ordförrådsutveckling (Kremin m.fl. 2003).

Som mycket annan psykolingvistisk forskning har den här forskningen dels fokuserat huvudsakligen på produktion av talat språk och dels behandlat engelska i första hand. Studien som presenteras i föreliggande artikel ingår i ett europeiskt forskningsamarbete (SnodWrite) där forskare från 14 länder/språk (engelska, tyska, portugisiska, italienska, franska, ryska, grekiska, spanska, finska, isländska, bulgariska, norska, flamländska och svenska) intresserat sig för hur en ofta använd amerikansk databas (Rossion & Pourtois 2004; Snodgrass & Vanderwart 1980) som använts mycket för talspråksforskning fungerar för våra respektive språk, hur väl den typ av benämningsexperiment

som oftast genomförts för talspråk fungerar för skriftspråk, samt om samma faktorer som i litteraturen anges för talad ordproduktion gäller a) för alla de ingående språken och b) även för skriven ordproduktion. Jämförande resultat redovisas i Torrance m.fl. (u.u.). I den här artikeln diskuteras endast det svenska materialet. Syftet är att

1. beskriva arbetet med att skapa svenska normer, för en internationell bilddatabas, som kommer att finnas tillgänglig för andra forskare,
2. undersöka databasens användbarhet för svenska,
3. med hjälp av databasen, redogöra för några första analyser av skriftlig benämning på svenska.

2. Om benämningsexperiment med bilddatabaser

Som nämndes i introduktionen används benämningsexperiment för att undersöka vilka faktorer som påverkar människors ordproduktion, och vad det säger om den mänskliga hjärnans lexikala strukturer. Benämningsexperiment går till så att en eller flera grupper av personer visas ett antal olika bilder/teckningar, en i taget, och så fort som möjligt benämner dem med det ord de först kommer att tänka på. Figur 1 nedan visar en bild ur en databas (Rossion & Pourtois 2004) som ofta används i benämningsexperiment – inklusive det som redovisas i den här artikeln.

FIGUR 1: Bild på ett dragspel ur Rossion & Pourtois bilddatabas.

De variabler som vanligen mäts är responstid och överensstämmelse i svaren. Responstiden är den tid det tar från att en *bild visas tills en person börjar benämna den*. Anledning till att responstiden anses så viktig, inte bara i benämningsexperiment utan även i många andra psykolingvistiska experiment, är att tidsåtgången för en psykolingvistisk process anses spegla den mängd kognitiva resurser som krävs för att utföra processen. Att läsa ett ord man inte är bekant med tar till exempel längre tid än att läsa ett ord man är mer bekant med – även om orden är lika långa (Gernsbacher 1984). På samma sätt anses det enklare att mobilisera ett ord man lärt sig tidigt än ett man lärt sig senare eftersom det förstnämnda går fortare att känna igen (Juhász 2005).

Överensstämmelsen i svaren kan delas upp i antalet olika ord som en bild benämns med och hur de fördelas över olika språkbrukare. Till exempel benämnde alla svenska deltagare i den här studien bilden i figur 1 med ordet *dragspel*. På samma sätt benämnde i princip alla brittiska deltagare bilden i figur 2 med ordet *duck*.

FIGUR 2: Bild på en ??? ur ur Rossion & Pourtois bild databas.

Med andra ord var överensstämmelsen hög både för de svenska deltagarna för ordet *dragspel* och för de engelska deltagarna för ordet *duck*. Den senare benämndes däremot av de svenska deltagarna med ett flertal olika fågelord. Här skilde sig alltså överensstämmelsen i svaren åt mellan språken och variationen i de svenska svaren kommer vi att diskutera i mer detalj i resultat- och diskussionsavsnittet.

2.1 Tidiga benämningsexperiment

Användningen av benämningsexperiment tog fart efter att en studie av Cattell (1886) upptäckte att det gick betydligt fortare för en språkbrukare att uttala ett ord när de såg det skrivet än att benämna objektet på en bild med samma ord. Av denna och senare studier som visat samma sak drar de flesta slutsatsen att ord är lagrade i våra hjärnor på så sätt att det finns en direkt koppling mellan ordets ortografiska och fonologiska representationer och att den kan aktiveras fristående från ordets betydelse medan bildbenämning kräver att ordets semantiska/begreppsliga representation aktiveras före dess fonologiska komponent. Med hjälp av sådana här studier detta sätt kan modeller av människors kognitiva strukturer för språkbehandling prövas och förstås.

2.2 Faktorer som påverkar benämning

På senare tid har benämningsexperiment fokuserat på vilka faktorer som påverkar ordproduktion. För att benämna ett objekt på en bild måste en språkbrukare både känna till objektet på bilden, känna igen det och mobilisera dess fonologiska eller ortografiska representation. Hur lång tid detta tar beror såväl

på egenskaper hos bilden som på egenskaper hos ordet och språkbrukaren. För att en bilddatabas ska vara till nytta bör egenskaperna hos dess ingående bilder och ord vara kända och därför bör den *normeras* innan den används. Detta innebär i praktiken att samla de olika benämningar som talare av den aktuella språket kan tänkas använda för varje bild samt hur snabbt de lyckas benämna dem. De insamlade benämningarna och deras tillhörande responstider utgör sedan databasens *normer*. Norm ska här inte likställas med korrekt målord, utan snarare med information om vad talare vanligen använder för det illustrerade föremålet. För svenska har vi endast hittat en tidigare normering av en större bilddatabas. Det arbetet skedde också i ett internationellt samarbete (PEDOI)¹ och den svenska delen av det arbetet leddes av professor Peter Kitzing vid Lunds universitet (Kremin m.fl. 2003). I detta projekt användes emellertid enbart svartvita bilder och muntlig benämning. Vidare samlades inga responstider in.

2.2.1 Bildrelaterade variabler som påverkar benämning

Många studier har visat att framför allt tre variabler som kan kopplas till bilden påverkar responstiden hos språkbrukare som ska benämna den (jfr Snodgrass & Vanderwart 1980; Kremin m.fl. 2003). Den första är hur bekanta språkbrukare är med det som bilden illustrerar. Den andra är bildens visuella komplexitet. De här två mäts genom att ett antal personer får skatta hur bekanta de är med det bilden illustrerar respektive hur komplexa bilderna är. Ju mer bekanta de är med bilden och ju mindre komplex de bedömer den ju kortare blir responstiden. Korrelationsanalyser av sådana skattningar uppvisar förvånansvärt höga samband både mellan olika språk och mellan olika bilder som illustrerar samma sak (Kremin m.fl. 2003) och görs därför sällan om när fler språk undersöks. I stället utgår man ofta från att de bilder en fransk person tycker är mest bekanta eller komplexa också är det för en svensk person. På samma sätt gjorde vi i denna 14-språksstudie där svenska var en del. Detta är emellertid inte helt oproblematiskt och vi återkommer till det i artikelns slutdiskussion. Den tredje bildrelaterade variabeln är av mer språkvetenskapligt intresse och mäter hur överens språkbrukare är om vilket ord en bild ska benämnas med. Detta mäts genom att undersöka hur många olika ord en bild benämns med av en grupp språkbrukare. Ju mindre överensstämmelse – ju längre responstider.

---

1 Protocole européen de dénomination orale d'images.

2.2.2 Egenskaper hos ordet som påverkar benämning

När det gäller språkliga egenskaper hos ord som visat sig påverka benämning – alltså egenskaper som påverkar våra möjligheter att mobilisera ordets fonologiska eller ortografiska representation – ansågs länge ordfrekvens vara den påverkar mest. Ju högre frekvens, desto snabbare benämning (Jescheniak & Levelt 1994). Senare studier har emellertid visat att den ålder vi lär oss ett ord påverkar benämning i än större utsträckning. Detta kan vid första anblick verka vara en egenskap hos den enskilda språkbrukaren, snarare än en egenskap hos ett ord. Inom benämningsforskningen har man emellertid undersökt ords ”inlärningsålder” och upptäckt att det finns en stor överensstämmelse mellan brukare när de gäller hur tidigt eller sent de lärde sig många ord. Genom att låta många brukare bedöma ungefär när de lärde sig ett ord beräknas ordets ”inlärningsålder” (Morrison, Ellis & Quinlan 1992). Andra egenskaper hos ord som har visat sig kunna påverka benämningshastigheten är t.ex. längd och konkretiseringsgrad. För en översikt se Cycowicz m.fl. (1997). Korta ord går snabbare att mobilisera än långa och ord med hög konkretiseringsgrad går snabbare att mobilisera än sådana med låg konkretiseringsgrad. Att de här faktorerna påverkar språkbrukares ordproduktion har visats för många språk. Hur mycket de påverkar kan skilja lite över språk men viktigt att komma ihåg är att de är språkberoende. Ordet tvättbjörn till exempel, som vi använder i titeln på den här artikeln, är med största sannolikhet mer frekvent i amerikansk engelska än i svenska.

2.2.3 Variation över olika språkbrukare och språk

Att olika språkbrukare benämner ord olika snabbt är välkänt. Barn benämner till exempel generellt långsammare än vuxna och deras benämning styrs delvis av andra faktorer. (Cycowicz m.fl. 1997). Vidare antyder flera studier att de olika faktorerna vi nämnt påverkar olika språkbrukares ordproduktion i olika stor utsträckning. Ett exempel på det är att även om inlärningsålder verkar vara den viktigaste faktorn för benämning generellt spelar frekvens och ordlängd betydligt större roll för personer som drabbats av språksvårigheter efter en hjärnskada än för dem som inte har det (Hirsh & Funnell 1995).

Om studier av benämning ska kunna säga oss något om mänskliga kognitiva språkliga strukturer eller om hur människor bearbetar språk behöver vi kunskaper om vilka faktorer som kan förväntas gälla för de flesta språk och vilka som är mer språkberoende. Vi kan inte utifrån engelska (eller andra) studier dra slutsatser om hur svenska språkbrukare gör och vad som påverkar dem utan vi behöver först ha ett referensmaterial för svenska.

2.3 Benämning i skrift

Som nämndes ovan har psykolingvistisk forskning i allmänhet – och benämningsforskning i synnerhet – fokuserat på talspråk. I viss utsträckning kan detta spegla en syn på tal och skrift som länge dominerade inom språkvetenskapen, nämligen att skrifts enda funktion är att vara en representation av tal. Saussure (1922:45, första utgåvan 1916) hävdade till exempel:

Langage et écriture sont deux systemes de signes distincts; l'unique raison d'être du second est de représenter le premier

(Tal och skrift är två system med olika tecken; det enda existensberättigandet för den andra är att representera den första)

Inom psykolingvistikens förs det emellertid en intressant debatt om huruvida de kognitiva processerna i talad och skriven språkproduktion är gemensamma, separata eller överlappande med varandra (Cleland & Pickering 2006). Denna debatt är i sig en anledning att i skrift återupprepa psykolingvistiska experiment som traditionellt utförts i tal för att upptäcka eventuella likheter och skillnader. En mer specifik anledning till att göra detta med just ordmobilisering och benämningsexperiment är att de flesta teorier om hjärnans lagring av ordförrådet är överens om att människor utöver semantiska representationer av ord även har både fonologiska och ortografiska. Att tal och skrift använder olika signaler är otvetydigt. Medan talet är auditivt och därmed använder fonologiska representationer är skriften visuell och använder ortografiska representationer. En del argumenterar till och med för att det finns separata fonologiska och ortografiska lexikon. En annan anledning till att studera ordmobilisering och ordproduktion i såväl tal som skrift är att de två modaliteterna bearbetas under olika produktionsvillkor, vilket i sin tur kan leda till olika produktionsprocesser. I talspråk förväntar sig en lyssnare att talaren producerar språk med visst flyt. Alltför långa pauser stör kommunikationen och frekvent förekommande pauser inne i ord kan göra språket direkt obegripligt. Därför är det rimligt att anta att hela ordet mobiliseras innan det sägs. I skrift däremot finns inga sådana krav på flyt och därmed är det teoretiskt möjligt att tänka sig att inte hela ordet behövs mobiliseras på en gång. Slutligen finns det en metodologisk anledning till att studera ordbenämning och andra psykolingvistiska processer i skrift. Idag har vi tillgång till sofistikerade datorbaserade inspelningsverktyg som kan spela in såväl responstider som produktionen av varje enskilt grafem med mycket hög konsistens och tidsupplösning för att sedan exportera datan till lämpliga analysprogram. I de fall där språkproduktionens delprocesser eventuellt är gemensamma för tal och skrift skulle experiment på skriftlig språkproduktion kunna ersätta motsvarigheten på talad produktion och därmed både underlätta för fors-

karen och förse henne eller honom med mer detaljerade och exakta data. Som Kessler och Treiman (2002) visade påverkas automatiskt uppmätta responstider i tal av ordets inledande fonem. Tonlösa bakre konsonanter tar till exempel längre tid att upptäcka än andra. Det är säkrare att manuellt analysera vokala responstider men då måste varje enskilt ords latens märkas upp i ett verktyg för akustisk analys, vilket är tidskrävande – i den här studien skulle det ha inneburit 15 600 manuella uppmärkningar – och innefattar en viss osäkerhetsfaktor då det är svårt för en mänsklig kodare att vara helt konsekvent i så många uppmärkningar. Tangentnedslag däremot, är diskreta enheter och variationen för första bokstaven i ett enskilt ord utan kontext är begränsad.

3. Material och metod

Materialet i artikeln samlades in på samma sätt i Sverige som i övriga deltagande länder. Ett benämningsexperiment genomfördes under 2013–2014 – i vårt fall vid Göteborgs universitet. Alla deltagare tillfrågades om sitt modersmål med frågan ”Vilket/vilka är dina modersmål?” och alla som angav svenska som minst ett av sina modersmål – 51 kvinnor och 9 män inkluderades i materialet. Deras genomsnittliga ålder var 27,3 år. Uppgiften i experimentet var att på en dator skriftligt benämna 260 bilder av objekt.

Deltagarna rekryterades från undervisningsgrupper vid de medicinska och humanistiska fakulteterna vid Göteborgs universitet. För att utföra experimentet kom de till en datorsal där flera personer kunde genomföra experimentet samtidigt men varje student arbetade individuellt i sin takt vid en egen dator. På datorns skärm presenterades de 260 bilderna som ingår i Rossion & Pourtois (2004) bilddatabas vilken är en färglagd återskapning av Snodgrass och Vanderwarts (1980) svartvita teckningar. Rossion & Pourtois version finns fritt tillgänglig och bilderna i figur 1 och 2 är exempel tagna från den.

Deltagarna fick själva knappa fram en bild i taget och efter tryckningen visades bilderna med en fördröjning på 0,6–1 sekund – det senare för att presentationstiden inte skulle leda till en inlärningseffekt med ökande konvergens i responstiderna ju längre in i experimentet deltagarna kom. Deltagarna informerades om syftet och instruerades att så fort och korrekt som möjligt skriva ner vad de såg med ett ord – det första de kom att tänka på. De fick först tio bilder att öva på. Sedan kunde de ställa frågor innan de gick vidare till övriga bilder som var uppdelade i fyra block mellan vilka det fanns möjlighet sträcka på sig eller vila lite. Deltagarna fyllde också i en kort bakgrundsenkät och en samtyckesblankett. De senare liksom instruktionerna till experimentet hade

först utvecklats av de engelska och tyska forskargrupperna men anpassades till svenska förhållanden och det svenska språket av den här artikelns två första författare.

3.1 Experimentprogramvara

Experimentet utvecklades i programvaran Experiment Builder (utvecklad av SR Research) och kan sägas innehålla två funktioner. Den första funktionen skapades av den tyska forskargruppen, som leds av professor Guido Nottbusch vid universitet i Potsdam, och presenterade instruktioner och bilder för deltagarna. Programvaran presenterade både de fyra blocken och bilderna inom respektive block i slumpvis ordning. Detta för att inte benämningshastigheten för vissa ord skulle påverkas av t.ex. deltagarnas trötthet. Den andra funktionen, som tidigare skapats av den engelska forskargruppen under ledning av Dr Mark Torrance vid Nottingham Trent University, utgörs av ett tangentloggningssystem som spelade in skribenters tangentnedslag och försåg dem med en tidskod (jfr Wengelin m.fl. 2009). Den senare bidrar med exakta responstider och information om hur hela ordet producerades. Detta sker i form av att varje tangentnedslag registreras tillsammans med en tidstämpel. På så sätt kan vi se såväl pauser som redigeringar. I denna artikel behandlar vi emellertid endast de färdigskrivna orden och deras reaktionstider.

3.2 Analyser

Två typer av analyser är av intresse för den här artikeln. Den ena utgörs av statistiska analyser av de faktorer som påverkar benämningen av bilderna i de olika språken. Sådana komparativa analyser kommer som sagt att redovisas i detalj i Torrance m.fl. (u.u.) och vi nöjer oss därför här med att sammanfatta hur ordfrekvens, ordlängd, stavningsvariation och överensstämmelse mellan deltagarna påverkade de svenska resultaten. Utöver detta har vi valt att titta lite närmare på det som vi vet skiljer sig mest mellan olika språk, nämligen överensstämmelsen mellan deltagarnas benämningar av de olika orden. Här har vi analyserat antalet ord som deltagarna är helt överens om, hur överensstämmelsen varierar mellan bilderna, och vilka orsaker det verkar finnas till en sådan variation. Innan analyserna korrigerade vi felstavningar i materialet för att de inte av misstag skulle räknas som egna ord.

4. Resultat

De kvantitativa analyserna av det svenska materialet visade en genomsnittlig responstid över alla de svenska orden och alla de svenska deltagarna på 1196 millisekunder. Den genomsnittliga ordlängden var 5 bokstäver. De jämförande analyserna för alla de ingående språken visade att våra resultat för skriven benämning liknar dem som tidigare redovisats i litteraturen för muntlig benämning (se avsnitt 1). Responstiderna för högfrekventa ord var kortare än dem för lågfrekventa ord och responstiderna för långa ord var längre än dem för korta ord.² I det svenska materialet estimeras en ökning av ordfrekvensen med en standardavvikelse leda till en minskning av responstiden med 35 millisekunder ($p < 0.05$) medan motsvarande ökning av ordlängden estimeras leda till en ökad responstid på 40 millisekunder ($p < 0,001$). Vidare var responstiderna för bilder med låg överensstämmelse mellan deltagarna längre än dem för bilder med hög överensstämmelse.³ Benämning av ord med hög överensstämmelse beräknas i svenska gå 5 millisekunder snabbare än ord med låg överensstämmelse ($p < 0,001$). Däremot verkade responstiderna inte påverkas av stavningsvariation.

Låt oss nu titta närmare på överensstämmelsen mellan deltagarna och spridningen av deras svar. Antalet olika svar per bild varierade mellan 1 och 14. Av de 260 bilderna var alla deltagare överens om 74. Dessa var:

dragspel, flygplan, myra yxa, boll, ballong, banan, säng, cykel, bok, skål, fjärl, kanon, bil, morot, kyrka, clown, kam, soffa, hund, åsna, dörr, klänning, trumma, öra, elefant, öga, fot, gaffel, giraff, glasögon, gitarr, hammare, hand, hatt, hjärta, häst, hus, strykjärn, känguru, nyckel, drake, stege, citron, svamp, spik, näsa, pensel, päron, pingvin, gris, ananas, pipa, ring, tupp, sax, snögubbe, spindel, ekorre, stjärna, jordgubbe, sol, gunga, bord, telefon, slips, tiger och brödrost, tomat, tandborste, lastbil, sköldpadda, vattenkanna och fönster.

Den bild som samlade på sig 14 svar föreställde en amerikansk stickkontakt och samlade på sig svaren

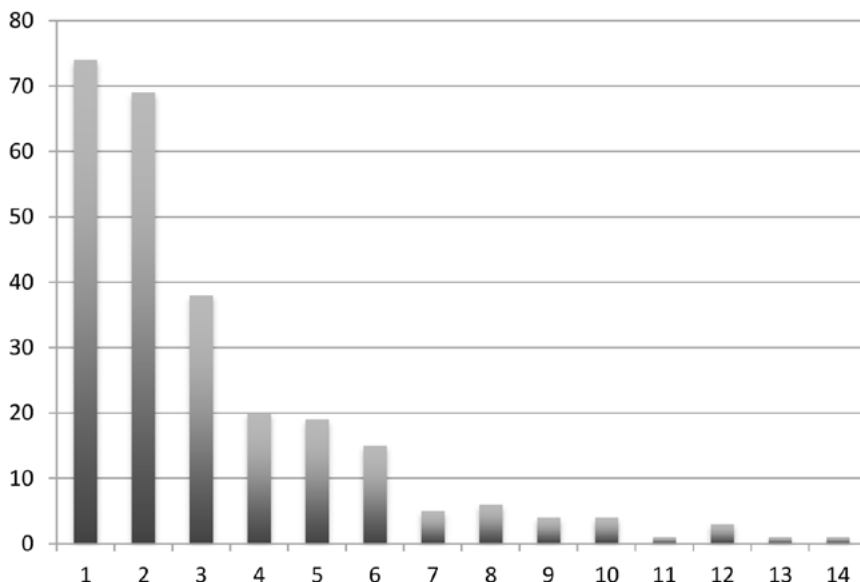
kontakt, elkontakt, elkabel, kabel, stickkontakt, sladd, uttag, el, eladaptor, elektronik, elsladd, eluttag, strömkabel och väggkontakt.

---

2 Beräknades med Mixed Effects Regression analysis (MER).

3 Överensstämmelsen beräknades med hjälp av Lachmans (1973) index och den statistiska analysen som användes här gjordes med hjälp av Linear mixed effect models.

Figur 3 visar hur olika antal svar fördelade sig över olika antal ord.

FIGUR 3: Antalet svarsalternativ för olika antal bilder. På X-axeln visas antalet olika svar för en viss bild. På Y-axeln visas hur många bilder som fick det antalet benämningar.

För ord med flera svar finner vi några olika kategorier. Bilden på ett askfat (*askfat, askkopp, avtryck, cigarettfimpare, form, platta, skål, ventil, kontakt, kapsylöppnare* och *ingen aning*) exemplifierar bilder där variationen i svaren till viss del verkar bero på att en del av deltagarna inte är säkra på vad de ser.

En variant på det temat ser vi för bilderna på skiftnyckel (*skiftnyckel, nyckel, insexnyckel, verktyg, mutterdragare, skruvmejsel, fast nyckel, hylsnyckel, mejsel, skruvdragare, vet inte* och *inget svar*) och tvättbjörn (*tvättbjörn, skunk, djur, grävling, däggdjur, katt, mårhund, racon, räva, vildkatt* och *inget svar*) där deltagarna verkar vara överens om en överordnad semantisk kategori till målordet men inte vet eller inte är överens om exakt vad de ser.

För andra ord verkade det snarare som om deltagarna inte var överens om bildens specificitet. Till exempel genererade bilden på en flaska svaren *flaska, tomflaska, vinflaska* och *glasflaska*.

Slutligen har vi ord där variationen i svar huvudsakligen verkar bero på att det finns synonymer och närsynonymer. Några sådana exempel är *strykbräda/strykbord, fingervantelhandske, galgel klädhängare, rullskridsko/roller-bladel inline*.

5. Diskussion

Vi har i den här artikeln presenterat arbetet med den svenska normeringen av en amerikansk bilddatabas och några första analyser av det material vi samlade in för att kunna genomföra normeringen. Rent tekniskt fungerade insamlingen utmärkt och resultaten att benämning i tal i stor utsträckning överensstämmer med tidigare forsknings resultat för benämning i tal antyder att analyser av tal och skrift kan vara jämförbara. Med utgångspunkt i att skriftliga experiment dessutom kan generera mer exakta och konsistenta data (se avsnitt 2) kan det i vissa fall till och med vara bättre. Vårt material tillför dessutom möjligheten att undersöka inte bara tiden från det att bilden visas till dess att språkbrukaren börjar benämna ordet utan även produktionsprocessen över hela ordet. Detta har vi ännu inte analyserat men det är intressant i sig och inte minst viktigt för att faktiskt fastställa jämförbarheten mellan talad och skriven ordproduktion. Till exempel kvarstår det att undersöka i vilken utsträckning planeringen av ordet verkligen har skett innan skribenten börjar skriva eller om de börjar skriva innan den processen är klar. Detta bör prioriteras i framtida analyser av materialet.

Det normerade materialet kommer att finnas tillgängligt så fort den inskickade artikeln av Torrance m.fl. är publicerad. Materialet i sig är emellertid inte helt oproblematiskt. Det kunde vara större och det behövs spridning över flera grupper åldersgrupper, utbildningsnivåer mm. Även könsfördelning i det aktuella materialet behöver jämnas ut. Som Barbarotto m.fl. har visat benämner kvinnor och män olika semantiska kategorier olika snabbt.

Angående bilddatabasens användbarhet för svenska antyder resultatens likheter med tidigare studier att databasen fungerar även för skriven svenska. Resultatet att deltagarna endast var helt samstämmiga om knappt 25 % av bilderna stämmer väl överens med övriga undersökta språk (Torrance m.fl. u.u.) även om det inte var samma bilder i alla språk. Att en viss variation bör förekomma ligger i sakens natur eftersom det är spridningen i benämningss hastighet som säger oss något om ordigenkänningsprocesserna. Men för en språkvetare är den typen av variation huvudsakligen intressant i de fall där bilderna genererar ord inom samma semantiska fält. Det vore till exempel intressant att jämföra reaktionstiderna för bilder som benämns med många synonymer/närsynonymer med dem som snarare benämns med en eller flera hyponymer och hyperonymer eller möjligen kohyponymer.

Mer problematiskt får det anses vara med bilder som några eller många deltagare inte alls känner igen. Sådana bilder kan vara såväl kultur- som tidsbundna och det är tveksamt om det är ordmobilisering eller ordkunskaper eller något annat vi mäter. I bilddatabasen som vi använt för den här artikeln fanns ett antal sådana. Tvättbjörnar är till exempel inte särskilt vanliga i Sverige.

Vidare ser elektriska kontakter, dörrhandtag och elektriska brytare olika ut i t.ex. USA och Sverige. Och rullskridskor ser idag inte alls ut som de gjorde på 80-talet. Vissa frukter, såsom vindruva och plommon visade sig svåra att se skillnad på. För att databasen skall bli riktigt användbar i Sverige skulle vi därför behöva genomföra även en normering för hur bekanta svenska språkbrukare anser sig vara med de objekt som visas på bilderna och för bildernas visuella komplexitet. Även om de här variablerna har visat sig korrelera väl mellan språk och kulturer finns det som synes även en del tydliga skillnader. De normeringar som gjorts är dessutom minst tio år gamla och många objekt har ändrat utseende under den tiden eller blivit inaktuella.

En stor variation är heller inte nödvändigtvis av godo om materialet ska ligga till grund för ett material för språktestning eller språkundervisning. Det är viktigt att konstruktörer och brukare känner till att de flesta bilder kan generera mer än ett ord men samtidigt kan det vara eftersträvansvärt att undvika sådana som skapar stor osäkerhet. Förhoppningsvis bidrar vår normering med information som kan komma till nytta i sådana sammanhang.

6. Litteratur

- Barbarotto, Riccardo, Marcella Laiacona, Valeria Macchi & Ermino Capitani 2002. Picture reality decision, semantic categories and gender: A new set of pictures, with norms and an experimental study. *Neuropsychologia* 40(10), s. 1637–1653.
- Cattell, James McKeen 1886. The time it takes to see and name objects. *Mind*, 11, s. 63–65.
- Cleland, Alexandra & Martin J. Pickering 2006. Do writing and speaking employ the same syntactic representations? *Journal of Memory and Language* 54(2), s. 185–198.
- Cycowicz, Yael, M., David Friedman, Mairav Rothstien & Joan G. Snodgrass 1997. Picture Naming by Young Children: Norms for Name Agreement, Familiarity, and Visual Complexity. *Journal of Experimental Child Psychology* 65, s. 171–237.
- Gernsbacher, Morton, A. 1984. Resolving 20 years of inconsistent interactions between lexical familiarity and orthography, concreteness, and polysemy. *Journal of Experimental Psychology: General* 113(2), s. 256–281.
- Hirsh, Katherine, W., & Elaine Funnell 1995. Those old familiar things: age of acquisition, familiarity and lexical access in progressive aphasia. *Journal of Neurolinguistics* 9, s. 23–32.

- Jescheniak, Jörg D. & Willem J. M. Levelt 1994. Word frequency effects in speech production: Retrieval of syntactic information and phonological form. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 20, s. 824–843.
- Juhasz, Barbara J. 2005. Age-of-acquisition effects in word and picture identification. *Psychological Bulletin* 131(5), s. 684–712.
- Kessler, Brett & Rebecca Treiman 2002. Phonetic Biases in Voice Key Response Time Measurements. *Journal of Memory and Language* 47, s. 145–171.
- Kremin, Helgard, Tanya Akhutina, Anna Basso, J. Davidoff, Martine De Wilde, Peter Kitzing, Antje Lorenz, Danièle Perrier, Mieke van der Sandt-Koenderman, Josep Vendrell & Dorothea Weniger 2003. A cross-linguistic data bank for oral picture naming in Dutch, English, German, French, Italian, Russian, Spanish, and Swedish (PEDOI). *Brain and Cognition* 53(2), s. 243–246.
- Levelt, Willem. J. 1999. Models of word production. *Trends in cognitive sciences* 3(6), 223–232.
- Meringer, R. & K. Mayer 1895. *Versprechen und Verlesen*, Goschenscher-Verlag (Omtryckt 1978, med en introduktion av A. Cutler & D.A. Fay, Benjamins).
- Morrison, Catriona M., Andrew W. Ellis & Philip T. Quinlan 1992. Age of acquisition, not word frequency, affects object naming, not object recognition. *Memory & Cognition*, 20, 705–714.
- Rossion, Bruno & Gilles Pourtois 2004. Revisiting Snodgrass and Vanderwart's object pictorial set: The role of surface detail in basic-level object recognition. *Perception* 33(2), s. 217–236.
- Saussure, Ferdinand 1955 [1916]. *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Snodgrass, Joan G. & Mary Vanderwart 1980. A standardized set of 260 pictures: norms for name agreement, image agreement, familiarity, and visual complexity. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory* 6, s. 174–215.
- Torrance, Mark, Guido Nottbusch, Rui Alves, Barbara Arfé, Lucille Chanquoy, Evgeny Chukarev-Hudilainen, Ioannis Dimakos, Raquel Fidalgo, Jukka Hyönä, Ómar Jóhannesson, George Madjarov, Dennis Pauly, Per Henning Uppstad, Luuk Van Waes, Michael Vernon, & Åsa Wengelin (u.u.). Timed Written Picture Naming in 14 European Languages.
- Wengelin, Åsa, Mark Torrance, Kenneth Holmqvist, Sol Simpson, David Galbraith, Victoria Johansson, & Roger Johansson 2009. Combined eyetracking and keystroke-logging methods for studying cognitive processes in text production. *Behavior Research Methods* 41(2), s. 337–351.

Åsa Wengelin

Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
asa.wengelin@gu.se

Lisa Bengtsson

Logopedmottagningen, ÖNH
Sahlgrenska sjukhuset
lisa.e.bengtsson@vgregion.se

Mark Torrance

School of Social Sciences
Nottingham Trent University
mark.torrance@ntu.ac.uk

Förteckning över sammankomster för svenskans beskrivning 1963–2016

1. Stockholm 1963
2. Lund 1964
3. Göteborg 1965
4. Uppsala 1967
5. Stockholm 1969
6. Umeå 1970
7. Åbo 1972
8. Lund 1974
9. Göteborg 1975
10. Uppsala 1977
11. Stockholm 1978
12. Umeå 1980
13. Helsingfors 1981
14. Lund 1983
15. Göteborg 1985
16. Linköping 1987
17. Åbo 1989
18. Uppsala 1990
19. Stockholm 1992
20. Umeå 1993
21. Helsingfors 1995
22. Lund 1996
23. Göteborg 1998
24. Linköping 1999
25. Åbo 2001
26. Uppsala 2002
27. Växjö 2004
28. Örebro 2005
29. Vasa 2007
30. Stockholm 2008
31. Umeå 2010
32. Karlstad 2011
33. Helsingfors 2013
34. Lund 2014
35. Göteborg 2016

GÖTEBORGSSTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP

REDAKTÖRER FÖR SERIEN: Inga-Lill Grahn, Hans Landqvist, Benjamin Lyngfelt,
Andreas Nord, Lena Rogström, Barbro Wallgren Hemlin

Fullständig förteckning över utgivningen 2004–2007 (nummer 1–10) finns på Institutionen för svenska språkets webbplats: <<http://svenska.gu.se/publikationer/gns>>

11. Gudrun Rawoens: *Kausativa verbkonstruktioner i svenskan och nederländskan. En korpusbaserad syntaktisk-semantisk undersökning*. 2008.
12. Sven Lövfors: *Historiska angivelser i allmänna ordböcker med särskild hänsyn till Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. 2010.
13. Julia Prentice: *På rak sak. Om ordförbindelser och konventionaliserade uttryck bland unga språkbrukare i flerspråkiga miljöer*. 2010.
14. Roger Källström & Inger Lindberg: *Young urban Swedish. Variation and change in multilingual settings*. 2011.
15. Karin Helgesson: *Platsannonser i tiden. Den orubricerade platsannonsern 1955–2005*. 2011.
16. Mikael Nordenfors: *Skriftspråksutveckling under högstadiet*. 2011.
17. Ulrika Magnusson: *Skolspråk i utveckling. En- och flerspråkiga elevers bruk av grammatiska metaforer i senare skolår*. 2011.
18. Inga-Lill Grahn: *Tala om att tänka. Om processer och projekt vid användning av orden tänka och tanke i tre samtal*. 2012.
19. Rudolf Rydstedt: *En matchningsdriven semantisk modell. Mellan ordboken och den interna grammatiken*. 2012.
20. Karin Sandwall: *Att hantera praktiken. Om sfi-studerades möjligheter till interaktion och lärande på praktikplatser*. 2013.
21. Karin Sheikhi: *Vägar till förståelse. Andraspråkstalare i samtal med en studie- och yrkesvägledare*. 2013.
22. Charlotta Olvegård: *"Herravälde. Är det bara killar eller?" Andraspråksläsare möter lärobokstexter i historia för gymnasieskolan*. 2014.
23. Marika Lagervall: *Modala hjälpverb i språkhistorisk belysning*. 2014.
24. Håkan Jansson: *Purism på glid? Studier i nutida isländskt ordbruk*. 2015.
25. Kristian Blensenius: *Progressive constructions in Swedish*. 2015.
26. Anna Catharina Horn: *Lov og tekst i middelalderen. Produksjon og resepsjon av Magnus Lagabøtes landslov*. 2016.
27. Ann-Kristin Hult: *Ordboksanvändning på nätet. En undersökning av användningen av Lexins svenska lexikon*. 2016.
28. Marie Rydenvald: *Inflätat och överlappande. Flerspråkighet och språkanvändning bland svensktalande ungdomar i Europa*. 2017.
29. *Svenskans beskrivning 35. Förhandlingar vid trettiofemte sammankomsten. Göteborg 11–13 maj 2016*. 2017.